25

M. Krolich

Studijska knjižnica
— PTUJ —

M. Berce - Vrabič

Vrabič Marjan

DUPLIKAT

Zgodovina Lavantinske škofije

(1228 — 1928)

Ob 700letnici njene ustanovitve

spisal

prof. dr. Franc Kovačič

Maribor, 1928

Založil Lavantinski kn. šk. ordinariat
Tisk Tiskarne sv. Cirila v Mariboru

Imprimatur.

Lavantinski kn. šk. ordinariat v Mariboru, dne 5. marca 1928.

Št. 545.

L. S.

† Andrej,
škof.

II 22

ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA PTUJ

I 1054/d-N
9.5.1961

Prečastitemu in Prevzvišenemu gospodu

Monsignoru

Dr. ANDREJU KARLINU

knezoškofu Lavantinskemu,

administratorju delov krške, sekovske in somboteljske škofije v kraljevini SHS, prisedniku papeškega prestola, hišnemu prelatu Njegove Svetosti papeža, obojnega prava doktorju i. f. d. i. f. d.

ob sedmi stoletnici Lavantinske škofije

v vsej spoštljivosti

posvečuje

pisatelj.

Trinajsto stoletje je doba velikih idej, slavnih mož in važnih dogodkov. Po vrsti nas razne sedemstoletnice prestavljajo v one davne čase. Praznovali smo zadnja leta sedemstoletnico smrti velikih prenoviteljev človeške družbe, sv. Dominika in sv. Frančiška Asiškega in rojstva učenjaka-svetnika Tomaža Akvinskega. Tem in drugim sedemstoletnicam se dostojno pridružuje sedemstoletnica naše Lavantinske škofije. Dne 10. maja 1928 poteče sedem sto let, kar je solnograški nadškof Eberhard II. izdal listino, s katero je bila ta škofija ustanovljena. V neznatnem pa prijaznem mestecu, Sv. Andražu v prekrasni Labodski dolini, je bil njen prvotni sedež, kjer so lavantinski škofje stolovali nad 600 let. Labodska dolina, ob meji bivše štajerske in koroške dežele, je opetovano odločilno vplivala na zgodovinski razvoj iztočnih Slovencev med Muro in Savo. Tu je bil starodavni benediktinski samostan v Št. Pavlu, od koder se je kakor iz žarišča širila kolonizacija in krščanska civilizacija po Dravski dolini, skozi Slovenske gorice tja doli do Ljutomera. Iz Labodske doline so kot nadškofovi uslužbenci došli Ptujski gospodje, ki so poleg Celjskih razvijali največjo moč v naši deželi. Iz Labodske doline so se organizirali močni sunki, ki so potisnili divje Madjare iz naših pokrajin. Iz Labodske doline je došel koncem 16. stoletja mož, ki je s krepko roko zaustavil luteransko povodenj v naših deželah in nam ohranil zaklad katoliške vere. In tako je tudi Lavantinsko škofijo izbrala božja Previdnost, da zbere pod svoje peruti ostanke iztočnih Slovencev, katerim je kruta sila delala skozi stoletja nešteto krivic.

Neznatna in skromna je bila dolgo časa Lavantinska škofija; bila je manjša, kakor današnje dekanije. Na Koroškem je prvotno obsegala le tri župnije z njihovimi podružnicami, na Štajerskem pa dve župniji in nekaj podružnic, ki so se šele pozneje razvile v župnije. Revni in skromni so bili tudi dohodki starih lavantinskih škofov; dolgo časa niti stanovanja niso imeli pri Sv. Andražu, po milosti so dobili stanovanje zunaj mesta v nekem solnograškem gradiču. Pa vendar se na to škofijo in njen prvotni sedež dajo obrniti besede preroka Miheja (5, 2) in evangelista Mateja (2, 6): »In ti, Betlehem, . . . nikakor nisi najmanjši med knežjimi mesti Judovimi.« Naklepi božje Previdnosti se v zgodovini človeštva polagoma udejstvujejo, slično semenu, ki je vsejano na njivo, pa je njegova rast odvisna od mnogoterih okoliščin. V človeškem življenju opažamo čuden pojav: marsikaj je očividno resnično, dobro in pravično, pričakovali bi, da je vsak odpor in ugovor

nemogoč. Pa vendar se dobra, resnična in pravična stvar mnogokrat šele po dolgih in hudih borbah uveljavi. Pestra zgodovina Lavantinske škofije je nazorna slika take borbe. Po naravni pameti in po Kristusovem evangeliju je popolnoma jasno, da ima vsak narod, tudi Slovenci, pravico, izpopolnjevati in razvijati svojo individualnost. Kdor ve, kaj pomeni vera v življenju ljudstev, ve tudi, kolike važnosti je lastna cerkvena organizacija. Zato se celo polbarbarskim narodom dajejo lastne škofije. Le Slovencem jih nemški imperializem ni privoščil. Ko so razmere prisilile Solnograd, ustanavljati nove škofije, jih je ustanovil le na nemškem ozemlju. Menda nobena škofija na svetu ni doživela toliko sprememb kakor Lavantinska. Prvoten majhen obseg je ohranila celi srednji vek, šele pod Jožefom II. sledi znatna povečava; oblast lavantinskega škofa se raztegne čez celo celjsko okrožje. Jožefa so kajpada vodili germanizatorični nagibi, toda baš vsled njegove naredbe je dotlej čisto nemška lavantinska škofija postala slovenska po večini svojega ozemlja in prebivalstva. L. 1859 sledi potem nova zaokrožitev, ki raztegne njeno oblast do Mure, končno pa 1923 tretja povečava, ko se njeni upravi izroče tudi prekmurski Slovenci in vsaj deloma ostanki sekovskih Slovencev.

Ozemlje današnje Lavantinske škofije je od pokristjanjenja Slovencev spadalo pod Oglej in Solnograd, pod Gorico, Ljubljano, Sekovo, Št. Andraž in Sombotelj. Ker je prvotno lavantinsko ozemlje nam sedaj čisto tuje, ni kazalo v tej knjigi, pečati se s cerkveno zgodovino teh krajev; edino kontinuiteto stare in sedanje lavantinske škofije predstavlja le vrsta lavantinskih škofov, zato smo se tudi na nje omejili. Naša »Zgodovina Lavantinske škofije« obsega torej za pravo cerkveno zgodovino sedanjega lavantinskega ozemlja. Ker so pa v preteklosti nad tem ozemljem vladali kot zakoniti ordinariji različni škofje, smo se morali ozirati tudi na patrijarhe in solnograške nadškofe ter sekovske škofe.

Omenjene izpremembe glede ozemlja podajejo tudi naravno podlago za razvrstitev zgodovinskega gradiva.

Še nekoliko besed sedanjim in bodočim kritikom te knjige. Pisatelj sam se najbolj zaveda, da knjiga ne odgovarja idealu, kakor si ga je zamislil za to delo. Obdelati bi bilo treba arhivalno gradivo v patrijarhalnem arhivu v Vidmu in ono v Solnogradu, v Gradcu in v Mariboru. Tudi ljubljanski škofijski arhiv ima mnogokaj za našo zgodovino. Na podlagi tega naj bi se potem zgradila občna škofijska zgodovina. To pa je bilo nemogoče.

Pisatelju je prevzvišeni sedanji lavantinski nadpastir novembra 1923 izročil častno nalogo, naj spiše za 700 letnico zgodovino Lavantinske škofije. A takrat je pisatelj vsled pogodbe s »Slovensko Matico« že bil zaposlen z zgodovino Spodnje Štajerske in Prekmurja, ki je izšla o Veliki noči leta 1926. Istočasno je moral pri »Zgodovinskem društvu« pripravljati izdajo knjige »Ljutomer«, ki je izšla tudi l. 1926.

Med tem je sicer zbiral gradivo za lavantinsko zgodovino, toda sistematično delo je bilo mogoče šele, ko sta bili končani obe omenjeni knjigi. Med tem ga je pa začetkom poletja 1926 napadla huda bolezen, ki mu je vzela cele počitnice. Ker je med šolskim letom 1926/27 in 1927/28 bil popolnoma zaposlen v šoli, je večina knjige nastala v vročih dnevih počitnic 1927; med šolskim letom mu je za to delo preostajalo zelo malo časa in je le z največjim naporom mogel pravočasno knjigo končati. O delu v tujezemskih arhivih in knjižnicah ni bilo govora. K sreči so iz videmskega arhiva marsikaj objavili že Zahn, Koblar in Gruden; za 17. in 18. stoletje je tudi pisatelj sam pred vojno leta 1914 zbiral gradivo v Vidmu. Mnogo arhivalnega gradiva je objavljeno že tudi v Orožnovih zvezkih. Za avignonsko dobo je dr. Lang iz rimskih arhivov podal mnogokaj tudi za našo zgodovino.

Ko bi bilo pisatelju možno, celoten rokopis opetovano pregledati in opiliti, bi marsikaj drugače izgledalo. V pravopisu bo pozoren čitatelj tu in tam opazil nedoslednosti. Pri tako obsežnem gradivu, ki se je moralo z veliko naglico obdelovati, je to celo naravno. Pisatelj pa stoji tudi na stališču, da prevelika enoličnost ni potrebna. Če so razne oblike bolj ali manj opravičene, zakaj jih ne bi rabil? Med drugim bo čitatelj opazil, da se včasi piše Lavantinska škofija z veliko, včasi pa z malo začetnico. Opravičeno je oboje; ako smatramo naziv »Lavantinska škofija« kot lastno ime, je umestna velika začetnica, če pa vzamemo »lavantinska« le kot pridevek, se piše z majhno začetnico.

Nedostatki v tej knjigi naj bodo v pobudo mlajšim zgodovinarjem, da s podrobnimi študijami izpopolnijo vrzeli. Glede umetniške zgodovine pisatelj zelo obžaluje, da mu ni čas pripuščal, natančneje pregledati razne cerkve. Prav potrebna bi bila tudi historično-zemljepisna karta, ki bi predstavljala teritorijalni razvoj škofije in župnij. Toda v ta namen bi bilo potrebno obhoditi župnijske meje, kjer iz aktov niso dovolj razvidne. Taka karta se še lahko tudi naknadno napravi in je le želeti, da se to zgodi.

»Zgodovino Lavantinske škofije« si pisatelj predstavlja v logični zvezi s prej omenjeno zgodovino Spodnje Štajerske in Prekmurja, zato je marsikaj izpustil, kar bi sicer spadalo v škofijsko zgodovino. Tudi v literarno-zgodovinskih rečeh se je omejil na najnujnejše, ker se o tem lahko vsak čitatelj pouči v naših literarno-zgodovinskih knjigah.

Knjiga ni namenjena le zgodovinarjem po poklicu, marveč širjemu občinstvu, zato je bilo treba marsikaj omeniti, kar je zgodovinarju samo po sebi umljivo. Pisatelj se je iz tega vidika držal srednje poti med strogo znanstvenostjo in čisto poljudnim pripovedovanjem. Imel je pa pred očmi vedno temeljni zakon zgodovinske vede: Nič resničnega zamolčati (kolikor spada k stvari), nič neresničnega poročati.

Zgodovina Lavantinske škofije naj bo tudi pobuda gospodom župnikom, da točno pišejo kronike, kakor je to že Slomšek zaukazal, in da skrbno čuvajo arhive, drugače se utegne zgoditi, da bodo pozni za-

namci o naših časih manj vedeli, kakor mi sedaj o 13. in 14. stoletju, pa bodo obsojali našo zanikarnost in površnost.

Končno je pisatelju prijetna dolžnost, da izreče iskreno zahvalo vsem, ki so ga pri tem delu podpirali. Pred vsem gre hvala prevzvišenemu nadpastirju, ki je dal pobudo za to delo ter velikodušno dal na razpolago škofijsko knjižnico in škofijski prezidijalni arhiv. Prav iskreno zahvalo izreka pisatelj gospodu konservatorju dr. Francu Steletu v Ljubljani, ki mu je dal važne podatke o raznih umetninah in marsikateri migljaj. Mnogo zahvale in pohvale zaslužita dalje gospod prelat dr. Ivan Tomažič in konzistorijalni tajnik gospod Mihael Umek, ki sta prevzela nelahek posel: čitanje korektur. Slednji je šel pisatelju na roko tudi pri iskanju arhivalnega gradiva.

Naj bi bila knjiga po Ciceronovih besedah čitateljem res učiteljica življenja, vzbuja pa naj tudi ljubezen do naše lepe škofije, ki nam je obmejnim Slovencem s Slomškom postala prava mati! Potem bo namen knjige dosežen.

Maribor, na praznik sv. Gregorija Velikega, 12. marca 1928.

Pisatelj.

Kazalo.

Stran

Imprimatur . . . . . IV.
Posvetitev . . . . . V.
Predgovor . . . . . VII.

I.

Krščanstvo v naši deželi v rimski dobi.

1. Škofija v Ptuju 1
2. Škofija v Celju 11
3. Propad domačih škofij 15

II.

Od pokristjanjenja Slovencev do ustanovitve Lavantinske škofije.

1. Pokristjanjenje Slovencev in razdelitev slovenskega ozemlja med Oglej in Solnograd (811) 20
2. Solnograški nadškofje do Cirila in Metoda 25
3. Ciril in Metod 27
4. Solnograški nadškofje od Teotmara do Eberharda II. (873—1246) 30
5. Oglejski patrijarhi do Bertolda (811—1251) 41
6. Postanek in razvoj župnij vobče do jožefinske preuredbe 51
7. Arhidijakoni in dekani 57
8. Postanek in razvoj župnij levo od Drave:
   1. Pražupnija Radgona 63
   2. Pražupnija Velika Nedelja 66
   3. Pražupnija Ptuj 67
   4. Pražupnija Jarenina 68
   5. Pražupnija Maribor 70
   6. Pražupnija Labod (Lavamünd) 73
9. Postanek in razvoj župnij na desni strani Drave:
   1. Pražupnija Hoče 76
   2. Pražupnija Slivnica 79
   3. Pražupnija Konjice 82
   4. Pražupnija Sv. Martina na Ponikvi 84
   5. Pražupnija Sv. Križ pri Rogaški Slatini 86
   6. Pražupnija Sv. Mihaela na Pilštanju 88
   7. Pražupnija Sv. Ruperta na Vidmu 90
   8. Pražupnija Sv. Martina v Laškem 93
   9. Pražupnija Žalec 94
   10. Pražupnija Sv. Lenarta v Novi cerkvi 97
   11. Pražupnija Braslovče 100

Stran

12. Pražupnija Device Marije v Gornjem gradu 103
13. Pražupnija Sv. Jurija v Škalah 105
14. Pražupnija Sv. Martina pri Slovenjgradcu 107
15. Pražupnija Sv. Mihaela v Pliberku 109

10. Redovništvo 110
Benediktinci 112
a) Benediktinski samostan v Št. Pavlu 112—114. b) Benediktinski samostan v Gornjem gradu 114—119.
Kartuzijanci 119
a) Žička kartuzija 119—125. b) Jurklošter 125—128.
Avguštinci 128
a) Avguštinski samostan na Muti 128. b) Avguštinski samostan v Radgoni 129.
Dominikanski samostan v Ptuju 129
Novi klošter 133
Minoriti 134
Minoritski samostan v Celju 134—136. V Mariboru 136—137. V Ptuju 137—139.
Frančiškanski samostan v Ormožu 139
Križniki 141
Ženski samostani 142
Dominikanke v Studenicah 142—147. Dominikanke v Marenbergu 147—148. Benediktinke v Gornjem gradu 148. Klarise v Celju 149. Znotranje življenje v ženskih samostanih srednjega veka 149—154.

III.

Od ustanovitve Lavantinske škofije do jožefinskih preosnov.

1. Ustanovitev in prvotni obseg Lavantinske škofije 155
2. Vrsta lavantinskih škofov in solnograških nadškofov do konca 16. stoletja . . 159
1. Ulrik I. 159—160. 2. Karol iz Brež 160—161. 3. Oton 161. 4. Almerik Grafendorfer 161—162. 5. Herbord 162—163. 6. Gerhard pl. Ensthal 163—165. 7. Konrad I. pl. Vonstorf & Preitenfurt 165—167. 8. Henrik I. pl. Haus 167. 9. Wulfing pl. Stubenberg 167. 10. Werner 167—169. 11. Ditrih Wolfhauer 169. 12. Henrik II. Krafft 170. 13. Henrik III. 170—171. 14. Peter I. Kröll 171—172. 15. Henrik IV. Krapff 172—174. 16. Nikolaj iz Unhošta 175—176. 17. Konrad II. Torer pl. Törlein 176—177. 18. Ulrik II. Wilaus 177. 19. Wolfhard pl. Ehrenfels 178. 20. Friderik Theis pl. Thesingen 178—179. 21. Lovro pl. Lichtenberg 179. 22. Herman pl. Gnas ali Neuberg 179—180. 23. Lovro Lichtenberg (drugič) 180—182. 24. Teobald Schweinbeck 182—183. 25. Rudolf pl. Rudisheim 183—184. 26. Ivan I. Rott 184—186. 27. Jurij I. 187. 28. Erhard Paumgartner 187—189. 29. Lenart I. Pewerl 189—192. 30. Filip I. Renner 192—194. 31. Martin Herkules Rettinger pl. Wispach 194—195. 32. Jurij II. Agrikola 195. 33. Jurij III. Stobaeus pl. Palmaburg 195—206.
3. Oglejski patrijarhi do konca 16. stoletja 206
4. Versko življenje v srednjem veku 220
A. Izobrazba in vzgoja duhovščine v srednjem veku 221—227. B. Bratovščine 227—241. 1. Bratovščine presv. Rešnjega Telesa 228—230. 2. Marijine bratovščine 231. 3. Bratovščine in češčenje angelov in svetnikov 231—235. 4. Božje poti 236—239. 5. Hospitali in druge ustanove 239—241. 6. Cerkvena umetnost 241—250.
5. Protestantizem 250
6. Katoliška obnova 262
7. Novi redovi 274

Stran

A. Frančiškani 274—276. Marija Nazaret 274—275. Brežice 275—276. B. Avguštinski samostan pri Sv. Trojici v Slov. gor. 276—277. C. Pavlinci v Olimju 278—279. Č. Kapucini. Mariborski kapucini 279—280. Kapucini v Celju 280. Kapucini v Radgoni 280. Kapucini v Ptuju 281. D. Minoriti v Slov. Bistrici 281. E. Jezuitje v Mariboru 281—283. F. Celestinke ali sestre Marijinega oznanjenja v Mariboru 283—284.

8. Bratovščine 285

9. Vrsta lavantinskih škofov in solnograških nadškofov v 17. in 18. stoletju do jožefinske preureditve škofijskih mej 295

34. Lenart II. Götz 295—297. 35. Albert pl. Priamis 297—298. 36. Maksimilijan Gandolf baron Kuenburg 298—299. 37. Sebastijan grof Pötting 299. 38. Franc I. Gašpar pl. Stadion 299—301. 39. Janez II. Sigismund grof Kuenburg 301. 40. Filip II. Karol deželni grof Fürstenberg 301—302. 41. Leopold I. Anton Eleuterij baron Firmian 302. 42. Jožef I. Ožbald grof Attems 302—303. 43. Vigilij Augustin Marija baron Firmian 303—304. 44. Janez III. grof Thurn-Valsassina 304—306. 45. Jožef II. Franc Anton grof Auersperg 306—308. 46. Peter II. Vigilij grof Thun 308. 47. Franc II. Ksaver grof Breuner 308. 48. Vincenc Jožef grof Schrattenbach 308—310.

10. Zadnji oglejski patrijarhi 310

11. Goriški nadškofje 318

IV.

Od jožefinskih preosnov do premestitve škofijskega sedeža v Maribor (1780—1859).

1. Splošne cerkvene reforme Jožefa II. 319

2. Jožefinska razmejitev škofij 322

3. Odprava samostanov 325

4. Jožefinske župnije 330

Pražupnija Radgona 331—332. Pražupnija Velika Nedelja 332. Pražupnija Ptuj 332—333. Pražupnija Jarenina 333—334. Pražupnija Maribor 334—335. Pražupnija Dravograd 335. Pražupnija Hoče 336. Pražupnija Slivnica 336—337. Pražupnija Konjice 337—338. Pražupnija Ponikva 338. Pražupnija Sv. Križ pri Rogaški Slatini 338. Pražupnija Pilštanj 339—340. Pražupnija Videm 340—341. Pražupnija Laško 341—343. Pražupnija Žalec—Celje 344. Pražupnija Braslovče 344—345. Pražupnija Nova cerkev 345. Pražupnija Škale 345—346. Pražupnija Gornji grad 346. Pražupnija Sv. Martin in Stari trg pri Slovenjgradcu 347—348. Mežiška dolina 348.

5. Sekovski škofje do nove razmejitve škofij (1786—1859) 348

Jožef III. Adam grof Arko 348—349. Ivan VI. Friderik grof Waldstein in Wartenberg 349. Roman Sebastijan Zängerle 349—350. Jožef IV. Otmar vitez Rauscher 350. Otokar Marija grof Attems 350—351.

6. Vrsta lavantinskih škofov do preselitve v Maribor 351

49. Gandolf Ernest grof Küenburg 352—355. 50. Vincenc Jožef knez Schrattenbach (drugič) 355—356. 51. Leopold II. Maksimilijan grof Firmian 356—359. 52. Ignacij Franc Zimmermann 359—361. 53. Franc Ksaver Kutnar 362—363. 54. Anton Martin Slomšek 363—385. 1. Življenjepisni podatki do imenovanja za škofa z nekaterimi dopolnili iz doslej neznanega dnevnika 363—367. 2. Slomškove osebne vrline 367—371. 3. Družba duhovnikov misijonarjev sv. Vincencija Pavljanskega ali lazaristi v Celju 371—372. 4. Delni bogoslovni zavod pri Sv. Andražu. Skrb za dobro duhovščino 372—373. 5. Dijaško semenišče 373—376. 6. Premestitev škofijskega sedeža 376—385.

Stran

V.

Od preselitve škofijskega sedeža v Maribor do danes (1859—1928).

1. Bogoslovno semenišče in učilišče v Mariboru 386
2. Zadnja leta Slomšekovega škofovanja. Njegova smrt 389
3. Pregled cerkvenega življenja v prvi polovici 19. stoletja 391
4. Slomšekovi nasledniki v Mariboru:
   55. Dr. Jakob Maksimilijan Stepišnik 1862—1889 398

   Šolske sestre v Mariboru 400—403. Usmiljene sestre 403. Frančiškani v Mariboru 403. Trapisti v Rajhenburgu 403—404. Magdalenke v Studenicah 404—405. Dijaško semenišče 405—407. Stepišnik na vatikanskem cerkvenem zboru 407—410. Dobrodelne naprave in cerkvene družbe 410—411. Stepišnikovo literarno delovanje. Njegova smrt. 412—414.

   56. Dr. Mihael Napotnik 1889—1922 416
   57. Dr. Andrej Karlin od 1923 428

Lavantinski stolni kapitol.

I. Stolni prošti 432
II. Stolni dekani 435
III. Stolni kanoniki 437
IV. Častni kanoniki 442

Lavantinsko bogoslovno semenišče in učilišče.

I. Predstojništvo zavoda 444

Prodirektorji 444. Ravnatelji 444. Podravnatelji 444—445. Spirituali 445.

II. Profesorski zbor 445
III. Statistika gojencev-slušateljev 448

Priloge:

Ustanovna listina Eberharda II. 450
Listina ljubljanskega nadškofa Mihaela Brigido o prepustitviü župnij celjskega okrožja lavantinskemu škofu 451
Zaupno pismo nadškofa Schwarzenberga Slomšeku 453
Slomšekov odgovor nadškofu 454
Dekret, s katerim je bil Slomšek imenovan za škofa 455
Papeški odlok o razmejitvi med Lavantinsko in Sekovsko škofijo 456
Papeški odlok o razmejitvi med Krško in Lavantinsko škofijo 460
Papeški odlok o premestitvi škofijskega sedeža iz Št. Andraža v Maribor 465
Listina, s katero je kardinal in nadškof Friderik Schwarzenberg cerkvenopravno potrdil obnovljen lavantinski kapitol 473
Stvarno kazalo 475
Popravki 491

Pregled slik.

					Stran
Tab.	I.,	sl.	1—2.	Starokrščanski svečnik iz Ptuja	8—9
	V tekstu	«	3.	Starokrščanski kamen iz Celja	13
	V tekstu	«	4.	Predromanski ornament v Slivnici	79
«	II.,	«	5—6.	Sv. Andraž v Lavantinski dolini	156—157
«	III.,	«	7.	Jurij III. Stobej, lavantinski škof	196—197
«	IV.,	«	8.	Mariborska stolnica od zunaj	242—243
«	V.,	«	9—10.	Prezbiterij in sedala v mariborski stolnici	242—243
«	VI.,	«	11.	Celjska opatijska cerkev od zunaj	246—247
«	VII.,	«	12.	Glavni oltar v celjski opatijski cerkvi	246—247
«	VIII.,	«	13—14.	Ptujska gora. Zunanjost in grb	246—247
«	IX.,	«	15—16.	Ptujska gora: Trije Kralji in Marijina smrt . . .	246—247
«	X.,	«	17.	Sv. Barbara pri Čadramu	248—249
	V tekstu	«	18.	Sv. Trojica v Slov. gor.	276
«	XI.,	«	19.	Sv. Trojica v Slov. gor., notranjščina	276—277
«	XII.,	«	20.	Minoriti v Ptuju: cerkveno pročelje in samostan .	276—277
«	XIII.,	«	21—22.	Maks Gandolf in Sebastijan Pötting, lavantinska škofa	298—299
«	XIV.,	«	23—24.	Škof Franc I. Gašpar Stadion in Loretska cerkev	300—301
«	XV.,	«	25.	Ivan II. Sigismund, škof lavantinski	300—301
«	XVI.,	«	26—27.	Filip II., Leopold II., škofa lavantinska	302—303
«	XVII.,	«	28—29.	Jožef I. Ožbald grof Attems, Vigilij Augustin, Marija baron Firmian, škofa lavantinska	302—303
«	XVIII.,	«	30—31.	Ivan Krstnik grof Thurn Vallsassina, Jožef II. Franc Anton knez Auersperg, škofa lavantinska	304—305
«	XIX.,	«	32—33.	Franc II. Ksaver grof Breuner, Vincenc Jožef grof Schrattenbach, škofa lavantinska	308—309
«	XX.,	«	34.	Karol Mihael grof Attems, nadškof goriški . . .	316—317
«	XXI.,	«	35.	Gandolf Ernest grof Küenburg, škof lavantinski .	352—353
		«	36.	Leopold II. Maksimilijan grof Firmian, škof lavan.	352—353
«	XXII.,	«	37.	Ignac Franc Zimmerman, škof lavantinski . . .	360—361
		«	38.	Franc Ksaver Kutnar, škof lavantinski	360—361
«	XXIII.,	«	39.	Anton Martin Slomšek, škof lavantinski	362—363
«	XXIV.,	«	40.	Friderik knez Schwarzenberg, nadškof solnograški	368—369
«	XXV.,	«	41.	Maksimilijan Jožef Tarnoczy, kardinal in nadškof solnograški	376—377
«	XXVI.,	«	42.	Pročelje Alojzijeve cerkve v Mariboru	384—385
«	XXVII.,	«	43.	Pridižnica v Alojzijevi cerkvi	384—385
«	XXVIII.,	«	44.	Dr. Jakob Maksimilijan Stepišnik, škof lavantinski	398—399
«	XXIX.,	«	45.	Zavod Šolskih sester v Mariboru	398—399
	V tekstu	«	46.	Dijaško semenišče v Mariboru	406
«	XXX.,	«	47.	Dr. Mihael Napotnik, škof lavantinski	416—417

				Stran
Tab.	XXXI., sl.	48.	Bazilika Matere božje v Mariboru	416—417
«	XXXII., «	49.	Veliki oltar v baziliki Matere božje v Mariboru .	418—419
«	XXXIII., «	50.	Nekdanja minoritska cerkev in samostan v Mariboru s podobo Matere usmiljenja	418—419
«	XXXIV., «	51.	Nova Rajhenburška Marijina cerkev	422—423
«	XXXV., «	52.	Teharje. Nova župna cerkev	422—423
	«	53.	Sv. Jožef nad Celjem	422—423
«	XXXVI,. «	54.	Križev pot k Sv. Roku pri Šmarju	426—427
«	XXXVII., «	55.	Notranjščina cerkve sv. Roka	426—427
	V tekstu «	56.	Grb škofa dr. Mihaela Napotnika	428
«	XXXVIII., «	57.	Dr. Andrej Karlin, škof lavantinski	428—429
	V tekstu «	58.	Grb škofa dr. Andreja Karlina	431
«	XXXIX., «	59.	Fran Kosar, stolni dekan	436—437
	«	60.	Ignac Orožen, stolni prošt	436—437
	«	61.	Dr. Avgust Stegenšek, profesor bogoslovja . . .	436—437
	V tekstu «	62.	Žički samostan	449
«	XL., «	63.	Čadram. Nova župnijska cerkev od jugozapada .	475
«	XLI., «	64.	Sv. Jakob v Dolu	476
	«	65.	Sv. gore ob Sotli, notranjščina	476

I.

Krščanstvo v naši deželi v rimski dobi.

1. Škofija v Ptuju.

Huber Dr. Al., Geschichte der Einführung und Verbreitung des Christenthums in Südostdeutschland. Salzburg 1873. — Harnack Ad., Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. Leipzig 1902. — Ljubša Math., Die Christianisierung der heutigen Diözese Seckau. Graz und Wien 1911. — Zeiller Jacques, Les Origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l' empire Romain. Paris 1918.

Prvo pozitivno in zanesljivo poročilo o krščanstvu na ozemlju današnje Lavantinske škofije nam podaje sv. Jeronim, ki v svojem delu »De viris illustribus« pogl. 74 poroča, da je ob času cesarja Diokleciјana in Maksimijana umrl mučeniške smrti ptujski škof Viktorin. Kratko in suhoparno je sicer Jeronimovo poročilo, vendar nam podaje zanimiv vpogled v verske razmere v Panoniji in v Noriku okoli l. 300.

Kot dognano se smatra, da je Viktorin umrl mučeniške smrti leta 303 dne 2. novembra. Po rodu je bil Latinec, toda vzgojen v grškem osredju, je po Jeronimu grški znal bolje kakor latinski. Pisal je pa le v latinskem jeziku. Jeronim ga šteje med učenejše razlagavce sv. pisma in omenja naslednje Viktorinove razlage svetopisemskih knjig: komentarje k prvim trem knjigam Mojzesovim, komentar k preroku Izaiju, Ecekijelu in Habakuku, k Pridigarju (Ecclesiastes), k Visoki pesmi, k Skrivnemu razodetju sv. Janeza in k evangeliju sv. Mateja (De viris illustr. c. 74, Adv. Helvidium c. 17).[1]

Razen tega je spisal Viktorin obrambni spis proti vsem krivoveram onega časa (Adversum omnes haereses). Sv. Jeronim dostavlja, da je Viktorin spisal še mnogokaj drugega (multaque alia), žal, da tega ni povedal bolj konkretno; Jeronimova navada je bila, da se je rad posluževal te splošne fraze, ki je morda za njegov čas zadostovala, nam pa pove premalo.

[1] Prim. Bardenhewer, Geschichte der altkirchlichen Literatur II, 596. Freiburg 1903

Od Viktorinovih del so se ohranili le borni odlomki. Njegovi komentarji k sv. pismu so se sčasoma pozabili, ker je takratni svet pozneje dobil boljše razlage, zlasti od Jeronima samega, tem bolj, ker je v Viktorinovih spisih slaba latinščina in slog neuglajen, kakor pravi sv. Jeronim o njegovih delih: »grandia sensibus, viliora compositione verborum« (velika po mislih, priprostejša po slogu in jeziku). Vobče sodi o njem Jeronim, da mu je manjkalo temeljite in globoke učenosti, ne pa volje: »licet desit eruditio, tamen non deest eruditionis voluntas« (epist. ad Magnum c. 5). To je pripisati takratnim kulturnim razmeram v severnem in iztočnem delu Ilirika, ki so mu pripadale naše dežele. Tu sta se križala latinski in grški jezik, priložnosti za višjo izobrazbo, kakor n. pr. v Atenah, Korintu, Rimu itd. pa tu ni bilo.

Po vsebini in po idejah je Viktorin v ozkem stiku z velikim učenjakom aleksandrijske cerkve, O r i g e n o m (185—215).

Viktorin se v svojih spisih kaže tudi h i l i j a s t a, t. j. pristaša tistega nauka, ki uči, da bo pred koncem sveta Jezus Kristus obudil k novemu življenju najprej pravične in dobre ljudi ter bode ž njimi vladal na zemlji tisoč let in bodo že tu v miru uživali duhovne radosti. To ni verski nauk, ampak pobožno mnenje raznih sicer zaslužnih mož starejšega in novejšega časa, ki so v tem smislu razlagali nekatera mesta v Skrivnem razodetju sv. Janeza. Od tega je razločevati oni robati in krivoverski hilijazem, ki ga je učil krivoverni Cerint, da bo Kristus po vstajenju tisoč let vladal s pravičniki na zemlji ter jim bo v tem času dovolil vse mesene naslade in razveseljevanja. Tega Viktorin ni učil; on je pristaš duhovnega hilijazma, kakor ga je učil frigijski škof Papija v Hieropolu ter se mu najdejo sledovi celo pri Justinu Mučeniku, Ireneju in dr. Sploh je Viktorin kot pisatelj predstavnik one struje v krščanski teologiji, ki se je širila iz Azije preko Makedonije in Trakije v podonavske dežele.

Dejstvo, da je Viktorin v Ptuju pisal koncem 3. in začetkom 4. stoletja komentarje k sv. pismu in spis proti vsem krivoveram, nam kaže, da je krščanstvo v teh krajih bilo že dokaj razširjeno in literarno zanimanje dosti veliko ter da so se tod širile razne krivoverske sekte, drugače bi ne imelo smisla pisati proti njim. Dasi je Viktorin bil bolj vešč grškemu kakor latinskemu jeziku, je vendar pisal latinski, znak, da je v naših krajih bolj prevladoval latinski kakor grški jezik.

Iz opazke Jeronimove, da je Viktorin bolj znal grški kakor latinski, sklepajo razni zgodovinarji, da je bil rojen Grk. Toda pri rojenem Grku bi ta opomba ne imela smisla.[1]

Je li Viktorin prvi škof ptujski ali je morda imel že prednike na škofijski stolici, o tem nimamo prav nobenih podatkov. Ravno tako je neznano, od katere strani se je širilo k nam krščanstvo: ali od iz-

---

[1] O sv. Viktorinu gl. Napotnik dr. Mihael, Sv. Viktorin . . . Dunaj 1888 in pisateljev članek v „Voditelju“ 1904 „Šestnajststoletnica smrti sv. Viktorina“.

toka ob Donavi in Dravi ali od Ogleja sem. Širilo pa se je najprej po večjih mestih, potem je prodiralo v manjša in na deželo, kjer se je paganstvo najdalje držalo. Politično so naše dežele bile združene z balkanskimi v eno upravno enoto, z imenom Ilirik, kateremu je nekaj časa bil glavno mesto S r e m. Današnje ozemlje Lavantinske škofije je bilo križišče, kjer se je križal promet, ki je prihajal od Italije in šel proti Donavi in od iztoka proti zapadu. Ravno tako pa je bilo tu križišče iztočnih in zapadnih idej.

Na dveh mestih se dotika razširjanja krščanstva v naših krajih že sv. pismo Nove zaveze. Apostol Pavel piše v listu Rimljanom (15, 19): ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον. Po Krekovem prevodu: » . . . od Jeruzalema in po okolici tja do Ilirije sem razširil Kristusov evangelij.«

Beseda „μέχρι“ (usque — do) s sledečim genetivom pomeni le do m e j I l i r i j e, ne pa da je oznanjeval evangelij tudi po Iliriku. Tu je treba imeti pred očmi geografični obseg Ilirika v I. stoletju po Kr. T'a obseg je bil zelo nestalen in nestalnost je trajala dolgo. L. 18. pr. Kr. je rimski senat po srečno končani vojni ustvaril posebno pokrajino I l i r i k, ki je segala od Drina do Julijskih Alp in do Save. Ko je Oktavijan in pozneje Tiberij strl uporno moč ilirsko-panonskih plemen, se je pokrajina Ilirik raztegnila čez ves prostor od Alp do Šare planine, od Jadranskega morja do srednje Donave, obsegala je torej Dalmacijo, Panonijo, Norik, Makedonijo, Mezijo in Dacijo. Ime Dalmacija je prišlo v splošno rabo pod Flavijevci, dočim se je za prvih cesarjev ta zemlja kratkomalo imenovala Ilirik.

Solun in Filippi, kjer je Pavel osebno ustanovil krščanske občine, sta torej bila prav blizu Ilirika. Stari pisci kakor Origen, Evzebij, Gregorij Nisenski, Jeronim, Dorotej Tirski, spričujejo Pavlovo misijonsko delovanje v Iliriku; osobito so značilne besede Asterija, metropolita v Amazeji v Pontu, sodobnika sv. Jeronima: »Paulus totum Illyricum percurrens ac ubique spargens scintillas fidei, quas auspex Spiritus sanctus excitabat vivasque semper servabat.«[1] Pavel je prehodil celi Ilirik in povsod trosil iskre sv. vere, katere je vodnik sv. Duh obujal in vedno žive ohranjal.

A teh dokaj poznih poročil ne smemo preveč natezati in na njih graditi drznih sklepov, kakor bi bil Pavel osebno prišel tudi v severni Ilirik t. j. v Panonijo. Glede Dalmacije je zelo važen II. list sv. Pavla Timoteju (4, 10), kjer pravi, da je Tit odšel v Dalmacijo, katere glavno mesto je bila Salona. Ni gotovo, da bi bil ta Tit istoveten z apostolovim učencem, katerega je pustil na Kreti in kateremu je pisal posebno pismo, ali če je tudi istoveten, je le mimogrede odšel v Dalmacijo, ni pa stalno tam deloval. Doslej najdeni mnogoštevilni in dobro proučeni salonski spomeniki ničesar ne vedo o krščanstvu v Dalmaciji

[1] Migne, P. gr. XL, 164—477; cfr. XLVI, 539.

v I. stoletju[1] in se sme kot gotovo smatrati le, da je okoli l. 250 bila že organizirana cerkev v Saloni. Veliko manj smemo govoriti o razširjanju krščanstva v I. stol. v oddaljenem Ptuju. Možnost seveda ni izključena, da je že v I. stol. prodrla krščanska vera v Panonijo in Norik, zlasti ko je cesar Klavdij (41—54) proti koncu svoje vlade spodil iz Rima jude in ž njimi tudi kristjane, katerih še takrat pagani niso razločevali od judov. Mogoče, da se je takrat zatekel v naše kraje kak jud ali kristjan, toda kaki smeli zaključki se iz tega ne smejo izvajati. O namišljenem apostolskem izvoru oglejske cerkve spregovorimo pozneje. Poznejša poročila o apostolski evangelizaciji v Iliriku so lahko umljiva. V hudem preganjanju, zlasti za cesarja Diokleciјana, so ilirsko cerkev proslavili mnogi junaški mučeniki, ob enem se je pa na mnogih krajih pretrgala historična tradicija in uničili viri, nanašajoči se na početke raznih cerkev. Poznejši pisatelji so pri pomanjkanju pravih virov segli radi nazaj in posamezne cerkve spravljali v zvezo z apostoli, hoteč s tem dvigniti njihovo čast. Tako so glede dalmatinske cerkve nastale tradicije, da sta tudi Luka in sv. Jakob oznanjevala ondi evangelij in da je prvi škof bil Domnio (Dujmo), neposredni učenec sv. Petra, dočim je v istini umrl mučeniške smrti istega leta kakor sv. Viktorin, 303.[2]

Pri našem Petoviju je v barbarskih navalih izginila sploh vsaka tradicija o stari krščanski cerkveni organizaciji. Res je sicer, da so tudi progoni večkrat pripomogli razširjanju krščanstva v oddaljenih provincijah, ker so mnogi kristjani bežali iz velikih mest v obmejne pokrajine, kjer še krščanstvo ni bilo znano ali vsaj ne razširjeno in tako za preganjanje ni bilo povoda, mirni časi so pa itak bili ugodni razširjanju. Na podlagi tega je Huber prišel do apodiktičnega sklepa, da se je škofija v Sisciji in v Petoviju ustanovila v dolgi mirni dobi od l. 140—193, v mirno dobo od Aleksandra Severa do Decija (222—249) pa stavi postanek škofije v Stridonu in v Cibalis (dan. Vinkovci).[3] Vse to je golo domnevanje, ki se opira le na možnost. Ker pa ima Ptuj začetkom 4. veka že svojega škofa, postaja zelo verjetno, da se je vsaj v drugi polovici 3. veka v Ptuju krščanstvo močneje razširilo in se je uvedla cerkvena organizacija.

Doslej izkopane starine nam o ptujskem krščanstvu ne nudijo skoraj nobenih podatkov, ne za dobo pred Viktorinom in ne za dobo po njegovi smrti. Okoli Ptuja so se prekopali nešteti rimski grobovi, pa nikjer se ni našlo izrazito krščanskih znakov. Med stotinami rimskih svetilk jih ima mnogo mitološko-verske motive, zelo malo pa

---

[1] Lenzi Furio, San Domnio, Vescovo e Martire di Salona. Roma, 1913, str. 28.

[2] Lenzi, n. d. 28. Bulić-Bervardi, Kronotaksa solinskih biskupa. Zagreb 1912, str. 13—19.

[3] Geschichte der Einführung und Verbreitung des Christenthums in Südostdeutschland. I, 34.

monogram Kristusov in še te so že iz 4. veka. Razne lokalne okolnosti nam pojasnjujejo pomanjkanje krščanskih spomenikov v starem Petoviju in razmeroma malo krščansko občino. Te okolnosti so: a) Močno razširjen Mitrov kult v naših krajih, b) naglo propadanje starega Petovija, c) kakovost teritorija v ptujski okolici.

a) V Mitrovem kultu je staro paganstvo v grško-rimskem svetu osredotočilo svoje zadnje sile. Mitrov kult in krščanstvo stopita skoraj istodobno na pozornico rimskega cesarstva. Dolgo časa je bil mitracizem vera nižjih slojev, ko se je pa v III. stoletju ž njim združilo obževanje cesarjev in je cesar dobil naslov »Consubstantivum soli« (sobistven s solncem), je dobil pristop tudi v višje vojaške in dvorske kroge, postal je nekako državna religija in sredstvo cesarske politike. Sledovi Mitrovega kulta so raztreseni od iranske visočine do škotskih planin, od Črnega morja do Sahare, le v visoko civiliziranem helenskem svetu se ni mogel vdomačiti. Glavni propagatorji so mu bili sužnji, vojaki in v znatni meri orijentalski trgovci. Ravno ti sloji pa pridejo v prvi vrsti v poštev v starem Petoviju. Vsi starejši napisi, ki se nanašajo na Mitra, osobito po Panoniji in Noriku, so večinoma od oproščenih sužnjev, nižjih uradnikov in dosluženih vojakov. Rimski vojak je bil zelo veren, ali bolje, praznoveren. Osobito orijentalski vojniki, ki so pogostoma morali iti v naše dežele, so se v meglenih severnih krajih zvesto držali svojega solnčnega božanstva. Mitrovi častilci so sčasoma iz prostakov postali častniki ter se kot veteranci povzpeli do znatnega bogastva in ugleda. Kot dosluženi vojaki so se navadno naselili v bližini taborišča, kjer so dalje časa služili in dobili od cesarja zemljišče. Rimski vojaški Petovij se je razprostiral na desni strani Drave, okoli današnje Hajdine, kjer se je tudi našlo več mitrejev. Naravno je, da je tukaj zastonj iskati krščanskih spomenikov.

Drugače je vojaški stan s svojo organizacijo in pogostnim premikanjem bil zelo sposoben za prenašanje idej in običajev; ni dvoma, da se je v mnogih krajih zasejalo seme Kristusovega evangelija po rimskih legijah, in zgodovina nam kaže prav v vojaškem stanu krasne zglede krščanske stanovitnosti. Z druge strani pa moramo pritrditi Harnacku,[1] da je v vojaštvo imelo krščanstvo težji pristop, kakor v katerikoli drug stan. Krščanski vojak je vsak čas lahko prišel v nasprotje s strogimi vojaškimi zakoni in običaji ter mu ni preostajalo drugo, kakor izstopiti iz vojaške službe ali pa se pripraviti na mučeništvo.

Baš v starem Petoviju na podlagi dosedanjih izkopin ne moremo pripisovati ondotnim legijam kake posebne vloge v razširjanju

---

[1] Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahren. str. 388—395.

krščanstva. Te legije so bile vdane Mitrovemu kultu, pozneje pa, ko je krščanstvo zmagalo nad mitracizmom, je postal Petovij brezpomemben.

Stari Petovij je stal na važnem križišču cest, ki so vodile proti Italiji, na Balkan in v Azijo ter k Donavi. Naravno je, da so izvrstne rimske ceste dobro služile tudi trgovini. Odkar so Rimljani zagospodovali na Iztoku, so orijentalski trgovci kar preplavili evropske luke in mesta. Osobito Sirci so nekako stopili na mesto starih Feničanov in Kartažanov. Zasledimo jih v veliki množini na obalih sredozemskega morja, okoli Rima, v Raveni, v Akvileji, Trstu, v Saloni, po Galiji, ob Donavi; od primorja so prodirali v znotranjost zemlje, tako n. pr. od Soluna preko Srema v Panonijo in Norik, kjer je bilo bogato skladišče raznih sirovin. V Celju je n. pr. nekemu Efežanu (domo Epheso) postavil suženj Insequens nagrobnik.[1] Aurelius Bassus Barathe je postavil spomenik bratu Avreliju Maximu in Avreliju Sabinu iz Sirije (civis Surus ex regione Zeugma).[2]. Sirci so pa bili posebno goreči pristaši in propagatorji orijentalskih kultov, posebej Baala, Astarte in Mitra. Tudi z Egiptom so bili naši kraji v ozkem stiku, kakor nam kažejo osobito celjski spomeniki. Tako je n. pr. Flavija Valerija postavila spomenik Avreliju Adiutori, po rodu Afrikancu (civi Afro), trgovcu.[3] Celjan Titus Valerius Clemens je pod Antoninom Pijem (ok. 152) bil cesarski namestnik v Mavretaniji.[4] Vsled ozkega stika med Afriko in Norikom je mogel Tertulijan zvedeti za noriško božanstvo Bellenus.[5] Med Orijentalci je bilo tudi mnogo židov, ki so z ene strani odpirali pot veri v enega Boga, z druge strani pa so bili najhujši nasprotniki krščanstvu. Od te strani torej ni bilo pričakovati razširjanja krščanstva v starem Petoviju.

Vsled neprestanih vojn, ki so jih vodili cesarji v Aziji, je prišlo na evropske trge nešteto orijentalskih sužnjev, ki so istotako prinesli s seboj Mitrov kult in so prvotno bili njegovi glavni predstavitelji.

Ako premislimo vse to, nam je umljivo, da se krščanstvo pred IV. stoletjem ni moglo močneje razširiti v naših krajih, zato nahajamo pač tukaj vse polno mitrejev, zelo malo ali skoraj nič pa krščanskih spomenikov.

b) Odkar je Konstantin pripel na bojne zastave znamenje sv. križa, je tudi v vojnih taborih krščanstvo prišlo do javne veljave. V IV. stoletju sploh slavi krščanstvo svoje zmagoslavje nad paganstvom. Pričakovali bi, da vsaj iz te dobe dobimo kaj več krščanskih spomenikov med ruševinami starega Petovija. Tudi to se doslej ni obistinilo. Ako si le površno ogledamo razne izkopine po muzejih iz sta-

---

[1] Schön, Römische Inschriften in Cilli, str. 24 nr. 46.
[2] Schön, str. 22 nr. 43.
[3] Schön, n. d. str. 33 nr. 71.
[4] Schön, str. 6.
[5] Apologeticus cap. 24.

rega Petovija, se nehote spomnimo drastičnega Jeronimovega opisa v pismu na Heliodora o strašnem opustošenju med Carigradom in Julijskimi Alpami. Skoraj vsi spomeniki so razbiti in poškodovani; na zgradbah se tudi pri poznejših prizidavah in popravkih opaža siromaštvo in splošno propadanje.

Po rimski zavladi je Ptuj bil nekaj časa glavno mesto Panoniji, kakor Celje Noriku. Ko se je pa rimska oblast raztegnila do Donave, je trebalo prestaviti sedež vojne in civilne oblasti bližje meji, tako je Celeja odstopila prvenstvo Lavreaku (današnji Lorch ob Donavi), Ptuj pa Sabariji, kjer je odslej imel »praeses« svoj sedež. Ptujsko mesto je začelo nazadovati, tem bolj, ker so že v tretjem in četrtem stoletju sledili drug za drugim barbarski navali.

Ker je pa ptujska cerkev imela v začetku 4. veka škofa, je morala imeti pač svoje pokopališče in svetišče. O vsem tem se ni našlo doslej sledu. Ker je na desni strani Drave bil vojaški Petovij, kjer je procvital Mitrov kult, je krščanstvo bilo najbrž osredotočeno v civilnem Ptuju na levi strani Drave. Na tej strani bi bilo iskati krščansko groblje in morda kaka bazilika. Deloma so spomeniki prvih ptujskih kristjanov morda zakriti pod temelji današnjega ptujskega mesta, deloma so pa mestu vodne katastrofe uničile starokrščanske ostanke. Pri presojanju ptujskih starin je namreč

c) vpoštevati k a k o v o s t tal. Svet je tukaj zelo nizek in mokroten; Drava, Grajena, Rogoznica in Pesnica ga pogostoma preplavljajo in kar tekmujejo v razdiranju človeškega dela. Da je naša domneva opravičena, kažejo nekatera dejstva. Ko so l. 1858 delali vzhodno od Ptuja železniški nasip, so našli dva majhna starokrščanska spomenika iz konstantinske dobe. To sta dva brončena, najbrž votivna svečnika, ki se sedaj hranita v državnem muzeju na Dunaju. Oba imata obliko kolesa, katerega prečke tvorijo monogram Kristusov. Na enem (gl. sl. 1. tab. 1.) je napis: I n t i m i u s M a x s i m i l i a n u s (fra)tres C r i s p i n o p o s u e r u n t. Krispin je bil galski mučenik († 287 po Kr.). Ako se posvetitev »Crispino« nanaša nanj, je v IV. stoletju že Krispinov kult prodrl iz Galije v naše kraje. Na drugem svečniku (gl. sl. 2.) je napis: V o t u m P u s i n n i o p o s u i t.

Kako daleč se je raztezala stara ptujska škofija? Cerkvena organizacija v rimski državi se je ravnala po politični. Načelo rimske upravne politike pa je bilo: široka samouprava mest ž njihovimi okrožji. Vsako avtonomno mesto s svojim ozemljem je bilo nekak posnetek Rima. Vsako tako mesto je imelo tudi svojo škofijo; čim večje je bilo mesto, tem prej je dobilo cerkveno organizacijo. Ptuju je dal municipalne pravice že cesar Vespazijan; okrožje ptujskega mesta je obsegalo Dravsko polje, mariborski okoliš na levi strani Drave je spadal že pod Flavio Solvo (Lipnica), proti iztoku je segalo najbrž do Mure. Proti Medjimurju in Hrvatski se meja ne da točno določiti. V Varaždinskih Toplicah je Ptuj dal postaviti neko svetišče nimfam,

vendar ni gotovo, da bi se bil tako daleč razprostiral ptujski mestni okoliš. Kakor daleč je segalo ptujsko mestno okrožje, tako daleč tudi ptujska škofija.

Naličnо z drugimi mesti, kjer so se našle starokrščanske bazilike, bi v Ptuju pričakovali celo dve baziliki, eno pokopališčno, drugo v znotranjosti mesta, postavljeno po Konstantinovem ediktu. Neko svetišče je bilo najbrž blizu tam, kjer sta se našla svečnika. Tudi v odstranjenem pokopališčnem zidu pri cerkvi sv. Ožbalda so se našli odlomki, ki kažejo, da je nekje v bližini bilo prastaro pagansko grobišče; so li pa tudi kristjani v rimski dobi rabili ta prostor za svoje pokopališče, se ne da dognati iz do sedaj najdenih spomenikov.

Bazilike v znotranjosti mesta so navadno bile blizu mestnega obzidja, a ne vselej. Stara mestna ptujska škofijska cerkev je najbrž stala po priliki tam, kjer je sedaj proštijska cerkev. V bližini so pred nekaj leti res našli odlomek ograje pri prezbiteriju (cancelli). Na zapadni strani je pa Drava v ranem srednjem veku del mesta spodkopala, kakor je razvidno iz ostankov starega mostu v rimski dobi ter iz raznih spomenikov na dnu dravskega korita in ostankov zidovja v dravskem bregu okoli bivšega dominikanskega samostana.

Od Viktorinovih naslednikov sta znana le dva po imenu. Na občnem cerkvenem zboru v N i c e j i l. 325 ptujska škofija ni bila zastopana, pač pa se omenja ptujski škof A p r i j a n v aktih koncila v Sardiki (današnja Sofija v Bolgariji) l. 343. Na nicejskem koncilu so bili ilirski škofje odločni nasprotniki krivoverca A r i j a, a čez nekaj let so se razmere celo spremenile. V Niceji obsojeni in odstavljeni Arij je bil izgnan iz Aleksandrije in je moral v pregnanstvo v I l i r i k, ž njim pa tudi njegovi najožji pristaši. Ti možje so v svojem pregnanstvu previdno in natihoma širili arijanske ideje ter zasejali seme, ki je razdejalo staročastite ilirske škofije. Med drugimi sta med učenci Arijevimi bila dva mlada ilirska škofa, V a l e n s iz M u r s e (Osek) in U r z a c i j iz S i n g i d u n a (Beograd). Na koncilu v Tiru l. 334, kjer so se zbrali najbolj zagrizeni arijanci, nasprotniki Atanazijevi, sta ta dva ilirska škofa igrala prvovrstno vlogo. Zviti arijanci so znali premotiti cesarja Konstantina, ki je na to sv. Atanazija pognal v pregnanstvo. Na cesarskem dvoru prevlada protinicejska arijanska struja, zlasti po smrti Konstantinovi (337). Prvi je to čutil sremski škof D o m n i u s, ki je moral v pregnanstvo, ker se je zvesto držal nicejskega koncila. Arijansko akcijo vodijo sedaj v Aziji Evzebij v Cezareji in Evzebij v Nikomediji, v podonavskih deželah pa Valens in Urzacij. Okoli l. 342 je Valens skušal dobiti v roke o g l e j s k o škofijo. Tu se je imel voliti nov škof. Premeteni Valens je povzročil nemire, v katerih so nekega sosednega škofa, ki je prišel k volitvi, na tla vrgli in z nogami tako teptali, da je tri dni pozneje umrl. Vendar se Valensu njegova nakana ni posrečila. Sinovi Konstantinovi so dovolili vsem izgnancem, vrniti se domov. Sedaj postane Ilirik pozorišče velikanskega versko-

Tab. I.

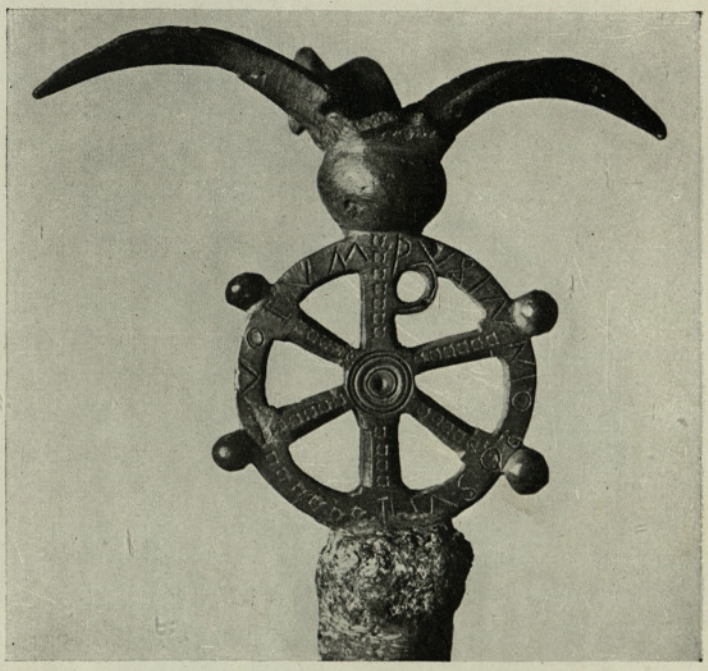

1. Starokrščanski votivni svečnik iz Ptuja.

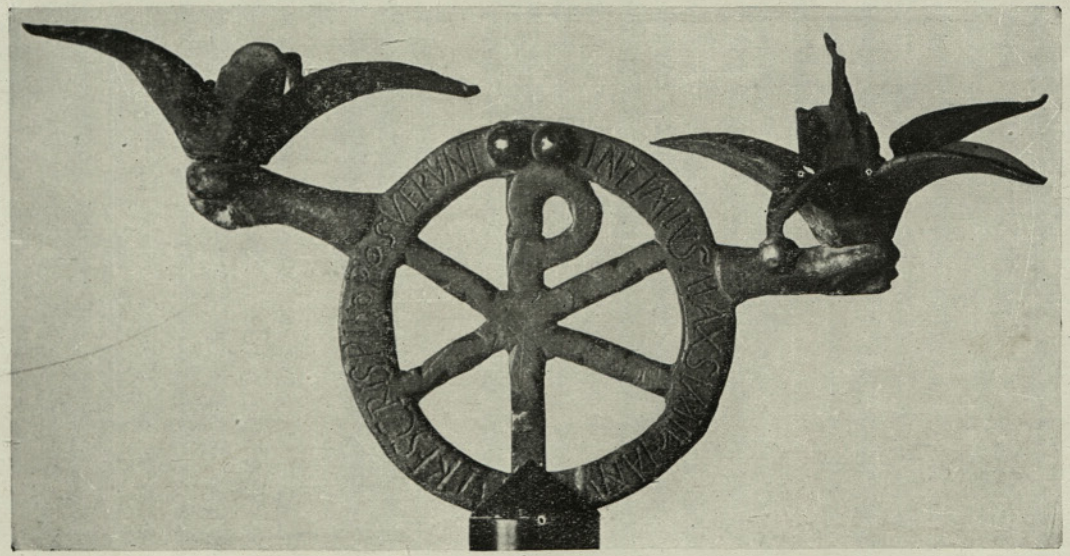

2. Starokrščanski votivni svečnik iz Ptuja.

političnega pokreta. Skozi naše dežele se je vračal iz pregnanstva v Trieru veliki Atanazij ter se za dalj časa ustavil v Nišu, ker je ondotni škof bil njegov zvest pristaš.

Koncila v Sardiki l. 343 so se poleg Aprijana ptujskega vdeležili škofje Euterij iz Srema, Marko iz Siska, Amancij iz Viminacija i. dr. Glavno besedo sta pa imela Hozij Kordovski in domači škof Protogen. Na tem koncilu se je že pokazal očiten razkol; zapadnjaki so se držali nicejskega koncila, orijentalci so bili arijanci. Prišla sta tudi Valens in Urzacij, pa sta bila obsojena kot krivoverca.

Koncil v Sardiki je važen za našo zgodovino tudi radi tega, ker je v 6. kanonu sprejel določbo, da se ne smejo ustanavljati škofije in posvečevati škofje za male kraje, kjer zadostuje navaden duhovnik. Ta določba je splošno obveljala v cerkvenem pravu in to je bila ena izmed ovir, da naši kraji tako dolgo niso dobili lastnih škofij, ker pri nas ni bilo znatnejših mest. Še pri ustanovitvi ljubljanske škofije je papež najprej proglasil Ljubljano za »civitas insignis«, potem šele je postala sposobna za škofijski sedež.

Kmalu po koncilu v Sardiki je v ilirskih deželah prevladal arijanizem. Že v l. 344 je zasedel sremsko stolico Fotin, ki je bil osumljen krivoverstva in l. 351 odstavljen; za njim pa je postal sremski škof Germinij, izrazit arijanec. Sedaj slede iz občne cerkvene zgodovine znane sremske formule. Med tem so arijanci dobili silno moč na dvoru, zlasti Valens je bil v veliki milosti pri cesarju Konstansu. Ko se je namreč 28. septembra 351 blizu Srema bila bitka med cesarjevo vojsko in pristaši usurpatorja Magnencija, je Valens hitro po prvih uspehih hitel poročat odsotnemu cesarju vesele novice in odslej je pri cesarju silno veliko veljal.

Pretkana arijanca Valens in Urzarij sta poročala papežu Juliju I., da sta se izmirila z Atanazijem, delala sta pa na dvoru z vsemi močmi proti njemu in za arijanizem. Doba 351—358 pomeni višek arijanstva v naših deželah.

V tem času so valovi arijanskega pokreta dosegli tudi Ptuj, a o tem zvemo šele iz oglejske sinode l. 381. Arijanizem je bil sam v sebi že popolnoma razcepljen, vzdrževala ga je le še dvorska politika, arijanski ilirski episkopat je le dvorski episkopat; s smrtjo cesarja Konstansa (361) je padla glavna opora arijanizma, ki kmalu potem izgubi tudi v ilirskih pokrajinah premoč. Napravil je pa arijanizem v naših pokrajinah ogromno škodo, katere posledice se čutijo deloma še do dandanes. Izkvaril in sfanatiziral je duhovščino in ljudstvo, izčrpal vse boljše sile za neplodne boje, desorganiziral cerkve in pripravil pot arijanskim Gotom, ki so od Carigrada do Julijskih Alp vse razdejali. Ko je tako naše škofije arijanizem ponižal, se dviga vedno bolj ob vratih Italije Oglej, čemur je prijala tudi takratna politična razdelitev. Dežele zapadnega Ilirika spadajo v isto področje kakor Oglej, sedež tega okrožja je bil v Milanu, ker je pa milanski škof bil vendar nekoliko

preoddaljen našim krajem, je mesto njega prevzel vodstvo oglejski škof. Na milanski škofijski stolici je v tem času močna osebnost, sv. Ambrozij, velik kot škof in rimski patrijot. Našim škofijam pa v boju proti arijanizmu in pri reorganizaciji cerkve manjka močne vodilne osebnosti. Naše dežele so takrat pač dale Galiji velikega škofa sv. Martina, vesoljni cerkvi velikega učenjaka Jeronima, Svevom v Luzitaniji Martina de Braga, doma pa v tistih kritičnih časih ni vodilne osebnosti, ki bi vzela vajeti v roke.

Ko je po Germinijevi smrti cesarica Justina hotela spraviti na škofovsko stolico zopet arijanca, je energični Ambrozij iz daljnega Milana osebno pohitel v Srem in pomogel pravovernemu Anemiju do zmage. Z Ambrozijevo pomočjo je Anemij l. 378 sklical sremsko sinodo, s katero je skušal razdreti arijansko gnezdo v Sremu.

Zaključek Ambrozijevega dela v ilirskih pokrajinah je oglejska sinoda l. 381, ki se je pečala tudi z zadevo ptujskega arijanizma. Te sinode se je vdeležilo 24 škofov iz zapadnega rimskega cesarstva, dva škofa, Palladij in Sekundianus, celo iz Mezije, ki sta bila radi krivoverstva obsojena. V sinodalnem pismu prosijo zbrani škofje cesarje Gracijana, Valentinijana II. in Teodozija, naj se obsojeni krivoverci odstavijo in na njih mesto naj odposlanci oglejske sinode postavijo katoliške škofe.

Toliko oblast si je že takrat lastil Oglej v ilirskih cerkvenih zadevah. Poleg omenjenih sta bila obsojena tudi duhovnik Attalus in njegov učitelj Julijan Valens. Ta Julijan Valens je v Ptuju spodrinil »svetega moža, Marka, častnega spomina«. Ptujsko ljudstvo pa ga je spodilo; po razdejanju ptujskega mesta se je priklatil v Italijo, kjer je bil Ambroziju jako neljub gost, ker je delal za arijanstvo in nezakonito posvečeval arijanske duhovnike. Poklican je bil pred sinodo, pa ni prišel. Okoli l. 380 so Goti opustošili ptujsko mesto, pri čemer je bil sokriv tudi Julijan Valens, vsaj toliko, da so se arijanski Goti zmaščevali nad Ptujčani, ker so ga spodili. Po rodu je bil najbrž sam Got. Ker so Goti bili arijanci, je arijanizem dobil političen značaj. Smatral se je kot vera barbarskih Gotov, zato so mu zavedni rimski državljani obračali hrbet. Značilne so bile besede sv. Ambrozija: »Tam se je najprej prelomila zvestoba rimski državi, kjer se je prelomila Bogu« (De fide II, 39).

Po l. 381 ni nobena ilirska škofija več v arijanskih rokah, vendar ostanki arijanizma so se še dolgo potikali. Ilirske škofije so pod barbarskimi udarci izginile, preden so se opomogle od arijanske krize.

V pismu oglejske sinode je zadnji spomin na starokrščanski Petovij. Nanj se vleže sedaj gosti mrak grozot, ki jih je prineslo preseljevanje narodov.

2. Škofija v Celju.

Več kakor vemo o ptujski škofiji, nam o krščanstvu in škofiji v Celju v III. stoletju ve poročati legenda o sv. Maksimilijanu. Maksimilijan, pripoveduje legenda, je bil rojen v Celju med l. 226—236 od pobožnih in bogatih katoliških roditeljev, ki so mu zgodaj umrli. Vzgojil ga je neki duhovnik Oranius. Po smrti svojih staršev je mladi Maksimilijan razdelil imetje siromakom in se je popolnoma posvetil Kristusu. Za papeža Siksta II. (257—258) je postal škof v Laureaku (dan. Lorch v Gornji Avstriji), kjer je deloval 27 let. Na to se je vrnil v svoje rojstno mesto Celje in neustrašeno oznanjeval evangelij. Za časa cesarja Numerijana (283—284) ga je mestni sodnik Eulazij radi vere dal obglaviti 12. okt. 284. Na mestu, kamor je padla mučenikova glava, je nastal studenec in kristjani so nad njim postavili kapelico, ki še dandanes stoji, in na mučeništvo Maksimilijanovo spominja napis: »Fons decollationis s. Maximiliani.«

Legendo o sv. Maksimilijanu je spisal neznan pisatelj proti koncu 13. veka (po l. 1265) z očividno tendenco, povzdigniti ugled pasovske škofije, naslednice stare laureaške cerkve. Legenda v svoji celoti je brez vrednosti. Pisatelju je morda služila kaka starejša tradicija; sam se sklicuje na »Vita s. Severini«, tudi solnograške »Breves notitiae«[1] so mu bile znane, a oba vira je pisatelj izrabil po svoje; življenjepisu sv. Severina pripisuje stvari, ki jih tam ni, tudi iz »Breves notitiae« je vzel več, kakor same obsegajo. Tudi »Indiculus Arnonis« (nastal okoli l. 788) mu je bil najbrž znan, ker pravi, da je sv. Rupert sam videl luč na grobu Maksimilijanovem, dočim »breves notitiae« pravijo le, da je poslal tje svojega duhovnika in je na to dal postaviti cerkvico v Pongau. Legenda je to povečala in pravi, da je Rupert postavil v čast sv. Maksimilijanu več cerkev (plures ecclesias). Zato je opravičen sum, da je pisec po svoje raztegnil in predelal tudi druge, nam neznane vire, ki so mu morda služili za podlago. Iz legende v zvezi z »breves notitiae« in »Indiculus Arnonis« se da posneti le to, da je od 8.—13. veka bil razširjen kult Maksimilijanov v krajih starega Norika. Morda je imel pisec legende neko oporo v stari tradiciji tudi za svojo trditev, da je bil Maksimilijan rojen baš v Celju, akoprav »Breves notitiae« in »Indiculus« ne vedo o tem nič. Politični in kulturni stik med Laureakom in Celjem je historično nesporen, ker sta obe mesti spadali v isto pokrajino Norik.

Stara je tudi tradicija v Celju o mučeništvu sv. Maksimilijana, toda veliko je vprašanje, da li je ta tradicija starejša od imenovane legende iz 13. stoletja, ali pa se je morda razvila baš pod vplivom te legende. Vesti, ki govore o svetišču Maksimilijanovem v Celju, so vse

[1] Kratka poročila o ustanovitvi škofije in samostanov v Solnogradu, spisana okoli l. 790. Hauthaler, Salzburger Urkundenbuch I., str. 20 i. d.

mlajše. Vizitacijski zapisnik iz l. 1545 omenja beneficij sv. Maksimilijana v kapeli istega svetnika in pravi, da se za ustanovitelja ne ve; celjska tradicija ga pripisuje celjskim grofom. Star leseni oltar v kapelici nad Maksimilijanovim studencem je utegnil biti iz 16. stoletja,[1] o starosti, leta 1869 že čisto zapuščene in potem prenovljene kapelice, ni nobenega poročila. Cerkev sv. Maksimilijana stoji sicer na ruševinah neke rimske stavbe, a razen gotiškega portala nima nič starinskega.[2]

Končno se je iz starejše legende 13. stoletja razvila nova legenda, da je sv. Rupert našel mučenikovo telo v Celju samem. Najstarejši znani vir, ki o tem govori, je Celjska kronika, nastala v 16. stoletju. Tu se čita, da je sv. Rupert došel na svojem potovanju do Celja in tu opazil svetleče luči nad grobom sv. Maksimilijana v preprosti cerkvici, katero je potem (Rupert) posvetil in stoji do današnjega dne. O Maksimilijanovem svetišču v Pongavi pravi »Indiculus Arnonis«: De cella vero s. Maximiliani ita contigit ut construeretur ab initio . . . « in se je pozneje res imenovalo »Cella s. Maximiliani«; to si je pisec celjske kronike, črpajoč iz legende 13. stoletja, tolmačil za Celeia — Celje.[3] A kako je došel pisec Maksimilijanove legende v 13. veku do trditve, da je bil Maksimilijan rojen in umorjen v Celju, še s tem ni pojasnjeno. Morala je biti znana kaka tradicija o nekem celjskem mučeniku Maksimilijanu.

Za zgodovino celjskega krščanstva v 3. stoletju iz tega legendarnega pripovedovanja ni dobiti kaj pozitivnega. Zelo verjetno je le, da se je morda za Dioklecijanovega preganjanja proslavil kak celjski mučenik z imenom Maksimilijan.

Neprimerno več kakor legenda o sv. Maksimilijanu nam povedo o celjskem krščanstvu v rimski dobi ostanki stare bazilike, ki so se po srečnem naključju našli pri kopanju temeljev za novo poštno poslopje l. 1897. V starih časih je bil ta prostor ob izlivu Voglajne v Savinjo znatno nižji ter je v srednjem veku služil za odlaganje odpadkov, deloma so pogostne poplave nanosile gramoza in blata. Pri izkopavanju zemlje so kakih 50 do 90 cm globoko zadeli na dva polkrožna koncentrična, 50—90 cm debela zida, od prvotnih tal le kakih 50 cm visoka. K sreči je vzel stvar v roke razumen arhitekt in mu je tudi oblast šla na roke, da se za našo zgodovino velevažna najdba ni, kakor se često dogaja, uničila.[4] Iz raznih ostankov se je dognalo, da je to zidovje proti iztoku obrnjena absida stare bazilike. Iz razbitega stebrovja je sklepati, da je bazilika imela tri ladje z ravnim lesenim stropom ali morda odprtim ostrešjem. Srednja ladja je bila široka

[1] Orožen, Das Bistum Lavant III, str. 121.

[2] Isti str. 116.

[3] O tem natančneje Ljubša v „Voditelju" 1907, str. 272—280. — Die Christianisierung der heutigen Diözese Seckau, str. 58—64.

[4] Delo je vodil konservator E. Riedl in najdbo opisal v „Mitteilungen" centralne komisije l. 1898.

6.40 m, vse tri skupaj pa okoli 13 m. Dolgost ladje se ni dala točno dognati, ker je razdejanje na zapadni strani bilo prehudo, gotovo pa je presegala 29 m, ker so se v tej razdalji še našli mozaiki. Zunanji absidni zid je imel obliko mnogokotnika, znotranji polkrožni, prvemu vzporedni zid je bil znatno slabejši ter je služil najbrž za sedala duhovščini. Na dnu abside je bila med obema zidoma 97 cm dolga, 85 cm široka in 9 cm debela marmorna plošča, na kateri je stala bržkone škofova stolica. Poleg tega zidovja se je na severozapadni strani našel drug polkrog z 10.24 m premera s starejšim in močnejšim zidovjem. To je bilo najbrž starejše svetišče, ki se je moralo umakniti prostornejšemu, a manj solidnemu. Po Konstantinovem ediktu se je število vernikov povsod naglo množilo in svetišča so se morala povečati; a to je bila doba propadanja v gospodarskem in umetniškem oziru. Stavba je imela mozaičen tlak, katerega se je našlo trinajst večjih in manjših komadov z imeni raznih oseb, ki so dale napraviti dotične ploskve; na enem se čita ime dijakona Justinijana, na drugem Leona sholastika.

Raztopljeni komadi stekla in ogoreli ostanki tramovja so priča, da je stavbo uničil požar. Srednjo ladjo so delili od stranskih ter nosili arhitrave kameniti stebri z žlebčastimi ali gladkimi valji do 59 cm premera.

Cerkev je bila požgana gotovo v barbarskih napadih, ki so se ponavljali po l. 380. Če ne prej, je propadla v avarsko-slovenskih napadih koncem 6. stoletja. To je doslej edini ostanek rimskokrščanske arhitekture na ozemlju Lavantinske škofije.

S to ali z drugo starokrščansko cerkvijo v Celju je v zvezi drug spomenik, neznaten sicer, a ob pomanjkanju večjih spomenikov vendar važen za našo cerkveno zgodovino v rimski dobi. To je kamen, ki se je našel l. 1907. na dvorišču trgovca Kolenca v Celju in ga je opisal dr. Stegenšek v »Voditelju« l. 1909, str. 56. Kamen je sedaj v mariborskem muzeju (Lapidarij). To je tlakovna plošča blizu 1 m

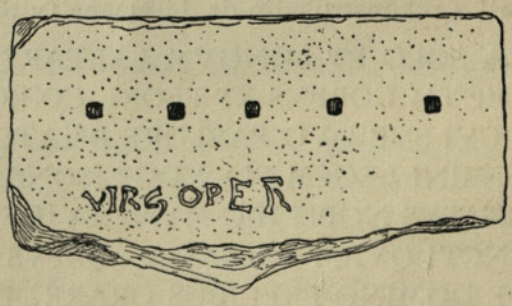

Sl. 3. Starokrščanski kamen iz Celja.

dolga, 47 cm široka in 13 cm debela ter ima v enaki vrsti pet štirioglatih lukenj za vtikanje po koncu stoječih kolcev neke ograje. (Gl. sl. 3.) Cerkveni značaj podaje plošči napis VIRGO PER(petua). Po

sodbi veščakov dr. Antona Premersteina in dr. Stegenška bi bila ta plošča kos podlage za ograjo med prezbiterijem in ladjo (cancelli). Po pisavi bi jo prisodili 4. ali 5. stoletju. Iz napisa »Večna devica« se da sklepati na neki ženski samostan v Celju, kar ni nemogoče, ko je tu bil škofijski sedež.

Po imenu znani celjski škof I v a n je bil doslej znan šele iz l. 579. Omenja se v zapisniku gradežke sinode kot »episcopus s. ecclesiae Celejanae«. Ta sinoda je sicer izmišljena in zapisnik ponarejen, vendar imena nekaterih tu navedenih škofov so iz drugih virov zajamčena, zato je bolj ali manj zajamčena tudi zgodovinska eksistenca tega škofa.[1] Ponarejevalec je vendar moral imeti neko podlago, kako bi mu sicer prišlo na pamet naše Celje! Celo umljivo je, da se je celjski škof takrat mudil na otoku Gradežu. Po l. 568. so v naših krajih strašno razsajali Avari in pod njihovo knuto stoječi Slovenci. Kar je moglo, je bežalo pred njimi. Kakor mnogi drugi begunci, je tudi celjski škof iskal zavetja ob Adriji.

Manj gotovo je ime drugega celjskega škofa A n d r e j a. Med škofi, ki so se l. 680. dne 27. marca udeležili rimske sinode pod papežem Agatonom, je po grškem tekstu bil navzočen tudi Andrej, škof »svete Celejanske cerkve v eparhiji Istri«. V latinskem tekstu stoji » . . . ecclesiae Vejentanae provinciae Istriae«. Eden in drugi kraj se ne da najti v pokrajini Istre. Ni potrebno ugibati, kako bi se naj tekst glasil v grškem ali latinskem jeziku, stvar je kratko ta: Kakor sta emonski in ptujski škof pribežala v Istro ter se tam potem pojavi mesto Emona in Pedena (Pičen) s škofijo, tako je tudi celjski škof iskal zavetja nekje v področju Istre. Da se je pa sled njegove škofije kmalu zabrisal, je tudi umljivo, kakor bomo pozneje videli.

Poznamo pa sedaj še ime tretjega celjskega škofa G a v d e n c i j a. Njegov nagrobnik je vzidan v severno steno sedanje cerkve v Št. Pavlu ob Voljski.[2]

Napis se glasi z rekonstrukcijo dr. Lukmana (v oklepajih):

GAVDE TERRA SOLO ET LONGVM LAETARE PER AEV[VM
ACCIPE PACIFICVM CORPVS ET FLORE CO[RONA
V[ATI]S INNOCVI SVP QVO PASTORE BE[ATO
DIDICIMVS DOMINI LEGEM PIA VOCE [SONARE
EN AGE SI MERITVS NOBIS HIC MVNERA [DEDIT
NE ALIVD SANCTI QVAM BALSAMA CORPVS [VENVSTENT
TU AVTEM DE DOMINO PRECIBUS ORARE MEM[ENTO
IN TVA NE VENIAT GREGE LEO FERVIDVS [HOSTIS

[1] Kos, Gradivo I, št. 85.

[2] Objavljen v Časopisu 1925, str. 167. Poskus rekonstrukcije manjkajočega teksta gl. istotam 1926, str. 112.

Iz besed, da so se od njega kot pastirja naučili Gospodovega zakona, bi se dalo sklepati na novince v veri, iz besed pa, da bi med čredo ne prišel hudi lev — fervidus leo, bi se dalo sklepati na dobo arijanskih in drugih krivoverskih homatij ali paganskih progonov; vendar ta časovna označba je premalo razločna, ker se končno to da obrniti na vsakega škofa kateregakoli časa. Po pisavi je spomenik iz 5. ali 6. stoletja.

Končno imamo tudi neznaten odlomek starokrščanske celjske nekropole (pokopališča). V istem Št. Pavlu stoji v potočku južno od župnišča marmornat komad sarkofaga s črko P na eni strani. Drugega napisa ali okraska ni nobenega. Nekropola stare Salone pri Splitu ima veliko sarkofagov s to pismenko, ki pomeni monogram Kristusov. Tudi ta kamen je bil najbrž v zidu stare cerkve, pa so ga pri novi stavbi zavrgli in služi sedaj pericam pri pranju. Škof gotovo ni bil tu pokopan in tudi ta sarkofag prvotno ni bil pri Št. Pavlu; očividno so kamenje rimskih celjskih ruševin razvažali za stavbe sosednih cerkev in drugih stavb. To so dosedaj edini znani borni ostanki krščanstva v rimski dobi v naših krajih.

O obsegu rimsko-celjske škofije velja isto, kar smo rekli o ptujski. Segala je tako daleč, kakor celjsko mestno okrožje. To okrožje je obsegalo Savinjsko dolino, raztezalo se je celo čez rajhenburško okolico, v okolici Slovenske Bistrice je mejilo s ptujskim okrožjem; na rimskih spomenikih v Črešnjevcu pri Slov. Bistrici se še omenjajo imena celjskih uradnikov. Segalo je tudi do vrha Pohorja. Tak je bil obseg tudi starodavne celjske škofije.

Ni dvoma, da je poleg Viktorina zlasti v Dioklecijanovem preganjanju v naših krajih več kristjanov dalo življenje za Kristusovo vero, toda viri o tem popolnoma manjkajo, na pesniško domišljijo pa se zgodovina ne sme opirati.

3. Propad domačih škofij.

Ptujsko in celjsko škofijo je sirova barbarska sila zatrla ali škofiji nista takoj izginili, nadaljevali sta se in nekaj časa životarili tam, kjer sta njuna škofa iskala zavetja. Ptujska škofija se je nadaljevala v p i č e n s k i (Pedena) škofiji v Istri. Že Resch in Glück sta dokazala, da je v prošnji beneških in retijskih škofov na cesarja Mavrikija l. 591. mesto imena »Beconensis« čitati »Betovensis« ali »Betoviensis« t. j. P t u j s k a c e r k e v. Celjska škofija pa se je nadaljevala nekaj časa v »Città Nova« — Novo mesto v Istri.

Polagoma se je pozabilo na prvotno domovino obeh škofij. Rimu so bile preveč od rok, da bi čuval njih tradicijo. Ogleju in Solno-

gradu pa obstoj teh škofij ni šel v račun. To bi bilo proti njunim pretenzijam.

Čutila se je ves čas neka praznina in potreba nekake škofijske oblasti na ozemlju prastarih škofij. To dokazujejo opetovani poskusi, ki končno rode lavantinsko in ljubljansko škofijo.

Kakor je razvidno iz pisma gradeške sinode 591 na cesarja Mavrikija, so galski škofje raztegnili svojo oblast celo na današnjo Koroško, tako je škofija v Teurniji spadala k frankovsko-galski cerkveni organizaciji, katere sedež je bil v Mogunciji (Mainz). V imenovanem pismu so škofje oglejske cerkvene pokrajine zahtevali nazaj Teurnijo in druge škofije »concilii nostri«. Tako koncem 6. stoletja pridejo pod oglejsko nadoblast ne samo Teurnia, temveč tudi Siscia, Scarabantia (Šopronj) in Emona, ki je itak že prej v upravnem oziru bila združena s severno Italijo. — Solnograd je ostal pod moguńsko metropolo, dokler ni Karol Veliki ustvaril tu nove metropole za južne in iztočne obmejne dežele svoje države. Takrat se je Oglej zopet oglasil za svoje pravice.

Velike dogmatične borbe, ki nastopajo v 5. in 6. stoletju, odmevajo tudi v naših krajih ter zapuščajo trajne sledove.

Monofizitizem prvi čas ni našel odmeva v ilirskih škofijah. Na kalcedonskem koncilu l. 451. je bil navzočen le eden podonavski škof, Aleksander iz mesta Tomi, in še ta je že takrat bival kot begunec v Carigradu, ker podonavske dežele so bile takrat že plen barbarskih navalov. Panonija je bila le še na papirju v rimskem cesarstvu; tu so gospodovali in po volji plenili Huni in iztočni Goti. Kar je še bilo ilirskih škofov, so zavzeli monofizitizmu nasprotno stališče. Večje homatije je povzročal monofizitizem posredno po l. 482. v podonavskih deželah. Vzrok temu je bila nestalna verska politika carigrajskega dvora. L. 482. je cesar Zeno izdal prav nepremišljeno verski odlok »Henotikon«, ki je obsodil Nestorija in Eutihesa, začetnika monofizitizma, ob enem pa potlačil odloke kalcedonskega cerkvenega zbora. Pridobil ni ta odlok nikogar, pač pa napravil veliko zmede. Med Carigradom in Rimom je pod patrijarhom Akacijem nastal razkol, ki je trajal do l. 519. Ilirski škofje so prišli v zelo težaven položaj. Kam se naj obrnejo, v Rim ali v Carigrad? Rim je obsodil carjev Henotikon, če škofje potegnejo ž njim, pridejo navzkriž s patrijarhom in dvorom, če potegnejo s Carigradom, jih zadene izobčenje iz Rima in pridejo v nasprotje z lastnim prepričanjem, ker so bili sprejeli odloke kalcedonskega koncila.

Nov zapletljaj, ki je zelo vplival na cerkvene razmere naših pokrajin, je povzročila cerkvena politika cesarja Justinijana I. (527—565). V občni cerkveni zgodovini je ta zapletljaj znan pod imenom »prepir radi treh poglavij«. Zviti škof Teodor Askidas v Cezareji Kapadocijski je uveril cesarja, ki se je itak rad vtikal v teološke prepire, da bi se

monofizitje dali pridobiti, če bi se obsodil 1. nekdanji pristaš nestorijancev Teodor iz Mopsueste in njegovi spisi; 2. če bi se obsodili spisi Teodoreta Cirskega proti Cirilu Aleksandrijskemu in koncilu Efeškemu in 3. pismo perzijskega škofa Ibasa v Marisu. Iz stališča pravoverne teologije se je dalo v teh spisih marsikaj obsojati, a bilo je zelo neumestno, pogrevati stvari, ki niso bile več aktualne, in izrekati obsodbo nad osebami, ki so že zdavna umrle, pomirjene s cerkvijo. Cesarjev odlok je izzval pravo burjo nezadovoljnosti; zlasti na zapadu so v tem odloku videli napad na veljavo kalcedonskega koncila, ki je bil opustil obsodbo tistih treh poglavij. V resnici so zakrknjeni monofiziti tudi izrabljali cesarjev odlok proti imenovanemu koncilu, ki jim je bil trn v peti.

Kakor običajno, so se orijentalski škofje s patrijarhom vred radi ali neradi uklonili carski volji. V vrtinec so potegnili izprva tudi papeža Vigilija, ki je l. 546. prišel v Carigrad. Da se poravna vsled obsodbe treh poglavij nastali spor, so se dogovorili, da se skliče občni cerkveni zbor, med tem pa cela zadeva pusti pri miru. Toda cesar se ni držal tega, temveč je l. 551. z novim odlokom obsodil »tri poglavja«. Na to je papež prekinil ž njim zvezo in obsodil Teodora Askida ter patrijarha Menna.

Ilirski škofje, kar jih je še preostalo, so se l. 549. sešli k sinodi in se kot dosledni nasprotniki monofizitizma izrekli zoper obsodbo »treh poglavij« in si s tem nakopali nemajhno cesarsko nemilost. Obsodbo »treh poglavij« je odklonila tudi o g l e j s k a cerkev, krog katere so se takrat zbirale zapadnoilirske cerkve. Ker je papež prvotno bil za obsodbo »treh poglavij«, je prišel Oglej v nasprotje s papežem in enako tudi ilirske cerkve, ki so že takrat bile podrejene Ogleju. Nastal je razkol, v katerem je Oglej ostal do l. 700.

Ta razkol je imel dalekosežne posledice za nadalnji razvoj oglejske in naše zgodovine. L. 568 so pridrli v Gornjo Italijo Langobardi. Justinijan vsled tega ni mogel poseči vmes. Patrijarh Pavlin I. se je pred Langobardi umaknil v Grado, ki je še ostal cesarski. Po l. 570 so se delali poskusi, da bi se razkol odstranil. Carski eksarh v Italiji je skušal s silo pridobiti škofe za unijo z Rimom. Odvedel je nadškofa Severa iz Grada v Raveno in ž njim še tri druge škofe, med temi Vindemija iz Siska. Pod pritiskom eksarhovim so obsodili »tri poglavja«. Ko so se pa vrnili domov, so zadeli na splošen odpor. Na sinodi v Maranu so zahtevali od Severa, da prekliče svoje postopanje, oziroma, da se vrne v razkol. Trije škofje: I v a n C e l j s k i, Patricij Emonski in Vindemij iz Siska so pa ostali v edinstvu z Rimom. Ivan Celjski se je nastanil kot begunec v Istri v Novem mestu (Civitas nova), pa ga je neki istrski škof izgnal, znak, da nista bila enakega mišljenja. Najbrž je s škofom pribežalo v Istro tudi več krščanskega ljudstva in je tako nastalo Novo mesto. Škof Ivan je pa kmalu zopet prestopil v razkol, a

ljudstvo mu ni sledilo. L. 599 piše papež Gregorij Vel., naj se na mesto Ivana izvoli katoliški škof. Izvoljen je bil najbrž Patricij Emonski, zato se je Novo mesto imenovalo pozneje Aemonia, pač zato, ker se je tu nekako nadaljevala propadla ljubljanska škofija, dočim je celjska vsled te okoliščine bila pozabljena.

Za časa Gregorija Velikega (590—604) prenehajo vsled silnih avarsko-slovenskih navalov panonsko-noriške škofije, ostali so le neznatni drobci krščanstva, ki so se — brez duhovnikov in svetišč — kmalu izgubili. Istočasno pa raste ugled in vpliv Ogleja, ki je za zapadnoilirske pokrajine edino duševno središče s škofijskim sedežem. Sirmij je l. 582 za vselej izginil pod avarskimi udarci, Sisek se je še nekaj časa držal in se pridružil najprej Saloni, potem pa tudi Ogleju. Sicer je bil tudi Oglej sam razdejan, toda ostala je na domačih tleh njegova škofija.

Z druge strani so pa v Noriku že zavladali Franki, ki so bili že pokrščeni po katoliškem obredu. V težje pristopnih noriških goratih krajih se je še ohranilo precej starega katoliškega prebivalstva, zlasti ob rimski koloniji Juvaviji. Istočasno, ko pri nas divjajo Avari in pod njihovim bičem Slovenci ter uničujejo zadnje ostanke stare civilizacije, izbere Rupert na ruševinah Juvavije škofijski sedež. Nekdaj tako znamenit Ilirik, po svoji zemljepisni legi posredovalec med germanskim severom in sredozemskim jugom, ob enem med Iztokom in Zapadom, je izgubil že koncem 4. stoletja svojo samostojnost in postal plen sosednih pokrajin.

Na Zapadu se je metropolitanska vez med škofijami razvijala pozneje in počasneje kakor na Iztoku, kjer je to zadevo deloma uredil že nicejski koncil l. 325. Med papežem, ki je bil obenem patrijarh zapadne cerkve, in navadnimi škofi ni dolgo časa vmesnega člena. Ko se je tudi na Zapadu začel kristalizirati metropolitanski sistem, so ilirske škofije že postale plen barbarskih napadov. Kot začasna cesarska prestolnica je sicer Srem imel neko prednost in na oglejskem koncilu l. 381 imenuje sremski škof Anemij Srem glavo celega Ilirika, toda dejanski je prav ta koncil za pravo zbor severne Italije in zapadnega Ilirika. Srem je bil le navadna metropola drugega reda in ni mogel preprečiti pretežnega vpliva Ogleja, tem manj, ker je kmalu izginil. Poleg Srema pa ni imela nobena panonska cerkev kake prednosti. V Noriku še v življenju sv. Severina igra nekako vlogo metropola Teurnia (na gornjem Koroškem), toda v 6. stoletju nima Teurnia nobene prednosti in kmalu izgineta tako virunska (Virunum je bil na Gospo svetskem polju) kakor teurnska škofija.

Pred silnimi barbarskimi napadi so bežali ljudje proti Italiji ter nesli s seboj, kar so mogli, med drugim tudi ostanke ilirskih mučencev. Tako pridejo ti ostanki v Oglej, Raveno in celo v Rim in začel se je tod njih kult. Sčasoma se je pozabila njih prava domovina. Tako dobita

med drugimi v Rimu domovinsko pravico Anastazija iz Srema, Kvirin iz Siska, Ogleju pa je pomagal do njegove moči sremski mučenik Hermagoras iz časa Dioklecijanovega; oglejska legenda pa je napravila iz njega učenca sv. Marka in prvega škofa oglejskega!

V koliki meri je bilo pri nas razširjeno krščanstvo tudi izven Ptuja in Celja, o tem ni nobenega sledu. Vsled zgodnjih in pogostnih barbarskih napadov se najbrž cerkvena organizacija ni mogla izvesti, rimske naselbine v naši deželi razen obeh omenjenih mest pa so izginile brez sledu. Strašno opustošenje in uničenje vseh verskih in kulturnih vrednot, k čemur so znatno pripomogli naši pradedje sami, to je zaključni akt rimske dobe v naših krajih. S tem so že zarisane glavne črte, v katerih se bo razvijala bodoča zgodovina našega naroda.

II.

Od pokristjanjenja Slovencev do ustanovitve Lavantinske škofije.

1. Pokristjanjenje Slovencev in razdelitev slovenskega ozemlja med Oglej in Solnograd (811).

Med zadnjimi poročili, ki jih imamo o starih škofijah v rimski dobi, in prvimi poskusi, da bi se paganski Slovenci pridobili za krščansko vero, je preteklo le nekaj desetletij. Že okoli l. 612 je nameraval iti misijonarit med alpske Slovence sv. Kolumban, ko se je mudil v Bregencu ob Bodenskem jezeru, pa mu je bilo v sanjah razodeto, da to ljudstvo še ni zrelo za krščansko vero.

Okoli l. 630. je došel preko Donave med Slovence oznanjevat evangelija sv. Amand, škof v Utrechtu, doma iz Francoskega blizu Nantesa. Med neverne Slovence ga je gnala želja, da bi umrl mučeniške smrti. Njegovo pridigovanje je imelo malo uspeha, pa tudi prilika za mučeništvo se mu ni nudila, zato se je vrnil v svojo škofijo.[1] Iz tega je sklepati, da Slovenci, katerim je takrat vladal Samo, niso bili tako nasprotni krščanski veri, da bi krščanskemu misijonarju dali priložnost, umreti mučeniške smrti; glavni razlog Amandovega neuspeha je pač bilo neznanje slovenskega jezika.

Nekoliko pozneje se je odločil, iti misijonarit med Avare in Slovence Emeran iz Poitiersa v Akvitaniji, o katerem so razni zgodovinarji mislili, da je bil iz našega Ptuja ali celo škof v Ptuju. Emeran je vzel s seboj nekega slovenskega jezika veščega duhovnika, a ko je prišel v Rezno, ga je bavarski vojvoda Teodo pregovoril, da je ostal tam, češ, Avari so tako divje ljudstvo, da je pri njih zaman vsak poskus pokristjanjenja in ga niti čez mejo ne bi pustili.

O kakem misijonskem delovanju med panonskimi Slovenci ni pred Karolovimi boji z Avari ničesar slišati, ker tu so

[1] Kos, Gradivo I. št. 162.

neomejeno gospodarili strašni Avari. Značilno je tudi, da vsi misijonski poskusi prihajajo od frankovske strani; iz Italije, posebej Ogleja, ni nobenega poročila o kakem misijonskem poskusu pred Karolom Velikim.

O misijonskem delovanju sv. Ruperta med Slovenci, kakor se večkrat čita v starejših knjigah, ne more biti govora.[1]

Med karantanskimi Slovenci se je začelo z uspehom krščanstvo razširjati iz Solnograda potem, ko je vojvoda Borut prišel v politično odvisnost od Bavarcev in Frankov. Njegov sin Gorazd je bil prvi slovenski krščeni knez. Zasedel je prestol l. 750. Nekako v tem času je bojda papež Caharija († 752) izročil Karantanijo solnograškemu škofu.[2] Misijonsko delo med karantanskimi Slovenci je posebno podpiral škof Virgilij (767—784), rojen Irec. Že od 745 je upravljal solnograško škofijo kot opat. Ker sam ni mogel preko Alp v Karantanijo, je poslal tja potujočega škofa Modesta. Ta je vzel s seboj duhovnike Batona, Reginberta, Kožarja in Latina ter dijakona Ekeharta.

O Modestu se poroča, da je posvetil tri glavne cerkve: pri Gospi Sveti, sv. Petra cerkev na Lurnskem polju in Marijino cerkev ob Ingeringu (ad Undrimas) in še več drugih cerkev, katerih imena viri ne poročajo. Zanimivo je, da sta prvi dve cerkvi nastali tam, kjer je v rimski dobi bil škofijski sedež. Blizu Gospe Svete je bilo starodavno škofijsko mesto Virunum, na Lurnskem polju pa je bil škofijski sedež v Teurniji ali Tiburniji. Gotovo se je še do takrat ohranil spomin na stare škofije. Svoj sedež je imel Modest pri Gospi Sveti.

Cerkev pri Ingeringu je iskati nekje ob Muri okoli Knittelfelda in Judenburga, najbrž je tudi tu krščanska postojanka bila vcepljena na kako razrušeno rimsko naselbino.

Tudi druge, neimenovane Modestove cerkve bo iskati ob rimskih cestah in v bližini rimskih naselbin. Tako je zelo verjetno že v Modestovem času nastala cerkev v Lavantinski dolini, v poznejšem Št. Andražu in pri Sv. Martinu pri Slovenjgradcu v Mislinjski dolini.

Kakor drugod, se je tudi pri nas misijonsko delovanje oprlo na ostanke starih postojank iz rimske dobe, in misijonske postaje so se držale velikih rimskih cest. Tu je bilo še kaj preostankov starega

---

[1] Ljubša v „Voditelju" 1907, str. 256—288.

[2] To je znano le iz listine Karola Vel. 14. jun. l. 811, kjer čitamo, kako je nadškof Arno zatrjeval, da ima oblast čez karantansko zemljo, ki si jo je svojil tudi Oglej, vsled odločb rimskih papežev Caharija (741—752), Štefana II. in III. (752—757) in Pavla I. (757—767). Ni izključeno, da so v sporu proti Ogleju te določbe bile v Solnogradu potvorjene, ker dejanski je Rim še tudi poslej smatral oglejskega škofa za pastirja po Karantaniji tudi levo od Drave. Vsled notranjih razmer v oglejski škofiji ni od te strani opažati misijonskega delovanja, pač pa je Solnograd živahno deloval, ker je temu bila v prilog politična odvisnost Karantanije od Bavarske.

krščanskega prebivalstva in tu so se tudi razvila močnejša selišča novih doseljencev. Le polagoma so krščanski verovestniki od teh postojank prodirali v bolj oddaljene in v prvih časih pred pagani manj varne kraje, večinoma šele v 11. stoletju.

Virgilij je torej z Modestom ustanovil za Karantanijo nekako misijonsko ali po cerkveno-pravnem izrazu »korno« škofijo. Modest je bil nekak pomožni škof, ki pa ni bival na sedežu škofije, marveč v misijonskih krajih, kjer je dobil precejšnjo oblast, med drugim posvečevati cerkve in nastavljati duhovnike. Za vzdrževanje je dobil v dosmrtni užitek dohodke nekaterih cerkev. Nekaj enakega bomo videli pozneje pri ustanovitvi Sekovske in Lavantinske škofije, le da so tukaj odkazane župnije ostale stalno pri škofiji in ne samo do smrti dotičnega škofa.

Kako daleč je segalo delovanje škofa Modesta, ni znano. Umrl je okoli leta 765. Po Modestovi smrti je nastal med karantanskimi Slovenci upor paganske stranke zoper krščanske misijonarje. Razlog odporu ni toliko psihološko-moralnega značaja, namreč odpor proti krščanstvu kot takemu, marveč političnega, ker se je s krščanstvom širila in utrjevala nemška oblast. Ko je bil prvi upor zadušen, je škof Virgilij poslal v Karantanijo Latina, ki je že prej z Modestom bil prišel v Karantanijo, pa je ob izbruhu vstaje zbežal. Komaj je Latin prišel v deželo, je nastal nov upor, zato je moral zopet bežati. Potem je škof poslal še Madalhoha in Warmanna, a ko je umrl vojvoda Hotimir, je zopet dvignila paganska stranka glavo in nekaj let ni bilo potem nobenega krščanskega duhovnika več med Slovenci. L. 772 je posegel vmes bavarski vojvoda Tasilo, vdrl je v Karantanijo in strl za vselej odpor paganske stranke.

Celo naravno in potrebno bi bilo, da bi se iz misijonske ali korne škofije razvila prava škofija z določenim ozemljem, oziroma, da bi se obnovila stara virunska ali teurnska škofija, toda Solnograd tega ni maral. Zdi se, da so se posebni karantanski škofiji najbolj upirali bavarski vojvodi, ki so hoteli Karantanijo popolnoma spraviti pod svojo oblast in s tem ojačiti svojo moč. Solnograška škofija je bila takrat navadna bavarska škofija in škofje zelo odvisni od bavarskih vojvodov. Po smrti Modestovi ne pošilja Solnograd semkaj več škofov, temveč le duhovnike, ki imajo značaj in oblast arhidijakonov, najprej le enega, ker je krščanstvo bilo še malo razširjeno, pozneje po tri, ter je tako Karantanija bila razdeljena v tri arhidijakonate, katerih sedež je bil pač pri tistih cerkvah, ki jih je Modest najprej posvetil: Gospa Sveta, Sv. Peter na Lurnskem polju in Undrima na današnjem Srednjem Štajerskem.

Le polagoma in z velikimi težavami se je širilo krščanstvo po Karantaniji. Največja ovira je bila ta, ker so Slovenci videli, da se s krščanstvom utrjuje v deželi tuja oblast. Veliko lažje bi bilo, ako bi

bila že takrat Karantanija dobila lastno škofijo. Po Virgilijevi smrti je zasedel solnograško stolico Arno (785—821, od 798 nadškof).

L. 791 je Karol Veliki začel odločen boj proti divjim Avarom ter jih zaporedoma premagal 791, 795 in 796. Sedaj se je odprlo novo, sila razsežno misijonsko polje. L. 796 se je v Pipinovem taboru nekje blizu Donave vršil velik posvet, kako bi se slovensko in avarsko ljudstvo v Panoniji pridobilo za krščansko vero. Posveta sta se udeležila solnograški škof Arno in oglejski patrijarh, visoko izobraženi Pavlin II. (787—802). Oba cerkvena dostojanstvenika sta se dogovorila, naj bo Drava meja med njunim ozemljem.

V svoji velikopotezni politiki je Karol Veliki spoznal važnost Solnograda za novo pridobljene pokrajine v Podonavju. Sklenil je, tu ustanoviti središče metropolitanske vezi za južnonemške dežele in s tem tudi oslabiti premočen vpliv bavarskih nemirnih vojvodov na solnograško škofijo. L. 797 je poslal Karol Arna v važni zadevi v Rim. Papež Leon III. je na željo kraljevo povzdignil Arna v nadškofa in mu podelil nadškofijski palij. Ko se je l. 798 novoimenovani nadškof vračal iz Rima, mu je že med potom došlo kraljevo naročilo, naj gre nemudoma med Slovence, oznanjat besedo božjo. Vendar je Arno šel najprej h kralju in mu sporočil papeževa naročila, potem se je odpotil med Slovence v Panonijo, kjer je učil ljudstvo, posvečeval cerkve in nastavljal duhovnike. Da bi bil Arno znal slovenski ali celo avarski, je zelo dvomljivo. Po rodu je bil najbrž Bavarec, vzgojen in v duhovnika posvečen v Freisingu, nekaj časa v spremstvu vojvoda Tasila, od 779 je živel v nizozemskem samostanu Elnonu, kjer je postal opat in se seznanil s slavnim Alkuinom, ki mu je kot misijonarju pisal pomenljive besede: »Bodi oznanjevalec pobožnosti, ne izterjevalec desetin.«

Učeni Alkuin je deloma po sv. Avguštinu sestavil navodila za katehetični pouk spreobrnjencev. Omejiti se je moral kajpada ta pouk le na najpotrebnejše reči: 1. neumrljivost duše, večno življenje ter plačilo za dobro in hudo v večnosti; 2. pregrehe, radi katerih človek pride v večno pogubljenje, in čednosti, ki so potrebne za večno zveličanje; 3. presv. Trojica in Kristus, ki je radi našega zveličanja prišel na svet, nauk o njegovem trpljenju, vstajenju in vnebohodu, o splošni sodbi in o vstajenju mesa. — Tudi patrijarh Pavlin je spisal razlago apostolske vere, ki so jo rabili duhovniki oglejske škofije pri pouku katehumenov. V starokrščanski dobi so krščevali le na velikonočno in binkoštno soboto ter je priprava na sv. krst trajala 40 dni. V karolinški dobi, ko je bilo veliko odraslih krščencev, niso krsta omejevali le na ta dva dneva, pač pa je bilo naročeno, izvzemši smrtno nevarnost, krščevati le ob nedeljah, oziroma ob sobotah zvečer, ko se po cerkvenem redu z večernicami začne že nedelja. Na to še spominja nekdanji sobotni delopust, ki se še sedaj desno od Drave, v nekdanji patrijarhiji, naznanja s slovesnim zvonjenjem. Pouk se je omejil le na sedem dni in se je nadaljeval po krstu, ker je novokrščenec moral poslušati pridige.

Proti koncu l. 798 se je Arno skozi Karantanijo vrnil h kralju in mu poročal o svojih uspehih. Predlagal je, da bi bilo koristno in potrebno, če bi kdo drug nadaljeval misijonsko delo. V ta namen je priporočal nekega Teodorika. Kralj je bil s tem zadovoljen, Arno je Teodorika posvetil za škofa in ga je v spremstvu obmejnega predstojnika Gerolda uvedel v slovensko zemljo in priporočil ondotnim poglavarjem. To se je zgodilo pred 1. septembrom 799, ker takrat je bil Gerold ubit. O Teodoriku se poroča, da je do smrti zvesto opravljal svojo službo, posvečeval cerkve, nastavljal duhovnike, pridigoval in poučeval ljudstvo in sploh opravljal cerkveno službo, kakor predpisujejo cerkveni zakoni.

Škof Teodorik je imel precej določeno ozemlje za svoje delovanje; Arnon in Gerold sta mu izročila v oskrbo Karantanijo in sosedne pokrajine na severni strani Drave (o c c i d e n t a l i parte Dravi v »Conversio« je očividna pomota) do njenega izliva v Donavo. Torej mu je bila izročena Karantanija in Panonija na levi strani Drave. Teodorik pa ni bil samostojen škof, temveč popolnoma odvisen od solnograškega nadškofa, ž njim je bil le obnovljen nekdaj ukinjeni karantanski korni episkopat.

Vkljub dogovoru med patrijarhom Pavlinom in Arnom l. 796 je vendar med Pavlinovim naslednikom U r s o m (802—807) in Arnom nastal prepir zaradi meje, bodisi da Ursus ni priznal onega dogovora, ali pa se je ta dogovor nanašal le na novo pridobljene kraje, ne pa na staro Karantanijo. Ursus je zahteval Karantanijo za sebe, češ, da je ta pokrajina pred prihodom Langobardov v Italijo bila v cerkvenem oziru podložna Ogleju in se je skliceval na neke sinodalne akte, nasprotno se je skliceval Arno na odloke papežev Caharija, Štefana II. in III. in Pavla I., ki so Karantanijo prisodili Solnogradu. Pod Ursovim naslednikom, patrijarhom Maksencijem (807—837) je cesar Karol Veliki dne 14. junija l. 811 izrekel velevažno razsodbo, da naj bo D r a v a m e j a m e d O g l e j e m i n S o l n o g r a d o m. Tisti del Karantanije, ki je na severni strani Drave, spada pod solnograško nadškofijo, južno od Drave pa pod oglejski patrijarhat. Tako so bili Slovenci sploh (in posebej ozemlje sedanje Lavantinske škofije) razdeljeni med ti dve veliki cerkveni pokrajini. Vsled tega moramo zanaprej posebej obdelovati slovensko cerkveno zgodovino na ozemlju sedanje Lavantinske škofije pod Solnogradom in pa posebej pod Oglejem. Tako zaokrožitev duhovne oblasti bi bil moral potrditi tudi papež, ki izrecno tega nikdar ni storil, pač pa je pozneje molčé priznal dovršeno dejstvo. Za Slovence na ozemlju današnje Lavantinske škofije sta zanaprej zakonita predstavitelja cerkvene oblasti nadškof solnograški in patrijarh oglejski. S tem dejstvom mora računiti tudi zgodovina Lavantinske škofije.

2. Solnograški nadškofje do Cirila in Metoda.

L. 821, dne 24. januarja, je umrl nadškof Arno, za njim je nekaj časa upravljal škofijo opat Amilon, ki je pa umrl še istega leta. Na to je bil 1. decembra 821 posvečen za nadškofa opat Adalram (821—836). Ker je kmalu po l. 821 umrl tudi korni škof Teodorik, je Adalram imenoval za novega škofa v Karantaniji Otona, o katerem ni nobenega natančnejšega poročila. Važno je le to, da je njegovi oblasti bila odtegnjena Spodnja Panonija, ki je bila kot poseben arhidijakonat neposredno podrejena Solnogradu. Očividno se je nadškof bal, da bi se pokrajinski škof v oddaljeni Panoniji kje ne osamosvojil. Oton je umrl okoli l. 853, potem je njegovo mesto ostalo nekaj časa prazno. Čez nekaj časa mu je sledil Ožbald. Iz dobe Ožbaldovega škofovanja sta se ohranili dve pismi papeža Nikolaja I., ki sta sprejeti celo v kanonično pravo in nam podajeta dragocen vpogled v takratne razmere med Slovenci. Iz teh pisem je razvidno, da se je Ožbald v kočljivih vprašanjih naravnost obračal v Rim in se vedel kot samostojen škof. Predložil je papežu v rešitev dvoje vprašanj: 1. nemški kleriki so pri neki priliki ubili pagana. Ožbald vpraša, smejo li ti kleriki po opravljeni pokori še dalje izvrševati cerkveno službo in sprejeti višje rede. Papež je odgovoril, da ne, ker nikakor ne more dovoliti, da bi cerkveni služabniki ubijali ljudi. Če bi se to spregledalo, bi tudi drugi mislili, da smejo kar tako ubijati ljudi. 2. Neki nemški duhovnik je udaril na konju jezdečega dijakona, ki je padel s konja, si zlomil vrat in umrl. Kaj je storiti s tem duhovnikom? Papež je odgovoril, naj Ožbald predlaga svojemu nadškofu, da se sestavi sodišče šest škofov, ki naj ž njim vred preiščejo slučaj. Če se dožene, da ga ni smrtno ranil in da ni padel s konja vsled udarca, temveč slučajno, naj se začasno odstavi od službe in se mu naloži pokora, potem se pa lahko zopet pripusti k cerkveni službi; če pa je dijakon padel in umrl radi njegovega udarca, naj se dotični duhovnik za vedno izključi od cerkvene službe. Ti slučaji kažejo v zelo slabi luči kulturo in moralno kakovost teh solnograških cerkvenih služabnikov, ki bi naj med »barbari« širili evangelij in civilizacijo.

Da se je Ožbald naravnost obrnil v Rim in ne prej v Solnograd, je bil povod, da se je pokrajinski episkopat kmalu potem ukinil. Najbrž je Ožbald bil odstavljen, vsekako izgine med leti 858—863. Potem je nadškof sam vzel v roke upravo slovenskih dežel levo od Drave. V življenju poznejšega nadškofa Gebharda se čita, da so nastali razni prepiri med nadškofi in njihovimi pokrajinskimi škofi, zato je bila ta uredba ukinjena.

Nadškof Adalram je umrl 4. januarja l. 836. Naslednik mu je bil Liupram (836—859), ki se je večkrat mudil na slovenskih tleh. Med tem je v Panoniji ob Blatnem jezeru vladal že knez Pribina, kateremu

je kralj Ludovik l. 847 dal v popolno last zemljo, ki jo je prej dobil od vladarja le v zajem. Njegova oblast je obsegala zemljo med Rabo, Donavo in Dravo in najbrž tudi Srem, ko so Nemci tam odstavili od Bolgarov nastavljenega Ratimira. Ob reki Zali si je Pribina postavil utrjen grad, ob gradu pa cerkev, ki jo je nadškof Liupram posvetil dne 24. januarja l. 850. Temu slovesnemu činu je prisostvovalo mnogo slovenskih in nemških velikašev, samo škofa Ožbalda ni zraven, najbrž je bil že odstavljen. O priliki te posvetitve je Pribina izročil v nadškofovo oblast svojega dvornega duhovnika Dominika, ki je bil najbrž iz kake tuje škofije. Nadškof pa ga je postavil za duhovnika pri ravnokar posvečeni cerkvi ter mu izročil skrb za ljudstvo po cerkvenih predpisih. Kot dvorni duhovnik je izvrševal ob enem službo nadduhovnika, predstojnika nad ostalo duhovščino v Pribinovi deželi.

Po posvetitvi Marijine cerkve je šel nadškof v spremstvu Pribinovega sina Kocelja v neki drugi kraj, kjer je posvetil cerkev duhovnika Sandrata, potem zopet na nekem drugem kraju cerkev duhovnika Ermperhta. Obema cerkvama je Kocelj daroval obširna zemljišča in jim tudi določil meje. Očividno gre tukaj za ustanovitev župnij.

L. 852 ali 853 se je nadškof Liupram že zopet mudil v Pribinovi deželi ter posvetil v Salapiuginu cerkev v čast sv. Rupertu, katero je Pribina z vsem imetjem na večne čase podaril nadškofu. Med leti 853—859 je nadškof Liupram na prošnjo Pribinovo poslal iz Solnograda zidarske, slikarske, kovaške in tesarske mojstre, da bi v Blatogradu, Pribinovi prestolnici, postavili novo veličastno cerkev. V to cerkev so prenesli ostanke mučenika Adrijana in poleg cerkve je nekoliko pozneje nastal samostan. Za časa Pribina in nadškofa Liuprama našteva »Conversio« še celo vrsto drugih cerkev, med kateremi se dasta določiti le dve: naš Ptuj in pa Pečuh na Madjarskem.

Delalo se je res mnogo; v deželo so prihajali razni rokodelci in umetniki, žal, da se o vsem tem ni nič ohranilo, vse so pozneje razdejali Madjari. A poleg tega se je vedno bolj širila germanizacija. Solnograd je izrabljal cerkveno oblast za politične namene. Solnograški duhovniki niso znali dvigniti ljudstva do lastne kulture, njim je bilo le na tem, da se ljudstvo ponemči. Za nadduhovnike pošilja Solnograd v Pribinovo deželo same Nemce. Po smrti Dominikovi, ki je bil gotovo Slovan, je poslal nadškof k Pribinu Svarnagla, potem Altfrida. Oba hvali »Conversio« kot zelo izobražena duhovnika, da sta mogla tem uspešneje v slovenski zemlji utrjevati nemško oblast.

Kakor Liupram, je tudi njegov naslednik Adalvin (860—873) večkrat prišel v Panonijo, kjer je med tem že vladal Pribinov sin Kocelj. Sredi zime in v mrazu je Adalvin proti koncu l. 864 prehodil dolgo pot od Solnograda do Blatnega jezera. Ob božičnih praznikih je že bil pri Kocelju v Blatogradu ter je na Božič ondi opravil slovesno službo božjo. Drugi dan je pa posvetil cerkev v čast sv. Štefanu v nekem kraju, ki je bil last Vitomirova. Na novega leta dan je posvetil cerkev

sv. Mihaela v kraju »Ortahu«, 13. januarja cerkev sv. Pavla v kraju »Weride«, naslednjega dne pa v čast sv. Marjeti v kraju »Spizzun«, še istega meseca tudi cerkev sv. Lovrenca na Trnovskem vrhu (Ternberg) in v kraju »Fizkere«. Naslednjega leta je že zopet prišel nadškof v Koceljevo deželo, tukaj birmoval in pridigoval ter v kraju »Cella«[1] posvetil cerkev v čast sv. Petru, v »Ztradach« pa v čast sv. Štefanu in v »Weride« še eno cerkev v čast sv. Petru. Pozneje je posvetil še tri cerkve, eno v »Kvartinaha« v čast sv. Ivanu Evangelistu, drugo v »Muzziliheschirichun« in tretjo v Jablanici (ad Ablanza)[2]. Pri vseh teh cerkvah je nastavil tudi duhovnike, torej je bil uveden že župnijski sistem. — Te cerkve so postavili razni velikaši-župani in so bile njihova last.

Da je nadškof zaporedoma, celo sredi zime, prihajal v Koceljevo deželo, je moral biti za to tehten razlog. Nadškof je hotel s tem dokazati, da je pokrajinski škof nepotreben in je hotel na ta način uveljaviti svojo oblast v Panoniji.

3. Ciril in Metod.

Kos dr. Fr., Tisočletnica Metodove smrti. Ljubljana 1885. — Pastrnek, Dějiny slov. apoštolů Cyrilla a Methoda. Praga 1902. — Grivec dr. Fr., Slovanska apostola sv. Ciril in Metod. Ljubljana 1927.

Lavantinska škofija ima čast, da je del njenega sedanjega ozemlja spadal pod oblast panonsko-sremskega nadškofa Metoda. Njegova oblast se je raztezala čez ozemlje panonskega kneza Kocelja. Meje tega ozemlja se ne dado natančno določiti, gotovo pa je, da je imel svoj sedež blizu Blatnega jezera v sedanji Madjariji ter je k njegovi zemlji spadalo Mursko polje od Radgone do Ljutomera (levo in desno od Mure), pa Spodnje Ljutomerske gorice, Ptuj in Medjimurje. Da li je tudi zemlja med Dravo in Savo na Hrvaškem (Podravina) spadala pod Koceljevo oblast, je dvomljivo in to vprašanje tudi ne spada v okvir naše knjige. Na ozemlju današnje Lavantinske škofije (in Mariborske oblasti) Koceljeva in Metodova oblast gotovo ni segala na desno stran Drave. Pod Metodovo oblast je torej spadala Slovenska Krajina (Prekmurje) in iztočni rob bivše Štajerske med Muro in Dravo. V Karantanijo ni segala ne Koceljeva ne Metodova oblast. Meja med Karantanijo in (spodnjo) Panonijo je šla po priliki od kolena reke Rabe, približno ob potoku Gnasbachu (v starih listinah Knesaha) ter je med Cmurekom in Radgono prekoračila Muro; skozi Slovenske

[1] Tu ni misliti na Celje ob Savinji, ker to ni spadalo ne pod Koceljevo in ne pod solnograško oblast.

[2] Pod „Ablanza" ni misliti na gornještajerski Aflenz, ker ta kraj ni spadal pod Koceljevo oblast.

gorice je šla nekaj časa ob razvodju med Pesnico in Ščavnico, potem ob Ročici ali Drvanji do stoka v Pesnico, med Sv. Lenartom in Sv. Rupertom je prestopila Pesnico in pri Sv. Martinu pod vurberškim gradom dosegla Dravo.

Nekje proti koncu l. 867 sta sv. brata Ciril in Metod odpotovala iz Moravskega, da bi dala posvetiti v mašnike svoje učence, ker sama še nista bila škofa, Metod še niti duhovnik ni bil takrat, ampak le menih. Ker k nemškim škofom nista mogla, v Carigradu pa je takrat bil patrijarh razkolni Fotij, s katerim se brata nista ujemala, zato sta najbrž mislila dati posvetiti svoje učence v O g l e j u, toda, ko sta se mudila še v Gornji Italiji, jima je došel poziv, naj prideta v Rim.

Na potu iz Moravije sta se dalje časa mudila v Blatogradu na dvoru kneza Kocelja, ki ju je zelo prijazno sprejel in se močno razveselil, ko sta mu pokazala v slovenskem jeziku spisane knjige. Kocelj, kakor njegov oče Pribina, je bil prej popolnoma vdan Nemcem in solnograškemu nadškofu. Sedaj se naenkrat vzbudi v njem Slovenec. Uvidel je, da Solnograd izrablja cerkveno oblast v to, da utrdi nemško politično oblast; gotovo ga je užalilo tudi, da je nadškof odpravil karantansko-panonski korni episkopat, da bi tako čim tesneje zvezal slovenske dežele s Solnogradom. Kocelj je dal Cirilu in Metodu na razpolago 50 mladeničev kot učencev, da bi jih pripravila za duhovsko službo. Ciril je obrnil glavno skrb na to, da bi dal Slovencem slovenske bogoslužne knjige in jim vzgojil domač duhovski naraščaj, dobro vedoč, da bodo tuji nemški duhovniki vedno delali za politične koristi svoje nemške domovine.

Kakor znano, je Ciril v Rimu l. 868 umrl; dosegel je pa, da je papež Hadrijan II. odobril rabo slovenskega jezika pri službi božji, pregovoril je tudi brata Metoda, naj gre nazaj misijonarit med Slovene. Ko se je še Metod mudil v Rimu, je nastala nova vojna med Moravani in Nemci. V cerkvenih zadevah stopi sedaj v ospredje knez Kocelj, nedvomno v dogovoru z moravskim knezom Rastislavom. Kocelj pošlje svojega sela k papežu, naj mu pošlje »blaženega učitelja« v Panonijo. Metod se je v prvi polovici l. 869 vrnil v Panonijo z odobrenjem slovenskih bogoslužnih knjig in kot apostolski misijonar za vse Slovane, toda le kot navaden duhovnik. Kmalu potem je Kocelj poslal Metoda nazaj v Rim s prošnjo, naj ga papež posveti za škofa na stolico sv. Andronika. Mislilo se je namreč, da je Andronik, eden izmed 70 učencev Gospodovih, ustanovil s r e m s k o škofijo. V jeseni 869 je bil Metod v Rimu posvečen za škofa in postavljen za panonsko-moravskega nadškofa z velikimi pooblastili za razširjanje krščanstva med sosednimi Slovani, ki so bili še pagani. Sčasoma bi se imele ustanoviti med Slovenci še druge škofije. Najbrž bi se bila takrat obnovila tudi stara ptujska škofija; prvič zato, ker je Ptuj med redkimi kraji, ki so se ohranili iz rimske dobe, ohranil značaj m e s t a (civitas), drugič pa še takrat gotovo ni popolnoma izginil spomin, da je Ptuj nekdaj imel

škofijo. Do tega pa žalibog ni moglo priti, ker Nemci niso pustili, da bi se Metodova oblast v Panoniji utrdila. Z lepimi načrti se je Metod vrnil kot nadškof iz Rima, toda kmalu potem slede drug za drugim hudi udarci. Dalekovidnega kneza Rastislava, ki je sv. brata poklical iz Carigrada, je zahrbtno izdal Nemcem njegov nečak, nitranski vojvoda Svetopolk, ki ni imel nobenega pojma o vrednosti Metodovega dela. Še istega leta 870 je Metod sam prišel v roke Nemcem, ki so ga imeli skoraj tri leta zaprtega. Le vsled odločnega nastopa papeža Ivana VIII. je dobil zopet svobodo, toda Nemci so zagrozili Kocelju, da se mu ne bo dobro godilo, če sprejme na svojo zemljo Metoda.

L. 873 je še pisal papež Ivan VIII. Kocelju dvoje pisem, iz katerih se da sklepati, da je Kocelj tudi med tem, ko je bil Metod v ječi, skrbel za krščanski red v svoji deželi; zlasti so bile težave s pohotneži, ki so po paganski navadi hoteli imeti po več žen. Potem pa izgine Kocelj, bodisi da je umrl ali so ga pa Nemci s silo odstranili. Metoda so pregnali iz Panonije in je moral bežati na Moravsko. Papež Ivan VIII. je še sicer pisal kralju Karlmanu, naj bo Metodu dovoljeno, svobodno izvrševati po Panoniji škofovsko službo, toda brez uspeha. Že l. 874 je došel v Ptuj novi solnograški nadškof T e o t m a r (873—907) in tu posvetil novo cerkev, katero je dal postaviti grof Gozvin. V tem delu Panonije, na Murskem polju in v Ljutomerskih goricah je solnograški nadškof nedvomno spodrinil Metoda. L. 879 še papež v svojem pismu imenuje Metoda p a n o n s k e g a škofa, l. 880 pa že samo moravskega. Nemški škofje, zlasti solnograški, niso hoteli priznati Metoda kot panonskega nadškofa. Po l. 884 je sicer del Panonije prišel pod oblast moravskega kneza, toda le po pogodbi z Nemci, ki gotovo niso pustili, da bi se solnograškemu nadškofu tu kratile njegove pravice. Sicer je pa l. 885 Metod že umrl in kmalu potem je Svetopolk izgnal iz svoje dežele Metodove učence.

Pa tudi Solnograd se ni dolgo veselil svoje oblasti v Panoniji. Nemški kralj Arnulf je proti Moravcem poklical na pomoč divje Madjare, ki so se potem vgnezdili v Podonavju in postali pravi bič za sosedne dežele. Kraje med Donavo in Dravo so tako strahovito opustošili, da v celi veliki Panoniji ni bilo l. 900 nobene cerkve več, kakor poročajo nemški škofje papežu Ivanu IX. Na dolgo in široko, po več dni hoda, ni bilo videti drugega kakor puščoba in razdejanje. Solnograd je obdržal oblast nad Slovenci le med Muro in Dravo. Vrh tega so solnograški nadškofje dobili od nemških vladarjev v last obsežno ozemlje krog Ptuja, Ljutomera in Lipnice, na Koroškem pa okoli Brež in v L a v a n t i n s k i dolini.

Ko je bil Metod izgnan iz Koceljeve dežele, je Solnograd zopet uvedel p o k r a j i n s k e (korne) škofe, znak, da je bila najbrž odprava kornega episkopata eden izmed vzrokov, da je Kocelj odstopil od Solnograda in se oklenil Metoda. Imena kornih škofov za Metodom so se ohranila v bratovščinski knjigi pri sv. Petru v Solnogradu. Ime-

nujejo se naslednji: Salomon, Engilfrid, Alarik, Ditrih, Gotapert, slednji je opravljal svojo službo med 923—945. Kmalu po svoji izvolitvi (26. oktobra 923) mu je nadškof Odalbert podelil dosmrtno župnijo Sv. Marije v Lungavu, hišo z dvorcem in z drugimi poslopji ter podložnike obojega spola z desetino in vsemi pripadninami. V Panoniji ti korni škofje niso mogli izvrševati svoje službe, tudi ne v vzhodnih delih Karantanije, ker tu so od l. 907 gospodarili strašni Madjari. Gotapertov delokrog je bil omejen le na Koroško v ožjem pomenu. Tu dobi l. 927 v užitek več krajev, kjer so nedvomno takrat že bile župnije. To so naslednji kraji: S. Maria od Caranthanam, ad S. Petrum in civitate Carantana, ad S. Laurentium ad Kurkizam, ad Zeleznav, ad S. Petrum ad Ostarvizam, ad Trevinam, ad S. Mariam ad Dravum, ad Muorizakimundi, ad Rottenmannin, ad Laventam — s podložniki, desetinami in drugimi pripadninami.

Po smrti škofa Gotaperta (po l. 945) preneha korni episkopat, dokler ni bila l. 1072 ustanovljena krška škofija.

Dasiravno je bilo Metodovo delo v naših krajih uničeno, vendar ni ostalo brez blagodejnih posledic. S svojimi knjigami sta sv. brata ustvarila slovensko nazivoslovje za bogoslovne in bogoslužne pojme. Ti nazivi so se vkljub tisočletnemu tujemu gospodstvu ohranili do danes celo med prekmurskimi Slovenci, in Madjari so si ob pokrstitvi izposodili od Slovanov celo vrsto nazivov, ki sta jih ustvarila Ciril in Metod. Sicer pa je bila usoda Slovencev levo od Drave žalostna: odkar je bil pregnan iz naših krajev sv. Metod, pa do Slomšeka ni slišalo naše ljudstvo iz ust svojega višjega pastirja nikdar besede božje v svojem jeziku.

4. Solnograški nadškofje od Teotmara do Eberharda II. (873—1246).

Hauthaler W.-Martin, Salzburger Urkundenbuch II. Salzburg 1916. — Kos dr. Fr., Gradivo II—IV. — Widmann Hans, Geschichte Salzburgs I. Gotha 1907. — Eubel Conr., Hierachia Catholica medii aevi. I, editio alt. Monasterii 1913. — Tomek dr. Ernst, Geschichte der Diözese Seckau I. B. Graz & Wien 1917.

Po odhodu Metodovem iz Panonije je Teotmar, posvečen v Reznem 13. septembra 873, takoj uveljavil oblast solnograške nadškofije v Panoniji. Meseca novembra 877 mu je papež Ivan VIII. podelil nadškofovski palij, znak, da se je vprašanje glede škofovske oblasti v Panoniji smatralo kot rešeno v prid Solnograda. L. 879 meseca novembra, ga je papež Ivan VIII. poklical v Rim in izrazil svoje začudenje, da tako dolgo odlaša. Ta poziv je nedvomno v zvezi s tožbami Metodovih nasprotnikov, radi katerih je bil tudi Metod poklican v Rim. Teotmara očividno ni mikalo iti v Rim, ker se je bal, da

se odkrije neosnovanost nemških pritožb proti Metodu in utegnilo bi se sprožiti tudi vprašanje škofovske oblasti v Panoniji. Slovanom je bil Teotmar zelo nasproten, kakor je razvidno iz že omenjenega pisma bavarskih škofov na papeža Ivana IX. l. 900, ki je pred vsem njemu pripisovati. V tem pismu je več zgodovinskih neresnic, Slovani se slikajo v najbolj črnih bojah, očita se jim drzovitost, lažnivost, obrekljivost, izdajstvo, podkupljivost, strahopetnost, zveza z Madjari, da krščujejo Madjare (!) itd.

Nadškof Teotmar je dosegel od nemških vladarjev celo vrsto daril. Za nas so važna tista, ki se nanašajo na Spodnje Štajersko. Solnograd je očividno hotel utrditi svoje pozicije v slovenskih krajih. Nadškof dobi v last obsežne zemlje, pa tudi cerkve z dvorci in desetino, t. j. dotlej samolastne cerkve raznih velikašev preidejo v last nadškofovo.

Glavno darilo obsega Arnulfova listina, izdana v Mattighofenu 20. novembra 890 vsled prošnje nadškofa Teotmara. Ta listina je sicer ponarejena blizu sto let pozneje, vendar njeno zgodovinsko jedro je resnično in listina po Otonu II. 18. maja 982 na novo potrjena.[1]

L. 891 dne 9. marca, je zopet kralj Arnulf na prošnjo istega nadškofa v Reznem izdal listino, s katero poleg raznih daril na Bavarskem podari solnograški cerkvi mnogo zemlje v slovenskih krajih (in partibus Sclaviniensibus) v grofiji dudlebski v kraju Ruginesfeld vse, kar je nekdaj tu imel zase knez Kocelj, nadalje, kar je imel v isti grofiji ob vodi »Knezaha« (današnji Gnasbach, ki se med Cmurekom in Radgono zliva v Muro) v zajem neki Reginger, in ob vodi »Lavenata« (to pomeni lahko Labudnico na Koroškem ali pa Lendavo v Prekmurju; razvrstitev krajev v listini govori za slednje), kar je imel v zajem neki Lorio, ob Pinki pa, kar je imel v zajem neki vitez Izak. »Ruginesfeld« je današnje spodnje Mursko polje z Ljutomerom. Nekdaj Koceljeva in Pribinova last je prešla večinoma v solnograške roke. Še pred madjarskimi navali je Solnograd postal zemljiški gospod obsežne zemlje ob Muri in Dravi, poznejših gospoščin Ptuja, Ormoža s Središčem, Ljutomera in Lipnice, dočim je v Radgoni dobil le patronat nad župno cerkvijo. Podlaga tej znatni solnograški moči v slovenskih krajih je bila podana za časa nadškofa Teotmara. Vse je merilo na to, da se zanaprej prepreči, da bi morda kak velikaš poskušal kaj sličnega kakor Kocelj.

V nadškofu Teotmaru stopa bolj v ospredje svetni velikaš kakor cerkveni dostojanstvenik. Taka je bila tudi njegova smrt. Dne 5. julija 907 so Madjari porazili bavarsko vojsko. Na bojišču je padel tudi nadškof Teotmar; poleg njega še škof brižinski Udo in säbenski

---

[1] Natančnejšo vsebino te liste glej pri Kosu, Gradivo II. št. 296 in v knjigi „Slovenska Štajerska in Prekmurje" str. 96.

Caharija ter bavarski vojvoda Liutpold. Teotmara so 21. julija pokopali v solnograški stolnici. Njegov naslednik je bil:

Pilgrim I. (907—923). Za njegovega časa je izumrl karolinški vladarski rod, obnovilo se je bavarsko vojvodstvo. Madjari so pa strašno napadali naše zemlje in hodili na plen celo v Italijo. O naših krajih molče sedaj viri skoraj 60 let. Nadškof Pilgrim je umrl 8. oktobra 923. Njegova naslednika Odalbert (Adalbert II.) (923—935) in Egilolf (935—939) sta le po imenu znana. Po Egilolfovi smrti je cesar Oton I. dvignil na stolico sv. Ruperta Albrika, ki je znan tudi pod imenom Herold (939—952). Njegov konec je bil žalosten. Proti cesarju Otonu I. se je skovala neka zarota, v katero je bil zapleten tudi Herold. Vojvoda Henrik ga je z drugimi pobunjenimi velikaši vjel, dal ga oslepiti in zapreti v Säbenu pri Brixenu, kjer je umrl okoli l. 967. Solnograška stolica je med tem ostala nekaj let prazna. Šele 18. aprila 958 je bil posvečen za nadškofa Friderik I. (958—991) iz odlične rodovine Aribonov, sorodnik prejšnjega nadškofa Odalberta. Bil je prej opat benediktinski in vnet pristaš one struje, ki je imela svoje središče v glasovitem samostanu Clugny na Francoskem in je stremela po verski obnovi benediktinskega reda pa tudi svetne duhovščine. Nadškof Friderik je združil v svoji osebi dobre lastnosti škofa in državnega kneza.

L. 970 se je zopet znatno pomnožila solnograška last na Spodnjem Štajerskem, dobil je namreč Friderik obsežno posestvo Dolenji dvor, poznejšo gospoščino Arvež in pa Lipnico. Friderik je umrl 1. maja 991. Naslednik mu je bil:

Hartvik (991—1023) iz stare karantanske rodovine, solnograški šematizem ga imenuje Sponhajma, a tisti čas še Sponhajmov ni bilo v naših deželah. Bil je brat Vichpurge, ustanoviteljice cerkve in ženskega samostana sv. Jurija na Jezeru pri Št. Vidu na Koroškem. Ta nadškof je l. 966 dobil od cesarja pravico, kovati lasten denar kot državni knez. Posebno je bil Hartvik priljubljen cesarju Henriku II., velikemu zagovorniku cerkvene obnove. Henrik II. je bogato obdaroval solnograško cerkev zlasti z materino dediščino v Lungavu in v Aniški dolini okoli Admonta, ki je še takrat bila slovenska. Nadškof Hartvik je bil navzočen pri ustanovitvi bamberške škofije l. 1007, 1012 pa pri posvetitvi bamberške stolnice in 1014 pri kronanju cesarjevem v Rimu.

Tudi Hartvik je bil pristaš velikih reformnih verskih idej svojega časa ter jih je skušal uveljaviti v svoji škofiji. Umrl je v sluhu svetosti 5. decembra 1023. Naslednjega leta je umrl tudi njegov visoki prijatelj, cesar Henrik II. sveti.

Hartvikov naslednik na solnograški stolici je bil cesarjev kancelar Gunter, ki je vladal le eno leto (1024—1025), in ni o njem nič znano, ravno tako ne o njegovem nasledniku, ki je bil:

Teotmar (Dietmar) II. (1025—1041). Umrl je 28. julija. Od l. 1026 naprej imajo solnograški nadškofje časten naslov papeških legatov.[1] Znamenit je pa njegov naslednik:

Balduin, posvečen 25. oktobra 1041, umrl 8. aprila 1060. Poprej je bil višji kapelan na cesarskem dvoru. Bil je moder in previden mož, izveden v svetnih in cerkvenih zadevah. Začel je uvajati po občnem pravu predpisano desetino na mesto dotlej običajne »slovenske«. Ko je namreč solnograška škofija dobila pod svojo oblast slovenske zemlje, si ni upala takoj uvesti prave ali kanonične desetine, temveč podložnikom se je naložila gotova, razmeroma majhna svota pridelkov, ki so jo oddajali vsako leto enako, četudi jim je prirastlo znatno več. Od posameznih kmetij se je zahtevalo po 50 snopov rži in 50 snopov ovsa, potem gotova teža, imenovana »shote«, prediva ali pa jagnje. Desetino so morali dajati ne le nesvobodni podložniki, marveč tudi imejitelji posestev. Naravno je, da so se ljudje branili nove desetine, zato so se razni vlastelini skušali odkupiti od nje s tem, da so nadškofu odstopili kako zemljo. Tako je med leti 1041—1060 karantanski plemič Valfrid dal nadškofu vlastelinstvo Kaplo ob Sulmi, da je tako osvobodil nove desetine svoje vlastelinstvo Krobat blizu Knittelfelda in Ravno (Reun) nad Gradcem. Ob Sulmi je odstopil svoje posestvo nadškofu še drug plemič Eppo, da je osvobodil nove desetine svoja druga posestva. Tako je Solnograd znatno pomnožil svojo posest ob severnem vznožju Kozjaka okoli Arveža.

Končno je za nadškofa Balduina solnograška nadškofija dobila širna posestva tudi desno od Drave, v patrijarhatu; to pa po blaženi Hemi Pilštanjski. Ta bogoljubna žena je zelo važna oseba v naši cerkveni in svetni zgodovini.

Hema je bila potomkinja tistega Svetopolka, ki mu je cesar Arnulf l. 898 podelil okrožje Breže, oziroma krško grofijo na Koroškem z gradom Selče, zato se je ta rodovina imenovala Selška. Rojstvo Hemino stavijo poznejša poročila navadno v l. 983.

Njena roditelja sta bila bojda Engelbert Pilštanjski in grofica Tuta. Že v rani mladosti je prišla deklica na dvor cesarja Henrika II. Po starem izročilu, ki sega celo v 12. stoletje, je bila Hema sorodnica cesarjeva. Na dvoru je bila prideljena dvornim gospem cesarice Kunigunde, ki je z možem vred postala svetnica. Ko je deklica dorasla, jo je zasnubil odličen plemič Viljem, mejni grof Savinjski, potomec tistega Volkuna, ki mu je cesar Arnulf l. 895 daroval Trušenjsko dolino in Djekše na Koroškem ter Rajhenburg ob Savi. Cesar Henrik II. je Viljemu in Hemi daroval še novih, zelo obsežnih zemljišč, poznejših

[1] Hergenröther-Kirsch, Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte II, 308. po Thomassinu (Vetus et nova ecclesiae disciplina I, 1, c. 34); solnograški šematizem pa datira to čast šele od nadškofa Konrada III. l. 1179.

gospoščin v Podčetrtku, Rogatcu, Lembergu nad Celjem, Vitanju, Kozjem, Mokronogu na Kranjskem.

Iz zakona med Viljemom in Hemo sta se rodila dva sina. Viljem in Hartvik. A Hema je že pred l. 1015 postala vdova. Njen soprog je umrl bojda na povratku iz božje poti v Rim v Lavantinski dolini. L. 1036 je izgubila tudi oba sina; ubili so ju selški rudarji. Vdova Hema je tako postala sama lastnica ogromnih posestev. Bogoljubna žena je sklenila, svoje veliko bogastvo obrniti v prid cerkve. Svoja posestva v Aniški dolini je okoli l. 1041 darovala nadškofu Balduinu v ta namen, da se tam ustanovi moški samostan. Drugi del svojega imetja je porabila za ustanovitev ženskega samostana v Krki na Koroškem, kjer je že njena mati Ima l. 975 začela zidati samostan in cerkev. V tem samostanu je Hema sama želela preživeti zadnje dni svojega življenja. L. 1043, dne 6. januarja, je Hema od naškofa Balduina odkupila desetino od svojih posestev na Koroškem ter dobila od nadškofa krstno in pogrebno pravico za svoje cerkve na Koroškem, ki jih je dala sama postaviti, z drugimi besedami, te cerkve so postale župne cerkve.

Hema je za to dala nadškofu Rajhenburg ob Savi in Jedlico (Adegliacco) blizu Vidma na Furlanskem. Tako postanejo solnograška last desno od Drave Rajhenburg, Videm ob Savi in Brežice, vse to je namreč spadalo pod prvotno vlastelinstvo rajhenburško.

Cerkev Device Marije in samostan v Krki je slovesno posvetil nadškof Balduin na Veliko Gospojnico, 15. avgusta 1043. Istega dne so bile vpeljane prve redovnice, ki so došle z opatinjo Ito iz Solnograda. Živele so po pravilih sv. Benedikta. Tudi Hema je ta dan sprejela redovno obleko ter je zanaprej pobožno živela kot redovnica. Umrla je 29. junija menda 1045. Kmalu po smrti jo je ljudstvo začelo častiti kot svetnico, zlasti potem, ko je bilo njeno truplo l. 1174 preneseno v krško stolnico. Iz Koroškega, Kranjskega, Štajerskega in celo Hrvaškega so ljudje trumoma prihajali k njenemu grobu in zaupno iskali pomoči v svojih nadlogah. Ker je dan njene smrti praznik sv. apostolov Petra in Pavla, se je v krški cerkvi praznoval spomin blažene Heme dva dni poprej, 27. junija. Ta dan še tudi sedaj Lavantinska škofija praznuje njen spomin. O raznih čudovitih dogodkih, ki so se zgodili na priprošnjo Hemino, so že l. 1229 sestavili zapisnik in papeži so podelili razne odpustke romarjem, ki so prihajali na njen grob. Krški škof Ulrik III. (1453—1469) je storil prve korake za njen kanonizačni proces. L. 1465 sta tudi cesar Friderik III. in njegova žena Leonora prosila papeža Pavla II., naj proglasi grofico Hemo za svetnico. Tej prošnji so se pridružili koroški deželni stanovi, krški škof in stolni kapitol. Papež je to zadevo izročil odboru treh kardinalov, ki bi naj preiskal življenje Hemino in čudežne dogodke na njeno priprošnjo. Ta rimski odbor, ker sam ni mogel na Koroško, je imenoval svoje namestnike: sekovskega škofa Jurija, ljubljanskega škofa Sigis-

munda, Ivana, opata v Št. Lambertu in vetrinjskega opata Gerarda. Ta pododbor je l. 1466 v Krki cele tri dni zasliševal priče in poizvedoval o njenem češčenju in čudežnih ozdravljenjih. Zapisnik so odposlanci krškega škofa osebno izročili v Rimu in cesar je še posebej priporočil zadevo papežu in dotičnim kardinalom. Do kanonizacije pa ni prišlo, ker so kmalu potem zaporedni turški vpadi obrnili pozornost drugam. Potem je sledil protestantizem in deželni stanovi se niso več brigali za to.

Pri takratni gospodarski krizi je manjkalo tudi gmotnih sredstev za drag kanonizačni proces. Vendar stvar ni zaspala. Lavantinski škof Erhard Baumgartner (1487—1508) je ob priliki svojega potovanja v Rim zopet sprožil to vprašanje, a je zvedel le to, da so se dotični akti pred kratkim našli v zapuščini spoletskega kardinala Bernarda Herkulesa († 3. aprila 1479), sedaj pa da se ne morejo najti. Začetkom 18. stoletja je zopet krški škof Jakob Maksimilijan grof Thun skušal stvar spraviti v tok na podlagi aktov iz l. 1467. Kongregacija za sv. obrede je pristala na to, a ker se akti v Rimu niso mogli najti, so zahtevali od škofa, naj poišče v škofijskem arhivu prvotne akte in pošlje avtentične prepise v Rim. To se pa najbrž ni zgodilo.[1] V drugi polovici 19. stoletja se je za to zadevo z veliko vnemo zavzel celovški kanonik Gregor Schellander, ki je l. 1879 izdal (anonimno) knjigo o bl. Hemi. Vendar stvar se ni pomaknila iz mrtve točke. Doseglo se je pa že v 18. stoletju, da se v krški škofiji praznik bl. Heme sveti kot praznik I. vrste; v Lavantinski škofiji je le navaden praznik.

Balduinov naslednik je bil Gebhard (1060—1088), mož železne volje in jeklenega značaja, odločen pristaš klunijskih reformnih idej. Za njegovega časa je nastala velika borba med papežem Gregorijem VII. in cesarjem Henrikom IV., v občni zgodovini znana pod imenom investiturni boj. Z veliko ogorčenostjo se je vodila ta borba celih 50 let in je tudi ozemlje današnje Lavantinske škofije razklala v dva sovražna tabora. Nadškof Gebhard je stal odločno na strani papeža Gregorija VII., dočim so istočasni oglejski patrijarhi stali na strani cesarjevi. Ta veliki boj je napravil razpor v samem sorodstvu Heminem. Kakor smo že omenili, je Hema izgubila oba svoja sina, pač pa je imela nekega sorodnika Ažvina, ki je tudi po njej precej podedoval, zlasti mu je šlo zavetništvo nad krško cerkvijo in samostanom, kar je v tistih časih bila zelo važna in vplivna služba. Ta Ažvin je imel tri sine, med temi je Vecilo ali Verinher imel za ženo Ditbergo, sestro nadškofa Gebharda, s katero je imel sina Gebharda, ki je pa umrl že v zgodnji mladosti; ko je umrla tudi Ditberga, je Vecil kot vdovec odšel v samostan. Ko se je začel boj med papežem in cesarjem, je Vecil stopil na stran svojega svaka, nadškofa Gebharda, dočim je njegov brat Starhand s patrijarhom

[1] Gl. Carinthia 1917, str. 31—33.

Sigehardom stal na strani cesarjevi. V hudih bojih so nasprotniki nadškofa Gebharda celo pregnali iz njegove dežele ter se je mogel vrniti šele dve leti pred svojo smrtjo (1086).

Vlada nadškofa Gebharda je za našo cerkveno zgodovino važna še radi tega, ker je ta nadškof l. 1072 ustanovil Krško škofijo, 1074 pa posvetil samostan in cerkev sv. Blaža v Admontu.

Krški ženski samostan, ki ga je bila ustanovila Hema, je po njeni smrti začel naglo propadati. Energični nadškof Gebhard je tedaj razuzdane redovnice med leti 1067—1071 razgnal ter samostanu namenjeno Hemino volilo porabil za dotacijo nove škofije. V slovenskih deželah so med tem nastale mnoge nove naselbine, ljudstvo se je namnožilo, nadškof je uvidel, da sam ne more upravljati ogromne škofije. Najbolj bi se temu odpomoglo, če bi se za najbolj oddaljene in drugojezične kraje ustanovila posebna škofija, toda tega Solnograd ni maral. Obnovil je rajši nekdaj ukinjeni sistem pokrajinskih škofov. Nova krška škofija prvotno ni imela določenega ozemlja, krški škof je bil le pomožni škof brez lastne škofije, ki je mesto nadškofa opravljal škofovska opravila, kamor nadškof sam ni mogel.

V gmotnem oziru pa je nadškof dobro oskrbel novo škofijo. Na slovenskem ozemlju današnje Lavantinske škofije so bila krškemu škofu odkazana obsežna posestva, osredotočena v graščinah: Pilštanj, Kozje, Planina, Podsreda, Bizeljsko, Kraljevec (Kunšberg), Olimje, Podčetrtek, Rogatec, Lemberg pri Dobrni, Ribnik (Reifnik), Anderburg in Vitanje.

O posestvih, ki jih je nadškof na Spodnjem Štajerskem odkazal admontskemu samostanu, bo govor v poglavju o postanku in razvoju župnij.

Nadškof Gebhard je umrl 17. ali 18. junija 1088 ter je bil pokopan v Admontu. Stari življenjepisec daje o njem lepo spričevalo, da je bil razumen in učen mož, vdan molitvi in študijam, marljiv v proučevanju cerkvenih zakonov, radodaren z miloščino, neizprosen proti zlobnim kršiteljem zakona. Cerkev ga časti kot svetnika. Gebhardova smrt je bila začetek novih nemirov v Solnogradu. Šele l. 1090 mu je bil izvoljen naslednik. Ta je bil:

Thiemo iz grofovske rodovine Medling (1090—1101). Bil je prej opat sv. Petra v Solnogradu, istotako pristaš klunijskih idej, zato so ga pristaši cesarjevi hudo preganjali. Cesarska stranka mu je dvignila na solnograško stolico protiškofa Bertolda Moosburga (1085—1105), ki je Thiemona meseca decembra 1097 porazil, tako, da je v najhujšem mrazu moral bežati čez Ture v dobro utrjene Breže na Koroškem. Toda na potu so ga ujeli sinovi prej omenjenega Starhanda v družbi Popona Selškega in imeli več let zaprtega ter silno kruto ž njim postopali. Ko so oblegali Breže, so vjetega nadškofa privezali na metalni stroj, da bi ga tako ubili njegovi lastni ljudje, mestni branitelji,

toda ti so spoznali, da je na stroj privezan človek njihov nadškof, pa so nehali v tisto stran metati kamenje. Nato so dali nadškofu na izbiro, ali jim naj prepusti Breže in tako stori konec obleganju, ali pa mu pomorijo ujete sorodnike. Nadškof je neustrašeno odgovoril: »Stvari, za katere gre, so lastnina solnograške cerkve in sv. Ruperta; sprejel sem jih, da jih začasno čuvam in zvesto upravljam. Ne morem jih prepustiti drugim zato, da bi rešil svoje ali svojih sorodnikov življenje. Moje življenje mi ni dražje kakor moja zvestoba.« Nato so pred njegovimi očmi obglavili dva njegova ujeta sorodnika, kar je nadškofu povzročilo silno žalost. Oblegovalcem, namreč bratom Ulriku, Starhandu in Verigandu, daljnim sorodnikom bogoljubne rajne Heme je nadškof v preroškem duhu napovedal kazen: »Ker brez vzroka ubijate pravične in nedolžne ljudi samo zato, ker branijo cerkev in njene pravice, vas bo zadelo na zemlji prokletstvo in pred Gospodom se ne bodete otresli greha. Nesrečno in žalostno bodete naprej živeli, dokler ne pridejo vaše grešne duše v peklenski ogenj.«

Grofje so potem prepeljali ujetega nadškofa v neko drugo utrjeno mesto ter naročili stražniku, naj ga umori. Njegov stari stražnik se je branil to storiti, poslali so drugega vojaka, ki je nadškofu povedal, zakaj je prišel. Nadškof je mirno odgovoril: »Gospodova volja naj se zgodi!« Rabelj je zamahnil z mečem, pa je tako slabo zadel, da je napravil samo brazgotino na tilniku. Zamahnil je drugič močnejše, pa je zadel ob tram in si zlomil meč. Nato je rabelj prosil nadškofa odpuščanja, ki ga je tudi dobil.

Žalostna usoda nadškofa Thiemona je marsikoga pretresla, a nihče mu ni mogel pomagati. Končno se je našel neki menih, ki je nabral med sorodniki in znanci 40 talentov, podkupil stražnika in rešil nadškofa iz ječe. Njegove sovražnike, ki so tako kruto ž njim ravnali, je po vrsti zadela kazen in niso bili nikdar več srečni. Thiemon se iz ječe ni vrnil v Solnograd, ker ni bilo varno, temveč je odšel h kostniškemu nadškofu Gebhardu, l. 1101 pa se je pridružil križarjem in odšel v sv. deželo, kjer je padel v bitki proti Seldžukom 28. sept. 1101. Tudi Thiemon je prištet med svetnike.[1]

L. 1093 je ta nadškof posvetil benediktinski samostan Sv. Pavla v Lavantiski dolini.

Šele 9. januarja 1106 mu je bil izvoljen naslednik: Konrad I. iz visokoplemenite bavarske rodovine Abensbergov. Konrad I., grof Abensberg (1106—1147) je ena najimpozantnejših osebnosti na solnograški stolici kot cerkveni poglavar, kot diplomat in državni knez. Ni bil kak globok učenjak, pač pa močan, podjeten, neupogljiv, vztrajen, včasi brezobziren in trd, toda vsekdar pošten značaj. K nje-

[1] O investiturni borbi v naših deželah glej: Mayer Fr. Mart., Die östlichen Alpenländer im Investiturstreite. Innsbruck 1883. — Razen tega: Jaksch, Monumenta Carinthiae I; Kos, Gradivo III; Tangl, Mitteilungen d. H. V. f. St. IV.

govim velikim uspehom je poleg osebnih lastnosti znatno pripomogel tudi silni ugled mogočne rodovine Abensbergov. Svojo pisarno je uredil po vzorcu kraljeve pisarne. Svetno in redovno duhovščino je organiziral večinoma po pravilih sv. Avguština, tako da je imel v nadškofiji skoraj same redovne duhovnike. Cesar Konrad III. je l. 1149 izjavil, da ni videl nikjer vzornejše duhovščine in lepših cerkva kakor v Solnogradu. To je bilo delo nadškofa Konrada I. Cerkveno stavbarstvo se je za njegovega časa znatno povzdignilo, mnoge lesene cerkve so takrat nadomestile zidane, v romanskem slogu, ki so se deloma ohranile do današnjega dne, n. pr. ptujska proštijska cerkev. Z veliko energijo je končno dosegel, da se je desetina zanaprej plačevala po novem načinu, kar je sicer uvedel, a ne izvršil že nadškof Balduin. S tem je uredil tudi redne dohodke že ustanovljenim župnijam, oziroma omogočil ustanovitev novih. Tudi sam se je v tem oziru točno držal reda ter oddajal desetino od svoje zemlje, ki je bila v drugih cerkvenih pokrajinah, kakor kaže pogodba s patrijarhom Peregrinom I., dočim z njegovima prednikoma, Pavlinom III. in Ulrikom II. ni bil v prijateljskem razmerju, ker sta bila na strani nasprotnikov papeževih.

Nadškof Konrad I. je razdelil svojo škofijo v arhidijakonate ter arhidijakonom v upravnem oziru dal znatne pravice. Pa tudi sam je še na stare dni obiskal razne dele svoje obsežne vladikovine. Prišel je tudi na Štajersko, v Runo, v Št. Lambert in v Lipnico. Pozidal je obmejne gradove za varstvo proti Madjarom, Ptuj, Rajhenburg, Lipnico. Vplivni in podjetni nadškof je po diplomatični poti dosegel na ogrskem dvoru, da so nekoliko ponehali madjarski vpadi v naše kraje in tako so se solnograške »krajine« (marke), pravi Konradov življenjepisec,[1] zasejale z novimi vasmi in gradovi, blagostanje se je dvignilo in nrav ljudstva ublažila. Vendar svet okoli današnjega Ormoža je še bil takrat v madjarskih rokah.

Nadškof Konrad I, je umrl 9. aprila 1147. Kmalu potem so solnograški kanoniki izvolili za nadškofa že priletnega Eberharda I. iz rodovine Biburg, bližnjega rojaka Konradovega (1147—1164). Posvečen je bil že 25. aprila. Volitev se je vršila pod dojmom takratne silne borbe med papežem Aleksandrom III. in cesarjem Friderikom I. Eberhard I. je stal sicer na strani papeža Aleksandra III., vendar tudi s cesarjem ni prekinil vseh zvez. Umrl je 22. junija 1164. Pri volitvi novega nadškofa so kanoniki ravnali zelo diplomatično; izvolili so odločnega Aleksandrovega pristaša, a bližnjega sorodnika cesarjevega. Ta je bil pasovski škof Konrad II., cesarjev ujec, iz rodovine mejnih grofov avstrijskih Babenberžanov (1164—1168). Vkljub temu je prišel kmalu v nasprotje s cesarjem ter je moral celo bežati iz Solnograda na Koroško. Umrl je v Admontu 28. septembra 1168.

---

[1] Monum. Germaniae. SS. XI. 73 c. 18—20.

Po njegovi smrti so kanoniki zopet izvolili cesarjevega sorodnika, 23 letnega, meniško (v češkem samostanu Strahov) vzgojenega Adalberta III. (1168—1177), sina češkega kralja Vladislava I. in Gertrude, sestre rajnega nadškofa Konrada II. Škofovsko posvečenje mu je podelil oglejski patrijarh Ulrik meseca marca 1169 v Brežah. A tudi on je prišel kmalu v nasprotje s samooblastnim cesarjem. Ko se mu je v spremstvu svojega očeta, češkega kralja, hotel pokloniti v Bambergu, ga niti predse ni pustil. Cesar je sklenil, vzeti Solnograd v svoje roke, dokler se ne izvoli nadškof po njegovi volji. Meseca avgusta 1169 je že bil cesar z vojsko na Solnograškem, svetni velikaši so takoj potegnili z njim. Nadškofu Adalbertu ni preostajalo drugo, kakor da se je odpovedal škofiji in jo izročil v roke cesarjeve, upajoč, da bo s tem cesarja omehčal in ga bo priznal za škofa. Umaknil se je na Koroško. Cesar je med tem obhodil skoraj celo solnograško ozemlje doli do Lipnice, ko je pa odšel, je nadškof Adalbert zopet izvrševal svoje funkcije kot škof in kot svetni vladar. Po dolgih pogajanjih s papežem Aleksandrom III., cesarjem in solnograškimi prelati, je končno sodišče državnih knezov v Reznu 1174 nadškofa Adalberta odstavilo. Prelatje in duhovščina so sicer ostali na strani Aleksandra III., vendar so solnograški kanoniki izvolili pod pritiskom razmer novega nadškofa prošta Henrika iz Berchtesgadena. Nadškof Adalbert je izrekel izobčenje nad Henrikom in njegovimi pristaši ter se je obrnil na papeža Aleksandra III., ki Henrika ni priznal za nadškofa, dasi je sicer bil njegov pristaš. Ko sta se končno l. 1172 izmirila papež Aleksander III. in cesar Friderik, je bilo rešeno tudi solnograško vprašanje. Oba nadškofa sta morala odstopiti, solnograški nadškof je postal mogunški nadškof Konrad (III.), grof Wittelsbach (1177—1183), Henrik je postal škof v Brixenu, Adalbert pa je odšel najprej k oglejskemu patrijarhu, potem se je umaknil na Češko.

Novi nadškof je takoj po izvolitvi odšel na božjo pot k Sv. Jakobu v Kompostelji na Španskem. Konrad III. je bil prvi kardinal na solnograški stolici sv. Ruperta. V dolgotrajnih bojih in nemirih je nravnost med duhovščino in ljudstvom zelo propadla. L. 1179 se je nadškof Konrad udeležil v Rimu 11. občnega cerkvenega zbora (3. lateranskega).

L. 1183 se je vrnil na mogunško stolico, za Solnograd pa je bil — tokrat na povelje cesarjevo — izvoljen prejšnji nadškof Adalbert (1183—1200).

Druga doba Adalbertovega vladanja je bila mirnejša kakor prva, on je med tem tudi postal bolj resen in si pridobil marsikatero izkušnjo. L. 1194 je avstrijski vojvoda Leopold Babenberški vjel angleškega kralja Riharda, ko se je vračal iz križarske vojne. Zato ga je papež udaril z izobčenjem, izvršiti pa je moral to oglejski patrijarh. Radi tega se je nadškof pritožil, ker bi to spadalo v njegovo območje.

Kmalu potem je na Štefanovo, 26. decembra 1194, vojvoda Leopold na sprehodu padel s konjem na ledenih tleh in si zlomil nogo ter kmalu potem umrl. Pred smrtjo je poklical k sebi nadškofa Adalberta, ki se je takrat mudil v Lipnici, in ta ga je odvezal in potem cerkveno pokopal.

Popolnega miru pa tudi za svoje druge vlade nadškof ni imel. Težave so mu delali njegovi velikaši, ki so ga celo vjeli ter imeli 14 dni zaprtega. Radi tega je bil izrečen za leto dni interdikt nad celo nadškofijo, t. j. ni se smela opravljati javna služba božja, ne zvoniti itd.

Nadškof Adalbert III, je pridobil za Solnograd K r š k o. Svojemu nečaku Adalbertu pl. Bogen je namreč posodil 700 mark, on pa mu je zato zastavil grad Krško, ki je potem prešel popolnoma v last nadškofovo. Adalbert III. je umrl 8. aprila 1200.

Na solnograški stolici nastane sedaj preobrat. Dosedanji nadškofje so v veliki borbi med cesarjem in papežem stali zvesto na strani papeževi, po smrti Adalbertovi je pod vplivom staufovske stranke bil izvoljen gibelinec, t. j. pristaš cesarjev E b e r h a r d II. (1200—1246) pl. Regensberg iz Thurgau=a. Izvoljen je bil že 20. aprila in je vladal celih 46 let. Dasi je v politiki stal na strani cesarjevi in si vsled tega nakopal celo izobčenje, vendar je tudi v cerkvenem oziru storil veliko dobrega. Eberhard II. je eden največjih škofov solnograških, lahko se reče, da je on zadnji veliki nadškof, ko je Solnograd razvijal svojo staro moč in slavo; za njim začne bledeti solnograška moč, zlasti na slovenskem ozemlju, dokler ni 1923 ugasnil tukaj njen zadnji sij, ko je bila Lavantinska škofija izvzeta izpod solnograške metropolitanske oblasti.

Eberhard II. je slovel kot izboren govornik, bil je tudi prijatelj in dobrotnik revežem ter mu zgodovinarji dajejo časten naziv »oče ubogih«. Bil je tudi vešč diplomat. L. 1230 je s patrijarhom Bertoldom posredoval, da je prišlo v S. Germanu do miru med papežem in cesarjem Friderikom II., ki pa žal, ni dolgo držal. Za vlade Eberhardove sta živela in ustanovila svoje redove sv. Dominik in sv. Frančišek Asiški. Eberhard je posebno čislal dominikance ter jih je naselil v Brežah na Koroškem, l. 1230 pa v P t u j u. Prišel je večkrat na Spodnje Štajersko, tako je l. 1226 bil v Krškem ter potrdil ondotnim ministerijalcem njih zajme. L. 1236 se je mudil tudi v Ptuju. kjer je potrdil izročitev velikonedeljske cerkve križniškemu redu. Imel je več sinod ter je skušal dvigniti versko=nravno življenje med duhovščino in ljudstvom. Dominikancem je izročil zasledovanje krivoverstev. O krivovercih tistega časa, valdencih in bogomilih ali patarenih, nimamo za solnograško nadškofijo nobenih naravnostnih poročil, da so pa bile te zmote razširjene tudi pri nas, je sklepati iz pisma nekega francoskega duhovnika, ki je l. 1222 potoval po Avstriji ter poroča, da so patareni bili razširjeni celo na Dunaju in v Dunajskem Novem mestu. L. 1201 je nadškof Eberhard prisostvoval, ko so v Bambergu dvignili truplo sv. Kunigunde, ki je bila takrat proglašena za svetnico. Njeno češčenje

se je kmalu razširilo tudi v naših krajih, ne le pod Solnogradom, temveč tudi v patrijarhiji. Veliko težav mu je delal takratni nemirni avstrijsko-štajerski vojvoda Friderik Bojeviti Babenberžan. Ko se je vojvoda zapletel v vojno celo s cesarjem, je zaplenil vsa solnograška posestva na Štajerskem, da si je tako pridobil sredstev za svoja bojna podjetja. L. 1246 se je Friderik bojeval z Ogri; v bitki ob Litvi 15. junija 1246 je Friderik sicer zmagal, toda sam je ostal mrtev na bojišču. Še istega leta dne 1. decembra je umrl v Brežah tudi nadškof Eberhard II. S tem se začne za štajersko deželo in solnograško nadškofijo novo razdobje, ki je v cerkveni zgodovini označeno zlasti s tem, da je Eberhard II. v okviru svoje obsežne nadškofije ustanovil dve novi škofiji, Sekovsko in Lavantinsko, ki sta za Slovence velikega pomena.

5. Oglejski patrijarhi do Bertolda (811—1251).

De Rubeis F. IO. Fr. Bernard. Maria, Monumenta Ecclesiae Aquilejensis. Argentinae 1740. — Marcuzzi G., Sinodi Aquileiesi. Udine 1910. — Paschini Pio, La Chiesa Aquileiese ed il periodo delle sue origini. Udine 1909. — Gruden, Zgodovina slov. naroda. — Kos, Gradivo II—IV.

Iz majhnega jedra se je Oglej razvil v mogočno in razsežno cerkveno-politično pokrajino. Karol Veliki je raztegnil oblast pratrijarhom do Drave; njegovi nasledniki so zlasti med leti 996—1094 podredili Ogleju vse istrske škofije, ki so prišle s patrijarhom blizu v isto razmerje, kakor pozneje sekovska in lavantinska škofija napram Solnogradu. Dočim so se solnograški nadškofje pri izvrševanju svoje oblasti posluževali v oddaljenih pokrajinah kornih škofov, potem pa krškega, sekovskega in lavantinskega škofa, so južno od Drave do l. 1461 in še dalje navadno istrski škofje izvrševali mesto patrijarha škofovske funkcije. Ko je l. 811, dne 14. junija Karol Veliki določil Dravo za mejo med patrijarhatom in Solnogradom, je v dotični razsodbi izrecno poudaril, da je hotel biti pravičen za obe stranki in zato naj bodeta oba cerkvena dostojanstvenika zadovoljna z njegovo razsodbo. Vendar Oglej se je čutil prikrajšanega v svojih pravicah in je med Oglejem in Solnogradom vladala precejšnja napetost, vsled česar se je Oglej bolj nagibal na grško stran. Kako so potem patrijarhi v sebi odkazanem ozemlju desno od Drave izvrševali svojo oblast, o tem imamo zelo pičla poročila. Iz zgodovine Ciril-Metodovega delovanja vemo, da so oglejski duhovniki delovali celo na Moravskem, srečavamo jih tudi v Posavju, zatorej smemo sklepati, da so misijonarili in organizirali cerkveno življenje tudi po poznejši Kranjski in Štajerski. Vsekako pa je to delovanje zaostajalo za solnograškim. Razlog temu so bile razmere na sedežu patrijarhata samega. Že od začetka 7. veka sta bila ob

Adriji dva patrijarhata, eden na otoku Gradež, drugi v Ogleju, ki sta drug drugemu nasprotovala. Gradežki patrijarh je bil pod oblastjo bizantinskega cesarja ter je držal z Rimom, oglejski je bil pod longobardsko oblastjo in je nadaljeval razkol, ki je bil nastal radi treh poglavij. Pod papežem Sergijem I. (687—701) so se na oglejski sinodi l. 700 sicer povrnili zadnji razkolniki k cerkvenemu edinstvu, a oba patrijarhata sta životarila naprej in tekmovala za prvenstvo. L. 827 je bil sklican v Mantuo cerkveni zbor, ki bi naj poravnal spor med obema patrijarhoma. Zbora sta se udeležila dva papeževa legata in dva odposlanca kralja Ludovika Pobožnega.[1]

Patrijarh oglejski Maksencij (ok. 807—837) je na tej sinodi sebi v prilog postavil popolnoma na glavo zgodovinska dejstva: trdil je, da je patrijarh Pavlin prenesel sedež iz Ogleja v Gradež, po smrti njegovega naslednika Severa da je bil za Oglej izvoljen pravoverni patrijarh Ivan, za Gradež pa krivoverec Kandidijan. Grki, ki so takrat gospodovali v Istri, so prisilili druge škofe, da so se pridružili razkolnemu patrijarhu Kandidijanu, dočim je pravoverni oglejski patrijarhat ostal pod Longobardi. Resnica je bila ravno nasprotna, a v sinodi se ni našel nihče, ki bi ovrgel te navedbe, še celo zastopnika gradežkega patrijarha nista znala dokazati neresničnosti teh trditev. Na podlagi Maksencijevega poročila je sinoda sklenila, da se je oglejska metropola nekdaj razdelila proti določbam očetov (contra patrum statuta) ter se oglejski stolici mora vrniti prvotna čast.

Spor s tem seveda ni bil poravnan, vendar je gradežki patrijarhat sčasoma padel do popolne brezpomembnosti. Dejstvo pa je, da se je gradežki patrijarh držal rimske stolice, dočim je oglejski patrijarh bil navadno v opoziciji z Rimom. V tej dobi, v 8. in 9. stoletju, so nastale oglejske legende, s katerimi je Oglej skušal dvigniti svoj ugled in doseči ravnopravnost z Rimom ali celo neodvisnost od njega. V ta namen je moral pokazati apostolski izvor svoje stolice. Odtod legenda, da je sam sv. Peter poslal v Oglej svojega učenca Marka, ki je postavil za svojega naslednika Mohora. Tako je sremski mučenik Dioklecijanove dobe moral pomagati utrjevati moč oglejskega škofa.

Za Maksencijem je postal patrijarh Andrej, ki je vladal oglejsko cerkev približno od l. 837—847. Temu patrijarhu je cesar Lotar potrdil metropolitanske pravice čez istrske cerkve in škofe.

Za Andrejem je le kratko časa vladal patrijarh Venancij (847—850). O njem sicer ni nič znano.

Takrat, ko sta na Moravsko prišla sv. brata Ciril in Metod, je vladal oglejsko cerkev patrijarh Teotmar (850—872). Tudi temu patrijarhu je cesar Ludovik l. 854 potrdil metropolitanske pravice nad istrskimi škofi.

---

[1] Hefele, Conciliengeschichte IV., 47; Kos, II. št. 93.

Za Teotmarom je postal patrijarh Lupo, ki pa je vladal le tri leta (872—875).

Med patrijarhi devetega stoletja je imel posebno važno vlogo patrijarh Valbert (875—900), sodobnik sv. Metoda. V Carigradu je po smrti patrijarha Ignacija l. 877 zopet zasedel patrijarški prestol poprej odstavljeni Fotij, katerega je sedaj tudi papež Ivan VIII. priznal. Toda Fotij je ponavljal svoje spletke in l. 881 je papež nad njim izrekel izobčenje. Fotij je razvijal čudovito delavnost; pritegnil je na svojo stran Bolgarijo, znotranje Hrvatske so se polastili Grki okoli l. 870, obrežna Dalmacija je bila že od leta 810 bizantinska. Raztezal je svoje mreže čez Panonijo in Moravsko; to je bila voda na mlin Nemcem v boju proti Metodu. Na Fotijevo stran se je postavil tudi oglejski patrijarh Valbert. Vendar to fotijanstvo se v naših krajih menda ni kaj čutilo, to je bila bolj osebna zadeva patrijarhova. V obredih, v veri, cerkveni zakonodaji je oglejska cerkev slej ko prej ostala na istem stališču kakor rimska, dasi je Oglej imel tudi svoje liturgične posebnosti.

L. 877 je papež poklical patrijarha Valberta k sinodi v Raveno, kjer se je imel poravnati neki spor med gradežkim patrijarhom in beneškim dožem. Valbert se vabilu ni odzval in zadela ga je cerkvena cenzura. Kmalu po ravenski sinodi je Valbert poslal k Fotiju s pismom enega svojih škofov. Fotij je odgovoril patrijarhu zelo laskavo. Pismo sicer ni datirano in v njem tudi ni povedano, na katerega patrijarha je bilo naslovljeno, gradežkega ali oglejskega; iz cele skupine takratnih dogodkov je pa razvidno, da je naslovnik bil oglejski patrijarh. Fotij ga je skušal pridobiti za svoj nauk o Sv. Duhu. Patrijarh se za Fotijevo bogoslovno razpravljanje ni veliko zmenil; njemu je bilo le do tega, da se s pomočjo Grkov dvigne ugled oglejske stolice. Šlo je zlasti za Dalmacijo. Valbert in njegovi prvi nasledniki dejanski izvršujejo v Dalmaciji pod bizantinskim pokroviteljstvom oblast patrijarha ali eksarha. Mesta so bila pod bizantinsko vlado in latinska duhovščina je stala na strani Fotijevi, dočim so se Hrvati odvrnili od Bizanca in je hrvaški škof Teodozij v Ninu stal na strani papeževi. Ta mož je bil istočasno z Metodijem v Rimu in je dobil škofovsko posvečenje od papeža Ivana VIII. On je uvedel staroslovensko službo božjo po rimskem obredu v ninski škofiji in je za to tem lažje dobil dovoljenje v Rimu, ker je latinska duhovščina bila takrat v razkolu.

Splitskega nadškofa Marina ali Martina je posvetil patrijarh Valbert proti volji Rima. Ko je po Marinovi smrti l. 886 postala nadškofijska stolica prazna, jo je zasedel ninski škof Teodozij. Papež Štefan V. (VI.) mu očita, da se je dal posvetiti od oglejskega patrijarha, mesto da bi prišel v Rim in tam dobil palij.

Očividno je bil papež Štefan celo napačno poučen, ker Teodozija ni bilo treba posvečevati za nadškofa, ko je že prej v Rimu prejel ško-

fovski red, vsekako pa ga je patrijarh oglejski potrdil in vmestil. Ker je bil Štefan V. (VI.) pod pritiskom nemške politike nasproten slovenskemu bogoslužju, se je Teodozij ločil od njega.[1]

Koncem 9. stoletja je torej oglejski patrijarhat zapleten v Fotijev razkol. Kmalu potem slede madjarski navali, ki so nad pol stoletja onemogočali redno dušno pastirstvo v naših krajih. Patrijarh Valbert je umrl pred 2. novembrom l. 900, ker tega dne se že omenja njegov naslednik F r i d e r i k (ok. 900—921). Ob njegovim času so Madjari večkrat prihruli celo v Italijo.

Za Friderikom je sledil patrijarh L e o n (921—924), katerega je že čez tri leta umoril neki Longobard. Za njim je prišel U r s u s II., ki je tudi vladal le kaka štiri leta (924—928). L. 925 je bizantinski cesar sam vrnil Dalmacijo rimskemu patrijarhatu in je s tem prenehala oblast oglejskega patrijarha nad Dalmacijo.

Za njim je vladal L u p o II., ki se omenja l. 944; sicer pa ni znano, kako dolgo je vladal.

Lupov naslednik je bil E n g e l f r i d , ki je proti koncu l. 963 umrl v Rimu, kamor je prišel k neki sinodi.

Engelfridu je sledil patrijarh R o d a l d (po priliki od 963—984). Bil je poseben zaupnik cesarja Otona I. ter ga je večkrat spremljal na njegovih potovanjih po Italiji. Zato je cesar oglejski cerkvi podaril, oziroma potrdil, razna posestva, osobito po Furlaniji.

Njegov naslednik je bil I v a n IV. (984—1019). Za njegovega časa se je začela obnova v naših krajih po madjarskem opustošenju. L. 995 je sklical sinodo v Verono, 1015 pa v Čedad. L. 1012, dne 6. maja, je ob asistenci 30 škofov slovesno posvetil stolnico v Bambergu, ki jo je dal postaviti cesar H e n r i k II.

Patrijarh Ivan IV. Ravenski je sklical več sinod, med njimi je posebno važna ona l. 1015, ker se tu omenja, kako je bilo vse razdejano po madjarskih navalih. Če je bilo tako opustošenje v gornji Italiji, kako je moralo izgledati šele pri nas!

Prenovitelj oglejske vladikovine je bil patrijarh P o p o n (1019—1045) iz plemenite bavarske rodovine. Njegovi starši so ustanovili osojski samostan na Koroškem. Bil je bogat, zelo izobražen in podjeten mož, poprej kancelar cesarja Henrika II. V njegovi osebi so se združili vojak, državnik in škof, kakor so zahtevali takratni težki časi.

Patrijarh Popon je obnovil oglejsko mesto, ki je bilo čisto propadlo in postalo nezdravo radi močvirja. Pozidal je veličastno novo stolnico Device Marije, ki jo je posvetil 13. julija 1031 in je še v glavnem danes taka, kakor jo je Popon pozidal. Za opravljanje službe božje je ustanovil stolni kapitol, ki je štel 50 kanonikov. Pri papežu Ivanu XIX. je dosegel, da je zatrl škofijo v Gradežu in to mesto priznal njemu.

---

[1] Bulić-Bervardi, Kronotaksa solinskih biskupa. Zagreb 1912, št. 155 d. Gruden v „Kat. Obzorniku" 1905, št. 9—20.

Kakor cesar Henrik II., mu je bil naklonjen tudi njegov naslednik Konrad II., ki je 11. septembra 1028 podelil oglejskim patrijarhom važno pravico, kovati v Ogleju lastne denarje, ki so imeli veljavo po vsej državi. Ta patrijarh se je zanimal tudi za naše domače zadeve. Tako je na njegovo in cesarice Gizele priporočilo cesar Konrad II. potrdil, deloma na novo podelil Viljemu, možu Heme Pilštanjske, veliko sveta okoli Kozjega, pa med vodami Savo, Savinjo, Sotlo in Mirno ter med Koprivnico, Hudinjo, Voglajno, Krko in Savo. To je ozemlje poznejših graščin Kozje, Podčetrtek, Rogatec, Lemberg nad Celjem, Rifnik in Anderburg ter podlaga poznejših posestev krške škofije na Sp. Štajerskem.

Patrijarh Popon je umrl 28. septembra 1042 ter so ga pokopali sredi oglejske stolnice. Njegov naslednik je bil:

Eberhard (1042—1048), poprej kanonik v Augsburgu. Prej je bil tudi kraljev kancelar. Za njegovega časa je gradežki patrijarh dosegel pri novem papežu Benediktu IX., da je l. 1044 razveljavil odlok svojega prednika glede gradežke škofije. Na neki sinodi je papež določil, da gradežki patrijarhi obdrže svoje pravice.

Eberhardov naslednik je bil Gotebold (1048—1063). Poprej je bil kanonik v Eichstädtu, potem prošt v Speieru in državni kancelar. Pod njim je trajal prepir z Gradežem naprej, sicer pa iz njegove dobe ni za naše kraje nič pomembnega znano.

Njegov naslednik Ravenger je vladal le blizu pet let (1063—1068), o njem istotako ni poročati kaj važnega.

Tem pomembnejši je pa patrijarh Sigart (1068—1077), ustanovitelj cerkvene oglejske države. Tudi on je bil od l. 1064 kancelar kralja Henrika IV. V veliki borbi med papežem Gregorijem VII. in kraljem Henrikom IV. se je Sigart odločno postavil na stran kraljevo, zato mu je kralj podelil svetno oblast čez Kranjsko, Istro in Furlanijo. Patrijarhova država bi naj ob vratih Italije čuvala cesarjem prosto pot v Italijo. Patrijarh Sigart je tudi Henrika spremljal na vsej poti, ko se je 1077 vračal iz Italije, ter je na državnem zboru v Ulmu predložil celo ponarejena papežka pisma, da je Henrik IV. pravi zakoniti kralj. Kmalu potem je patrijarh zbolel na umu in umrl na potu proti domu. Mrtvo truplo se prepeljali v Oglej in ga pokopali v stolnici pred božjim grobom.

Po smrti Sigartovi je bil izvoljen za patrijarha arhidijakon oglejske cerkve, a kralj Henrik se ni zmenil za to volitev. On je hotel imeti na patrijarški stolici popolnoma zanesljivega svojega moža. Postavil je samolastno za patrijarha svojega kapelana in augsburškega kanonika Henrika (1077—1084).

Patrijarh Henrik je igral jako dvolično ulogo. Najprej je prisegel papežu zvestobo in obljubil, da ne bo niti občeval s tistimi, ki so v izobčenju, in da bo, če treba, tudi z vojaško silo branil rimsko cerkev;

čez leto dni pa je popolnoma prestopil na kraljevo stran in na neki briksenski sinodi celo glasoval za to, da se papež Gregor VII. odstavi. Večinoma je bil potem v spremstvu kraljevem.

Po Henrikovi smrti je zopet kralj sam imenoval novega patrijarha in tokrat nečaka češkega vojvoda Vratislava, hoteč ga s tem popolnoma prikleniti na svojo stran. Novi patrijarh je svoje češko ime spremenil v nemško ime Friderik (1084—1086). Njegov sorodnik grof Kocelj (Cacelinus) mu je prostovoljno prepustil svoja posestva po Furlanskem s tem namenom, da bi patrijarh v Možnici (Moggio) ustanovil benediktinski samostan. Preden je patrijarh Friderik mogel to izvršiti, so ga v nekem metežu 23. februarja 1086 ubili njegovi lastni ljudje.

Na to je zopet Henrik IV. povzdignil za oglejskega patrijarha svojega pristaša Ulrika, opata v Št. Galenu. Posvetil ga je protipapež Vibert. Patrijarh Ulrik I. (1085—1121) je bil iz rodu karantanskih Eppensteinov in zvest pristaš cesarja Henrika IV., katerega je mnogokrat spremljal na njegovih potovanjih. Za zvesto službovanje mu je cesar l. 1093 na novo podelil mejno grofijo Kranjsko, katero je bil sicer že l. 1077 odstopil oglejski cerkvi, a jo je potem zopet vzel. Ulrik I. je ustanovil ali vsaj obnovil benediktinske opatije v Možnici, Rozaču (Rosazzo), v Belinju poleg Ogleja in pri Sv. Ivanu ob Timavu. Ustanovil je tudi zborni kapitol v Dobrlivasi na Koroškem. Veliko si je prizadeval, da bi poravnal spor, ki je nastal med cesarjem Henrikom IV. in njegovim sinom, pa ni uspel. Kot pristaš Henrika IV. in protipapeža Viberta je bil ponovno izobčen. Umrl je 13. decembra 1121.

Po Ulrikovi smrti je postal patrijarh Gerard (1121—1129) iz Premariacca blizu Čedada, kjer je tudi umrl. Takrat se je na Nemškem proti Lotarju II. dvignil Hohenstaufovec Konrad in se proglasil za kralja. Ž njim je potegnil tudi oglejski patrijarh Gerard, milanski nadškof Anzelm pa ga je kronal za lombardskega kralja. Nemški škofje pa tudi papeževi legati so izrekli izobčenje nad njim, v ravenski sinodi je pa dal papež Honorij II. odstaviti Anzelma in oba patrijarha, oglejskega in gradežkega. O Gerardu je šel slab glas, da je razkolnik, malovreden človek; solnograški nadškof Konrad se je izrazil o njem, da je sramota, ker tak človek vodi oglejsko cerkev, podoben drevesu, ki brez koristi stoji na zemlji. L. 1132 pravi neka listina, da je oglejska cerkev pred par leti, torej pod Gerardom, odpadla od vere. Zato sta mu solnograški nadškof in krški škof tudi odrekla desetino od svojih posestev v patrijarhiji. Krepostno življenje med duhovniki je v tem času izginilo, za ljudstvo se ni brigal nihče. Ko je papež Honorij II. Gerarda l. 1129 odstavil, je po prizadevanju solnograškega nadškofa oglejska duhovščina izvolila za patrijarha bamberškega stolnega dekana Egilberta, o katerem je šel glas, da je vreden in zaslužen duhovnik, toda Oglejčani so bili že tako razvajeni, da ga niso hoteli sprejeti. Izvolili so potem oglejskega naddijakona Ulrika, tega pa papež ni

hotel potrditi. Tako je oglejska vladikovina ostala nekaj časa brez pastirja.

Šele l. 1131 je bil izvoljen P e r e g r i n I. (Pilgrim) (1131—1161). Ta patrijarh je živel v dobrih razmerah s papežem Inocencijem II., ki mu je podelil metropolitansko oblast čez 16 škofij in 7 opatij. Potrdil mu je tudi mejno grofijo Kranjsko in grofijo Furlansko. Tudi solnograški nadškof in krški škof sta mu zopet priznala desetino od svojih posestev. Peregrin I. je leta 1136 ustanovil cistercijski samostan v S t i č n i, l. 1140 pa benediktinski samostan v G o r n j e m g r a d u. Ko je za časa cesarja Friderika I. nastal nov spor med papežem in cesarjem, je patrijarh Peregrin stal na strani cesarjevi in ga spremljal na njegovih potih. Ko je po smrti papeža Hadrijana IV. l. 1159 cesarska stranka izvolila proti papežu Aleksandru III. protipapeža Viktorja IV., je patrijarh Peregrin s svojimi škofi potegnil z Viktorjem. Patrijarh je pomagal cesarju s svojimi četami pri obsedanju Milana in drugih mest. Dne 8. avgusta leta 1161 je umrl patrijarh Peregrin.

Naslednik mu je bil U l r i k II., sin Trebenjskega grofa Wolfrada in njegove žene Heme, hčeri Veriganda, potomca tistega Ažvina, ki ga blažena Hema imenuje svojega sorodnika.

Ulrikovi starši so se pod patrijarhom Peregrinom I. preselili v Oglej, kjer je on postal duhovnik in po Peregrinovi smrti patrijarh (1161—1182). Kot patrijarh je imel zelo težavno stališče v takratnem sporu med papežem in cesarjem. Po mišljenju je tudi on stal na cesarjevi strani, toda bil je miroljubnega in spravljivega značaja ter je prav po njegovem posredovanju prišlo do miru med papežem in cesarjem v Benetkah l. 1177. Lahko se reče, da je bil Ulrik II. eden najboljših oglejskih patrijarhov ter si je veliko prizadeval, da bi tudi znotranje uredil precej zanemarjeno škofijo ter dvignil versko-nravno življenje. Solnograški arhidijakon Henrik pripoveduje o njem, da je z nevarnostjo lastnega življenja očistil svojo cerkev razkolniških zmot. Izprva bi bil komaj našel v svoji patrijarhiji pravovernega človeka, ki bi znal ločiti med desnico in levico. Na velikonočno soboto je komaj dobil dijakona, ki je pri slovesnem opravilu javno izrekel ime papeža Aleksandra. Ko je ljudstvo slišalo to ime, je nastalo v cerkvi kričanje in ropotanje ter je skoraj vse zapustilo cerkev. Tako so bili zagrizeni v razkol!

V začetku svojega vladanja se je patrijarh Ulrik, ne poznavajoč dovolj razmer, skušal polastiti benečanskega Gradeža. A sreča mu ni bila mila; Benečani so ga ujeli in imeli zaprtega ter se je za odkup moral zavezati, dajati Benečanom jako poniževalen in sramotilen davek: vsako leto na mastni četrtek je moral poslati v Benetke bika, 12 skopljenih prašičev in 12 hlebov kruha. Dne 2. aprila l. 1182 je zatisnil oči.

Sledil je potem na patrijarški stolici G o t f r i d (1182—1194). Poprej je bil opat v samostanu Sesto. Stari zgodopisci poročajo o njem, da je bil iz kraljeve rodovine, ter ga hvalijo, da je zelo dvignil ugled

in gmotno stanje oglejske cerkve. Iz časa njegovega vladanja sta zaznamovani dve sinodi, ki osvetljujeta takratne časovne razmere. L. 1184 je papež Lucij III. v Veroni sam predsedoval cerkvenemu zboru, ki je bil več kakor navadna škofijska ali provincijalna sinoda, pa vendar manj kakor občni cerkveni zbor. Tu se je obravnavalo o novih krivovercih, ki so se pojavili v raznih deželah ter so bili nevarni tako cerkvenemu kakor državnemu in sploh družabnemu redu. Ti krivoverci so imeli različna imena: albižani, patareni, bogomili itd., in so ponavljali zmote starih manihejcev.

Nekoliko pozneje, morda l. 1193 je patrijarh Gotfrid imel v Ogleju provincijalno sinodo, ki je izdala odloke proti raznim zločinstvom, prav značilnim za tiste čase. Z izobčenjem grozi sinoda zločincem, ki so na dolgo in široko pustošili pokrajine, uničevali vinograde in sadno drevje, požigali hiše, zlasti cerkve in pokopališča ter jih skrunili.

Ker je takrat bil mir med papežem in cesarjem, je patrijarh imel v tem oziru olajšano stališče. Nahajamo ga pogostoma v spremstvu cesarjevem ter kot priča sopodpisuje razne cesarske listine. Še celo pod starost, l. 1191 je bil v cesarskem spremstvu, ko je cesar oblegal Napolj. Navzkriž je pa prišel s papežem Urbanom III., ko je l. 1186 na lastno roko, proti volji papeževi kronal Henrika VI. za italijanskega kralja. Radi tega mu je papež prepovedal začasno izvrševanje škofovske službe. Radi zvestobe mu je cesar Henrik VI. potrdil mejno grofijo Kranjsko in Furlanijo. Ta patrijarh je bil v prijateljskih odnošajih z benediktinci v Št. Pavlu. V svoji zadnji bolezni je menda telesno in duševno shiral, ker je cesar po njegovi smrti razveljavil vse njegove zajmske podelitve, ki jih je izvršil v bolezni. Umrl je 9. oktobra 1194.

P e r e g r i n II. (1195—1204) je bil naslednik Gotfridov. Patrijarha Peregrina II. hvalijo, da je storil mnogo dobrega za cerkev. V Čedadu je obnovil po požaru uničeno cerkev, nabavil je dragoceno posodje in drugo opremo za čedadsko in oglejsko cerkev. Z Benečani je prvi med patrijarhi sklenil prijateljsko pogodbo in tako omogočil dobro sosedstvo. Sicer je imel ta patrijarh velike težave z mnogimi nasprotniki, ker papež Celestin III. opominja l. 1197 škofe in opate oglejske cerkvene pokrajine, naj pomagajo svojemu patrijarhu v njegovi sili. Brezbožni ljudje zatirajo in nadlegujejo oglejsko cerkev, grabijo cerkveno imetje, patrijarh skoraj ne more več prenašati teh napadov.

Po smrti patrijarha Peregrina II. je bil izvoljen 24. junija 1204 za patrijarha pasovski škof V o l f g e r (1204—1218). L. 1215 se je v Rimu vršil dvanajsti občni cerkveni zbor (četrti lateranski) pod papežem Inocencijem III. Udeležil se ga je tudi oglejski patrijarh Volfger. Takoj naslednje leto je sklical v Oglej pokrajinski cerkveni zbor, deloma da razglasi sklepe občnega cerkvenega zbora, zlasti pa, da bi se uredile sporne zadeve z goriškim grofom Majnardom.

Patrijarh Volfger je umrl 10. februarja 1218.

Že 27. marca i. l. je bil povzdignjen na oglejsko stolico dotedanji nadškof v Kaloči na Ogrskem Bertold (1218—1251), ki je za naše kraje pač najznamenitejši med vsemi oglejskimi patrijarhi. Pod njim je oglejska patrijarhija dospela do vrhunca svoje moči in ugleda. Bertold je bil sin meranskega vojvoda Bertolda IV., rojen l. 1182. Njegova sestra Hedviga, kneginja šleska, je postala svetnica, enako njegova nečakinja Elizabeta, hčerka njegove druge sestre Gertrude in ogrskega kralja Andreja II. V svoji mladosti je bil Bertold bolj vzgojen za viteza kakor za cerkvenega služabnika. Po vplivu svoje sestre, ogrske kraljice, je, star šele 24 let, postal nadškof v Kaloči, l. 1209 ga je kralj Andrej imenoval za bana hrvatskega, l. 1212 je postal celo upravitelj ogrskega kraljestva. Živel je ta čas precej posvetno. Ogri so njemu in njegovi sestri bili zelo sovražni. L. 1214 se je skovala zarota, kraljico Gertrudo so zarotniki umorili, Bertold s svojimi brati je pa zbežal čez mejo v Nemčijo.

V Ogleju je po smrti patrijarha Volfgerja en del kapitola zahteval kaločkega nadškofa Bertolda za patrijarha, drugi del je volil stolnega kanonika Ulrika. Obe stranki sta se obrnili za odločitev v Rim. Papež Honorij III. prvotno ni dopustil, da bi kaločki nadškof prešel na oglejsko stolico, razveljavil je pa tudi volitev Ulrikovo, ker se ni vršila po opravilnem redu, ki ga je za volitev škofov predpisal lateranski koncil l. 1215. Pridržal je izvolitev sebi. Že 27. marca se je papež odločil za Bertolda. Zdi se, da je zanj v Rimu delal ogrski kralj Andrej II., ker se ga je hotel na lep način iznebiti; saj je radi njega in njegove sestre-kraljice nastal v deželi upor.

Kot patrijarh je bil Bertold mnogo bolj resen kakor poprej v mladostnih letih na Ogrskem. Okvir in namen naše knjige ne dopuščata, da bi naštevali mnogotere čine njegove dolgoletne vlade kot cerkvenega dostojanstvenika in svetnega kneza, omejiti se nam je le na najvažnejše dogodke, zlasti one, ki se nanašajo na naše kraje.

Patrijarh Bertold je bil zelo naklonjen gornjegrajskemu samostanu in je hotel tukaj ustanoviti za slovenske dežele svoje obširne vladikovine novo škofijo, oziroma semkaj premestiti iz Istre sedež pičanske (Pedena) škofije, ki je, kakor smo že omenili, bila nadaljevanje ptujske propadle škofije. Papež Gregorij IX., na katerega se je patrijarh obrnil za potrebno dovoljenje, ni bil nasproten temu načrtu, hotel pa je o tem dobiti natančne podatke. Zato je naročil 2. aprila 1237 škofoma v Novem gradu v Istri in v Trstu, naj to zadevo natančno preiščeta in mu poročata. Škofa sta to storila in papežu poročala, da je Bertold določil bodočemu gornjegrajskemu škofu 350 mark srebra dohodkov, vštevši v to svoto dohodke gornjegrajskega samostana, in mu določil obsežno vladikovino.

Do izvršitve tega dalekosežnega načrta pa ni prišlo in ni popolnoma jasno, iz katerega vzroka je stvar obtičala, a najbrž bo imel prav

Orožen, ki sluti, da radi tega ni prišlo do ustanovitve škofije, ker je patrijarh hotel za njeno dotacijo porabiti dohodke gornjegrajske opatije in bi tako samostan moral prenehati, čemur so se najbrž upirali menihi in tudi Rim tega ni odobril.

V pismu na imenovane škofe papež izrecno stavi pogoj, da mora gornjegrajski samostan ostati neprikrajšan (monasterium ex hoc servetur indempne). Patrijarh je pa ravno samostanske dohodke mislil porabiti za škofijo. Nedvomno bi bilo velikega pomena, če bi že v 13. stoletju na slovenskih tleh bila nastala škofija, ki bi bila imela pač drugačen obseg kakor pozneje ustanovljena ljubljanska škofija, ki se je ustanovila proti volji patrijarhovi in vsled tega dobila neznaten obseg.

Bertold se je mnogokrat mudil na slovenskih tleh, opetovano ga srečavamo v Dravogradu, v Slovenjgradcu, v Rečici, v Gornjem gradu, Kamniku itd., kjer rešuje važne zadeve in izdaje razne listine.[1] Poznaval je ta del svoje širne vladikovine bolj, kakor katerikoli drug patrijarh. Versko-nravno življenje v slovenskem delu patrijarhije je bilo dokaj žalostno, kakor je razvidno iz papeževega pisma o nameravani ustanovitvi nove škofije v Gornjem gradu: oglejska škofija je preobsežna in je ni mogoče obiskovati, mnogi kraji so brez dušnopastirske službe, bati se je, da ljudstvo zaide v razne zmote.

Patrijarh Bertold je skušal dvigniti v ljudstvu versko-nravno življenje ter je osebno nastopal proti raznim zmotam in škodljivcem cerkva. Ustanavljal je nove župnije in samostane obeh novoustanovljenih redov. Oba ustanovitelja, Dominika in Frančiška, je še osebno poznal. Po nezajamčenem poročilu je bojda Bertold poklical v svojo vladikovino sv. Antona, da bi tu ustanavljal minoritske samostane. Gotovo je nastal za časa patrijarha Bertolda minoritski samostan v Ljubljani in v Celju. Dominikanskega moškega samostana sicer ni ustanovil, pač pa je krepko podpiral dominikanski samostan v Ptuju; dasi je bil že izven njegove škofije, je vendar ptujskim dominikancem podelil vse pravice, kar jih je mogel podeliti, za svojo škofijo. Nastala sta pa za njegove vlade na slovenskih tleh dva ženska samostana reda sv. Dominika: v Studenicah in v Velesovem na Kranjskem; slednji je vsaj posredno ustanova patrijarhove Andeške rodbine. Studeniškemu samostanu je bil patrijarh Bertold mogočen zaščitnik, kakor bomo videli v poglavju o naših samostanih.

L. 1245 se je patrijarh Bertold udeležil občnega cerkvenega zbora v Lyonu; po svojem povratku je sklical sinodo v Oglej, a od te sinode se je ohranil le seznam prispevkov, ki jih je patrijarh v zmislu sklepa lyonskega koncila naložil posameznim cerkvam, prelatom in samostanom za križarsko vojno. Seznam vsebuje le furlanske cerkve, med

[1] Glej o tem natančneje dr. Milko Kos v „Časopisu" 1917, str. 1—44.

samostani je omenjen gornjegrajski samostan, ki je moral plačati 250 mark.[1]

Po lyonskem koncilu se je še bolj razvnel ljuti boj med papežem Inocencijem IV. in cesarjem Friderikom II. Patrijarh Bertold je doslej bil vedno na strani cesarjevi ali je vsaj skušal dobrohotno posredovati med borečima se strankama. Tudi za časa lyonskega koncila je še držal s cesarjem. Ko je pa videl, da cesar v svoji strasti gre vendar predaleč, se je ločil od njega in stopil odločno na stran papeževo. Med tem se je patrijarhova nečakinja Neža, vdova po Frideriku Babenberškem, poročila s sinom koroškega vojvode, Ulrikom Sponhajmcem, in tako je patrijarh potegnil na papeževo stran tudi mogočne Sponhajmce proti cesarju. Nasprotno je pa cesar pridobil za svojo stran goriškega grofa Majnharda IV. ter mu naročil, naj zapleni vsa posestva, ki jih je imel patrijarh z drugimi prelati po Štajerskem in Kranjskem. Tako je veliki boj med papežem in cesarjem mogočno odmeval po slovenskih deželah, podrobnosti o teh bojih pa niso znane. Duhovi so se nekoliko pomirili šele, ko je cesar l. 1250 umrl. Meseca januarja 1251 je patrijarh sklenil mir z grofom goriškim, sluteč, da se tudi njemu bliža konec. Kmalu po sklenjenem miru se je napotil patrijarh v Tolmin in potem na svojo veliko graščino v Slovenjgradcu, kjer ga zasledimo že 14. marca 1251. Tukaj je ostal dalje časa, ker še je 24. aprila izdal v Slovenjgradcu listino v prid studeniškemu samostanu. Zadnji dan aprila je posvetil v Slovenjgradcu novo cerkev, ki jo je postavil v čast svoji, l. 1236 med svetnike prišteti nečakinji sv. Elizabeti in je ob tej priliki daroval oglejski cerkvi svoje rodbinsko slovenjegraško vlastelinstvo. Na to se je vrnil v Oglej, kjer ga je že 23. maja 1251 našla smrt v starosti 70 let. Pokopali so ga po njegovi želji v glavni ladji oglejske stolnice blizu vhoda.

Proti koncu svoje vlade si je izbral za svoj sedež Videm (Udine), ker je Oglej postal preveč nezdrav. Odslej patrijarhi stalno bivajo v Vidmu.

6. Postanek in razvoj župnij vobče do jožefinske preuredbe.

Glede postanka in razvoja župnij se ne dado natančno razločiti časovne dobe. Pri mnogih župnijah se sploh ne da določiti, kdaj so nastale ali se osamosvojile od prvotnih župnij. Pač pa sta v razvoju župnij v naši zgodovini dve veliki razdobji s prav značilnim obeležjem: doba pred Jožefom II. in doba od Jožefa II. do današnjega dne. V prvi dobi se razmejitev novih župnij in njih patronat ravna po prastarih

[1] Marcuzzi, Sinodi Aquileiesi 326—331.

župnijah, od Jožefovih časov naprej se na to večinoma ne jemlje več ozir.

O župnijah sploh se ne more reči, da jih je uvedel s posebnim zakonom kak papež ali cerkveni zbor; župnije so marveč čisto naraven in okoliščinam primeren izraz razširjanja krščanske vere. Že v listu na Tita naroča apostol Pavel, naj Tit popravi, kar je pomanjkljivega in nastavi po mestih starejšine t. j. duhovnike, ki bodo vodili krščanske občine (Titu 1, 5). Tu imamo že zametek župnega sistema. Krščanstvo se je širilo najprej po večjih mestih, potem po manjših, končno je prodrlo tudi na deželo. Rimska država ni poznavala vasi, kakor jih imamo pri nas, tam je bilo vse kulturno, prometno, politično in socijalno življenje osredotočeno le v večjih ali manjših mestih. Dokler je bilo število kristjanov majhno, je vsako mesto imelo le po eno cerkev in tam je glavna bogoslužna opravila opravljal š k o f sam in vsi verniki so se zbirali v tej cerkvi. Ko so se kristjani namnožili, zlasti po Konstantinovem ediktu (313), je nastalo po mestih več cerkev, ker glavna cerkev ni mogla vseh obseči, pa tudi izven mesta so razni velikaši na svojih obsežnih posestvih stavili cerkve (tituli). Ker škof ni mogel pri vseh cerkvah opravljati bogoslužnih opravil, je k drugim cerkvam v mestu in na deželi pošiljal druge duhovnike, ki so v njegovem imenu oskrbovali dušnopastirske posle, po dovršenem opravilu pa so se zopet vračali k škofijski cerkvi. Toda pri bolj oddaljenih cerkvah je škof tudi stalno nameščal duhovnike za dušnopastirsko službo ter njih oblasti pridelil vernike bližnje okolice. Tako so nastale župnije. Duhovniki pri odddaljenih cerkvah so imeli v starih časih večje pravice kakor duhovniki v škofijskem mestu, kjer je škof sam opravljal glavna opravila. Od nekdaj se h glavnim župnikovim opravilom prišteva oznanjevanje besede božje, pa delitev sv. zakramentov, zlasti krsta in pokore; birmovanje je v zapadni cerkvi redno pridržano škofu, v orijentu je tudi ta zakrament od nekdaj delil navaden duhovnik. Kalcedonski koncil l. 451 že predpostavlja župnije kot nekaj običajnega.[1] Vsi ti pri raznih cerkvah nameščeni duhovniki so pa bili le namestniki škofovi in od njega odvisni. V frankovski državi, in to je merodajno tudi za naše dežele, so cerkveni in državni zakoni natančno določevali razmerje med škofom ter duhovniki-predstojniki posameznih cerkev, t. j. župniki. V postnem času so morali vsi župniki priti pred škofa ter poročati o svojem pastirovanju. Delovanje posameznih župnikov je bilo strogo omejeno na ozemlje njihove župnije. Ravno tako so verniki bili strogo navezani v verskih zadevah na svojega župnika. Na zapadu, kjer se je uveljavil fevdalni sistem, se je ta nekako

[1] Beseda „parochus" (od tega nemški Pfarre in Pfarrer, naša fara, fajmošter) je prišla v rabo dokaj pozno. V starejših časih so se predstojniki župnij imenovali „rectores ecclesiarum", ravnatelji cerkev ali ravnatelji ljudstva, „rectores plebis", odtod naziv „plebani", ki so ga sprejeli Hrvati in tako dobili svoje „plovane" in „plebanuše".

strnil z župnim sistemom, vsled česar so nastale ostre borbe, ko so v 13. stoletju nastopili prosjaški redovi in začeli izvrševati dušnopastirske funkcije.

Kako in kdaj so se na ozemlju današnje Lavantinske škofije razvile župnije? Za solnograški del se večkrat trdi, da je župni sistem uvedel nadškof Balduin ali Gebhard okoli 1062.[1] Toda ne sme se zamenjati obnovitev župnij po madjarskih navalih in ureditev dotacije ter nadomestitev samolastnih cerkev (Eigenkirche) s prvotno ustanovitvijo samo. V solnograškem delu nam listine že v karolinški dobi dovolj jasno spričujejo župni sistem. Korni škofje nastavljajo duhovnike pri novo posvečenih cerkvah. V Pribinovi in Koceljevi državici smo videli celo vrsto posvečenih cerkev z duhovnikom. To ni nič drugega kakor župnije; toda te cerkve so last raznih velikašev, ki jih tuintam prepuste nadškofu.

Za cerkvenega zgodovinarja je zelo važna listina, ki jo je izdal kralj Ludovik Nemec 20. novembra l. 860. Nastala je tisti čas, ko je približno bil odstavljen pokrajinski škof Ožbald. V listini je našteta dolga vrsta posestev z dvorci (curtes), ki so postala last solnograške cerkve; poprej so bili le zajmi (beneficia) kralja in drugih velikašev, sedaj postanejo last nadškofova. Ta listina pomenja preobrat v cerkveni upravi solnograške pokrajine; naperjena je proti kornim škofom in posameznim velikašem. Vladarji in razni velikaši so na svojih zemljiščih stavili cerkve ter jih odkazovali duhovnikom in jim prepuščali v užitek gotova posestva ali desetino, toda smatrali so se po običajnem frankovskem pravu še naprej lastnike cerkev in posestev. To so tako imenovane lastne cerkve (Eigenkirchen), kakršnih smo videli več v Pribinovi in Koceljevi deželi. Sploh se je sistem samolastnih cerkev močno razpasel.

Vsled tega so dotični duhovniki bili precej neodvisni od nadškofa, zlasti je veljalo to za korne škofe. Solnograd se je bal, da bi se ti škofje kje ne osamosvojili, zato je začel boj proti samolastnim cerkvam in kralj mu je šel na roke, ker je hotel ponižati objestne velikaše, dasi se je s tem znatno zmanjšala tudi kraljeva posest. Udarjeno je bilo s tem zlasti visoko plemstvo.

Za Solnogradom se je v boju proti samolastnim cerkvam povedel tudi Oglej in spravil v svoje roke tudi take cerkve, ki niso bile ustanovljene od cerkvenih oseb. Sledovi tega boja se poznajo v naši škofiji do dandanes, namreč neznatno število velikaških zasebnih patronatov, zlasti pri starejših župnijah. Pozneje je ta boj prenehal, ker je postal brezpredmeten. Nove župnije so po cerkvenem pravu avtomatično spadale pod patronat svojih matic. Nekoliko se je to predrugačilo v luteranski dobi, v jožefinski dobi so pa novoustanovljene župnije ve-

[1] Ljubša, Die Christianisierung 219.

činoma prišle pod patronat verskega sklada. Na matice župnije se ni oziralo ne pri razmejitvi in ne pri patronatu.

Kjer se v listinah 9. in 10. stoletja omenja ecclesia et curtis (Vidum) pa desetina, je s tem označena župnija, ustanovljena že po kornih škofih.[1]

Zatorej so župnije obstojale že v 9. in 10. stoletju, seveda zelo redke in z velikim obsegom.

V oglejski patrijarhiji se župnije omenjajo že v sinodi, ki jo je sklical v jeseni l. 796, po konferenci ob Donavi, patrijarh Pavlin II. V osmem kánonu se namreč prepoveduje tajno sklepanje zakonov, brez vednosti duhovnika d o t i č n e ž u p n i j e (sine notitia sacerdotis plebis illius nullatenus fiat).[2]

Regijonalni koncil v Paviji l. 850, kateremu sta predsedovala milanski nadškof Angilbert in oglejski Teodemar, pa naroča škofom, naj pazijo, če ž u p n i k i izpolnjujejo svoje dolžnosti in obiskujejo svoje vernike po posameznih vaseh. (Vedano se i pievani fanno il loro dovere di visitare i loro filiani — per singulas villas. Marcuzzi n. d. str. 66.) Vsaka župnija naj ima na čelu nadduhovnika (arciprete, nadžupnika), ki naj ne skrbi samo za neuko ljudstvo, temveč tudi za duhovnike, ki prebivajo pri manjših cerkvah (qui per minores titulos habitant). Ta določba nam daje vpogled v takratno župno organizacijo. Župnije so bile zelo razsežne in župniki so imeli dolžnost, obiskovati vernike svoje župnije. Radi oddaljenosti od župne cerkve so že v 9. stoletju bile po deželi manjše cerkve, imenovane »kapele«, pri katerih so župniku podrejeni duhovniki vodili dušno pastirstvo, le krščevanje je bilo pridržano materi župni cerkvi, ker krstni kamen je bil poglaviten znak župnijske cerkve.[3]

To pa seveda ne velja za naše kraje, ker ti so bili takrat še misijonsko ozemlje. Vsekako je v oglejski vladikovini že koncem 8. stoletja razvit župni sistem; zatorej je opravičen sklep, da se je uvedel tudi pri nas, ko je bilo končano misijonsko delo v ožjem pomenu.

Kako se je razvijalo cerkveno življenje v patrijarhatu in kako so se ustanavljale župnije pred l. 1146, o tem viri skoraj popolnoma molče. Znano je le, da je patrijarh Pilgrim I. (1128—1161) dovršil cerkveno organizacijo ter obrnil svojo pozornost zlasti na Slovensko marko (Dolenjsko) in Spodnje Štajersko, kjer je vsled madjarskih navalov bilo vse razdejano. Velikonedeljski okoliš je šele po odgonu Madjarov početkom 13. stoletja dobil župno organizacijo, okraj okoli Metlike pa še do časov patrijarha Bertolda ni imel urejenega dušnega pastirstva; ljudstvo je zapadlo v razne zmote in v krivoverstvo ter posnemalo pa-

---

[1] Carinthia 1915, str. 18.

[2] Marcuzzi, Sinodi Aquileiesi, str. 50.

[3] Isti str. 66—67. — „Capella" pomeni podružno cerkev z dušnopastirsko postajo, ki je odvisna od glavne župnije, pa se je pozneje osamosvojila.

ganske običaje. Patrijarh je osebno prišel tja ter ljudstvo navrnil na pravo pot, pa mu ustanovil župno cerkev sv. Petra v Črnomlju in jej podredil štiri podružnice; njegova sestra Sofija, ki je po smrti svojega moža, mejnega grofa Henrika IV. postala redovnica, je dotirala dotične cerkve. Tu imamo nazoren zgled, kako so utegnile tudi drugod istočasno nastati župne cerkve in njihove podružnice, ki so kmalu dobile svoje duhovnike in se sčasoma razvile v samostojne župnije.

L. 1132 je solnograški nadškof Konrad I. priznal patrijarhu pravico do desetine od solnograških in krških posestev desno od Drave. Glede desetine v pražupnijah na Dravskem polju, v Hočah, Slivnici in v Konjicah se je l. 1146 z mariborskim Sponhajmcem sklenila posebna pogodba, vsled katere je desetina bila dosmrtno njemu prepuščena. Slična pogodba se je pač sklenila glede desetine tudi v Savinjski dolini, ker dejanski pobirajo cerkveno desetino Vovbrški gospodje v župnijah Mozirje, Šaleška dolina, Braslovče, Sv. Peter (Žalec), Lemberg (pri Poljčanah). Od Vovbrških je ta desetina prešla na njihove dediče, Celjske.

V oglejski vladikovini so se patrijarhi od začetka 13. stoletja borili proti plemiškim patronatom, kakor poprej ob koncu 11. stoletja proti samolastnim cerkvam. Tukaj so sploh svetni patronati imeli malo veljave. Ko so se pa v 15. stoletju politične razmere tako zasukale, da patrijarhi zlasti po slovenskih deželah niso mogli izvrševati patronskih pravic, so jih prepuščali velikašem, ki so bili na njihovi strani. Na ta način so zlasti Celjski grofje prišli do mnogih patronatov. Ker so Celjani imeli tudi krške zajme, so i krški patronati prešli v njihove roke, po izumrtju Celjskih pa na Habsburžane. Zato pri oglejskih patronatih ni one stalnosti, ki je sicer lastna patronatom, zato tudi ti patronati ne dajejo zanesljive opore v vprašanju, kdo je ustanovil dotično cerkev in župnijo.

Z župnijami in njih zgodovino so v najožji zvezi tri važne cerkveno-pravne uredbe: patronat, zavetništvo (vogtija) in vtelesitev (inkorporacija).

Patron[1] kake cerkve se imenuje tisti, ki je cerkev ustanovil in jo oskrbel z vsem potrebnim za bogoslužje, torej poskrbel tudi za dohodke ondi službujočim duhovnikom, ali vsaj ustanovil kako cerkveno službo pri že obstoječi cerkvi. Beseda »patron« je prešla v rabo v tem pomenu šele v 9. stoletju, uredba sama je veliko starejša. Že od prvih časov je cerkev tistim, ki so postavili cerkveno poslopje in za oskrbovanje bogoslužja nakazali potrebne dohodke, kazala hvaležnost s tem, da jim je priznala razne častne pravice. Njih imena so se imenovala pri sv. opravilu, odkazal se jim je časten sedež v cerkvi in odlično mesto

[1] Patron ima drugačen pomen v bogoslužnem in drugačen v pravnem pomenu. V bogoslužnem ali liturgičnem pomenu je svetnik, kateremu je posvečena kaka cerkev ali kapela. Tukaj je vzeti beseda v pravnem pomenu.

za njih grob; če so ubožali, je cerkev skrbela za nje, zlasti pa so dobili pravico, predlagati škofu osebo, ki naj dobi dotično župnijo ali cerkveno službo.

V deželah nemškega cesarstva je tudi na patronat znatno vplival fevdalni sistem. Kdor je namreč bil gospodar kakega zemljišča, se je smatral za gospodarja in zavetnika tudi vsega tistega, kar je bilo na tem ozemlju. Največkrat so lastniki zemljišča sami pozidali cerkev, ki so jo potem smatrali kot svojo lastnino in po svoji volji brez škofa nastavljali in odstavljali duhovnike. Prvotno so take cerkve bile res le zasebne graščakove kapelice, v katerih se je zanj opravljala služba božja, polagoma so pa iz njih nastale prave župne cerkve. V solnograški nadškofiji kakor tudi v patrijarhiji so pa graščaki včasi prišli do patronata nad cerkvami in župnijami, katerih niso sami ustanovili. To pa na dvojni način: 1. večkrat so dobili dvetretjinsko, škofu pripadajočo desetino, pa so ž njo prevzeli tudi patronstvo; 2. včasi so si po zavetništvu prisvojili tudi patronske pravice.

Zavetništvo (vogtija, od latinske besede advocatus) ni isto, kakor patronstvo. »Zavetnik« ali branitelj (defensor) se je imenoval zastopnik cerkve ali samostana v svetnih zadevah pred svetnim sodiščem. Ti zavetniki so bili vedno le lajiki. Karol Veliki je zaukazal, naj se cerkve (in samostani) v važnih spornih zadevah obrnejo na cesarja, ki jim bo določil izurjenega pravnika, da izpelje proces do konca. Navadno je bilo prepuščeno škofom in samostanom, da si sami izbero zavetnika. Ker pa so v srednjem veku bile pravne razmere neurejene in nesigurne ter je le prepogostoma odločevala pravica pesti, so zavetniki bili tudi branitelji, če je trebalo braniti cerkveno ali samostansko lastnino s sirovo silo proti grabežljivim sosedom. Obenem je bil zavetnik tudi poveljnik vojaštva, ki ga je morala dati kaka cerkev ali samostan. Ta služba je bila zelo častna in združena z gotovimi dohodki. Zavetnik je letno dobival od cerkve ali samostana določene dohodke, povrh še tretjino glob in izterjanih dolgov. Zavetniki so si tudi prilastili pravico, pobrati zapuščino umrlih župnikov pri cerkvah njihovega zavetništva. Od 16. stoletja naprej so pregledovali tudi cerkvene račune. Do l. 1848 je bil zavetnik posredovalec med vlado in župnijo. Novejši čas vrši njegove posle deloma finančna prokuratura.

V starejši dobi se je zavetniška pravica neštetokrat zlorabila; mesto branitelja je bil zavetnik mnogokrat nasilen zatiralec. Zavetništvo se je smatralo kot nekak zajem, se je lahko podedovalo, podarilo ali prodalo. Mnogokrat so morali samostani in cerkve za drag denar odkupiti zavetništvo, da so se rešili oderuških pijavk.

Tretja, za zgodovino naših župnij zelo važna uredba je vtelesitev ali inkorporacija. Nastala je ta uredba vsled slabih gospodarskih razmer v srednjem veku in je rodila veliko zla. Vsled uim, turških in drugih sovražnih vpadov ter raznih drugih vzrokov, so neredko samostani, škofje, kapitoli itd. prišli v velike gmotne stiske.

da jim je pretil propad. Vladarji, papeži in škofje so jim tedaj skušali pomagati na ta način, da so jim pridelili ali vtelesili kako dobro dotirano župnijo. Večkrat je do vtelesbe prišlo tudi na ta način, da je kak velikaš podaril samostanu ali škofiji večje ozemlje, na katerem je že obstojala župnija, ki je potem z zemljo vred bila prideljena novemu gospodarju. Vtelesba je pa bila dvojna: popolna (incorporatio plena) ali nepopolna (minus plena), ali se je namreč nadarbina popolnoma izročila kaki korporaciji z ozirom na gmotne in duhovne zadeve, ali pa so se ji izročili le gmotni dohodki. Eno kakor drugo je imelo slabe posledice. Ako je bila župnija popolnoma vtelesena kaki korporaciji, je za pravo bila ta korporacija župnik in je dala upravljati župnijo po kakem svojem članu (redovniku ali kanoniku). Ker so se samostani smatrali za izvzete izpod škofovske oblasti, so taki vikarji bili brez nadzorstva. Še slabše je bilo, če je župnija samo glede dohodkov bila inkorporirana. Dohodke je pobrala dotična korporacija, vikarji, ki so dejanski izvrševali dušno pastirstvo, pa so bili zelo slabo plačani in so se često menjavali. Navadno so nastavili za vikarja tistega, ki je najmanj zahteval. On se je potem skušal odškodovati pri župljanih. Za vikarje so celo pri najvažnejših župnijah nastavljali popolnoma nesposobne in nevredne ljudi. Četrti lateranski koncil in razni papeži so sicer zahtevali, da se brez vednosti škofove ne sme noben vikar sprejeti in ne odstaviti, toda v praksi se ni nihče zmenil za to. Šele tridentinski zbor je napravil v tem oziru red ter zaukazal, da morajo škofje vizitirati tudi vtelesene župnije, vikarji pa morajo biti stalni in dobivati vsaj tretjino dohodkov.

Naši kraji so bili v tem oziru posebno hudo zadeti, ker so bile skoraj vse pražupnije inkorporirane; te so pa za seboj potegnile tudi druge, ki še ob času inkorporacije niso bile osamosvojene.

Preden pa bomo zasledovali postanek in razvoj posameznih župnij današnje Lavantinske škofije, si je treba ogledati še neko drugo važno cerkveno-upravno uredbo. To so a r h i d i j a k o n a t i.

7. Arhidijakoni in dekani.

Ljubša M., Die Christianisierung . . . — Tomek Dr. Ernst, Geschichte der Diözese Seckau I. Graz 1917. — Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant. III. Th. Celje 1880.

Dijakoni so znani že iz Dejanja Apostolskega, višji dijakoni ali »archidiaconi« so se pa pozneje na zapadu imenovali načelniki dijakonskega zbora v škofijski prestolici ter so bili škofu na pomoč v upravnih in sodnih zadevah, v izhodni cerkvi so jih imenovali »prve« dijakone ali »protodijakone«. Proti koncu 9. veka so pa v deželah rimsko-nemškega cesarstva arhidijakoni dobili še drug pomen. Škofije so bile večinoma zelo razsežne; ko se je ljudstvo pokristjanilo in

namnožilo, se je pomnožilo tudi število cerkev in duhovnikov, vsled tega škof ni mogel sam nadzorovati in upravljati cele škofije. Moral si je v upravi škofije vzeti v pomoč več oseb, ki so ga nadomeščale tam, kamor sam ni mogel priti, ter posredovale med škofom in duhovščino na deželi. Škofije so tedaj razdelili v okrožja in tem okrožjem na čelo postavili odličnejše duhovnike, ki so se imenovali arhidijakoni in njihova okrožja arhidijakonati. Papež Evgen IV. je l. 1436 zaukazal, da arhidijakoni morajo biti doktorji bogoslovja, cerkvenega ali svetnega prava, ali pa morajo imeti vsaj neko akademično stopnjo (licencijat ali bakalavreat) iz ene ali druge teh strok. Arhidijakoni so nadzorovali ljudstvo in duhovščino, skrbeli za cerkveni red, poročali škofu o verskem življenju ljudstva in duhovščine, razglašali odloke višjih oblasti in skrbeli, da se izvrše, arhidijakon je bil nekako oko in roka škofova.

Arhidijakoni so tudi sklicevali vsako leto v imenu škofovem cerkvene zbore ali sinode, ki so se navadno vršile v tednu pred Binkoštmi. Na nje še spominjajo beležke v starih krstnih maticah, kjer je navadno zabeleženo, kateri krsti so se vršili »po sinodi«. K tem sinodam so bili dolžni priti župniki in nadarbeniki, ne pa kapelani in drugi pomožni duhovniki. V poznejših časih so se sinode vršile za solnograško ozemlje navadno v Gradcu, za patrijarhijo pa v Celju.

Najvažnejša pravica, ki jo je v starih časih izvrševal arhidijakon v imenu škofovem in po kateri je prišel v neposredno dotiko z ljudstvom, so bile cerkvene veče, to je cerkveno-sodne skupščine, imenovane v latinskem jeziku »placitum christianitatis«, »placitum synodale«, kratko »ecclesia«. L. 1122 je patrijarh Gerard dovolil čedadskemu kapitolu, sklicevati take veče. Arhidijakon je določil dan, ko so se imeli zbrati v cerkvi duhovniki in verniki ene ali več župnij. Najprej si je arhidijakon ogledal cerkev in druga cerkvena poslopja, potem je povpraševal po življenju župnika in njemu podrejenih duhovnikov kakor tudi tistih klerikov, ki so se pripravljali na duhovski stan, na to je poizvedel, kako se opravlja služba božja in kako upravlja cerkveno imetje. Na to je prišlo na vrsto ljudstvo. Najprej je imel arhidijakon ali kak drugi duhovnik nagovor na ljudstvo, v katerem je razložil namen in pomen shoda ali skupščine. Če je bila cerkev pretesna, se je to vršilo zunaj cerkve, navadno na pokopališču. Po govoru so se morali verniki obtožiti svojih prestopkov, arhidijakon (prvotno škof) s prisedniki je sodil o tem in krivcem naložil kazen. Kdor bi se odtegnil taki duhovni veči ali jo siloma preprečil, je bil izobčen. Te skupščine so bile sredstvo, da se vzdrži med ljudstvom krščanski red in disciplina. To je bil nekak ostanek stare cerkvene naprave, ko so morali veliki grešniki javno spoznati svoje grehe in se jim je naložila očitna pokora. V srednjeveških cerkvenih večah so prišla v poštev le očitna pohujšanja in zločinstva; tajni prestopki in zločini se niso obravnavali v javnih skupščinah, ampak krivec se jih je obtožil

v spovedi. Zlasti se je v teh večah sodilo o pohujšljivih pregrehah zoper nravnost, o neveljavnih in prepovedanih zakonih, o krivi prisegi, oderuštvu, o ropanju in poškodbi cerkev ter večjih goljufijah pri kupčiji. Arhidijakon je stavil vprašanja, zapriseženi prisedniki in duhovniki so vložili obtožbo in izrekli obsodbo, katero je nadduhovnik razglasil.

Ko so se polagoma nove župnije ločile iz prvotnih pražupnij, je še vendar pravica duhovno-sodnih več ostala pri materi-cerkvi.

Sledove arhidijakonske službe na solnograškem ozemlju smo zasledili že, ko smo govorili o misijonskem delovanju v naših deželah. Po smrti škofa Modesta in pozneje, ko so bili ukinjeni podeželski škofje, je za Karantanijo bil določen najprej eden, potem trije arhidijakonati, istotako poseben arhidijakonat za Spodnjo Panonijo. Za časa madjarskih invazij je pri nas vsa cerkvena organizacija propadla in tako tudi arhidijakonati. Obnoviti jih je bilo mogoče šele, ko so Madjare pregnali. V vzhodnem delu solnograške nadškofije so se arhidijakonati obnovili šele po l. 1050. V naših krajih se arhidijakoni imenujejo tudi »archipresbyteri«-nadduhovniki (Erzpriester). V prvotnem in strogo pravnem pomenu to kajpada ni isto, toda v naših krajih pomenja dejanski isto službo, zatorej viri govore o naddijakonih in nadduhovnikih in bomo tudi mi rabili oba izraza.

Prvotno arhidijakonska služba ni bila vezana na gotov kraj, marveč na osebo; v solnograškem delu zasledimo arhidijakone n. pr. celo v Radgoni in Ptuju. Vsa zemlja poznejše kronovine Štajerske od Röthelsteina nižje Brucka do Drave je tvorila t. zv. spodnještajerski arhidijakonat.

L. 1436 je bil Gradwein nad Gradcem določen za sedež spodnještajerskega arhidijakonata. Ko je pa l. 1602 gradvinska župnija bila inkorporirana cistercijskemu samostanu v Ravni (Reun), je arhidijakonski sedež bil prestavljen v Strassgang pri Gradcu in je tu ostal do l. 1618, ko je graški mestni župnik postal arhidijakon. L. 1679 pa je ta arhidijakonat bil razdeljen v dva arhidijakonata: 1. za borovsko četrt (Viertl Vorau) s sedežem v Gradcu za celo solnograško ozemlje na levi strani Mure; 2. za četrt med Muro in Dravo s prvotnim sedežem v Lipnici, od l. 1686 pa v Strassgangu. Temu so bile podrejene sedanje lavantinske župnije med Muro in Dravo. Radi mariborske in velikonedeljske župnije je nastal dolgotrajen prepir, ker je prva bila vtelesena krškemu škofu, Velika Nedelja pa je pripadala nemškemu viteškemu redu. Končno so se pogodili tako, da ima arhidijakon svoje pravice v teh dveh župnijah le v duhovnih zadevah.

Za Dravograd s cerkvami marenberškega okraja je bil arhidijakon stolni prošt lavantinski pri Sv. Andražu, o čemer bo govor pri Lavantinski škofiji.

Voglejski vladikovini je ozemlje sedanje Lavantinske škofije bilo patrijarhom najbolj od rok, zato so arhidijakoni tukaj bili posebne važnosti ter so imeli večje pravice kakor drugod, osobito odkar patrijarhi radi političnih razmer niso mogli izvrševati v naših krajih svoje redne škofovske oblasti.

Zanesljive podatke o arhidijakonih desno od Drave na našem ozemlju imamo šele iz druge polovice 12. stoletja. Uvedli so se pač šele takrat, ko se je po odgonu Madjarov obnovila cerkvena organizacija sploh. Izvzemši slovenjegraški okraj, je cela Spodnja Štajerska med Dravo in Savo tvorila arhidijakonat Savinjske doline in Dravskega polja. Slovenjegraški okraj z župnijo Vuzenica je v starih časih spadal pod južnokoroški ali junski arhidijakonat. Savinjski arhidijakonat je pa segal tudi preko Save čez Radeče in Svibno. Župnije, ki so bile vtelešene samostanom ali drugim korporacijam, so bile izvzete izpod arhidijakonske oblasti.

Tudi tukaj ni bil izprva arhidijakonat zvezan s kako župnijo, temveč arhidijakonsko službo opravljajo župniki raznih župnij, včasi celo izven območja svojega arhidijakonata. Prvi po imenu znani arhidijakon Bertold, župnik pri Sv. Martinu pri Slovenjgradcu, je med l. 1167—1178 opravljal službo savinjskega arhidijakona, dočim je njegova župnija spadala pod junski arhidijakonat. Kot arhidijakone srečavamo župnike v Laškem, v Braslovčah, v Moravčah, v Konjicah, v Novi cerkvi, na Ponikvi, v Sevnici, v Celju. Včasi so tudi gornjegrajski opati opravljali arhidijakonsko službo. Vmes je bil nekaj časa savinjski arhidijakonat združen z junskim; vsaj med leti 1473—1601 so znani trije arhidijakoni, ki imajo naslov savinjskega in junskega arhidijakona. Tu in tam se pa zdi, da sta Dravsko polje in Savinjska dolina tvorila dva ločena arhidijakonata. Šele od l. 1715 je bil savinjski arhidijakonat stalno združen s celjsko mestno župnijo in se zato tudi naprej imenuje celjski arhidijakonat.

Jožefinska preosnova je l. 1786 odpravila arhidijakonate tako v bivšem solnograškem kakor oglejskem področju. Zadnji celjski arhidijakon Peter Anton Segher se ni mogel sprijazniti s to odpravo; pritožil se je celo na cesarja in prosil, naj se arhidijakonska služba ohrani, toda zaman.

Vrsta znanih savinjskih arhidijakonov ali nadduhovnikov.

Bertold, naveden kot priča v neki žički listini l. 1173. (Zahn, U. B. I.) Vsled razsodbe patrijarha Ulrika v Gornjem gradu dne 5. januarja 1174 je dobil župnijo sv. Pankracija pri Starem trgu ter se imenuje kot Savinjski arhidijakon še 30. junija 1178.

Hartnid, posreduje okoli 1236 v prepiru med gornjegrajskim in jurkloštersklm samostanom. Navaja se tudi kot savinjski arhidijakon v listini Gebharda Lemberškega (Soneškega) med leti 1220—1228.

Konrad 1242—1252. Že pred letom 1242 nastopa kot razsodnik v pravdi med samostanoma Gornjim gradom in Velesovo, dne 17. maja 1242 pa kot priča v neki

gornjegrajski listini, enako v listini, izdani v Beljaku, s katero se je poravnal spor med Oglejem in Bambergom radi cerkev sv. Martina in sv. Petra pri Beljaku, l. 1244, potem 23. oktobra 1245 v studeniški listini in zopet kot sodnik v studeniški listini 26. avgusta 1252. Najbrž je istoveten s Konradom, ki se l. 1237 v gornjegrajski listini imenuje savinjski dekan in župnik v Braslovčah.

Leopold, savinjski arhidijakon in župnik v Laškem, naveden 1257. (Beiträge X, 113.) Kot tak se navaja v gornjegrajskih listinah 1261, 1263, 1269, 1286. Poprej je bil okoli l. 1252 župnik v Slivnici pri Mariboru.

Vitigo pl. Lilgenberg, arhidijakon savinjski in župnik v Moravčah na Kranjskem 1292—1304. Dne 16. julija 1292 je v Čedadu izdal dolžno pismo Askulinu de la Turre, župniku konjiškemu in 28. sept. i. l. se je ž njim poravnal zastran tega dolga v navzočnosti Otona, župnika slivniškega. Potem nastopa kot priča v listinah 1294, 1301, 1304.

Wülfing (Volčič), opat gornjegrajski se l. 1305 in 1306 imenuje „podarhidijakon" Savinjski.

Leopold, župnik konjiški in arhidijakon 1309 in 1311.

Ivan, župnik braslovški in arhidijakon 1319 (Beiträge VII, 97).

Albert pl. Ostrovrhar (Scharfenberg), župnik konjiški in arhidijakon 1319—1328. L. 1324 ga je generalni vikar oglejski poklical v Videm na Laškem, da pred papeževim odposlancem položi račun. L. 1328 se navaja kot župnik konjiški. (Beiträge VII, 95.)

Ivan pl. Zbelovski (von Plankenstein) župnik v Braslovčah in arhidijakon, omenjen 1328 in 1334. L. 1328 je bil v Ogleju kot zastopnik poddijakona Ulrika de Veylthaus, ko je ta dobil konjiško župnijo. Istega leta je kot župnik braslovški in arhidijakon sopečatil listino, s katero je Henrik Planinski prodal Smlednik. L. 1322 je zopet potoval v Oglej v zadevi vtelešenja braslovške župnije gornjegrajskemu samostanu. L. 1334 mu je hočki beneficijat Štefan Opreno zastavil svojo nadarbino.

Ivan Rifniški (von Reychenek), arhidijakon in župnik v Ljubljani 1335—1343. L. 1335 dne 3. marca dobi naročilo od patrijarha, naj uvede Ortolfa Hebenstreita na župnijo Sv. Martina pri Slovenjgradcu. L. 1335 je bil kot arhidijakon Savinjski uveden na župnijo v Ljubljani. Istega leta graja patrijarh Bertrand savinjsko duhovščino, ker jo je arhidijakon zatožil, da cerkveno pokopava nepoboljšane oderuhe in izobčence. L. 1335 dne 26. marca se omenja kot nadduhovnik Wylthan župnik v Konjicah.[1]

Ditmar, župnik v Konjicah, omenjen 1357. Tega leta je prepustil Ortolfu Konjiškemu in njegovi ženi Eufemiji dve kmetiji; istega leta mu je prepovedal patrijarh Nikolaj, da ne sme od žičkega in jurkloštersкega samostana zahtevati kolekt (denarnih prispevkov za papeški dvor).

Ivan, omenjen 1362, ko ga je patrijarh Ludovik poslal kot svojega zaupnika v Čedad.

Ulrik Širski (von Scheyern) 1366—1377. Bil je sin nekega Ivana Sevniškega in župnik v Vidmu ob Savi. Dne 21. febr. 1366 ga je patrijarh Markvard imenoval za arhidijakona. L. 1374 dne 19. marca je bil v Sevnici med njim in samostanom v Kostanjevici sklenjen dogovor radi priklopitve župnije sv. Ruperta v Vidmu temu samostanu. Zdi se, da zadnja leta Ulrik ni bival v Vidmu, ker že l. 1373 se v neki listini za konjiško župnijo navaja Sevnica kot njegov sedež, l. 1375 se 7. maja in 2. okt. imenuje župnik sevniški.[2] L. 1375 je generalni vikar v Vidmu-Udine med drugimi poklical tjekaj tudi arhidijakona savinjskega Ulrika radi izobčenja Ulrika Ostrovrharja, Konrada (Kunca), gradnika v Sevnici in drugih. L. 1377 je nastal neki prepir radi župnije sv. Ruperta ob Savi (Videm) ter je v tej zadevi bil zopet poklican arhidijakon savinjski Ulrik Širski, pa kostanjeviški samostan, sevniški duhovnik Vajgand in Herman Širski. Po Valvazorju (VIII, 787) je Ivan Ulrik Širski bil župnik pri Sv. Petru pri Ljubljani in je to najbrž ista oseba.

---

[1] Koblar v Izvest. M. dr. za Kranjsko I (1891) str. 38.

[2] Koblar, n. m.

Jakob Širski 1379. Bil je župnik na Ponikvi, poprej pa v Mengšu nad Ljubljano, katero župnijo je zamenjal 1357 s svojim bratom Ivanom Širskim za Ponikvo.

Peter Topolec (Topoltz) 1397. Že pred letom 1391 pa do 1405 je bil župnik v Konjicah in kot tak menda tudi arhidijakon.

Ivan z Laškega, omenjen kot arhidijakon 1415.

Gašpar Sieglstorfer. Omenja se kot arhidijakon Savinjski l. 1441. L. 1441 do 1458 je bil župnik v Hočah.

Jurij Rosenauer je bil bojda arhidijakon l. 1466. Takrat je bil beneficijat v Teharjih, pozneje pa vikar v Celju.

Mauerli Matija 1472(?).

Jakob Sucher, imenovan za arhidijakona 20. jan. 1473 ter se kot tak omenja tudi 1474. Bil je župnik v Starem trgu.

Sikst Freisteiner 1476—1478.

Baltazar Radovljiški (Radmansdorfer) 1480.

Fabri (Kovač?) Valentin, naveden kot savinjski arhidijakon 1486. Umrl je l. 1505, njegov nagrobnik se še sedaj vidi v konjiški župni cerkvi. L. 1497 se navaja kot prošt v Dobrli vasi ter kot podjunski in savinjski arhidijakon. L. 1478 je bil kapelan v Konjicah, 1479 vikar, 1484 župnik.

Andrej Velikogorski (de Monte maiori) je bil arhidijakon na Koroškem in v Savinjski dolini ter generalni vikar za dežele izven Furlanije.

Sivec (Grabschopf, Grauschopf), župnik v Laškem, kjer je umrl 5. marca 1554. Njegov nagrobnik ga imenuje arhidijakona Savinjskega.

Gredar Gregorij 1567.

Polidor pl. Montagnana. Med leti 1569—1576 je bil župnik v Laškem in na Krškem. L. 1576 mu je oglejski generalni vikar dal lepo spričevalo, da je nad 15 let izborno vršil službo vrhovnega komisarja na Kranjskem ter arhidijakona v Savinjski dolini in na Dravskem polju. L. 1563—1564 se omenja kot stolni prošt v Ljubljani, 1570—1604 pa kot prošt v Novem mestu na Dolenjskem.

Mihael Kupič se omenja 1581 kot upravitelj arhidijakonske službe v Celju.

Ursino de Bertis okoli 1598. L. 1598—1601 je bil škof v Trstu.

Mihael Žega 1599. Umrl je kot župnik v Žalcu 6. sept. 1613. L. 1596 mu je patrijarh Barbaro podredil studeniški samostan, ker takrat ni bilo arhidijakona, da izvrši njegova naročila o priliki vizitacije 1594.

Gregor Medved (Ursus), župnik v Konjicah, se omenja kot arhidijakon 1598, 1600 in 1605. L. 1598 mu je nadvojvoda v Gradcu prepovedal, vtikati se v svetne zadeve studeniškega samostana.

Tavčar Baltazar, župnik v Laškem od 1608, arhidijakon Savinjske doline in Dravskega polja, apostolski protonotar in kanonik v Ljubljani. Umrl je v Laškem 18. nov. 1625.

Mihael Volič (Wallich), župnik v Laškem, kot arhidijakon naveden 1637—1644.

Adam Smuk (Schmuk), imenovan za arhidijakona 1650. Bil je poprej župnik v Vitanju, od 1612 pa v Novi cerkvi.

Simon Kumberg 1656—1658, župnik v Novi cerkvi.

Jurij Križaj, župnik v Vuzenici. L. 1660 se je pritožil pri patrijarhu, da ga prejšnji arhidijakon Smuk v zvezi s studeniško priorko in celjskim župnikom Bernardom Mavrišičem skuša spodriniti in agitira proti njemu.

Bernard Mavrišič pl. Maurisberg, mestni župnik v Celju, od 1655 opat; nadduhovnik je postal l. 1663. Umrl je v Celju 25. marca 1682.

Graff Andrej, mestni župnik in opat celjski ter nadduhovnik od 1683 do smrti 27. dec. 1702.

Bolfenk Vajkard pl. Rain, župnik konjiški ter pod-arhidijakon v Savinjski dolini in na Dravskem polju l. 1702.

Viljem grof Leslie, nadžupnik v Vuzenici, škof argentinski in l. 1715 arhidijakon, pozneje škof ljubljanski.

Strmšek Ivan, mestni župnik in opat celjski, arhidijakon od 1715 do smrti 11. aprila 1724.

Jamnik Jakob Jožef, mestni župnik celjski, generalni vikar patrijarhov in arhidijakon od 1726 do smrti v Zavrču dne 13. avgusta 1731.

Barthollotti Jožef Maksimilijan, mestni župnik celjski in arhidijakon od 1732 do smrti 2. novembra 1754.

Sumpichler Martin Jožef, opat in mestni župnik celjski od 1732 do smrti 10. januarja 1762.

Barthollotti Martin Ferdinand, opat in mestni župnik celjski od 1762 do smrti 22. septembra 1785.

Peter Anton Segher pl. Weissenhaus, opat in župnik celjski, zadnji arhidijakon od 1786 do 1790.

* * *

Poleg arhidijakonov se od 12. stoletja omenjajo tudi dekani. Od teh so po imenu znani naslednji:

Sigard, župnik konjiški, omenjen kot dekan in priča v neki žički listini l. 1173.

Veriand, dekan savinjski in župnik pilštanjski, omenjen l. 1213.

Konrad, naveden kot dekan l. 1228, 1236, 1237. Najbrž istoveten s poznejšim arhidijakonom tega imena.

Rupert, župnik v Pilštanju, naveden kot dekan 26. avgusta 1252.

Kristijan, naveden kot dekan v Kraljevcu (in Chungsperchl) l. 1257.

Hartvig, župnik v Polzeli, kot dekan se imenuje l. 1269 in 1286.

Simon, župnik pri Sv. Ilju pri Ratečah (Zidanem mostu) 1297.

Friderik, dekan v Laškem, naveden 19. februarja 1389 kot priča v listini, s katero je Herman, grof celjski, dobil oglejske zajme.

Solnograška nadškofija je uvedla dekane kot pomožne organe arhidijakonove šele l. 1632. Izraz »dekanija« zasledimo že l. 777 ter pomeni selišče, kjer je živelo po deset družin ali kjer je bilo deset kmetij. V cerkveni upravi je dekanija navadno obsegala po deset župnij, vendar obseg ni bil stalen. O novejših dekanijah bo govor pozneje.

8. Postanek in razvoj župnij levo od Drave.

Orožen, Das Bisthum u. die Diözese Lavant I. Maribor, 1875. — Ljubša M., Die Christianisierung der heutigen Diözese Seckau. Graz 1911. Isti Časopis za zgodovino in narodopisje XIX. (1924) str. 49—78; XX (1925) str. 1—20. — Kovačič Fr., Časopis XV (1919) str. 82—85. Isti: Ljutomer 1926. Trg Središče, Maribor, 1910. — Slekovec M. Župnija in nadduhovnija v Ptuji. Maribor 1889.

1. Pražupnija Radgona.

Politično, gospodarsko in cerkveno središče Murskega polja in znatnega dela Slovenskih goric med Muro in Pesnico je bila Radgona. V listinah se cerkev v Radgoni prvič izrecno omenja l. 1182, l. 1185 se omenja tudi župnik Markvard. Ustanovljena je bila župnija kajpada davno prej, že v predmadjarski dobi. Za madjarske zavlade je bila cerkvena organizacija prekinjena, pa so jo obnovili kmalu po-

tem, ko so Radgono in Mursko polje iztrgali Madjarom iz rok. Kdaj se je to zgodilo, se ne da natančneje določiti, najbrž za dolge vlade nadškofa Konrada I. (1106—1147). Župnije niso ustanovili ne Šponhajmci, ne Travenski gospodje, temveč solnograški nadškof sam; to spričuje patronat, ki ga je imel nadškof nad Radgono. V srednjem veku je bila radgonska župnija ena najodličnejših na Štajerskem.

Prvotni obseg radgonske pražupnije zvemo iz nekega zapisnika solnograških župnij, ki je nastal na podlagi starejših zapiskov ob času nadškofa Bernarda (1468—1487). V prvi polovici 15. stoletja je po tem zapisniku radgonska pražupnija obsegala cerkve: Sv. Benedikt, Ljutomer, Sv. Križ pri Ljutomeru, Sv. Jurij in Apače. Župnike, oziroma vikarje je pri vseh teh cerkvah nastavljal radgonski nadžupnik, dočim je nadžupnike nastavljal nadškof sam.

Reka Mura je v starih časih imela glavno strugo pod vasjo Gorica in Cankova, tako je bilo mesto Radgona na desni strani Mure, tod se je razprostiral tudi prvotni obseg te pražupnije. Na severu je radgonska pražupnija mejila s staro župnijo Device Marije v Stradnu, na severozapadu s cmureško župnijo. Od Mure je šla meja čez Ščavnico na vrh Kremberga, tako da je šla ravno čez sedanjo cerkev sv. Ane na Krembergu, potem navzdol do potoka Ročice, dalje ob tem potoku do izliva v Drvanjo in naprej ob Drvanji do njenega izliva v Pesnico. Proti zapadu je tu mejila z jareninsko pražupnijo. Od stoka Drvanje v Pesnico je nekaj časa Pesnica delala mejo do blizu današnjega Sv. Andraža, potem je odstopila od Pesnice in šla pred Sv. Andražem na hribovje in dalje po vrhovih ob razvodju med Pesnico in Ščavnico po priliki kakor je pozneje šla meja med ljutomerskim in ptujskim glavarstvom. Od Pesnice naprej je na zapadu mejila s ptujsko pražupnijo, od one črte pa, kjer danes mejita ljutomerska in tomaževska župnija, je mejila s pražupnijo Velika Nedelja. Nasproti Medjimurju je bivša deželna meja od pamtiveka delala tudi cerkveno mejo med župnijami.

Na tem zelo obširnem ozemlju so kmalu potem, ko so se uredile graščinske in župnijske razmere, nastale podružne cerkve, kamor je duhovnik od matere-cerkve prihajal opravljat službe božje. K bistvenim župnijskim pravicam je spadala tudi pravica, imeti pokopališče; verniki so se redno smeli pokopavati le v posvečeni zemlji. Ni pa bilo mogoče iz oddaljenih krajev voziti mrliče k župni cerkvi v Radgono. Zatorej so pri podružnih cerkvah napravili pokopališča, lastnica teh cerkev in pokopališč je bila glavna župna cerkev. Ko se je naseljevanje dovršilo in so se ljudje namnožili, je nastala potreba, da so pri oddaljenih cerkvah začeli duhovniki stalno prebivati. Prvotno so bili to le kapelani nadžupnikovi, ki so polagoma dobili naslov vikarji t. j. namestniki župnikovi ter so bili od njega odvisni. Polagoma so se iz teh vikarijatov razvile župnije. V znak, da so te župnije hčerke

matere-pražupnije, so nadžupniki imeli pravico, nastavljati pri teh nekdanjih podružnicah duhovnike t. j. imeli so patronske pravice.

Bolj oddaljene cerkve, kakor Sv. Benedikt, Ljutomer, Sv. Križ, Sv. Jurij, so dobile lastne duhovnike najpozneje že v 13. stoletju. L. 1329 se omenjata že župnik Nikolaj pri Sv. Benediktu in Cezarij, župnik pri Sv. Juriju. V 15. stoletju so že vse prej naštete cerkve imele svoje župnike. Najpozneje so se menda osamosvojile Apače, ker so bile najbližje Radgoni.

Med tem se je koncem 15. stoletja glede patronatov pri radgonski župniji zgodila važna sprememba. Vsled slabih časov in turških napadov so se dohodki sekovskemu škofu tako skrčili, da ni mogel izhajati. Zato je nadškof Sigismund l. 1495 radgonsko pražupnijo vtelesil sekovski škofiji; dohodke radgonske župnije je dobival zanaprej sekovski škof, on je bil za pravo župnik in patron vsem podružnim cerkvam, v Radgoni pa je imel le svojega namestnika (vikarja), ki je mesto njega vodil dušno pastirstvo.

Pa naštete župnije so postale sčasoma preobsežne, v njih okviru so se razvile nove župnije. V okviru stare benediške župnije se omenja cerkev Sv. Antona že koncem 13. stoletja. Od Sv. Benedikta je hodil semkaj duhovnik opravljat službe božje. Sedanja cerkev je seveda šele iz 16. stoletja. V 16. veku, ob času luteranskih homatij, če že ne prej, je dobil Sv. Anton lastnega stalnega vikarja, kateremu je bil odkazan južni del stare benediške župnije.

Iztočni del benediške župnije je imel svoje središče v Negovi, kjer je v graščini bila posebna nadarbina in pri gradu cerkev, kamor so od Sv. Benedikta hodili opravljat službe božje. Že pred l. 1592 je tudi Negova dobila svoj vikarijat, ki se je polagoma razvil v samostojno župnijo.

Ljutomerska župnija je do najnovejšega časa ostala nespremenjena. Prvi ljutomerski župnik je po imenu znan iz l. 1328. Ker se že okoli l. l. 1265 Ljutomer omenja kot trg, je gotovo že takrat imel svojega stalnega duhovnika. Patronat nad ljutomersko župnijo ima sedaj verski sklad, oziroma vlada, to pa vsled tega, ker se je sekovski škof Adam Jožef Arko l. 1789 odpovedal patronskim pravicam, graščina kot zavetniška gosposka pa tudi ni marala prevzeti patronata.

V okviru stare križevske župnije je trg Veržej l. 1768 dobil najprej lastno lokalno kapelanijo, ki je pa bila celo odvisna od križevskega župnika. Sv. Križ se imenuje po cerkvi — Chreuze — Križevci že v otokarskem urbarju 1265—1267, znak, da je že takrat stala cerkev. Prvi župnik je znan po imenu šele iz l. 1497.

Iz jurjevške župnije se je izločila župnija pri Mali Nedelji. Malonedeljska cerkev se omenja že 1441 kot jurjevška podružnica ter je menda koncem 16. stoletja dobila lastnega duhovnika, l. 1607 se imenuje že vikarijat in je ta naziv dolgo ostal, šele okoli 1646

se Janez Kern imenuje župnik malonedeljski, a njegovi nasledniki tja do sredine 18. stoletja zopet samo vikarji.

Cerkev sv. Petra zunaj Radgone se omenja že l. 1545. Krog cerkve je bilo pokopališče za mestno župnijo, na hribu poleg gradu je pa stala od starodavnih časov cerkev sv. Ruperta. Najbrž je tu bila prvotna župna cerkev, pa so radi večje varnosti župnijski sedež prestavili v mesto k cerkvi sv. Janeza Krstnika. Okoli cerkve sv. Ruperta je bilo močno obzidje, vsled tega je bila nevarnost, da bi se kje Turki ne vgnezdili notri, zato so cerkev na zahtevo vojaške komisije podrli, radgonski župnik pa je zanaprej nastavljal pri Sv. Petru posebne kapelane ali vikarje, ki so oskrbovali dušno pastirstvo na desni strani Mure. V dobi luteranskih homatij je služba božja tukaj celo prenehala, šele v prvi četrtini 17. stoletja so se razmere toliko zboljšale, da je eden radgonskih kapelanov stalno bival pri Sv. Petru.

Še starejša je pa cerkev pri Kapeli; omenja se že koncem 13. stoletja. Lastnega duhovnika je dobila Kapela šele l. 1763, formalno je ustanovil kapelsko kuracijo sekovski škof l. 1766, zato ima sekovsko škofijstvo še sedaj patronat nad Kapelo, dasi je župnija jožefinska.

2. Pražupnija Velika Nedelja.

Ozemlje velikonedeljske pražupnije je iztrgal Madjarom iz rok šele Friderik Ptujski koncem 12. stoletja, ter je podaril opustošeno in neobljudeno zemljo nemškemu viteškemu redu. Križniki so začeli podarjeno zemljo naseljevati in obdelovati; ptujska gospoda Friderik in Hartnid sta cerkev l. 1235 s patronatom vred na novo odstopila križnikom. Nadškof Eberhard je to potrdil 1236 in nedvomno pripoznal cerkvi tudi župnijske pravice. V nadškofovi listini namreč čitamo, da je oče Friderikov in Hartnidov križnikom po krivici vzel cerkev »Sveto Nedeljo«, katero jim je bil podaril njun ded. Oba brata, Friderik in Hartnid torej ponovita darilo, katero sedaj potrdi tudi nadškof in jo vtelesi križniškemu redu, izrecno pa si pridrži škofovsko pravico nastave in arhidijakonsko pravico vizitacije.[1] Velika Nedelja je ena najmlajših pražupnij, obsegala pa je ves poznejši ormoški sodni okraj. V okviru te župnije sta se razvila dva trga: Ormož in Središče. Ormož je dobil celo mestne pravice in je najbrž prvi dobil lastni vikarijat. Središče je dobilo lastnega dušnega pastirja med leti 1515—1528. Poprej je spadalo pod Ormož.

Najbolj oddaljen od matice-župnije je bil okoliš Sv. Miklavža, zatorej je opravičena domneva, da je že zgodaj dobil ta kraj lastnega duhovnika. Cerkev sv. Miklavža se omenja prvič l. 1486 in je takrat najbrž že bil tu vikarijat. L. 1528 je bil tu že župnik. Ker so nad ma-

[1] Zahn, Urkundenbuch, II, št. 337.

terno župnijo dobili patronat križniki, so spadale pod njihov patronat tudi župnije-hčerke, ki so se sčasoma izločile iz prvotne pražupnije. Ta je pa tudi še potem imela zelo velik obseg, zato je l. 1719 tudi pri podružnici Sv. Tomaža začel prebivati stalni vikar. Župnije Velika Nedelja, Ormož, Središče, Sv. Miklavž, so še dandanes inkorporirane križniškemu redu, dočim so mu pri Sv. Tomažu ostale le patronske pravice.

3. Pražupnija Ptuj.

Ptuj je na ozemlju današnje Lavantinske škofije edini kraj, ki je ohranil značaj mesta (civitas) nepretrgoma še iz rimskih časov. Nedvomno je ptujska župnija ena najstarejših ter sega še v predmadjarsko dobo. Na jugu je vedno mejila na Dravo, proti iztoku so bile njene meje dolgo nedoločene, dokler so Madjari imeli v rokah ormoški okoliš. Na severu je od Senčaka naprej do Pesnice mejila na radgonsko pražupnijo, dalje ob Pesnici do Hrastovca na jareninsko pražupnijo, na zapadu pa na mariborsko.

Radi neprestanih madjarskih napadov si Ptuj dolgo ni mogel opomoči. Šele nadškofu Konradu I. (1106—1147) se je posrečilo, da je mesto stalno iztrgal Madjarom iz rok in sklenil ž njimi trajnejši mir, ki je bil blagodejen za vse kraje med Muro in Dravo. Ta nadškof je dal mesto utrditi in nad njim sezidati nov grad. On je nedvomno pozidal tudi sedanjo župno cerkev, ki je bila prvotno romanska.

Zapisnik solnograških župnij iz 15. stoletja našteva v področju ptujske pražupnije naslednje cerkve, oziroma župnije: ptujsko cerkev, kateri je patron solnograški nadškof, cerkev Sv. Lovrenca pri Ptuju, patron župnik ptujski, in Sv. Marjete pri Ptuju, patron istotako ptujski župnik.

Vizitacijski zapisnik iz l. 1617 omenja v Ptuju župno cerkev sv. Jurija z dvema podružnicama in vikarijatsko, nekdaj župno cerkev sv. Ožbalda, poleg prej naštetih pa še podružni cerkvi Sv. Urbana in Sv. Andraža ter vikarijatsko cerkev Sv. Ruperta v (Slov.) goricah, dočim Sv. Marjeto imenuje le podružno cerkev.

Prvotni sedež ptujske pražupnije je bil v srednjem veku zunaj mesta pri Sv. Ožbaldu, v 15. stoletju se je pa župnik preselil v mesto, pač radi turške nevarnosti; pri dotedanji župni cerkvi Sv. Ožbalda je pa nastavil vikarja.

Od zelo obsežne pražupnije se je najprej odcepil vikarijat pri Sv. Lovrencu v Slov. gor., ker ta del pražupnije, na levi strani Pesnice, je bil najbolj oddaljen od Ptuja in radi čestih poplav ljudje sploh niso mogli do župne cerkve. Najbrž se je to zgodilo že v 13. stoletju. Ob severni meji št. lovrenškega vikarijata so nekdaj v srednjem veku postavili cerkev Sv. Andraža, kjer zapisnik škofa Martina Brennerja že pred 1615 omenja kapelanijo, l. 1782 pa se že omenja kot samo-

stojna župnija, gotovo še predjožefinska, ker se matične knjige začenjajo že l. 1757.

Proti severozapadu je na desni strani Pesnice bil mestni župniji najbolj od rok okoliš S v. R u p e r t a. Cerkev tega svetnika se omenja prvič l. 1443; v 15. ali najpozneje v 16. stoletju je nastal tu v i k a r i j a t, ki se je do 1780 razvil v samostojno župnijo. Patronat ima dandanes p t u j s k i župnik.

Po izročilu je stala tu nekdaj cerkvica Device Marije v Trnju (in spinis). V obližju je še dandanes več krajevnih imen s to koreniko in je mogoče, da je katera cerkev karolinške dobe (Ternberg ali Durnava — Trnova) iskati tukaj.

L. 1518 je bila pozidana cerkev s v. U r b a n a, ki je 1596 postala vikarijat in potem samostojna župnija. V okviru urbanske župnije je imel V u r b e r g posebno lokalno kapelanijo, ki je l. 1767 postala kuracija. Patron je ptujski župnik tako pri Urbanu kakor pri Vurbergu.

Vrsta najstarejših nadžupnikov ptujskih je neznana vse do l. 1241. Hartnid, ki ga navajajo kot kanonika in župnika ptujskega Raisp, Janisch in Muchar, ni bil kanonik ptujski, marveč »Pataviensis« t. j. pasovski, Henrik, ki ga Raisp in Janisch omenjata 1212 kot župnika ptujskega, se pač imenuje Ptujski (dictus Petoviensis), ker je bil iz Ptuja in kapelan vojvoda Leopolda, ni pa rečeno, da bi bil ptujski župnik.

Prvi v listinah z gotovostjo omenjeni ptujski župnik je m a g i s t e r H e n r i k, naveden kot priča v listini, izdani v Brežicah februarja 1241. Omenja se še 1249.

Drugi po imenu znani župnik ptujski je O r t o l f, prošt gosposvetski, ki je 28. julija 1261 pečatil v Majšpergu neko listino v prid studeniškemu samostanu.

4. Pražupnija Jarenina.

Ni lahko določiti, kje je bilo prvotno duševno središče za hribovit svet v Slov. goricah med staro mariborsko in radgonsko pražupnijo. L. 1139 se prvič omenja j a r e n i n s k a c e r k e v. Med leti 1131—1133 se je R u d o l f W i t e n s w a l d s k i s svojim bratom Veriandom v zvezi s koroškim vojvodom udeležil sovražnega napada na krškega škofa Hildebolda in je vsled tega padel v izobčenje. Da bi se pomiril s cerkvijo, je daroval nadškofu K o n r a d u svoje posestvo, ki je segalo od izvira Jareninskega potoka do njegovega izliva v Pesnico. To posestvo z vsemi pravicami in s c e r k v i j o je potem nadškof 10. oktobra 1139 daroval a d m o n t s k e m u s a m o s t a n u. Iz besedila je razvidno, da je cerkev že prej stala in jo je imenovani Rudolf s posestvom vred podaril nadškofu, ni je pa morda šele ta postavil. Tukaj imamo torej lastno cerkev (Eigenkirche), ki je bila

kajpada duševno središče za ozemlje, ki je bilo last Rudolfa Witenswaldskega. O župnih pravicah te cerkve sicer ni govora v listini, ker je bila zasebna last, dejanski je pa obsegala funkcije župne cerkve. Kako dolgo je že prej stala ta cerkev in kdo jo je postavil, o tem viri popolnoma molče. Z ozirom na obseg starih pražupnij ni izključena možnost, da je prvotno jareninska pražupnija z mariborsko, oziroma kamniško tvorila enoto, dasiravno je verjetnejše, da sta blizu istočasno nastali lastni cerkvi v Kamnici in ob Jareninskem potoku, ki sta šele pozneje formalno bili priznani kot župniji.

L. 1160 so si admontski benediktinci izprosili od nadškofa Eberharda I. potrdilo vseh svojih posestev in pravic; v dotični listini se izrecno imenuje župna cerkev sv. Marije Magdalene v Spodnji Jarenini, postavljena na samostanskem posestvu. L. 1170, 1185 in 1187 so menihi dobili tudi od papežev potrjenje svojih pravic, a v dotičnih listinah se zopet imenuje le cerkev sv. Marije, brez predikata župne cerkve, zatorej če se l. 1139 imenuje le cerkev, ne sledi, da ni bila župna cerkev.

Meja prvotne jareninske pražupnije je šla na severu in zapadu ob glavnem grebenu gornjih Slovenskih goric do Mure, kjer je mejila z lipniško pražupnijo. Ob isti črti je šla pozneje meja med lipniškim in mariborskim političnim okrajem. Ob Muri je šla meja do tiste točke, kjer je pozneje meja mariborskega okraja odstopila od Mure, potem je šla do Pesnice ob meji radgonske pražupnije, kakor smo to že prej določili. Od ptujske in mariborske pražupnije je ločila jareninsko pražupnijo Pesnica.

Iz jareninske pražupnije se je že proti koncu 12. stoletja izločila svečinska župnija. L. 1197, dne 19. marca spričuje nadškof Adalbert, da je v Svečini posvetil kapelo sv. Andreja ter da je takrat določil župniku njegove dohodke in pravice. Svečinsko vlastelinstvo je bilo sicer last sekovskega samostana, vendar patronske pravice nad Svečino je nadškof pridržal Admontu, kateremu je bila podeljena matica Jarenina. Zaradi patronata so nastali najbrž kaki spori, zato je nadškof Friderik 1278 izrecno potrdil, da ima admontski samostan pravico, v svoji kapeli v Svečini nastavljati sposobne menihe benediktince, da vodijo župnijo.

Osamosvojena svečinska župnija je obsegala od Jarenine precej oddaljen, hribovit kot med lipniško, lučansko in mariborsko pražupnijo. Že l. 1383 zasledimo ob skrajnem zapadnem robu ob Pesnici cerkev sv. Jurija, kamor so iz Svečine prihajali redovniki opravljat službe božje.

Tudi po ločitvi svečinske župnije od jareninske je še ta bila zelo obsežna; zato je naravno, da so že zgodaj nastale podružnice, kamor je duhovnik iz Jarenine prihajal opravljat službe božje, potem pa se stalno naselil tam. Menda že v 12. stoletju je nastala podružnica Sv. Lenarta, kjer se je najpozneje v 14. stoletju razvil vikarijat, ka-

teremu je patron bil jareninski nadžupnik, dokler ni okoli 1580 admontski opat kot pravi jareninski župnik sam začel izvrševati patronata in tako je še dandanes župnija Sv. Lenarta pod admontskim patronatom ter spominja, da je v davnih časih bila hčerka admontske župnije v Jarenini. Admontski patronati so kažipot, kako daleč je segala nekdaj pražupnija jareninska.

Pa tudi lenartska župnija je bila zelo razsežna, zato je kmalu dobila podružnico v dolu ob potoku Bobovnica ali Gogovnica, Sv. Jurija, ki se omenja prvič l. 1388. Po cerkvi je dobil sčasoma ime celi dol. Semkaj so od Sv. Lenarta hodili opravljat službe božje, l. 1616 je bil za Sv. Jurija nastavljen celo kurat, toda s pripombo, da mora stanovati pri župniku (pri Sv. Lenartu). Od konca 17. stoletja so bili redno kuratje pri Sv. Juriju, toda odvisni od lenartskega župnika.

Razen tega so že v srednjem veku v jareninski pražupniji nastale podružnice pri Sv. Jakobu, pri Sv. Ilju in Spodnji Sv. Kungoti.

O Sv. Jakobu nam sicer starejši viri nič ne poročajo, a izbira cerkvenega zavetnika sv. Jakoba in sledovi prvotno gotskega sloga kažejo, da spada Sv. Jakob med starejše naše cerkve. L. 1532 so Turki cerkev razdejali in pokopališče oskrunili. Najbrž je že pred tem letom hodil eden jareninskih kapelanov semkaj opravljat službe božje, izrecno pa pravi vizitacijski zapisnik iz l. 1617, da je jareninski kapelan tukaj vsako nedeljo redno opravljal službo božjo. L. 1770 je bil tu nastavljen stalni kapelan.

Sv. Ilj se omenja že l. 1329, mogoče, da je že v 13. stoletju nastala cerkvica, pri kateri je bilo tudi pokopališče. L. 1617 se je jareninskemu župniku naročilo, da se mora pri Sv. Ilju vsaj dvakrat na mesec in ob gotovih praznikih opravljati služba božja.

Spodnja Kungota. Sedanjo cerkev je pozidal opat Rajmund šele 1673, toda zakristija sedanje cerkve je prezbiterij stare cerkve ter kaže na romanski slog; zato je cerkev sv. Kunigunde nastala že v 13. stoletju, najbrž kmalu potem, ko se je začel širiti Kunigundin kult (po 1200). Ta kult so posebno pospeševali benediktinci, zato je umljivo, da sta tu v bližini kar dve cerkvi te svetnice. L. 1768 je bila tu ustanovljena lokalna kuracija z zelo majhnim obsegom.

5. Pražupnija Maribor.

Najstarejša cerkev, ki se omenja na ozemlju mariborske pražupnije, je cerkev v Kamnici pri Mariboru. L. 1093 je daroval Hartvik Sponhajmski kot stolni prošt solnograški št. pavelskemu samostanu dvor in cerkev v Kamnici s posestvi, podložniki, njivami, vinogradi in drugimi stvarmi, ki jih je podedoval na severni strani Drave. Šele leta 1189 se omenja mariborska župnija. Kamniška cerkev se sicer 1093 ne imenuje izrecno župna cerkev, ven-

dar je jasno, da gre tukaj za lastninsko cerkev Sponhajmovcev. Ta cerkev z dvorcem in dohodki predstavlja župno cerkev. Zato ni brez podlage domneva, da je prvotna župna cerkev za mariborsko okrožje bila v Kamnici. Tudi naslov te cerkve, posvečene sv. Martinu, kaže na visoko starost.

Kdo je pozidal prvo kamniško cerkev in kdaj, o tem viri molče. Nekoliko opore nam daje ustanovitev in razmejitev sosedne pražupnije, ki je z mariborsko na zapadni strani mejila ob potoku Vodmatu. To je stara pražupnija v Labodu (Lavamünd).

Med leti 993—1023 je nadškof Hartvik ustanovil župnijo Št. Pavel v Labodski dolini; splošno se pa misli, da je župnija Labod starejša kakor Št. Pavel. Vse eno, katera teh župnij je starejša, gotovo je, da je Labodska župnija segala do Vodmata. Ni moči misliti, da bi ob določitvi te meje na iztočni strani potoka ne bilo še prav nobene cerkvene organizacije. Iz tega je sklepati, da tista cerkev v Kamnici kot duševno središče sega še nekaj desetletij nazaj. Za prvotni sedež župnije v Kamnici govori še druga okolnost. Maribor kot trg in mesto se je razvil šele, ko so Sponhajmci tu postavili svoj grad Marchburg, ki se prvič omenja l. 1164. Poprej je bila tu k večjemu kaka neznatna vasica. Po smrti Bernarda Trušenjskega ali Mariborskega (1147) je grad Mariborski z vsem, kar je k njemu spadalo, dobil štajerski mejni grof Otokar. Ta je l. 1164 odstopil svetopavelskemu samostanu nekatera posestva v Labodski dolini, pa je zato dobil od samostana v užitek posestva v Kamnici i. dr. Očividno so to tista posestva, ki jih je bil samostan dobil od Hartvika Sponhajmca.

O cerkvi sicer tu ni govora, a ker so labodska posestva bila samostanu bolj na roko kakor kamniška, je le ta mejni grof obdržal ter prevzel tudi nekdaj sponhajmski patronat nad cerkvijo. Ker se je pa med tem dvignil Maribor in postal važno deželnoknežje mesto, je naravno, da se je sedež župnije prenesel semkaj.

Najbrž je isti Otokar pozidal tudi mariborsko cerkev, sedanjo stolnico, katera po svojem začetku spada v dobo romanskega sloga. Ta cerkev je bila posvečena apostolu Tomažu in sv. Janezu Krstniku. Naslov prvega je sčasoma izginil, v poznejših časih je imel Tomaž le poseben oltar. Ta cerkev je bila prvotno izven mestnega ogradja, kar se popolnoma vjema s sličnimi slučaji pri drugih mestih in trgih.

Orožen poroča o ljudski pravljici, da je prvotna mariborska župna cerkev bila cerkev sv. Ulrika pred graškimi mestnimi vrati. V pravljici utegne biti jedro resnice, toda izključeno je, da bi Ulrikova cerkev bila starejša kot mestna cerkev sv. Janeza. Skoraj vse Ulrikove cerkve imajo svoj početek šele v 15. stoletju. Ko je namreč sedanja stolnica vsled povečave mesta prišla v znotranjost mestnega obzidja, so za okolico morali postaviti župno cerkev izven mestnega obzidja in tako je utegnila biti nekaj časa Ulrikova cerkev župna cerkev obsežne mari-

borske župnije, potem se je pa župnik nastanil v mestu, pri sv. Ulriku pa je imel le kapelana ali vikarja.

Mariborska župnija je torej obsegala mesto in okolico, t. j. ozemlje obeh sedanjih župnij, stolne in frančiškanske, a »deželo« je oskrboval vikar pri sv. Ulriku. Tako je ostalo do jožefinskih reform.

Ko se je sedež župnije prenesel iz Kamnice v Maribor, je kamniška cerkev postala le vikarijat mariborske župnije.

Razseg stare mariborske župnije nam jasno kaže seznam solnograških župnij iz 15. stoletja, kjer se poleg Maribora omenjajo cerkve v Kamnici, v Selnici in pri Sv. Petru, in pri vseh teh je nastavljal župnike mariborski župnik (nadžupnik). To je znak, da so te župnije hčerke mariborske pražupnije.

Ako ima Orožen prav, da je mariborska mestna župnija bila prvotno pod patronatom deželnega vladarja, bi to bil indirekten dokaz, da je najstarejša župnija bila v Kamnici in so mariborsko župnijo ustanovili Travenski deželni vladarji. L. 1506 je bila mariborska mestna župnija vtelesena krški škofiji. Tako je ostalo do preselitve škofijskega sedeža v Maribor.

Ako velja podmena, da je bil prvotni sedež pražupnije v Kamnici, tedaj je mariborski nadžupnik ustanovil v obsegu kamniške župnije vikarijat sv. Marjete v Selnici. Naslov cerkve kaže na visoko starost, tudi radi velike oddaljenosti tako od Maribora kakor od Kamnice je morala Selnica že zgodaj dobiti svojega duhovnika-vikarja. Najbrž se je to zgodilo že v 12., najpozneje pa začetkom 13. stoletja. Obseg selniške župnije je ostal nespremenjen do časov Jožefa II., pa še takrat ni nastala v njenem okviru nobena nova župnija, ampak odstopila je le nekaj novoustanovljeni kuraciji Sv. Duha v Lučanski župniji.

V kamniški župniji sta že zgodaj nastali dve podružnici: Sv. Križa na vrhu Kozjaka in (Gornje) Sv. Kungote onstran Kozjaka ob Pesnici.

Cerkev Sv. Križa je nastala najbrž v 15. stoletju; pri cerkvi je bilo že v starih časih pokopališče za ondotno okolico in ob gotovih nedeljah in praznikih so duhovniki iz Kamnice hodili semkaj opravljat službe božje.

Cerkev sv. Kungote je nastala očividno pod vplivom benediktincev ter se omenja že l. 1391. V 16. stoletju je bilo tu pokopališče in se je najbrž že takrat vršila tu redna služba božja, ker je bila pot v Kamnico čez visoke hribe sila dolga in težavna. V dobi protestantizma je pa to prenehalo ter so duhovniki iz Kamnice prihajali sem opravljat službe božje. L. 1761 so tukajšnji prebivalci dosegli, da se je nastavil stalen duhovnik.

Sv. Peter pri Mariboru. Ta cerkev se prvič omenja v listini 1236, prvotna cerkev je bila torej nedvomno romanskega sloga, pa pozneje v dobi gotike povečana in končno okoli l. 1740 postavljena sedanja cerkev v baročnem slogu. Prvo cerkev so najbrž postavili vitezi sv. Ja-

neza ali maltezarji, ki so imeli okoli Sv. Petra znatna posestva. Najbrž že v 13. stoletju je nastal tu vikarijat, ker v ta namen je bila za pravo postavljena cerkev. L. 1424 se omenja že župnik Janez.

Na skrajni jugoiztočni meji petrovške župnije, oziroma stare mariborske in ptujske pražupnije, pod gradom Vurberg, je že v srednjem veku nastala podružnica Sv. Martina, ki se prvič omenja l. 1443. Nje visoko starost kaže tudi to, da je vas dobila ime po cerkvi. Radi velike oddaljenosti je petrovški drugi ali »martinski« kapelan hodil ob nedeljah in praznikih opravljat službe božje k Sv. Martinu. Župnik Ivan Krst. Sittich (1724—1759) je (pred svojo smrtjo) napravil ustanovo pri Sv. Petru, da bi dosedanji drugi kapelan mogel stalno prebivati pri Sv. Martinu, Sv. Peter pa bi dobil novega drugega kapelana, oziroma bi imel tri kapelane. Po njegovi smrti je leta 1761 pri Sv. Martinu res bil nastavljen stalni duhovnik, odvisen od župnika pri Sv. Petru, ki je imel tudi patronat nad Sv. Martinom.

Ob Pesnici je tik ob meji mariborske in jareninske pražupnije od starodavnih časov stala petrovška podružnica Sv. Marjeta. Že naslov cerkve kaže na visoko starost; iz rimskih spomenikov, ki so vzidani v cerkveni zid, je sklepati, da je že v rimskih časih bila tu neka naselbina. Cerkev Sv. Marjete se omenja že l. 1361, potem kot podružnica župnije Sv. Petra v vizitacijskem poročilu l. 1545, v katerem tudi čitamo, da so jo Turki l. 1532 požgali in jo je bilo treba vnovič postaviti. Dasiravno je bil okoliš te cerkve zelo oddaljen od župne cerkve, vendar še vizitacijski zapisnik l. 1703 pravi, da se je služba božja tu opravljala le na praznik sv. Marjete in naslednjo nedeljo, potem na Rokovo in Andraževo, pa na velikonočni in binkoštni torek. Pokopališča še takrat ni bilo pri cerkvi.

6. Pražupnija Labod (Lavamünd).

Labod spada med najstarejše župnije, kar jih je ustanovila solnograška nadškofija na slovenski zemlji. Ko je bila Drava določena za mejo med oglejsko in solnograško cerkveno pokrajino, je bilo celo naravno, da je moral Solnograd ustvariti ljudem duhovna središča ob meji, da ne bi silili v bližnje cerkve onkraj meje.

Vsekako je početke te župnije staviti še v karolinško dobo, s popolno jasnostjo pa govore o labodski župniji listine med leti 1185—1220. Nekatere dele je oddala župniji v Št. Pavlu, katero je ustanovil med leti 993—1023 nadškof Hartvik. Tudi iz Št. Andraža so ji bili priklopljeni nekateri kraji.

Večji del ozemlja stare labodske župnije je sedaj v lavantinski škofiji in v jugoslovenski državi, po sedaj avstrijskem ozemlju ni daleč segala. Razprostirala se je čez celo pokrajino Radelj (Radelach), južno mejo je delala Drava, iztočno potok Črmenica (Vodmat, Wudemunde), ki se pod Sv. Ožbaldom izliva v Dravo. Tu je mejila z

mariborsko pražupnijo. Na severni strani je šla meja po hrbtu Remšnika in Radlja čez Hadernik v Bistriško dolino ter je ob potoku Bistrica šla do bivše štajersko-koroške meje in je na tej strani ves čas mejila z l i p n i š k o pražupnijo. Ob štajersko-koroški meji je skrenila župnijska meja v jugozapadno smer, prekoračila nad Ettendorfom Labodnico ter pod Drumljami dosegla Dravo. Na severozapadni strani je mejila s staro župnijo Št. Pavla v Labodski dolini.

Prva župnija, ki se je na ozemlju današnje lavantinske škofije izločila iz labodske pražupnije, je bil S v. J u r i j n a R e m š n i k u. Benediktinci v Št. Pavlu so dobili obširna posestva v Dravski dolini, tako da je skoraj celo ozemlje labodske pražupnije ob južnem pobočju Radlja in Remšnika bilo njihova last.

Samostan je zelo pospeševal kolonizacijo, tako se je ljudstvo namnožilo, nastala je potreba novega duhovnega središča v teh krajih. Že okoli l. 1165 so benediktinci s svojimi podložniki postavili cerkev sv. Jurija na Remšniku. Nadškof E b e r h a r d II. je z listino, izdano v Brežah 27. avgusta 1201, dal cerkvi S v. J u r i j a n a R e m š n i k u ž u p n i j s k e p r a v i c e. Labodski župnik je v to privolil, ker je bilo jasno, da se iz oddaljenega Laboda ne more voditi več dušno pastirstvo v okolišu Remšnika. Nova župnija je postala popolnoma neodvisna od Laboda; patronat nad Labodom si je pridržal nadškof, patronat nad Remšnikom je dobil benediktinski samostan v Št. Pavlu, ki ga je izvrševal, dokler ni bil pod Jožefom II. ukinjen, ostal je pa do dandanes pri falski graščini, ki je bila nekdaj last benediktinskega samostana. Remšniškemu župniku je nadškof prepustil tretji del vse desetine, ki se je v teh krajih pobirala.

Novo župnijo je od njene matice, labodske župnije, ločil potok S u h a, ki pod Marenbergom priteka z Radlja, druge meje so ostale kakor poprej. Ta obseg remšniške župnije je postal kmalu preobširen, ker se je Dravska dolina vedno bolj obljudovala. Nastala je potreba, v dolini sami ustanoviti novo duhovno središče. V drugi polovici 12. stoletja je samostan v Št. Pavlu dobil v last kraj Brezno ob Dravi in je tu postavil cerkev Device Marije, ki se omenja že 1184. Koncem 12. ali začetkom 13. stoletja se je ustanovil tu poseben vikarijat za spodnji del remšniške župnije med Suho in Črmenico. Dušno pastirstvo so vodili navadno benediktinci sami. L. 1312 je govor že o ž u p n i k u v Breznem. Patronat je imel št. pavelski samostan; ko je pa ta 1782 bil ukinjen, ga je prevzel koroški deželni verski sklad.

Novejši čas se je od r e m š n i š k e župnije odcepil tudi njen iztočni del, ko se je na K a p l i u s t a n o v i l a nova kuracija. Ondotna cerkev sv. Katarine se kot remšniška podružnica omenja že 1389. Začetkom 18. stoletja je eden remšniški kapelan že stalno prebival tu in vodil dušno pastirstvo, a bil je odvisen od svojega župnika na Remšniku. L. 1752 je lavantinski škof V i g i l i j ustanovil na Kapli posebno kuracijo.

Labodsko pražupnijo je zadela čudna usoda. Nekaj čez trideset let potem, ko je bila od nje odcepljena župnija Remšnik, je morala odstopiti sploh župnijske pravice Dravogradu. Tukaj so poleg št. pavelskih benediktincev imeli svoja posestva tudi Trušenjski gospodje, ki so si prilastili samostansko zemljo in na njej postavili svoj grad, pod gradom pa cerkev. Ko je Kolon Trušenjski hotel dati posvetiti okoli 1170 postavljeno cerkev, se je benediktinski samostan temu upiral. Kolon se je obrnil v Rim, a papež Aleksander III. je razsodil, da se sme cerkev v Dravogradu posvetiti le v imenu št. pavelskega samostana. Na to sta se Kolon in njegov brat Henrik pogodila s samostanom in cerkev Janeza Evangelista v Dravogradu je bila okoli l. 1180 posvečena. Oton Dravogradski je pa pri tej cerkvi ustanovil zbornikapitol za šest duhovnikov, ki bi naj v Dravogradu opravljali službo božjo. Oton in njegov sin Henrik sta ob enem prosila nadškofa Eberharda II., da bi prenesel vse župnijske pravice iz Laboda v Dravograd. Nadškof je tej prošnji ugodil, kakor je razvidno iz listine, izdane v Brežah 1237. Zanaprej je bil v Labodu le vikarijat in so službo božjo oskrbovali dravogradski kanoniki. Meja med labodskim vikarijatom in novo dravogradsko župnijo je tekla po priliki tam, kjer je sedaj meja med Avstrijo in Jugoslavijo. Ves ostali del labodske pražupnije med Dravo in vrhom Radlja do potoka Suhe je spadal sedaj pod dravogradsko župnijo. Za tako obsežni del je nastala potreba nove župnije in ta se je ustanovila v Marenbergu.

Kakor bomo govorili o tem na drugem mestu, je tukaj Seifrid Marenberški s svojo materjo Gizelo l. 1251 ustanovil ženski samostan dominikank, ki so pač imele svojega duhovnika, a župnije še ta čas v Marenbergu ni bilo. Prvič zasledimo župnijo v Marenbergu l. 1349, torej je nastala med 1251 in 1349. Marenberško župnijo z župno cerkvijo sv. Mihaela je ustanovil dravogradski kapitol, zato je tudi on imel patronat nad njo; ko je pa dravogradski kapitol prišel pod patronat lavantinskega škofa, je ta bil patron tudi v Marenbergu do 1802, ko je patronat nad Marenbergom prevzel štajerski verski sklad, dočim je Dravograd še sedaj pod patronatom lavantinskega škofa.

Zelo gorata marenberška župnija je bila še preobširna in se je morala deliti. Od nje se je najprej odcepila župnija na Muti. L. 1349 je še »kapela sv. Marjete« na Muti bila marenberška podružnica, l. 1456 je pa že znan mutski župnik. Patron te župnije je bil prvotno dravogradski kapitol, potem (do danes) lavantinsko škofijstvo.

Za severozapadni del marenberške župnije je nastal vikarijat pri podružnici sv. Simona in Juda Tadeja v Pernicah. Cerkev se omenja že l. 1368, vikarji se pa tukaj zasledijo že pred l. 1630. Patron je tudi tu, kakor pri glavni cerkvi v Dravogradu, lavantinsko škofijstvo.

Perniškemu vikarju je pa daljna pot proti severu v visokih planinah delala velike težave; zato je vikar Pavel Rauner prosil, da se pri

podružnici sv. Jakoba v Soboti ustanovi posebna lokalija. To se je tudi zgodilo l. 1778.

9. Postanek in razvoj župnij na desni strani Drave.

1. Pražupnija Hoče.

Na desni strani Drave, v nekdanjem patrijarhatu, se prvič v listinah omenjajo tri župnije l. 1146, ki se prostorno vrste druga za drugo. To so: Hoče, Slivnica, Konjice. Omenjenega leta je namreč oglejski patrijarh Peregrin dobil od mariborskega grofa Bernarda in njegove žene Kunigunde grad Rtin (Artegna na Furlanskem), zato mu je plačal 30 mark in odstopil dva dela desetin v Konjiški in Slivniški župniji, dva dela desetin v Hočki župniji pa mu je dal v najem s pogojem, da ne sme grof od tega ničesar zastaviti, dati dalje v zajem ali na drug način odtujiti cerkvi. Po njuni smrti se morajo vse te desetine imenovanih župnij brez vsakega ugovora vrniti oglejski cerkvi.

Početek hočke pražupnije pa smemo postaviti še precej nazaj pred l. 1146. Leta 1093 je namreč šentpavelski samostan dobil pustinjo Radomljo in vas Ruše, vendar je še sto let pozneje ta svet spadal pod hočko župnijo, znak, da je ta župnija bila pred letom 1093 zaokrožena. Hočka župnija je nedvomno ena najstarejših pa tudi najobsežnejših. Raztezala se je od potoka Velike, ki se pri železniški postaji Ribnica-Brezno izteka v Dravo, doli do Borla v Halozah. Od Borla je šla meja v jugozapadni smeri do izvira Sotle ob bivši štajersko-hrvatski meji, odtod na vrh Donačke gore in po ondotnih vrhovih do današnje makolske podružnice Sv. Ane, kjer so se srečale hočka, slivniška in svetokrižka pražupnija. Nadaljna meja je šla v precej ravni črti v severni smeri levo od Majšperga, desno od Cirkovec do velike ceste blizu v sredini med Hočami in Slivnico, potem pa v zapadni smeri na vrh Pohorja čez cerkev sv. Areha (ta cerkev je bila slivniška podružnica) naprej po pohorskem hrbtu do izvira Velike. Ob Veliki je mejila s pražupnijo Sv. Martina pri Slovenjgradcu, oziroma z Vuzenico.

Iztočni del Haloz okoli Zavrča je prvotno spadal pod Hrvatsko in pod zagrebško škofijo. Župniki zavrčki so znani od l. 1672 naprej, istočasno tudi kapelani. Cerkev in župnijo je najbrž ustanovila ondotna graščina, zato ima še dandanes patronat. Tudi v tem se kaže ogrsko-hrvatski vpliv. Cerkev sv. Nikolaja v Zavrču se omenja l. 1430, 1443 že kot župnija.

Iz ogromnega obsega hočke pražupnije se je najprej l. 1191 izločil okoliš Sv. Lovrenca na Pohorju ter postal samostojna župnija. Že pred tem letom postavljeno kapelo sv. Lovrenca je namreč patrijarh

Gotfrid podelil šentpavelskemu samostanu z vsemi pravicami in škofovsko desetino.[1] Hočki župnik je ugovarjal tej izločitvi, ker se je čutil prikrajšanega v svojih pravicah in dohodkih, končno so se pa pogodili tako, da mu je opat za odškodnino odstopil 1 marko letnih dohodkov v vasi Bezena blizu Ruš. Tako izločena šentlovrenška župnija se je raztezala od Drave na vrh Pohorja, od Velike do Lobnice pri Rušah. Ob enem je samostanu podeljena župnija bila izvzeta izpod oblasti Savinjskega arhidijakona.

Za lovrenško župnijo zmanjšana hočka pražupnija je še vedno imela velikanski obseg, zato so že pred koncem 13. stoletja na njenem ozemlju nastale razne podružnice, pri katerih so že pred l. 1420 nastali vikarijati in potem župnije.

Že l. 1124 se omenja cerkev v Razvanju (sv. Mihaela). Očividno je bila to lastninska cerkev graščine, ki se radi bližine že obstoječe župne cerkve sv. Jurija ni mogla razviti v župnijsko cerkev. L. 1261 se že omenja cerkev sv. Nikolaja v Majšpergu, l. 1289 pa Marija Magdalena na Pobrežju pri Mariboru. V gornjegrajskem urbarju iz l. 1426 se že omenja pet hočkih vikarijatov, namreč: Sv. Martin na Hajdini, Sv. Vid ob Dravinji (in Treen) nižje Ptuja, Sv. Mihael v Žetalah, sv. Nikolaj v Majšpergu, sv. Magdalena pri Mariboru. Ti vikarji so v znak odvisnosti od matice-župnije plačevali hočkemu župniku letno neko svoto denarja. Isti vikarijati se v strassburškem zapisniku l. 1545 imenujejo že župnije.

Patronat nad hočko pražupnijo je od starodavnih časov imel patrijarh, okoli l. 1398 pa je ta župnija bila vtelešena gornjegrajskemu samostanu. Gotovo so pa vikarijati nastali že pred tem letom, ker so pozneje vikarji plačevali svoje pristojbine hočkemu župniku, ki je v imenu samostana upravljal župnijo, in ne samostanu, kateremu je bila župnija vtelešena. Ko je 1461 bila ustanovljena ljubljanska škofija in potem gornjegrajski samostan zatrt, bi imele Hoče z drugimi prej samostanu vtelešenimi župnijami preiti na ljubljansko škofijo. Ker je pa ta župnija bila ljubljanskemu škofu preveč od rok, si je patronat nad njo pridržal cesar, ki je že itak prej imel zavetniške pravice; poslej se hočka župnija večkrat imenuje »cesarska«. Zato ima patronat še dandanes državna vlada.

V 17. stoletju se je od hočke pražupnije popolnoma odcepil Sv. Vid s svojimi podružnicami. L. 1610 je namreč nadvojvoda Ferdinand izročil upravo tega vikarijata na 12 let mariborskemu župniku Juriju Pileatorju (Klobučarju) s pogojem, da popravi zanemarjena poslopja, natančno izvršuje cerkvena opravila in poplača zaostale dolgove, po preteku 12 let pa vse vrne hočkemu župniku, kateremu se ne smejo vračunati nobeni izdatki in ne prikrajšati njegove pravice. Klobučar pa je slabo gospodaril in ni mogel poplačati zaostalih davkov.

[1] Kos, gradivo IV. št. 796.

Bil pa je ob enem hočki župnik in ko je videl, da ne more naprej, je odstopil Sv. Vid graškim minoritom l. 1617 pod pogojem, da plačajo zaostale davke, župniku v Hočah pa običajno letno pristojbino. Cesar Ferdinand je to pogodbo potrdil, a v potrdilu ni bilo govora o dolžnosti, dajati župniku kako pristojbino, in minoriti so jo tudi odrekli. Prišlo je vsled tega do dolge pravde, z minoriti je konečno potegnil papežki nuncij in so dobili pravdo; šentvidski vikarijat je bil za Hoče izgubljen.

V šentvidskem vikarijatu je že pred l. 1475 nastal podvikarijat sv. Katarine, sedaj Sv. Barbara v Halozah. K temu je najbrž znatno prispevala Borlska graščina, zato ima patronat nad to župnijo.

Šentvidski podružnici sta bili tudi cerkvi Device Marije v Podlehniku in sv. Andreja v Leskovcu. Slednja župnija se je izločila iz barbarske župnije in ji je patron Borlska graščina.

Menda že koncem 13. ali začetkom 14. stoletja je nastala v hočki pražupniji podružna cerkev Sv. Lovrenca, ki se v srednjeveških listinah imenuje »in ponte« t. j. ob mostu čez potok Polskavo, tod je namreč šla že od rimskih časov velika cesta proti Ptuju. Prvič se »kapela« t. j. podružnica sv. Lovrenca imenuje l. 1323, gornjegrajski urbar iz l. 1426 jo omenja že kot zase obstoječo, torej je takrat že bil tu vikarijat. L. 1498 se imenuje že župnija. Ta župnija, oziroma prvotno vikarijat, je obsegala ne le okoliš današnje župnije, ampak tudi ozemlje sedanje župnije na Ptujski gori in povrh še vas Mihovce, ki je sedaj v cirkovški župniji. Pri krasni romarski cerkvi na Gori so celjski grofje v 15. stoletju ustanovili nadarbino in je tukaj bival poseben duhovnik, a bil je v župnem oziru odvisen od lovrenškega župnika.

Lovrenška župnija je bila gotovo ena izmed boljših, zato jo je nadvojvoda Ferdinand l. 1615 podaril novoustanovljenemu jezuitskemu kolegiju v Ljubnem (Leoben) na Gornjem Štajerskem. Jezuitje so imeli župnijo Sv. Lovrenca in Ptujsko goro do l. 1773, ko je bila jezuitska družba razpuščena.[1]

Kdaj in kako se je Majšperg odcepil od Hoč, ni znano; župnija je nedvomno predjožefinska.

Vikarijat pri Sv. Magdaleni je nastal najbrž šele potem, ko je hočka pražupnija 1398 bila vtelešena Gornjemu gradu, ker je 1426 tukajšnji vikar plačeval 12 gl. samostanu in ne, kakor drugi, hočkemu župniku. Magdalenski vikarijat se je raztezal do Lobnice nad Rušami, cerkev je pa stala v ozkem kotu med Dravo in hočko mejo ob robu svojega ozemlja. Ko je tedaj v prvi polovici 15. stoletja magdalensko cerkev vničil požar, so sedež vikarijata prestavili v Limbuš, mag-

[1] Slekovec Mat., Župnija Sv. Lovrenc na Dravskem polju. Maribor, 1885.

dalenska cerkev pa je postala limbuška podružnica. Tako je ostalo do l. 1788.

V Rušah je bil ustanovljen vikarijat l. 1625, dasi so že od davnih časov bili tukaj duhovniki radi velikih shodov, a niso imeli župnih pravic.

Zadnja se je izločila iz obsega stare hočke župnije župnija Sv. Janža na Dravskem polju. Hočki nadžupnik Jožef Gutsmandl in graščak Kajetan grof Sauer sta l. 1757 ustanovila tukaj vikarijat, kateremu bi naj bil patron hočki nadžupnik, zavetnik pa ebensfeldska graščina. Cerkev sv. Janža se omenja kot podružnica že 1567.

2. Pražupnija Slivnica.

Omenja se prvič istega leta kakor hočka. Nastali sta obe istočasno, ker ni sledu kake odvisnosti ene od druge. V Slivnici je gotovo bilo že v predmadjarski dobi kako svetišče. Priča temu je predromanski ornament, ki je vzidan v cerkveno steno in ga je odkril g. konservator dr. F. Stele. To je edini doslej najden spomenik iz karolinške dobe na tleh sedanje lavantinske škofije. Mejo slivniške pražupnije napram hočki smo označili že prej, njena zapadna meja napram konjiški in svetokrižki pražupniji je tekla od Jelovega vrha pri današnji tinjski podružnici Treh kraljev na Pohorju v jugozapadni smeri med Tinjami in Čadramom do potoka Ložnice, od tega potoka je skrenila med vasjo Kočno in Laporjem na vrh Boča, potem po vrhu Boča do vrha, kjer je sedaj makolska podružnica sv. Ane, in tu se je srečala s hočko pražupnijo.

Slika 4: Predromanski ornament v Slivnici.

Obe cerkvi, hočka in slivniška, sta čisto ob periferiji svojega ozemlja ter jedva malo uro hoda narazen. Da so baš tu izbrali sedež

obeh prastarih župnij, je razlog ta, ker je tod še iz rimskih časov šla važna prometna cesta in so se na podlagi rimske kulture tu zgodaj razvile nove naselbine. Razmejitev med njima je v ozki zvezi s starodavnimi zemljiškimi in sodnimi razmerami. Obe župniji predstavljata različno zemljiško in sodno gosposko. Iz 13. stoletja je znano, da so imeli deželsko sodnijo na Dravskem polju Rogaški gospodje. Meja te sodnije je šla prav tam, kakor meja med hočko in slivniško pražupnijo. Rogaški so bili zajemniki krške cerkve, ki je podedovala ogromna posestva po blaženi Hemi. Med ta je spadal tudi jugozapadni del Dravskega polja in to posest, ki so jo od krške cerkve imeli Rogaški, predstavlja baš slivniška župnija.

Na obsežnem ozemlju slivniške pražupnije so že v 12. in 13. stoletju nastale podružne cerkve, pri katerih so že pred sredino 13. stoletja nastali vikarijati, pozneje pa župnije. Že v listini patrijarha Bertolda l. 1249 je govor o slivniških vikarijatih, ki se pa imenoma ne navajajo. Nedvomno so taki podružni vikarijati nastali v krajih, ki so bili od matice najbolj oddaljeni. Okoli l. 1200 je bila postavljena v romanskem slogu stara bistriška cerkev (sedanja severna kapela) in l. 1252 je že znan po imenu bistriški vikar Henrik. Sledove romanskega sloga kaže tudi cerkev Sv. Martina na Pohorju, ki stoji najbrž na temeljih nekega rimskega svetišča. Stara sta tudi vikarijata v Črešnjevcu in Venčeslu. Cerkev tega češkega svetnika — edina na slovenskem ozemlju — se omenja že l. 1251, torej še pred češko zavlado na Štajerskem.

L. 1245 se je zgodila važna sprememba pri slivniški župniji: patrijarh Bertold jo je vtelesil okoli l. 1237 ustanovljenemu samostanu dominikank v Studenicah, dasi Studenice niso bile v slivniški, temveč v konjiški pražupniji. Ta odlok patrijarhov pojasnjujejo že prej omenjene zemljiško-gosposke razmere. Studeniški samostan je ustanovila Sofija, sestra Henrika Rogaškega, ki je bil zemljiški gospod nad ozemljem slivniške župnije. Patrijarh je hotel s tem samostanu zagotoviti dohodke. Slivniški župniki so zanaprej le vikarji in se morajo zadovoljiti le z majhnim delom dohodkov, katerih glavni del dobiva zanaprej samostan. Prvi čas, v dobi naturalnega gospodarstva, je morda bilo samostanu kaj pomagano, v resnici pa ni imel od tega posebne koristi, pač pa mnogotere pravde in prepire s slivniškimi župniki, novejši čas pa težka patronska bremena. Patronat nad slivniško župnijo je imel dotlej patrijarh in si je tudi zanaprej pridržal imenovanje slivniškega župnika, pač pa je 1249 določil, da sme slivniški župnik (oziroma vikar) v sporazumu z arhidijakonom nastavljati vikarje pri podružnih cerkvah. Še dandanes ima lavantinski škof pri slivniški župniji pravico proste podelitve, dočim je pri nekdaj podružnih vikarijatih patronska pravica, t. j. pravica, imenovati župnike, prešla na studeniški samostan in po ukinitvi samostana na graščino, po obnovitvi samostana pa zopet nanj.

Iz območja slivniške pražupnije je patrijarh Bertold l. 1249 izločil župnijo Sv. Štefana na Spodnji Polskavi, ker je to župnijo ustanovil Riher Junski, mož Sofije Rogaške, ustanoviteljice studeniškega samostana, vendar je patrijarh i tu imenovanje župnika pridržal sebi. Pravico prezentacije ima graščina Freistein pri Sp. Polskavi, nekdaj last Riherjeva.

Po vtelesenju slivniške župnije studeniškemu samostanu je bilo neprilično to, da je samostan sam bil v drugi župniji, namreč v konjiški pražupniji. Temu je patrijarh Bertold odpomogel s tem, da je konjiškega in slivniškega nadžupnika pripravil k zamenjavi nekaterih krajev. Na podlagi njunega dogovora je patrijarh l. 1251 izločil iz konjiške pražupnije cerkvi v Laporju in Poljčanah in ju z vsemi pravicami priklopil slivniški pražupniji, oziroma samostanu, Studenice so namreč spadale pod poljčanski vikarijat. Konjiškemu nadžupniku pa je patrijarh dodelil iz slivniške župnije Tinje in Venčesl. V spomin na to še ima konjiški nadžupnik dandanes pravico prezentacije tinjskega župnika; pri Venčeslu je patronat pozneje prevzel verski sklad. Odslej je torej šla meja med slivniško in konjiško pražupnijo od vrha Pohorja do potoka Bistrice, od Bistrice do Kostanjšice in do Ložnice.

Cerkev v Poljčanah[1] je bila prvotno posvečena Devici Mariji, ustanovil jo je, kakor pravi neki kamenit napis, neki Iring, o katerem sicer ni nič znano; še l. 1429 se imenuje Marijina cerkev. Pozneje je, neznano kdaj, spremenila naslov in je poslej posvečena Sv. Križu. Poljčane so bile dolgo časa laporska podružnica, dasi se je že 1429 tu ob nedeljah in praznikih opravljala služba božja. Patronat nad cerkvijo je imel krški škof kot dedič nekdaj Heminih posestev v Dravinjski dolini.

Poljčanska župnija je bila ustanovljena šele l. 1760, patronat pripada zanaprej studeniški gospoščini.

Cerkev sv. Mihaela v Črešnjevcu je imela že 1252 svojega vikarja Henrika.

L. 1683 je studeniški samostan ustanovil vikarijat v Cirkovcah, kjer se cerkev omenja že l. 1567. Cerkev sv. Ane v Framu se omenja kot slivniška podružnica že l. 1567.

Iz črešnjevskega vikarijata se je izločila župnija sv. Andreja v Makolah. Cerkev je nastala še v dobi gotike ter je radi velike oddaljenosti od Črešnjevca vsaj od časa do časa bival tu duhovnik. Leta 1736 so dobile Makole lastno ekspozituro, kar je sklepati iz tega, ker se s tem letom začenjajo župne matične knjige.

Goriški nadškof Mihael Attems je ob priliki vizitacije leta 1766 makolsko ekspozituro povzdignil v župnijo, čemur je črešnjevski župnik sicer ugovarjal, pa ni nič pomagalo.

---

[1] Pajek dr. J., Zgodovina Poličanske župnije. Maribor, 1898.

Tudi pri Sv. Trojici na Gornji Polskavi je po zatrtju patrijarhata goriški nadškof ustanovil posebno duhovnijo ok. 1758.

3. Pražupnija Konjice.

Prvič se omenja 1146 istočasno s hočko in slivniško pražupnijo. Vzamimo sedanjo dekanijo konjiško, pa odtegnimo župniji Stranice in Skomre, prištejmo pa Laporje, Poljčane in Studenice, potem dobimo prvotni obseg konjiške pražupnije, ki ga je imela do l. 1251. Iztočno mejo konjiške pražupnije smo določili že prej pri slivniški pražupniji. Južna meja je šla ob razvodju med Dravo in Savo v zapadni smeri čez Tolsti vrh, Gisovec, Boč, Gabernik, Nunski vrh, Dolgo goro ter je tu mejila približno do Poljčanskega potoka s svetokrižko pražupnijo, potem pa s ponkovsko do ceste, ki vodi iz Dramelj v žičko kartuzijo. Dalje proti zapadu je mejila s pražupnijo Nova cerkev. Zapadna meja je šla sredi med Frankolovim in Črešnjicami, potem po slemenu Konjiške gore, čez grič Sv. Križa, Golek, Bukovo goro in ob Dravinji navzgor do njenega izvira pod Rogljo, od tam pa v isti smeri do srede Lazin. Od tod je šla severna meja po vrhu Pohorja do Jelovskega vrha, kjer so se srečale konjiška, slivniška in hočka pražupnija.

Proti severu in severozapadu je konjiška pražupnija mejila s pražupnijo Sv. Martina pri Slovenjgradcu.

Vsled izmenjave l. 1251 se je meja na iztoku in jugu nekoliko spremenila, kakor je to bilo že povedano pri Slivnici.

Srednjeveški samostani so si povsod prizadevali, da so postali eksemptni t. j. izvzeti izpod oblasti župnikove in škofove ter podložni le svojim redovnim predstojnikom in papežu. Tako je tudi žička kartuzija kmalu dosegla neodvisnost od konjiškega župnika in s tem se je pražupnijsko ozemlje skrčilo toliko, kolikor ga je bilo v lasti kartuzijancev.

Razen žičke kartuzije je že pred letom 1251 na ozemlju konjiške pražupnije nastalo več podružnih cerkev, tako sv. Filipa in Jakoba v Laporju, Device Marije (sv. Križa) v Poljčanah, morda že tudi sv. Janeza Krstnika v Čadramu, sv. Marjete na Keblju in sv. Ilja v Zrečah, vsaj naslovi treh zadnjih cerkev dajo sklepati na visoko starost. Ob koncu srednjega veka sta v okviru konjiške pražupnije bila dva vikarijata, v Črešnjicah in Tinjah, tri ekspoziture, v Zrečah, Čadramu in Ločah ter grajski beneficijat v Jamniku. Naravno je, da sta nastala najprej vikarijata v Tinjah in Črešnjicah, ker njun okoliš je bil najbolj oddaljen od Konjic. V Tinjah je nastala cerkev sv. Petra in Pavla še pred l. 1251, ko so Tinje prišle iz slivniške župnije pod Konjice. Najbrž je že takrat bil v Tinjah stalen duhovnik, z vso gotovostjo pa se tinjski vikarijat omenja l. 1429, ko je patrijarh

Ludovik Teck nastavil v Tinjah nekega Hermana iz Sevnice. Ob enem je naglasil patrijarh, da mora vikar, »kakor običajno«, darovati materi cerkvi vsako leto 24 graških penezov ter priti s svojimi župljani v procesiji in z zastavami h glavni župniji na predvečer Kristusovega Vnebohoda. Sicer je imel konjiški nadžupnik pravico, nastavljati tinjske vikarje, a to se je moralo zgoditi s privoljenjem patrijarha ali vsaj arhidijakona kot patrijarhovega namestnika. Tinjski vikarijat je odtegnil pražupniji svet ob pobočju Pohorja med Tremi kralji in Ložnico.

Črešnjice se prvič omenjajo kot župnija l. 1402. Ker je od te strani bil silno težaven dohod v Konjice, je pač tu nastal že davno poprej vikarijat, kateremu je bil prideljen ves svet zapadno od žičke kartuzije in južno od Konjiške gore.

Pa tudi tako zmanjšana pražupnija je še bila preobsežna za dušno pastirstvo, ko se je ljudstvo namnožilo. Nadžupnik je tedaj pri važnejših podružnicah nastavil pomožne duhovnike ali ekspozite, ki so pa bili od njega odvisni. L. 1542 našteva nadžupnik Gašpar Hirtzler naslednje ekspozite: v Čadramu, v Ločah, v Zrečah. L. 1342 je bil ustanovljen beneficij v gradu Jamnik, kjer je potem bival poseben duhovnik, vrhu tega je pri glavni cerkvi bilo šest nadarbin, katerih je vsaj polovica bila vedno zasedena.

Ni znano, so se li ti vikarijati in ekspoziti vzdržali v dobi luteranskega gibanja, a okoli l. 1675 je bil ustanovljen vikarijat v Zrečah in menda 1681 v Ločah. Tudi v Žičah je začasno bil vikarijat, ker so se od 1689—1732 ohranile tamošnje matične knjige.

Nadškof goriški je potem l. 1762 ustanovil vikarijat v Čadramu, 1766 pa na Prihovi.

Nova ustanovitev dušnopastirskih postojank in daljna cepitev konjiške pražupnije in njenih vikarijatov je sledila pod vlado Jožefa II. V obsegu konjiške pražupnije (po že omenjeni izpremembi l. 1251) so že v srednjem veku nastale cerkve, ki še dandanes stoje, le dve sta podrti: c. sv. Križa pri Konjicah in sv. Pankracija pri gradu Jamnik; štiri so pa postavljene pozneje: v Konjicah sv. Ana proti koncu 16. stoletja, Marijina cerkev na Brinjevi gori (1769) in sv. Neže istotam (1717) ter nova čadramska župna cerkev (1895—1899). Vizitacijski zapisnik iz l. 1545 omenja podružnice v Zrečah, pri Sv. Kungoti, v Čadramu, na Keblju, v Ločah in Žičah, potem pa pristavlja, da je še 11 cerkev (poleg vikarijatov v Tinjah in Črešnjicah). To število res dobimo, če seštejemo sedaj stoječe cerkve, prištejemo dve podrti in odštejemo pozneje postavljene, ki smo jih prej omenili. Pred l. 1545 so torej v konjiški nadžupniji bile postavljene podružne cerkve: sv. Križa, sv. Pankracija, sv. Martina, sv. Barbare, sv. Jakoba v Resniku, sv. Miklavža, sv. Lenarta, sv. Mohorja, sv. Jošta, Device Marije na Prihovi in sv. Jerneja.

4. Pražupnija Sv. Martina na Ponikvi.

Obseg te pražupnije predstavlja današnja šmarska dekanija, če odvzamemo župnijo sv. Valentina pri Žusmu, ki je bila nekdaj v pilštanjski pražupniji. L. 1303 se njeno ozemlje označuje, da leži med Sotlo in Hudinjo, in l. 1304 se imenuje Ponikva župnija »s te strani vode, ki se imenuje Sotla«. Ako bi se pražupnija raztezala do Sotle, bi morali nekdaj svetokrižka in ponkovska pražupnija tvoriti eno pražupnijo, in sicer ponkovsko. O tem pa ni nobenega sledu. Istočasno, ko se Ponikva imenuje kot župnija med Sotlo in Hudinjo, se že kot samostojna pražupnija omenja tudi Sv. Križ pri Rogaški Slatini. Dotična označba je le približna, dejanski ponkovska pražupnija ni segala do Sotle.

Mimo današnje Ponikve je držala starodavna velika rimska cesta in v okolici so sledovi prastare naselbine; zdi se, da je že v 11. stoletju bilo tu večje gospodarsko središče (Sirdosege=Sržovica, Kos III, št. 126).

Tako je naravno, da je tu nastalo tudi duševno središče, župnija. Prvi po imenu znani ponkovski župnik je Henrik, ki se omenja l. 1236, l. 1240 pa Konrad in 1241 župnik Peter.

Patronat nad ponkovsko župnijo je imel oglejski patrijarh, ki jo je vsaj posredno menda tudi ustanovil. Tukaj in pa v sosedni križevski pražupniji je imel patrijarh neka posestva, katera je patrijarh Ottobonus l. 1304 podelil Ulriku Soneškemu (Soneški so l. 1341 postali celjski grofje). Desetino v obeh župnijah so že prej dobili od patrijarhov gospodje Pfanberški. To desetino je Ulrik Pfanberški l. 1303 prepustil Ulriku Soneškemu. Končno je patrijarh Janez dne 25. februarja 1393 s privoljenjem oglejskega kapitola podelil Hermanu Celjskemu patronat čez šest cerkev radi večkrat izkazane zvestobe, zlasti, ker mu je pomagal dobiti nazaj cerkve, katere so mu »tiranske roke« bile ugrabile. Katere so te »tiranske roke«, ni lahko uganiti, najbrž so to kaki velikaši, pristaši Habsburžanov, ali pa ti sami. Herman je dobil patronstvo čez naslednje cerkve: Laško, Ponikva, Krško, Sv. Marjeta v Vodicah, Sv. Križ pri Rogatcu in Sv. Rupert pri Mokronogu. Papež Bonifacij IX. je l. 1393 potrdil podaritev teh patronatov Celjskemu grofu, ki je imel zanaprej pravico, predlagati za te župnije patrijarhu sposobne duhovnike, on jih bo potrjeval in jim dajal duhovsko oblast.

Ko so Celjski l. 1456 izumrli, je patronat prešel na habsburške vladarje. L. 1494 je bila ponkovska župnija vtelešena novoustanovljenemu zbornemu kapitolu v Novem mestu na Dolenjskem, ki je obdržal ta patronat do današnjega dne.

To dejstvo nam nekoliko osvetljuje postanek in razvoj vikarijatov in župnij v obsegu stare ponkovske pražupnije. Pri vseh teh župnijah, izvzemši Sv. Vid pri Grobelnem, ima še dandanes kapitol v Novem mestu patronske pravice. Iz tega sledi, da l. 1494, ob času inkorporacije,

še nobena teh župnij ni postala samosvoja, drugače ne bi prišla z materjo-župnijo pod ta patronat. Vse so pa postale samostojne že pred reformo Jožefa II., ker patronat nad jožefinskimi župnijami, kakor Sv. Vid, je prevzel verski sklad. Cerkve, nekdanje ponkovske podružnice, so pa dokaj starejše. Njih visoko starost kažejo že njihovi patrociniji, zlasti tam, kjer je kraj dobil ime po cerkvi. Šmarje je dobilo ime po Marijini cerkvi, katero ljudje imenujejo tudi Devico Marijo na »Jezerih«. Ime se vjema z davno geološko preteklostjo tega kraja. Ime »St. Marein« se omenja že l. 1348, torej je že precej časa poprej nastala tu cerkev. L. 1495 se izrecno pravi, da je v župniji ponkovski. L. 1528 je znan po imenu že vikar Janez Tanč. Začetkom 18. stoletja je Šmarje postalo samostojna župnija ter je prvi župnik Janez Krstnik Jurešič nastopil 18. julija 1701.

Po cerkvenem naslovu je dobil ime tudi trg Sv. Jurij, nekdaj imenovan pri Anderburgu ali pod Rifnikom, pozneje ob južni železnici. Kot kraj »S. Georgius in Anderburch«, župnije Sv. Martina na Ponikvi, se omenja l. 1340, l. 1384 se omenja že kot trg. Cerkev in trg sta nastala tu pod vplivom graščine Anderburg, ki je bila nekdaj last Hemina, potem pa krške škofije.

Cerkev je torej nastala precej časa pred l. 1340, ker takrat se že omenja tudi vikar, Ulrik z Laškega (trga). Okoli 1490 je Sv. Jurij postal vikarijat, cesar Maks I. je poboljšal dohodke, dovolivši pobiranje desetine v celem št. jurskem okolišu. L. 1528 sta bila pri Sv. Juriju že dva duhovnika, župnik, oziroma vikar Andrej Harmlach in pomočnik (Gesellpriester) Erlah. L. 1559 je takratni župnik Jurij Aparnik bil že komisar (po današnje dekan). Sedanja cerkev je bila posvečena 20. avgusta 1721 po škofu pičenskem Juriju Frančišku de Marotti, ki je bil ob enem prošt v Novem mestu.

V šentjursko župnijo so spadale do l. 1765 sedanje župnije: Slivnica pri Celju, Kalobje, del Sv. Ruperta nad Laškim in del drameljske župnije. Zato je bilo po izročilu pri Sv. Juriju po osem duhovnikov, ki so šli ob nedeljah in praznikih k raznim podružnicam opravljat službe božje.

L. 1761 se je odcepila od št. jurske župnije Slivnica; prvi slivniški župnik je postal št. jurski kapelan Štefan Tušek l. 1761.

Kalobje se kot kraj omenja že l. 1278 (villa Chalop), potem 1305, o cerkvi pa ni poročila. Cerkev Device Marije je bila postavljena l. 1572 in 1621 posvečena. Kalobje je postalo župnija pod Marijo Terezijo ok. l. 1765.

Po priliki istočasno kakor Sv. Jurij je postal župnija tudi trg Lemberg ter se izločil iz ponkovske pražupnije okoli l. 1500. Kraj »Lewenberg« se omenja že l. 1248, obenem pa graščak Nikolaj Lemberški, morda je temu pripisovati postanek cerkve sv. Nikolaja v trgu Lembergu. Prvotno pa sedež župnije ni bil pri tej cerkvi, ampak pri sv. Pankraciju vrh hriba nad Lembergom, kamor

so iz trga vodile pokrite stopnice. Šele pozneje se je sedež župnije prenesel v trg k cerkvi sv. Nikolaja in je tu ostal do l. 1786. Med tem je župnik Mikec postavil l. 1754 prostorno romarsko cerkev Device Marije na Sladki gori. Ker se je tu shajalo mnogo ljudstva in je bilo naravno središče župnije, je župnik Petrič dosegel pri vladi in pri goriškem nadškofu, da se je župnija prenesla iz Lemberga na Sladko goro. Lemberg je dobil v zameno lastno kuracijo, ki je pa po smrti prvega kurata l. 1790 bila ukinjena kot nepotrebna.

V najjužnejšem delu ponkovske pražupnije se je razvil vikarijat v Zibiki. Tukajšnja cerkev sv. Jerneja se prvič omenja kot ponkovska podružnica l. 1405. Cerkveni naslovi apostola Jerneja sicer spominjajo na precejšnjo starost, vendar mislimo, da pri zibiški cerkvi ne smemo iti dalje nazaj od 14., k večjemu do konca 13. stoletja. Ker kraj ni dobil imena po cerkvi, je znak, da se je naselbina razvila prej in je torej cerkev nekoliko poznejša. Ker so se iz leta 1669 ohranile še krstne knjige, je vsaj v 17. stoletju nastala tu že samostojna dušnopastirska postaja. Se je li ta vikarijat izločil naravnost iz matere-župnije ali morda iz šmarskega vikarijata, ali pa ta iz zibiškega, je težko reči. Lega in oddaljenost Zibike govorita za slednje, ker je bil pač vikar najbolj potreben pri tisti cerkvi, ki je bila najbolj oddaljena od pražupnijske cerkve. Razmeroma pozno se je izločil severni del pražupnije med mejo konjiške in novocerkovške pražupnije s središčem v Dramljah. Kraj (Durrenberg) se omenja v ponkovski župniji leta 1451, toda o cerkvi ni spomina, vendar naslov kaže vsaj na 15. ali 14. stoletje. Ker se matične knjige začenjajo z l. 1773, je okoli tega leta v Dramljah nastala samostojna župnija.

5. Pražupnija Sv. Križ pri Rogaški Slatini.

Pri ponkovski pražupniji smo omenili, da se svetokrižka pražupnija opetovano skupno omenja s ponkovsko. Iz naslova, ki je dan tej starodavni cerkvi, je sklepati, da je župnija nastala v dobi prvih križarskih vojn, ko se je posebno razširila navada, dajati cerkvam naslov sv. Križa.

Svetokrižki pražupniji so pri njeni ustanovitvi odkazali prostran in hribovit svet od vrha Boča in Donačke gore do vrha Rudnice, od Gabernika in Mestinjskega potoka do Sotle. Ob razvodju med Dravo in Savo vrh Donačke gore, Plešivca in Boča je mejila s hočko, slivniško in konjiško pražupnijo. Ob meji s konjiško pražupnijo na Gaberniku je krenila meja v zapadni smeri k vznožju Gabernika ob sedanji okrajni cesti po priliki do cerkvice sv. Rozalije, potem ob potoku, ki teče proti soteski pod sladkogorsko podružnico sv. Benedikta, do njegovega izliva v Mestinjski potok, dalje ob tem potoku do stoka Zibiškega potoka in naprej ob tem potoku med vasjo Zibika (v svetokrižki župniji) in zibiško cerkvijo sv. Jerneja (ponkovska župnija). Tu

je na zapadni strani mejila s ponkovsko pražupnijo. Nadalje je šla meja v jugozapadni smeri čez Tinjski potok vrh Rudnice in tu se je svetokrižka pražupnija tikala pilštanjske doli do Sotle. Proti Hrvatski je Sotla delala deželno in cerkveno mejo. Tu je svetokrižka pražupnija mejila s hrvatsko pražupnijo Device Marije v Taborskem. Ob razvodju vrh Donačke gore in Boča je župnijska meja bila obenem meja med Savinjsko krajino (potem Celjsko grofijo) in Ptujsko krajino ali marko. Na Gaberniku je župnijska meja bila ob enem meja med rogaško in zbelovsko deželsko sodnijo. Na zapadni strani se deželskosodne in župnijske meje večinoma niso vjemale, ker so se tu pozneje zgodile razne spremembe v razdelitvi graščinskih in deželskosodnih okolišev.

Na ozemlju prastare svetokrižke župnije so nastale naslednje župnije: Sv. Križ, Rogatec, Sv. Rok ob Sotli, Sv. Florjan pod Bočem, Kostrivnica, Sv. Hema, Sv. Peter na Medvedovem selu in deloma Zibika.

Pražupnija Sv. Križa se že l. 1561 imenuje razdeljena ali razčlenjena župnija, t. j. pri posameznih, prvotno podružnih cerkvah so že bili stalni dušni pastirji ali vikarji, skoraj z enakimi pravicami kakor župniki. Kakor drugod, so se tudi tukaj najprej odcepili tisti kraji, ki so bili najbolj oddaljeni. Tako je dobil svoje cerkveno središče kot med Donačko goro in Sotlo v Rogatcu, kjer je bila tudi graščina, ki je hotela imeti duhovnika blizu. L. 1491 se še cerkev sv. Jerneja v Rogatcu imenuje »kapela«, t. j. podružnica. Tega leta namreč je cesar Friderik podelil nadarbino (beneficij) Device Marije v Rogatcu duhovniku Vinku Khuenu, svetokrižki župnik pa ga je imel vmestiti. Kmalu potem se je Rogatec osamosvojil in patronat je nad to kakor nad svetokrižko župnijo imel cesar sam, ki ga je dobil za grofi Celjskimi, ti pa so ga dobili od patrijarha.

Severozapadni del pražupnije pod Bočem in Gabernikom je pa dobil svoje cerkveno središče v Kostrivnici. Prvotna župna cerkev je bila sedanja podružnica sv. Lenarta; tod mimo je šla prastara pot za jezdece in pešce čez Boč, sv. Lenart je patron za konje in voznike. Cerkev sv. Lenarta v Kostrivnici se že l. 1545 imenuje župnija. Ustanovili so jo gospodje Freisteinski.

Stara župna cerkev je bila v ozkem in neprijaznem klancu, zato se je sedež župnije prenesel 1768 k novopozidani Marijini cerkvi v vasi Kostrivnica.

Zapadni del pražupnije se je ločil za časa Marije Terezije in je dobil svoje središče pri cerkvi Sv. Heme, kjer je že l. 1466 bila postavljena podružna cerkvica v čast bl. Heme. L. 1756 sta pa nadžupnik Pavel Drolc in goriški nadškof Karol Mihael Attems s privoljenjem cesarice Marije Terezije ustanovila pri tej cerkvi vikarijat. Ker ga je ustanovil nadžupnik sam, je njemu bil priznan patronat čez to župnijo tudi potem, ko je za časa Jožefa II. Sv. Hema postala samostojna župnija.

Isti nadžupnik je l. 1768 po dogovoru z graščinsko gosposko v Podčetrtku in z dovoljenjem nadškofa in cesarice ustanovil nov vikarijat pri Sv. Petru na Medvedovem selu, ki je za časa Jožefa II. postal tudi samostojna župnija, a patronat je ostal svetokrižkemu nadžupniku.

Pa tudi iz svetokrižke pražupnije izločena rogaška župnija je postala sčasoma preobširna. Goreči in podjetni goriški nadškof Karol Mihael Attems je hotel temu odpomoči ter je že 27. oktobra 1757 ustanovil nov vikarijat pri Sv. Roku ob Sotli. Ustanovitev novega vikarijata je potrdila tudi cesarica Marija Terezija. V obširni ustanovni listini pravi nadškof, da ga je župnik in dekan rogaški Jožef Trost prosil, naj radi velike oddaljenosti podeli podružni cerkvi sv. Roka vikarijatske pravice. Župniku rogaškemu pripozna pravico, predlagati za ta vikarijat primernega duhovnika.

Drugi vikarijat v rogaški župniji je ustanovil isti nadškof 21. julija 1760 pri podružni cerkvi Sv. Florjana pod Bočem.

Radi dolgotrajne bolezni nadžupnika Trosta in radi premajhne dotacije se pa ustanovitev tega vikarijata ni izvršila do l. 1775. Šele ko je rogaški graščak grof Anton Leslie zboljšal dohodke, je nadžupnik predlagal prvega vikarja Blaža Miheliča, ki je nastopil vikarsko službo 1. januarja 1776.

6. Pražupnija Sv. Mihaela v Pilštanju.

Hriboviti in v naših časih od svetovnega prometa skoraj odrezani kozjanski okraj ima važno ulogo v zgodovini. Današnji kozjanski sodni okraj predstavlja približno ozemlje starodavne pilštanjske pražupnije.

To ozemlje je proti koncu 10. stoletja posedal mogočni Savinjski grof Engelbert Pilštanjski, ki se omenja l. 963 in 980. S svojo ženo Tuto je imel hčer Hemo, ki je vzela karantanskega grofa Viljema iz starodavne brežko-selške rodovine.

Hema je bila zelo pobožna gospa, zato ni moči misliti, da bi bilo brez cerkvene organizacije obširno ozemlje poznejših graščin Pilštanj, Kozje, Kraljevec (Königsberg), Podčetrtek, Podsreda in Planina. Verjetno je že pred madjarskimi navali bila tu kaka cerkev, gotovo pa je nastala pilštanjska župnija kmalu po odgonu Madjarov okoli l. 1000. Tudi cerkveni naslov sv. Mihaela kaže na visoko starost. Patronat nad župnijo je tja do 14. stoletja imel oglejski patrijarh, ki je kot glavni dohodek cerkvi in župniku odstopil desetino, katera je po takratnih zakonih njemu šla.

Prvotna pilštanjska župnija je bila veliko bolj razsežna kakor današnja kozjanska dekanija. Dodati moramo še župnijo Bizeljsko, ki je bila l. 1854 priklopljena videmski dekaniji, in župnijo sv. Valentina pri Žusmu, ki je bila l. 1870 izločena iz kozjanske dekanije

ter priključena šmarski. Pilštanjska pražupnija se je raztezala od hriba Jezerce pri Kalobju do Sotle. Napram ponkovski in svetokrižki pražupniji je šla njena meja tam, kjer gre dandanes župnijska meja župnij Slivnica pri Celju, Sv. Štefan pri Žusmu, Sv. Hema. Na jugu je delala mejo rečica Sotla od svetokrižke meje pri Podčetrtku do izliva potoka Dramlja v Sotlo nižje Bizeljskega. Od Sotle je šla potem meja med pilštanjsko in videmsko pražupnijo navzgor ob sedanji severni meji župnij Pišece, Sromlje, Zdole, Koprivnica, Rajhenburg, Zabukovje do potoka Gračnice blizu Jurkloštra, kjer se je srečala z laško pražupnijo. Od Gračnice je šla meja med obema pražupnijama tam, kjer je sedaj župnijska meja Sv. Lenarta nad Laškim, Sv. Ruperta in Kalobja ter se je ob bregu Jezerce zopet srečala s ponkovsko pražupnijo.

Že l. 1167 se omenja pilštanjski župnik Friderik, l. 1173 pa Bernard; l. 1237 je župnik Rupert bil ob enem dekan, istotako 1252 Peter, ki je imel kot dekan oblast tudi čez Dravsko polje.

L. 1254 je patrijarh Gregor vtelovil pilštanjsko župnijo gornjegrajskemu samostanu, a ostala je pri njem le do l. 1261. Tega leta je škalski župnik Ortolf odstopil župnijo Škale samostanu v Gornjem gradu, samostan pa njemu v zameno župnijo Pilštanj. Toda l. 1346, dne 19. oktobra, je patrijarh Bertrand znovič vtelovil pilštanjsko župnijo gornjegrajskemu samostanu, ki je sedaj dobil tudi patronat nad njo. Tako je ostalo, dokler ni bil samostan zatrt in izročen 1461 ustanovljeni Ljubljanski škofiji. L. 1786 je pilštanjska župnija prešla pod oblast Lavantinske škofije, dočim je patronat ostal ljubljanskim škofom kot lastnikom gornjegrajske graščine.

Pod patronat ljubljanske škofije spadajo še dandanes naslednje cerkve, nekdanje podružnice pilštanjske pražupnije: Kozje, Sv. Peter pod Svetimi gorami, Podsreda, Podčetrtek, Sv. Vid pri Planini, Dobje, Bizeljsko. To je znak, da l. 1346 pri teh cerkvah še ni bilo samostojnih vikarijatov ali župnij, pač pa so nastale pred jožefinsko preuredbo župnij. Naravno je, da so na tem silno razsežnem ozemlju že zgodaj nastale podružne cerkve, h katerim so najprej prihajali opravljat službe božje duhovniki od glavne cerkve, potem pa so začeli stalno tam prebivati. Že v 13. stoletju se omenjata vikarijata pri Sv. Petru pod Svetimi gorami in pri Sv. Lovrencu v Krajini ali na Bizeljskem. Druga cerkev sv. Lovrenca je nastala ob drugi skrajni točki ob Sotli, namreč v Podčetrtku, kjer je imela svojo graščino ena največjih gospoščin krške škofije. Radi velike oddaljenosti in radi graščine je pač tu nastal zgodaj vikarijat, ki je pa bil odvisen od glavne cerkve in je zato ž njo vred bil vtelešen gornjegrajskemu samostanu. Z gotovostjo se da ta vikarijat izpričati v 14. stoletju, a je bržčas veliko starejši.

Skrajni severoiztočni del pražupnije je dobil svoje duhovno središče pri Sv. Jakobu v Žusmu, kjer je bil vikarijat ustanovljen l. 1394.

Za zapadni del pražupnije je pa nastal vikarijat pri Sv. Vidu pri Planini, ki se omenja prvič l. 1452, pa je seveda še veliko starejši. Še prej, namreč l. 1426, se omenja vikarijat Sv. Janeza Krstnika v Podsredi, kjer je bila tudi graščina z veliko gospoščino.

Tako so do konca 15. stoletja vsi obmejni kraji pilštanjske pražupnije dobili svoje cerkve in vikarje. Materi župniji je ostalo le še osredje. Pa tudi to je bilo še preobširno, ko se je ljudstvo namnožilo.

L. 1774 je planinski beneficijat Blaž Uršič prosil ljubljansko škofijstvo, da bi se beneficijat v Planini izpremenil v kuracijo. Svetovidski vikar Matija Smuk je o tem izrazil škofijstvu svoje mnenje v tem smislu, da kuracija v trgu Planini ni potrebna, pač pa bi dobro bilo, ustanoviti dušnopastirsko postajo pri Devici Mariji v Dobju. Škofijstvo je ta predlog osvojilo, ž njim se je sprijaznil tudi Uršič ter svoje imetje sporočil za vzdrževanje župnika v Dobju. Tako je l. 1785 Dobje postalo župnija, izločena iz župnije (vikarijata) Sv. Vida pri Planini, zato je patronat ostal ljubljanskemu škofijstvu.

7. Pražupnija Sv. Ruperta v Vidmu.

Skrajni južni kot sedanje Lavantinske škofije med Savo in Sotlo je imel svoje prvo cerkveno središče v Vidmu ob Savi. Najbrž je že v 10. stoletju nastalo tu kako svetišče, a naslov cerkve sv. Ruperta kaže očividno solnograški vpliv. Po Hemi je namreč ves ta svet dobila solnograška cerkev. Prvič se v listinah omenja cerkev sv. Ruperta l. 1155. Dasiravno je bila zemlja solnograška last, je vendar pravico, imenovati župnika, imel patrijarh. Iz l. 1297 je n. pr. znano, da je patrijarh Rajmund po smrti videmskega župnika Markvarda namestil Engelberta iz Brežic. Solnograškemu svetniku Rupertu sta na obeh straneh Save posvečeni dve cerkvi. To ni spomin na kako solnograško misijonsko delovanje, kakor je mislil l. 1885 Hauthaler, marveč je postanek obeh cerkev poznejši in izbira tega svetnika dovolj jasna.

L. 895 je Rajhenburg in Krško s celo okolico podaril cesar Arnulf Valtunu. Vse to je pozneje dobila Hema ter je 1043 odstopila Rajhenburg Solnogradu kot odkup za desetino. Obe cerkvi sv. Ruperta sta nastali okoli l. 1050. Da je Oglej ti dve cerkvi napravil za središče dveh velikih pražupnij, je znak, da dotlej ni bilo v teh krajih kake cerkve.

Obseg prvotne videmske župnije je bil nekoliko manjši, kakor sedanje dekanije, ker je župnija na Bizeljskem nekdaj spadala pod pilštanjsko pražupnijo. Mejila je na jugu na Sotlo, na zapadu na Savo, mejo na severu napram laški pražupniji določimo pri tej pražupniji.

Leta 1331, dne 27. junija, je patrijarh Pagan izročil videmsko pražupnijo cistercijskemu samostanu v Kostanjevici. Razlog vtelesbi je naveden v dotični listini: kostanjeviški samostan je radi neprestanih ogrskih napadov silno trpel in je bil blizu propadu. Da bi mu pomogel na noge, mu je patrijarh podaril dobro dotirano videmsko župnijo. S tem si je pa samostan nakopal mnogo sitnob. Že proti koncu 14. stoletja je imel dolgotrajno in drago pravdo z videmskim vikarjem in si je dal po zagrebškem kapitolu na novo potrditi inkorporacijsko listino. Vikar Aloch Helfenberger (po imenu soditi trd Nemec v čisto slovenski župniji!) je samostanu odrekel 50 letnih dukatov miznine, ki bi jih moral dajati od svojih dohodkov. Zadeva je prišla celo pred papeža in se je končala z obsodbo vikarja Helfenbergerja. Leta 1417 je zopet moral samostan braniti svoje pravice do videmske župnije proti župniku Ivanu iz Podsrede. Ob tej priliki so bile na novo določene svote, ki jih imajo plačevati vtelovljene cerkve: videmski vikar 26 dukatov na leto, sevniški kapelan 28, pri sv. Lovrencu v Brežicah 12, pri Rajhenburgu svota ni označena.[1]

Videmska župnija je ostala vtelešena kostanjeviškemu samostanu, dokler ga ni Jožef II. zatrl ter je njegova gospoščina postala last verskega sklada kranjske dežele. Patronat nad Vidmom in drugimi župnijami, ki so se pred jožefinsko reformacijo izločile iz videmske župnije, je od samostana prešel na verski sklad. Ta ima sedaj patronat nad župnijami: Videm, Sevnica, Pišece, Dobova, Sromlje. Od starejših župnij je izvzet Rajhenburg, kjer ima patronat ondotna graščina. Iz tega bi se dalo sklepati, da se je prvotni videmski vikarijat sv. Petra in Pavla osamosvojil že pred letom 1331 ter zato ni bil vtelovljen Kostanjevici. Ta sklep bi bil opravičen, ako bi se dalo kakorkoli dognati, da je patronat nad to župnijo imela stalno graščina. Stvar je pa drugačna. Dne 26. oktobra 1504 poroča kostanjeviški opat Ivan patrijarhu, da je župnija sv. Petra pod gradom Rajhenburgom vtelovljena samostanu. Graščak Ivan pl. Reichenburger pa si je zadnji čas začel lastiti patronat in hoče imeti prezentacijsko pravico. Obljubil je, dajati samostanu iz svojega na leto devet talentov, t. j. 54 liber za miznino. Ker je to lep denar, so mu obljubili, odstopiti patronat nad župnijo, ako dobe za to dovoljenje od patrijarha in cesarja. Med tem je pa graščak pobral od vikarja dohodke, ki so bili namenjeni samostanu, temu pa ni nič plačal. Kako se je potem ta zadeva končala, ni znano, najbrž so se kakorkoli pogodili in je graščak dobil patronat nad rajhenburško župnijo.[2] Torej še pred l. 1331 Rajhenburg ni bil samostojna župnija, temveč videmski vikarijat. Rajhenburški vikarijat

---

[1] Milkowicz, Die Klöster in Krain v „Archiv für österr. Geschichte" B. 74, str. 353—354 (Wien 1889) in ondi navedene listine v ljubljanskem muzeju.

[2] Koblar, Drobtinice iz furlanskih arhivov, Izvestja Muz. dr. za Kranjsko II (1892), str. 57.

je nastal najbrž že v 12. stoletju, ker omenja se že leta 1213. Rajhenburška graščina ima tudi patronat nad župnijo Marijinega Vnebovzetja v Koprivnici, ki se je izločila iz rajhenburške župnije. Koprivnica je že pred jožefinsko preuredbo imela svojo lokalno kapelanijo, zato je patronat nad to župnijo ostal graščini.

Radi velike oddaljenosti so pač nastali vikarijati že zgodaj v Sevnici, v Pišecah in Brežicah. V Sevnici se že l. 1431 imenuje Cerkvena ulica (Chirichgasse) in je ondotna cerkev sv. Nikolaja že takrat obstojala. L. 1545 je Ivan Sevniški, župnik v Gotovljah, ustanovil kapelanijo v Sevnici, a že l. 1375 se omenja v Sevnici neki Ulrik, 1490 pa Krištof Krainburger, ki sta bila najbrž lokalna duhovnika.

Pišece se sicer omenjajo že 1268 in 1284, a o ondotni cerkvi sv. Mihaela ni govora. Ta cerkveni naslov, potem graščina, ki se tu omenja že l. 1329, pa velika oddaljenost od Vidma dajo slutiti na precejšnjo starost tukajšnje cerkve in vikarijata, toda do l. 1331 se tu ni razvil samostojen vikarijat.

V Brežicah, ki se l. 1360 imenujejo trg (marcht Rain), se l. 1443 omenja kapela, t. j. podružnica sv. Lenarta, v mestu je bila stara cerkev sv. Lovrenca, o kateri pa ni starejših poročil. Stala je do l. 1781 na drugi strani ulice nasproti sedanjemu župnišču. Okoli cerkve je bilo pokopališče. Obrnjena je bila proti iztoku, tako, da je glavni vhod bil od savske strani. Polagoma se je pa Sava tako približala cerkvi, da je začela grobove podkopavati in je postal nevaren dohod do cerkve. Tedaj je kostanjeviški samostan dal na drugi strani ceste postaviti sedanjo župno cerkev, ki bi po prvotnem načrtu imela segati do ceste. Ker pa samostan ni hotel več prispevati k stavbi, je zmanjkalo denarja in so jo morali skrajšati do sedanje dolgosti.

Brežice so dobile svojega duhovnika menda kmalu po izvršeni katoliški reformaciji, v prvih desetletjih 17. stoletja. Od l. 1641 se začenjajo krstne knjige.

Sromlje se kot kraj omenjajo že l. 1268 (vila Zwaromel), po patrociniju sv. Martina bi bilo sklepati na visoko starost ondotne cerkve, vendar o starejši cerkvi ni poročila. Sedanja cerkev sv. Martina je postavljena l. 1750, l. 1753 so Sromlje postale samostojna župnija pod patronatom kostanjeviškega samostana. Zanimivo je tamošnje ljudsko izročilo, da je sromeljska župnija tako stara ali še starejša ko videmska. To poročilo pravi, da je bilo nekdaj v Sromljah več duhovnikov, ko je pa nekoč župnišče pogorelo in ljudi kuga pomorila, so se duhovniki preselili v Videm. Ali je v tem kako jedro resnice, se iz zgodovinskih virov ne da dognati.

8. Pražupnija Sv. Martina v Laškem.

Celi okoliš laške pražupnije in sedanje dekanije izpolnjuje gorovje in hribovje z ozkimi in globokimi dolinami. V 18. stoletju so bile ceste v teh krajih tako slabe, da je bilo potovanje z vozom skoraj nemogoče. In vendar so ti težko pristopni kraji bili že v prazgodovinski in rimski dobi dobro obljudeni in obdelani, kakor kažejo mnogi tod raztreseni spomeniki.[1] Tudi krščanstvo je že zgodaj dospelo v te kraje in verjetno je že v 8. stoletju bila v Laškem misijonska postaja, iz katere se je potem razvila laška silno obsežna župnija. Ta župnija je segala tudi preko Save na Kranjsko ter je obsegala župniji Radeče in Boštanj (Savenstein). Mejila je s starimi župnijami Braslovče, Žalec, Ponikva, Pilštanj, Videm in Svibno.

V 13. stoletju je laška župnija razpadala v dve polovici, severno s središčem v Laškem, in južno s središčem v Št. Ilju pri Zidanem mostu in z vikarijatom v Loki. Mejo med njima je delalo gorovje Turje od Save pri Hrastniku do Savinje pod Rimskimi toplicami, potem potok Gračnica od svojega izliva do Jurkloštra. V svoji severni polovici je ostala laška župnija nerazdeljena do sredine 18. stoletja.

Strassburški vizitacijski zapisnik iz l. 1545 našteva v laški župniji 14 podružnic: Sv. Jakob, Sv. Rupert, Naša ljuba Gospa na Gori (Svetina), Sv. Ana (Svetina), Sv. Peter, Sv. Miklavž, Sv. Lenart, Naša gospa na Gradcu, sv. Janž (morda kostenjak?), Marija Magdalena, Sv. Mohor, sv. Katarina, Sv. Marjeta, Sv. Štefan. Obhajancev je bilo takrat 1500. Patronat nad laško župnijo je imel prvotno patrijarh, ki je najbrž tudi ustanovil župnijo z desetino. L. 1399 je patrijarh Ivan odstopil ta patronat grofu Hermanu Celjskemu. L. 1415, 23. januarja, je papež Ivan XXIII. potrdil Hermanu Celjskemu patronske pravice nad župnijami Laško, Ponikva, Krško, Vodice, Sv. Križ pri Rogatcu, Mokronog.

Po izumrtju celjskih grofov je patronat nad laško župnijo prešel na dediča celjskih posestev, cesarja Friderika III. kot deželnega vladarja štajerskega in je še dandanes deželni vladar patron.

Okoli l. 1480 je dobil laško župnijo v začasni užitek tržaški škof Anton Goppo. L. 1486 je bil župnik v Laškem Ahacij pl. Sebriach, ta je pa za Goppom postal tržaški škof in je tudi njemu bila župnija prepuščena v užitek. Tudi naslednji škof tržaški Peter Bonomo (1502—1546) je imel laško župnijo kot navržek in mu je cesar Ferdinand 17. februarja 1533 dovolil, da sme zastaviti nekatera posestva, pripadajoča laški župni cerkvi.

L. 1598 se je opat cistercijskega samostana v Kostanjevici potegoval za to, da se Laško in Krško vtelesita temu samostanu. To prošnjo je dobil v izjavo ljubljanski škof Tomaž Hren, ki se je najbrž izjavil proti temu, ker je prošnja ostala brezuspešna.

---

[1] Orožen, Dekanat Tüffer 3—6.

Od 1483—1487 je laška župnija bila izvzeta izpod oblasti savinjskega arhidijakona. Dasiravno je župnija bila dobro dotirana, se je vendar večkrat zgodilo, da ni mogla plačevati dolgov in tako je bilo zastavljenih veliko nadarbinskih posestev. Zlasti je bila v stiskah v 17. stoletju. Šele župnik dr. Jožef Anton Kalin (1699—1722) je rešil pozajmljena posestva.

Od 13. do srede 17. stoletja so laški župniki bili večkrat savinjski arhidijakoni. Laški župnik ima tudi pravico, predlagati župnike za župnije, ki so se odcepile od matice-župnije pred Jožefom II., namreč: Loka, Sv. Jakob v Dolu in Sv. Rupert, dočim so jožefinske župnije pod patronatom verskega sklada.

Kakor pravi star napis v cerkvi v Loki, je to cerkev sv. Helene in loško župnijo ustanovil avstrijski vojvoda Leopold l. 1208. Resnično na tem utegne biti to, da je cerkev res takrat dal postaviti vojvoda Leopold, župnija pa ni takrat nastala, temveč morda vikarijat, ker se še l. 1269 omenja vikar Albert v Loki. Že Primož Trubar se 1540 imenuje župnik v Loki in od l. 1632 se sploh vsi tukaj stalno nameščeni duhovniki imenujejo župniki.

Ta vikarijat je segal v svojem zapadnem delu tudi preko Save na kranjsko stran ter je tu imel podvikarijat pri sv. Petru v Radečah. Nasproti videmski pražupniji, oziroma sevniškemu vikarijatu je delal mejo Črni potok od izliva v Savo navzgor.

Sv. Jakob v Dolu. V ta zelo oddaljeni okoliš so od starih časov prihajali kapelani iz Laškega opravljat službe božje. L. 1755 je goriški nadškof Karol Mihael grof Attems ustanovil tu vikarijat, in l. 1771 ga je povzdignil v župnijo.

Župnija Sv. Ruperta nad Laškim je bila ustanovljena na predlog laškega nadžupnika Adama Ignacija Martinca l. 1755. Ustanovno listino je izdal 3. oktobra i. l. goriški nadškof Karol Mihael grof Attems.

Vse ostale župnije laške pražupnije so delo jožefinske preuredbe župnij.

9. Pražupnija Žalec.

Prvotni sedež te pražupnije je iskati pri Sv. Petru v Savinjski dolini. To je razvidno iz naslednjih okoliščin: 1. L. 1256 je patrijarh Gregorij vtelovil stiškemu samostanu z vsemi pravicami in pripadninami župnijo Sv. Petra v Savinjski dolini (in Sewenthal), torej je že pred tem letom obstojala župnija Sv. Petra. 2. L. 1260 je patrijarh Gregor potrdil imenovanemu samostanu župnijo sv. Nikolaja v Žalcu in drugo Sv. Petra »in Saxenthal«, ki jo je bil vtelovil samostanu l. 1256. Ker žalsko župnijo le »potrjuje« samostanu, mu je že morala biti prej priključena, kdaj, ni nikdar povedano, očividno z župnijo Sv. Petra l. 1256. 3. L. 1375 se omenja stalni vikar (vicarius perpetuus) pri Sv. Petru »in Saxenueld«, ki

je moral od svoje župnije plačati opatu stiškega samostana letno 28 mark, pa je zadnja leta odrekel to plačilo. Iz tega je sklepati, da so dohodki te župnije bili znatni, to je pa le pri najstarejših župnijah. »Saxenueld« ne pomeni samo trga Žalca, marveč sploh žalsko polje na levi strani Savinje. 4. L. 1392 je Janez, župnik Sv. Petra predlagal za svojo podružnico sv. Ožbalda v Pernovu duhovnika Kristijana. Ta podružnica je pa pozneje s sedanjo župno cerkvijo Sv. Jakoba v Galiciji bila izločena iz žalske župnije, torej je jasno, da je žalska župnija spadala nekdaj pod Sv. Peter. Nekje po l. 1392 je Sv. Peter postal žalska podružnica in se kot taka omenja l. 1545, l. 1528 pa žalska »socerkev« (Zuekirchenn), vendar je imel vedno svojega vikarja.

Cerkveno središče celjskega okoliša je pa v srednjem veku Žalec, dokler ni prvenstvo prešlo na Celje. Ta pražupnija je obsegala sedanje župnije: Žalec, Sv. Peter, Celje, Polzelo, Sv. Andraž nad Polzelo, Sv. Jakob v Galiciji, Sv. Martin ob Paki, Gotovlje, Teharje. Obsegala je del hribovja Škorno in Dobrič (Gora Oljka) in levo obal Savinje od izliva Pake.

Ko je bila pražupnija 1256 in 1260 vtelovljena stiškemu samostanu, so bile izvzete župnije: Celje, Gotovlje, Polzela in Sv. Andraž nad Polzelo, znak, da so se že do takrat osamosvojile in izločile iz pražupnije. To je pripisovati mogočnim plemičem, ki so na svojih posestvih ustanovili nove cerkve in duhovnije. Najprej je dobilo svojo župnijo Celje. Prvi po imenu znani župnik celjski Rupert je naveden kot priča v listini 4. marca 1229, torej je Celje dobilo svojega župnika koncem 12. ali začetkom 13. stoletja. Da je Celje poprej spadalo pod žalsko župnijo, pa je že pred l. 1256 bilo izločeno, je razvidno iz tega, ker si je stiški opat še l. 1319 prisvajal pravico, v Celju nastavljati in odstavljati župnike. To je mogel storiti le na podlagi tega, ker je celjska župnija nekdaj spadala k stiškemu samostanu vtelovljeni žalski župniji, a ga je patrijarh Pagan 1319 poučil, da v Celju nima nič opraviti, ker ta župnija pripada s polnim pravom njemu (patrijarhu). Povzdignili so to župnijo najbrž Vovbrški gospodje, zemljiški gospodje Celja, zato so dobili tudi patronat nad župnijo. L. 1300 je Ulrik II. Vovbrški prepustil ta patronat klarisam v Judenburgu, kar je potrdil papež Bonifacij VIII. l. 1301. A patrijarh tega najbrž ni pripoznal, ker si l. 1319 lasti polno pravo nad to župnijo. V mirovni pogodbi, sklenjeni med patrijarhom Nikolajem in štajerskim vojvodom l. 1362 je patrijarh prepustil ta patronat deželnemu vojvodu. Pozneje so ga, neznano kdaj in kako, dobili Celjski grofje, za njimi pa zopet deželni vladar in tako je ostalo do danes.

Pod mestnim župnikom Bernardom Mavrišičem pl. Maurisberg je l. 1673 Celje postalo stalni sedež arhidijakona za Savinjsko dolino in Dravsko polje, dokler ni bila ta čast ukinjena. L. 1761 je na prošnjo mestnega župnika Martina Jožefa Sumpichlerja papež Klement XIII. prenesel opatijsko čast od

nadžupnije Sv. Martina pri Slov. gradcu na celjsko župnijo tako, da ima zanaprej celjski župnik naslov: opat sv. Danijela v Celju.

Tudi Gotovlje tik Žalca so se osamosvojile že pred l. 1256, dasi je prvi župnik Friderik znan šele iz l. 1263. V Gotovljah je namreč bil svoj čas sedež zemljiške gosposke in deželske sodnije. L. 1291 je imel to vlastelinstvo Gebhard Soneški. Eden teh graščakov je postavil cerkev sv. Jurija in ustanovil lastno duhovnijo.

V popisu doneskov, ki so jih morale plačati župnije Savinjskega arhidijakonata, iz l. 1323, se sicer sv. Jurij v Gotovljah imenuje »kapela«, toda iz tega ne sledi, da je to bila navadna podružnica, ker tem ni bil predpisan papežki davek, temveč baš iz predpisanega davka je razvidno, da je to bila iz stare glavne župnije izločena in osamosvojena cerkev, saj se v istem popisu tudi polskavski duhovnik imenuje le kapelan, dasi s popolno gotovostjo vemo, da je Polskava že skoraj sto let poprej bila osamosvojena. Patronat nad gotoveljsko župnijo so imeli Soneški gospodje, predniki Celjskih grofov, za temi pa njih dediči, deželni vladar. Ker je gotoveljska župnija čisto blizu Žalca, so jo koncem 18. stoletja mislili ukiniti in združiti z Žalcem, vendar se je lavantinsko škofijstvo potegnilo za njen obstoj in tako je ostala.

Pred letom 1256 se je osamosvojila tudi Polzela, nedvomno tudi po lastnikih polzelske graščine. L. 1255 se že imenuje polzelski »kapelan« Hartvik, kar pa ne pomeni od glavnega župnika odvisnega duhovnika, drugače bi to cerkev naslednje leto dobil z Žalcem vred stiški samostan. Isti Hartvik se imenuje potem l. 1263, 1269 in 1286 župnik.

Že pred letom 1323 je polzelsko graščino in župnijo dobil malteški viteški red, ki je potem nastavljal za dušno pastirstvo svoje redovne duhovnike. Komendator in vikar Franc pl. Smidmer je l. 1780 prodal Polzelo graščaku Rajmundu Novaku, patronat je ostal pri graščini, župnija pa je dobila svetne duhovnike za dušne pastirje, vendar še sedaj nosi malteški prior v Pragi naslov »komendator polzelski«.

Iz polzelske župnije se je izločila župnija Sv. Andreja nad Polzelo. Današnja Gora Oljka in bližnje hribovje se je v starih časih imenovalo Dobrič. V tej okolici je imela svoja posestva starodavna, že v 13. veku izumrla rodovina Orte. L. 1229 je Hartnid Orte potrdil, da je eden njegovih vitezov daroval gornjegrajskemu samostanu dve kmetiji pri Sv. Andražu. Ta Andraž more biti le cerkev nad Polzelo. Omenja se tudi l. 1545 kot podružnica polzelska, braslovški župnik Filip Trpin pa govori v svojem poročilu l. 1646 celo o župniji Sv. Andraža pri Polzeli. Prava župnija sicer tu ni bila, vendar tudi ne navadna podružnica, ker se še l. 1766 omenja kot od starine (antiquitus) vikarijatska cerkev, v kateri se je takrat hranilo

Najsvetejše. Četudi ni bilo vedno tukaj stalnega duhovnika, je vsekako redno prihajal iz Polzele opravljat službe božje.

L. 1771 je pa polzelski komendator Franc Pavel pl. Smidmer ustanovil tu stalen vikarijat. L. 1780 se Sv. Andraž že imenuje župnija. Odkazali so tej župniji severni skrajni del polzelske župnije. Patronat je pridržala polzelska graščina.

Kot podružnice žalske pražupnije so l. 1256 z Žalcem in Sv. Petrom bile vtelovljene stiškemu samostanu cerkve: Sv. Martin ob Paki, Sv. Jakob v Galiciji in Sv. Martin v Teharjih.

Cerkev sv. Martina ob Paki se omenja že l. 1262, vendar samosvoja duhovnija še ni bila, drugače bi ne prišla pod stiški samostan. Pač pa je imela že župnika in pomožnega duhovnika l. 1528, kot župnija se navaja tudi 1561, dočim jo žalski župnik Polidor pl. Montagnana 1568 imenuje zopet podružnico, vendar to ni tako umeti kakor bi bila navadna podružnica, temveč to je iz žalske matere-župnije izločena hčerka, pri kateri si Montagnana lasti pravico zavetništva in potrjevanja vikarja (kot pooblaščenec samostana). K tej župniji so pripadli najsevernejši deli žalske pražupnije ob Paki in na levi strani Savinje.

Severoiztočni del žalske pražupnije ob meji škalske in novocerkovške pražupnije je l. 1422 dobil svoj vikarijat pri Sv. Jakobu v Galiciji. Ime »Galicija« je dobil kraj, ker je cerkev posvečena sv. apostolu Jakobu Star., katerega truplo počiva v S. Jago di Compostella v pokrajini Galicija na Španskem. Ustanovil je ta vikarijat stiški samostan, ki je imel tudi patronat, od njega pa je prešel na verski sklad bivše kranjske dežele. Vikarijat pa je po ukinitvi samostana postal župnija.

Stiškemu samostanu je l. 1256 bila prideljena tudi današnja teharska župnija in to je tudi dokaz, da je celjska župnija nekdaj tvorila del žalske pražupnije in da je že pred letom 1256 bila izločena. O starejši teharski cerkvi sv. Martina ni nobenega poročila, l. 1528 je že imela župnika in dva kapelana. L. 1545 se izrecno poroča, da je inkorporirana stiškemu samostanu, ki je imel nad cerkvijo zavetništvo in patronat.

10. Pražupnija Sv. Lenarta v Novi cerkvi.

Prvič se omenja ta župnija v neki gornjegrajski listini l. 1236. Z ozirom na to dokaj pozno omembo in pa na ime »Nova« cerkev bi bilo sklepati, da je ta župnija nastala nekoliko pozneje kakor sosedne pražupnije. Ime »Nova« cerkev namiguje na neko starejšo cerkev. Ko so ustanavljali prve župnije, so pač morali nekam priključiti tudi ozemlje novocerkovške župnije. Z ozirom na ono starejšo mater-cerkev bi potem lahko dobila ime »Nova« cerkev sv. Lenarta, ko so tu ustanovili posebno župnijo. Pred vsem bi se dalo misliti na Žalec, oziroma

Sv. Peter v Sav. dolini. »Nova cerkev« s svojo župnijo bi tedaj nastala po l. 1146, pa pred 1236,[1] poprej bi pa njeno ozemlje spadalo pod Žalec (Sv. Peter).

Dana je pa tudi druga možnost. Znano je, da je l. 980 dobil Viljem Selški, potomec prastare plemiške rodovine, obširen svet, kateremu je gospodarsko središče bilo v graščini nad Vitanjem. Vitanje je bilo že v rimski dobi znatnejši kraj, zgodovinarji stavijo »plošno semkaj kraj Upellae. V cerkvenem oziru je sedanja vitanjska župnija spadala v pražupnijo Sv. Martina pri Slovenjgradcu. Iz tega sledi, da je župnija Sv. Martina starejša od l. 980 in sega kot misijonska postaja v prve čase krščanstva med Slovenci, morda še v Modestovo dobo. Ker so od leta 980 Selški gospodarji vitanjskega ozemlja, je težko umeti, da bi pustili svoje ozemlje priklopiti župniji na tujem ozemlju. Neverjetno je pa tudi, da bi bil Viljem, mož globoko pobožne Heme, pustil obsežno vitanjsko ozemlje brez vsakega svetišča. Moramo torej predpostaviti, da so Selški imeli v Vitanju svojo samolastno cerkev, ker sistem samolastnih cerkev je bil v 10. stoletju še zelo razvit.

L. 1025 je pa Viljem II., sin prej imenovanega Viljema in Heme, dobil razsežno ozemlje med potoki Koprivnica, Hudinja in Voglajna, t. j. ozemlje graščine Lemberg nad Celjem. Ko je novi lastnik pridobljeno zemljišče naselil in gospodarsko uredil, je kajpada nastala potreba duševnega središča — župnije. To je doba obnavljanja po madjarskem opustošenju. Med tem je pa tudi Oglej po zgledu Solnograda začel boj proti sistemu samolastnih cerkev. Na ozemlju lemberške graščine ni nastala samolastna cerkev, temveč patrijarh je odstopil svoj del desetine za dotacijo župnikovo ter je imel tudi patronat nad to župnijo. Po l. 1025 je res v tem kraju nastala nova graščina, nova kolonizacija in tudi nova cerkev za razliko od stare samolastne na vitanjskem ozemlju. Ozemlje lemberške gospoščine se je v dolgi črti dotikalo vitanjske gospoščine. Cela okolica današnje Nove cerkve se je v starih časih imenovala Soteska (Einöd), vendar to ni bila kaka divja puščava. Že v rimskih časih je blizu sedanje župne (Nove) cerkve šla velika rimska cesta, ostali so tu vsaj borni ostanki rimske kulture. Kraj je bil primeren za duševno središče. V bližini je tudi lemberška graščina.

Ako bi bila župnija Nova cerkev ustanovljena šele po l. 1146 in izločena iz kake druge sosedne župnije, bi se pač poznali vsaj sledovi kake odvisnosti od prvotne cerkve, ker srednji vek je v takih rečeh bil zelo konservativen. O vsem tem ni sledu.

Obseg pražupnije Nova cerkev je bil blizu tak, kakor današnje dekanije Nova cerkev, izvzemši vitanjsko in črešnjiško župnijo, ker Vitanje je prvotno spadalo pod Sv. Martin pri Slovenjgradcu, Čreš-

[1] Tako Klebel v „Carinthia" 1926, str. 37.

njice pa pod Konjice. Stara pražupnija je torej obsegala prostor med škalsko, konjiško, žalsko ter št. martinsko pražupnijo, s katero je mejila nad Sotesko (Socko), na vrhu Kozjaka in deloma Pohorja, ostale meje smo določili pri sosednih pražupnijah. Obsegala je torej poleg sedanje novocerkovške župnije še vojniško, dobernsko, št. martinsko (v Rožni dolini), frankolovsko župnijo in Sv. Jošta na Kozjaku. Nova cerkev sicer ni spadala med najboljše župnije v gmotnem oziru, vendar je tudi njo zadela ista usoda, kakor druge spodnještajerske cerkve. Že kardinal Ludovik Scarampo, ki je od l. 1439 vodil oglejsko škofijo, je z dovoljenjem papeža Nikolaja V. podelil župnijo Novo cerkev z vsemi pravicami in pripadki zbornemu kapitolu v Strassburgu na Koroškem, ko umrje ali drugače odstopi takratni župnik Konrad Gallenberger. Preden se je pa to zgodilo, je umrl papež Nikolaj V. 24. marca 1455, njegova naslednika Kalist III. in Pij II. sta pa preklicala vse dovoljene, a še ne izvršene vtelesitve nadarbin. Strassburški kapitol se je torej po krškem škofu Ulriku obrnil na papeža Pija II., naj mu znova priklopi župnijo Novo cerkev, kakor je to storil Nikolaj V. Kakšni razlogi so bili za to priklopitev merodajni, ni povedano, najbrž slabi dohodki in turška opustošenja na posestvih strassburškega kapitola. Ozemlje novocerkovške pražupnije je tudi bilo last krške škofije in je torej tudi ta okoliščina bila v prilog priklopitvi. Dne 15. avgusta 1464 je umrl Pij II., kmalu za njim pa tudi župnik Konrad Gallenberger. Kapitol se je požuril, da bi vzel v posest podeljeno mu župnijo, a preden se je to izvršilo, je novi Papež Pavel II. zopet preklical vse še neizvršene priklopitve. Kapitol je moral tretjokrat prositi za vtelesbo Nove cerkve. Papež je pooblastil krškega stolnega prošta Lovrenca Freibergerja, naj izvrši priklopitev, če najde vse resnično, kakor je bilo navedeno v prošnji. Dne 10. julija 1468 je ta končno izročil župnijo strassburškemu kapitolu, ki jo mora oskrbovati po svojem kanoniku ali drugem, za to sposobnem duhovniku. Tako je ostalo do dandanes.

O vikarijatih novocerkovške pražupnije so poročila dokaj pozna. Razmeroma zelo star vikarijat bi pričakovali v Vojniku, ker vojniški okoliš je tvoril od starodavnih časov nekak otok med posestvi krške cerkve, ki jih je dobila po Hemi, patrocinij sv. Jerneja tudi kaže na precejšnjo starost in od rimskih časov je tu bila neka naselbina, kakor kažejo najdene rimske izkopine, zlasti pri kopanju temeljev za novo vojniško cerkev.

Res se omenja 1273 neki Henrik iz Gradca, ki je svoje pravice do Vojnika (Hoheneck) izročil v roke patrijarhu. Vprašanje je le, če je ta »Hoheneck« naš Vojnik. Bolj gotovo je, da je bil vikar v našem Vojniku tisti Janez, ki se l. 1469 navaja kot priča v oporoki konjiškega beneficijata Gregorja Freihatta. Končno se v vojniškem urbarju l. 1524 omenja župnik vojniški.

Vendar novocerkovški komisar Franc Ks. Gorjup piše l. 1777, da je župnijo vojniško ustanovil strassburški kapitol l. 1613.

Najbrž je stari vikarijat za časa luteranskih homatij prenehal in je potem kapitol 1613 župnijo za pravo obnovil. Staro odvisnost od Nove cerkve spričuje še dandanes dejstvo, da ima strassburški kapitol patronat nad vojniško župnijo. Župnijo v Dobrni je ustanovil strassburški kapitol l. 1628 ter ji odkazal ves severozapadni del novocerkovške pražupnije med občino Lemberg in Pako ob vznožju Kozjaka.

Cerkev Marijinega Vnebovzetja v Dobrni se omenja l. 1567 kot podružnica Nove cerkve. Posebni duhovniki se tukaj pred l. 1628 ne dado zaslediti.

L. 1760, dne 10. julija je goriški nadškof Karol Mihael grof Attems ustanovil poseben vikarijat pri Sv. Martinu v Rožni dolini, ker je ta okoliš bil nad poldrugo uro oddaljen od župne cerkve in je zlasti v zimskem času prehod čez Dolgi vrh (Langenberg) bil kratko-malo nemogoč. L. 1766 je isti nadškof sv. martinski vikarijat povzdignil v župnijo.

Cerkev sv. Martina kot podružnica Nove cerkve se omenja že l. 1567, a ta cerkev je bila majhna, nizka in neznatna stavba.

11. Pražupnija Braslovče.

Meje te prastare in razsežne župnije so bile: proti severoizhodu od Letuša do izliva potoka Brdnice Savinja. Iztočna meja je šla ob Brdnici med Homcem in grebenom hriba Brdnica, od potoka Brdnica čez Slomnik na Malič. Na Maliču je šla meja ob severnem pobočju po ondotni šumski cesti, potem desno pod laško podružnico sv. Mohora na vrh Goznika in dalje na Griško planino na Mrzlici. Potem po gorskem hrbtu do Hrastniškega potoka. Proti zapadu je delala mejo poznejša deželna meja med Kranjsko in Štajersko, le pri Motniku je stara župnijska meja prekoračila poznejšo deželno mejo, ker je Motnik s svojim okolišem spadal pod Braslovče. Nad Motnikom je mejila od Menine do Soteske pod Mozirjem na gornjegrajsko pražupnijo, od Soteske do Letuša ob Savinji pa na staro žalsko pražupnijo.

Med Savinjo in Sv. Mohorjem se je stara župnijska meja precej vjemala z deželsko-sodno mejo sodnije Ojstrica, pozneje Pragvald. Prvotna braslovška župnija je zavzemala ogromen prostor, na katerem so dandanes župnije: Braslovče, Gomilsko, Vransko, Motnik, Sv. Jurij ob Taboru, Št. Pavel pri Boljski, Marija Reka, Griže in Trbovlje. Prvič se omenja braslovška župnija v listini patrijarha Peregrina 7. aprila 1140, s katero je novoustanovljenemu samostanu v Gornjemgradu podaril $^2/_3$ desetine v braslovški župniji. Do takrat so imeli pravico do desetine kakor tudi patronstvo patrijarhi.

Zato so župnijo najbrž ustanovili patrijarhi. L. 1237, dne 29. septembra pa je patrijarh Bertold odstopil to patronstvo Konradu Soneškemu in njegovim potomcem z ozirom na velike zasluge, ki so si jih stekli za patrijarha Konrad in njegovi predniki. Značilno je, da je v listini izrecno pripomnjeno, da ima braslovški župnik dolžnost, »zmerno« pogostiti Soneškega s 24 vitezi le enkrat v letu. To ni bila majhna reč, ki so jo patroni mnogokrat zlorabili. V isti listini se omenja župnik Konrad, ob enem savinjski dekan.

To patronstvo je bilo braslovški cerkvi bolj v škodo kakor v korist, ker so nasilni Soneški zlorabljali svoje pravice. Ko se je l. 1278 Leopold Soneški odpravljal na vojno za Rudolfa Habsburškega proti Otokarju Češkemu, je za slučaj smrti patronstvo nad Braslovčami podaril gornjegrajskemu samostanu, da bi mu s tem nekoliko povrnil storjeno škodo. Župnik braslovški je bil takrat Bertold. A Leopold se je vrnil zdrav iz vojne in je pozabil na svoje darilo. Opetovano so to darilo potrdili: njegova vdova Marjeta 1286, potem Gebhard Soneški 1291 in končno Friderik Soneški 1332 s svojo ženo Dimuto. Šele sedaj je gornjegrajski samostan dobil patronstvo v roke. Patrijarh Pagan je 18. julija 1332 to potrdil in obenem braslovško župnijo vtelesil gornjegrajskemu samostanu. Odslej so župnijo v imenu samostana upravljali gornjegrajski redovniki, ki so bili podložni opatovi oblasti tudi kot arhidijakonu, drugi duhovniki v obsegu stare župnije so pa bili podložni oblasti patrijarhovega arhidijakona.

S samostanom vred je potem l. 1462 prešla braslovška župnija na ljubljansko škofijo in ostala pri njej do nove razmejitve škofij l. 1786, ko je prišla pod lavantinsko škofijo.

V okviru sila obsežne braslovške pražupnije so že zgodaj nastali razni vikarijati, ki so se pozneje razvili v samostojne župnije. Najstarejši vikarijati so: Vransko, Št. Pavel ob Voljski, Trbovlje, ki so bile najbolj od rok materi cerkvi.

Samostojnosti pa ti vikarijati pred l. 1332 niso dosegli, oziroma ustanovil jih je nadžupnik braslovški ali samostan, ne pa kak graščak, zato so bili z materjo vred priklopljeni gornjegrajskemu samostanu, potem pa ljubljanski škofiji, ki ima še dandanes patronat čez nje.

Ena najstarejših cerkev v tej pražupniji je cerkev sv. Mihaela na Vranskem, ki se omenja že med leti 1123—1146 (po Tanglu 1229). Takrat je namreč Ceizolf, sin starejšega brata Engelberta Sponhajmskega daroval šentpavelskemu samostanu dvorec in cerkev sv. Mihaela v Savinjski dolini z dvema poleg ležečima gospoščinama in tri kmetije v Ločici med Vranskim in Motnikom. Ta cerkev more biti le vranska. Prvotno je vranska župnija obsegala tudi župniji sv. Jerneja v Motniku in Sv. Jurija pod Taborom. L. 1545 je imela osem podružnic: sv. Katarina, sv. Mohor, Martin, Radegunda, sv. Jurij, sv. Nikolaj, Marija Magdalena, sv. Jeronim (?).

Vransko župno cerkev so postavili kmetje sami, kakor pravi strassburški zapisnik l. 1545. L. 1586 je vranski vikar dobil pooblastilo, da blagoslovi vransko cerkev, ker glavni deli cerkve niso bili poškodovani. Cerkev je morala biti nekaj let poprej oskrunjena — gotovo po Turkih.

Iz vranske župnije sta se izločila:

Sv. Jurij pod Taborom in Motnik, ki je sedaj v ljubljanski škofiji. Že v sredini 17. stoletja je sedanja župnija Sv. Jurija tvorila poseben okoliš vranske župnije ter so se tu vodile posebne matrike. Cerkev sv. Jurija je stala že l. 1391. L. 1653 je pa škofijstvo odtegnilo ta okoliš vranski župniji in ga priklopilo k braslovški. Šele 1677 je bila izdana ustanovna listina za to župnijo ter se je občina Sv. Jurija zavezala, držati v dobrem stanu cerkvena in nadarbinska poslopja. Najprej je bila le lokalna kapelanija, potem podvikarijat vranske župnije in končno samostojna župnija pod patronatom gornjegrajske graščine ljubljanskega škofa. V drugi polovici 15. ali v prvi 16. stoletja je nastal okoli cerkve utrjen tabor, po katerem sta kraj in župnija dobila ime. Cerkev so obdali z visokim zidom in na vseh oglih postavili brambne stolpe, na zunanji strani krog zida je bil globok in širok jarek. L. 1811 so zid in vogelne stolpe podrli ter jarek večinoma zasuli, ostalo pa l. 1816 in s tem povečali pokopališče.

Tudi v Št. Pavlu ob Voljski je zgodaj nastal vikarijat. Prvi po imenu znani župnik se omenja l. 1392. V 17. stoletju so bili tu že tudi kapelani. Šentpavelski vikarijat je obsegal tudi sedanji župniji Griže in Reko. L. 1545 se v tem vikarijatu naštevajo štiri podružnice: sv. Pankracij (Griže), sv. Lovrenc, Marija Magdalena na Homu in Devica Marija v Reki. V Grižah so v 15. stoletju že imeli svojega duhovnika, vsaj l. 1498 se omenja tu vikar Mihael. L. 1632 in 1635 so Grižani ugovarjali, da bi bili podrejeni župniku v Št. Pavlu, češ, da so že več ko sto let imeli svojega duhovnika.

Najbolj oddaljen in odročen je bil okoliš današnje župnije Trbovlje. Visoke planine ločijo te kraje od savinjskega polja, kjer stoje Braslovče. Radi premogovnika je to dandanes po številu duš v lavantinski škofiji največja župnija. Takrat, ko so določali meje prafžupnijam, so ti kraji bili zelo slabo obljudeni, saj celo ime Trbovlje (od trebiti, krčiti) spominja na način kolonizacije, dasi se nahajajo tod že rimski spomeniki (Orožen IV. 389, 394). Dandanes obsega trboveljska župnija 13 občin. Do 13. veka se je nedvomno i tu bolj ali manj izvršila kolonizacija in tako so ljudje radi velike oddaljenosti morali tu dobiti svojo cerkev in svojega duhovnika. Naslov cerkve — sv. Martina kaže sam na visoko starost. L. 1330 se že omenja v Trbovljah stalen duhovnik (capellanus perpetuus) neki Nikolaj »De Pairisgretz« — iz Nemškega Gradca (!). Do samostojnosti pa se tudi ta vikarijat ni razvil ter je bil tudi priklopljen gornjegrajskemu samostanu in pozneje ljubljanski škofiji, ki ima še sedaj tu patronat.

12. Pražupnija Device Marije v Gornjem gradu.

Prvotna župnija gornjegrajska je obsegala celo današnjo gornjegrajsko dekanijo, prištevši še župnijo Belevode, ki je šele l. 1833 bila izločena iz te dekanije in priklopljena škalski. Obsegala je gorat svet med bivšo koroško in kranjsko deželno mejo do vrhov najvišjih gor, ki zapirajo gornjo Savinjsko dolino in njene stranske dolinice, kratko, obvodje gornje Savinje, kjer se deževnica steka v Savinjo.

Na iztočni strani je šla meja med gornjegrajsko in škalsko pražupnijo od podružne cerkve Sv. Vida na Raztoku t. j. Razvodju ob koroško-štajerski meji v iztočni smeri po Slemenskem zavodu (zavod — šuma) navzdol v jarek in naprej po jarku med pečevjem Kamenca in Greben do cerkve sv. Florjana (šoštanjska podružnica), odtod čez Grmado do (šoštanjske) podružnice Sv. Antona, po hrbtu gorovja Škorno do višave nad Gorenjim ob Paki. Tu se je srečala z braslovško pražupnijo in je meja med njima šla navzdol skozi Sotesko do Savinje nižje Mozirja. Tu je meja prestopila Savinjo in se vzpela na vrh Dobroveljske gore k nekdaj braslovški, sedaj nazarski podružnici Sv. Urbana, izpod te cerkve je krenila na Čreto (996 m nad morjem) ter desno od vranskih podružnic Sv. Marije in Sv. Katarine, dalje levo od (nekdaj gornjegrajske) podružnice sv. Jošta do Lipe nad Vologom in navzgor do Šavnice na Menini in do bivše kranjsko-štajerske meje.

Zveza med naseljevanjem in razvojem cerkvene organizacije se posebno jasno kaže na ozemlju gornjegrajske pražupnije.[1] Sicer razni spomeniki kažejo, da je že v rimski dobi gornja Savinjska dolina bila obljudena in deležna rimske civilizacije, a to naseljenje je bilo omejeno le na ravnino in bolj odprte doline. Naravno je, da so Slovenci najprej postavili svoja selišča tam, kjer je že prej bilo zemljišče kolikor toliko obdelano, v planine so se začeli seliti, ko so se razmnožili in jih je fevdalni sistem k temu primoral. V ravninah in dolinah so najstarejša selišča, tu ima svoje početke tudi cerkvena organizacija. Nekako središče gornje Savinjske doline je Rečica v lepi ravnini. Naslov njene cerkve s v. Kancijana kaže na zelo visoko starost in je najbrž tu bila prva misijonska postaja. Vendar središče cerkvene organizacije ni bilo tu, temveč v Gornjem gradu, kjer je bil sedež zemljiškega gospoda. Kakor marsikje drugod vidimo i tu, da je sedež prvotne župnije celo ob periferiji. Dokler so redko naseljeni ljudje prebivali le v ravninah, ni bilo pretežavno, zahajati ob nedeljah v Gornji grad k službi božji, a kmalu je nastala potreba, da so postavili svetišča tudi drugod in jim sčasoma dali lastnega duhovnika. Najstarejše cerkve se drže naseljevanja. Ob Savinji jih je osem: Solčava, Luče, Ljubno, Radmirje, Okonina, Št. Janž, Rečica in Mozirje. Ob Dreti so Gornji grad, sv. Peter v Bočni, Sv. Martin. Druge so nastale ob

[1] Gl. Stegenšek v Časopisu 1910, str. 1—33.

važnih prelazih, tako sv. Lenart ob starodavni poti iz Luč v Gornji grad in Sv. Jošt ob prelazu iz Zadretske doline na Vransko.

V listini patrijarha Peregrina l. 1140, s katero je obdaroval že obstoječi benediktinski samostan v Gornjem gradu, se sicer gornjegrajska župnija ne omenja, a je gotovo že takrat obstojala in bila zanaprej vtelovljena samostanu, dokler ni bil samostan ukinjen, potem je 1462 bila priklopljena ljubljanski škofiji, pri kateri je ostala do jožefinske preuredbe škofij l. 1786, ko je prešla pod oblast lavantinskih škofov.

V imenovani listini patrijarh Peregrin izrecno poudarja, da imajo benediktinci pravico krčiti, kolikor jim je mogoče. Tako so gornjegrajski okraj največ benediktinci naselili in ustanovili nove dušnopastirske postojanke, deloma so pa tudi samolastne cerkve postale župnijske cerkve. Eden najstarejših vikarijatov je nastal v Mozirju. Tu so oskrbeli cerkev in duhovnika najbrž Vovbrški gospodje kot zemljiški lastniki. Ondotna cerkev sv. Jurija se omenja že 1241. Radi velike oddaljnosti se je Mozirje prav zgodaj odcepilo od matere cerkve.

V Rečici je nastala župnija (vikarijat) med leti 1140—1173. Ustanovil jo je patrijarh sam, ki je župniku (vikarju) odkazal znatna posestva, desetine pa mu ni dal, ker je ta že bila prej podarjena gornjegrajski pražupniji, patrijarhu preostali dve tretjini pa dani v zajem.

Solčava še koncem prvega tisočletja ni bila naseljena, pač pa po l. 1100 do 1200. Pred koncem 13. stoletja je že tu nastala cerkev Marije Snežne, kar je sklepati iz sledov romanskega sloga pri tej cerkvi in še ohranjenem kipu Marijinem, ki je tudi romanskega sloga. L. 1350 je grad patrijarhov v Gornjem gradu in Solčavo dobil celjski grof Friderik I., ki je v Solčavi ustanovil večno mašo z desetimi funti srebra in tako omogočil vzdrževanje stalnega duhovnika. Mogoče, da je že prej tu bival kak duhovnik ali benediktinski menih, ker je iz Solčave bil dohod v Gornji grad pretežaven.

Cerkev v Ljubnem v čast sv. Elizabeti je mogla nastati šele po l. 1235, ko je bila Elizabeta prišteta med svetnike. Tukaj je gornjegrajski samostan nastavljal vedno svojega duhovnika, dokler je obstajal. Vmes je menda opat nastavljal tudi svetne duhovnike, ker se je l. 1308 moral opat Wülfling menihom obvezati, da v Ljubnem ne bo nastavljal svetnih duhovnikov, marveč »po stari navadi« le redovnike. Tudi potem, ko je gornjegrajska pražupnija s svojimi vikarijati bila vtelovljena ljubljanski škofiji, se v Ljubnem omenjajo le vikarji do l. 1724, potem pa župniki.

Deloma iz ljubenske, deloma iz solčavske župnije je bil izločen vikarijat v Lučah, ki se sicer omenja šele l. 1541, vendar je najbrž že koncem srednjega veka bival tukaj vikar, ker je tu bil poseben gospodarski urad in je tu bilo že koncem 15. stoletja okoli 600 ljudi. Tudi naslov cerkve sv. Lovrenca kaže na precejšnjo starost.

Staro Marijino cerkev v Novi Štifti so postavili l. 1558—1559 ter so semkaj prihajali duhovniki iz Gornjega grada, opravljat službe božje. L. 1772 je bila tu ustanovljena posebna »oficijatura«, t. j. duhovniško mesto za opravljanje službe božje. Prvi »oficijator« Matej Justin je sam daroval znatno svoto in dobil drugih darovalcev, da so zložili potrebno vsoto za ustanovitev posebnega vikarijata. To se je zgodilo šele v jožefinski dobi.

Sv. Frančišek Ksaver na Straži. O postanku te romarske cerkve govorimo na drugem mestu. Župnija je pa iz jožefinskih časov.

13. Pražupnija Sv. Jurija v Škalah.

Ivan Anton Barbo, škalski in pozneje pliberški dekan pravi v svojem poročilu na lavantinsko škofijstvo 22. julija 1808, da je škalska župnija zelo stara, celo iz 10. stoletja. Imetnik vlastelinstva »auf der Stiegen« (na Stopnjicah=Škale) je iz pagana postal kristjan in ker ni imel otrok, je svoje pristave in gozdove zapustil za ustanovitev škalske župnije.

Škoda, da Barbo ni navedel vira za to trditev. V jedru je poročilo mogoče in nekoliko verjetno. Tu je najbrž bila prvotna misijonska postaja za celo okolico.

Obseg prvotne škalske pražupnije se krije z današnjo škalsko ali šaleško dekanijo, odštevši Bele vode, ki so šele 1833 bile priklopljene tej dekaniji. Mejila je vrh gorovja z župnijo Črna na Koroškem, proti zapadu v dolgi črti z gornjegrajsko pražupnijo, proti severoiztoku z mislinjsko pražupnijo Sv. Martina pri Slovenjgradcu, proti iztoku s pražupnijo v Novi cerkvi in na jugu z žalsko in braslovško pražupnijo.

Del desetine v škalski pražupniji je patrijarh Peregrin l. 1154 podaril samostanu v Dobrli vasi na Koroškem. Patronat nad škalsko župnijo je imel patrijarh. Okoli l. 1260 je gornjegrajski samostan sklenil s takratnim škalskim župnikom naslednji dogovor: Samostan odstopi njemu župnijo Pilštanj, ki je bila samostanu vtelovljena l. 1252, zato se pa Ortolf v prid samostanu odpove škalski župniji, ki je bila samostanu kot neposredna soseda bolj na roko kakor oddaljeni Pilštanj. Patrijarh Gregor je 5. junija 1261 odobril to zamenjavo in tako je škalska župnija ostala vtelovljena gornjegrajskemu samostanu, dokler ni bil ta ukinjen, potem je prešla na ljubljanskega škofa in končno l. 1786 pod oblast lavantinskega škofa.

Zavetniške pravice nad škalsko župnijo so imeli od nekdaj gospodje graščine Thurn, ki pa so, mesto da bi jo ščitili, storili neštete krivice župnikom in župniji. Da bi svoje in svojih prednikov krivice nekoliko poravnala, sta Gundaker in Hartnid Thurn

l. 1288 odstopila to zavetništvo gornjegrajskemu samostanu, ki je na ta način dobil prav vse pravice nad škalsko župnijo, ker opat je na svojih župnijah bil ob enem arhidijakon.

Z materjo cerkvijo so prišle k samostanu l. 1261 tudi podružne cerkve, ki so nastale že pred tem letom, namreč: Sv. Mihael pri Šoštanju, Sv. Ilj pri Velenju, Sv. Janž na Peči. Izvzet je pa bil Sv. Martin pri Šaleku, ker tukaj se je že prej bil vikarijat osamosvojil. Radi patronstva nad to cerkvijo je opat Henrik l. 1264 sklical več prič, med njimi Henrika, priorja ptujskih dominikancev, ki je prej bil župnik v Škalah. Te priče so ugotovile, da ima patronske pravice nad cerkvijo sv. Martina graščak Šaleški. On ima župniku škalskemu predlagati primerno osebo in ta potrdi predlaganega, ki mora škalskega župnika v duhovnih zadevah priznavati kot svojega predstojnika. Če se tak vikar kaj pregreši, ga ima župnik pravico odstaviti. Rajni patrijarh Bertold je pa brez znanja župnikovega to cerkev popolnoma izvzel. Ko je pa župnik proti temu ugovarjal, je patrijarh svojo odredbo preklical, toda šaleški graščak je dotično listino, ko so mu jo pokazali, raztrgal. To so priče potrdile, vkljub temu je šmartinski vikarijat ostal popolnoma neodvisen od Gornjega grada in tudi pravico, potrjevati šmartinske župnike, je sčasoma patrijarh potegnil nase. Šele škofu Hrenu, ko so bile razmere med patrijarhom in avstrijskim dvorom vedno napete, se je posrečilo, spraviti patronat nad šmartinsko župnijo v roke ljubljanskega škofa in tako ima še dandanes tudi nad to župnijo, kakor nad drugimi, ki so bile nekdaj vtelovljene gornjegrajskemu samostanu, patronat ljubljanski škof kot lastnik gornjegrajske graščine.

Najrazsežnejši med vsemi vikarijati, ki so se izločili iz škalske pražupnije, je bil šoštanjski. Kakor drugod pri trgih in mestih, se je tudi tu postavilo svetišče za celo župnijo zunaj trga Šoštanja. Ta podružnica je nastala še pred letom 1261, vendar je še bila odvisna od Škal in je zato bila pridružena gornjegrajskemu samostanu. Še l. 1434 se šoštanjski dušni pastir imenuje kratko pomočnik (cooperator) škalskega župnika.

Cerkev in vikarijat v Št. Janžu na Peči[1] se omenjata l. 1426 ter je ondotni vikar plačeval škalskemu župniku po tri marke na leto v znak spoštovanja in odvisnosti.

Zelo stara podružnica škalske pražupnije je Sv. Ilj pri Gradiču ali pri Velenju. Omenja se že leta 1356. Leta 1426 je tamošnji vikar plačal škalskemu župniku pet mark. Radi slabih dohodkov je ljubljanski škof l. 1642 združil ta vikarijat z onim v Št. Janžu, a l. 1649 sta bila že zopet ločena.

---

[1] To je pravo domače ime. Novejši čas uveden uraden naziv „na Vinski gori" je robska prestava nemškega „am Weinberge".

14. Pražupnija Sv. Martina pri Slov. gradcu.

Ta župnija se je raztezala od Drave pri Dravogradu pa do Soteske ob potoku Hudinja.

Ker je v Vitanju bil sedež gospoščine imenitne rodovine Breže—Selče (980—1042), je najbrž že takrat nastal tu vikarijat, ki je pa bil podrejen materi-župniji, ki sega nedvomno v one davne čase, ko so se iz misijonskih postaj razvile župnije in te so se večkrat naslanjale na uredbe iz rimske dobe.

Vsekako je ta nadžupnija ena najstarejših v sedanji lavantinski škofiji, žal, da so podatki za njeno zgodovino zelo pičli. Po l. 1170 je dobila nekako prednost »kapela Gräz« t. j. starotrška cerkev pod vplivom graščine, ki se prvič omenja l. 1174. Starotrška cerkev sv. Pankracija je bila prvotno grajska cerkev, pa se je iz samolastne cerkve razvila v župno cerkev. Ta župnija je imela celo nenaraven razseg, ker je tvorila tu in tam nekake otoke v šmartinski župniji. Ozemlje starotrške župnije je obsegalo poleg sedanje starotrške župnije mesto Slovenjgradec, Razborje, Sv. Ilj pri Turjaku, menda tudi Podgorje.

Ustanovitelj starotrške župnije je torej graščak, šmartinske pa patrijarh. Šele pozneje preide tudi starotrška cerkev in župnija v last patrijarha. Graščak je to župnijo dobro oskrbel z gmotnimi dohodki, zato so jo dobivale večkrat kot vir dohodkov zelo odlične osebe, med drugimi tajnik cesarja Friderika III. Silvio Piccolomini, poznejši papež Pij II., ki menda Starega trga nikdar ni niti videl. Župnija sv. Pankracija je nastala morda že pred l. 1106.[1] L. 1470 je prosil cesar Friderik III. papeža Inocencija VIII., naj podeli župnijo sv. Pankracija pri Slov. gradcu samostanu v Dobrli vasi, kateremu je bila bojda že prej vtelovljena, pa zopet odtegnjena. To se menda ni zgodilo. L. 1533 je cesar podaril starotrško župnijo ljubljanski škofiji.

Patrijarh Ulrik I. je l. 1106 podaril desetino v župniji Sv. Martina proštiji v Dobrli vasi, ki pa ji dejanski ni prišla v last.

Slično se je zgodilo samostanu Belinje blizu Ogleja z desetino v župniji Starega trga. Najprej se je polastil te desetine mejni grof Otokar († 1164), potem Andeks-Merani, od katerih je prešla na patrijarha nazaj. Patronat nad Sv. Martinom je dobil l. 1448 ali 1459 deželni vojvoda.

Poleg zgodaj osamosvojene župnije sv. Pankracija v Starem trgu, so se že v starejših časih razvili v šmartinski pražupniji vikarijati v Vitanju, Št. Janžu, v Kotljah, v Vuzenici, ki se 1254 osamosvoji, Sv. Miklavž, trušenjska cerkvica pri Vodrežu, se je izločila l. 1265.

---

[1] Carinthia 1926, str. 14.

V starotrški župniji sta zaznamovati dve stari podružnici, ki dobita polagoma svoje vikarje: sv. Elizabeta v Slovenjgradcu in Sv. Ilj pod Turjakom.

Cerkev sv. Elizabete v Slovenjgradcu je postavljena med leti 1235, ko je bila Elizabeta svetnikom prišteta, in 1251, ko se že omenja cerkev z njenim imenom.

Cerkev Sv. Ilja pod Turjakom omenja l.1375 starotrški urbar. Neka listina v deželnem arhivu v Gradcu (št. 3915) iz l. 1397 pravi, da je bila že zdavna ustanovljena in takrat že podrtija (ruinosa). L. 1494 se tukaj omenja že župnik Zdravje in kapelan Gregor Grumek.[1] Najbrž je nastala župnija v drugi polovici 15. stoletja.

Iz starotrške župnije se je izločila tudi župnija sv. Danijela v Razborju. Cerkveni patron kaže vpliv Ogleja, ki je imel dolgo časa slovenjgraško graščino. Patronat ima ljubljansko škofijstvo, matične knjige pa se začenjajo l. 1716, torej je samostojna duhovnija nastala pred tem letom, pa po 1533, ko je ljubljanski škof dobil starotrško župnijo. — Že l. 1106 se omenja neka župnija »Ras«, ki jo Jaksch (Monumenta IV, register) nanaša na Razbor. To pa ne drži; ta Ras je neka koroška župnija, saj se tudi l. 1174 imenuje neki Kolo de Ras blizu Arnoldsteina. (Istotam III. št. 1177.)

Iz šmartinske pražupnije se je zelo zgodaj osamosvojil silno oddaljeni vitanjski vikarijat sv. Petra in Pavla. Ker je bil tu od pradavnih časov sedež gospoščine, je morda že za grofov Brežkih in Selških (980—1042) ali kmalu potem pod krškim gospodstvom nastal v Vitanju vikarijat, ki se je raztezal od Soteske do Gornjega Doliča, na zapadu do vrha Kozjaka, na iztoku do vrha Pohorja in Konjiške gore. V 18. stoletju je bilo Vitanje izločeno iz šmartinskega komisarijata in priklopljeno dekaniji v Novi cerkvi.

Patronat nad Vitanjem ima še dandanes nadžupnik pri Sv. Martinu in tako vsaj to spominja, da je vitanjska župnija hčerka šmartinske.

Sv. Janž v Mislinjski dolini ali pri Dravogradu se prvič omenja v listinah l. 1305, torej je cerkev nastala vsaj v 13. stoletju, če ne že prej. L. 1483 se o njej izrecno poroča, da je bila v župniji Sv. Martina (sub plebe S. Martini). Na staro odvisnost spominja še dandanes patronat šmartinskega nadžupnika. Župnija je postal Št. Janž okoli l. 1744; od tega leta je krstna matica in je znana vrsta župnikov.

O postanku cerkve v Kotljah imamo popolnoma jasno poročilo. L. 1367, dne 25. oktobra je patrijarh Markvard odobril namero šmartinskega župnika Markvarda Purthamerja in dovolil, da postavi v Kotljah cerkev v čast sv. Fortunatu in Felicijanu. Župnik je tudi s pomočjo vernikov oskrbel potrebno za vzdrževanje enega duhovnika. Patrijarh pa izrecno poudarja, da ostane ta cerkev

[1] Gruden, Cerkvene razmere . . . str. 144.

s svojim duhovnikom odvisna od župne cerkve pri Sv. Martinu. Še celo pokopališča ni smela imeti iz početka. Polagoma se je seveda razvil vikarijat v pravem pomenu, saj je bil ta okoliš popolnoma odrezan od svoje matice, ker se je med njim razprostirala starotrška župnija in tako bi morali od Kotelj nositi mrliče k Sv. Martinu skozi starotrško župnijo.[1]

Cerkev s v. M i k l a v ž a pri Vodrežu se omenja že leta 1447 kot podružnica slovenjegraške, t. j. starotrške župnije. Vodrež (Wiederdriess) je bil oglejski zajem, župnija je nastala pred l. 1615, ker s tem letom se začenja krstna knjiga, iz leta 1627 pa ima cerkev krstni kamen. Patronat je združen z vodrižko graščino, zato je dobil Sv. Miklavž lastno duhovnijo najbrž že pred l. 1533, ko je bila starotrška župnija vtelovljena ljubljanski škofiji. Za časa Marije Terezije pa je nastala župnija Sv. Vida nad Valdekom. Ta župnija je bila izločena iz pražupnije Sv. Martina, ki ima še dandanes patronat nad njo.

V u z e n i c a se je izločila iz pražupnije Sv. Martina ter je ž njo vred spadala pod junski arhidijakonat. Samosvoja župnija je postala l. 1265. K temu so največ pripomogli vuzeniški graščaki, ki so imeli tudi patronat nad župnijo, za njimi pa celjski grofje. Ko so ti izumrli, je prešel patronat na deželne vladarje in tako je ostalo do danes.

V vuzeniški župniji je najprej nastal vikarijat v precej oddaljeni Ribnici na Pohorju, kjer se cerkev sv. Jerneja omenja že l. 1356. Takrat se je z lajiško pomočjo vrinil za župnika pri tej cerkvi neki mladoletni Ivan Poldionius. Na pritožbo vuzeniškega župnika Petra je patrijarh Nikolaj naročil koroškemu arhidijakonu in šmartinskemu župniku M a r k v a r d u, naj tega Ivana odstrani in vuzeniškemu župniku pomore do njegovih pravic.[2] Po Slomšekovi vuzeniški kroniki je Ribnica dobila stalnega vikarja l. 1554.[3]

Goriški nadškof M i h a e l A t t e m s je l. 1757 ustanovil župniji v T r b o n j a h in pri S v. A n t o n u na Pohorju, kar je potrdila cesarica Marija Terezija l. 1759. Pri teh treh župnijah ima vuzeniški župnik tudi patronske pravice ter naslov in značaj n a d ž u p n i k a.

15. Pražupnija Sv. Mihaela v Pliberku.

Ta pražupnija je nastala pred l. 1106. Njene hčerke so, vsaj posredno, župnije v Mežiški dolini, ki sedaj spadajo v našo državo in pod apostolsko upravo lavantinskega škofa.

Za s v. O ž b a l d a v Č r n i je ugotovljeno, da je pliberški nadžupnik l. 1362 imel tu prezentacijske pravice in je takrat že bil v Črni vikar. Prezentacijska pravica kaže na to, da je Črna spadala nekdaj

---

[1] Trstenjak Dav. v „Kresu" 1882, str. 283—284.

[2] Listina (kopija) v dež. arhivu v Gradcu št. 2561 d. — Prepis I. Mravljaka v arhivu v „Zg. dr." v Mariboru.

[3] Dr. Medved v „Voditelju" 1914, str. 40.

v pliberško pražupnijo. Patronat ima sedaj deželna vlada, a ni znano, kako je prišlo do tega.

V pliberško pražupnijo je spadala tudi župnija sv. Martina v Libeličah. Libeliče so namreč spadale pod pliberško sodno oblast, v starih časih so se pa župnijske meje redno vjemale s sodnijskimi mejami, zatorej je sklepati, da so spadale Libeliče tudi pod pliberško pražupnijo. Med leti 1106—1154 se je libeliška župnija izločila iz pliberške pražupnije in zdi se, da so Libeličam odkazali nekaj ozemlja tudi iz pražupnije Sv. Martina pri Slovenjgradcu.[1] Pozneje so bile Libeliče vtelovljene samostanu v Dobrli vasi. Ker je pa dobrlovaška samostanska graščina sedaj last benediktincev v Št. Pavlu, imajo tudi oni patronske pravice.

Sv. Jakob star. v Mežici se kot pliberška podružnica omenja že l. 1154, kot vikarijat 1498. Patronata nad to župnijo pa nima pliberški nadžupnik, temveč pliberška graščina. Najbrž je ona dotirala mežiški vikarijat, oziroma župnijo.

Sv. Danijel pri Prevaljah je istotako zelo stara pliberška podružnica, ki je bila že med leti 1050—1065 podarjena briksenski škofiji. Brezdvomno je bil tu že v starih časih duhovnik, vendar kot župnija se omenja šele 1755.

Župnija Device Marije (Vnebovzetje) na jezeru (Prevalje) se omenja kot župnija l. 1335. Izločila se je iz libeliške župnije, zato imajo tudi nad njo št. pavelski benediktinci patronat.

Iz prevaljske župnije se je 1725 izločila župnija sv. Ilja v Guštanju. Za dotacijo je najbrž poskrbel trg Guštanj, zato ima trški magistrat patronske pravice. — Ostale župnije v Mežiški dolini so jožefinske.

10. Redovništvo.

Kolikega pomena je meništvo ali redovništvo za vesoljno cerkev in za človeštvo v verskem, prosvetnem in socijalnem oziru, o tem razpravlja občna cerkvena in svetna zgodovina. Nam se je omejiti le na redove, ki so delovali ali še delujejo na ozemlju sedanje lavantinske škofije. Razni redovi s svojimi različnimi pravili so nekaki kazalci časovnih in krajevnih potreb in razmer. V zgodovini redovništva stare in nove lavantinske škofije lahko natančno razločimo štiri dobe: V prvo dobo spadajo starejši redovi, ki so nastali pred 13. stoletjem; pri nas pridejo v poštev le benediktinci, kartuzijanci in avguštinci.

V drugo dobo spadajo redovi, ki so nastali v 13. stoletju in so si pri nas ustanovili svoje samostane pred luteransko dobo. To sta pred

[1] Carinthia 1926, str. 52.

vsem prosjaška redova sv. Dominika in sv. Frančiška. Ko se je proti lutrovstvu v naši deželi začela katoliška obnova, se pojavijo novi redovi, oziroma nove panoge starejših redov: jezuitje, kapucini in frančiškani. Jožefinska doba je zatrla skoraj vse starejše samostane. Ko se je v 19. stoletju začelo na novo prebujati katoliško življenje, zlasti po nastopu Slomšekovem in preselitvi škofijskega sedeža, se začne za naše redovništvo najnovejša doba.

Prvi samostani so nastali pri nas razmeroma pozno, ko so v drugih deželah imeli za seboj že slavno zgodovino in ko je za nekatere redove njih zlata doba za pravo že minula. Glavno delo teh redov je bila kolonizacija in versko-nravna obnova po strašni podivjanosti za časa madjarskih napadov. Ti redovi še nosijo na sebi pečat starine, spominjajo še deloma na stare anahorete ali puščavnike, iz katerih se je za pravo razvilo srednjeveško meništvo (beseda »monachus« pomeni prvotno samotarja). Svoje samostane stavijo najrajši v težko pristopne in skrite doline, dasi se na naše kraje ne da obrniti srednjeveški izrek: »Benedictus montes, Bernardus valles amabat« (Benedikt je ljubil gore, Bernard pa doline). Res je, da je Benedikt ustanovil slavni samostan Monte Cassino na visoki gori in so tudi njegovi sinovi v prvih časih radi stavili svoje samostane na gričih, kjer so bili bolj varni pred tolpami raznih divjih in poldivjih ljudstev.

Bernard je oče cistercijskega reda, ki stavi svoje samostane v skritih dolinah ob izvirkih. Toda cistercijskega samostana na ozemlju stare in nove lavantinske škofije ni bilo, pač pa je imel precej vpliva na Posavje cistercijski samostan v Kostanjevici blizu Krškega.

Precej drug značaj imata oba prosjaška redova, ki sta nastala v 13. stoletju. Dominikovi in Frančiškovi sinovi se ne skrivajo s svojimi samostani v samotne kraje, temveč gredo v bližino mest ali v mesta sama. Tako so zahtevale verske razmere tistega časa.

Ob času luteranskih homatij so starejši samostani nekam iznemogli in niso bili več kos novim nalogam. Z novo močjo nastopajo sedaj jezuitje, frančiškani in kapucini. Njih delovanje nosi pečat nove dobe: boriti se morajo proti luteranskim, kalvinskim in drugim zmotam 16. veka. A to je le negativna stran njih delovanja. Po pozitivni strani skušajo z ljudskimi misijoni, raznimi bratovščinami ter s poukom mladine dvigniti versko in nravno življenje po mestih in na deželi.

To isto je tudi glavni cilj redov in samostanov, ki so nastali po jožefinski dobi. Poleg ljudskih misijonov, pouka in vzgoje, se novejši čas posveča posebna pažnja postrežbi bolnikov, v lavantinski škofiji pa v tej smeri za sedaj delujejo le ženske kongregacije.

Za sedaj si oglejmo le redove, ki so imeli svoje postojanke na ozemlju sedanje lavantinske škofije pred nastopom luteranstva.

Benediktinci.

Ustanovitelj benediktinskega reda je sv. Benedikt (u. 543). Središče tega reda je samostan Monte Cassino blizu Napolja. Duhovni sinovi sv. Benedikta so nesli divjim ljudstvom srednje in severne Evrope luč krščanske vere in omike.

Prvi samostani benediktinskega reda, ki so vplivali na našo deželo, so nastali izven ozemlja današnje lavantinske škofije. To sta benediktinska samostana v Admontu na Gornjem Štajerskem in v Št. Pavlu v Lavantinski dolini. Slednji je posebno važen za naše kraje.

a) Benediktinski samostan v Št. Pavlu.

Ta samostan sicer ni spadal v območje lavantinskih škofov, ker je bil izvzet in neposredno podložen apostolski stolici, dandanes ne spada ne v lavantinsko škofijo, ne v državo SHS, vendar ga v tej knjigi moramo vzeti v poštev, ker je zelo važen za naseljevanje in cerkveno organizacijo v sedanjem lavantinskem ozemlju med Dravo in Muro.

Cerkev sv. Pavla je postavila že pred letom 1085 Riharda, zadnja potomkinja starodavne karantanske rodovine. V zakon je vzela Sigfrida Sponhajmca iz Porenja. Njun sin grof Engelbert I. je med leti 1085—1091 ustanovil pri tej cerkvi benediktinski samostan. Prvi menihi so došli iz Hirsave na Virtemberškem, kjer je nekaj desetletij poprej bil samostan obnovljen ter je slovel po svoji vzorni disciplini in imel velik vpliv na cerkvene razmere v nemških deželah. Sploh so se alpski benediktinski samostani držali reformne kluniacijske struje, vsaj prve čase. Neprecenljive vrednosti so kulturni zakladi, ki so jih čuvali in proizvajali ti samostani. To so bile knjižnice in umetnine. Pismeni ljudje so bili večinoma le v samostanih, vsak samostan je imel knjižnico, kar je takrat, ko še ni bilo tiska, bila dragocena reč. V srednjem veku je veljal splošno pregovor: Samostan brez knjižnice je trdnjava brez orožarne (claustrum sine armario — omara za knjige — sicut castrum sine armentario). Menihi so morali porabiti prosti čas za pisanje in čitanje knjig.

Prvemu opatu v Št. Pavlu, Vecilu, je daroval Engelbert s privoljenjem svoje žene Hedvige in otrok 1. maja 1091 dolgo vrsto posestev, med drugimi »v marki onstran šume«, t. j. v Dravski dolini dva vinograda, na desni strani Drave pa vas Ruše in pustinjo Radomljo, okolico Sv. Lovrenca na Pohorju. Meseca decembra 1093 je solnograški nadškof Thiemo posvetil cerkev sv. Pavla; pri tej priliki je neki Ludovik podaril samostanu dve kmetiji in četrtino davščine v Bistrici pri Selnici ob Dravi, Veriant Slovenjgraški pa dve kmetiji pri Selnici.

Očetovo darilo so spopolnili njegovi sinovi Engelbert II., Hartvik, Sigfrid, Bernard in Henrik. a) Bernard je volil samostanu svoje po-

sestvo v Gornjem in Dolnjem Radvanju pri Mariboru »s te strani potoka« z ostalim delom trga (forum), dalje Kurjo vas blizu Sv. Lovrenca na Pohorju z vsemi pripadninami. Dodal jim je toliko zemlje, da so lahko naselili 100 kmetij. Podaril je tudi Radvanje in Studence pri Mariboru. Na ta način je postala benediktinska last vsa Dravska dolina od potoka Velika, ki se Breznu nasproti zliva v Dravo, doli do Hoč in do vrha Pohorja. b) Hartvik, ki je 1105 postal škof v Reznem, je podaril samostanu dvorec in cerkev v Kamnici s posestvi, podložniki, s poljem in vinogradi. Tako je tudi leva stran Drave od Kamniškega potoka pri Mariboru navzgor proti Dravogradu z malimi izjemami postala last št. pavelskih benediktincev. c) Grof Henrik je obdaroval samostan s svojimi posestvi v Zagajski dolini med Arvežem in Lipnico ter mu je podaril v Čakovi svoj dvorec in cerkev, kraj Čakovo, Gomilico in druge okolišne vasi. č) Četrti brat Sigfrid je pa podaril istemu samostanu Dupljek in Dugoše ob Dravi južno od Maribora. Iz poznejše listine 1164 pa zvemo, da je Sigfrid podaril benediktincem pri Sv. Pavlu tudi posestva v Melju pri Mariboru in sedem kmetij na Polskavi. (Kos, IV, št. 470.)

Že prvi šentpavelski opat je sklenil med 1106—1124 z Engelbertom II. važno zamenjavo; odstopil mu je razna posestva v Krški dolini na Koroškem, pa dobil za to Engelbertovo dediščino »v Ptujski marki«. Imenoma našteva listina naslednje kraje: Razvanje pri Mariboru z dvorcem in cerkvijo, Cerknico, dolino okoli Št. Ilja gori do Špilja, Selnico ob Muri, Segovce v Apački kotlini, Babni potok pri Špilju, Požegovo pri Mariboru, Dragučovo med Dravo in Pesnico, Dobrenje pri Spodnji Kungoti, Ročico in Vukovski potok (dol) pri Sv. Jakobu v Slov. gor., Štiblano pri Sv. Petru pri Mariboru, Boračovo pri Radgoni, Negovo (Negoinezelo), Plitvico zahodno od Radgone, »Pribissendorf« nekje blizu Radgone, razen tega še 12 vasi in vinogradov, ki se natančneje ne imenujejo. Iz listine štajerskega deželnega vojvoda Leopolda III. l. 1222 zvemo tudi, da je samostan imenovanega leta odstopil vojvodu sedem kmetij, ki mu jih je bil podaril grof Sigfrid, in razen tega še neko vlastelinstvo blizu Ljutomera. Kratko: Ozemlje št. pavelskega samostana se je z malimi presledki raztezalo od Dravograda doli do Mure. Vmes je v Slov. goricah dobil od solnograškega nadškofa benediktinski samostan v Admontu ozemlje jareninske pražupnije. Tako je celo sedanje lavantinsko ozemlje med Dravo in Muro, izvzemši ptujski in velikonedeljski okoliš, stalo pod vplivom benediktinskega reda. S tem mu je bilo odkazano širno področje za naseljevanje in pokristjanjevanje krajev ob Dravi in Muri, vendar pražupnije so bile še starejše, kakor je o tem že bil govor v poglavju o župnijski organizaciji.

Ko so št. pavelski benediktinci dobili okolico današnjega Sv. Lovrenca na Pohorju, so tukaj ustanovili nekak samostan svojega reda, ki bi se lahko imenoval najstarejši samostan na ozemlju sedanje

lavantinske škofije, vendar to ni bil samostojen samostan z opatom na čelu, temveč le nekaka ekspozitura za oskrbovanje dušnega pastirstva in uprave posestva, ki je imelo svoje središče v falski graščini. Zamenjano zemljišče v Slov. goricah je št. pavelskim benediktincem malo koristilo, ker so te kraje opetovano opustošili Madjari. Benediktinci so hoteli zamenjavo preklicati, a Sponhajmci niso privolili v to; opat Bruno, naslednik Vecelinov, je jedva dosegel to, da jim je Engelbert dodal še štiri kmetije pri Labodu in Ostrovici na Koroškem. Ker menihi te oddaljene zemlje niso mogli sami braniti proti sovražnim napadom, so jo dali v zajem deželnim vladarjem in raznim vitezom ter je sčasoma prišla v čisto tuje roke. Imel je Št. Pavel posestva in podložnike tudi v Savinjski in Dravinjski dolini.

V okviru sedanje lavantinske škofije je nastal prvi benediktinski samostan v Gornjem gradu.

b) Benediktinski samostan v Gornjem gradu.

Orožen, Das Bisth. u. die Diöcese Lavant II. (1. Das Benediktiner-Stift Oberburg. 2. Das Dekanat Oberburg). Maribor, 1877. — Stegenšek, Dekanija gornjegrajska. Maribor 1905. — Isti: O najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja. „Časopis za zg. in narodopis". VII (1910) 1—33.

Kakor sploh, se tudi v benediktinskem redu v 9. in 10. stoletju kaže propadanje, v dobi »investiturnega boja« pa se pojavi nenavadni polet in razmah tega reda. V to dobo spada ustanovitev benediktinskega samostana v Gornjem gradu.

Ustanovil ga je patrijarh Peregrin (Pilgrim) I. (1131—1161) malo pred l. 1140. Ta patrijarh je bil odločen pristaš cesarja Friderika I. in protipapeža Viktorja IV. Po rodu je bil Korošec. Iz Koroškega so se naselili tudi prvi menihi v Gornji grad, ker cela gornjegrajska okolica je spadala takrat h Karantaniji. S Št. Pavlom je bil gornjegrajski samostan v bratovščinski molitveni zvezi, enako tudi s cistercijskim samostanom v Stični. L. 1140 dne 7. aprila je sprejel patrijarh Peregrin v oglejski stolnici v navzočnosti mnogobrojne odlične gospode od karantanskega plemiča Dibalda Kagerja in njegove soproge v dar njuno posestvo v Gornjem gradu. To posestvo patrijarh podari že obstoječemu samostanu, del Kagerjevega darila pa pridrži zase.

To Kagerjevo posestvo je po obsegu bilo tako veliko, kakor dandanes cela gornjegrajska dekanija, če odvzamemo župniji Mozirje in Šmihel nad Mozirjem, ali kakor današnji gornjegrajski sodni okraj brez mozirske okoliške občine.

Patrijarh je zase pridržal: 1. gornjegrajski grad; 2. grajsko ograd je in 10 kmetij; 3. grad Vrbovec in k njemu spadajoča posestva; 4. vas Rečico; 5. v Vologu kakih sedemnajst njiv in 6. neki gozd. Od imenovanih kmetij jih je patrijarh l. 1258 dal nekaj v zajem me-

nihom, štiri grajske kmetije v Tajni so mu pa l. 1282 benediktinci odkupili.

V takratnih nemirnih časih ni bilo dovolj, da je samostan ustanovil in potrdil patrijarh, trebalo je še višjega potrjenja in pokroviteljstva. L. 1147 je vzel gornjegrajski samostan v svojo zaščito in varstvo nemški kralj Konrad III., deset let pozneje pa Friderik Rdečebradec. L. 1228 je tudi papež Gregorij IX. vzel samostan v svoje posebno varstvo. Pa vse to ni moglo samostana obvarovati pred krivicami in nasilstvi od strani sosednih velikašev. Zavetništvo nad samostanom so od starine imeli Soneški gospodje; kako in kdaj so prišli do tega, ni znano. Okoli l. 1228 je Gebhard Soneški zavetništvo čez gornjegrajska posestva zastavil gornjegrajskemu opatu za 12 mark fenigov ter se obvezal, da ne on ne njegovi ljudje nimajo drugo opraviti s temi posestvi, kakor jih brezplačno ščititi. Ako bi njegovi ljudje napravili samostanu kako škodo, pa bi je on ne popravil, izgubi zavetniške pravice in v tem slučaju naj njegov sin ščiti posestva proti njemu (očetu!) in njegovim ljudem, sicer pa sin nima pravice za življenja očetovega rešiti zavetništva.

Iz tega je razvidno, da so se zavetniške pravice tudi zastavljale in prodajale, in sicer tistim, od katerih so izvirale. Zagotovila so ostala navadno na papirju; zavetniki so izrabili vsako priliko, kjer so mogli kaj za sebe dobiti. Ravno isti Gebhard Soneški je moral pred sodnim zborom v župni cerkvi v Braslovčah 1255 priznati, da je samostanu napravil veliko škode, ki se je cenila na 500 mark, kar je za tisti čas velika svota.

Menda radi mnogih nasilstev je bilo zavetništvo odvzeto Soneškim in so ga pred letom 1288 imeli nekaj časa Ptujski, a tega leta so ga dobili Vovbrški (Heunburgi).

Izvolitev mogočnih in vplivnih gospodov Vovbrških za zavetnike je imela za samostan dobre posledice, ker so samostanu silno veliko nadlege delali gospodje Thurn, vovbrški zajemniki, ki so imeli svoja roparska gnezda po Šaleški dolini; ko je pa njihov gospodar postal zavetnik samostanu, so se morali s samostanom izmiriti. Tudi Vovbrški so pozneje prizadjali samostanu veliko krivic in je imel samostan ž njimi velike pravde, vendar so pridržali zavetništvo, dokler niso l. 1322 izumrli. Za njimi so potem imeli nekaj let zavetništvo Pfannbergi, a že med leti 1326—1330 so ga dobili zopet Soneški, ki so ga potem kot Celjski obdržali do izumrtja 1456. Od Celjskih je prešlo zavetništvo na cesarja, ki je čez nekaj let samostan zatrl.

Poglavitno delo, ki ga je izvršil gornjegrajski benediktinski samostan, je naselitev in organizacija, cerkvena in sodna sedanjega gornjegrajskega okraja. Dasiravno je samostan dobil ogromno sveta, vendar ga je bilo večinoma treba šele izkrčiti, obdelati in naseliti. Zemlja v teh krajih ni posebno rodovitna, vrh tega

so še grabežljivi plemiči večkrat plenili in pustošili samostanska posestva. Opetovano so delali težave samostanu celo patrijarhovi ljudje, savinjski arhidijakoni pa so jim včasi odmerjali previsoke zneske za zbirce (kolekte) rimske stolice. Tako ni čuda, da je samostan opetovano došel v gmotne stiske. Zato jim je patrijarh Gregor l. 1254 podaril župnijo Pilštanj, katero so potem l. 1261 zamenjali s škalsko. Pa tudi v naslednjem stoletju je imel samostan velike izgube na svojem imetju ter je gmotno celo propadel, zato mu je v pomoč patrijarh Bertrand l. 1346 ponovno priklopil pilštanjsko župnijo.

Da je patrijarh Bertold namerjaval v 13. stoletju ustanoviti v Gornjem gradu novo škofijo, je bilo že drugod povedano. Važno za samostan je bilo, da je dobil tudi braslovško pražupnijo. Patronat nad to župnijo bi bil imel samostanu pripasti že l. 1278, a Soneški so ga zadrževali, končno je Friderik Soneški l. 1332 pripoznal, da so njegovi predniki storili samostanu mnogo krivic; da vsaj deloma to poravna, mu z dovoljenjem patrijarha Pagana odstopi patronat nad župnijo Braslovče, in sicer tako, da ima opat pravico, nastavljati tu redovne duhovnike, torej se za pravo župnija vtelovi samostanu. Istega leta je patrijarh to odobril in župnijo braslovško izrecno poklonil samostanu. L. 1334 je to potrdil tudi papež Ivan XXIII. L. 1398 dne 9. februarja je papež Bonifacij IX. vtelovil gornjegrajskemu samostanu tudi pražupnijo Hoče.

Občutno je bil samostan zadet v borbi za češko krono l. 1307. Po smrti kralja Vaclava III. sta se za češko krono potegovala cesar Albert za svojega sina Friderika in koroški vojvoda Henrik. Takratni opat Vülfing je stal na strani koroškega vojvoda, zato sta napadla cesarjeva pristaša Ulrik Soneški in Friderik Vovbrški ter oplenila samostanske zemlje in opata celo ujela. Šele na posredovanje patrijarha je bil izpuščen in so se l. 1308 pogodili.

Zdi se, da je v 14. stoletju redovna disciplina v samostanu popustila. Tako je l. 1342 patrijarh Bertrand moral obsoditi dolgoletnega opata Leopolda radi slabega življenja. Zanimivo je, da je gornjegrajski opat Nikolaj l. 1365 kot priča sopodpisal ustanovno listino dunajskega vseučilišča.

Veliki dobrotniki gornjegrajskega samostana so bili Celjski grofje, ki so večinoma bili s samostanom v prijateljskem razmerju. L. 1384 je grof Herman dobil v zajem patrijarhovo gornjegrajsko graščino; tretjino pri tej graščini, ki je bila last Vrbovskih (Altenburg), so kupili Celjani že l. 1349. — Cesarju Karlu IV. je samostan priporočil Celjske kot zavetnike, ker so mu pomagali iz velikih dolgov. Dobrega razmerja med samostanom in celjskim grofom Hermanom II. tudi ni motila napetost med samostanom in Hermanovim prijateljem, patrijarhom Ludovikom Teckom. Leta je hotel gornjegrajskemu opatu odvzeti čast arhidijakona in pravico, nameščati župnike na vtelešenih župnijah. Opat Konrad IV. se je vsled tega pritožil v Rim in

Martin V. je njemu v prid razsodil zadevo ter imenoval zagrebškega in sekovskega škofa pa opata v Št. Lambertu za varihe gornjegrajskega samostana, s pravico, nastopati tudi s cerkvenimi kaznimi proti škodljivcem samostana.[1] A Ludovik ni odnehal, na vsak način je hotel samostanu vtelešene župnije podvreči svoji škofovski oblasti. Razpor je trajal dalje in pozneje je bazelski cerkveni zbor ugodil zahtevam patrijarha Ludovika kot svojega pristaša ter za gornjegrajski samostan imenoval posebnega vizitatorja in reformatorja. Tako je umevno, da je v poznejšem bazelskem razkolu gornjegrajski samostan stal zvesto na strani papeževi.

Dne 9. junija leta 1454 je na gradu Soneškem pri Braslovčah v visoki starosti zatisnil oči grof Friderik II. Celjski, mogočni zaščitnik in dobrotnik gornjegrajskega samostana. Po burnem življenju je skušal na stara leta z dobrimi deli in ustanovami popraviti zablode svojih mladih let. Dve leti pozneje, 9. novembra 1456, je bil v Belgradu umorjen zadnji celjski grof Ulrik II. in ž njim je ugasnila mogočna celjska rodovina. Strastni in vihravi grof Ulrik ni bil posebno naklonjen duhovščini in samostanom; zapleten v posle visoke politike tudi ni imel časa, da bi se po smrti svojega očeta kot samosvoj knez ovekovečil s kakimi zadušbinami. Gornjegrajski samostan je pa tudi po izumrtju Celjskih zvesto čuval njih spomin in opravljal za vse Celjane slovesne zadušnice ob vsakih kvatrah.

Bogata dediščina Celjskih je končno prešla v roke Habsburžanov. L. 1458 je cesar Friderik III. na prošnjo opata Gašparja potrdil samostanu vso njegovo posest, pravice in svoboščine. Toda samostanu so bili dnevi šteti. Že l. 1446 je dobil cesar Friderik III. pravico, nadzorovati, reformirati in po potrebi tudi zatreti samostane. Dne 6. decembra 1461 je cesar v Gradcu izdal ustanovno listino za Ljubljansko škofijo. Novo škofijo je hotel cesar dotirati z dohodki gornjegrajske opatije, ki bi se naj vtelovila škofiji. Samostan naj bi sicer ostal, a v njem bi smelo biti le 10 do 12 reformiranih menihov. Ko je tedaj umrl opat Gašpar Pintar, je cesar menihom sporočil, naj počakajo z izvolitvijo novega opata, dokler ne pride rešitev od papeža, na katerega se je cesar obrnil v tej zadevi. Papež Pij II., poprej cesarjev tajnik, je delal sporazumno s cesarjem in si je pridržal izpražnjeno opatijo na prosto razpolago po namerah cesarjevih. Menihi se pa niso zmenili za cesarjevo naročilo in niso čakali odloka iz Rima, temveč so izvolili za opata dotedanjega priorja, enookega Gregorija Hinika Trebenjskega. To je bilo usodno za samostan. Papež je naročil krškemu škofu, naj preišče, če je cesarjev odposlanec v Rim res imel naročilo v tej zadevi in če je cesarjeva prepoved bila sporočena menihom pred volitvijo opata. Ako je tako, naj v papeževem imenu proglasi izvolitev Gregorijevo za nično ter njemu in

[1] Orožen, Stift Oberburg str. 169.

vsem, ki so pri tem prizadeti, naloži molk. Škof je poklical Gregorija v Dunajsko Novo mesto. Ta se je pozivu odzval, a mesto da bi stvarno zagovarjal svojo zadevo, je iztresal razne pomisleke proti škofu in njegovemu poverilu ter končno vložil priziv na papeža. Škof je pa itak že imel pooblastilo, v imenu papeževem izreči razsodbo. Ko se je tedaj o vsem zadostno informiral, je proglasil izvolitev Gregorijevo za opata kot neveljavno in priključitev opatije ljubljanskemu škofu kot veljavno in pravomočno. To razsodbo je papež Pij II. dne 11. junija 1463 izrecno potrdil ter škofom krškemu, sekovskemu in lavantinskemu naročil, naj gledajo, da se to dejanski izvrši. Na prošnjo ljubljanskega škofa je bila izvršitev poverjena lavantinskemu škofu Tiboldu, ki je v ta namen imenoval posebne izvršitelje. Ti izvršitelji so dobili oblast, proti Gregoriju in njegovim menihom, če bi bili uporni, izreči izobčenje ter ga pri nedeljski službi božji ljudstvu razglasiti. Ako bi vztrajali šest dni v svoji upornosti, se naj izobčenje še bolj slovesno ponovi in če bi zopet še šest dni ostali uporni, se vsakomur prepove, z izobčenimi jesti ali kakorkoli občevati. Če tudi to ne bi pomagalo, naj se uporneži izroče svetni oblasti.

Na to so uporni menihi 1. marca 1463 popolnoma oplenili samostan, odnesli vse listine in zapiske, dragocenosti, posodje, zlatnino in srebrnino, pohištvo, živila in živino. Škofu so ostali le goli zidovi. Obrnil se je na papeža, a zastonj so bile vse grožnje in cerkvene kazni. Končno je cesar priporočil škofu, naj se z Gregorijem in njegovimi pristaši z dobrega poravna. Na podlagi te poravnave je nepriznani opat Gregorij odstopil škofu Sigismundu samostan z vsemi pripadninami, škof pa se je obvezal, plačevati Gregoriju do njegove smrti vsako leto po 120 zlatih ogrskih goldinarjev, polovico o Božiču, polovico o kresu, in povrh takoj 150 goldinarjev, da reši zastavljene dragocenosti. Toda letno provizijo dobi Gregorij šele, ko spravi nazaj ugrabljene dragocenosti, knjige, listine, urbarje itd. Škof se je tudi obvezal, plačati vse dolgove Hinikove in pridržati v službi samostansko služinčad, dokler ji ne poteče službena doba. Tudi Gregorijevim starišem je moral škof dajati primerno prevžitnino. Cesar bi naj vplival, da krški in lavantinski škof dvigneta izobčenje, ki sta ga izrekla nad Gregorijem. Ako bi od papeža, cesarja ali koga drugega Gregorij dobil kako častno službo, ki bi nesla vsaj 120 goldinarjev letno, potem izgubi pravico, zahtevati letno provizijo od škofa.

Na to je Gregorij prisegel škofu zvestobo in spoštovanje ter se odrekel opatijski časti. Ugrabljene reči so se spravile nazaj, a mnogokaj je šlo za vselej v izgubo. Stari samostanski arhiv je ljubljansko škofijstvo okoli leta 1870 prepustilo deželnemu arhivu v Gradcu, tako je še to prišlo v tujino.

Menihi se pa tudi po poravnavi niso mogli vživeti v nove razmere, ker sedaj je bil za pravo škof njihov predstojnik. Drug za drugim so uhajali iz samostana, škof je klical menihe iz drugih samostanov, pa

tudi ti so postajali nezadovoljni in uhajali. Končno so prišle še gmotne potežkoče vsled opetovanih turških napadov. Zato se je škof obrnil v Rim in papež Sikst IV. je z bulo 8. aprila 1473 zatrl starodavni samostan po 333 letih njegovega obstanka.

Na mesto zatrtega benediktinskega samostana je stopil nekak zborni kapitol deset do dvanajst svetnih duhovnikov, ki so opravljali molitve in oskrbovali dušno pastirstvo. Ta kapitol je potem škof Tomaž Hren preosnoval in mu dal ime »Collegium Marianum«. Po Hrenovem namenu bi naj to bilo nekako duhovsko vzgojevališče. Število članov tega kolegija je bilo določeno na sedem, deloma so to bili mladi duhovniki, ki so nadaljevali svoje študije, deloma bogoslovci.

Gornjegrajsko samostansko graščino so upravljali ljubljanski škofje sami. Radi homatij v Ljubljani in ker se je ondotna stolnica hotela podreti, je škof Ivan Tavčar okoli l. 1581 prestavil svojo prestolnico v Gornji grad. L. 1786 je škof Karol grof Herberstein dal graščino v najem. Kmalu po novi razdelitvi škofij je prevzel l. 1788 upravo gornjegrajske gospoščine štajerski verski sklad, a l. 1807 je bila vrnjena ljubljanski škofiji. Dokler je 1809—1814 Kranjska bila pod francosko oblastjo, je gornjegrajsko graščino zopet upravljal štajerski verski sklad. Ko je pa Kranjska prišla nazaj pod Avstrijo, je tudi gornjegrajska graščina prišla v roke ljubljanskih škofov in ostala do danes.

Kartuzijanci.

Ime »kartuzija« in »kartuzijanci« prihaja od francoske besede Chartreuse (izgov. Šartrös). Tako se je imenoval divji, težko pristopni, neobljuden kraj pod Alpami, štiri ure od Grenobla v iserskem okrožju na Francoskem. V tej strahotni pustinji je sv. Bruno l. 1084 ustanovil prvi samostan za nov, zelo strog red, ki je po kraju dobil ime. Za podlago temu redu je služilo pravilo sv. Benedikta, vendar glede strogosti je ta red presegal vse druge. Prvi samostan tega reda na ozemlju nekdanjega rimsko-nemškega cesarstva je nastal v Žički dolini pri Konjicah.

a) Žička kartuzija.

Stepischnegg Dr. Jakob Max., Das Karthäuser-Kloster Seiz. Marburg, 1884. — Stegenšek, Konjiška dekanija. Maribor, 1909, str. 177—289. Več slovstva gl. v Stegenškovi knjigi str. 179—180.

Ustanovitelj Žičke kartuzije je štajerski mejni grof Otokar I. (1129—1164). Na svojih potovanjih po Italiji in po Francoskem je imel priliko, spoznati kartuzijanski red, ki se mu je tako prikupil, da je sklenil, ustanoviti ga tudi v svoji deželi. Vodili so ga pač pri tem zlasti verski nagibi, ker od strogega in tihega kartuzijanskega reda, kakor je

bil takrat, ni mogel pričakovati posebnih gospodarskih ali političnih koristi.

Kartuzijanci so svoje samostane stavili najrajši v divji samoti, v zaprtih dolinah, daleč proč od svetnega hrušča in trušča. Za kartuzijanski samostan kakor nalašč ustvarjena je bila zaprta dolina zapadno od Konjic. Ker so se kartuzijanci nekoliko obotavljali, sprejeti Otokarjevo ponudbo, se je ta obrnil na papeža Aleksandra III., ki je vplival na kartuzijance, da so ustregli želji Otokarjevi. Poslali so iz Velike Kartuzije enega najodličnejših menihov, Beremunda, po poročilu iz rodovine knezov kornwalskih na Angleškem, da bi ustanovil in uredil novo kartuzijo. Kakor je bilo običajno, je menda tudi tu vzel s seboj 12 menihov in dvakrat toliko konverzov ali lajikov.

Ustanovna listina je bila na podlagi ustnega določila Otokarjevega izdana šele l. 1165 po njegovi nepričakovani smrti. Otokar je namreč umrl na potu v sv. deželo v Pečuhu na Ogrskem l. 1164. Njegovo truplo so prepeljali v žičko kartuzijo in ga tu pokopali.

Otokar je odkazal kartuzijancem tesno Žičko dolino do vrha obmejnih hribov. Na zapadni strani je samostansko ozemlje mejilo s posestvi krške škofije, na iztočni strani je segalo do soteske pred vasjo Žiče. To je bilo ožje samostansko ozemlje, na katero ni smel stopiti noben lovec ali ribič, zlasti pa nobena ženska. Tu so si kartuzijanci postavili, kakor so zahtevala njihova pravila, dva samostana in dve cerkvi. Glavni samostan za prave menihe je bil ob koncu doline, kjer je trebalo deloma najprej svet zravnati, da se je dobilo dovolj prostora za dvorišče, vrt in celice. Vsak menih je imel namreč sam za se malo hišico z vrtičem, kjer je molil in delal, le ob gotovih časih je šel k skupnim opravilom. Glavno cerkev so posvetili sv. Janezu Krstniku, katerega so kot puščavniški red posebno častili. V uradnih listinah se je zanaprej Žička dolina navadno imenovala Dolina sv. Janeza.

Nekoliko nižje od prvega samostana so na mali ravninici, kjer je dandanes Špitalič, postavili drug skupen samostan za »konverze«, t. j. brate lajike, ki so obdelovali zemljo in vodili gospodarstvo. Tu so postavili tudi malo cerkvico v čast Devici Mariji.

Nova naselbina se je imela iz početka boriti z velikimi težavami; trebalo je postaviti potrebna poslopja, izkrčiti zemljo, urediti gospodarstvo. Zemlja je bila malo rodovitna, novi kartuziji se je godilo tako slabo, da bi bila skoraj izhirala. L. 1173 ji je priskočil na pomoč patrijarh Ulrik I., ki je zamenjal svojo desetino okoli Nove cerkve s konjiškim župnikom za posestva konjiške župnije v Žički vasi ter je ta posestva daroval kartuzijancem. To so bila prva posestva izven ožjega samostanskega ozemlja. Mejni grof Otokar II. jim je pa daroval celo Žičko vas z vsemi podložniki in posestva v Oplotnici pri Konjicah in v Rogozi pri Hočah, pašo po vseh svojih planinah in kože vseh živali, ki so se použile v uradih Maribor, Laško in Radgona. Listino o tej

daritvi je izdal v Radgoni l. 1182. L. 1185 je oprostil kartuzijance vseh deželnih davkov in raznih pristojbin, carine in mitnine. Papež Lucij III. je istočasno potrdil vsa njihova posestva ter jih sprejel pod posebno varstvo sv. Petra. V tistih časih je bilo to velike vrednosti. Papež je imel takrat velik ugled in je pod pretnjo izobčenja varoval tiste, ki jih je sprejel pod svoje varstvo. Pravne razmere so bile še slabo urejene, odločevala je mnogokrat sirova sila, prevzetni graščaki so v svojih utrjenih gnezdih kljubovali večkrat celo vladarjem, bali so se pa izobčenja, ker to je utegnilo roditi neprijetne posledice. Izobčenec je bil kakor izbacnjen iz človeške družbe, prišel je v hujši položaj, kakor če danes komu vzamejo vse državljanske pravice.

Žički kartuzijanci so tudi prav kmalu potrebovali papeževo zaščito. Konjiška gospoda Ortolf in Leopold sta delala samostanu veliko sitnob in so morali kartuzijanci prositi zoper nju pomoči pri papežu. To je izdalo. Leopold Konjiški je v nevarni bolezni l. 1234 celo sam sklenil, postati kartuzijanec.

Ko so dozidali cerkev in samostan, je patrijarh Gotfrid sam prišel v kartuzijo in jim posvetil cerkev.

Ob tej slovesni priliki je Rudolf iz Rožeka na Koroškem daroval kartuziji obe vasi, Gornjo in Spodnjo Hajdino pri Ptuju.

L. 1192 je umrl Otokar II. in so tudi njega pokopali v Žički kartuziji. Njegov naslednik Leopold Babenberški (1192—1194) je vzel tudi kartuzijo v svojo zaščito in ji potrdil desetino v Račah, Podovi in Rogozi na Dravskem polju. Tako se je kartuziji zagotovil obstanek.

Ker je prej imenovani Beremund privedel s seboj prve menihe iz Francoskega, je nedvomno tudi uredil Žičko kartuzijo po vzorcu francoskih kartuzij, ki so imele zelo stroga pravila. Kartuzijanski red je bil pred vsem red molitve in globokega premišljevanja. Približno ena tretjina dneva je bila določena ustni molitvi, druga tretjina premišljevanju, tretja ročnemu delu. Tako je šlo dan za dnevom, teden za tednom, leto za letom. Menihi gornjega samostana vstajajo po letu o polnoči, po zimi kaki dve uri pozneje, moli najprej vsak v svoji celici Marijine duhovne ure, potem gredo v cerkev in molijo skupno psalme. Ko se vrnejo v celice, mora vsak ostali čas do zore posvetiti premišljevanju, ob zori gredo zopet v cerkev k sv. maši in da opravijo hvalnice. Potem opravi vsak v svoji celici prvo jutranjo uro (primo), potem zopet premišljuje po letu do šeste, po zimi do devete ure. Ostali čas do poldneva je posvečen ročnemu delu, vmes pa ob deveti uri molijo tretjo duhovno uro, o poldne pa šesto in Marijine ure. Potem si vsak sam v svoji celici skuha borno kosilce, nato sme v poletni vročini malo počivati, ker je nočno spanje bilo kratko, po zimi pa dela blizu do tretje ure. Tedaj izmoli vsak sam deveto uro, v cerkvi pa skupno večernice. Potem je sledilo zopet ročno delo in premišljevanje, pred

mrakom pa sklepčne molitve (kompletorij). Ko se je stemnilo, so šli spat, ker je trebalo o polnoči že vstati.

V gornjem samostanu je vladal večen molk, le v sili in nujni potrebi so smeli spregovoriti. Ob sobotah popoldne so se sešli, da so se pogovorili o potrebnih rečeh in opravili sv. spoved. V nedeljo zjutraj so imeli skupno mašo in obhajilo, kateri niso sami maševali, po maši zborovanje v kapitolski dvorani, o poldne pa skupen obed, po kosilu še kratek pomenek o nujnih zadevah, potem so se ločili za cel teden in je vsak šel v svojo celico. Od samostanskega kuharja je dobil vsak za cel teden potrebnih živil in spravo za svoje delo.

Posti so bili zelo strogi, hrana celo priprosta. Mesa, razen rib, niso nikoli uživali, tudi ob največjih praznikih ne. V pondeljek, sredo in petek je bil post ob samem kruhu in vodi. Druge dneve si je vsak sam kuhal, večinoma zelenjavo, le ob četrtkih so dobili jajc, sira in rib. Velikonočni post je trajal od 15. septembra do Velike noči, v tem času so tudi tiste dni, ko so uživali kuhano hrano, jedli le enkrat na dan. Vkljub tej strogosti so učakali navadno visoko starost, prav radi zmernega življenja in ker so znali krotiti razne strasti, ki človeku spodjedajo dušno in telesno zdravje. Današnji lahkoživci mislijo seveda, da si bodo ohranili svoje telo krepko in zdravo s tem, da mu na vse mogoče načine strežejo, učinek je pa ta, da od samega »uživanja« v najlepši moški dobi izhirajo.

Obleka, ki so jo kartuzijanci nosili, je bila celo bela in zelo priprosta, iz debelega konopljenega platna. Okoli ledij so nosili bodeč opasnik, počez pa dolg prepasan talar z rokavi. Po vrhu so imeli še »škapulir« (cuculla), okoli pol metra širok kos blaga z luknjo v sredini, skozi katero se je vtaknila glava, spredaj in zadaj je ta proga segala skoraj do tal, ob kolenih sta oba dela, prednji in zadnji bila speta s trakom iz enakega blaga. Po zimi je ta škapulir bil podvlečen s kožuhovino. Za zimo in slabo vreme so imeli še plašč s kukuljico ali kapuco, drugega pokrivala niso nosili.

Na čelu samostanski družini je bil prior, katerega je pri spodnjem samostanu namestoval oskrbnik (procurator), ki je vodil celo gospodarstvo, nadziral brate lajike in sprejemal goste. Gostoljubje so kartuzijanski samostani zelo gojili. V spodnjem samostanu so konverzi obdelovali zemljo, redili živino in se pečali z rokodelstvi, ki jih je samostan potreboval. Postov so imeli nekoliko manj, ker so morali težko delati; od Vseh svetnikov do Velike noči so uživali le ovsen kruh, drugače pšeničen, pa z otrobi vred. Žička kartuzija je bila najstarejša v deželah rimsko-nemškega cesarstva. S kartuzijo v Jurkloštru in v Bistri na Kranjskem so tvorile posebno skupino, ki je kot »Sclavonia« bila združena z lombardsko provincijo. Šele v 14. stoletju so se kartuzije razširile po nemških, ogrskih in čeških deželah. Potem je kartuzijanski glavni kapitol l. 1335 slovenske kartuzije odcepil od lombardske zveze in jih priklopil nemški pokrajini.

Največjo znamenitost je Žička kartuzija dosegla v dobi zapadnega razkola (1391—1410). Razkol, ki je nastal, ko so kardinali l. 1378 proti prestrogemu papežu Urbanu VI. izvolili protipapeža Klementa VII., je polagoma razcepil tudi redove. Redovne hiše so večinoma priznale tistega papeža, za katerega se je odločila dotična država. Klement VII. je stoloval v Avignonu na Francoskem, Urban pa v Rimu. Svojega vrhovnega priorja je kartuzijanski red imel v Veliki Kartuziji na Francoskem. Ker je Francija priznavala avignonskega papeža, je tudi vrhovni kartuzijanski prior Viljem l. 1380 potegnil ž njim. Ko so se izjalovili vsi poskusi, da bi se dosegla sprava, so se kartuzijanci, ki so priznavali Urbana za papeža, ločili od pristašev Klementovih ter si v Rimu izvolili posebnega vrhovnega priorja, ki si je izbral za sedež Florenco. L. 1389 pa so sklenili, naj bo zanaprej Žička kartuzija sedež vrhovnega priorja in zborovališče občnih zborov. Prvi vrhovni prior, ki je bival v Žički kartuziji, je bil Ivan Barijski, po njegovi smrti pa Krištof iz Lombardije. Ko je tudi ta 1398 umrl, so izvolili milanskega priorja Štefana Makone, ki je naodličnejši med vsemi žičkimi priorji. Bil je rojak in vrstnik duhovite in svete Katarine Sienske, ki ga je tudi spravila na pot svetega življenja ter je živel in umrl v sluhu svetosti. Bil je mož velikega ugleda in so mu bili večkrat poverjeni važni diplomatični posli. Bil je dober prijatelj s Celjskimi grofi in prav takrat je Herman II. ustanovil novo kartuzijo v Pleterjah na Dolenjskem.

Ko so na Češkem buknili husitski nemiri, so zlasti kartuzijanski samostani hudo trpeli in bili večinoma razdejani. Menihi so se razbežali na vse vetrove in nekatere je usoda zanesla tudi v Žički samostan. Dokaz temu je češka velikonočna pesem z notami, ki se je ohranila v neki rokopisni samostanski knjigi.[1] Ti češki begunci-menihi so se tudi pri nas literarno udejstvovali in najbrž je pripisovati njihovemu vplivu, da so se začele razne bogoslužne formule zapisovati v slovenskem jeziku. Sicer pa o literarnem delovanju žičkih kartuzijancev ni znano skoraj nič, pač pa slovi brat Filip, ki je spesnil Marijino življenje. Delo obsega v izvirniku 10.133 vrstic.[2] Pisatelj se v sklepčnih vrstah sam imenuje brata Filipa žičke kartuzije. Pesnik je živel v drugi polovici 13. stoletja ter je v 14. in 15. stoletju njegovo »Marijino življenje« bilo ena najbolj razširjenih pesnitev.

Ko je z izvolitvijo papeža Martina V. v Kostnici prenehal cerkveni razkol, so se tudi kartuzijanci zopet združili 1415. Makone je odložil čast vrhovnega priorja in Žička kartuzija je nehala biti središče kartuzijanskega reda. Vendar je še nekaj desetletij lepo napredovala, ustanove so se množile, dohajala so nova darila, poslopja so se pre-

[1] Sedaj v vseučiliščni knjižnici v Gradcu. Gl. Časopis 1927, str. 190—193.

[2] Življenje Marijino kartuzijanskega brata Filipa je prevedel v gladko slovenščino g. Matija Zemljič ter je izšlo v Mariboru 1904. Slovenski prevod obsega 11272 vrstic.

novila in povečala, redovno življenje je še bilo v redu. Veliki zaščitniki in dobrotniki Žičke kartuzije so bili Celjski grofje, dokler niso izumrli. Med tem je pa čas prinesel marsikatero spremembo, ki je vplivala tudi na kartuzijo. Nekdaj skromni in tihi samostan je postal trdnjava radi turške nevarnosti in sedež mogočnega imetnika velikanskih posestev in mnogih podložnikov. Kartuzija je postala bogata, zato pa na znotraj slaba. Novega razmaha ni bilo več, komaj da so še držali to, kar so že imeli. Prejšnja priprostost in strogost življenja je začela popuščati. Ko se je iznašlo tiskarstvo, je pisanje knjig postalo nepotrebno. Turki so večkrat opustošili posestva, prišli so veliki davki in razne uime; gospodarstvo je začelo propadati. Samostan je moral sprejemati novince, ki so bili otroci svojega časa, razvajeni na razne udobnosti in so tudi kot redovniki hoteli udobnejše živeti. L. 1494 so Turki odvedli priorja in dva redovnika, 1529 pa so mučili in umorili priorja Andreja, pa tudi več klerikov in konverzov. Počasno vsestransko propadanje je doseglo vrhunec, ko se je pri nas razširila Lutrova vera. Redovnikov je bilo malo in še ti slabi. Nadvojdova Karol toži l. 1564, da so menihi v obeh štajerskih kartuzijah, v Žičah in Jurkloštru, ali Francozi in Lahi, ki so pravi ubijalci, ali pa domačini, ki so se poženili. Vendar so še tudi v dobi hudega propada posamezni priorji bili vzorni menihi.

L. 1564 je celo prenehalo redovno življenje v Žički kartuziji. Nadvojvoda Karol ni mislil odpraviti kartuzije, pač pa je zaukazal, naj se vsi pohujšljivo živeči menihi odpošljejo v druge samostane ali v tiste, od koder so prišli, v bodoče pa se ne sme sprejeti v samostan noben inozemec ali ubegli menih. Upravo samostana in njegovega imetja je nadvojvoda izročil nunciju Delfinu, ki je pustil še bolj propasti redovno življenje in stavbe.

Končno je l. 1595 nastopil nov prior Vian Gravelli, ki je prevzel težko nalogo, obnoviti red in urediti samostansko gospodarstvo, kar se mu je tudi posrečilo. Sprejel je nove redovnike iz raznih dežel, ki so bili samostanu v čast.

Tudi pozneje je samostan vkljub obsežnim posestvom prišel včasi v gmotne težave, zato mu je papež Klement XI. leta 1704 vtelovil na 15 let župnijo konjiško.[1]

V 17. stoletju je samostan hudo trpel od pobunjenih kmetov, zlasti l. 1635. Uporniki so vdrli v samostan, ga oplenili in menihe pregnali. Leta 1635 so hudo poškodovali lepo samostansko cerkev. Tudi vlada je skušala dobiti čim več vpliva na samostan. Že l. 1669 je prepovedala, da ne sme nihče samostanom kaj darovati, prodati, zastaviti ali sporočiti. Samostanskega predstojnika je povzdignila v prelata, pa le s tem namenom, da je lahko vplivala na volitev novih predstojnikov, ker je pri volitvi vedno bil navzočen vladin zastopnik.

---

[1] Stepišnik n. d. str. 93—96.

Leta 1765 so slovesno praznovali šeststoletnico ustanovitve Žičke kartuzije. Svečanosti so trajale devet dni ter je ob tej priliki došlo v Žičko dolino toliko ljudi, da so ob koncu svečanosti našteli 16.000 obhajil. To je bil zadnji utrinek staroslavne kartuzije. Zoper samostane se je že pripravljala nevihta, ki je izbruhnila za vlade Jožefa II. (1780—1790).

b) Jurklošter.

Orožen, Das Dekanat Tüffer 272—331. — Stegenšek v „Časopisu", 1910, str. 210—215; 1911, 1—10.

Krški škof Henrik I. (1167—1174) iz reda sv. Benedikta in poprej redovni opat v Solnogradu, je zelo cenil kartuzijance. Ko jih je bil vojvoda Otokar I. uvedel v Žičko dolino pri Konjicah, je tudi on sklenil, ustanoviti kartuzijo na svojem ozemlju v Jurjevem dolu blizu Laškega ob potoku Gračnici. Kraj je bil popolnoma zaprt od sveta in kakor nalašč ustvarjen za kartuzijanski red. Tod je šla stara rimska cesta iz Laškega čez Loko, Vrh (Sv. Lenart), mimo Lisce po Lahovem grabnu proti Planini. Kraj se imenuje v latinskih listinah Gyrio, v nemških Geirach; prvo je romanska, drugo nemška oblika za slovensko ime Jurjevo ali Jurjev dol. Ime je pač nastalo po nekem lastniku tega kraja, Juriju.

Kakor pri vsaki kartuziji, sta tudi tu bila dva samostana: samostan za prave menihe je bil v ozki soteski, kjer je bil prostor le za samostanske celice, za cerkev in vrt; samostan za brate lajike ali konverze, ki so obdelovali zemljo, je bil kake pol ure dalje proti Planini ob koncu rodovitnih poreber, v današnji Marijini vasi, ki je dobila ime od samostanske cerkve, posvečene Devici Mariji, dočim je prvi samostan bil posvečen sv. Janezu Krstniku, kakor pri žički kartuziji.

Jurjevška kartuzija je bila ustanovljena okoli l. 1170. L. 1173 je papež Aleksander III. na prošnjo krškega škofa vzel novo kartuzijo v posebno varstvo sv. Petra. A jurjevško kartuzijo je zadela kmalu huda kriza. Novi krški škof Ditrih (1179—1194) je sicer dal kartuzijancem l. 1185 še desetino od vina, žita, živali, sira in drugih živil, štajerski vojvoda Otokar pa istega leta še vas Grahovše z vsemi pritiklinami, vendar so ti dohodki v slabo rodovitnem in malo obljudenem kraju bili prepičli za samostan, in menihom ni preostajalo drugo, kakor izprositi si od škofa večjih dohodkov, ali pa zapustiti kartuzijo. Prior Odon je odšel v Rim in se pritožil proti krškemu škofu, ki ni bil naklonjen kartuzijancem, ker jih je kot Francoze smatral za tujce, a opravil ni nič. Potem se ni več vrnil v jurjevško kartuzijo, ker je med potom umrl. Po njegovem odhodu je Jurjevška kartuzija le še životarila. Po naročilu generalnega priorja v Veliki kartuziji na Francoskem sta dva vizitatorja posetila Jurklošter in našla tu največji nered. O tem sta poročala kartuzijanskemu generalnemu

kapitolu l. 1199. Le=ta je jurkloštersk menihe odvezal od obljub s pristavkom, da jih zopet sprejme v redovno zvezo, če se razmere v njihovem samostanu spremene. Kapitol se je obrnil tudi na krškega škofa s prošnjo, naj vpliva, da se razmere v Jurkloštru urede. Ta pa za kartuzijance ni bil tako vnet, kakor njegov prednik, in je le želel, da ti »tujci« čim prej odidejo in bi on potem njihovo posestvo porabil za svoje namene.

Tako je jurjevška kartuzija l. 1199 dejanski prenehala. Krški škof je že l. 1200 izročil kartuzijansko posestvo s cerkvijo vred krški stolni proštiji in ji navrgel še desetino v pilštanjski pražupniji. Službo božjo bi naj oskrbovali svetni duhovniki, katerim bi na čelu bil p r o š t. Jurjevškega prošta bi na predlog stolnega prošta imenoval krški škof. Za prvega — in menda edinega — prošta je bil imenovan K o n r a d. Novo ustanovo je potrdil tudi patrijarh W o l f k e r, ko se je l. 1203 mudil v Slovenjgradcu. Ta proštija se je naselila v Marijini vasi, pečala se je z dušnim pastirstvom in z gospodarstvom. Dobila je celo pravico, pokopavati ljudi pri svoji cerkvi, sicer je pa v upravnem oziru ta kraj spadal pod pražupnijo v Laškem in polovica vseh morebitnih volil se je morala oddati laškemu nadžupniku.

Ta proštija pa se ni mogla vzdržati. Ko si je Žička kartuzija po začetnih težavah opomogla, se je njen energični prior Nikolaj krepko oprijel načrta, obnoviti tudi j u r j e v š k o kartuzijo. Krški škof W a l t e r ni hotel o tem ničesar slišati, zavzel se je pa za kartuzijo štajerski deželni vojvoda L e o p o l d V., ki se po pravici lahko imenuje drugi ustanovitelj jurjevške kartuzije. L. 1208 je bila kartuzija obnovljena. Ko so se menihi na novo naselili, so krški svetni duhovniki zapustili Jurjev dol, jurjevška proštija je še vsaj po imenu obstojala do l. 1228. Takrat je vojvoda za kartuzijance kupil od škofa tudi posestvo južno od Gračnice in proštija potem zanikne. Zemljo severno od Gračnice je bil škof prodal še pred obnovo kartuzije deželnemu vladarju in ta jo je poklonil kartuzijancem in dodal še ves gorski hrbet od današnjega Sv. Lenarta proti Sv. Rupertu do potoka Lahomnice, kjer so dandanes vasi Leskovca, Lešje, Velike Grahovše, Modrič in druga selišča.

Za svoje »konverze« nova kartuzija ni postavila samostana na prejšnjem mestu, ker tu je med tem že nastala vas in je ta del jurjevškega posestva ostal še v rokah škofovih, temveč samostan za konverze je bil postavljen tam, kjer je dandanes M a r o f.

Novi kartuzijanci so dobili iz Francoskega ostanke s v. M a v r i c i j a, poveljnika tebanske legije, zato jim je novo cerkev posvetil v čast temu svetniku bamberški škof E k b e r t in odslej se Jurjevo imenuje uradno D o l i n a s v. M a v r i c i j a, vendar se je staro ime vzdržalo, kakor tudi pri žičkem samostanu.

Poleg zemlje je vojvoda L e o p o l d dal kartuziji tudi 10 tovorov železa in 15 mark denarja za sol. Podelil jim je tudi na njihovem ozem=

lju višje in nižje sodstvo, le izvršitev smrtne kazni je pridržal deželskemu krvnemu sodišču v Laškem.

Vkljub temu je ta kartuzija ostala med najrevnejšimi, zato tudi ni imela onega pomena kakor druge slavne kartuzije. Vendar je dala ta kartuzija več pisateljev. Po imenu so nam doslej znani štirje, pisali so vsi v latinskem jeziku.

1. Prior O d o n. Okoli leta 1680 se je v žički kartuziji hranila rokopisna knjiga »Sermones magistri O d o n i s Prioris in Gyrio de Tempore et Sanctis in communi«. Odon je bil prvi prior ter je umrl v sluhu svetosti v Tagliacozzo leta 1200.

2. S e i f r i d (Syferidus), rodom Švab (Sueuus) je okoli 1255—1260 spisal kodeks, ki ga sedaj hrani državna licejska knjižnica v Ljubljani pod št. 40. Poleg spisov drugih pisateljev se tu nahaja tudi Seifridov spis »Commendacio celle . . .« in pa njegov riman slavospev na ustanovitelja jurkloštersk e kartuzije, Leopolda VI. Ta pesnitev je važen historiografski spis. (Dr. Milko Kos v »Zborniku za umetnostno zgodovino« 1926, str. 94—95 in v »Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino« 1927, str. 230—241.)

3. M i h a e l P r a š k i (umrl 27. septembra 1401). Bil je gotovo Čeh; spisal je dvogovor »De custodia virginitatis«, kako se varuje devištvo, potem »Remediarium prioris abiecti« ali »Consolatorium absoluti prioris«, to je zbirka izrekov sv. očetov za tolažbo odstavljenega ali dosluženega priorja. Oba spisa je objavil Pez v zbirki »Bibliotheca ascetica« II, 95—170; 229—469.

4. N i k o l a j (Mihael?) K e m p h, jurkloštersk i prior. Rojen 1397 v Strassburgu, študiral je na dunajskem vseučilišču, kjer je bil nekaj časa profesor filozofije. 43 let star je postal kartuzijanec. 1447—1451, potem 1467—1490 je bil prior v Jurkloštru, vmes pa 1462—1467 v Pleterjah. Umrl je sto let star 20. novembra 1497. Bil je zelo pobožen redovnik in plodovit pisatelj; Pez navaja v »Bibliotheca ascetica« (1724) 36 Kemphovih spisov, ascetične, mistične in pedagoške vsebine.

Doba luteranskih homatij je obema kartuzijama, žički in jurkloštersk i vsekala hude rane, zlasti slednja je ostala skoraj prazna. Zato je Jurklošter moral že od l. 1586 plačevati na leto po 200 goldinarjev za vzdrževanje papežkih gojencev v jezuitskem zavodu v Gradcu. Ko je pa nadvojvoda Karol v Gradcu pri jezuitih ustanovil konvikt za vzgojo dobrih dušnih pastirjev, je pri papežu Gregoriju XIII. izposloval dovoljenje, da se jurkloštersk a kartuzija ukine in njeni dohodki izroče jezuitom; za vzdrževanje imenovanega konvikta je bilo določenih letnih 2000 goldinarjev, ostalo pa kolegiju in akademiji. Ker je med tem nadvojvoda Karol umrl, je tozadevno listino izdal upravitelj štajerske dežele, nadvojvoda Ernest 4. maja 1591. L. 1593 je bil napravljen inventar, l. 1596 dne 23. marca je pa papež Klement VIII. zatrl jurkloštersko in pletersko kartuzijo. L. 1600 so

jezuitje jurkloštersko gospoščino dali v najem baronu Moškonu, pozneje so jo pa sami upravljali. L. 1635 so Jurklošter oplenili pobunjeni kmetje.

Avguštinci.

Ime »avguštinci« nosijo mnogotere redovne panoge in verske družbe, katerih pravila slone bolj ali manj na vodilih in načelih, ki jih je podal sv. Avguštin. V 11. stoletju so na mnogih krajih nastale družbe korarjev ali redovnih kanonikov, ki so se odločili za skupno življenje, niso pa sprejeli takrat najbolj običajnih Benediktovih pravil, temveč sestavili so si določbe iz spisov sv. Avguština in zato dobili ime »avguštinci«. Nekoliko pozneje so zlasti v Italiji nastale razne družbe, ki so živele po zgledih starih puščavnikov, pa so si same ali pa na povelje papeževo povzele pravila avguštinskih korarjev ter so tudi dobile ime »avguštinci«. Papež Aleksander IV. je l. 1256 vse puščavniške kongregacije združil v eden red — »avguštinci«. Posebna panoga tega reda so »Viljemiti«. S tem imenom se označujejo a) učenci puščavnika Viljema Maleval, b) puščavniška panoga benediktinskega reda, katere začetnik je Viljem iz Vercelli v Gornji Italiji (1085—1142).

Viljem Maleval se je vrnil okoli 1153 iz božje poti v Kompostelji na Španskem ter je začel spokorno puščavniško življenje v neki šumi blizu Pise. Ker pa se njegovi sodrugi niso marali ravnati po njegovih sila strogih navodilih, jih je zapustil in odšel v pusto dolino »Maleval« (Zla dolina) blizu Siene. Tu je umrl l. 1157 in zapustil le dva učenca. Vkljub temu se je njegova družba kmalu razširila po deželah nemškega cesarstva, po Ogrskem, po Belgiji in Franciji ter so se zgodaj razcepili v dve panogi. Papež Gregorij IX. je nekoliko omilil sila strogo življenje. Ena teh panog se je naselila na Muti ob Dravi.

Gojili so posebno češčenje do Matere božje.

a) Avguštinski samostan na Muti.

Marian, Austria sacra III. 6, str. 326. Klein, Geschichte des Christenthums II, 373. Orožen I, 122, 603.

Po poročilu nekega mutskega priorja je ta samostan obstajal na Muti že l. 1257, gotovo pa l. 1271, ker se takrat že omenja v listini Sigfrida Marenberškega, iz katere zvemo tudi, da so na Muti pri cerkvi sv. Janeza bili viljemiti. Kdo je ustanovil ta samostan, ni znano. Menihi so živeli zelo skromno le od miloščine, dokler jim ni Henrik Viltuški 1290, 1297, 1301 podaril nekaj posestev. V 14. in 15. stoletju so gospodje Vuzeniški, Marenberški i. dr. napravili razne ustanove. Posebni dobrotniki samostanu so bili Celjski grofje, zato je bojda do njih izumrtja visela v zakristiji tablica, ki je opominjala duhovnike,

naj pri sv. daritvi ne pozabijo Celjskih. L. 1532 so Turki samostan popolnoma oplenili ter zažgali, zgorele so takrat vse listine, zato je za zgodovino tega samostana silno malo virov. Dne 6. oktobra 1785 je bil menihom naznanjen odlok, da je samostan zatrt. Takrat je bilo v samostanu šest redovnikov-duhovnikov in trije bratje lajiki. Zadnji prior je bil p. Kolumban Schwad, ki je pozneje umrl v Ptuju. Celokupno samostansko imetje je znašalo po odbitih dolgovih 26.606 goldinarjev ter ga je prevzel štajerski verski sklad. Cerkev so podrli in ni več sledu o njej, tudi samostansko poslopje je večinoma že propadlo.

b) Avguštinski samostan v Radgoni

spada vtoliko v obseg naše knjige, ker je deloval tudi med Slovenci ob Muri in ker so se avguštinci iz Radgone naselili k Sv. Trojici v Slov. goricah, o čemer bo govor pozneje. Ustanovil je radgonski avguštinski samostan najbrž vojvoda Rudolf IV. Ustanovitelj (1358—1365). Jožef II. ga je 1782 zatrl.

Dominikanski samostan v Ptuju.

Kovačič Fr., Dominikanski samostan v Ptuju. Maribor, 1914. (Ponatis iz „Voditelja" in „Časopisa".) Tam je navedeno tudi drugo tozadevno slovstvo.

Ustanovitelj pridigarskega ali dominikanskega reda je sv. Dominik († 1221). Modro je uvidel, da bi neomadeževano življenje in pouk bila najuspešnejše sredstvo zoper takratne krivoverce albižane, ki so strašno razsajali po južnem Francoskem ter hoteli prevreči ves družabni red. Iz te misli se je rodil pridigarski red, katerega je papež Honorij III. dne 22. decembra 1216 potrdil v trdnem prepričanju, da bodo bratje novega reda »zvesti bojevniki za pravo vero in resnično prosvetljenost sveta«. Na Veliko gospojnico l. 1217 se je zbrala mala četa prvih Dominikovih učencev, obnovili so obljubo pokorščine in Dominik jih je razposlal z besedami Zveličarjevimi: »Pojdite po vsem svetu in oznanjujte evangelij vsem narodom!«

Tudi v naših krajih je bilo takrat med ljudstvom mnogo nevednosti, polmalikovalstva in podivjanosti. Iz Balkana sem so prodirali bogomili, ki so učili verske zmote kakor albižani, od italijanske strani pa tem sorodni valdenci. Da bi se zatrlo krivoverstvo ter dvignilo duševno obzorje in nravnost prostega ljudstva in meščanstva, je patrijarh Bertold že l. 1219 v oglejski sinodi priporočal zlasti red sv. Dominika in sv. Frančiška. Solnograški nadškof Eberhard II. se je seznanil z dominikanci v Brežah, kjer sta dva Poljaka, Ceslav in Hijacint, okoli l. 1220 ustanovila dominikanski samostan. Isti nadškof je izposloval, da so se dominikanci iz Brež l. 1230 naselili tudi v Ptuj.

Namen dominikanskega samostana v ptujskem mestu lepo izraža stara samostanska kronika, ki pravi: »Prišli so v Ptuj, da bi tu Boga častili, blagoslov delili, pridigovali in dušam v prid pognali čvrste korenine . . . Miren je bil njih prihod, plemstvo in meščanstvo jih je z radostjo sprejelo, s poljubom miru in s prijaznim očesom ter jim pokazalo svojo naklonjenost s tem, da jim je odkazalo prostorno zemljišče ter jim dalo pomoč za prvo stavbo.«

Glavna njihova dobrotnica je bila Mehtilda, rojena Korošica, vdova ptujskega gospoda Friderika I. Ona jim je odstopila prostor za samostan, cerkev in vrt, največ z njeno pomočjo so si postavili prvotni, dokaj skromni samostan in cerkev Marijinega vnebovzetja. Tudi nadškof Eberhard jim je naklonil duhovne in telesne milosti. Že l. 1231 jim je s posebno listino dovolil, da se smejo v njegovi nadškofiji posluževati vseh pravic in svoboščin, katere jim je podarila ali bi še jim v prihodnje podarila apostolska stolica. Za čas svojega življenja jim je zagotovil iz nadškofijskih dohodkov daril v žitu, vinu, siru in nekaj denarja za obleko. Med drugim jim je podaril še dobro ohranjeno sv. pismo, kar je bila za tisti čas velika dragocenost.

Tudi oglejski patrijarh Bertold († 1251) je zelo čislal in podpiral ptujske dominikance, dasi niso bili v njegovi škofiji. Dovolil jim je v svoji vladikovini vse pravice, ki jih je sploh mogel dovoliti, torej zlasti pridigovati in spovedovati. Tudi upravitelj patrijarhove dedne graščine slovenjgraške, starotrški župnik Bertold, je bil dobrotnik ptujskih dominikancev; stara samostanska kronika šteje med posebne dobrotnike tudi gornjegrajskega opata Alberta (1228—1238). Savinjski arhidijakon Konrad pa je izposloval, da je duhovska bratovščina v patrijarhatu naklonila ptujskim dominikancem denarno podporo, da so si mogli postaviti nov kor.

Nedvomno so ptujski dominikanci tudi marljivo delovali med slovenskim ljudstvom pod patrijarhovo oblastjo, ker so našli tu toliko prijateljev. Tudi lavantinski škof Herbord, ki je bil sam dominikanec, je l. 1268 dovolil dominikancem v Brežah in v Ptuju, da so smeli pridigovati in spovedovati v njegovi škofiji.

Dasiravno so jim papeži in škofje bili naklonjeni, so vendar med svetno, višjo in nižjo duhovščino imeli hude nasprotnike. Svetna duhovščina se je takrat v veliki meri udala zložnemu življenju ter je z zavistnim očesom gledala goreče delovanje redovnikov dveh novih redov sv. Frančiška in sv. Dominika. Stari župni sistem se je krčevito držal svojih starih pravic ter ni dopuščal, da bi mendikantje (prosjaški redovniki, frančiškani in dominikanci) pridigovali in spovedovali. Zato so jim škofje morali opetovano dati potrdilo, da smejo v njihovih škofijah spovedovati in pridigovati. Oglejski patrijarh je l. 1303 ptujskim dominikancem izrecno dovolil, da smejo v njegovi vladikovini pridigovati tudi proti volji župnikov, le istočasno, ko je v župni cerkvi pridiga, naj ne pridigujejo.

Dominikanski red je zelo skrbel za izobrazbo svojih redovnikov, ker je to zahtevala pridigarska služba, ki je bila glavno opravilo tega reda. Zato je tudi ptujski konvent imel od starodavnih časov svojo šolo, v katero so vsaj od časa do časa sprejemali tudi zunanje mladeniče. V 17. stoletju so imeli latinske šole, nekaj časa se je poučevalo tu modroslovje, pa moralno bogoslovje.

Vendar se ptujski konvent nikdar ni mogel povzpeti do one znamenitosti, kakor so jo imeli drugi dominikanski samostani. Glavni razlog temu je bil zemljepisni položaj ptujskega mesta. Velike dominikanske samostane z visokimi šolami, slovitimi pisatelji in umetniki nahajamo le po velikih mestih, kjer so škofijski sedeži in središča državnih oblasti. Ptuj je pa bil neznatno mesto, važen sicer kot obrambna točka proti Ogrom in pozneje Turkom, a prav ta vedna vojna nevarnost ni bila v prilog ne razvoju mesta, ne samostanu. Ptujski konvent je spadal v veliko »tevtonsko« redovno provincijo, ki je imela svoje središče v slavnem Kolinu ob Renu, Ptuj je bil torej ob skrajni meji te provincije in zato preveč v stran močni kulturni struji.

Prvi ptujski samostan je bil v naglici postavljen, v jeseni 1231 se naselitev že predpostavlja kot dovršena stvar, cerkev so dozidali okoli l. 1250, a še l. 1254 ni bila posvečena. Prvi samostan s cerkvijo vred je pa uničil požar okoli l. 1302, ker l. 1303 na Jurjevo je krški škof Henrik podelil 40 dni odpustka vsem, ki bi kaj pripomogli, da se na novo postavita cerkev in samostan dominikancev v Ptuju, ki ju je nedavno uničil požar. Ko so l. 1396 Turki prvič pridrli na Štajersko ter se polastili Ptuja, so gotovo oskrunili in oplenili tudi dominikansko cerkev in samostan. Vsekakor je bila cerkev v prvi polovici 15. stoletja potrebna popravila in jo je l. 1453 dne 8. maja na novo posvetil sekovski škof Jurij; obletnica posvečevanja cerkve se je zanaprej »po stari navadi« praznovala tretjo nedeljo po Veliki noči. Okoli l. 1455 je bil na novo pozidan tudi samostan s krasnim gotskim hodnikom, ki se je ohranil do današnjega dne.

Cerkev je bila lepa gotska stavba, a brez oboka, oziroma z lesenim ravnim stropom. Presvoditi jo je dal šele prior Tomaž Bucelleni 1691. Ob enem so takrat cerkev celo »modernizirali«. Veliki oltar s korom so prestavili od iztočne na zapadno stran, stari prezbiterij so deloma podrli in napravili tu glavni vhod, na zapadni strani, ob prejšnjih glavnih vratih pa so dozidali nov prezbiterij. Tako je cerkev izgubila svoj staročastiti značaj.

Proti koncu 13. stoletja in še bolj v 14. stoletju je popustila prvotna strogost in disciplina je začela pešati, zlasti v nemški redovni pokrajini, vendar se je red sam iz sebe zopet prenovil ter je med leti 1436—1438 bil reformiran tudi ptujski konvent. Potem so dominikanski konventi v 15. stoletju nekaj časa cveteli, toda proti koncu stoletja se kaže zopet propadanje. Leta 1505 toži generalni magister, da je propadel ves red, a ga bo skušal z božjo pomočjo dvigniti in prenoviti. Število re-

dovnikov vedno bolj pada, manjka redovnih poklicev. Nekaj let pozneje je prišla luteranska burja, ki je izpraznila večino samostanov v nemških deželah. Ptujski konvent je vzdržal to burjo; ni znano, da bi odpadel kak menih ali da bi se godili v samostanu kaki večji neredi. Pač pa je luteranska doba oškodovala samostan v gmotnem oziru, ker so si poluteranjeni plemiči prisvojili marsikatero samostansko posestvo. Tudi število redovnikov je zelo padlo. Ko je cesarska komisija l. 1545 preiskovala samostan, je bilo v njem devet duhovnikov, večinoma Hrvati in Ogri, poprej jih je bilo pa dvanajst.

Ker je manjkalo domačega naraščaja, so v dobi katoliške reformacije naselili v naše samostane mnogo redovnikov iz Italije in celo iz Španskega, da bi ž njih pomočjo ohranili in okrepili redovno življenje in katoliško vero. V ptujskem konventu so nekaj let zaporedoma priorji Italijani. Nekaj časa so res ti priseljenci vzdrževali strožjo disciplino, toda med njimi so bili tudi malopridni ljudje, ki so delali vzpričo protestantov sramoto katoliški cerkvi, pa velike sitnosti cerkveni in svetni oblasti. Tudi obnova se ni dolgo držala. Ko je izumrl starejši zarod, zlasti glavni goreči obnovitelji strožje discipline, je dobil v roke vajeti mlajši rod in redovna strogost je začela popuščati. S tem pa ni rečeno, da je v samostanu vladala kaka razbrzdanost, le tiste stare strogosti ni bilo več. Početkom 18. stoletja razmere niso bile najboljše. Samostan tiči v dolgovih, priorji odstopajo pred koncem svoje službene dobe, ponavljajo se prepiri z minoriti, z meščani, s podložniki in svetno duhovščino. V drugi polovici 18. stoletja je še konvent gmotno in nravno nekoliko dvignil Hijeronim Freytag iz Bolcana, ki je 1767 postal prior. V 17. in 18. stoletju so ptujski dominikanci širili zlasti pobožnost rožnega venca. Dominikanski samostan v Ptuju je bil ustanovljen pred vsem za to, da bi deloval med slovenskim ljudstvom desno in levo od Drave, sčasoma se je pa popolnoma ponemčil in postal čisto tuj živelj v slovenskem organizmu. L. 1661 je prior Ludovik Rombau odstopil radi tega, ker ni znal slovenskega jezika, ki je bil v Ptuju in njegovi okolici neobhodno potreben. Vkljub temu so tudi pozneje volili za priorje trde Nemce in Italijane.

Ustanovitelj dominikanskega reda je želel, naj bi njegovi sinovi živeli v popolnem uboštvu, edino od tega, kar bi si sproti naberačili. V prvem generalnem kapitolu l. 1220 v Bolonji je bila sprejeta redovna določba, da se posestva in redni dohodki ne smejo sprejemati.[1] Toda kaj takega je mogoče le v začetnem stanju, ko je redovna družina še majhna. Pozneje se mora red prilagoditi dejanskim razmeram in potrebam. Na praktično stran se ozirajo papeška pisma, s katerimi je red potrjen, in v določenih mejah puščajo prostost, da red kot tak sme imeti tudi nepremičnine. Brez tega bi samostan z večjo družino

[1] Possessiones seu reditus nullo modo recipiantur. Anal. O. P. Romae 1893, str. 76.

in določenim delokrogom (pouk, dušno pastirstvo itd.) sploh ne bil mogoč.

Tako si je tudi ptujski dominikanski samostan polagoma pridobil posestva celo po Gornjem in Srednjem Štajerskem, ki so mu jih podarili ali volili razni dobrotniki. Največje volilo jim je naklonil Bernard Ptujski l. 1399. Dominikancem in minoritom v Ptuju je sporočil v skupno last urada Podlehnik in Jesenico, torej cele gornje Haloze. Bernardovo volilo pa je bilo navezano na pogoj, da rodovina Ptujskih izumre v moškem kolenu. To pa se takrat še ni zgodilo. Bernard Ptujski, dasi bolehav in slaboten, je vendar od druge žene Valburge dobil sina Friderika. Ta Friderik je živel zelo lahkomiselno ter umrl neoženjen in brez potomcev, star šele 35 let, l. 1438 dne 6. januarja. Ž njim je rodovina Ptujskih izumrla v moškem kolenu in tako sta oba samostana po l. 1438 nastopila od Bernarda sporočeno dediščino.

Gmotni dohodki so bili s tem obema samostanoma zagotovljeni, toda z druge strani je bilo to obsežno posestvo v moralno škodo obema samostanoma. Samostanski kronist iz konca 17. stoletja obrača na dominikanski samostan besede sv. Filipa Nerija: če gredo časne dobrine skozi ena vrata notri, gredo duhovne skozi druga vun. To se je uresničilo pri obeh ptujskih samostanih. Najprej so nastale homatije s podložniki, ki so se branili dajati samostanoma iste davščine, kakor poprej Ptujskim. Moral je razsoditi prepir cesar Friderik III., ko se je l. 1447 mudil v Ptuju, in določil, da ostanejo vse davščine iste, ne smejo se pa podložnikom nalagati kaka nova bremena. Tudi med samostanoma samima je prišlo do prepirov, kar je čisto naravno, ker po Bernardovem volilu bi naj obsežna haloška posestva bila njuna skupna last. Prepiri so bili pri tem neizogibni. Zato je cesar l. 1461 razdelil vasi obeh uradov med dominikance in minorite. Pa tudi potem ni bilo reda in miru. Samostana sta se večkrat zapletla v dolgotrajne in drage pravde, včasi med seboj, včasi s sosedi, podložniki, ptujskimi meščani in plemiči. Na posestvih so se dogajale tatvine, grabeži, na vse strani so obojni menihi prišli v zamero. Gospodarske skrbi so tudi izčrpale najboljše moči v samostanu, če pa niso vse pažnje obračali gospodarstvu, so prišli v gmotne zadrege in dolgove.

Novi klošter.

Proti koncu svojega življenja je celjski grof Friderik II. sklenil na svojem posestvu v polzelski župniji, bojda na svojem lovskem gradiču, postaviti nov samostan. Mislil je najprej na neke redovnike-puščavnike, a končno se je odločil za dominikance. Leta 1449 se je obrnil v Oglej in v Rim za dovoljenje, ustanoviti tak samostan. To dovoljenje je 1451 tudi dobil ter je bila zagrebškemu škofu Benediktu poverjena naloga, da dominikancem izroči to novo hišo. To je tudi

storil 13. januarja 1452, ustanovno listino pa je izdal Friderik na Antonovo, 17. januarja 1453, v kateri so natančno našteta samostanu podarjena posestva. Njegovo darilo je par dni pozneje potrdil tudi njegov sin Ulrik.

Po izumrtju celjskih grofov je 1459 cesar Friderik III. kot dedič celjske grofije potrdil samostanu vse pravice in posestva. Dvajset let pozneje, 1479 so Turki napadli samostan ter ga oplenili; v cerkev, ki je bila posvečena Materi božji, so divjaki postavili svoje konje, kip Marijin in druge svete podobe so z zasramovanjem razbili. Priorja Pavla in še dva meniha so odvlekli v sužnost, enega pa na grozovit način umorili. Nekaj let je bil potem samostan opuščen, šele leta 1492 je oglejski generalni vikar, škof Sebastijan posvetil onečaščen oltar in izdal poziv na vernike, naj pomagajo, da se samostan utrdi in tako zavaruje proti novim napadom. Vsled turških napadov in visokih davkov je samostan prišel v gmotne stiske, pa tudi disciplina v samostanu je baš za časa luteranskih homatij zelo propadla. L. 1635 je samostan imel veliko prestati od pobunjenih kmetov. Tudi v tem stoletju se je boril z gmotnimi težavami ter je opetovano dobil podporo od deželnih stanov. Med 1700—1721 je redovna provincija dominikanska imela v Novem kloštru svoj novicijat. Leta 1745 je samostan s cerkvijo pogorel, naslednja leta si je moral konvent opetovano izposoditi večje svote, da je mogel plačati davke. Z dvornim odlokom 19. junija 1787 je bil samostan razpuščen in njegovo imetje zaplenjeno. Po odbitju dolgov je celokupno samostansko imetje znašalo 90.736 goldinarjev.

Minoriti.

Minoriti, t. j. mali ali manjši bratje, so prvotna oblika reda sv. Frančiška Asiškega († 1226). Kakor dominikanci, tako so se tudi minoriti naglo razširili in ljudstvu povsod prikupili s svojo apostolsko priprostostjo, gorečnostjo, strogim spokornim življenjem v opreki s starejšimi, takrat že obogatelimi in razvajenimi redovi. Ljudstvo je hitelo k njihovim pridigam in rado sprejemalo zakramente iz njihovih rok. Že v prvih desetletjih po smrti Frančiškovi so se minoriti naselili tudi na Štajerskem. Okoli leta 1239 so imeli že samostan v Gradcu. Na slovenskih tleh današnje lavantinske škofije se zdi, da je prvi samostan Frančiškovega reda dobilo C e l j e.

Minoritski samostan v Celju.

Orožen III, 150 i. d. — Marian, Austria sacra III. 6.

Do l. 1850 je v Marijini, bivši minoritski cerkvi bil napis, da so cerkev in samostan postavili grofje Celjski l. 1241. Pod temi »celjskimi grofi« kajpada niso umevati Soneški, ki so šele l. 1335 dobili v last

celjsko graščino in se potem začeli nazivati Celjski, marveč to so takratni lastniki celjske graščine, gospodje Vovbrški (Heunburški), ki so v moškem kolenu izumrli l. 1322. Verjetno je, da so res že tega leta Vovbrški gospodje ustanovili v Celju minoritski samostan in pozidali cerkev, ki je pa bila najbrž majhna in so jo minoritje že začetkom 14. stoletja morali povečati ali celo na novo pozidati. L. 1310 je patrijarh Ottobonus dal dovoljenje, da sme minoritsko cerkev v Celju z oltarji vred posvetiti krški škof, če bi on ne mogel, pa vsak katoliški škof. Sicer pa o starejši zgodovini tega samostana nimamo nobenih poročil.

Okoli l. 1329 je Elizabeta, žena Friderika Lepega sporočila celjskim minoritom 3 funte fenigov.

Posebni dobrotniki minoritskega samostana so bili Celjski grofje — Soneški. Okoli l. 1348 je Friderik I. dal postaviti pri cerkvi kapelo Vseh svetnikov in jo tudi dotiral. Dne 4. julija 1348 je patrijarh Bertrand pooblastil krškega škofa Ulrika, da posveti to kapelo.

Grof Herman I. Celjski je na Ožbaldovo l. 1369 določil za vzdrževanje 12 redovnikov 26 meric pšenice, 26 rži, 200 veder vina in za obleko 24 mark fenigov. Za to so morali minoriti opraviti vsak dan sv. mašo in vsak kvaterni teden slovesno mrtvaško opravilo. Isti grof je na Mihelovo 1374 določil 10 funtov dunajskih fenigov za večno luč in večno sv. mašo v Janezovi kapeli in dve večni luči v koru (prezbiteriju), povrh pa 24 mark za obleko 12 redovnikom. Grofica Adelheida, vdova Ulrika Celjskega, brata Hermana I. in mati grofa Viljema, je 1386 ustanovila dve večni sv. maši na Maksimilijanovem in Frančiškovem oltarju in večno luč v koru.

Grof Friderik II. Celjski je 4. decembra 1444 oprostil gornine neki minoritski vinograd, ki ga je bil bivši gvardijan in škof Ivan zamenjal s celjskim župnikom Simonom. L. 1452, na dan sv. Marjete je isti grof oprostil dače od minoritov kupljeno desetino v vasi Trno. Dve leti pozneje, dne 9. junija 1454, je na gradu Soneškem umrl nad 90 let stari grof Friderik II. in so ga pokopali v minoritski cerkvi v Celju. Zopet dve leti pozneje, 9. novembra 1456, je bil v Belgradu umorjen zadnji Celjski grof Ulrik II. ter je bil začasno pokopan v grajski kapeli v spodnjem gradu, pozneje pa v grobnici v minoritski cerkvi. Grobnica Celjskih grofov je bila blizu sedanjega velikega oltarja. L. 1813 so pri obnavljanju cerkve odprli grobnico, kosti na vandalski način raztepli, grobnico zasuli, lobanje pa spravili v dolbino za velikim oltarjem, kjer se še sedaj vidijo.

L. 1463 dne 1. oktobra je cesar Friderik III. potrdil celjskim minoritom njihove pravice, enako cesar Maksimilijan I. 1493.

Luteranstvo je našlo pristaše tudi med celjskimi minoriti. Že l. 1528 je neki minorit pridigoval proti češčenju Matere božje in je potem slekel haljo ter izstopil iz samostana.

Patrijarh Franc Barbaro je o priliki vizitacije l. 1594 našel v samostanu največji nered. Cerkev so, izvzemši glavno kapelo, dali v najem kot shrambo za živila ter je bila polna nesnage. Patrijarh je dal vse to odstraniti in cerkev osnažiti, minoritom pa je dal oster ukor in jim zagrozil s cerkvenimi kaznimi.

L. 1540 je samostan pogorel, potem zopet 2. julija 1682 in sta se takrat zrušila oba zvonika. Šele 1694 so zopet postavili samostan in cerkev.

L. 1745 so cerkev prezidali in obokali, tako je izgubila svojo prvotno obliko. Stara cerkev, postavljena v gotskem slogu in posvečena Marijinemu Vnebovzetju, je bila zelo lepa stavba, kakor poroča patrijarh Ottobono l. 1594 (la chiesa di nobilissima struttura). Staro pročelje je stalo še l. 1858, stara zakristijska vrata so še sedaj ohranjena.

Samostan je že v starih časih imel lastno šolo za svoj naraščaj. L. 1777 je pet minoritov delovalo na novi, tega leta otvorjeni javni glavni šoli. Za časa francoske vojne l. 1798 je bila v samostanu bolnišnica za ranjene vojake in shramba za vojaško opremo. Dne 5. aprila je izbruhnil požar ter uničil samostan in cerkev in skoraj celo mesto. Še l. 1804 je bil samostan pogorišče. Lavantinski škof grof Leopold Maks Firmian je tega leta prišel v Celje in naročil, naj se samostan toliko popravi, da bodo mogli v njem prebivati minoriti, ki so takrat stanovali v zasebnih hišah. A samostanu so bili dnevi šteti, ker ni imel več naraščaja in je tudi gmotno slabo stal.

L. 1808 dne 24. novembra je cesar Franc ukinil ta samostan in zaukazal, da se njegovo imetje izroči verskemu skladu. V samostanu so bili takrat le štirje redovniki, gvardijan, ravnatelj na glavni šoli, dva duhovnika, kateheta na isti šoli, in en brat lajik. L. 1811 je cesar prepustil cerkev, ki še po požaru 1798 ni bila popravljena, celjskim meščanom, izvzemši kor za velikim oltarjem, kjer je bilo skladišče za sol. L. 1817 je samostansko poslopje kupil Ivan Steinmetz, bivši zvonolivec v Celju, potem graščak v Zaloku, za 8000 goldinarjev ter je dal podreti prezbiterij in postaviti hišo, katero je potem s samostanskim poslopjem vred l. 1864 kupila mestna občina na dražbi za 46.000 goldinarjev.

Minoriti v Mariboru.

Marian, Austria sacra III, 6. — Orožen, I. 11—12; 540.

Marian se opira na priposlane podatke iz provincijalnega arhiva in pravi (str. 289), da so se naselili prvi minoriti v Maribor deloma iz Italije, deloma iz gornje Nemčije okoli l. 1302. Radi pobožnega življenja so jih prebivalci ne le prijazno sprejeli, ampak tudi z miloščino podpirali. Najprej so jim odkazali podružno cerkev ob Dravi za maševanje in pridigovanje, potem so jim jo prepustili v popolno last s prostorom, kjer so si postavili najprej malo hišo, na to pravi samostan

s pomočjo vernikov. Prvi gvardijan da je bil p. Martin iz Gradca, kakor je razvidno iz pisma l. 1313. (Marian priobčuje to pismo doslovno v latinskem jeziku na str. 290.) V tej listini ugotavlja gvardijan Martin s konventom, da je neki Wolfard, »institor« (kramar), s priimkom Chazzarius (Kozar!) v čast božjo in v čast presveti Bogorodici Devici Mariji ter sv. devici Katarini za svojo in svoje žene Dimude dušo določil samostanu neke dohodke, namreč pol talenta in tri denarje za vzdrževanje večne luči v kapeli sv. Katarine ter določa, da konvent nima pravice, te dohodke prodati, zamenjati ali kakorkoli odtujiti.

Iz tega pisma pa ne sledi, da je ta Martin bil prvi gvardijan, ker imenuje se le »tačasni gvardijan« (pro tunc Quardianus Marburgensis). To pismo pa tudi ni dokaz, da bi bil ta samostan ustanovljen šele l. 1302.

Orožen stavi začetek tega samostana v leto 1284, dočim Pirchegger[1] (z vprašajem v oklepaju) navaja letnico 1250. L. 1329 je cesarica Elizabeta sporočila tudi mariborskim minoritom 3 funte fenigov, njen mož, cesar Friderik pa 1330 leta 50 funtov. Sledile so potem še razne druge ustanove.

Početek tega samostana je vsekako postaviti pred leto 1250. Deželni arhiv v Gradcu ima listino (št. 1181 izvirnik in 652 kopija), ki je po sodbi veščakov pripisati letu 1250. Ta listina vsebuje poslednjo voljo nekega Vulfinga, ki med drugim sporoča »bratom v Mariboru« (fratribus in marchpurga) letno dve vedri vina. Ti bratje v Mariboru[2] ne morejo biti drugi kakor minoriti.

Okoli leta 1274 je Gertruda, vdova po Ulriku Mariborskem, sporočila minoritom del nekega dvorca v ta namen, da bi za njo in njenega moža opravljali vsako leto zadušnico.[3]

L. 1510 4. avgusta je lavantinski škof Lenart posvetil v samostanski cerkvi mariborskih minoritov oltar v čast sv. Ane in 14 pomočnikov.

Marian poroča dalje (str. 290), da je bila l. 1710 minoritska cerkev od temeljev na novo postavljena. To pa ne bo resnično. Pri stavbi se še sedaj poznajo gotski ostanki. Cerkev je bila morda v tem času temeljito prezidana in modernizirana, pozneje pa, 1771, prenovljena in ozaljšana.

O končni usodi tega samostana bo govor pozneje.

Minoritski samostan v Ptuju.

Kovačič, „Časopis" 1927, str. 149—168; ondi so navedeni tudi drugi viri.

Početek tega samostana se navadno stavi v l. 1239, ali celo med leta 1229—1239. V listinah se prvič omenja šele l. 1290. Ker se poprej

[1] Geschichte der Steiermark I., str. 328.

[2] Dopis ravnateljstva dež. arhiva v Gradcu 17. maja 1927 gosp. J. Mravljaku v Vuzenici, ki je na mojo prošnjo osebno posredoval v dež. arhivu. — Pis.

[3] Dež. arhiv v Gradcu št. 1021a.

nikjer ne omenja in ker cerkvene in politične razmere takratnega časa niso bile ugodne za ustanovitev tega samostana v Ptuju, je veliko bolj verjetno, da so se minoriti naselili v Ptuju šele med leti 1276—1280. Namen tega reda je bil isti, kakor dominikancev: boriti se proti takratnemu krivoverstvu ter dvigati versko in moralno življenje ljudstva.

Kakor dominikanci, so imeli tudi minoriti visoke zaščitnike in dobrotnike v ptujskih gospodih, ki so jim dajali leto za letom darila v živilih in druge potrebščine. V svoji prvotni strogosti red ni smel imeti kakih posestev, redovniki so živeli le od miloščine. Sčasoma so se redovna pravila omilila in je samostan smel imeti tudi kako posest, le poedini redovniki niso smeli imeti lastnega imetja, vse je moralo biti skupno.

V razlagi Frančiškovega pravila glede uboštva sta se sčasoma razvili dve struji, pristaši strožje struje so se imenovali »observantje«, ker so se držali pravila v prvotni strogosti, pristaši milejše struje so se imenovali »konventualce«, tem je končno ostalo tudi staro ime »minoriti«.

Poleg ptujskih gospodov so posebno vitezi Pesničarji podpirali ptujske minorite ter napravili več ustanov in rodbinsko grobnico v njihovi cerkvi.

Vkljub buli papeža Bonifacija VIII. iz l. 1300 (ki jim je priznal pravico pokopavati lajike, sprejemati volila itd.), so imeli tudi poslej opetovane spore z mestnimi župniki. Tako je l. 1438 vojvoda Friderik V. (poznejši cesar Friderik III.) moral zaukazati ptujskemu župniku in vicedomu lipniškemu Vincenciju, naj opusti svoje neopravičene novotarske zahteve. Od minoritov in dominikancev je namreč zahteval četrtino vseh volil. Zavetništvo nad obema samostanoma si je po izumrtju Ptujskih gospodov prisvojil deželni vladar, ki je s pikrim očesom gledal tujo, solnograško oblast v obsegu svojih dežel. Celo umljivo je, da je nasproti ptujskemu župniku kot solnograškemu vicedomu podpiral minorite in dominikance.

O redovnem življenju in delovanju nimamo skoraj nobenih poročil, ohranjene listine govore le o ustanovah, darilih, zamenjavah in nakupih. A prav iz mnogoterih daril in sporočil se vidi, da je samostan užival zaupanje pri meščanstvu in plemstvu. Vendar ta velikanska posestva, ki jih je pridobil samostan, mu niso bila v prid; imel je radi tega neštete pravde s podložniki, z dominikanci in sosednimi posestniki. Višek teh sporov je bil dosežen, ko so podložniki l. 1674 ubili minoritskega gvardijana p. Frančiška Bonoma. Glavni kolovodja morilcev ni bil minoritski, marveč dominikanski podložnik. Gospodarske skrbi so potegnile nase najboljše moči v samostanu, ki bi bile lahko kaj boljšega ustvarile. Čudno je, da v dolgi zgodovini tega samostana ni znan niti eden pisatelj, bodisi v latinskem, nemškem ali slovenskem jeziku. Nekaj je bilo temu krivo, da je samostan bil pri-

klopljen nemški provinciji. Pisati latinske ali nemške knjige v malem obmejnem Ptuju, kjer je nad polovico prebivalcev bilo Slovencev, ni imelo smisla. Pisati v slovenskem jeziku — vsaj v poznejšem času — zato je manjkalo pobude — v nemški provinciji in v nemški škofiji, dasiravno je od srede 16. stoletja do Napoleonskih časov bil Ptuj nekaka glava posebne provincije 11 samostanov po Štajerskem, Koroškem in Kranjskem. Veliko veljave so imeli ptujski minoriti v 15. in 16. stoletju pri deželnem vladarju, ker so v razdobju od 1468—1576 štirje ptujski minoriti imeli na dvoru službo dvornih kapelanov.

Nedvomno je konvent že od starih časov imel tudi svojo šolo, ali o njej imamo dokaj pozna poročila. O gvardijanu in poznejšem provincijalu p. Gašparu Dietlu je znano, da je šest let v ptujskem konventu predaval modroslovje in bogoslovje. Ta šola je obstajala še do konca 18. stoletja. Večkrat je bil v ptujskem konventu tudi redovni novicijat. V samostanskih šolah so dobivali pouk tudi zunanji mladeniči.

Frančiškanski samostan v Ormožu.

Slekovec, Sekelji, Ljubljana 1893. — Kokol P. Hadrian O. F. M., Die Geschichte der Franziskanerklöster in Untersteiermark. Görz 1915.

Sv. Frančišek Asiški je v svojem redovnem pravilu zarisal ideal popolnosti, ki bi ga naj skušali doseči njegovi duhovni sinovi. Toda ta ideal se da na različne načine doseči, po različnosti značajev ter krajevnih in časovnih razmer. Idealu popolnosti nasproti stoji človeška slabost, s katero se v zgodovini človeških naprav mora povsod računati. Pravilo tudi ne vsebuje samo izrecnih dolžnosti, temveč marsikaj samo nasvetuje in priporoča. Zato je celo naravno, da so se na podlagi Frančiškovega pravila razvile različne oblike in panoge redovnega življenja. Od svojega začetka do konca 15. stoletja je Frančiškov red preživel dobo procvita in razmaha, propada in obnove. Posledek dolgega razvoja je bila razcepitev reda v dve glavni panogi, katero je Leon X. z bulo »Ite et vos in vineam« leta 1517 odobril. Po tej ločitvi so nekateri samostani pridržali pridobljene olajšave in spreglede, drugi so se oklenili redovnega pravila brez olajšav in spregledov. Slednji so dobili v ljudskem nazivoslovju ime frančiškani. Glavni zastopnik te struje je bil sv. Ivan Kapistran, ki si je stekel velike zasluge v boju proti Turkom.

Prvi frančiškanski samostan na tleh sedanje lavantinske škofije je nastal v Ormožu.

Ta samostan je ustanovil ormoški graščak Jakob Sekelj, ki je bil hraber vojak, spreten diplomat pa tudi pobožen kristjan. Leta 1493 dne 16. aprila mu je papež Aleksander VI. dal dovoljenje, da sme v Ormožu postaviti samostan frančiškanskega reda. Ker so pa ravno to leto Turki prirazbijali na Štajersko, se je začelo s stavbo šele 1495.

Vsled opetovanih turških napadov in kuge je delo napredovalo le počasi in z velikimi težavami. Šele 4. oktobra 1504, na praznik sv. Frančiška, ustanovitelja frančiškanskega reda, je takratni sekovski škof Krištof II. pl. Zach zelo slovesno posvetil novo cerkev in samostan. Blagi ustanovitelj Jakob Sekelj je pa takrat že počival v grobnici nove cerkve; umrl je pet tednov poprej v Murski Soboti. Nova samostanska cerkev je bila zelo lepa in prostorna, posvečena brezmadežni Devici Mariji.

Sekelj je ustanovil ta samostan za slavonsko frančiškansko pokrajino, ker le ta je mogla dati slovenskega in hrvaškega jezika zmožne redovnike, vendar je do l. 1538 ormoški samostan spadal v avstrijsko redovno pokrajino, l. 1546 so ga priklopili ogrski pokrajini presv. Odrešenika, a le za kratko časa, kmalu so ga podredili ogrski provinciji sv. Marije, okoli l. 1560 pa slavonski pokrajini sv. Ladislava. Sto let pozneje, namreč 1660, je slavonska provincija iz neznanih vzrokov hotela ormoški samostan prepustiti zopet ogrski provinciji sv. Marije, a proti temu so odločno ugovarjali meščani ormoškega mesta. L. 1672 je pa sam cesar Leopold I. zahteval, da se ormoški samostan priključi avstrijski pokrajini radi raznih pohujšljivih dogodkov in zlorab (propter scandala et abusus). V čem je obstajalo to pohujšanje in zlorabe, ni razvidno iz dotičnih aktov, morda je ormoški samostan bil kakorkoli zapleten v zrinjsko-frankopansko zaroto, ki je takrat delala preglavice avstrijski vladi. Da so ga hoteli priključiti avstrijski pokrajini, je bil razlog ta, ker so se v tej pokrajini strogo držali redovnega pravila, deloma so pa morda hoteli v tem samostanu — ob hrvatsko-slovenski meji — utrditi nemški vpliv. L. 1673 je res izšel cesarski odlok, s katerim je ormoški samostan bil priklopljen avstrijski pokrajini. Iz prošnje slavonskega provincijala, naj ostane samostan v tej pokrajini, zvemo, da je samostan pri nekem požaru, ki je nastal v mestu, do tal pogorel in bil na novo pozidan. Med razlogi, da naj ostane ta samostan pri slavonski provinciji, se posebno poudarja, da avstrijski in štajerski patri ne razumejo slovenskega jezika in za slovenske kraje je bil samostan pred vsem ustanovljen, dasi na štajerskih tleh. Še l. 1723 so sosedni župniki vložili ugovor proti priključitvi ormoškega samostana k avstrijski provinciji ter med drugim pravijo, da so jim ormoški redovniki bili vedno v veliko pomoč v dušeskrbju in pobijanju krivoverstva (luteranstva in kalvinstva), ker govore več jezikov: ilirski, nemški, hrvatski, slovenski, kateri jeziki se v teh krajih potrebujejo. V enakem smislu so istega leta vložili ugovor štirje sodniki-župani: ormoški, središki, ljutomerski in verženski, ki pravijo, da bi ne bilo dobro, izročiti ormoškega konventa avstrijski provinciji, ker so tam patri trdi Nemci, »ki ne razumejo našega jezika«.

Posebno vneto so delali ormoški frančiškani v strašnem kužnem času leta 1680—1682, ko so neustrašeno previdevali kužne bolnike in

tolažili obupano ljudstvo. Končno je samostan ostal pri »slavonski« provinciji.

Ko so l. 1704 pridivjali Kruci ter je bežalo pred njimi, kar je moglo. so ormoški frančiškani ostali na svojem mestu, dasi so Kruci vdrli tudi v samostan. Ker so tudi duhovniki večinoma pobegnili pred Kruci, so frančiškani oskrbovali dušno pastirstvo in pomagali ljudstvu, kolikor so mogli.

Kaka posebna bratovščina v ormoški samostanski cerkvi ni znana, pač pa so vodili tretji red. V cerkvi so imeli neko čudežno Marijino podobo in je cerkev bila neke vrste romarska cerkev.

Ormoški frančiškani so že početkom 16. stoletja ustanovili šolo, pred vsem seveda za svoj naraščaj, a sprejemali so tudi zunanje učence. Redovnik, ki je poučeval v šoli, se je zval »normalist«. Ormoški samostan je bil zadnji moški samostan, ki je nastal v naših krajih pred luteransko dobo. Sinovi ustanovitelja ormoškega samostana so bili že zagrizeni kalvinci.

Križniki.

O križnikih glej med drugimi: Pettenegg, Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien. I. B. Prag-Leipzig 1887. — Kovačič, Trg Središče, 99—102.

K r i ž n i š k i red ali red nemških vitezov, imenovan tudi »Marijin red« je, kakor drugi slični redovi, nekak spoj viteštva in redovništva. Za časa križarskih vojn so bili ustanovljeni različni redovi za postrežbo ranjenih in obolelih križarjev in romarjev, ki so iz Evrope prišli v sveto deželo. Tako so leta 1048 italijanski trgovci iz mesta Amalfi ustanovili v Jeruzalemu zavetišče, iz katerega se je razvil I v a n o v s k i r e d. Slično družbo so ustanovili francoski vitezi s sedežem v Parizu, ki je dobila ime T e m p l a r j i. Okoli leta 1118 so si tudi Nemci ustanovili bolnišnico in vsprejetišče za svoje rojake. Iz tega se je polagoma razvil r e d b r a t o v n e m š k e h i š e n a š e l j u b e G o s p e v J e r u z a l e m u. To je začetek k r i ž n i š k e g a r e d a, kateremu je papež Celestin III. 1191 potrdil pravila, povzeta od sorodnega Ivanovskega reda, slone pa bolj ali manj na avguštinskih pravilih. Poleg postrežbe bolnikov si je red stavil kot nalogo tudi z orožjem braniti krščansko vero proti mohamedancem in drugim nevernikom.

Dočim so ogrsko-hrvatski kralji posebno podpirali I v a n o v c e in še dandanes ime gore »Ivančica« v hrvaškem Zagorju spominja nanje, so si v avstrijskih deželah n e m š k i k r i ž n i k i dobili mnogo posestev, ki so se razprostirala od Češkega doli do Adrije. Solnograški nadškof Eberhard II. jim je 1203 prepustil v Brežah na Koroškem zanemarjen hospital. Nekako istočasno ali še prej jim je Friderik Ptujski podaril svet okoli V e l i k e N e d e l j e s polovico desetine. Ormoško, središko in velikonedeljsko okolico je iztrgal Madjarom iz rok Fri-

derik Ptujski, v teh bojih so mu pomagali križniki, zato jim je izročil od Madjarov opustošeni svet, da ga obljudijo in čuvajo mejo pred madjarskimi napadi. Leta 1219 že ima Velika Nedelja svojega komturja, brata Otona, in župnika brata Ditriha. Dne 8. julija 1233 je Friderik Ptujski (mlajši) odstopil križnikom tudi patronske pravice pri cerkvi »Svete Nedelje«, kar je odobril tudi nadškof 1236.

Leta 1237 je cesar Friderik II. vzel v svoje posebno varstvo red, njegove hiše, posestva in podložnike na Avstrijskem, Štajerskem in Kranjskem, dal jim lastno sodstvo, izvzemši smrtno kazen, in jih oprostil vseh služnosti. Tudi avstrijsko-štajerski vojvoda Leopold III. Babenberžan je bil redu zelo naklonjen. V dobi med 1210—1239 je stal red na vrhuncu in si pridobil vsakovrstne predpravice. Veliko bogastvo in pravice so pa bile redu v pogubo. Veliki mojstri, komturji in vitezi so se vdali velikemu sijaju in razkošju, vsled tega je začel red gmotno in nravno propadati. Pri Veliki Nedelji sami je imel red okoli 20.000 oralov vinogradov, polja, šum in pašnikov. Gradnik (kastelan) ptujskega gospoda Herman jim je še podaril svojo vas Hermance. Izprva so res čuvali mejo proti vedno nemirnim Madjarom, ko so se pa razmere uredile, so nemški vitezi pozabili na svoj glavni namen ter so tvorili v slovenskem ozemlju le postojanko za ponemčevanje, ob enem pa so habsburški nadvojvodi kot dedni veliki mojstri vlekli od reda sijajne dohodke. Šele najnovejši čas je red začel ustanavljati bolnišnice in hiralnice (Ormož, Muretinci) in tako vsaj s tem opravičil svoj nadaljni obstanek.

Ženski samostani.

Dominikanke v Studenicah.

Hytrek Adolf, Sophie von Rohitsch . . . Studenitz 1895. — Gruden, „Časopis" 1908 (V). — Kovačič, „Časopis" 1920/1 (XVI).

Ženski samostan sv. Dominika v Studenicah je ustanovila Sofija Rogaška, poleg Heme najplemenitejša žena v naši cerkveni zgodovini. Bila je hči mogočnega in bogatega rogaškega graščaka Alberta. Njen brat Henrik je prevzel za očetom gospodarstvo, sestra Rikica se je omožila z Otonom, sinom Ptujskega gospoda in je dobila za doto Kraljevec ali Kunšberg pod Svetimi gorami ob Sotli, kjer sta potem z možem živela. Sofija se je okoli l. 1224 omožila z Rikerjem, plemenitim gospodom iz Junske doline na Koroškem in je po očetu podedovala posestvo okoli Studenic v Dravinjski dolini in na Dravskem polju graščino Freistein pri Spodnji Polskavi, kjer je potem z možem živela in je gotovo na njeno pobudo mož ustanovil spodnjepolskavsko župnijo sv. Štefana. V zakonu pa ni dolgo živela, ker l. 1237 je bila že vdova. Otrok nista imela.

Sofija je morala biti zelo blaga in pobožna duša; njen brat Henrik pravi o njej v listini l. 1249, da je bila vedno »svetih in pobožnih misli«. Po moževi smrti je sklenila, zapustiti minljivi in varljivi svet ter se v tihi samoti pripravljati na večnost.

V večen spomin in blagor svoje duše ter duš svojih staršev, moža in sorodnikov se je odločila s svojim imetjem postaviti cerkev in samostan, kjer bi okoli sebe zbrala enako misleče vdove in device ter ž njimi noč in dan služila Bogu. Te misli se je takoj oprijela njena sestra Rikica, gospa kraljeviška ter je s privoljenjem svojega moža in otrok darovala l. 1237 v ta namen štiri vasi, ki jih je podedovala po očetu na Dravskem polju.

Kmalu potem se je Sofija odločila, ustanoviti ta samostan v tesni soteski pod Bočem pri Studenicah, ki so bile takrat vas z desetimi kmetijami. Pri izbiri kraja je očividno na njo vplivala navada starejših redov, ki so najrajši stavili svoje samostane v divjih soteskah in težko pristopnih dolinah. Kraj, kjer je stal stari studeniški samostan, nikakor ne nudi kake udobnosti; večji del zimskega časa je brez solnca, vrh tega vlažen in ob hudih nalivih izpostavljen nevarnosti poplave. Kraj je od pradavnih časov nosil ime Studenice, Sofija ga je krstila za Marijin milostni studenec (Fons gratiarum). Blizu tu je že za Rimljanov bila neka naselbina in je ob Dravinji šla rimska cesta od Celja proti Ptuju. L. 1251 dne 24. aprila pravi patrijarh Bertold v svojem pismu, da so ga Sofija in njene sestre prosile, da bi se smele pridružiti dominikanskemu redu po zgledu mnogih drugih ženskih samostanov. Formelno jih je sprejel v dominikanski red vrhovni general Munio na generalnem kapitolu v Ferrari 28. maja 1290.

Med leti 1237—1245 je bil samostan vsaj za silo postavljen, samostanska cerkev je bila posvečena Marijinemu oznanjenju. Sofijino in Rikicino darilo pa ni zadostovalo za vzdrževanje samostana. Časi so bili takrat hudi, primanjkovalo je denarja in ponavljale so se slabe letine. Novi mladiki je hotel pomoči patrijarh Bertold na ta način, da je samostanu l. 1245 vtelovil slivniško pražupnijo tako, da bi dve tretjini dohodkov te župnije dobival samostan, župnik pa samo eno tretjino. Patrijarh je nedvomno mislil dobro, toda samostanu je bilo s tem slabo pomagano; imel je neprestane pravde ž župniki radi dohodkov. Ko so se gospodarske razmere spremenile, ni dobival od župnije nič, pač pa mora do danes nositi težka patronska bremena.

L. 1249 dne 27. oktobra je isti patrijarh na novo slovesno potrdil studeniško ustanovo in dovolil, da smejo pri svoji cerkvi pokopavati tudi druge ljudi, ki bi si tukaj izvolili svoje počivališče. L. 1249 dne 13. aprila je Sofijin brat Henrik Rogaški vpričo mnoge odlične cerkvene in svetne gospode izdal listino, s katero je potrdil ustanovo svoje pobožne sestre Sofije ter se v svojem imenu in v imenu vsega sorodstva odrekel pravici do Sofijine dote, ki jo je ona darovala samo-

stanu, dodal je še sam nekaj in določil, da tudi po Sofijini smrti mora vse ostati pri samostanu.

L. 1253 dne 6. junija je papež s pismom iz Assisija vzel studeniški samostan v posebno varstvo apostolske stolice ter mu potrdil vse pravice in pridobljena posestva. Isto je storil papež Aleksander IV. l. 1256. Sofiji so se kot redovnice pridružile mnoge plemenite gospe in gospodične. Njena sestra Rikica sama je kot vdova na stara leta živela v samostanu in umrla kot ponižna redovnica. L. 1259 sta vstopili v samostan Elizabeta in Sofija, hčerki Leopolda Ostrovrharja (Scharfenberga) in njegove žene Dimute. »Jezus Kristus«, pravita oče in mati v dotični listini iz l. 1260, »si je izvolil najini hčeri Elizabeto in Sofijo za svoji nevesti«; za odpuščenje grehov, svojih in prednikov podarita zato studeniškemu samostanu sedem kmetij na Kranjskem. L. 1264 je stopila v samostan Neža, hči drugega Ostrovrharja Henrika, ki je kot njeno doto daroval samostanu 12 kmetij, pet na Kranjskem, sedem okoli Planine na Štajerskem.

Po l. 1263 je Sofija odložila priorat ter se kot navadna sestra pripravljala na smrt. Čutila je, da se ji bliža konec, zato je hotela pravočasno vse urediti, da bi po njeni smrti ne nastale kake homatije za samostan. L. 1263 dne 25. maja je izdala pismo, ki vsebuje njeno oporoko, da se prepreči vsak prepir ter da ne bi njeni dediči in sorodniki po njeni smrti skušali razdreti njeno ustanovo. Te sorodnike in dediče našteva imenoma, bili so: brat Henrik Rogaški in njegov sin Henrik, potem dva nečaka, Oton Kraljeviški (sin sestre Rikice) in Henrik Viltuški, sin že rajne sestre Gertrude) in njihovi dediči. Ona se odpove vsem dednim pravicam pri graščini stattenberški, izvzemši to, kar je s privoljenjem svojih sorodnikov prostovoljno darovala samostanu, med temi darili je vas Studenice z 10 kmetijami in Križeča ves pri Studenicah, druge vasi in kmetije so okoli Bistrice in po Dravskem polju.

Okoli l. 1277 je krški škof D i t r i h postavil v Studenicah novo cerkev, ki še deloma dandanes stoji. Sofija je še l. 1277 živela, ker je na njo naslovljeno pismo Rudolfa Habsburškega, umrla pa je koncem tega leta ali začetkom 1278, ker tega leta je Henrik Rogaški s posebno listino vzel studeniški samostan v svoje varstvo, ne iz dobičkarije ali zvijačnosti, temveč edino v čast božjo. Sofije več v tem pismu ne omenja, očividno je bila že mrtva. Njena sestra Rikica je še prej umrla. Obe sta počivali v skupni grobnici, najbrž v prezbiteriju samostanske cerkve. Ta grobnica je dandanes prazna in ne ve se, kje je truplo ustanoviteljice Sofije. Cerkev so večkrat oplenili Turki, pobunjeni kmetje in Ogri ter so mogoče vlomili v Sofijino grobnico in kosti razmetali, ali pa so redovnice pred sovražnimi navali truplo spravile na bolj varen kraj, ki je danes neznan. Umrla je Sofija v sluhu svetosti; ko bi ta pobožna žena bila živela kje v Italiji, bi že zdavna bila prišteta med svetnike. Kmalu po l. 1296 je umrl Sofijin nečak, Henrik Rogaški

in z njim je izumrl rod mogočnih gospodov Rogaških, ki so bili v daljnem sorodstvu z blaženo Hemo.

Iz 14. in 15. stoletja se je ohranilo več listin studeniškega samostana, iz katerih je razvidno, da so mnogi velikaši darovali samostanu svoje podložnike in posestva po Štajerskem in Kranjskem, deloma kot doto svojim hčeram, ki so postale redovnice, deloma kot ustanove za pokoj svoje duše, da bi redovnice za njih molile in dale opravljati zadušnice. Tako se je imetje samostanu sčasoma namnožilo, studeniški samostan je postal eden najbogatejših samostanov na Štajerskem. To pa ni bilo v prid samostanu. Radi posestev in dohodkov se je zapletel v razne pravde s slivniškimi župniki, z žičkimi kartuzijanci in drugimi. Prišle so tudi druge nadloge. Celih 200 let je samostan trpel radi turških napadov, radi bojev med Celjskimi grofi, Habsburžani in Ogri, pozneje radi kmečkih vstaj. Večkrat so morale redovnice bežati iz samostana v dobro utrjeno Bistrico. Že l. 1457 jim je cesar Friderik III. podaril neko hišo v Bistrici, da bi tam imele varno zavetje ob času sovražnih napadov. Isti cesar je leta 1457 osebno obiskal studeniški samostan in cerkev ter dovolil, da se pri samostanu vrši sejem vsak pondeljek, kar je bilo tudi trgovcem v prid. Ker je bila cerkev večkrat po sovražnikih oskrunjena, so jo morali na novo posvetiti leta 1445, 1487, 1519.

Tudi kuga ni prizanesla samostanu; še hujše kakor telesna kuga pa je razsajal posveten duh, ki se je zaril v samostanske zidove. Redovnice so bile skoraj izključno same plemkinje. K večjemu je še iz meščanskih krogov dobila katera vstop v samostan. To je pa sčasoma postalo usodno. V plemstvu se je v 14. in še bolj v 15. stoletju izvršil velik preobrat. Mesto stare priprostosti in res viteške poštenosti se je razpasla potratnost in razuzdanost. V grajskem življenju je bilo veliko več udobnosti, kakor ob času Sofije in njene sestre Rikice. Grajske gospodične so bile tega vajene in jih ni vleklo v strogo samostansko življenje, ali če so že iz kakšnihkoli vzrokov vstopile, so tudi v samostanu hotele imeti več udobnosti. Stara tradicija stroge discipline iz časov Sofijinih se je sčasoma pozabila, vzrastel je nov rod. Tudi poklici so ponehali. Plemkinje se niso oglašale, siromašnejših niso sprejemali, tako se je zgodilo, da je studeniški samostan l. 1526 skoraj izumrl.

Nadvojvoda Ferdinand je dal potem v studeniški samostan naseliti redovnice dominikanskega reda iz raznih drugih samostanov. Tako so prišle v Studenice ženske od vseh vetrov. Kmalu potem se začenja širiti v plemiških krogih luteranstvo. Ni trajalo dolgo, pa je luteranski duh zašel tudi v studeniški samostan. Gotovo so ga nove redovnice prinesle s seboj iz domačih hiš, ker po vstopu v samostan niso pretrgale vseh vezi s svojimi sorodniki, ki so bili bolj ali manj že opojeni z luteranskim duhom. V drugi polovici 16. stoletja so skoraj vsi graščaki na Štajerskem odpadli »k novi veri«. L. 1568 se je poročalo

patrijarhu, da studeniška prednica Barbara Poncer živi zelo razuzdano in potratno, enako tudi neka druga nuna in pa dve dekleti. Barbaro Poncer je kmalu na to pobrala smrt, potem dalja časa niso vedele, katero bi izvolile za prednico. Končno so izvolile neko Uršulo Zeirer, ki je pa bila za to službo premlada, prelahkomišljena in skrivna luteranka. Službo samostanskega oskrbnika, ki je imel dejanski v oblasti podložnike, je izročila očitnemu luteranu, na župnije studeniškega patronata je nastavila le luteransko misleče duhovnike. Radi pohujšljivega življenja so jo odstavili in nastavili drugo, ta je pa tudi ušla in se omožila.

Nastal je kritičen čas za samostan. Patrijarh in nadvojvoda sta ugibala, vsak po svoje, kaj storiti s studeniškim samostanom. Nadvojvoda je bil mnenja, naj se studeniški samostan zatre, njegovo premoženje pa izroči jezuitom, ki bodo kaj koristili cerkvi. Od cerkvene strani se je predlagalo, naj se dominikanke iz samotnih Studenic preselijo v Celje, pa se jim naj nakaže del samostanskih dohodkov, drugo pa prepusti jezuitom, tretji so pa predlagali, naj se v Studenice pošlje nekaj redovnic iz enakega samostana v Velesovem na Kranjskem, kjer je vladal lep red, da obnovijo disciplino v studeniškem samostanu.

Nadvojvoda je že dosegel privoljenje apostolske stolice za svoj načrt, a patrijarh se je odločno potegnil za ohranitev samostana. Menda so res poklicali nekaj redovnic iz Velesovega, ker v studeniškem samostanu so se razmere kmalu zboljšale. Že l. 1577 poroča vizitator patrijarhu, da studeniške redovnice žive pobožno, in l. 1594 poroča patrijarh sam papežu Klementu VIII., da je v nunskem samostanu v Studenicah našel vzoren red in najlepšo pokorščino. Redovnice, dasi plemenitega stanu in še mlade, so si vendar pridobile med ljudstvom v celi okolici dober glas radi velike dobrotljivosti in lepega življenja. Samostan je spravila v red prednica Magdalena Rechtaler, ki je umrla l. 1582 ter se njen nagrobnik še sedaj vidi v studeniški cerkvi levo od vrat poleg škropilnika.

L. 1635 je samostan strašno trpel od pobunjenih kmetov. Uporniki so udrli v cerkev, pobrali dragocenosti ter priorko, ki se je v sili zatekla pred Najsvetejše in tam molila, pred oltarjem na živinski način posilili.

V 17. in 18. stoletju je bilo v tem samostanu več hrvatskih plemkinj, zlasti so se odlikovale Patačićke iz Zajezde.

L. 1663 je nastala v samostanu neka sicer nepojasnjena zarota proti priorki Heleni Mirkozzi de Mirkoviz, istotako Hrvatici. Nekatere so bile celo obdolžene, da so mešale strup, kar pa ima morda prenešeni pomen, da so druge hujskale. Ena od teh upornic, Marijana Ana Petschacher, je pozneje, 1685 i. d. bila priorka.

Znamenje novega življenja je bilo, da so v 17. stoletju pridno zidale cerkve. L. 1642—1648 so pozidale prostorno cerkev sv. Treh kraljev, ki je sedaj črešnjevska podružnica. L. 1683 pa je bila posvečena

studeniška podružnica sv. Lucije. Tudi samostansko cerkev so prenovile in povečale, prizidale stranske kapele in napravile nov veliki oltar, nove, še sedaj služeče orgle in korne klopi. Pri teh obnovitvah se je spremenil naslov cerkve. Prvič zasledimo, da je cerkev posvečena Trem kraljem, l. 1684. Okoli l. 1688 je bila pod priorko Ivano Wassermann slovesno obnovljena bratovščina sv. rožnega venca. Bratovska knjiga se še hrani sedaj v samostanu in vsebuje imena mnogih odličnih oseb svetnega in duhovskega stanu.

V 18. stoletju tja do ukinitve samostana (1782) ni zaslediti kakih večjih neredov v samostanu.

Dominikanke v Marenbergu.

Orožen, I, 92 i. d.

Po nezajamčenem izročilu (Caesar Aquilinus, Annales Ducatus Styriae) je bojda že sam sv. Dominik l. 1212 dovolil Seifridu Marenberškemu in njegovi materi Gizeli ustanoviti v Marenbergu samostan dominikank. Ustanovna listina je izdana 24. junija 1251, samostan pa je lahko nastal že nekaj let poprej, ker so se ustanovne listine večkrat izdajale šele naknadno pozneje.

Ta listina pravi, da sta Seifrid in njegova mati s privoljenjem drugih sorodnikov pod gradom Marenbergom na Prvanjski kmetiji pozidala dominikankam samostan in cerkev, ki je bila posvečena Marijinemu oznanjenju kakor v Studenicah. Za vzdrževanje samostana sta darovala imenovano kmetijo, gozd na grajskem bregu in več drugih posestev po Štajerskem in Koroškem z letnimi dohodki 30 mark srebra. To darilo sta potem pomnožila Seifrid in njegova žena Riharda, roj. grofica Klam. L. 1268 je zopet Seifrid daroval samostanu v trgu Radlach (staro ime za Marenberg) svojo lastnino »Podrak« in 1271 neko posestvo istotam. L. 1272 je češki kralj Otokar, takrat vladar na Štajerskem, vzel samostan v svoje posebno varstvo. A Seifrid je bil še istega leta pri kralju obtožen veleizdaje in je bil potem v Pragi obglavljen. Mrtvo truplo so prepeljali v Marenberg in ga shranili v samostanski cerkvi na evangeljski strani. Sovražniki Otokarja Češkega so proglasili Seifrida kot kakega mučenika in se je razvil nekak lokalni kult, kakor bi bil Seifrid svetnik, a umrl ni za kako versko resnico, ampak iz političnih razlogov. Pravi se, da je bila njegova vdova Riharda prva prednica tega samostana, to pa ni mogoče, ona je postala vdova 1272, samostan pa je obstajal že vsaj 20 let poprej in seveda ni mogel biti brez prednice. Tudi ta samostan je bil nekako zatočišče za plemkinje, ki se niso hotele ali niso mogle omožiti. Ob času luteranskih homatij je disciplina v samostanu zelo propadla. Priorko Brigito Eder so morali l. 1577 radi težkih prestopkov odstaviti. Vse redovnice so bile takrat stare še manj kot 24 let in zato niso imele zakonite starosti za priorsko službo. Edina podpriorka Judita Hurnas

je imela že 24 let, postavili so tedaj njo za priorko, a tudi o njej se poroča l. 1580, da je radi slabega življenja bila odstavljena, ušla je namreč po noči iz samostana.

Na to so iz Gradca poklicali za priorko Ano Steier, ta je pa umrla že l. 1584. Tudi pod njo redovnice niso držale samostanske klavzure.

Pod njenimi naslednicami: Suzano Schrattenbach (1584—1621), Marijo Pföringer in dr. so se razmere zboljšale in samostanska disciplina prenovila. Samostan je bil potem tako strog, da niti ženske sorodnice niso smele v notranjost samostana brez posebnega škofovega dovoljenja.

Samostan je veliko trpel od Turkov, ki so opetovano rogovilili po Dravski dolini. L. 1510 je lavantinski škof Lenart na novo posvetil cerkev in kapelo sv. Janeza Krstnika. L. 1584—1586 je ogenj močno poškodoval samostan, povrh so ga tatovi okradli. Za silo so ga popravili, pa je že l. 1649 vse skupaj bilo podrtija. Potem se je postavilo novo samostansko poslopje, ki ga je pa l. 1732 poškodovala strela, 1780 pa zopet požar. Komaj so poslopje nekoliko popravili, pa je 30. oktobra 1781 došel odlok Jožefa II., da je samostan zatrt. Do avgusta 1782 so morale redovnice zapustiti samostan. Cerkev so na to podrli, dragocenosti razprodali in drugače raztepli, samostan je nekaj časa služil za hiralnico, v francoskih vojnah za bolnišnico ranjenih vojakov, pozneje so večji del poslopja podrli.

* * *

Opetovano je bilo rečeno, da so v tem in v studeniškem samostanu bile večinoma plemkinje. Vendar sta samostana bila važna socijalna uredba za tiste čase. S tem je bilo deloma rešeno takratno žensko vprašanje. Kmetska dekleta so bila takrat vezana na grudo, meščanski stan ni bil tako številen kakor dandanes, velika nevarnost pa je pretila mladim ženskam iz plemiških krogov, če jim ni bilo dano, da bi postale žene in matere.

Benediktinke v Gornjem gradu.

L. 1332 se omenjajo neke redovnice v Gornjem gradu, ki ne morejo biti druge kakor benediktinke. Benediktinski red je navadno vsporedno z moškimi imel tudi ženske samostane. Orožen poroča,[1] da se je v Gornjem gradu ohranilo ljudsko izročilo, da je pri nekdanji cerkvi sv. Magdalene na pokopališču bil ženski samostan, v uradu T i r o v s e k se omenja tudi davščina 3300 »nunskih« sirov. Toda ni gotovo, če se to nanaša baš na gornjegrajske redovnice. Drugo kaj o tem ženskem samostanu ni znano.

[1] Stift Oberburg, str. 108—109.

Klarise v Celju.

Da je v Celju sploh obstojal nekdaj samostan klaris, je edini podatek oporoka cesarice Elizabete, vdove Friderika Lepega, ki je l. 1329 sporočila med drugim klarisam v Celju dva funta fenigov.[1] Nastal je blizu istočasno, kakor minoritski samostan, pa je kmalu zaniknil, ker ni o njem nobenega drugega poročila.

Znotranje življenje v ženskih samostanih srednjega veka.

O znotranjem življenju in delovanju naših ženskih samostanov nimamo, žal, prav nobenih poročil. Razni francoski in nemški samostani so zapustili kronike in razne nabožne spise, iz katerih se da spoznati njih znotranje življenje. Pri naših samostanih so najbrž take reči ob razpustu vrgli v stran, mnogokaj pa se je že prej pri mnogih požarih, v turških navalih in napadih za časa kmetskih vstaj poizgubilo. Vendar samostansko življenje je bilo bolj ali manj povsod enako uravnano, kjer so imeli ista pravila in kjer je res vladala redovna disciplina.[2]

V studeniškem samostanu je v prvi dobi vladal lep red, prav po pravilih sv. očeta Dominika. Nam, otrokom modernega časa je zelo težavno, vglobiti se v redovno življenje ženskih samostanov pred 600 ali 700 leti. Samostansko življenje je navezano na določene kraje. Oglejmo si te kraje, kaj se v njih godi. Samostanska vrata se zde današnjim ljudem mnogokrat kot vrata kake jetnišnice. Tudi v srednjem veku so imeli ljudje strah pred samostansko porto, a ne vsi. Našle so se neštete pogumne duše, ki so neustrašeno stopile čez prag samostanske porte ter našle v tihem zidovju srčni mir, zadovoljnost in končno srečno večnost. V samostanih so živele močne duše, ki so iskreno iskale resnico in svoje dušno zveličanje. Tudi tu so se bojevali znotranji hudi boji, ki so bolj ali manj delež vsakega zemljana. Bila je pa tu pokopana tudi marsikatera mladostna sanja in drzna, neizpolnjena nada. Mnogokrat so starši privedli pred samostansko porto svoje hčere iz res čistega namena, da jih darujejo Bogu, ker jih je srce vleklo v samostansko tihoto, večkrat pa so jih vodili tudi drugi, manj plemeniti nagibi, sebičnost, da si prihranijo doto, ki bi jo morali dati hčeram, ako bi se možile, ali želja, da dobe oblast nad samostanom, če je imel kaj premoženja in veljave. Mogočni plemenitaši so večkrat z nepoklicanimi osebami množili samostansko prebivalstvo, v breme samostanu in dotičnim osebam samim. Vendar to so bile izjeme, zlasti prve čase.

---

[1] Caesar Annales II, 455; Orožen III, 183—184.

[2] Wilms P. Hieronymus O. Pr. Aus mittelalterlichen Frauenklöstern. Freiburg Br. 1916.

Klavzura starih ženskih samostanov je bila zelo stroga; samostanska vrata so se odpirala navadno le za vstop, izhod je pomenil navadno izstop iz samostana. Ob samostanski porti vidimo sestro vratarico, ki ima zelo težavno službo; ona mora posredovati med zunanjim svetom in samostansko notranjščino, sprejemati vsakovrstne ljudi, klicati zdaj to, zdaj ono sestro, poročati, sprejemati ali oddajati zdaj to, zdaj ono. Vratarica mora biti v svojem poklicu popolnoma trdna in zanesljiva. Ima pa tudi priložnost, izvrševati dela krščanske ljubezni. Na porti se dan za dnem oglašajo reveži, ona jim daje jesti, darila in tolažila. Tudi bolniki se oglašajo in prosijo za zdravila.

Med porto in znotranjimi prostori posreduje samostanski križni hodnik, ki kakor okvir obdaja malo samostansko dvorišče. Dokler je v samostanu disciplina, vlada tihi molk na hodnikih, le tu in tam prodre od zunaj kak ropot ali zažvrgoli kaka ptica, tu in tam sestre gredo v sklenjenih vrstah in polglasno molijo spokorne psalme. Tu je kraj za zbranost duha, vsepovsod ti gleda večnost nasproti. To je hodnik križevega pota, po stenah slike trpljenja Kristusovega, na najodličnejšem mestu sv. križ. Kakor prikazni iz onega sveta hodijo sestre molče v dolgi, snežno beli obleki s črnim plaščem povrh, globoko zamišljene v svete skrivnosti, zlasti trpljenje Kristusovo. Dokler je samostanski križni hodnik ohranil svojo tiho častitljivost, je cvetelo redovno življenje, ko je izginila njegova posvetitev, je opešalo tudi redovno življenje.

Ob križnem hodniku se vrste prostori za delo, v srednjeveških samostanih se ni samo molilo in premišljevalo, temveč tudi delalo, dnevni red je natančno določeval čas za delo, za počitek in molitev. Za razna opravila so bili razni prostori. Tu je bila perilnica, kjer se je pralo perilo, tam šivalnica, tam prostor za vezenje. Posebno važna je bila v srednjeveških samostanih predilnica. Tudi visoke gospe in gospodične se niso sramovale, sesti za kolovrat. Tudi sestre so predle in so si štele v čast, »tanko nit narediti«, kakor poje Slomšek. Na samostanskih posestvih se je gojilo obilo lanu. Očiščeno in urejeno predivo je došlo v samostan v roke sestram-predicam. Predle so laneno predivo pa tudi volno, ker v starih časih se je pri nas gojilo veliko ovac, ne samo po planinah, tudi po dolinah in ravninah. Izgotovljena preja je šla v druge prostore, kjer so sestre tkale. Natkano blago se je potem lepo obelilo in zlikalo, potem pa šlo v šivalnice in vezilnice. Od najfinejšega plašča, ki ga je nosil škof ali duhovnik pri slovesni maši, pa do priprostega suknjiča, ki ga je dobil samostanski pastir, vse to je bilo delo sester. V vezeninah so bile v samostanih prave umetnice in marsikateri muzej še dandanes hrani dragoceno vezivo samostanskih sester.

Druge sestre so imele opravila s pometanjem in snaženjem samostanskih prostorov. Tu je moralo biti vse v redu in snažno. Tudi korne sestre so morale vzeti v roke metlo in lopatico. Marsikatera sestra je bila prej čislana grajska dama, ki ji je bila na razpolago cela četa slu-

žabnic in služabnikov; ustanoviteljica studeniškega samostana sama je bila prej žlahtna gospa, vzgojena in odrasla v grajskem bogastvu. Kot sestra je morala prijeti tudi za metlo in kuhačo. Marsikateri se je morda ob takem nizkem delu vzbudil star ponos, a če je prišla v samostan iz poklica, ga je znala ugnati v duhu ponižnosti in pokorščine.

Veliko opravka je dajala sestram kuhinja. V samostanu je bilo včasi po 50 sester, potem kandidatinje in velika družina hlapcev in dekel, na porti pa je čakalo vsak dan veliko število revežev in siromašnih potnikov, v samostanu pa še kaj bolnikov, za katere je trebalo posebej skrbeti. V samostanski kuhinji se sicer niso pekle in kuhale kake izbrane jedi, dela pa je bilo vendar dovolj.

V samostanih, ki so bili daleč od mesta, so sestre same vlivale sveče. Potem pa znotranji samostanski vrt, ki je bil pod klavzuro in so ga morale sestre same obdelovati!

Poleg telesnega dela je bilo v samostanu tudi dovolj duševnega dela. Sestre so se morale učiti latinskega jezika, če se ga niso že prej v svetu naučile, da so mogle prav opravljati dnevne molitve, vadile so se v petju, proučevale bogoslužne obrede. Večinoma v vseh ženskih samostanih so bile tudi šole za deklice, vsaj za tiste, ki so se mislile posvetiti redovnemu stanu ali so imele v samostanu sorodnice, pa so jih starši poslali tja, da se kaj naučijo. Mnogi ženski samostani dominikanskega reda imajo lepo število bogoljubnih pisateljic, o studeniškem samostanu ni znana nobena, pač pa se je našel v neki stari mašni obleki odrezek močnega papirja, kjer je odlomek neke igre »Estera«, bodisi, da jo je katera sestra spisala ali pa se je celo predstavljala.

Dokler ni bil iznajden tisek, so sestre prepisovale in razmnoževale stare knjige in rokopise z lepo slikanimi začetnimi črkami (miniature).

Ženski samostani srednjega veka niso bili zavetišča zložnega brezdelja in udobnega uživanja, temveč zatajevanja, molitve in živahnega dela. Pri njih je pa tudi delo bilo nekaka molitev. Med delom je moral vladati molk, govoriti se je smelo le, kar je bilo za delo neobhodno potrebno.

Delo samo je vzbujalo svete misli. Če je sestra pometala, je njen duh natihoma govoril z Bogom: Gospod, pometi in očisti tudi moje srce! Če je predla, jo je navdajala misel: Gospod, po vsaki niti, ki jo napredem, potegni eno dušo k sebi! (Greith, Mystik 374.)

Poglejmo sedaj v samostansko obednico! Dolga vrsta miz, pokritih s snežnobelimi prti! Sestre sede le po eni strani, od druge strani mize se donašajo in odnašajo jedi. Na glas zvonca se sestre zbero in na hodniku razvrste. Gredoč v obednico molijo psalm 129: »Iz globočine kličem . . .« za ustanovitelje in umrle dobrotnike, katerih so se vsak dan hvaležno spominjale. Ob steni nasproti vratom ali pa sredi obednice je bila pridižnici podobna katedra, raz katere je med kosilom sestra kaj na glas čitala. Tudi jed je bila Bogu posvečena, redovnice so se zavedale, da človek ne jé zato, da jé, temveč da si ohrani zdravje

in življenje. Med kosilom je vladal molk v vseh starejših samostanih. Jedi so bile priproste, včasi prav siromašne, ker je samostan bil reven ali pa so prišle slabe letine. Posti so bili strogi in dolgi. Velikonočni post se je začel na dan povišanja sv. križa, 15. septembra in je trajal do Velike noči, poleg tega še petki in razne bilje. Kako je tudi kosilo pri starih samostanih imelo verski značaj, kažejo različne ljubke legende, ki so se spletle z zgodovino poedinih samostanov, da je Gospod sam kot gost prišel k mizi ali na čudežen način pomnožil živila.

Tudi o studeniškem samostanu nam je Caesar Aquilinus (Annales t. II, str. 267 op.) ohranil tako legendo. Nanaša se na glasoviti »studenec milosti«, ki je bojda l. 1258 trikrat dal vino in je neka slepa deklica spregledala, ko se je umila v vodi tega studenca. Med ljudstvom so še dandanes znane razne legende o tem studencu.

Po kosilu so sestre opravile kratko molitev, potem je pa bil kratek odmor za razvedrilo, ko so se smeli tudi jeziki razvezati. Tudi redovnica je ženska in ženski je od narave prirojena zgovornost. Marsikatero je že celo dopoldne žgalo na jeziku, da iztrese, kar je imela na srcu. Ob lepem in toplem vremenu so šle sestre na samostanski vrt, ločen z visokim zidom od zunanjega sveta. Tu so posedle na priproste klopice v poedinih gručah in kramljale o dnevnih dogodkih v samostanu, ali o novicah, ki so skozi porto došle od zunaj v samostan. Vsega seveda sestra vratarica ni smela oddati, kar je prišlo na njeno uho. Marsikatera sestra je tudi znala pripovedovati zanimive reči iz svojega prejšnjega življenja, saj so nekatere s svojimi starši ali sorodniki prišle daleč po svetu in mnogokaj videle. Tudi smeha ni manjkalo, ker so bile nekatere sestre živahne in šaljive narave. Njih očetje in bratje so bili mnogokrat imenitni vitezi in tako so sestre tudi marsikaj vedele o »visoki politiki«. V zimskem času so se pa zbrale v posebni, toplo zakurjeni sobi z velikansko pečjo in se tu porazgovorile. Kmalu je potekel čas odmora, na glas zvona je vse umolknilo in sestre so tiho šle za svojo materjo-prednico k samostanskim opravilom.

Nasprotje z vrtom in govorilnico je kapitolska dvorana, kjer se zbirajo vse, ki jim je poverjeno vodstvo samostana, vsaj enkrat v tednu, če ne vsak dan, pa cela družina. Dolga dvorana brez miz, ob stenah priproste klopi, spredaj ob poprečni steni katedra, raz katere samostanska predstojnica vrši svojo oblast. To je kraj resnobe in strogega reda. Tu daje predstojnica navodila in pojasnila za samostansko življenje, odkazuje razne službe, čita kaj o duhovnem življenju ali o čednostih njih ustanovitelja sv. Dominika. Če se je katera sestra kaj pregrešila zoper pravila ali dnevni red, se mora sama obtožiti in predstojnica ji naloži kazen ali ji tudi spregleda.

Morebitno kazensko ponižanje pa ostane le v dvorani, zunaj kapitolske dvorane se ne sme o tem govoriti, kar se je tam zgodilo, nihče ne sme kažnjenki pozneje kaj očitati ali jo žaliti.

Najsvetejši kraj v samostanu je bila seveda cerkev. Brez cerkve se ni mogel misliti samostan. Dočim je v samostanu moralo biti vse priprosto, glede olepšave cerkve niso pravila vezala rok. Sestre so pazile na cerkev kakor na punčico svojega očesa. Pa tudi verniki, visoki in nizki so radi darovali kaj za cerkev. V največjo čast so si štele redovnice, če so dobile za cerkev ostanke kakega svetnika. Da je v Studenicah spremenjen cerkveni naslov in je sedaj cerkev posvečena Trem kraljem, je pripisovati temu, da so sestre dobile neke njihove ostanke iz Kolina.

K obhajilu so šle sestre navadno le po enkrat na teden. Pretresljivo je bilo poslušati, ko so v cerkvi opravljale svoje molitve. Počasno in resnobno so s svojimi zvonkimi ženskimi glasovi pele psalme in svete himne, njih petje je za poslušalca bilo naravnost pretresljiva pridiga, četudi ni razumel latinski.

V cerkvi so prebile sestre znaten del dneva. Preden se je stemnilo, se je celi konvent še enkrat zbral v cerkvi in odmolil sklepčno molitev (completorium). Pomenljivo so ob koncu dneva donele po cerkvenem prostoru besede predstojnice ali njene namestnice ob začetku kompletorija: »Mirno noč in srečen zvršetek naj nam podeli vsemogočni Gospod!« Na to se je ves konvent z očitno spovedjo obtožil svojih pregreškov. Ob koncu kompletorija je še izzvenela v nastopajoči mrak otroška prošnja za božje varstvo: »Blagoslovi in varuj nas vsemogočni in usmiljeni Gospod Oče, Sin in Sv. Duh.« Amen! je odmevalo po svetišču. Nastala je grobna tišina, dan je bil zaključen, sestre so šle v svoje spalnice, nekatere so še pa ostale v cerkvi in tihoma naprej molile.

Za spalnico služi velika dvorana v zgornjem nadstropju. Po večjih samostanih so imele sestre tudi lastne celice. Kjer je bila skupna spalnica, je vsaka postelja iz ozira na nežno sramežljivost bila zagrnjena z belimi zavesami. Za ležišče jim je služila le slamnica na trdih deskah, žimnice in blazine so bile dovoljene le bolnicam. Iz spokornosti so si sestre devale še v posteljo polena ali kamenje, da je bilo ležišče tem trje. Tudi spanje je bilo posvečeno Bogu, z mislijo na Boga je sestra vstala in zaspala. Vstajale so že o polnoči in šle opravljat jutranjic, potem so šle nazaj k počitku do zore, ko so šle molit prve ure (prima). Po zimi je bilo spanje nekoliko daljše kakor poleti, zato so pa smele v poletni vročini po kosilu nekoliko zadremati.

Takšno je bilo življenje redovnice-dominikanke, dokler je bila zdrava. Če je zbolela, so ji sestre posvečale posebno skrb. Že pri stavbi samostana se je pazilo na to, da se bolnišnica postavi na najbolj miren in prisojen kraj. Sicer neizprosno stroga pravila so se v bolnici omehčala. Tu je bila dovoljena mehka postelja, naslonjači in druge udobnosti, tudi hrana za bolnice je bila boljša. Vkljub temu je bolnišnica bila kraj trpljenja ter šola popolnosti za bolnico in za sestre, ki so ji

stregle. Misel na trpečega Zveličarja je hladila pekoče bolečine in podajala potrpežljivost strežnicam.

Končno je redovnica dokončala tek svojega življenja. Kakor modre device v evangeliju, so bile vedno pripravljene na prihod nebeškega Ženina. Če ni smrt nagloma nastopila, so bolnico pravočasno previdéli. Ko je umrla, so jo sestre položile na priprost oder in pokrile s pajčolanom. Če je umrla zjutraj pred mašo, so jo po maši še isti dan pokopali, če ne, je ostala na mrtvaškem odru do drugega dne. Med tem so sestre ob njenem odru neprestano molile. Samostanska grobnica v ženskih samostanih je bila navadno pod tlakom križnega hodnika, včasi na dvorišču, v cerkvi so pokopavali le ustanovitelje in najodličnejše dobrotnike. Tako je samostanski hodnik dobil še resnejši pomen in višje posvečenje. Po hodniku hodeči sestri je klical hodniški tlak: danes hodiš tukaj nad trupli svojih rajnih sosester, v kratkem boš ti tu notri in druge bodo hodile nad tvojim truplom!

To je slika resnega, Bogu vdanega in delavnega življenja studeniških in drugih redovnic, dokler je samostan bil to, kar je imel biti. Svetnemu človeku se zdi trdo in pusto to življenje, a za redovnice, ki so prišle semkaj iz pravega poklica, je bilo polno tolažbe in srčnega veselja. Ako hočemo biti pravični, moramo naravnost občudovati močno voljo in stanovitnost, da so šibke ženske deset- in desetletja vdano prenašale strogo samostansko življenje, ko so vendar mnoge bile iz plemenitih rodovin. V resnici, to so velike in junaške duše, pred katerimi se mora sramovati kot pritlikovec današnji rod, ki ne zna ničesar prenesti.

III.

Od ustanovitve Lavantinske škofije do jožefinskih preosnov (1228—1780).

1. Ustanovitev in prvotni obseg Lavantinske škofije.

Od konca 10. stoletja, ko so iz naših krajev pregnali Madjare, do srede 13. stoletja so se v naših deželah izvršile velike spremembe. Naselitev poprej neobljudenih krajev je bila skorajda dovršena, ljudstvo se je znatno pomnožilo, nastale so neštete vasi, polagoma se dvigajo trgi in mesta. Nastala je potreba novih cerkev, novih župnij in večjega števila dušnih pastirjev. Vedno bolj je postajalo očitno, da nadškof sam ne more oskrbovati obsežne nadškofije, arhidijakoni tudi niso več zadostovali. Zato je že nadškof Gebhard s privoljenjem papeža Aleksandra II. in cesarja Henrika IV. l. 1070 ustanovil Krško škofijo. Poldrugo stoletje pozneje je nadškof Eberhard II. ustanovil kar tri nove škofije: l. 1216 škofijo v Chiemsee na Bavarskem ob vznožju Alp in ob jezeru istega imena, l. 1218 je sledila ustanovitev Sekovske škofije, deset let pozneje, 1228 pa Lavantinske.

Že par let poprej se je nadškof obrnil v Rim, da se mu dovoli ustanoviti novo škofijo, papež Honorij III. je s pismom, danim v Rieti 25. julija 1225 poveril brizinškemu škofu Geroldu ter opatoma v Salemu (na Badenskem) in pri Sv. Križu v kostniški in pasovski škofiji, naj preiščejo in razsodijo, so li dani pogoji, da se ugodi prošnji solnograškega nadškofa za ustanovitev nove škofije pri Sv. Andražu v Labodski dolini. Iz papeževega pisma je razvidno, da je nadškof utemeljeval ustanovitev nove škofije s preobsežnostjo svoje vladikovine. Radi velike oddaljnosti in slabih potov ne more obiskovati vernikov in cerkev, potrebuje torej sodelavcev v škofovski službi. Za sedež novi škofiji je nadškof že od početka določil Sv. Andraž, kjer je leta 1212 ustanovil kapitol redovnih korarjev s proštom na čelu po avguštinskih pravilih.

Papež je prvo prošnjo nadškofu odbil, ker je manjkala privolitev solnograškega in št. andraškega kapitola in ker niso bili naznačeni ne dohodki novemu škofu, ne obseg njegove škofije. Naknadno sta potem oba kapitola poslala v Rim svojo pritrditev, nadškof je tudi določil škofu 300 mark letne plače in obseg škofije za poldrugi dan hoda. Sedaj papež ni bil nasproten ustanovitvi nove škofije, vendar se je hotel po imenovanih možeh še natančneje poučiti o dejanskih razmerah.[1]

Kakšno je bilo poročilo imenovanih poverjenikov, ni znano, a gotovo v prilog ustanovitvi, ker nadškof izrecno pravi, da je dobil dovoljenje za ustanovitev škofije od papeža Honorija III.

Ustanovno pismo je izdal nadškof Eberhard II. dne 10. maja 1228. To je torej rojstni dan Lavantinske škofije. (Besedilo izvirne listine gl. prilogo I.)

Za čudo v ustanovni listini ni govora o pogojih, pod katerimi je Rim dovolil ustanovitev škofije. Tu ni govora o dohodkih škofovih, ne o zaokrožitvi njegove škofije. Od pogojev povdarja listina le to, da nova škofija ne sme biti na noben način v breme ali v škodo solnograškemu stolnemu kapitolu, ne v gmotnem oziru, ne glede dostojanstva, običajev, svoboščin in predpravic. Pač pa listina vsebuje prav trde predpise, po katerih je lavantinski škof bil popolnoma odvisen od Solnograda; bil je skoraj manj, kakor dandanes pomožni škofje, katerim so vsaj dohodki kolikor toliko zagotovljeni, dočim je lavantinski škof bil skoraj brez vseh sredstev in dolgo časa niti strehe ni imel pri Sv. Andražu. Nadškof izrecno določa, da lavantinski prošt in kapitol nimata prav nobene pravice pri izvolitvi škofa; izvolitev in imenovanje pridrži nadškof sebi in svojim naslednikom s soglasjem solnograškega kapitola. Pač pa si lavantinski kapitol sme sam voliti svojega prošta, toda le izmed solnograških kanonikov. Izmed svojih kanonikov so tudi nadškofje navadno jemali lavantinske škofe, tako je lavantinska stolica bila le nekaka solnograška ekspozitura. Glede škofa samega določa dalje ustanovna listina naslednje: Ko novoimenovani škof sprejme prstan in časne dohodke, mora pred kapitolom nadškofu priseči zvestobo, pred posvetitvijo pa v nadškofovi navzočnosti tudi kapitolu, da mu bo vedno vdan, da bo branil njegove pravice in mu ne bo nikdar nasprotoval. Ko je solnograška stolica izpražnjena, se ne sme lavantinski škof prav nič vmešavati v volitev nadškofa, tudi ne sme v solnograški stolnici opravljati škofovskih funkcij, razen če ga kapitol pokliče. Sploh izven svoje škofije ne sme opravljati škofovskih opravil, če ga nadškof k temu ne pooblasti. Tudi v pravne zadeve, ki jih v odsotnosti nadškofovi rešuje stolni kapitol, se lavantinski škof ne sme vtikati. Ako se ob slovesnih prilikah podložni škofje zberejo okoli nadškofa, določa listina nasled-

[1] Jaksch, Monumenta . . . Carinthiae IV. nr. 1886.

5. Sv. Andraž v Lavantinski dolini od jugoiztočne strani.

6. Nekdanja stolna cerkev in škofovska rezidenca pri Sv. Andražu.

nji red: nadškofu na levici stoji ali sedi po starem običaju vedno stolni prošt solnograški, na desnici poleg nadškofa najprej krški škof, potem drugi po starosti škofij, torej je lavantinski škof bil na zadnjem mestu.

V uvodu ustanovne listine pravi nadškof, da je pri delu v vinogradu Gospoda Sabaot spoznal, da njegove moči ne zadoščajo za vodstvo poverjene mu črede, zato želi delo razdeliti.[1]

Ta nagib, kakor se čita, je jako plemenit, toda v ozadju tičijo bolj realni razlogi, ki so v takratnih časovnih razmerah nadškofa nagnili k ustanovitvi naše škofije. Ko bi ga res bili vodili čisto verski, apostolski nagibi, bi se mu bile odprle oči in bi videl daleč proč od svoje prestolnice, ob robu obsežne vladikovine množice drugojezičnega ljudstva, ki od Metodovih časov ni slišalo več v svojem jeziku božje besede iz ust svojega nadpastirja. Celo naravno bi bilo, da se za drugojezične vernike ustanovi posebna škofija. Na razpolago sta bila Ptuj in Lipnica! Toda njegove oči so bile zavezane. Solnograd ni bil voljen pustiti oblasti iz rok, četudi cerkev trpi škodo. Lavantinska škofija je bila popolnoma nemška, kakor sekovska; do škofa Zimmermanna sploh noben lavantinski škof ni znal slovenski.

Da se razume, zakaj je Eberhard II. ustanovil zaporedoma kar tri škofije, je treba ogledati si takratne politične razmere. Avstrijo in Štajersko je od l. 1198 do 1220 vladal Leopold III. (VI.) Neljubo mu je bilo, da v svojih deželah ni imel lastne škofije, temveč Avstrija je bila pod pasovsko škofijo, okoliš Dunajskega Novega mesta in Štajerska pa pod Solnogradom. Na vsak način je hotel vsaj Dunaj odtegniti oblasti pasovskega škofa in tam ustanoviti lastno škofijo. V Rimu je svoj načrt utemeljeval zlasti s tem, da je pasovska škofija preobsežna. Bilo je že blizu na tem, da dobi na Dunaju lastno škofijo, ker pa ni hotel ali ni mogel nič prispevati za dotacijo nove škofije, je načrt padel v vodo.

Solnograd sicer pri tem ni bil zadet, a nadškof si je mislil: danes tebi, jutri meni. Nekega dne utegne priti vojvodu na misel, da bi zahteval tudi na Štajerskem posebno škofijo in v rokah bi imel prav učinkovit dokaz za nje potrebo: preobsežnost solnograške vladikovine, ki je bila še večja ko pasovska ter so visoke Ture Štajersko popolnoma zapirale proti Solnogradu. Najboljše je bilo vojvoda prehiteti. Te misli so vznemirjale nadškofa že od l. 1208. Ko je tedaj vojvoda Leopold odšel v Palestino na križarsko vojno, si je Eberhard hitro dobil dovoljenje iz Rima ter 1218 ustanovil sekovsko škofijo. Ko se je vojvoda vrnil domov, je našel dovršeno dejstvo, ugovarjal je sicer, pa ni nič pomagalo. Orožje mu je bilo izvito iz rok, Štajerska je imela svojega škofa, ki je pa bil popolnoma odvisen od Solnograda, ne pa od deželnega vojvoda. Koroška je pa takrat imela svojega vojvoda. Sicer je že na

---

[1] Jaksch n. d. nr. 1947.

Koroškem bila krška škofija, vendar iztočni deli takrat še precej obsežne Karantanije so bili od rok krškemu škofu, še bolj pa Solnogradu. Lahko bi se nekega dne tudi koroškemu vojvodu zahotelo lastne, od Solnograda neodvisne škofije in pri gotovi konstelaciji svetovne politike bi končno v Rimu tudi lahko to dosegel, ker je Eberhard II. itak bil v opoziciji z Rimom. Da se to onemogoči, je nadškof ustanovil še v Lavantinski dolini novo škofijo in tako zaprl vrata štajerskemu kakor koroškemu vojvodu. Tako je prišlo do Lavantinske škofije, katero je božja Previdnost porabila v to, da so se vsaj nekoliko poravnale historične krivice, ki jih je sto in stoletja prenašal slovenski narod.

Obseg novi škofiji pa je nadškof določil šele z listino, izdano v Brežah leta 1244. Odkazal ji je naslednje župne cerkve in kapele (podružnice):

1. Sv. Andraž v Labodski dolini z vsemi podružnicami; 2. župnijo Labod (Lavamünd); 3. Remšnik; 4. Sv. Florjan ob Laznici na današnjem Srednjem Štajerskem; 5. kapeli sv. Petra pri Lindenbergu in sv. Martina v Sulmski dolini; 6. kapelo sv. Andreja v Slatinskem dolu (Sussenteller) jugozapadno od Lipnice. Meja škofije je šla ob Dravi do Marenberga, potem je obšla Sv. Florjan in se je čez Golovec spustila zopet v Lavantinsko dolino. Arhidijakonat nad temi cerkvami s kapitolom v Dravogradu je podelil proštu v Št. Andražu in njegovim naslednikom. Delokrog nove škofije je torej bil dokaj skromen. Od tega ozemlja spada dandanes pod lavantinsko škofijo le Dravograd in marenberška dekanija. Še celo bližnje župnije okoli Št. Andraža so bile izvzete in so jih lavantinski škofje upravljali le kot solnograški generalni vikarji.

V cerkveni upravi je Koroška v poznem srednjem veku razpadala v štiri okrožja: ozemlje krške in lavantinske škofije ter gornje- in spodnjekoroški arhidijakonat. Ozemlje lavantinske škofije je delil samostan Št. Pavel s svojim ozemljem v dve neenaki polovici. Samostan sam ni spadal v območje škofije, ker je bil neposredno podložen apostolski stolici. Spodnjekoroški arhidijakonat je segal prvotno na severu do Mure, na vzhodu od deželne meje do trebenjskega ozemlja na zapadu ter je od treh strani obkroževal tako lavantinsko kakor krško škofijo, spadal je pa pod solnograško nadškofijo (Carinthia 1925, str. 37). Njegove meje se prilično krijejo z mejami brežke in vovbiške (heunburške) grofije. V tem arhidijakonatu so bili lavantinski škofje navadno generalni vikarji solnograškega nadškofa, v gornjekoroškem pa krški. Glede dotacije je bila krška škofija prav dobro obskrbljena z zapuščino bl. Heme, dokaj dobro tudi škofija v Chiemsee, slabše sekovska, najslabše pa lavantinska. Kanonikom-avguštincem pri Sv. Andražu je podelil nadškof Eberhard v Brežah 1244 vlastelinstvo S i e b e n d i n g (Sigmuntinge), ki ga je nekdaj imel rajni Hartvik, od njega pa kupil Ditmar de Weisseneck, od tega pa nadškof, z vsemi pravicami, le zavetništvo je pridržal nadškof sebi in svojim naslednikom.

2. Vrsta lavantinskih škofov in solnograških nadškofov do konca 16. stoletja.

Tangl, Reihenfolge der Bischöfe von Lavant. — Gams, Series Episcoporum. — Eubel, Hierarchia catholica medii aevi Edit. altera. — Widmann, n. d. — Lang Al., Acta Salzburgo-Aquileiensia I. Graz 1903, 1906.

Dogodki, ki se nanašajo na zgodovino lavantinskih škofov, se prepletajo z dogodki solnograških nadškofov, ki so bili redni in zakoniti nadpastirji sedaj lavantinskega ozemlja levo od Drave. Zatorej ne kaže posebej govoriti o lavantinskih škofih in posebej o solnograških nadškofih, ker bi se morale mnoge stvari ponavljati. Drugače je z oglejskim delom, ker patrijarhi so bili le v rahlih in redkih stikih z lavantinskimi škofi.

1. Ulrik I. 1228—1257.

Za prvega lavantinskega škofa je nadškof Eberhard imenoval Ulrika, župnika v Hausu (Haus-Grad) v Aniški dolini. Nekateri mislijo, da je bil nadškofov dvorni kapelan. Vsekako je bil zelo odličen duhovnik ter imel pri nadškofu velik ugled. Že okoli l. 1190 je bil župnik v Hausu. Imenovanje se je izvršilo isti dan, ko je bila izdana ustanovna listina.

Posvetitev prvega lavantinskega škofa se je vršila nad vse slovesno v prijaznem bavarskem mestu Straubing ob Donavi na binkoštni pondeljek, 14. maja 1228. Takega sijaja ni lahko več Straubing videl. Posvetitelj je bil nadškof Eberhard sam, ki je došel tjekaj z velikim spremstvom. Posvečevanju so prisostvovali še škofje: Ekbert iz Bamberga, Herman iz Würzburga, Gebhard iz Pasove, Sifrid iz Rezna, Siboto iz Augsburga, Henrik iz Eichstettena, Rudger, škof kiemsejski in Karol, sekovski škof, vsi s primernim spremstvom. Poleg njih pa najodličnejša svetna gospoda s sijajnim spremstvom: mladi kralj Henrik, sin cesarja Friderika II., Ludovik, vojvoda bavarski, Leopold, vojvoda avstrijski in štajerski, Bernard, vojvoda koroški, Oton Meranski, mejni grof andeški Henrik. Ob tej slovesni priliki je bil namreč tudi sin bavarskega vojvoda Oton II. opasan z mečem.[1] Ta viteški obred je izvršil nadškof sam. Res, veličastno je bila inaugurirana majhna in siromašna lavantinska škofija! Ko bi bilo dano, odličnim gostom z duševnim očesom prodreti časovni zastor bodočih stoletij, bi bili pač osupnili nad ulogo, ki jo je Previdnost božja namenila tej škofiji! Videli bi, kako zbira v daljnih stoletjih krog sebe in dviga iz ničnosti od mogotcev tega sveta teptano in zaničevano slovensko ljudstvo!

L. 1232 se je škof Ulrik udeležil deželnega zbora v Landshutu, ki je imel poravnati spor med kraljem Henrikom in vojvodom Otonom.

[1] Jaksch, n. d. nr. 1949.

L. 1233 dne 12. oktobra je papež Gregorij IX. iz Anagni naročil lavantinskemu škofu Ulriku in proštu v Velikovcu na prošnjo št. pavelskih benediktincev, naj se potegneta za samostan, ker pred grabežljivimi sorodniki opatovimi — Trušenjskimi gospodi — niso bili menihi več varni v samostanu. Naj po potrebi pokličeta na pomoč svetno oblast in porabita cerkvene kazni.[1]

L. 1243 je bil z nadškofom Eberhardom II. v Pasovi ter se je v njuni navzočnosti vojvoda Friderik Avstrijski ločil od svoje tretje žene. Ulrik je umrl 25. septembra 1257.[2]

Preživel je torej svojega naškofa Eberharda II., ustanovitelja škofije, ki je umrl 1. decembra 1246. Po njegovi smrti so nastale zmede na solnograški stolici. Rim mu je imenoval za naslednika Burharda, prošta v Fritzlarju, a stolni kapitol solnograški se je poslužil svoje stare pravice in izvolil za nadškofa Filipa, sina koroškega vojvoda Bernarda II. in Jute, hčeri češkega kralja Přemisla Otokarja I. Ker sta koroški vojvoda in češki kralj bila odločna pristaša papeževa v borbi s cesarjem, je Rim popustil in priznal Filipa kot nadškofa, ker je Burhard kmalu po posvečenju umrl. Prva posledica je bila ta, da je cesar zaukazal Majnhardu Goriškemu, naj zapleni vsa nadškofova posestva. Filip je bil pustoloven človek, nevreden visoke cerkvene časti. Ostal je samo imenovan nadškof, posvetiti se ni dal nikdar. Radi tega ga je stolni kapitol 1256 odstavil, ker je l. 1254 papež Aleksander IV. izdal odlok, da se mora vsak izvoljeni ali imenovani škof v šestih mesecih dati posvetiti ali pa se škofiji odpovedati. L. 1269 je bil Filip izvoljen za oglejskega patrijarha, a papež ga ni potrdil in je umrl 22. julija 1279 v Kremsu na Nižjem Avstrijskem. Vendar je Filip imel sinodo v Ptuju leta 1249 ter je ptujskim dominikancem potrdil pravico, spovedovati in pridigovati v solnograški nadškofiji.

2. Karol iz Brež 1258 do okoli 1259.

Orožen in lavantinski šematizem ga izpuščata, a neutemeljeno, ker če o njem ni nič natančneje znanega, še ne sledi, da ne spada v vrsto lavantinskih škofov. Tangl ga navaja kot drugega škofa, omenjata ga prošt Mayr v svojem seznamku in Valvazor v delu »Topographie Kärntens« (1688) str. 11. O Mayrjevem seznamu prav pripominja Tangl, da je več škofov izpustil, ne more se mu pa očitati, da bi si bil katerega izmislil. Napis pod njegovim portretom ga imenuje Carolus Frisacensis ter pravi o njem, da je škofoval osem let in umrl poln zaslug 1259.

Tangl stavi početek njegove vlade v l. 1256, konec pa v leto 1264 ali 1265. Enkel omenja med leti 1262—1265 dva škofa, Karola in Otona,

[1] Jaksch, Monumenta IV, nr. 2082.

[2] Eubel, n. d. 298.

pušča pa praznino med smrtjo Ulrikovo 1257 in 1262. Navedene letnice ne morejo biti resnične.

Leta 1260 meseca septembra je že izpričan škof Oton, leta 1262 zopet meseca septembra pa se imenuje samo izvoljeni lavantinski škof (Otto Lavendinensis ecclesie electus), leta 1267[1] meseca maja pa je izpričan že škof Almerik. Ker se ne da lahko misliti, da bi bil škof Karol kar tako izmišljen, je njegova vlada postaviti med leto 1257 in 1260.

Ta Karol se kajpada ne sme istovetiti z brežkim proštom Karolom, ker ta je že 1218 postal prvi škof sekovski.

3. Oton 1260—1265.

Kakor rečeno, se ta škof prvič omenja meseca septembra 1260. Tega leta so namreč nadškof solnograški pa škofje brizinški, rezenski, kimzejski in Oton lavantinski naročili duhovščini svojih škofij, naj odreče cerkveno občestvo in cerkveni pogreb vsem tistim, ki od pozajmljenih cerkvenih posestev zahtevajo več kakor navadno zemljiško dačo (cinž), ali ki so brez posebnega dovoljenja potegnili nase novine, t. j. novo izkrčeno zemljo. Iz tega odsvitajo takratne neurejene in nesigurne razmere za dobe brezvladja, ko so plemiči grabili, kar so mogli. Iz listine leta 1263 dne 18. januarja zvemo, da je Oton bil solnograški stolni prošt in se tudi še takrat imenuje samo izvoljeni škof lavantinski. L. 1265 je nastala pravda radi župnije Sv. Petra na Kammersbergu, ki je za lavantinskega škofa nepovoljno izpadla. Ta je namreč trdil, da je imenovano župnijo nadškof vtelovil škofiji in ni hotel priznati od brizinškega škofa prezentiranega župnika Henrika. Zadeva je prišla celo pred papeža Klementa IV., ki je naročil s pismom iz Perugie 18. marca 1265 Marhardu, brizinškemu kanoniku in proštu na Otoku v Vrbskem jezeru (Maria Wörth), naj postopa v smislu razsodbe kranjskega arhidijakona v prid Henriku. Marhard je o tem sodil v Brežah 25. in 26. septembra. Vkljub pozivu nihče ni prišel ne od strani škofa, ne kapitola, zato je papeški komisar izrekel razsodbo proti škofu in kapitolu. Še istega leta je najbrž škof Oton umrl, ali pa se je škofiji odpovedal, ker je itak bil samo imenovan. Morda je baš izguba imenovane pravde dala povod, da se je škofiji odpovedal.

4. Almerik Grafendorfer 1265—1267.

Bil je redovnik cistercijskega reda in poprej od 1251 do 1265 opat v samostanu Reun nad Gradcem. Kot opat je modro opravljal svojo službo ter samostanu pridobil več posestev. S svojim previdnim in taktičnim ravnanjem si je znal pridobiti naklonjenost obeh tekmecev za solnograško nadškofijsko stolico: Filipa, izvoljenega pa ne posve-

[1] Jaksch, Monumenta . . . IV. nr. 2726—7, nr. 2778.

čenega nadškofa, pa Ulrika, poprej sekovskega škofa, ki je bil zakonito vmeščen. Ulrik ga je 1265 imenoval za škofa lavantinskega, to se je zgodilo pred 1. septembrom, ker s tem dnem je Ulrik nehal biti nadškof solnograški.

Isti nadškof je imenoval tudi njegova dva prednika, Karola in Otona. Ko je bil namreč nadškof Filip odstavljen, so kanoniki leta 1256 izvolili za nadškofa U l r i k a, ki je bil že od leta 1244 sekovski škof. Leta 1257 ga je potrdil tudi Rim. Kot nadškof je imel Ulrik silne težave. Borba za babenberško dediščino je potegnila v svoj vrtinec tudi nadškofa. Najprej se je odstavljeni nadškof Filip zmaščeval nad svojimi nasprotniki s tem, da jim je strahovito opustošil zemljo. Ulrik je med tem odšel v Rim in tam dosegel svoje potrjenje. Na povratku iz Rima je došel v Ptuj in tu se je pogodil z ogrskim kraljem Belom IV. ter mu proti izplačilu 3000 mark izročil ptujsko mesto. Ko so leta 1259 bili Ogri pregnani iz Štajerskega, je Ulrik skušal pobegniti na Bavarsko, a so ga pri Admontu ujeli. Na povelje kralja Otokarja so ga izpustili ter je odšel na Bavarsko in v Landau-u sklical provincijalno sinodo 1260. Kmalu na to pa ga je zadelo izobčenje, ker po opetovanih opominih ni plačal v Rimu dolžnih pristojbin. V Solnograd je mogel priti šele leta 1264, a kmalu potem se je naveličal neprestanih sitnosti ter se odpovedal nadškofiji. 1. septembra 1265 je bil zopet imenovan za sekovskega škofa ter je kot tak umrl 12. julija 1268.

Lavantinski škof Almerik je leta 1266 posvetil v borovski (Vorau) samostanski cerkvi tri oltarje. 1267 se je udeležil pokrajinskega cerkvenega zbora, ki ga je sklical na Dunaj papeški legat kardinal Gvido na svojem povratku iz Švedskega, Danskega, Poljskega in Saksonskega. Najbrž še istega leta ga je zadela smrt. To je sklepati iz tega, ker početkom maja 1268 omenja papež Klement IV. i z v o l j e n e g a lavantinskega škofa. Ta »izvoljeni« škof ne more biti Almerik, ker ta je že 1266 posvetil oltarje, kar predpostavlja, da je bil že res posvečen škof, in tudi ni najti razloga, zakaj bi ne bil posvečen, ko je bil v najboljšem razmerju z nadškofom Ulrikom in njegovim naslednikom Vladislavom, katerega je papež Klement IV. 1265 imenoval za solnograškega nadškofa. Vladislav je bil sin šleskega vojvoda Henrika Pobožnega ter še ni imel zakonite starosti, vendar je vzbujal velike nade in kazal lepe zmožnosti. Upravo škofije je poveril novemu l a v a n t i n s k e m u š k o f u Herbordu. S prejšnjim nadškofom Filipom se je pomiril. Umrl je pa že 27. aprila 1270. Pravi se, da so ga njegovi sorodniki zastrupili.

Na lavantinski stolici pa slede sedaj zaporedoma redovniki. Almerikov naslednik je bil:

5. Herbord 1267—1275.

Bil je dominikanec iz samostana v Brežah. Papež Klement IV. je 15. maja 1268 naročil »izvoljenemu« lavantinskemu škofu, naj z dru-

gimi poravna neki prepir med admontskim samostanom in proštom v Klosterneuburgu radi cerkve Piber. Da je pa bil imenovan že leta 1267 za škofa, sklepamo iz tega, ker mu je nadškof Vladislav iz Breslave že 19. februarja 1268 poveril vizitacijo svoje nadškofije ter redovnikov benediktincev in avguštincev.[1] Že prej, 27. januarja 1268 je »frater Herbordus«, lavantinski škof, kot generalni vikar nadškofa Vladislava podelil 100 dni odpustka vsem, ki bi kaj pomagali križnikom, in sicer vsled pooblastila nadškofovega za solnograško, sekovsko in lavantinsko škofijo. Istega leta je zopet kot generalni vikar nadškofov dne 18. julija v Brežah podelil 40 dni odpustka vsem, ki bi poslušali pridige pri dominikancih v Ptuju.[2]

Herbord je prvi škof, ki se izrecno omenja kot generalni vikar nadškofov. Umrl je leta 1275, kakor spričuje solnograška kronika: Episcopus Eberhardus Lavantinus moritur, le da njegovo ime ni bilo Eberhard, temveč Herbord.

Na solnograško stolico je bil med 28. aprilom in 28. oktobrom 1270 izvoljen Friderik II. Walchen (1270—1284), odločen pristaš Rudolfa Habsburškega, ki je našel v njem dobrodošlo sredstvo, da utrdi moč svoje hiše v bivših babenberških deželah. Zato so Otokarjevi pristaši napadli in strašno opustošili nadškofova posestva, frančiškani in dominikanci so pa hiteli z razglašanjem izobčenja in državnega izgona Otokarjevega. Kako nesigurni časi so bili takrat, kaže usoda novoimenovanega lavantinskega škofa, št. pavelskega opata Gerharda, ki ga je ujel in zvezanega odvedel v grad Stein grof Henrik Pfannberški, ki je bil malo poprej prisegel zvestobo Rudolfu Habsburškemu.

6. Gerhard pl. Enstahl 1275—1284.

V letih 1258—1275 je bil opat v Št. Pavlu. Kot škof je upravljal še naprej opatijo do leta 1278. in se kot opat mnogokrat omenja v listinah tistega časa.[3]

Škofu Gerhardu in njegovim naslednikom je bamberški škof Bertold leta 1277 poklonil v Wolfsbergu hišo, ki jo je že prej imel v porabo blagega spomina škof Herbord. Tu so sedaj nekaj časa stolovali lavantinski škofje, Wolfsberg je bil namreč bamberški, ker pri Sv. Andražu niso imeli primerne hiše. Dotlej so stanovali v solnograškem gradiču Stein. Omenjenega leta se je škof Bertold mudil v Wolfsbergu in je pri tej priliki daroval lavantinskemu škofu hišo, ki je stala v znotranjem mestu na glavnem trgu. Leta 1279 se navaja škof Gerhard

[1] Jaksch, Monumenta IV. nr. 2967.

[2] Istotam nr. 2964, 2983.

[3] Schroll, Urkundenbuch des Benediktinerstiftes St. Paul in Kärnten. Wien 1876, str. 150 d.

kot priča v dveh listinah cesarja Rudolfa v prid samostanu v Gössu. Istega leta je posvetil v nedeljo po prazniku sv. Kolomana cerkev sv. Nikolaja, podružnico župnije Sv. Martina v Granitzthalu, jugozapadno od Št. Pavla. L. 1281 se je udeležil provincijalne sinode v Solnogradu.

Gerhardov brat Janez je bil krški škof ter je Gerhard, menda v slutnji skorajšnje smrti, leta 1283 napravil za sebe in brata obletnico pri grebinjskih premonstratencih. Leta 1284 dne 21. oktobra je umrl škof Gerhard. Nekaj mesecev poprej, 7. aprila 1284 je odšel v večnost nadškof Friderik II., ki je bil eden najodličnejših svetovalcev Rudolfa Habsburškega in je največ pripomogel k utrditvi habsburške moči v alpskih deželah. Dne 21. julija 1277 je dal sinovom Rudolfovim v zajem vse, kar so prej imeli Babenberžani. V povračilo za njegove žrtve in trud mu je Rudolf odstopil 300 mark srebra letnih dohodkov, in sicer 132 mark od 264 kmetij okoli Ljutomera, 25 mark od desetine istotam in 20 mark od žitne dajatve vseh novin (marchfutter). Leta 1277 je dobil nadškof od cesarja najvišje krvno sodstvo in je tako postal v polnem pomenu državni knez.

Za njim je ostala velika praznina. Uredil je zamotane razmere v škofiji, bil je zvest cesarju in papežu, v svojem življenju priprost in pobožen.

Mož pa ni slutil, da je nastavil sekiro na korenino nadškofovske svetne moči v alpskih deželah, ko je proti Otokarju češkemu pomogel Habsburžanom do moči. Že njegov prvi naslednik je čutil to. Po vplivu Rudolfovem je bil 1284 izvoljen za nadškofa Rudolf Hoheneški, vodja cesarjeve pisarne (1284—1290). Novi nadškof je imel hude borbe z bavarskim vojvodom. 1286 je bil sklenjen mir na državnem zboru v Augsburgu, kjer je poleg nadškofa bil navzočen tudi lavantinski škof Konrad I. Kmalu je prišel nadškof v dolgotrajni spor s sinom Rudolfovim Albrehtom, ker je ta po zgledu drugih deželnih knezov skušal raztegniti svojo vrhovno oblast tudi čez tuje zemlje, ki so bile raztresene po njegovih deželah. Škofije v Pasovi, Augsburgu, Freisingu, zlasti pa tirolski škofiji v Tridentu in Briksenu so imele le še senco teritorijalne neodvisnosti.

Tako je bilo tudi s Ptujem, ki ga je nadškof Ulrik bil zastavil za 3000 mark srebra Beli IV., po njem ga je dobil Otokar, potem pa Rudolf. Ta ga je prepustil bogatemu in nemirnemu solnograškemu ministerijalcu Frideriku za 2100 mark. Nadškof je temu 1280 ugovarjal, a Friderik ni hotel več priznati solnograške nadoblasti ter se je proti njemu združil celo z bavarskim vojvodom Henrikom. Nadškof Rudolf je sklical 3. februarja 1280 zajmniško razsodišče v Gradec, ki je odreklo Ptujskemu vse pravice do solnograških zajmov. Nadškof je izročil varstvo ptujskega gradu svojemu sorodniku, Rudolfu Heneškemu, a čez dve leti sta Friderik in njegov brat Hartnid dobila solnograške zajme nazaj.

Leta 1286 sta se pogodila vojvoda Albreht in nadškof. Pri tej pogodbi je nadškof prepustil vojvodu tudi tistih 264 kmetij, ki jih je kralj Rudolf l. 1277 prepustil nadškofu. Vojvoda se je nasprotno odpovedal zavetništvu čez Radgono.

Nekoliko pozneje je našel nadškof zaveznike pri Ogrih, kjer sta se vesprimski škof in Ivan Güssingovec uprla kralju Ladislavu Kumancu, ki pa je s pomočjo Albrehta avstrijskega zatrl upor. Zato sta se iz sovražnosti proti vojvodu zvezala s solnograškim nadškofom. Ta je izrekel nad Albrehtom izobčenje, a brez uspeha, ker si je bil vojvoda od papeža pridobil predpravice, da ga pet let ne sme nihče izobčiti.

V jeseni 1289 so Avstrijci udrli v Aniško dolino ter oplenili tudi Lavantinsko dolino in razdejali ondotne utrdbe. Albreht sam pa je vzel Kisek, potem so sklenili mir, ki je bil končno sklenjen na državnem zboru v Erfurtu 1290. Tjekaj sta prišla nadškof in lavantinski škof. Ta je bil:

7. Konrad I. pl. Vonstorf & Preitenfurt 1284—1291.

Vonstorfi so bili štajerska plemiška rodovina, ki je poleg drugih graščin v prvi polovici 15. stoletja imela tudi grad Rabenstein blizu Št. Pavla, odkoder so Vonstorfi delali veliko nadlege samostanu.

Konrad je bil solnograški stolni kanonik, zelo spreten in neomadeževanega življenja. Ko je bil za nadškofa izvoljen Rudolf pl. Hoheneck, je poslal v Rim kanonika Konrada in magistra Henrika iz Gössa, da mu dobita potrjenje apostolske stolice. Papež Martin IV. ju je zelo prijazno sprejel, vendar pogajanja zaradi potrditve Rudolfove izvolitve za nadškofa so se zavlekla. Med tem je pa umrl lavantinski škof Gerhard in nadškof Rudolf je imenoval za novega lavantinskega škofa svojega odposlanca v Rimu Konrada. Ker pa še nadškof sam ni bil potrjen, je tudi Konradovo imenovanje viselo v zraku. Cesar Rudolf sam se je pri papežu potegnil za Konrada. Na to je papež naročil škofoma kostniškemu, eichstättskemu ter salemskemu opatu, naj napravijo s Konradom preizkušnjo, če ga najdejo vrednega papeškega potrjenja. Preizkušnjo je Konrad tako dobro prestal, da so komisarji izjavili, da boljšega moža ne bi lahko našli za škofovsko stolico. Na to so mu izročili papeško bulo in v imenu papeževem potrdili njegovo izvolitev. Konrad je prvi lavantinski škof, pri katerega imenovanju je imel besedo tudi Rim.

Konrad še takrat niti duhovnik ni bil, šele v petek pred cvetno nedeljo 1285 je sprejel mašniško posvečenje in na cvetno nedeljo je pel novo mašo. Nekoliko pozneje je sprejel škofovsko posvečenje.

Leta 1287 je spremljal nadškofa v Dunajsko Novo mesto, kjer so se vršila pogajanja z avstrijskim vojvodom Albrehtom, ki pa niso dovedla do zaželjenega cilja, temveč vojvoda je nadškofu napovedal

vojno. Naslednjega leta 1288 je nadškof sklical provincijalno sinodo, katere se je udeležil tudi škof Konrad. Istega leta je vsled razsodbe posebnega razsodišča bila poravnana pravda med škofom Konradom in Otonom Ungnadom, ki je v Lavantinski dolini imel graščino Waldenstein in si je prisvojil nekatera posestva rajnega škofa, Konrad pa je zato zasegel nekaj Ungnadovih posestev. Nasprotnika sta se poravnala in drug drugemu odpustila.

Leta 1289 so se začele sovražnosti med vojvodom Albrehtom in nadškofom. Pri tem je Lavantinska dolina strašno trpela, ker so vojvodovi pristaši neusmiljeno pustošili po solnograških posestvih v Lavantinski dolini. Med drugimi je bil hudo zadet Sv. Andraž.

Naslednjega leta 1290 dne 1. avgusta je med slovesno mašo nadškofa Rudolfa zadela kap in je bil pri priči mrtev.

Sedaj sta se kosali Bavarska in Avstrija, da spravita na nadškofijski sedež svojega kandidata. Avstrijski vojvoda je mislil najprej spraviti na solnograško stolico sebi zvestega opata admontskega Henrika, ker je pa bil ta preveč osovražen v Avstriji in v Solnogradu, se je moral ta načrt opustiti. Na to je bavarski vojvoda Oton skušal prodreti s svojim bratom Štefanom. Poslal je v Rim veliko poslanstvo, kateremu na čelu je bil lavantinski škof Konrad. Tudi admontski opat je poslal poslanstvo v Rim, ne da deluje zanj, ker za to ni bilo nobenega upa, temveč da spodbija kandidaturo Štefanovo. Tudi škofje bamberški, pasovski in eichstättski so prosili, naj potrdi papež Štefana. A papež Nikolaj IV. je previdno hotel preprečiti neizogiben boj med Bavarsko in Avstrijo ter je zadevo rešil s tem, da je prepustil odposlancem — osem po številu — naj sami glasujejo. Potem so trije dali glas rezenskemu škofu Henriku, Konrad je glasoval za dominikanca Vulfinga Stubenberga, stolni prošt Friderik in trije drugi odposlanci pa so volili lavantinskega škofa Konrada. To izvolitev so utemeljevali s tem, da je rajni nadškof zelo cenil Konrada; v velikih in majhnih rečeh se je vedno pokazal spretnega in zanesljivega, brez njegovega sveta se ni v konzistoriju rešila nobena važna zadeva. On se je pa branil, sprejeti izvolitev, češ, da bi se zdelo, da je delal za sebe, ker je sam bil na čelu dotičnemu poslanstvu. Po mnogih prošnjah se je dal pregovoriti, zlasti ko so ga opozorili, da bi papež zameril, če bi se trdovratno branil sprejeti izvolitev, ki se je izvršila po naročilu papeževem.

To je prvi slučaj, da je lavantinski škof postal nadškof solnograški. To imenovanje je izzvalo nekoliko odpora in šele 24. septembra 1291 je mogel nadškof opraviti prvo slovesno službo božjo v Solnogradu. Ker je Avstrija začela znovič boj proti Solnogradu, se je nadškof Konrad pogodil z Bavarci. Decembra 1293 je bil sicer sklenjen mir in nadškof je prišel celo na vojvodski dvor na Dunaj, vendar iskrenega prijateljstva ni bilo in nadškof je bil z vsemi sosedi v boljšem razmerju kakor s Habsburžani. Pri Adolfu Nasovskem je bil nadškof v veliki milosti in eden glavnih njegovih

svetovalcev. Ko je 1298 Albreht postal nemški kralj, je solnograški nadškof stal na njegovi in njegovih sinov strani. Pomagal je tudi 1307 Albrehtu zavzeti Koroško proti Henriku, ki so ga češki stanovi izvolili za svojega kralja. Kot nadškof je Konrad (IV.) vladal od 1291 do leta 1312, ko je 25. marca umrl.

8. Henrik I. pl. Haus (ali tudi Göss) 1291—1298.

Tudi on je bil prej solnograški kanonik in kancelar nadškofa Rudolfa. Za lavantinskega škofa je bil imenovan 26. februarja 1291. Tudi on je bil v tistem poslanstvu, ki je v Rimu izvolilo za nadškofa Konrada in je tudi sam glasoval zanj. V boju med nadškofom in vojvodom Albrehtom je škof Henrik stal na strani nadškofovi, drugače tudi ni mogel, ker je bil v gmotnem oziru popolnoma odvisen od nadškofa.

Radi tiste hiše, ki jo je bamberški škof podaril lavantinskim škofom in jo oprostil vseh davščin, so volfsberški meščani delali veliko sitnob škofu Henriku, tako da je končno izrekel nad njimi interdikt in ni hotel prebivati v Wolfsbergu. Ko so meščani obljubili, da ga ne bodo več nadlegovali, je dvignil interdikt, ni pa znano, je li potem zopet stoloval v Wolfsbergu.

Dne 13. aprila 1298 je Henrik postal krški škof, a kot takega ga Eubel (Hierarchia I, str. 270) imenuje pl. Helfenberga, dočim o lavantinskem Henriku pravi, da je umrl, letnice njegove smrti pa ne navaja. Toda listina z dne 16. julija 1305 pravi o krškem škofu Henriku III.: »ko je še bil na čelu lavantinski škofiji« (cum adhuc Lauendine ecclesie presideret), iz tega sledi, da sta ta dva Henrika vendar ena in ista oseba.

9. Wulfing pl. Stubenberg 1298—1303.

Bil je dominikanski redovnik iz samostana v Brežah na Koroškem. To je tisti Wulfing, kateremu je škof Konrad v Rimu dal glas pri volitvi solnograškega nadškofa. Lavantinsko škofijo je upravljal le kratko časa. Po Eubelu bi bil nastopil po smrti Henrikovi šele l. 1303, toda imenuje se izrecno lavantinski škof že 1. aprila 1302, dočim se v št. pavelski listini, izdani v Slovenjgradcu dne 26. novembra 1304[1] imenuje lavantinski škof že njegov naslednik Werner. Wulfing je postal 31. januarja 1304 škof v Bambergu in je tam umrl l. 1319 dne 14. marca.

10. Werner 1304—1317.

Njegovo imenovanje za škofa lavantinskega se je izvršilo med 31. januarjem in 26. novembrom leta 1304, ker 31. januarja je njegov prednik postal škof v Bambergu, 26. novembra pa ga koroški vojvoda

[1] Urkundenbuch des Benedikt. Stiftes St. Paul, str. 186—187.

Henrik že omenja kot lavantinskega škofa. Malo poprej je z vuzeniškim župnikom Wernandom kot zastopnik št. pavelskega samostana in z vojvodovima zastopnikoma razsodil neko sporno zadevo glede brodnine in carine v Dravogradu.

Ta škof je kupil pri Mariboru na »Raitzerbergu« od Elizabete Raitzerin, njene hčeri in dedičev neki vinograd za 28 mark srebra. Dotična kupnoprodajna listina je bila izdana v Mariboru na Marjetino, 20. julija 1305. Dne 17. septembra 1308 imenovana Raitzerin potrdi, da ji je škof že izplačal 20 mark, preostanek pa ji mora izplačati do prihodnjega Jurjevega. Dne 6. aprila 1308 je nadškof v Judenburgu posvetil novega sekovskega škofa, solnograškega prošta Friderika, lavantinski škof Werner je bil pri tem slovesnem činu soposvetitelj.

V postnem času leta 1310 se je udeležil sinode v Solnogradu, kjer se je razpravljalo o podpori za sv. deželo, o procesu zoper templarje in o desetini od vseh dohodkov duhovščine. Prošt Mayer ga v svojem seznamu hvali, da je bil velik dobrotnik zbornemu kapitolu avguštinskih korarjev v Št. Andražu, pa da je bil učen mož in milega značaja. Ne da se pa dokazati njegova trditev, da je prvi med lavantinskimi škofi imel naslov »knezoškofa«.

Umrl je najbrž leta 1317, pa pred 1. oktobrom, ker takrat je nastopil že njegov naslednik.

Nadškof solnograški je postal leta 1312 stolni dekan Vajkard iz rodovine Polheim (1312—1315), učen mož, kateremu je bil glavni svetovalec lavantinski škof Werner, pa dva kanonika iz spodnještajerske Planine, Karol in Ulrik. L. 1313 je novi nadškof potoval po južnih krajih svoje škofije ter je 14. avgusta 1313 izdal listine v Lipnici. Nadškof Vajkard je na novo pozidal malo prej požgano solnograško stolnico. Pri posvetitvi cerkve je odprl grob sv. Ruperta in Virgilija ter dal ostanke prenesti v njima posvečene oltarje. Kmalu po tej slovesnosti, 6. oktobra 1315 je umrl na kapi nadškof Vajkard. Njegov naslednik je bil stolni prošt Friderik III. Lipniški (1315—1338). Po smrti cesarja Henrika VII. je en del državnih knezov izvolil za kralja Ludovika Bavarca. Proti njemu se je potegoval za kraljevo krono tudi Friderik Avstrijski. Iz tega se je izcimil srdit boj med obema prejšnjima prijateljema in v ta boj je bil zapleten tudi Solnograd. Novi nadškof je bil na strani Habsburžana ter je dobil v zastavo za 3000 mark srebra med drugim Arvež. Nadškof je rade volje razglašal papeške bule proti Ludoviku, ki ga imenuje tirana, zato mu je papež dovolil pobiranje enkratnega davka od duhovščine svoje škofije, da bi si pomogel iz svoje denarne stiske.[1] Za vlade tega nadškofa je dobil Solnograd več sodnij in tako spopolnil svojo nadoblast. Friderik je umrl 30. marca 1338. Njegov naslednik je bil Henrik pl. Pirnbrunn (1338—1343), ki je dobil v Avignonu nadškofovski

[1] Cfr. Lang, nr. 104 in op. 96.

palij le pod pogojem, da se je odrekel Ludoviku Bavarcu, zato mu je pa ta odrekel državne zajme in navalil z vojsko na solnograško deželo, vendar je po posredovanju Alberta avstrijskega prišlo do miru. Nadškof Henrik je umrl že l. 1343 dne 29. julija.

Za časa nadškofa Friderika III. je nastopil lavantinsko škofijo:

11. Ditrih Wolfhauer 1317—1332.

Njegovo rodbinsko ime pišejo tudi Wolfsauer, ker da je bil iz plemenite karantanske rodovine Wolfsau. Po Eubelu je postal škof lavantinski 1. oktobra 1317. Poprej je bil tajnik in poslanik cesarja Friderika Lepega, prošt v Gurnici in župnik v Gradcu. L. 1322 se je udeležil bitke pri Mühldorfu med Friderikom avstrijskim in Ludovikom bavarskim ter je le z naglim umikom ušel ujetništvu. Tudi kot škof je bil tajnik in svetovalec avstrijskih vojvodov. Leti so bili raznim grofom dolžni precejšnjo svoto denarja. Ko niso plačali, so upniki napadli in ujeli vojvodskega svetovalca škofa Ditriha, vsled česar jih je zadelo izobčenje, od katerega jih je šele po škofovi smrti papež odvezal. Ker je bil tako zaslužen za avstrijske vojvode, je razumljivo, da je dobil 1318 od cesarja naslov »k n e z a« in odslej imajo njegovi nasledniki stalno ta naslov.

Radi slabih dohodkov je papež Ivan XXII. 21. junija 1330 dovolil škofu Ditrihu, da sme sprejeti še dve nadarbini v svoji škofiji do zneska 200 mark v srebru.[1] Nedvomno je bil ta škof mož odličnih zmožnosti, ker mu je tudi najvišja cerkvena oblast večkrat poverila važne posle. Leta 1326 24. januarja je bil iz Avignona določen za kolektorja šestletne, morda še zaostale desetine po Avstriji in Štajerski, ki jo je papež Klement V. razpisal na vijenskem koncilu leta 1311.

Leta 1328 dne 10. marca mu je iz Avignona bilo naročeno, naj poravna prepir med samostanom Sv. Lamberta in raznimi velikaši, ki so napadali samostanska posestva in napravili samostanu veliko škode.[2] Tangl pravi o škofu Ditrihu, da je bil eden najdelavnejših škofov, kar jih je sedelo do takrat na lavantinski stolici. Ditrihovi predniki so sicer nakupili nekaj podložnikov, a s tem je bilo malo pomagano. Ditrih je ne samo dosegel, da sme škof vzeti v svoje roke dve nadarbini v škofiji, marveč pridobil je za sebe in svoje naslednike tudi graščino Twimberg, ki je ostala pri škofiji, dokler ni bila prestavljena v Maribor. Pridobil je več drugih posestev deloma po nakupu, deloma po darilih; nekatera so bila seveda tudi njegova zasebna last.

Škof Ditrih je umrl 21. decembra 1332. Nadškof Friderik III. mu je še imenoval naslednika:

---

[1] Lang, Acta Salzburgo-Aquil. I, 48.

[2] Isti nr. 139a.

12. Henrik II. Krafft 1333—1342.

Bil je doktor cerkvenega prava (decretorum doctor), kanonik solnograški in kancelar vojvoda Alberta, s katerim ga je vezalo ozko prijateljstvo. Leta 1335 se omenja pri slovesnem ustoličenju vojvoda Otona. V gosposvetski cerkvi ga je na dan sv. Procesa in Martina (2. julija) blagoslovil krški škof Lovrenc v navzočnosti lavantinskega škofa Henrika, proštov, opatov in prelatov. L. 1334 je nastalo sovraštvo med bamberškim škofom in raznimi koroškimi velikaši. V teh bojih je eden glavnih kolovodij koroških plemičev, Friderik Auffenstein bil vjet. Po posredovanju vojvoda Alberta je bil 4. septembra sklenjen mir, 8. septembra pa je bila podpisana jamstvena listina za osvoboditev Auffensteina; med tistimi, ki so zanj jamčili, je bil tudi škof Henrik.

Glede njegove smrti se poročila ne vjemajo. Anonymus Leobiensis pravi, da je umrl 1338 v Neukirchenu pri Dunajskem Novem mestu. Ko je izdahnil, so njegovi služabniki in spremljevalci pobrali vse, kar je imel s seboj, mrliča pa pustili samega in ni imel toliko, da bi ga spravili k Sv. Andražu in tam pokopali, kakor je bil želel. Tedaj so se ga usmilili Novomeščani in na svoje stroške odpeljali iz Neukirchena v Novo mesto ter pokopali v ondotni župni cerkvi. Nekrologij dunajskih minoritov pa pravi, da je umrl leta 1342 dne 27. junija (VI. Kalendas Julii) in bil pokopan v minoritski cerkvi na Dunaju pred oltarjem sv. Katarine. Eubel stavi njegovo smrt na 27. julija, kar je najbrž pomota.

13. Henrik III. 1342—1356.

Poprej je bil prošt na Virgilijevem bregu v Brežah ter se l. 1340 imenuje upravitelj cerkve lavantinske (Pfleger des Gotzhaus zu Lavent), iz česar Tangl sklepa, da je že takrat bila lavantinska stolica izpraznjena. Po posredovanju papeževega legata Gvidona je l. 1349 dobil dovoljenje, imeti v kateremkoli mestu ali škofiji po dve nadarbini, ki sta pod svetnim (lajiškim) patronatom. Dohodki lavantinske škofije so bili tako slabi, da so si škofje celo pri judih morali izposojevati denar. Tako potrdi judenburški jud Höbsel l. 1343, da mu je lavantinski škof Henrik, bivši prošt na Virgilijevem bregu, povrnil ves denar, ki so mu ga bili dolžni on ali njegovi predniki.

L. 1345 je kupil škof Henrik od Elizabete Unbeschaid za 12 mark srebra tri posestva v vaseh okoli twimberške graščine. Pri isti graščini je l. 1347 nastal prepir med lavantinskim in bamberškim škofom zaradi sodnih meja, ribištva in neke bukove šume. Ta spor je kmalu poravnalo posebno razsodišče. L. 1354 je zopet kupil škof Henrik od Henrika Reyspergerja dve kmetiji pri twimberški graščini za 65 goldinarjev, in istotam od Ulrika Waisseneckha tudi dve kmetiji za 153 goldinarjev, l. 1356 pa je kupil neko ovčarno (švajgo) za 33 gol-

dinarjev. Videti je, da je bil ta škof dober gospodar ter je znatno zboljšal škofijske dohodke.

Po Eubelu je umrl 15. julija 1356.

Za časa škofa Henrika III. je umrl nadškof Henrik Pirnbrunn. Naslednik mu je bil Korošec Ortolf pl. Weisseneck iz Lavantinske doline 1343—1365. Potoval je osebno v Avignon, da bi si izposloval potrdilo, a papež Klement VI. je razveljavil volitev, vendar je Ortolfu poveril upravo solnograške nadškofije. Ko je bil 19. junija 1347 izvoljen za nemškega kralja mejni grof moravski Karol Luksemburški, se je nadškof vkljub papeževemu opominu obotavljal priznati ga kot vladarja. Šele ko je Ludovik Bavarski 11. oktobra 1347 umrl in je Karol bil edini vladar, se mu je priključil tudi nadškof Ortolf. Vlado avstrijskih dežel je l. 1358 nastopil Rudolf IV., ki ni bil izbirčen v sredstvih svoje politike. Prav s pomočjo nadškofa Ortolfa je močno dvignil moč svoje hiše ter si pridobil Tirolsko. Sicer je Rudolf veljal kot sovražnik duhovščine. Dne 27. julija 1365 je umrl v Milanu vojvoda Rudolf, 12. ali 13. avgusta mu je sledil v večnost tudi nadškof Ortolf.

V zadnjih letih nadškofa Ortolfa je vladal lavantinsko škofijo:

14. Peter I. Krõll 1357—1363.

Rodom je bil iz Halla na Tirolskem, poprej kanonik v Briksenu in prošt na Virgilijevem bregu v Brežah. Kmalu po svojem nastopu je škof Peter odkupil razne desetine in posestva, ki jih je zastavil ali proti odkupu prodal njegov prednik, nekatere pa celo že škof Ditrih. Leta 1359 se je mudil z nadškofom in s štirimi drugimi škofi na Dunaju. Povod temu sestanku ni natančneje znan, navaja se pa škof Peter z drugimi škofi kot priča v dveh listinah, ki jih je izdal takrat vojvoda Rudolf. Istotako je priča v listinah, ki jih je vojvoda Rudolf izdal leta 1360 v Gradcu, v Št. Vidu na Koroškem, v Celju (v prid jurklošterski kartuziji). Očividno je bil škof Peter v vojvodovem spremstvu, ko je sprejemal poklonstva deželnih stanov. Moral je imeti dokaj zasebnega imetja, ker je rešil zastavljena posestva, kupoval nova in poplačal dolgove, ki jih je napravil še škof Ditrih. L. 1361 zvemo, da je takrat že lavantinski škof imel pri Sv. Andražu dve hiši, ker je škofov oskrbnik potrdil sprejem 40 funtov fenigov za popravilo teh dveh hiš, ki sta stali najbrž na mestu poznejše rezidence. Škof Peter je prvi med lavantinskimi škofi, ki je opravljal tudi službo solnograškega vicedoma (namestnika) v Brežah. S to službo so bili tudi škofovi dohodki nekoliko zboljšani.

Prošt Mayer pravi v svojem seznamu o njem, da mu je kapitol v zahvalo za storjene dobrote ustanovil v spomin večno obletnico.

Njegovo smrt stavi Eubel med september in december leta 1362. Ker je pa naslednik opravil zanj obletnico 26. januarja, bil je najbrž to l. 1363 njegov smrtni dan.

Pripomniti je, da je lavantinska škofija celo drugo polovico 14. stoletja bila rezervirana rimski stolici, kakor tudi kimsejska, sekovska, krška in vmes celo solnograška. Razlog temu je bilo slabo finančno stanje rimske kurije; precej visoke pristojbine pri imenovanju škofov so na ta način prišle njej v prid. Pri dobro dotirani krški in kimsejski škofiji je to nekaj zdalo, toda revna lavantinska škofija je plačevala le po 60 goldinarjev. Da je vendar tudi imenovanje lavantinskih škofov Rim pridržal sebi, so morali vplivati še drugi razlogi. Med nadškofi in avstrijskimi vojvodi je vladalo navadno napeto razmerje, zato so Habsburžani delali v Rimu na to, da pridejo vsaj na lavantinsko stolico njim vdani možje. Dejanski so tudi res mnogi lavantinski škofje bili bolj v vojvodovi kakor v cerkveni službi. Obseg lavantinske škofije je bil neznaten; če je bil škof količkaj podjetnega duha, je imel premajhen delokrog, zato se je udejstvoval v politični in diplomatični službi.

15. Henrik IV. Krapff 1363—1387.

Za škofa ga je imenoval še nadškof Ortolf, toda papež v Avignonu je imenovanje razveljavil in sam 24. marca 1363 imenoval istega Henrika za lavantinskega škofa. Solnograškemu nadškofu to pač ni bilo ljubo, zato je papež Urban V. novoimenovanemu škofu dovolil, da se lahko da posvetiti od kateregakoli škofa. Vojvoda Rudolf IV. ga je imenoval za svojega dvornega kapelana ter ga s kapitolom vred »radi siromaštva« vzel v svoje posebno varstvo. Vkljub temu visokemu varstvu se je zgodilo, da so sosedni gospodje Kolničarji (Kollnitzer) škofa Henrika ujeli in ga imeli dalje časa zaprtega ter zato padli v izobčenje. Za to škofovo ujetništvo zvemo šele iz poravnave leta 1376, povod sporu pa ni znan. V takratnih časih robate sile taki pripetljaji niso bili nič kaj nenavadnega.

Pri Sv. Andražu je ta škof pozidal novo škofijsko rezidenco, v kateri je imel 11. junija 1381 škofijsko sinodo. Prejšnje leto se je udeležil provincijalne sinode v Solnogradu.

Med tem se je leta 1378 začel nesrečni zapadni razkol, ko so nezadovoljni kardinali proti Urbanu VI. izvolili protipapeža Klementa VII. Urban VI. je stoloval v Rimu, Klement pa v Avignonu. Ta razkol je vrgel svojo senco tudi na solnograško nadškofijo.

Vkljub papeževemu reservatu je solnograški kapitol izvolil po smrti nadškofa Ortolfa za naslednika kanonika Pilgrima pl. Puchheim (1365—1396). Papež Urban V. je razveljavil volitev, vendar je upravo škofije poveril Pilgrimu. Pilgrim je celo svoje življenje bil bolj knez in politik kakor pa cerkveni dostojanstvenik. Stal je na strani avstrijskega vojvoda Leopolda III., ki je podpiral v cerkvenem razkolu avignonskega papeža Klementa VII. Upal je na svojo stran pri-

tegniti lavantinskega škofa Henrika Krapffa, ki je pa ostal trden in zvest rimskemu papežu.

Očito vendar nadškof ni upal odpasti od Urbana VI., ker je znaten del duhovščine bil proti Klementu in tudi kralj Vaclav. Da bi si zavaroval hrbet, je sklical leta 1380 provincijalno sinodo v Solnograd, kjer so se zbrali pristaši Klementovi, pa tudi Urbanovi, med njimi lavantinski škof Henrik. Osebno je bil navzočen vojvoda Leopold III., da bi preplašil Urbanove pristaše in nagnil sinodo k priznanju Klementa VII. Toda energični lavantinski škof Henrik se je vkljub navzočnosti vojvodovi odločno potegnil za Urbana VI. ter preprečil, da se omahljivi nadškof Pilgrim ni pridružil stranki protipapeža Klementa VII. Papež je poslal pohvalno pismo kapitolu in lavantinskemu škofu, kar je veljalo kot tihi ukor nadškofu.

Strah pred kraljem Vaclavom in bavarskimi vojvodi ga je prisilil, da se je v pismu na papeškega legata Pileusa izjavil za Urbana VI. 5. aprila 1396 je umrl nadškof Pilgrim.

Radi slabih dohodkov lavantinske škofije je nadškof Pilgrim pridelil škofu Henriku župnijo Sv. Florjana ob Laznici na Srednjem Štajerskem. Že l. 1373 je škof Henrik v Rimu izjavil, da vsled slabih dohodkov mora živeti kakor navaden župnik na deželi ter si z delom služiti, kar potrebuje za življenje. Št. Florjanski župnik Oton pl. Weisseneck je bil voljen odstopiti, ako se mu pusti toliko dohodkov, da ne bo »moral beračiti«. V tej zadevi je bil določen za komisarja kardinal Peter, ki je 15. marca 1376 v Avignonu izdal listino, s katero je določil dolžnosti, združene z vtelešenjem imenovane župnije škofovski mizi.

Weissenecku je moral škof do njegove smrti plačevati na leto 135 funtov dunajskih penezov dobre veljave v štirikratnih obrokih, vsako kvatrno soboto. Pasovski škof, prošt in dekan so morali paziti, da se vse to izvrši.

Škof in kapitol lavantinski sta 16. oktobra 1375 izjavila, da sprejmeta z inkorporacijo Št. Florjana združene obveznosti. (Lang I_2, nr. 977.) V dotičnem aktu se imenujejo kanoniki lavantinski: prošt Pilgrim, Ahacij, Albert, Henrik Pakher, Ivan Hymmelberger, Ivan Payer, Lenart, Ivan Roster. Dne 19. novembra 1375 je naznanil župnik Oton Weisseneck papežu, da se je odpovedal župniji Sv. Florjana v prid lavantinskemu škofu. Prvi hip je morda s to inkorporacijo bilo kaj pomagano, pozneje je prinesla le patronska bremena. Patronat nad Sv. Florjanom in njegovimi nekdaj podružnimi cerkvami ima še dandanes lavantinski škof.

L. 1374, 3. novembra je papeška kurija v Avignonu priporočila solnograškemu nadškofu in njegovim sufraganom ter drugim cerkvenim predstojnikom nuncija Ivana pl. Kalthofena, kostniškega kanonika, ki je šel pobirat doneskov za potrebščine papeške kurije.

Prvotno so bili za to določeni: nadškof Pilgrim, korni škof Friderik in lavantinski Henrik, da bi pobirali te doneske v svojih škofijah, pa tudi v krški in sekovski. Ker pa jih je nekdo zatožil, da so zakrivili razne nepravilnosti, je bil poslan Kalthofen, da napravi red.

Henrik IV. je bil goreč škof, vodil je svojo škofijo modro, izdal je na duhovščino posebno pastirsko pismo, ki so ga tudi njegovi nasledniki rabili, kakor so okoliščine zahtevale.

Umrl je pa tragične smrti 29. novembra 1387. V Muravi na Gornjem Štajerskem, kjer je najbrž bil poprej župnik, je jezdil čez murski most. Konj se je splašil in vrgel jezdeca preko ograje v Muro, kjer je utonil. Pokopali so ga poleg njegovega očeta v predzakristiji cerkve sv. Vida v dekaniji Oberbergkirchen na Bavarskem.

Škof Henrik je dal napraviti zapisnik vseh starejših listin (Codex Henrici episcopi), toda brez pravega reda. Tangl je izrabil ta kodeks, pisatelj ga je pa zastonj iskal v škofijskem arhivu.

Za Henrikom Krapffom navaja Eubel kot lavantinskega škofa solnograškega stolnega dekana Ortolfa, ki bi bil nastopil okoli 1388 in je potem vsled njegove smrti izpražnjeno stolico zasedel 1391 škof Nikolaj.

Dejanski je stvar taka: Po smrti Henrikovi je bila lavantinska škofija ponujena dvema kandidatoma, pa sta jo oba odklonila. Iz regesta (izvlečka) bule papeža Bonifacija IX. z dne 11. januarja 1391 je razvidno, da je Rim najprej ponudil lavantinsko škofijo solnograškemu stolnemu dekanu Ortolfu, ki se pa sploh ni zmenil za to ponudbo (provisionem . . . sibi factam acceptare non curavit), na to je papež hotel premestiti konkordijskega (v Gornji Italiji) škofa Avguština na lavantinsko stolico, ta je pa tako premestitev izrecno odklonil.

Niti Ortolfa niti Avguština ne moremo šteti med lavantinske škofe. V seznamih lavantinskih škofov pri Tanglu, Orožnu in v šematizmu nastane med smrtjo Henrika IV. in nastopom Konrada II. praznina, v katero je treba postaviti oba imenovana kandidata in pa doslej neupoštevanega škofa Nikolaja.

Na stolici sv. Ruperta za Pilgrimom ni bilo celih 100 let znatnejšega nadškofa; moč solnograških nadškofov je naglo padala in se z ozirom na slovenske dežele nikdar več ni dvignila do prejšnje veljave. Za Pilgrimom so stolni kanoniki izvolili za nadškofa stolnega prošta Gregorija Schenka iz Ostrvice (1396—1403). Umrl je 9. maja 1403. Njegov naslednik je bil Eberhard III. pl. Neuhaus (Neuhaus na Koroškem), ki je vladal do 18. januarja 1427. Bil je pristaš cesarja Ruperta. Na imenovanje lavantinskih škofov nima Solnograd ta čas skoraj nobenega vpliva.

16. Nikolaj iz Unhošta 1391—1397.

Ko sta Ortolf in Avguštin odklonila ponujeno lavantinsko stolico, je papež Bonifacij IX. z bulo 11. januarja 1391 imenoval za lavantinskega škofa češkega minorita Nikolaja iz Unhošta. To imenovanje se je naznanilo lavantinskemu kapitolu, duhovščini in vernikom, solnograškemu nadškofu Pilgrimu in rimskemu kralju Vaclavu. Izvršilo se je v čisto posebnih cerkvenopolitičnih razmerah.

V zapadni cerkvi je bil takrat pogubonosni razkol; v Rimu je vladal od l. 1389 papež Bonifacij IX., v Avignonu pa od l. 1378 Klement VII. Rimski kralj Vaclav IV. si je spočetka prizadeval razkol poravnati, sicer pa je bil na strani zakonitega papeža Bonifacija IX.

Med kraljevimi zaupniki je bil tudi minorit praškega samostana Nikolaj iz Unhošta, mesteca zapadno od Prage. Ko se je kraljev spovednik, nadškof praški Janez Jensteinski postaral in prišel v nasprotje s kraljem, je kralj vzel za spovednika minorita Nikolaja, ki se v listinah imenuje tudi Probus (pravičen, pošten) in Oczczik t. j. »očka« (pač kot redovnik — pater).

L. 1390 je papež razglasil jubilejni odpustek. V Rim je nameraval iti tudi kralj Vaclav, da bi tam sprejel cesarsko krono. Meseca novembra je poslal kralj v Rim svoja zaupnika dr. Ubaldina Bonamici in Nikolaja. Papež ju je zelo prijazno sprejel in da bi kralja posebno počastil, je oba njegova poslanika imenoval za škofa. Bonamici je postal škof v Kortoni, Nikolaja pa je 11. januarja imenoval za lavantinskega škofa.

S tem imenovanjem papež ni nameraval Nikolaju nakloniti gmotnih dobrot, ker teh lavantinska škofija ni nudila in jih Nikolaj kot redovnik in kraljev dvornik ni potreboval, hotel ga je pa odlikovati s škofovsko častjo. Nagnili so ga pa k temu tudi politični oziri.

Papež je hotel Vaclavu olajšati pot v Rim, ki je šla skozi malo prijazne dežele. Avstrijski vojvodi, zlasti Leopold III., so stali na strani protipapeža Klementa VII., na to stran se je nagibal tudi solnograški nadškof Pilgrim. Skozi Lavantinsko dolino, katere središče je bil utrjeni Št. Andraž, je šla važna cesta, ni bilo torej brez pomena, da lavantinsko stolico zasede zanesljiv pristaš kraljev.

V buli, s katero je papež imenoval Nikolaja za lavantinskega škofa, mu je bilo tudi dovoljeno, dati se posvetiti po kateremkoli katoliškem škofu, a z izrecno opombo, da se s tem ne kratijo pravice solnograškega nadškofa.

Nikolaj in Bonamici sta se vračala na Češko kot papeževa delegata, gotovo že kot posvečena škofa, ter sta pred odhodom, 23. januarja 1391 dobila ukaz, da ujameta in vržeta v ječo vse pristaše protipapeža Klementa VII.

Potovala sta najbrž skozi Lavantinsko dolino in je Nikolaj ob tej priliki menda prvič in zadnjič videl svojo škofijo. Važna uloga, ki jo

je imel Nikolaj na Češkem, in politične razmere niso dopuščale, da bi dejanski prevzel vlado lavantinske škofije. L. 1397 se je odpovedal.[1] Vsekako pa spada v vrsto lavantinskih škofov. Nikolaj je bil sodobnik Jana Husa in sv. Janeza Nepomuškega ter si je znal ohraniti kraljevo milost. L. 1400 je kralj podaril Nikolaju bogato župnijo Jesenice na Češkem.

Zadnjikrat je naveden škof Nikolaj v konzistorijalni listini z dne 9. februarja 1403, dne 4. avgusta i. l. je bil že med rajnimi, ker je takrat že dobil naslednika na jeseniški župniji, izpraznjeni vsled njegove smrti.[2]

17. Konrad II. Torer pl. Törlein 1397—1408.

Poprej je bil solnograški kanonik in prošt v Berchtesgadenu ter je navadno bival v Brežah. Seznami lavantinskih škofov stavijo začetek njegove vlade v l. 1391. (Šematizem leta 1922 pa v l. 1392.) To pa je le toliko resnično, da ga od 1391. leta zasledimo kot upravitelja lavantinske škofije, ker je škof Nikolaj vedno bival na Vaclavovem dvoru. Kot prošt v Berchtesgadenu je prišel že l. 1389 v denarne stiske ter je moral prepustiti nadškofu za šest let ondotne samostanske soline. Nadškof Pilgrim se je vedno nagibal na stran protipapeža Klementa VII. Da bi si ga popolnoma pridobil, je protipapež važni samostan Berchtesgaden vtelovil že 1385 solnograški nadškofiji, toda iz strahu pred kraljem Vaclavom in Bavarci si nadškof tega ni upal izvršiti.

Končno so zavožene gmotne razmere zahtevale vtelešenje kot edino rešitev. To je potem tudi potrdil zakoniti papež Bonifacij IX. 17. julija 1393. Nadškof je vzel proštijo v svojo posest, s proštom

---

[1] Eubel, Hierarchia . . . str. 298 op. 12, kjer citira navedeni vir Monumenta Vaticana V. nr. 444. Vsled tega ne moremo pritrditi Štefanu, ki je Nikolajevo škofovanje raztegnil do leta 1403.

[2] Štefan P. v „Voditelju" 1913 str. 136. d. Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Vol. V. Pragae 1905.

Dr. A. Starzer je leta 1894 objavil v celovškem zborniku „Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie" nekaj regestov za koroško cerkveno zgodovino iz rimskih arhivov in tu (str. 72) omenja 1356 in 1358 „izvoljenega" lavantinskega škofa Petra, ki se 18. avg. 1356 za „svojega škofa Nikolaja" obveže, plačati 100 zlatih gold. za temu podeljeno proštijo sv. Ivana v „Jasso". Leta 1358 dne 25. julija pa obljubi izvoljeni škof Peter do praznika sv. Lovrenca plačati pristojbino 60 gl., ki bi morala biti plačana že 19. maja 1358.

Ti podatki se ne ujemajo. O kakem lavantinskem škofu Nikolaju okoli 1356—1358 ni sledu, pač pa 40 let pozneje. Ker je škof Nikolaj bil stalno odsoten, je lahko imel namestnika v upravi škofije, ki se je zval „electus" (izvoljen škof). Najbrž je tiskovna ali pisna pomota v regestu, česar pa po virih, ki so pisatelju na razpolago, ni moči dognati. Po nedvomnih zgodovinskih podatkih je bil škof Nikolaj imenovan za župnika (ne za prošta) v Jesenicah južno od Prage (ta kraj menda pomeni „Jasso").

Konradom pa sta se pogodila 24. avgusta 1394, da mu nadškof podeli lavantinsko ali kako drugo prosto škofijo, ako bi pa to ne bilo mogoče, mu zagotovi 400 funtov dunajskih vinarjev, kot letno rento in mu podari kak utrjen grad, kjer bo mogel do smrti brezskrbno živeti.[1]

Ker je papež 17. januarja 1391 imenoval za lavantinskega škofa Nikolaja in si imenovanja reserviral, ni mogel nadškof napraviti prošta Konrada za škofa, pač pa mu je lahko poveril upravo škofije, ker je škof Nikolaj bil vedno odsoten. Kot upravitelja ga zasledimo meseca maja 1391. Kot prošt v Berchtesgadenu in kot upravitelj (verbeser) lavantinske škofije se omenja še 4. maja 1392.[2]

Dne 5. aprila 1396 je umrl nadškof Pilgrim. Njegovega naslednika Gregorija Schenka je imenoval papež sam ter mu je moral priseči zvestobo in pokorščino. Potemtakem tudi ni mogel imenovati lavantinskega škofa, dokler je živel od papeža imenovani škof Nikolaj.

Kmalu potem se je pod vplivom dejanskih okoliščin škof Nikolaj odpovedal škofiji in zato je čisto umljivo, če 24. avgusta 1397 izjavlja nadškof Gregorij, da je neko hišo v Brežah prodal lavantinskemu škofu Konradu, ki je navadno bival v Brežah. Do odstopa škofa Nikolaja je torej Konrad bil le upravitelj škofije, potem pa pravi škof, zato je pravilno, začetek njegove vlade postaviti v l. 1397. Časa njegove smrti Eubel ne navaja, pač pa je znan čas, ko je nastopil njegov naslednik, namreč l. 1408. To letnico smatrajo kot leto smrti škofa Konrada tudi seznami po Tanglu, Orožnu in v šematizmu, dočim Lindner v svojem delu »Monasticon metropolis Salisburgensis« (Salzburg 1908) sklepa, da je bil imenovan za škofa šele leta 1404, umrl pa da je v aprilu 1406. Prva letnica bi bila verjetna, ko bi se ne bil Nikolaj že 1397 odpovedal škofiji, o drugi letnici nismo zagotovljeni. Reči je torej, da je škof Konrad umrl okoli 1408, dočim prošt Mayr pravi o njem, da je umrl šele 1411, kar je izključeno, ker je med tem že zagotovljen njegov naslednik in ni nobenega sledu, da bi se bil Konrad pred smrtjo odpovedal škofiji.

18. Ulrik II. Wilaus 1408—1411.

Poprej je bil prošt na Virgilijevem griču pri Brežah. Imenoval ga je solnograški nadškof in potrdil papež Gregorij XII. Imenovanje se je izvršilo 11. marca 1408 (Eubel). Škof Ulrik II. je bil kolektor ali nabiralec doneskov za papeško kurijo ter je v tej službi bil tako vesten, da je postal celo papeški nuncij. Za njegovega časa je nastal hud prepir med Bambergom in Bernardom Ptujskim, ki sta ga poravnala nadškof Eberhard III. in celjski grof Herman II. leta 1409.

Umrl je škof Ulrik II. že 8. marca 1411.

---

[1] Koch-Sternfeld, Berchtesgaden II, 34; „Voditelj" 1913, str. 147.

[2] Schroll, n. d. str. 276.

19. Wolfhard pl. Ehrenfels 1411—1421.

Iz rodovine Arveških gospodov, poprej kanonik solnograški. Po Eubelu (str. 130, op. 12 in str. 298, op. 14) mu je papež Urban VI. poveril upravo bazilejske škofije še za življenja ondotnega škofa Ivana Vijenskega (1365—1382). Lavantinski škof je postal 1. aprila 1411 in je umrl po 5. maju 1421. (Eubel po Gamsu 284.)

L. 1418 je prisostvoval solnograški provincijalni sinodi, kjer je bil zavržen Viklefov nauk in prepovedano duhovniško priležništvo. Nobenega poročila ni, da bi se bil škof Wolfhard udeležil kostniškega cerkvenega zbora, kjer je bil 1415 obsojen Jan Hus, nekoliko pozneje pa Jeronim Praški. Kmalu potem se začnejo strašni husitski boji, ki so pretresli nele češke, marveč tudi alpske dežele.

Pač pa se je početkom zime 1414 odpravil v Kostnico z velikim spremstvom nadškof Eberhard III., a ostal je v Kostnici le do aprila in ni bil deležen odstave Ivana XXIII.

Potem je bival v Kostnici od marca do julija 1717. Tudi takrat se ni udeležil najvažnejših dogodkov, izvolitve Martina V. in usmrtitve Jeronima Praškega.

Dne 22. aprila 1418 je bil koncil zaključen. Da bi se izvedli njegovi odloki, je nadškof sklical v Solnograd provincijalni koncil, katerega sklepi se nanašajo na vero in disciplino duhovščine. Povdarja se vera v presv. Trojico in obsoja nauk, da duhovnik v smrtnem grehu ne more veljavno deliti zakramentov, kakor sta učila Wiklif in Hus. Duhovščini je med drugim bilo pod kaznijo prepovedano, nositi nedostojno obleko, pod kaznijo odstave je bilo prepovedano priležništvo in simonija.

L. 1420 se je vršil zopet provincijalni koncil, ki je natančneje določil določbe prejšnjega in priklical v spomin starejše odločbe. Že na koncilu 1418 je bilo tudi določeno, da imajo pristop v redove tudi neplemiške osebe. Naročilo se je dalje, naj redovi bolj nadarjene novince pošiljajo na višje študije.

Bojev proti husitom se je udeležil tudi solnograški nadškof ter poslal moštvo in denar.

L. 1431 je bil sklican koncil v Bazel, ki je kmalu z Eugenom IV. prišel v nasprotje. Solnograški nadškof je malo posegal v te cerkveno-politične zadeve. Eberhard III. je umrl 18. januarja 1427.

20. Friderik Theis pl. Thesingen 1421 (1422)—1423 (1424).

Čas njegovega nastopa ni natančneje znan. Vladal je škofijo le kratko časa, ker je že l. 1423 (Eubel-Gams) bil imenovan za škofa v

Chiemsee, kjer je umrl okoli 1429.[1] Leta 1409 je dr. Friderik Theis, takrat stolni dekan v Paderbornu, zastopal solnograškega nadškofa Eberharda III. na cerkvenem zboru, ki so ga kardinali sklicali v Piso z namenom, da bi storili konec zapadnemu razkolu. Ta koncil se je otvoril 25. marca 1409, a edinosti ni prinesel, temveč je napravil le še večjo zmedo, ker so tu izvolili še tretjega papeža Aleksandra V., ki ga je priznal tudi solnograški nadškof.

21. Lovro pl. Lichtenberg 1424—1433.

Lichtenbergi so bili kranjska plemiška rodovina in je bil tudi ta nadškof najbrž iz Kranjskega. Po svojem značaju je bil nemiren, nasilen, sebičen in častihlepen mož. Bil je dvakrat lavantinski škof. Prvokrat se je vrinil (Eubel: intrusus) s pomočjo avstrijskega vojvoda Friderika, kateremu je bil prej kancelar.

Čas njegovega nastopa ni natančneje znan, a 14. februarja 1424 je že kot lavantinski škof izdal neko listino. O njegovem prvem škofovanju je znano le to, da je prodajal in oddajal dosmrtno razna škofovska posestva, kupil je le dvakrat nekaj zemljišča. Dohodki lavantinske škofije mu niso zadostovali, zato je pa znal dobiti v roke dohodke in posestva bogatejše krške škofije. Od l. 1436 ga srečavamo kot upravitelja krškega, a Eubel ga sploh ne šteje v vrsto krških škofov, ker je njegova premestitev bila razveljavljena. (Eubel II, str. 162, op. 1.) Vendar pa nastop Lichtenbergovega lavantinskega naslednika Hermana l. 1434 utemeljuje s tem, da je Lichtenberg bil prestavljen na krško stolico. Krški škof Ernest je umrl 27. marca 1432, a glas o njegovi smrti je prišel v Rim še preden je umrl in papež Eugen IV. je 28. januarja 1432 izročil krško škofijo Ivanu Schallermannu. Protikandidat je bil lavantinski škof Lovro, a ko je tudi bazeljski koncil 1436 prisodil krško škofijo Schallermannu, se je moral Lichtenberg umakniti.[2] Uprave krških posestev na Štajerskem in Kranjskem pa ni dal iz rok. Krško škofijo je od l. 1433, 28. januarja vladal škof Janez Schallermann, katerega je Lichtenberg skušal spodriniti. L. 1436 sta se po posredovanju avstrijskega vojvoda pomirila.

22. Herman pl. Gnas ali Neuberg 1434 do okoli 1438.

Po Juliju Cezarju Aquilinu (Annales Duc. Styr. III, 390—391) je bil iz štajerske rodovine Gnas, ki se je imenovala tudi Neuberg. Tangl misli, da je ta Herman istoveten s Henrikom, o katerem pripoveduje Hansiz (Germania sacra II, 473), da je solnograški nad-

[1] Hohenauer, str. 120 stavi čas njegove smrti v l. 1429. Po Eubelu-Gamsu je gotovo le to, da je 1429 v Chiemse-u dobil že naslednika.

[2] Lang, Acta . . . I, str. 365—366 vp. 1.

škof Ivan II. l. 1432 po smrti krškega škofa Ernesta prišel navzkriž s krškim kapitolom. Lavantinski škof Lovro Lichtenberg si je s pomočjo kapitola prilastil krško škofijo, nadškof pa je vstrajal pri tem, da gre njemu pravica, imenovati krškega škofa in je kot takega imenoval Henrika (Hermana) Gnasa ali Neuberga. Škof Lovro se je obrnil proti nadškofu na papeža Eugena IV., nadškof pa na cesarja Sigismunda in na njegovo posredovanje je papež odstavil oba in sam imenoval za krškega škofa svojega legata Ivana Schallermanna. Zadeva je pa pojašnjena zgoraj. Ko je bazelski koncil odločil proti Lichtenbergu, je ta ostal brez škofije, ker je med tem lavantinsko škofijo dobil Herman. O njem pa ni sicer čisto nič znano.

23. Lovro Lichtenberg (drugič) 1438—1446.

Škof Herman je umrl okoli l. 1438. Lovro Lichtenberg, ki si je hotel prisvojiti krško škofijo, je obsedel med dvema stoloma in tako se je sedaj zadovoljil, da je dobil vsaj nazaj izpraznjeno lavantinsko škofijo. Po Eubelu je nastopil vlado lavantinske škofije 4. julija 1438. Pričakovati je bilo, da nemirni in sebični mož ne bo zadovoljen z bornimi dohodki skromne lavantinske škofije. Tako je tudi bilo. Njegovemu pohlepu je dobrodošel takratni cerkveni razkol. L. 1439 je bazelski cerkveni zbor proti Eugenu IV. izvolil protipapeža Feliksa V. Lovro Lichtenberg še ni pozabil, da ga Eugen IV. ni hotel priznati za krškega škofa, pa je sedaj prestopil na stran protipapeža.

L. 1444 2. januarja je umrl od protipapeža in od bazelskega koncila izvoljeni oglejski patrijarh Aleksander. Čim se je zvedelo za njegovo smrt, sta protipapež in koncil izvolila za patrijarha lavantinskega škofa Lovrenca Lichtenberga. Njegovo kandidaturo je podpiral zlasti pičenski škof Martin, ki je bil istotako vrinjen po protipapežu Feliksu in bazilejskem koncilu. Eugen IV. pa je imenoval za patrijarha Ludovika Scarampo, ki ga je takoj priznal beneški del patrijarhata.

Lichtenbergu se ni posrečilo, pridobiti si priznanja v avstrijskem delu patrijarhata. Cesar Friderik III. mu je sicer pustil proste roke in patrijarh Lovro je nastopal zelo nasilno, brezobzirno odstavljal arhidijakone in župnike, ki so mu bili nasprotni ter hlastno grabil cerkveno imetje, za duhovne zadeve škofije se pa ni brigal, vendar število njegovih nasprotnikov je bolj in bolj rastlo. Odločen nasprotnik mu je bil zlasti gornjegrajski benediktinski samostan, enako tudi celjski grofje. Zdi se, da je imel več pristašev na Kranjskem.

V zadevo je posegel odločni papež Eugen IV. ter l. 1445 izobčil Lovrenca in naročil zagrebškemu škofu in gornjegrajskemu opatu, naj napravita konec pohujšljivemu ravnanju Lichtenbergovemu ter iz-

rečeta izobčenje nad vsakomur, ki bi prečil izvrševanje duhovne oblasti zakonitega patrijarha.[1]

Vsemu temu je storila konec smrt. Nepotrjeni patrijarh Lovrenc je umrl že 8. novembra 1446 v Št. Andražu. Lavantinsko škofijo mu je nadškof Friderik 1445 prepustil v upravo in jo je pridržal do smrti. Njegov nagrobnik se še sedaj vidi v nekdanji stolnici, sedaj župni cerkvi Sv. Andraža. V steno na evangeljski strani v prezbiteriju je vzidana visoka plošča iz rdečkastega marmorja ž njegovim portretom. Čez prsa mu visi palij, znak metropolitanske oblasti, in marsikateri nepoučeni tujec se vpraša, kako pride ta lavantinski škof do palija. Gladko obrit obraz kaže moža krepkih potez in najboljših moških let. Slikarju, ki je pozneje delal portrete starejših lavantinskih škofov, ni prišlo na misel, da bi si bil vzel model za Lichtenberga iz tega nagrobnika, marveč si je v svoji domišljiji izmislil škofa z mogočno brado in baročnim škofovskim ornatom in je iz njegovega dvakratnega škofovanja napravil sliki dveh različnih oseb!

Ko je bil Lichtenberg prvič lavantinski škof, je nadškofijsko stolico v Solnogradu zasedel Eberhard IV. (1427—1429), grof Starhemberg, ki je v Parizu dosegel doktorsko čast. Bil je vnet za versko obnovo, dobrega srca, a strog proti kršenju discipline. Nadškof Eberhard je imel 1433 hude boje s ptujskim gospodom, ki ni hotel priznavati solnograške nadoblasti. Po njegovi rani smrti je bil izvoljen za nadškofa solnograški stolni dekan Ivan II. pl. Reisberg 1429—1441. Skrbel je resno za versko obnovo in dal strogo vizitirati samostane. Ko se je otvoril bazelski cerkveni zbor (1431), se je nadškof dal zastopati po rezenskem korarju Jakobu Frieshammerju, ki se je udeležil tudi odstave zakonitega papeža Eugena IV. in volitve protipapeža Feliksa V. Nadškof je nekaj časa omahoval sem in tje, obrnil se je celo na novega nemškega kralja Friderika IV. (III.), ta je vprašanje predložil dunajskemu vseučilišču, ki se je odločno izjavilo za Feliksa in za bazelski koncil. Ko je potem še Feliks V. priznal nadškofu čast papeškega legata, ga je popolnoma pridobil zase in je potem vstrajal na strani protipapeža Feliksa do smrti, vendar ni sovražno nastopal proti Eugenu in njegovim pristašem. L. 1440 se je vršila sinoda v Solnogradu, ki se je pečala z duhovsko disciplino, zlasti prileżništvom in simonijo ter s husitskimi zmotami.

Po njegovi smrti so stolni kanoniki takoj razgrabili njegovo zapuščino in vsled tega zapadli v izobčenje ter postali nesposobni za volitev novega nadškofa na podlagi neke bule Bonifacija VIII. Vkljub temu so šli na volitev, pa se niso mogli zediniti. Ena stranka je volila stolnega prošta Sigismunda pl. Volkensdorfa, druga kanonika Friderika Truchsess. Ta se je takoj obrnil na bazelski koncil ter dobil od-

[1] Renaldis, Memorie storiche . . . del Patriarcato d'Aquileia str. 120—121; Gruden, Cerkvene razmere str. 16—17.

vezo od vseh cenzur in potrdilo izvolitve. Tako je zavladal kot nadškof Friderik IV. (1441—1452). Nekaj časa se je držal protipapeža Feliksa, ko je pa državni zbor izrekel svojo nevtralnost, je poslal nadškof odposlanca v Rim, ki se je pogajal z Eugenom IV. ter dosegel potrdilo glede imenovanj škofov v onih škofijah, ki jih je Solnograd ustanovil. Dotično bulo je pa izdal šele Eugenov naslednik Nikolaj V. leta 1447.

Po Friderikovi smrti je bil izvoljen za nadškofa prej omenjeni prošt Sigismund, ki je že leta 1441 dobil skoraj polovico glasov. Nadškof Sigismund (1452—1461) je skušal posredovati, ko so cesarja Friderika oblegali na Dunaju in se mu je to tudi posrečilo. Nadškof je bil določen, da je mladega Ladislava izročil v roke Ulriku Celjskemu. Friderik III. je snoval, kako bi spravil pod svojo oblast vse zemlje tujih gospodov v okviru svojih dežel, pred vsem je meril na solnograško posest. L. 1453 je nadškof posetil svoje štajerske zemlje ter je lahko na svoja ušesa slišal, zakaj gre. Le s težavo in žrtvami je za sedaj nadškof rešil svoje pravice na Štajerskem.

Pač pa so nadškofje zanaprej zopet sami imenovali lavantinske in druge, Solnogradu podrejene škofe. Za Lichtenbergom je nadškof Friderik IV. že 24. novembra 1446 imenoval za lavantinskega škofa Teobalda Schweinbecka.

24. Teobald Schweinbeck 1446—1463.

Rodovina Scweinbeckov se imenuje po kraju Schweinbeck v Gornji Avstriji, odkoder se je ena panoga preselila že v 14. stoletju na Štajersko ter je od l. 1415 posedala med drugim graščino ljutomersko. Je li škof Teobald bil iz štajerske ali gornjeavstrijske linije Schweinbeckov, ni znano. Bil je poprej solnograški kanonik.

O njem se poroča, da je bil skrben škof ter je skušal odpraviti razne zlorabe v dušeskrbju in upravljanju sv. zakramentov. Takrat se je vobče mnogo govorilo, pisalo in sklepalo o preosnovah, pečala sta se s tem tudi kostniški in bazelski cerkveni zbor.

Očividno pod dojmom takratnih reformnih idej se je sešla l. 1456 v Solnogradu provincijalna sinoda, kateri je lavantinski škof Teobald predložil dolgo vrsto vprašanj in pritožb, ki v marsičem osvetljujejo takratne verske razmere.

Nekatere teh točk se nanašajo na zgolj notranje cerkvene zadeve, druge na razmerje svetne duhovščine med seboj in do redovne duhovščine, tretje na razmere med duhovniki in lajiki, zlasti plemiči.

Cesar Friderik III. mu je v Št. Vidu na Koroškem leta 1457 potrdil naslov kneza, kakor ga je bil dobil njegov prednik Ditrih l. 1318.

Tangl navaja celo vrsto raznih prodajnih in kupnih listin, ki se nanašajo na razne kraje izven današnje lavantinske škofije. Razen predlogov na solnograški sinodi ni o njegovem cerkvenem delovanju nič

znano, pač pa se zdi, da je sodeloval s tistimi ogrskimi nezadovoljneži, ki so proti kralju Matjažu hoteli dvigniti na ogrski prestol cesarja Friderika. Da je bil Teobald na cesarskem dvoru zelo priljubljena oseba, je sklepati tudi iz tega, da je sopodpisal ustanovno listino za ljubljansko škofijo.

Umrl je najbrž v Št. Andražu leta 1463. Za časa škofa Teobalda je zasedel l. 1461 nadškofijsko stolico Burhard pl. Weissbriach (1461—1466). Dobil je takoj papeževo potrjenje. Umrl je pa že 16. februarja 1466. Bil je dober vladar, ljubitelj sijaja in stavbarstva. Postal je tudi kardinal.

Po smrti Teobaldovi je postal lavantinski škof:

25. Rudolf pl. Rudisheim 1463—1468.

Ta zanimiv mož je eden najznamenitejših škofov lavantinskih. Ne odlikuje se toliko kot škof neznatne vladikovine, kjer mu je bil pač odmerjen le majhen delokrog, temveč kot visoko izobražen, za umetnosti in klasične študije vnet mož ter kot diplomat.[1]

Rojen je bil v začetku leta 1402 v Rüdesheimu ob Renu. Starši so mu bili Henrik in Katarina s priimkom Huber (viničar). Kot klerik mogunške škofije je prišel l. 1422 na vseučilišče v Heidelberg, kjer je bil vpisan na modroslovni fakulteti. Z vnemo se je posvetil humanističnim študijam ter je 1426 postal doktor »prostih ved« t. j. filozofije. Pozneje je študiral najbrž v Rimu kanonično pravo. L. 1428 je v Rimu končal akademične študije ter je postal doktor cerkvenega prava.

V začetku l. 1429 je postal prošt pri sv. Pavlu v Wormsu, leta 1433 ga je poslal kapitol kot svojega zastopnika v Bazilejo k cerkvenemu zboru. Tu se je seznanil z Enejem Silvijem Piccolomini, poznejšim papežem Pijem II., ki je spoznal njegove velike zmožnosti. S svojo spretnostjo in natančnostjo v izvrševanju poverjenih mu poslov ter izredno govorniško nadarjenostjo si je pridobil spoštovanje koncilskih očetov. Občudovali so njegovo iznajdljivost, če je bilo treba koga prijeti za njegovo slabo stran.

V Bazileji je postal l. 1435 avditor (koncilski) Rote — koncilskega prizivnega sodišča. Pozneje je postal avditor (koncilske) komore in član kriminalnega sodišča. L. 1437 je po cesarjevem naročilu šel v Avignon.

V velikem boju med papežem Eugenom IV. in koncilom je Rudolf delal z vsemi močmi za sporazum. Med tem je bil povzdignjen v plemiški stan ter se leta 1441 imenuje že baron.

L. 1442 mu je bila izročena preiskava proti stolnemu proštu Grenis v Vratislavi, kamor je pozneje prišel kot škof in tu umrl.

---

[1] O njem glej P. Štefan v „Voditelju" XVIII (1915) str. 51—55, kjer je navedena tudi literatura o tem škofu.

Rudolf je bil ognjevit zagovornik bazilejskih reformnih odlokov ter se je v tem postavil celo v opozicijo proti Rimu. Šele za papeževanja Pija II. je krenil bolj na rimsko stran, ker sta bila s Pijem osebna prijatelja. Dne 26. septembra 1463 ga je papež Pij II. potrdil za lavantinskega škofa, dočim je imenovanje že prej izvršil solnograški nadškof. Na dvoru cesarja Friderika III. je bil zelo ugledna oseba. Komaj je postal lavantinski škof, je moral 1464 prevzeti težko nalogo papeškega nuncija, da pripravi husitskega češkega kralja Jurija Poděbradskega, da bi se podvrgel rimski stolici.

L. 1466 je kot papeški odposlanec pridigoval križarsko vojno zoper Turke po Nemčiji, Češkem in Poljskem. L. 1465 se je kot papežev legat mudil v Vratislavi, kjer ga je po smrti škofa Jošta stolni kapitol 20. januarja 1468 zahteval za škofa in papež je v to privolil. Na potovanju v Neisse ga je 17. januarja 1482 zadela kap. Pokopali so ga v vratislavski stolnici, kjer se še vidi njegova kovinska nagrobna plošča na evangeljski strani poleg velikega oltarja.

V solnograški nadškofiji je kmalu potem nastala velika kriza, ki je zadela tudi lavantinsko škofijo. Dne 25. februarja 1466 je stolni kapitol solnograški izvolil mestnega župnika in kanonika Bernarda Rohra za nadškofa (1466—1482). Njegova mati je bila Scharffenberka. Rohr je bil slab značaj, razdražljiv pa nagnjen k samooblastnosti. Manjkale so mu tudi potrebne diplomatske lastnosti. Že 1466 je obnovil zvezo z bavarskim vojvodom in kmalu je stopil v zvezo tudi z ogrskim kraljem Matjažem.

Vsled neprestanih nemirov so zelo padli dohodki iz nadškofovih posestev na Štajerskem. L. 1471 je moral zastaviti svojemu svaku Andreju Kreigu vicedomat Lipnico, Brežice in Sevnico. Proti koncu 1471 je razpisal »turško dačo«, pa je zadel povsod na odpor.

Razmerje s Friderikom III. je postajalo vedno bolj napeto; cesar je hotel na vsak način razširiti svojo moč na škodo cerkvenih knezov, zlasti so mu bila trn v peti solnograška samosvoja posestva.

Da bi svoje dežele odtegnil solnograškemu vplivu, je skušal ustanoviti nove škofije. Z ustanovitvijo dunajske škofije (1469) je omejil oblast pasovskih škofov, z ustanovitvijo škofije v Dunajskem Novem mestu pa je zadal hud udarec Solnogradu.

Tudi Rim je zopet omejeval solnograške pravice pri imenovanju škofov. Na željo cesarjevo je moral nadškof Bernard imenovati za lavantinskega škofa cesarjevega tajnika in župnika. Ta je bil:

26. Ivan I. Rott 1468—1482.

Narodil se je v Vendingu na Bavarskem 30. novembra 1426 kot sin priprostih staršev; njegov oče je bil čevljar. Srečno naključje mu je odprlo pot v široki svet in na visoke šole. Humanistične vede in govor-

ništvo je študiral v Rimu, kjer mu je bil učitelj takrat sloveči humanist Lorenzo Valla. Že takrat se je seznanil z Enejem Silvijem Piccolomini, poznejšim papežem Pijem II. V mladosti je že skrbno zbiral knjige in pozneje je svojo knjižnico pomnožil z dragocenimi nakupi. Še sedaj hrani knjižnica lavantinskih škofov nekaj dragocenih rokopisnih knjig, ki so bile nekdaj last škofa Rotta. Bil je zelo učen mož in izboren govornik. Na podlagi raznih poročil sklepa Tangl, da je Rott tudi pisateljsko deloval, in sicer v področju cerkvene zgodovine, vendar njegovo ime zastonj iščemo v Hurterjevem »Nomenclator literarius«.

Vrnivši se v svojo domovino, je postal najprej župnik, kmalu potem pa pasovski in breslavski kanonik. Na priporočilo Eneja Silvija je Rott postal tajnik ogrskega kralja Ladislava Posmrtnika, po njegovi smrti (1457) pa cesarja Friderika III., ki ga je v važnih poslih pošiljal kot poslanika v Benetke in na razne druge dvore. L. 1468 je spremljal cesarja v Rim ter sodeloval pri važnih pogajanjih. Ravno takrat je postala prazna lavantinska stolica in cesar je izposloval pri papežu Pavlu II., da je Rotta 17. maja 1468 imenoval za lavantinskega škofa. Pravica, imenovati lavantinske škofe, je bila sicer malo poprej (1466) od rimske stolice Solnogradu na novo potrjena, vendar je papež izvršil sam imenovanje z izrecnim pristavkom, da to ne sme kratiti nadškofovih pravic, ob enem se je obrnil na nadškofa, naj pristane na to imenovanje, kar je ta tudi storil. Novoimenovani škof je še ostal nekaj časa s cesarjem v Rimu ter je tam sprejel tudi škofovsko posvečenje.

O njegovi duhovni upravi škofije ni znano nič. Iz njegovega časa ohranjene listine se pečajo le z gmotnimi zadevami, podeljevanjem in nakupom raznih zajmov. Prva leta je pač le redko bival v svoji škofiji, ker je bil vedno v diplomatičnih poslih cesarjevih.

Lahko se pa reče, da Lavantinska škofija pod nobenim škofom ni toliko trpela, kakor pod tem. Med leti 1479—1489 so Turki opetovano prihruli tudi v Lavantinsko dolino in jo oplenili. Proti njim je škof Ivan dal utrditi že skoraj razpadli škofovski grad Twimberg, ki je pa kmalu potem prišel Ogrom v roke. Nastal je namreč hud spor med cesarjem in nadškofom, vsled katerega je prišlo do hudih bojev med cesarjem in ogrskim kraljem Matjažem.

L. 1470 je na povabilo cesarjevo nadškof Bernard prišel na deželni zbor v Velikovec, kjer so se posvetovali o turški nevarnosti; udeležili so se ga tudi škofje sekovski, lavantinski in ljubljanski. Trdi se, a dokazano ni, da je ob tej priliki nadškof Bernard obljubil cesarju, da odstopi kot nadškof. K večjemu je kaj takega storil v prid svojemu nečaku, kateremu je hotel pomoči do škofijske stolice. A osem let pozneje je stvar postala resna. Ostrogonski nadškof Ivan je padel v nemilost pri kralju Matjažu in 1476 pobegnil k cesarju Fri-

deriku, kateremu je prav dobro došel kot poznavalec ogrskih razmer, še bolj kot petičen in diplomatično izkušen mož. Za nagrado za posojen denar in razne dragocenosti mu je hotel cesar pomoči do solnograške stolice, na kateri je sedel slabič Bernard. Stvar pa ni šla tako gladko kakor si je cesar mislil. Bernard se je premišljal in se zvezal z Matjažem, ki je imel velik vpliv tudi pri papežu. Proti koncu 1479 do spomladi 1480 so Ogri zasedli skoraj vse solnograške gradove na Štajerskem in Koroškem, med njimi Ptuj, Radgono, Kostanjevico, Brežice. V ta spor je bil zapleten tudi škof Rott. Dasiravno je imel velik ugled na cesarskem dvoru ter je za pravo imel cesarju zahvaliti svoje škofovsko dostojanstvo, vendar je padel nanj sum, da drži z nadškofom Bernardom in z Ogri. Cesar je zaukazal, zasesti vse solnograške kraje v Labodski dolini. Pri tem je bil tudi Sv. Andraž oplenjen in celo stolna cerkev onečaščena. Škof se je pravočasno zaprl v utrjen grad Twimberg. Ko je pa videl, da se ne bo mogel dolgo držati proti cesarski vojski, je grad izročil Ogrom, ki so iz Štajerskega bili provalili v Labodsko dolino. Škof je pobegnil na Ogrsko, Madjari so pa tukaj gospodarili skoraj deset let. Dasiravno se je pozneje škof sam in celo papež Inocenc VIII. potegoval, da se grad vrne lavantinski škofiji ter je kralj Matjaž že dal tozadevni nalog, vendar ga je moral Rottov naslednik po smrti Matjaževi (1490) odkupiti od Ogrov.

Kot škof je bil Ivan Rott zanaprej v avstrijskih deželah nemogoč, zato je pa kralj Matjaž izposloval, da ga je po smrti škofa Rudolfa breslavski kapitol izvolil za škofa breslavskega. Tako sta dva lavantinska škofa zaporedoma zasedla breslavsko stolico. Izvoljen je bil Rott za breslavskega škofa meseca februarja, nastopil pa je novo škofijo 4. marca 1482. Umrl je v Breslavi 21. januarja 1506.

Po dolgih pravdah in bojih je končno Bernard moral sprejeti (1482) Ivana ostrogonskega kot koadjutora. Bernard je umrl 21. marca 1487. Nadškof Ivan III. Peckenschlager (1487—1489) je priznal cesarju zavetništvo nad Solnogradom, ki si ga je odslej Avstrija lastila, dokler ni prenehala svetna oblast solnograških nadškofov. Friderik je dosegel svoje namene, nadškof Ivan pa ni mogel doseči, da se solnograški cerkvi vrnejo njene zemlje. 15. decembra 1489 je umrl nadškof Ivan. Cesar je sedaj v pravem pomenu prodal nadškofovsko čast mestnemu župniku in kanoniku Frideriku Schaumburgu (1489—1494), ki se je obvezal, cesarju prepustiti razne gradove in povrh izplačati 26.000 ogrskih zlatov. Cesar pa je vendar omahoval, izročiti mu regalije, ker je hotel napraviti z nadškofovsko oblastjo novo kupčijo. Obetal je solnograško nadškofijo vplivnemu nadškofu v Pečuhu Sigismundu, a ker so se pogajanja razbila, je podelil regalije Frideriku. Dne 19. avgusta 1493 je umrl cesar Friderik. Nadškofu Frideriku se je posrečilo, dobiti nazaj večino solnograških posestev.

27. Jurij I. 1483—1486.

Eubel (II, str. 174) stavi njegovo izvolitev v l. 1483, smrt pa v l. 1486. Njegov naslednik Erhard pravi v svojem poročilu, da je njegov prednik Jurij umrl prej, ko je nastopil škofijo. To je lahko mogoče, četudi je med njegovo izvolitvijo in smrtjo preteklo tri leta, ker je takrat v Labodski dolini besnela vojna med cesarjem Friderikom in kraljem Matjažem. Št. Andraž so imele v rokah cesarske čete, Twimberg pa Ogri. O življenju in delovanju tega škofa ni čisto nič znano, celo njegovo rodbinsko ime ne. Za časa teh prepirov in bojev je zelo propadla disciplina duhovščine. Da bi napravil red, je še nadškof Friderik sklical provincijalno sinodo v Mühldorf 19. oktobra 1490. 4. oktobra 1494 je umrl nadškof Friderik, osem mesecev pozneje tudi njegov naslednik Sigismund pl. Holleneck (2. ali 3. julija 1495). Nadškof je postal sedaj modri in previdni prošt v Dobrlivasi Lenart Keutschach (1495—1519). Ta je bil dober upravitelj. Cesar se je branil vrniti Ptuj in Brežice, končno je pa vendar sprejel v zajem Ptuj in s tem priznal nadškofa kot lastnika.

28. Erhard Paumgartner 1487—1508.

Dogodke od svojega imenovanja za škofa do l. 1494 je sam lastnoročno popisal v posebnem spisu. Iz tega je razvidno, da je bil poprej deset let župnik v Št. Florjanu. Da bi bil prej solnograški kanonik, ni verjetno; tega ne omenja nadškof v listini, s katero ga je imenoval za škofa, in tudi sam ne. Bil je doktor cerkvenega prava (decretorum Doctor), sploh učen mož. Za lavantinskega škofa ga je 5. januarja 1487 imenoval Ivan, poprej ostrogonski nadškof.

Marian (Austria sacra III, 5, s. 294) poroča, da je lavantinsko škofijo v tem času upravljal opat št. pavelskega samostana Sigismund Jöpstel. Tanglu (str. 200) se to ne zdi verjetno, ker je že l. 1487 bil imenovan nov škof, k večjemu da bi se to nanašalo na duhovno upravo škofije. Tako bo pač tudi umeti Sigismundovo »upravljanje« in je v takratnih okoliščinah zelo verjetno. Erharda je imenoval ubegli ostrogonski nadškof, a v Labodski dolini so še takrat deloma gospodarili Ogri. Še celo cesarjev stotnik Konrad Verber, upravitelj v Št. Andražu, ga l. 1490 ni pustil v Št. Andraž. V takratnem bojnem metežu novi škof ni mogel nastopiti škofije. On sam pripoveduje, da je leto dni moral čakati na posvečenje. Končno je bil posvečen v Benetkah, pa tudi potem ni mogel nastopiti škofije. Cela štiri leta je moral čakati v Št. Florjanu, kjer je živel zelo revno, ker je desetina bila (po Ogrih) zaplenjena. Najrajši bi se bil odrekel opustošeni škofiji. Šele po smrti kralja Matjaža je češki kralj zaukazal, vrniti škofiji vso zaplenjeno lastnino, vkljub temu je moral od ogrskih kapetanov odkupiti grad Twimberg in lavantinski grad v Brežah.

Umljivo je, da v njegovi dolgi odsotnosti ni mogla škofija ostati brez upravitelja. In tako je celo verjetno, da je št. pavelski opat vodil duhovno upravo škofije. Po svojem posvečenju je šel v Rim in si dal tam potrditi svoje škofovske pravice. Med drugim je dobil dovoljenje, skrajšati solnograške rubrike pri brevirju ali pa uvesti rimske.

L. 1491 je škof Erhard vložil v Solnogradu naslednjo pritožbo, ki zelo osvetljuje takratne razmere.[1] Kot škof lavantinski je imel pri mnogih cerkvah solnograške nadškofije patronske pravice po Štajerskem, v Marki in na Koroškem. Dotični duhovniki pa, ki jih je škof imenoval kot patron, so morali iti po potrjenje v Solnograd. Radi daljave in slabega vremena je to trajalo včasi dolgo časa. Med tem so se doma s pomočjo svetne oblasti (graščakov) vgnezdili v njihove nadarbine drugi ljudje in nastale so velike zmede. Na to je nadškof Friderik pooblastil št. pavelskega opata, naj on v imenu nadškofovem potrdi in uvede od lavantinskega škofa kot patrona imenovane duhovnike v njih nadarbine.

Ko je končno škof Erhard prišel v svojo škofijo, ga je stalo mnogo truda, da je spravil nazaj škofijska posestva, ki so jih imeli v rokah deloma Ogri, deloma cesarski poveljniki ter prav svojevoljno ravnali ž njimi. Pa tudi bamberški vicedom v Wolfsbergu si je že pred Erhardovim nastopom prisvojil vsakovrstne pravice pri cerkvah in župnijah. Škof Erhard tega ni mogel trpeti in tako je nastala dolga pravda z Bambergom, ki se je vlekla še preko 1500 ter sta imela ž njo opraviti cesar in papež. Končni izid ni popolnoma razviden, zdi se pa, da je Bamberg obdržal svoje zavetniške pravice, ki si jih je bil prisvojil. Ker so dotične župnije takrat spadale pod solnograško nadškofijo, je lavantinski škof v tej pravdi nastopal najbrž kot generalni vikar ali kot poseben pooblaščenec solnograškega nadškofa.

V duhovnem oziru je škof Erhard skrbel pred vsem, da so se popravile in na novo posvetile zadnja leta po Turkih oskrunjene in poškodovane cerkve. Prizadeval si je v škofiji ohraniti čisto vero, zatiral pa je lahkovernost in praznovernost. L. 1492 je ljudstvo od vseh strani letelo k Sv. Lambertu v Lavantinski dolini, češ, da so zvonovi začeli sami zvoniti in da se je nekemu dečku prikazala Marija. Škof je poklical pred se župnika, cerkvene ključarje in dotičnega dečka. Župnik in ključarji so potrdili, da je ta govorica res razširjena med ljudstvom. Deček je zatrjeval, da se mu je res prikazala Marija. Ko ga je škof vprašal, kako je izgledala, je odgovoril, da ravno tako, kakor je naslikana v kapeli sv. Lamberta. Tu se je pa deček vjel v laži. Župnik in ključarji so takoj pripomnili, da v kapeli sploh ni druge slike, kakor sv. Lamberta. Na to mu je škof velel, naj moli navadne molitve. Pa ni znal nobene. Na to mu je škof z vso resnobo rekel, da se Marija ne bo

[1] Schroll, n. d. str. 508—509.

prikazovala človeku, ki niti moliti ne zna, in ga še enkrat opomnil, naj pove resnico. S tresočim glasom je deček prosil, naj škof nikomur ne pove, kar mu bo po resnici povedal. Ko je bil nekoč na paši, mu je njegov stric zaukazal, da mora razglasiti, kako se mu je Marija prikazala, drugače ga priveže na vpognjena vrha dveh brez, da ga raztrgata. Iz strahu je potem deček storil tako. Zvonjenje pa je pripravil tako, da se je skril pod zvonikovo streho in zvonil, ko so ljudje prišli, se je pa skril drugam. Ljudje niso nikogar videli, pa so mislili, da zvonovi res sami zvonijo. Škof je zaukazal župniku ljudstvo poučiti, dečkovega strica je pa graščak ostro kaznoval in konec je bil št. lambertskih shodov in prikazni.

L. 1494 je obnovil in pomnožil od škofa Henrika izdane določbe, zlasti je prepovedal duhovnikom krčmarjenje. Pod kaznijo izobčenja je bilo cerkvenim zavetnikom prepovedano, prilastiti si zapuščino umrlih duhovnikov, kakor se je često dogajalo. Duhovnikom je zabičal, da se naj svojemu stanu primerno oblačijo, med drugim je prepovedal, nositi rdeč biret, razven če ima kdo pravico do tega. V cerkvi je prepovedal prirejanje gledališčnih in šaljivih iger (ludi theatrales seu carnevales); nekdaj spodbudno uprizarjanje trpljenja Kristusovega se je namreč izrodilo in uvajale so se v cerkve uprizoritve, ki ne spadajo tja. Odpustki veljajo le tisti, ki se lahko dokažejo z apostolskimi pismi. Cerkve, kapele in oltarji se ne smejo staviti brez škofovega dovoljenja.

Značilna za tiste nesigurne čase je tudi naredba, če ob času sovražnih napadov ljudje iščejo varno zavetje v cerkvah, morajo spati ločeni po spolih.

Škof Erhard je skliceval tudi večkrat škofijske sinode, tako n. pr. l. 1505 v sredo in četrtek binkoštnega tedna. Med sedanjimi lavantinskimi župnijami je bila zastopana Muta, dočim sta dekan dravograjski in št. pavelski benediktinec Kristijan v Breznem radi bolezni bila odsotna.

Tangl je našel neki koncept, iz katerega je razvidno, da so škofu Erhardu na stare dni hoteli dati pomožnega škofa, pa se je branil radi siromaštva in prosil cesarja, naj mu s tem prizanesejo.

Umrl je najbrž l. 1508.

29. Lenart I. Pewerl 1508—1536.

Bil je iz starodavne štajerske rodovine, poprej kanonik in stolni dekan v Solnogradu, sicer pa je bil redovnik avguštinskega reda. Za lavantinskega škofa ga je imenoval nadškof Lenart 26. novembra 1508. L. 1511, 18. maja ga je patrijarh in kardinal Dominik Grimani imenoval za svojega generalnega vikarja v avstrijskem delu patrijarhata s pooblastilom, da sme posvečevati duhovnike in cerkve, obiskovati samostane, sklicevati sinode, dajati

ukore, narekovati kazni. L. 1515 je buknila prva kmetska vstaja, ki se je razširila tudi po Labodski in Dravski dolini, pa je bila kmalu zadušena.

L. 1517 je bila ustanovljena treznostna družba sv. Krištofa, ki je imela namen, omejiti prekomerno pitje in preklinjanje; imela je nekaj članov tudi v lavantinski škofiji, pravega uspeha pa ni bilo.

Med škofom Lenartom in stolnim proštom Bolfankom je nastal neki prepir, ki ga je razsodil nadškof s svojimi svetovalci l. 1529. Prošt mora izkazovati škofu dolžno spoštovanje in pokorščino po občecerkvenih zakonih, škof pa ne sme proti njemu nastopati samovoljno z odstavo ali drugimi duhovnimi kaznimi, temveč mora prej vprašati za svet nadškofa.

Pomožni škof dr. Filip Renner naj pripravi škofa do tega, da se bo držal razsodbe, drugače tudi prošta ne veže.

L. 1530 je škof Lenart ustanovil bolnišnico v Št. Andražu. Že l. 1515 je kardinal Matej Lang, krški škof in koadjutor solnograški svetoval škofu Lenartu, naj vzame za pomožnega škofa s pravico nasledstva solnograškega kanonika Baltazarja Lamberga. Lenart je bil takrat šele sedem let škof in mu ni bilo za to.

L. 1524 dne 23. februarja je pa imenoval kardinal Lang, takrat že nadškof solnograški, št. florjanskega vikarja dr. Filipa Rennerja za lavantinskega koadjutorja, ker je škof Lenart takrat že bil star čez 70 let in bolehen. Ob enem se je kardinal obrnil v Rim, da Rennerju prizna pravico nasledstva. Škof Lenart pa se je še vedno branil koadjutorja in šele od 1529 nastopa Renner kot koadjutor. Kot tak je dobil proštijo sv. Jerneja v Brežah in ondotno proštijsko poslopje za stanovanje, iz nadškofijske blagajne je dobival letno 60 goldinarjev, povrh bi imel dobiti eno tretjino škofijskih dohodkov, ki mu jih pa škof ni redno dajal. Končno se je škof Lenart naveličal vsega ter se l. 1536 odpovedal škofiji, pa je umrl še istega leta 5. novembra. Po svoji želji je bil pokopan v stolnici pri Sv. Andražu v kapeli sv. Katarine.

Škof Lenart in njegov koadjutor sta, pooblaščena od nadškofa solnograškega in patrijarha, posvečevala po Turkih oskrunjene cerkve in pokopališča.

Zgodovina turških navalov ne spada v okvir te knjige; razumljivo je, da so pri vseh teh napadih, ki jih našteva zgodovina, močno trpele tudi cerkve. Grozote turških navalov nam prav nazorno predočuje zapisnik od škofa Lenarta in Filipa 1510 in 1535 posvečenih cerkev in pokopališč, ki so jih bili Turki prejšnja leta opustošili in onečastili. Cerkve so bile večinoma požgane ali v konjski hlev spremenjene, oltarji in kipi razbiti ali sežgani. Res je občudovanja vredna požrtvovalnost slovenskega ljudstva, ki je ob splošni gospodarski krizi in ko so mu Turki požgali domove, vendar v kratkih letih popravilo hiše božje.

Dne 19. avgusta 1510 je škof Lenart posvetil marenberško podružnico Simona in Juda v Pernicah z glavnim oltarjem in stranskim Device Marije, ki so jo bili Turki razdejali in opustošili. To se je moglo zgoditi l. 1494, ko so Turki rogovili po Dravski dolini. Želja po plenu jih je gnala celo v visoke hribe, kakor so Pernice. L. 1511 dne 10. novembra je tudi pri Sv. Lovrencu na Pohorju v križevi cerkvi posvetil oltar, 6. novembra pa cerkev sv. Ane v Framu. L. 1519 dne 23. oktobra pa prezbiterij, štiri oltarje in kapelo sv. Ane v Središču.

Na Muti so l. 1532 Turki oplenili avguštinski samostan s cerkvijo vred. Istega leta so pridivjali celo na Remšnik ter opustošili župno cerkev, katero je potem pomožni škof Filip 16. oktobra 1535 posvetil z dvema oltarjema, velikim sv. Jurija in stranskim sv. Andreja. Blagoslovil je tudi tri zvone in pokopališče ter birmal okoli 100 oseb. Še istega dne je posvetil takrat remšniško podružnico sv. Katarine v Kapli, ki je bila istotako po Turkih opustošena. Med potom so v dolini požgali tudi župno cerkev v Breznem.

V Jarenini je Filip Renner 2. novembra 1535 blagoslovil po Turkih oskrunjeno pokopališče in zvon, naslednji dan pa je na novo posvetil župno cerkev in štiri oltarje ter birmal okoli 600 ljudi.

Dne 24. oktobra je bival škof pri Sv. Jakobu v Slov. goricah, kjer je posvetil po Turkih opustošeno cerkev s tremi oltarji, blagoslovil pokopališče in birmal okoli 300 ljudi.

Iz Jarenine je šel škof k Št. Ilju, takrat jareninski podružnici, kjer je 4. novembra blagoslovil pokopališče, posvetil cerkev s tremi oltarji in birmal okoli 500 oseb.

Dne 25. oktobra je bil škof pri Sv. Lenartu v Slov. goricah, kjer so Turki l. 1532 požgali trg in cerkev ter onečastili pokopališče. Škof je blagoslovil na novo pokopališče in posvetil cerkev s tremi oltarji; veliki oltar je bil posvečen v čast brezmadežni Devici Mariji, sv. Lenartu in nedolžnim otročičem. Drugi oltar sredi cerkve je bil posvečen presv. Trojici in sv. Križu, tretji je bil v zakristiji posvečen 14 pomočnikom. Ob enem je bilo birmanih 1600 oseb.

Pri Sv. Juriju v Slov. goricah, takratni podružnici Sv. Lenarta, so usodnega leta 1532 napravili portal, oziroma zvonik in so nad podbojem napravili velepomemben kratek napis: In Turkhen Zug 1532, — lep primer, kako se da s kratkimi besedami ovekovečiti spomin na znamenite dogodke. Škof Lenart je isti dan ko pri Sv. Jakobu, blagoslovil tukaj dva zvona, naslednji dan, 25. oktobra pa je na novo blagoslovil pokopališče in obnovil posvetitev cerkve (reconciliavit); ob enem je v pokopališčni kapelici posvetil oltar v čast nadangelu Mihaelu in vernim dušam. 26. oktobra je posvetil kor (prezbiterij) pri cerkvi Sv. Ruperta v Slov. goricah z glavnim oltarjem in drug oltar pod korom (v kripti) sv. Mihaela. Birmal je okoli 100 oseb. Dne 28. oktobra je posvetil od Turkov oskrunjeno pokopališče in prez-

biterij cerkve sv. Ožbalda v Ptuju z dvema oltarjema ter birmal okoli 2000 oseb.

30. Filip I. Renner 1536—1555.

Filipu Rennerju je bilo zagotovljeno nasledstvo na škofijski stolici že takrat, ko je bil imenovan za koadjutorja priletnemu škofu Lenartu. To se je zgodilo že 1528 (Eubel III, 238). Kmalu po odstopu Lenartovem je nadškof Matija Lang 5. novembra 1536 imenoval Filipa za škofa lavantinskega. O njegovem prejšnjem življenju ni nič znano, razen da je bil prej župnik v Št. Florjanu in doktor obojega prava. Vladal je škofijo 19 let, vendar je tudi o njegovem škofovanju malokaj znano. Še kot koadjutor je leta 1535 v pozni jeseni posvečeval popravljene, l. 1529 in 1532 od Turkov opustošene cerkve in pokopališča. Dotični zapisnik nam kaže, kod so se Turki bili klatili. L. 1537 ga je kralj Ferdinand I. imenoval za svojega dvornega kapelana.

L. 1549 je prisostvoval solnograški nadškofijski sinodi, ki se je pečala z luteranstvom, takrat že razširjenim tudi po Koroškem in Štajerskem. Obravnavali so na tej sinodi zlasti naslednje značilne točke.:

1. Da lajiki vrivajo po svoji volji župnike in pridigarje;
2. obhajilo pod obema podobama;
3. odtegovanje dohodkov od nadarbin po patronih, ki ne imenujejo pravočasno nadarbenikov;
4. motenje volitev prelatov po lajikih;
5. lajiki si prilastujejo pravico, nadzirati duhovnike in redovnike;
6. odtujevanje cerkvenega imetja;
7. kršenje duhovniških svoboščin po lajikih.

V teh točkah torej niso prišle v poštev toliko dogmatične, temveč le upravne in pravne zadeve. Tozadevni sklepi so se sicer priposlali tudi kralju Ferdinandu I., a so ostali brez uspeha, ker je poluteranjeno plemstvo znalo kralju stvar tako predstaviti, da bi bile s tem okršene pravice deželnega vladarja.

Dne 16. novembra 1551 je bil Filip Renner imenovan za upravitelja sekovske škofije za dve leti. Umrl je v Št. Andražu 5. aprila 1555.

Avstrija je uveljavljala svoje zavetniške pravice nad Solnogradom ter je že l. 1515 cesar Maks dosegel pri papežu Leonu X., da je bil nadškofu Lenartu vsiljen za koadjutorja cesarjev diplomat, krški škof Matej Lang. Po smrti Erharda Paumgartnerja je nadškof imenoval za lavantinskega škofa Lenarta Pewrla, za sekovskega pa po odstopu Matija Scheita Krištofa Zacha, ki je umrl 1508. Potem je papež Leon X. prisilil nadškofa, da je izročil upravo sekovske škofije ljubljanskemu škofu in admontskemu opatu Krištofu Rauberju.

L. 1512 meseca marca se je vršil v Solnogradu provincijalni koncil. Obnovile so se večinoma odredbe sinode l. 1490. Zaukazala se je vizitacija samostanov, kapitolov in župnij v teku šestih mesecev, a se ni

nikdar izvršila. Za nagrado, da je izposloval mir med cesarjem in papežem je Lang postal kardinal.[1] Od l. 1510 se je solnograški kapitol potegoval za sekularizacijo, ki jo je konečno tudi dosegel.

Dotično sekularizacijsko bulo je izdal papež Leon X. 22. septembra 1514. Nadškof Lenart je umrl 8. junija 1519. Naslednik mu je bil dotedanji koadjutor Matej Lang (1519—1540). Lang je bil sin meščanskih staršev v Augsburgu. V svojem življenju je dosegel mnoge zelo visoke cerkvene časti, imel je pa malo cerkvenega na sebi. Že l. 1501 je postal koadjutor krškega škofa, kardinala Rajmunda Peyrodi. Bil je humanistično izobražen, pa precej posvetnega mišljenja. Kake globlje bogoslovne izobrazbe ni imel. Za razne bogoslovne prepire ni maral, zato je bil nasproten tudi luteranskemu gibanju, ki se je za njegove vlade zatrosilo že tudi v avstrijske dežele. Lang je spadal med tisto vrsto takrat zelo številnih ljudi, ki so bili navdušeni za versko in cerkveno obnovo, pa le, dokler ni šlo za njihovo osebno čast, imetje in zložnost.

Kardinal Lang je dobil 1529 naslov »primas Germaniae«, ki ga je dotlej imel Magdeburg. Nekaj časa sta Magdeburg in Solnograd menjavala ta naslov, ko je pa bila magdeburška nadškofija zatrta, je ostal do danes solnograškim nadškofom.

Nadškof Lang je sklical tudi več sinod. Leta 1522 se je vršila provincijalna sinoda v Mühldorfu, ki se je pečala z raznimi preosnovami, a luteranskega gibanja še ne omenja. Naslednjega leta meseca novembra je zopet sklical škofe svoje pokrajine k posvetovanju in tu so se že slišale pritožbe o naraščajočem luteranstvu in poseganju svetnih velikašev v cerkvene zadeve. Za splošno vizitacijo leta 1528 je izdal nadškof Lang prav stroga navodila, da bi se zajezilo luteranstvo. A vse to ni imelo uspeha ne na Solnograškem, ne na Štajerskem in Koroškem. Manjkalo je namreč glavne reči: zgleda in dejanja — od zgoraj!

Proti kmetskim vstajam, ki so se takrat večkrat ponavljale, je nadškof Lang uporabil radikalno sredstvo, ki je prišlo v uporabo tudi v svetovni vojni: da bi uporneži ne mogli zvoniti v plat in klicati k vstaji, je dal pobrati iz stolpov vse zvonove in jih preliti v topove!

Ker je bil pri cesarju Maksu v visoki milosti, je dobil zopet Ptuj nazaj. Vkljub mnogoterim nedostatkom je kardinal Lang vendar eden najznamenitejših solnograških nadškofov.

Umrl je 30. marca 1540.

Langov naslednik v Solnogradu je bil Ernest, sin bavarskega vojvoda, izvoljen 20. aprila 1540, ki se pa sploh nikdar ni dal posvetiti ter se je končno odpovedal škofiji 16. julija 1554. Sklical je pa provincijalno sinodo 11. februarja 1549, katere so se osebno udeležili škofje rezenski, pasovski, sekovski, lavantinski in chiemsejski.

[1] Pastor III., 648.

Tudi l. 1553 je od 17.—30. decembra v Mühldorfu zborovala sinoda, ki ji je predsedoval Ernest sam, ali od škofov je bil navzoč le rezenski.

Ernestov naslednik je bil Mihael pl. Kuenburg iz stare koroške plemiške rodovine, izvoljen 21. julija 1554, pa je umrl že 17. novembra 1560. Resno si je prizadeval, zboljšati razmere med duhovščino, l. 1554 je celo papež Pij IV. grajal slabo življenje solnograške duhovščine. Nadškof je izdal ritual, ki ga je dobil po en izvod v roke vsak duhovnik. Ob času nadškofa Mihaela so solnograški kanoniki zahtevali, naj se lavantinski, sekovski in kimsejski škofje imenujejo le iz vrst stolnih kanonikov. A radi slabih dohodkov se potem za lavantinsko škofijo niso pulili.

28. novembra 1560 je bil izvoljen za nadškofa Ivan Jakob pl. Kuen-Belasy, solnograški kanonik iz južnotirolske rodovine, ki je umrl 14. maja 1586. Na tridentinskem zboru ga je zastopalo poslanstvo: lavantinski škof Martin Herkules Rattinger, italijanski dominikanec Felicijan Ninguarda in svetni tajnik dr. Ivan Fickler.

Nadškofijska naredba z dne 15. marca 1571 je odpravila rabo keliha, ki je izzvala mnogo nevolje med ljudstvom, a je bila brezobzirno izvedena.

Na sinodah 1569 in 1573 se je mnogo razpravljalo o duhovskem semenišču za vzgojo boljšega duhovskega naraščaja, a končno iz vsega tega ni bilo nič. Pač pa je bilo ustanovljeno semenišče »Rupertinum«, kateremu je rektor bil poznejši sekovski škof Martin Brenner.

31. Martin Herkules Rettinger pl. Wispach 1556—1570.

Pred svojim imenovanjem za škofa je bil kanonik v Augsburgu in Brixenu. Slovel je kot učenjak v bogoslovnih vedah ter je imel naslov doktorja. Hvalijo pa tudi njegovo pobožnost.

L. 1557 ga je solnograški nadškof poslal kot svojega zastopnika v Worms k razgovorom med katoliškimi in protestantskimi teologi. L. 1562 je novi nadškof Ivan Jakob Khuen pl. Belassi sklical pokrajinsko sinodo v Solnograd, kjer so se obravnavale razne stvari, ki bi se naj predložile občnemu cerkvenemu zboru v Tridentu. Meseca aprila i. l. je bilo odposlano posebno poslanstvo v Trident, kateremu na čelu je bil škof Martin Herkules, ki se je potem tudi udeleževal sej, dokler ni bil koncil zaključen.

O tem škofu se poroča, da je dal popraviti škofijske gradove in druge stavbe. Med leti 1558—1561 je v Št. Andražu od tamošnjih meščanov odkupil za mestnim obzidjem na iztočni strani mesta vrtove, kjer je potem bil krasen sadonosnik. Pridobil je tudi več drugih posestev, deloma z nakupom, deloma po zamenjavi.

L. 1569 se je vršila v Solnogradu od 14. do 28. marca nadškofijska sinoda, katere se pa škof Martin Herkules ni udeležil, ker je že takrat bolehal; lavantinsko škofijo sta zastopala stolni prošt Konstantin in spodnjekoroški nadduhovnik dr. Jurij Agricola.

Naslednjega leta, 1570 dne 21. februarja je pri Sv. Andražu umrl škof Herkules in bil pokopan v stolnici.

32. Jurij II. Agrikola (Bauer?) 1570—1572, kot upravitelj škofije do 1584.

Bil je obojnega prava doktor, poprej prošt pri sv. Jerneju v Brežah in nadduhovnik za Spodnje Koroško. Kot tak je leta 1567 poročal krškemu škofu Urbanu, da je plemstvo popolnoma odpadlo od katoliške vere, ljudstvo pa je zbegano in ne ve, kaj naj veruje. Preostali katoličani so obupno klicali: »Gospod, reši nas, ker poginjamo!« Pod plaščem augsburške veroizpovedi so se vgnezdile na Koroškem vsakovrstne sekte: osijandrovci, prekrščevalci, kalvinci, cvinglijanci itd. Iz tega pisma tudi zvemo, da je Agrikola pred leti študiral na Francoskem.

Nadalje poroča škofu, da zavetniki in svetni patroni naravnost silijo župnike k odpadu. Priporoča prenovljen cerkveni red, katekizem za šole (torej so šole že bile), dobro pridigo in točno nadzorovanje duhovniškega življenja.[1] Za lavantinskega škofa ga je posvetil nadškof Ivan Jakob Khuen pl. Belassy v nedeljo, 7. maja 1570. Že l. 1572 je bil imenovan za sekovskega škofa, nadškof mu je prepustil upravo lavantinske škofije, bojda za to, ker je tičala v dolgovih. Pa tudi sekovska je bila zelo zanemarjena in zadolžena. Iz početka se je moral vzdrževati z dohodki lavantinske škofije. Kakor poroča Hohenauer,[2] ga je v jezuitski cerkvi v Celovcu zadela kap; nezavestnega so prepeljali v Töllerberg, kjer je 20. oktobra 1584 umrl in bil pokopan v stolnici pri Št. Andražu. Bil je spravljivega in popustljivega značaja, kar so luterani dobro izrabili.

Za lavantinske škofe je sporočil dva vinograda v Ljutomerskih goricah, ki jih je sam bil nakupil za 100 tolarjev. Eden teh vinogradov je bil v Nunskigrabi, drugi se je zval Hochwätzl, katero ime je danes v Ljutomerskih goricah neznano.

Njegov naslednik je ta dva vinograda prodal sekovskemu škofu, ker so lavantinskemu takrat bili preveč od rok. Sekovski škof še ima dandanes tu vinograd.

33. Jurij III. Stobaeus pl. Palmaburg 1584—1618.

Georgii Stobaei de Palmaburgo . . . Epistolae ad diversos. — A. P. Hieronymus Lombardi S. J. Nova izdaja Viennae 1758. — O Stobeju je napisal monografijo v

[1] Ankershofen, Archiv für vaterl. Geschichte und Topographie. I. 1849, str. 85.
[2] N. d. str. 122.

"Archiv für Kunde österr. Geschichts-Quellen XV. B. (Dunaj 1856, str. 71—131) poznejši lavantinski škof dr. Jakob Stepišnik na podlagi Stobejevih pisem, Tanglovih podatkov in nekaterih aktov konzistorijalnega arhiva . . . Izčrpnega življenjepisa tega znamenitega moža še dandanes ni.

Stobej je bil po rodu Prus. Po Hurterju (Ferdinand II.) je bil rojen 1532 v Braunsbergu, v bivšem poljskem delu pruske vojvodine. Študiral je na Dunaju, kjer je bil vpisan v bratovščino sv. Barbare, ker še pozneje kot škof in namestnik se v nekem nedatiranem pismu opravičuje, da radi javnih poslov ne more priti k bratovskemu prazniku, da bi opravil svojo zahvalo tam, kjer je položil temelj svojemu poznejšemu življenju. Iz Dunaja je prišel v Rim in je bil med prvimi gojenci zavoda »Germanika«. Poznejši glasoviti kardinal Robert Bellarmin je bil njegov učitelj. Pozneje je bil nekaj časa konzistorijalni svetnik v Solnogradu, potem je pa postal kanonik in dekan v Briksenu. Kot briksenskega stolnega dekana ga je nadškof Ivan Jakob Kuen Belassy 19. oktobra 1584 imenoval za lavantinskega škofa, po smrti dotedanjega upravitelja lavantinske škofije Jurija II. Agrikola. Od 1572—1584 je bila lavantinska stolica nezasedena. V pismu, s katerim ga je imenoval za škofa, pravi nadškof, da ne najde nikakšnega madeža na njem. V istem pismu se mu naroča, naj vzdržuje v Gradcu štiri gojence za duhovski stan, kolikor dopuščajo sredstva lavantinske škofije, ki je bila takrat brez dolgov, torej ni bila uprava zastonj prepuščena sekovskemu škofu. Isti dan kakor Stobej je bil posvečen za škofa tudi Martin Brenner za sekovsko škofijo.

Ker je Stobeju lavantinska škofija bila celo neznana, si je novi škof prizadeval čim prej se seznaniti z razmerami poverjene mu škofije. V dolgih letih, ko je bila škofija nezasedena, se je v Lavantinski dolini razpasel protestantizem. Najprej so odpadli plemiči, med njimi zlasti Ungnad in pa bamberški vicedom v Wolfsbergu Ivan Friderik Hoffmann. Tudi nekaj duhovnikov je odpadlo, drugi sicer niso formalno odpadli, pa so pohujšljivo živeli. Kmalu po nastopu je moral Stobej kaznovati in odstaviti nevrednega stolnega prošta in dekana. Svojemu kapitolu je spisal nova pravila, po katerih naj bi se korarji ravnali. Leta 1604 je pisal svojim kanonikom, naj ne pozabijo, da so kanoniki po pravilih sv. Avguština. Po teh pravilih naj žive, po njih se ravnajo. Vsak teden naj si prečitajo pravila. Pogosto naj se shajajo h kapitolskim sestankom, kjer naj se medsebojno opominjajo svojih dolžnosti. Pridno naj molijo. V njih hišo ženske nimajo pristopa. V koru naj vlada lep red. Kanonik, ki oskrbuje pridige, naj bo posebno učen in ob enem pobožen.

L. 1587 je škof Stobej prisostvoval pri posvečenju novega solnograškega nadškofa Volfganga Ditriha Raitenau, s katerim je pozneje imel hude spore.

L. 1595 je spremljal na Sedmograško 21 letno nadvojvodinjo Ma-

Tab. III.

7. Jurij Stobej, škof lavantinski
1584—1618.

rijo Kristino, sestro Ferdinandovo, zaročenko Sigismunda Bathory=a, sedmograškega vojvoda. To potovanje je trajalo od 9. junija do 21. oktobra 1595. Škof se je vračal domov čez Poljsko v raznih državnih poslih. Žena poljskega kralja Sigismunda III., Ana, je bila istotako sestra Ferdinandova. Ko je l. 1597 mladi nadvojvoda Ferdinand prišel na Koroško, da bi sprejel poklonstvo deželnih stanov, je škof Stobej bil med komisarji, ki so nadvojvoda sprejeli na deželni meji. Ob tej priliki si je menda stekel nadvojvodovo zaupanje ter je odslej imel veliko vlogo na dvoru in pri upravi dednih dežel. Še istega leta ga je nadvojvoda Ferdinand, poznejši cesar, imenoval za svojega tajnega svetovalca in namestnika v notranjeavstrijskih deželah. Graško namestništvo je bilo ustanovljeno l. 1580. Stobej se je branil te službe. Izprosil si je nekaj časa za premislek, a tudi papež Klement VIII. je želel, da prevzame ponujeno mu namestništvo pod pogojem, da ne bo zanemaril svoje škofije. Dne 29. novembra 1597 mu je dal dovoljenje, da prevzame to službo. Taka služba se sicer ni vjemala z določbami tridentinskega zbora, a papež mu je lahko dal spregled, ker je lavantinska škofija itak bila zelo majhna in ne daleč od Gradca, od koder jo je škof lahko vsak čas obiskal. Kot namestnik je bil Stobej slovesno vmeščen 30. septembra 1597.

Že drugo leto svojega namestništva je Stobej sestavil načrt, kako zavreti luteranski pokret in pomagati katoliški veri zopet na noge. O tem govorimo na drugem mestu, tukaj zasledujmo daljne dogodke v Stobejevem življenju. Kot namestnik je bil naslednja leta zaposlen z važnimi diplomatičnimi zadevami. L. 1598 je sklenil v Gradcu s španskim poslanikom ženitno pogodbo med nadvojvodinjo Marjeto, sestro Ferdinandovo, in princem asturskim, poznejšim kraljem Filipom III. Istega leta je prisostvoval v Gradcu posvetitvi Tomaža Hrena za ljubljanskega škofa, ki jo je izvršil papeški nuncij. L. 1600 dne 23. aprila je poročal v Gradcu nadvojvoda Ferdinanda samega z Ano Bavarsko. Pri tej slovesni priliki je imel Stobej globoko zamišljen latinski govor o vzvišenosti zakramenta sv. zakona in o velikem političnem pomenu zakonske zveze med visokima poročencema. Videti je, da je bil Stobej odličen govornik.

Svojo službo kot namestnik in svetovalec vladarjev je vzel zelo resno, da ne bi, kakor sam pravi, kje posnemal judov, ki so svetovali Ponciju Pilatu, Baraba izpustiti, Jezusa pa umoriti. Ob nastopu namestniške službe mu je neka gospa poslala darilo, on pa ji ga je takoj vrnil z opombo, da so darila za pravičnost to, kar vrv za volovske rogove ali oblak za solnce. Če bo kedaj treba, ji bo pravico prisodil tudi brez daril.

Pozno v jeseni 1598 je spremljal nevesto Marjeto in njeno mater Marijo v Italijo do Milana. Nadvojvodinji sta zapustili Gradec 30. septembra, istega dne se jima je peljal škof iz Št. Andraža nasproti do Lip=

nice.[1] Dalje so potovali potem čez Radelj ter so 1. oktobra prenočili v Marenbergu, najbrž v ondotnem samostanu dominikank, večji del spremstva je pa šel naprej do Dravograda. 3. oktobra so bili že v Velikovcu, naslednji dan v Celovcu, potem so šli naprej čez Beljak v Briksen, kjer so ostali do 26. oktobra. Iz Ferrare je poslal škof nadvojvodu svojo sodbo o načrtu nuncijevem, kako bi se avstrijske pokrajine uvedla inkvizicija za odvračanje krivoverstva. Stobejev odgovor je kratek in odločen. Razločuje med »nemškimi« pokrajinami (Štajerska, Koroška, Kranjska) in »italijanskimi« (Goriška, Tolmin, Idrija itd.). V »nemške« pokrajine uvajati inkvizicijo, je nezmiselno, ker tukaj že popolnoma gospodujejo luterani; to bi jih le še bolj razdražilo in bi utegnili vladarju napraviti kake neprijetnosti, pač pa bi kazalo uvesti inkvizicijo v »italijanske« pokrajine, ki so dotlej še bile neokužene. 13. decembra je bil že v Milanu, od koder se je vrnil na Koroško, da je po naročilu nadvojvodovem prisostvoval deželnemu zboru.

Stobejevo razlikovanje med »nemškimi« in »italijanskimi« deželami na našem jugu je prav značilno. V tem tiči ona velikanska zgodovinska krivica, ki se je godila našemu narodu skozi stoletja; bil je tu, pa ga niso hoteli poznati . . .

Stobej je bil jako praktičnega duha„ to kaže med drugim njegovo nedatirano pismo iz Ferrare na kancelarja Jöchlingerja, kako naj vladar (nadvojvoda) dvigne svojo avtoriteto, ki je bila precej padla pred objestnimi luteranskimi stanovi. Najprej naj gleda, da dobro uredi svoje gospodarstvo; reši naj se dolgov, odkupi zastavljena posestva, dohodke naj modro in varčno uporablja, da mu ne bo treba iskati posojil. Po slabem gospodarstvu mora priti vladar v odvisnost od plemstva. Nič ni bolj poniževalno za vladarja, pravi Stobej, kakor jemati od drugih, kar potrebuje. Knez mora siromake podpirati, ne pa sam beračiti.

Kako strogih nazorov je bil Stobej, kaže med drugim to, da je Jakobu Lambergu dal ukor kot namestnik, ker je mladega nadvojvoda Leopolda, ki je bil določen za škofa, zavedel na lov. Bil je prava pruska grča, odločen, nagle, včasi zbadljive narave, v svojih sklepih nepopustljiv.

Ko se je začela izvajati katoliška reformacija, se je od vseh strani pritiskalo na nadvojvoda, naj ustavi akcijo proti luteranom. Deželni stanovi so vložili posebno prošnjo, naj se jim dovoli svobodno iz-

---

[1] Tako Tangl po zapiskih potnih stroškov ki jih je še on imel pred seboj, a so se pri selitvi izgubili ali založili. Po Stobejevih pismih se pa to ne vjema. Dne 5. oktobra še piše Stobej iz Gradca, da odpotuje nevesta z materjo „pojutršnjem" (postridie), on pa en dan prej, ker ima neke opravke v marenberškem samostanu. Lahko je sicer tudi načrt spremenil, nikakor pa ni mogel odpotovati iz Št. Andraža že 30. septembra. V Briksenu tudi ni ostal le do 26. oktobra, ker je še 1. novembra pisal iz tega mesta pismo kancelarju Jöchlingerju, dočim je 4. novembra bil že v Tridentu, 20. novembra pa že v Ferrari.

povedanje luteranstva. Nadvojvoda je poslal prošnjo v Rim v presojo. Takoj se je po Gradcu raznesel glas, da se Rim boji luteranov in da bo odgovor za njih ugoden. Stobej se ni dal preplašiti, pisal je kardinalu Cintiju Aldobrandini: Ničesar se ni bati, če se odkloni prošnja; katoličani dvigajo glave, luterani so pobiti.

Ko so od nadvojvoda stanovi zahtevali, naj prekliče protiluteranske odloke, je vprašal Stobeja, kaj naj stori. Ta pa je dal kratek odgovor: »Posnemaj samega sebe! Rekel si, začel si, dokončaj!« Pod mnogostranskim pritiskom bi bil nadvojvoda morda omahnil, ko bi ga ne bil Stobej z vso zgovornostjo bodril k vztrajnosti. Ko bi bil nadvojvoda takrat popustil, bi bilo kajpada za katoliško vero vse izgubljeno in še hujše kakor poprej. Po letu 1608 se je bilo bati, da luterani zopet dvignejo glavo. Stobej je odločno odsvetoval nadvojvodu, sprejemati luterane v najvišji svet, ker potem se bo kmalu razdrlo vse reformno delo.

S patrijarhom je bil v dobrem razmerju in mu je patrijarh Franc Barbaro ob nastopu namestniške službe čestital in priporočil svojo cerkev. L. 1604 so se mu pa čedadski kanoniki zahvalili za uslugo, ker je posredoval v neki njihovi zadevi. Enako je z graškimi jezuiti bil v najboljšem prijateljstvu.

Prav ostro nasprotje je pa nastalo med nadškofom Wolfom in Stobejem. Razmerje že itak ni bilo prijazno, ker je Stobej bil namestnik avstrijskega vojvoda, s katerim Solnograd ni bil v posebnem prijateljstvu, strogi Stobej je pa tudi popolno nasprotje lahkoživega nadškofa. Do spora je pa prišlo, ker je Stobej izrekel interdikt nad mestnim sodnikom in svetovalstvom v Št. Andražu, ko nista hotela soditi neke očitne vlačuge, Neže, omožene Zach, pa tudi nista pustila, da jo sodi cerkveno sodišče. Nadškof je interdikt razveljavil, ne da bi vprašal škofa za razlog. Stobej je bil radi tega silno vznevoljen in je naravnost očital nadškofu, da odobrava prešestvo, da izpostavlja zasmehu cerkveno avtoriteto in da je tako postopanje nadškofa nedostojno.

Nadškof se je izgovarjal, da interdikt ni bil pravno veljaven, ker je bil spisan v nemškem in ne v latinskem jeziku in ker je bil izrečen nad podložniki nadškofovimi (Št. Andraž je namreč bil solnograški). Na to mu je Stobej dal še hujšo lekcijo. Interdikt je bil spisan v latinskem jeziku in si ga naj ogleda, saj ga je dobil v roke, nemški prevod so napravili drugi. Št. Andražani so sicer solnograški podložniki, pa spadajo pod dušnopastirsko oblast lavantinskega škofa. Če ni bilo kaj pravilno, je bila njegova dolžnost, opozoriti ga na to, ne pa ga javno osramotiti. Zdi se, da nadškof več drži do prešuštnikov, kakor pa do škofa, ki hoče take bolehave pojave ozdraviti. Stobeja je nadškofovo postopanje tem bolj speklo, ker je dal razveljavljenje izvršiti na praznik sv. Janeza Krstnika po nekem arhidijakonu (Mihaelu Herbstu), človeku omejenega duha in malopridnega življenja, ki je

potem še v krčmi z ničvrednimi ljudmi spopolnil svoje dejanje in psoval čez škofa. Št. Andražani so tega arhidijakona sprejeli s strelbo, poklical je pred sebe stolnega prošta in nadškofovega oskrbnika ter prečital nadškofovo naročilo. Potem so šli v cerkev in tam je arhidijakon proti škofu napravil celo pridigo, v kateri ga je imenoval nevedneža in neumneža, ki ne ve, kaj dela.

Pohujšanje ni bilo majhno; sosedni poluteranjeni Wolfsberžani so se škodoželjno muzali nad temi mučnimi dogodki. Stobej je v nadaljnih pismih opozoril tudi nadškofa, naj se ne opira na to, da je on, oziroma njegov prednik ustanovitelj te škofije, ker potem škof sploh nima nobene duhovne oblasti. S povdarkom zabrusi Stobej nadškofu v obraz: »Jaz sem napram nadškofu škof, ne pa suženj (mancipium)!« Zagrozil mu je, da se obrne na višje sodišče, če ne prekliče svojega odloka, lavantinskemu kapitolu pa je sporočil iz Gradca 23. julija 1599, da je neveljavno vse, kar je ukrenil nadškofov arhidijakon, povrh so zapadli v izobčenje vsi, ki so pri tem činu sodelovali, ker so si prilastili škofovo oblast, zlasti pa stolni prošt, ki je itak bil že odstavljen, ker je proti naročilu škofovemu pustil v samostan neke ženske in ker se je pregrešil s tisto žensko, radi katere je nastal ves ta spor. Upravo škofije je za čas svoje odsotnosti poveril stolnemu dekanu.

Kako se je potem ta stvar končala, ni popolnoma razvidno iz Stobejevih pisem, a meščani so svoje dejanje obžalovali in škof je na to preklical interdikt.

V Rimu so škofa Stobeja zelo cenili. Rektor rimskega zavoda »Germanika«, Mihael Coredam imenuje v nekem pismu Stobeja »diko episkopata« (Stepišnik n. d. str. 84). Papež Klement VIII. je 23. junija 1595 poveril Stobeju ne baš lahko nalogo, naj gre na roko nunciju Jeronimu Porzia, da se poravna spor med jezuiti in kartuzijanci.

Ta spor se je nanašal na naše kraje. Že leta 1590 je namreč takratni deželni upravitelj, nadvojvoda Ernest podaril graškim jezuitom obe spodnještajerski, takrat precej propadli kartuziji v Žičah in Jurkloštru. Kartuzijanci so bili vsled tega silno razburjeni ter so po svojem vrhovnem priorju Francu Quintana pri papežu dosegli, da se je 1592 žička kartuzija vrnila kartuzijancem, Jurklošter je pa ostal jezuitom. Kartuzijanci pa tudi tega niso mogli preboleti in tako je nastal neljub spor med jezuiti in kartuzijanci. — Isti nuncij je imel tudi nalogo, proučiti razmere in staviti primerne predloge, kako bi se v Ljubljani ustanovil jezuitski kolegij.

Ker je Rim takrat zahteval od škofov poročila o stanju njihovih škofij, se Stobej dne 23. aprila 1599 v pismu na papeža Klementa VIII. opravičuje,da še ni prišel osebno v Rim poročat o svoji škofiji. Prejšnjo jesen, ko je spremljal nadvojvodinjo v Italijo, so ga pričakovali v Rimu, pa ni prišel, ker se mu je mudilo domu k deželnim zborom, katerim je po želji nadvojvodovi moral prisostvovati. Papež mu je to

opustitev oprostil, a mu je naročil, da čim prej poroča o stanju svoje škofije. To poročilo je tedaj Stobej poslal s pismom 23. aprila 1599.

Uvodoma kratko opiše Koroško kot gorato deželo, ki je pa v dolinah zelo rodovitna na raznih sadežih. Najlepša med dolinami pa je Lavantinska dolina ob meji Štajerske. Stobej omenja tudi ljudsko etimologijo imena Lavantinska dolina, da prihaja od latinske besede lavare — prati, ker so tu od nekdaj izpirali zlato.

Na to opisuje škofijo ter pravi, da so v škofiji tri mesta: Sv. Andraž, Labod in Dravograd, na Štajerskem pa je šest trgov: Marenberg, Schwamberg, Muta, Landsberg in Št. Florjan. V Dravogradu je zborni kapitol s šestimi kanoniki in proštom na čelu; ni bogat, pa tudi ne prereven. Samostanov je v škofiji šest: benediktinci v Št. Pavlu, avguštinci na Muti, premonstratenci v Schwambergu, frančiškani, zvani »Gaudentes« (kje, ne pove), dominikanke v Marenbergu in redovni kanoniki sv. Avguština pri Sv. Andražu. Benediktinci, avguštinci, frančiškani in premonstratenci so izvzeti izpod škofove oblasti. O njih pravi Stobej, da so vse drugo, kakor to, kar se imenujejo; žive razuzdano, za svoja pravila se ne zmenijo. Pač pa hvali redovnice in redovne kanonike. O župnikih pravi, da niso sumljivi radi krivoverstva.

Plemstvo je luteransko, mesta večinoma tudi. Škofijo je našel v bednem stanju, blizu propada, pa jo je za časa svoje uprave dvignil. Kar je prej manjkalo, sedaj cvete: vera, pobožnost, strah božji. Zapuščene in razpadajoče cerkve so sedaj obnovljene in olepšane. Tudi škofijsko palačo je prenovil, da izgleda kakor nova. Dohodke je istotako zboljšal, dolga ni nobenega napravil, dasi je za stavbe potrošil nad 10.000 goldinarjev. Škofije nikdar ni zapustil, razen v državnih poslih. Za sebe ali svoje sorodnike ni ničesar pridržal. Nekdaj prazna stolnica je sedaj polna, nekdaj so bili katoličani redki, sedaj so redki krivoverci. Ljudstvo ni moglo biti dobro, ko je pa duhovščina bila krivoverska. Videti škofa na pridižnici, je bila prej velika redkost, on (Stobej) pridiguje, če ni odsoten, vsako nedeljo in praznik.

Dne 4. novembra 1600 je dobil Stobej od Klementa VIII. zelo pohvalno pismo za svojo gorečnost, pobožnost in modro ravnanje.

Početkom leta 1604 je zopet poročal papežu Klementu VIII. o svoji škofiji, ki jo je pred kratkim vizitiral. Videl je reči, na katere niti misliti ne more brez boli. Pred kratkim je meščane in kmete privedel iz krivoverstva nazaj v katoliško cerkev, a sedaj ne vedo, kaj naj verujejo in kaj jim je izpolnjevati, ker ni nikogar, ki bi jih učil. V vinogradu Gospodovem manjka delavcev. Zato priporoča Stobej, naj se na Koroškem ustanovi jezuitski kolegij, ker to bi bilo najboljše sredstvo za vzgojo dobrega duhovskega naraščaja. V tej zadevi se je obrnil tudi na kardinala Cintija Aldobrandini in mu predlagal, naj se proštija v Dobrlivasi, ki je itak brez prošta in ima le malo korarjev, porabi za ustanovitev jezuitskega kolegija v Celovcu. To bi tudi patrijarhu prav prišlo, ki tudi potrebuje dobrega duhovskega naraščaja.

Aldobrandini mu je odgovoril, da bo primeren odgovor došel po graškem nunciju.

Takrat je šlo za to, da bi Stobej postal kardinal, nadvojvoda je to želel in Rim bi bil gotovo ustregel njegovi želji. A Stobej je bil res nesebičen mož. Leta 1604 piše nadvojvodu in ga prosi, naj ga nikar ne priporoča za kardinalsko čast. Kardinalski klobuk ga prav nič ne mika, s svojim položajem je zadovoljen in si ne želi nikakšne spremembe.

Dne 28. septembra 1608 je prosil nadvojvoda, naj ga razreši od namestniške službe, deset let je že namestnik, star je že čez 70 let. Zanaprej želi skrbeti le za svojo škofijo in za svojo dušo. V nedatiranem pismu na Ludovika Coloredo pravi, da se je doslej popolnoma žrtvoval državi, sedaj so mu moči opešale, zlomile so ga mnoge skrbi in leta. Preostaja mu le še grob, zato je treba, da se sedaj pobrine za svoje lastne zadeve. V pismu na nadvojvodovega spovednika Jerneja Villerja novembra 1608 piše, da se v življenju nikdar ni vdajal brezdelju. Če je dobil kdaj prost čas, je šel v svoj Tuskulum, na posestvo, tam je obrezoval trsje, sadil, vezal, sekal, stavil in podiral kakor kak viničar. Zvečer je potem doma reševal svoje akte, potem se pečal z Muzami, dokler ni zaspal. To je bilo njegovo razvedrilo.

Leta 1609 toži, da so se mu noge odprle in ponovno prosi nadvojvoda, da ga reši namestniške službe. Za njegovega namestništva so bili opetovani boji s Turki in ogrskimi vstaši, veliko skrbi mu je delalo reformno delo, sedaj ni sposoben več, da bi nosil tako težko breme.

Dasi nerad, je nadvojvoda v prvih mesecih 1609 ugodil njegovi prošnji, toda še istega leta je bila Stobeju poverjena nova važna služba. Meseca septembra je poslal nadvojvoda k njemu svojega spovednika v nujni in važni zadevi. Stobej je bil takrat bolan in ni mogel v Gradec, a kmalu je prišel nov sel, naj čim prej mogoče pride v Gradec. Nadvojvodov brat Karol je namreč postal nadškof v Breslavi. Ker je pa bil še mlad, ga niso mogli prepustiti samemu sebi. Sklenili so, dati mu pomočnika in vodnika in za takega je bil določen S t o b e j. Tako pride t r e t j i lavantinski škof v Breslavo in prevzame upravo te škofije. Zanimivo je, da je še ta čas v Breslavi živel spomin na oba lavantinska škofa, ki sta pred blizu poldrugim stoletjem došla od lavantinske stolice na breslavsko. Nekako leto dni je Stobej upravljal breslavsko škofijo in jo uredil, zlasti je poravnal stari spor med kapitolom in škofom, ki je nastal že pod prejšnjim škofom, napeljal je tudi prijateljsko razmerje med nadškofom in šleskim plemstvom. Papež Pavel V. mu je meseca oktobra poslal laskavo pismo, v katerem hvali njegovo gorečnost in trud pri upravi breslavske škofije. Stobej je potem sam prosil, da ga odvežejo od te službe, nadvojvoda Ferdinand mu je početkom leta 1611 tudi dovolil, da se vrne domov. Meseca maja tega leta je bil že v Št. Andražu.

Dasiravno je dobil Stobej od papeža Pavla V. (1605—1621) pohvalno pismo, vendar mu je pod tem papežem bilo stališče v Rimu zelo

otežkočeno. Očrnili so ga, da je o papežu govoril nespoštljivo. Kardinal Borghese, državni tajnik Pavla V. je naročil leta 1609 graškemu nunciju, naj se pritoži pri nadvojvodu zoper Stobeja. To ga je hudo speklo, kakor je razvidno iz njegovega pisma kardinalu z dne 22. aprila. To da je prva pritožba zoper njega v tej stvari. Boli ga, da ga je kardinal zatožil pri nadvojvodu, ne da bi ga bil prej poklical na odgovor in se prepričal, je li to resnično. Dvanajst let, pravi Stobej, je že služil domovini, vladarju in papežu, sedaj pa je zatožen, da je čez papeža nedostojno govoril! Za priče kliče katoličane, katere je vedno branil, in protestante, katere je vedno pobijal. Nihče mu ne more v njegovem življenju očitati kakega madeža; njegovo razmerje do papeža potrjujejo pisma Klementa VIII. in najznamenitejših kardinalov. Prosi, naj se mu naznanijo obrekovalci, da se bo mogel braniti. Proti koncu maja 1609 se je znovič obrnil na kardinala, naj mu vendar naznani, kdo ga je očrnil, da se bo mogel braniti. Če je kardinal poslušal obrekovalce, naj posluša tudi njega. Ob enem že namiguje, kdo je bil to, ki ga je očrnil.[1] V Gradcu se je namreč splošno govorilo, da je bil to prejšnji nuncij sam (Ivan Krstn. Salvago). Stobej je zadel pravo, zato Borghese tudi ni hotel izdati, kdo ga je zatožil. Pač pa mu je dal zbadljiv in nemilosten odgovor, češ, čas je že, da začne vizitirati svojo škofijo; če so ga do sedaj prečili javni posli in razne skrbi, izpolnjevati službo, ki je za angelska ramena pretežavna, bo odslej (ko ni več namestnik) lahko živel mirno in prijetno, če bo živel le Bogu in svoji škofiji. Tudi v pismu kardinala Borghese graškemu nunciju z dne 8. marca 1608 stoji pikra opazka, da se od lavantinskega škofa ne more drugo pričakovati kakor predsodki proti cerkveni oblasti.[2] Iz tega je razvidno, da je v Rimu bil močno očrnjen. To je vzbodlo Stobeja. V nedatiranem pismu na kardinala odločno odklanja obdolžitev, češ, v svojem življenju ni ničesar storil, kar bi moral obžalovati. Od nadvojvoda samega je pozitivno zvedel, kdo ga je očrnil. Prejšnji nuncij ga je očrnil v Rimu, sedanji (Peter Antonij, škof trojanski) pa pri nadvojvodu. Kaj se mu je podtikalo, pa še sedaj ne ve. Če je nuncij kaj takega opazil, je bila njegova službena dolžnost, da ga opomni. Dan za dnevom je bil njegov gost, hodil na oddih na njegova posestva; še pred odhodom ga je obiskal na njegovem domu, poveličeval njegove zasluge in ga zagotavljal, da bo o vsem tem obvestil apostolsko stolico. V Rimu pa ga je črnil! Kriv pa je tudi novi nuncij, ki je zasnovano prejo predel naprej. Tudi on je bil njegov pogostni gost, sprehajal se

---

[1] Stepišnik v imenovanem spisu (str. 86) pravi, da je negotovo, kdo je Stobeja v Rimu očrnil. A stvar je dovolj jasna iz samih pisem Stobejevih. Tudi iz nuncijevih poročil v Rim je razvidno, da nuncij Stobeju ni bil prijatelj, čeravno se mu je v lice takega delal. — Gl. o tem M. Premrou v „Časopisu" 1923, str. 18.

[2] Dal Vescovo di Lavanto non si può aspettare altro che pregiudizij à la giurisdittione ecclesiastica. — Premrou M., Visita Apostolica del nunzio di Graz . . . 1608 v „Studi Goriziani" vol. V. 1927.

po njegovih vrtovih, za hrbtom pa ga tožil pri nadvojvodu. Nič ne pomaga izgovor, da je izvršil le, kar mu je bilo naročeno. Nuncij namreč mora izvršiti naročila le, če ve, da temeljijo na resnici, če pa uvidi, da temeljijo na napačnih informacijah ali drugače niso umestna, pa jih mora pridržati in v Rim sporočiti dejanski položaj.

Stobej brez ovinkov pove, da vse to izvira iz zlobe in zavisti. Prejšnji nuncij je bil znan kot lahkomišljeni opravljivec, ki je hotel glavno zaslugo pri reformaciji pripisati sebi, zato mu ni bilo prav, da je Stobej storil več kakor on.

Končno so menda v Rimu sprevideli, da se Stobeju dela krivica. Papež Pavel V. mu je začetkom leta 1614 izrazil svoje prepričanje, da bo sedaj, ko ni več namestnik, vestno in marljivo izpolnjeval svojo škofovsko službo.

V boljšem razmerju kakor z nadškofom Wolfom Ditrihom, je bil Stobej z njegovim naslednikom Markom Sitihom. Koncem septembra 1612 se je Stobej napotil v Solnograd k posvečevanju in ustoličenju novega nadškofa. Sedmi dan svojega potovanja iz Št. Andraža je prišel ob lepem vremenu, pa po zelo slabih cestah v Solnograd. Eno miljo pred Solnogradom mu je prišel nasproti kanonik Schrattenbach v spremstvu plemičev in čete konjikov. Med bučanjem trobent so ga spremili v nadškofijski dvor, kjer so mu odkazali sobane prejšnjega nadškofa. Dne 7. oktobra je bil novi nadškof posvečen in naslednjega dne ustoličen. Posvetitev je izvršil rezenski škof v navzočnosti mnogoštevilnih grofov, baronov in drugega plemstva. O novem nadškofu pravi Stobej v nekem pismu, da je bil jako ljubezniv ter je izrazil željo, da čim prej skliče sinodo, ustanovi kolegij, zboljša duhovščino in obnovi versko življenje.

Dasiravno hud nasprotnik luteranov, je v zasebnem občevanju Stobej prav prijazno in priljudno občeval s protestantskimi plemiči. Ko je bival v Št. Andražu, je večkrat sosedne graščake povabil v goste, zlasti redno vsako jesen na Martinov večer.

Proti koncu svojega življenja je spisal Stobej nekake spomine (pro memoria), iz katerih je razvidno, da ga je na stara leta zapuščal spomin in se tudi v gostobesedni samohvali kažc njegov pruski značaj. Med drugim pravi, da je vladal škofijo 45 let, dejanski je pa škofoval le 34 let. Ob njegovem nastopu da je bila škofija celo zanemarjena, ljudstvo sodomitsko, duhovščina krivoverska, sedaj pa da je vse drugače, a papeški nuncij je videl tudi v njegovi škofiji še mnogo nereda, četudi je morda gledal prečrno.

O stolni cerkvi pravi, da je dal predreti zvonik ter tako spravil v cerkev več luči in zraka, v prezbiteriju da je dal posneti zid in tako povečal prostor. S tem pa nikakor ni stavbe zboljšal. Predreti ni mogel zvonika, ker tudi poslej kakor prej sta stala dva zvonika ob straneh, nadomestil je pač menda stari gotski portal z novim, renesanškim, bolj prostornim. S tem pa, da je v prezbiteriju dal posneti zid, je dobil pač

malo prostora, poslabšal je pa s tem jakost zidovja. Nadalje pravi, da je mesto ilovnatega tlaka v cerkvi dal napraviti tlak iz opeke. Če je to res, je dotlej stolnica res imela reven tlak, a z opeko ga tudi ni posebno zboljšal.

A brez ozira na to pretiravanje in starostno pozabljivost se mora vendar priznati, da je Stobej izvršil velike reči ter spada nedvomno med najznamenitejše škofe, ki so sedeli na lavantinski stolici.

Kakor je razvidno iz nekega pisma Stobejevega (Epistolae 303—304), je spisal tudi neko knjižico o vzgoji in izobrazbi duhovščine ter v njej podal tudi poglavitne resnice katoliške vere, torej nekak katekizem ali lahko umljiva dogmatika. To delce je posvetil nadvojvodu Karolu, nadškofu breslavskemu. Poslal jo je v oceno nekemu Ivanu Deckerju, ki hvali knjižico in priporoča, da bi se natisnila. Vendar pa je knjižica ostala najbrž v rokopisu. Spisal je še neki dostavek o reformaciji. Tudi to hvali Decker, pa menda tudi ni izšlo.

Dve leti pred smrtjo je Stobej ustanovil pri Sv. Andražu bolnišnico usmiljenih bratov, ki je pozneje prenehala.

Malo pred smrtjo je meseca januarja 1618 dokončal svoje memoare in jih sklenil z nekako oporoko, ko pravi, da želi umreti v tisti veri, ki jo uči katoliška cerkev, in katero so ga učili njegovi starši.

Proti nikomur nima nikakšne pritožbe in prosi tudi druge odpuščanja za morebitne žalitve. Svojo škofijo je nastopil zapuščeno in zanemarjeno, sedaj je vse prenovljeno. Ob njegovem nastopu je bilo nekaj novega, videti škofa na pridižnici. Svojo škofijo je zapustil le na višje povelje, ko je moral iti kam po državnih poslih ali da je pomagal nadvojvodu Karolu pri upravi breslavske škofije. Dal je postaviti tudi več kmetskih hiš in naselil prazno zemljo.

Kar je dal svojemu nečaku, Martinu Palmaburgu, mu ni dal iz cerkvenih dohodkov, marveč iz lastnih prihrankov in daril, ki jih je dobil od nadvojvoda.

Že dalje časa je želel škof videti grad Töllerberg pri Velikovcu, ki ga je bil sam nakupil in poklonil svojemu nečaku Martinu, kraljevemu češkemu dvornemu svetniku. Dne 10. septembra 1618 se je z velikim spremstvom 12 oseb in z 12 konji napotil tja. Iz Töllerberga je 12. septembra napravil izlet v Celovec, kjer je v jezuitski cerkvi hotel biti pri sv. maši. Pri cerkvenih vratih je nenadoma padel v znak; zadela ga je kap. Čez nekaj dni so ga odpeljali nazaj v Töllerberg, kjer ga je 19. septembra znovič zadela kap. Večinoma je bil brez zavesti, le vmes je prišel nekoliko do zavesti. Prejemši sv. zakramente za umirajoče, je 23. oktobra med 3. in 4. uro zjutraj izdihnil svojo dušo. 26. oktobra je neki kmet na priprostem vozu, brez vsake svečanosti, odpeljal mrtvo truplo v Št. Andraž, kjer so ga končno pokopali v stolnici 12. decembra, v prezbiteriju na listni strani, kjer si je sam bil izvolil grobnico. Nagrobni spomenik si je tudi sam dal napraviti in je v

ta namen porabil nagrobnik iz rdečega marmorja svojega prednika Petra (!).

Škof Jurij Stobej ima za katoliško cerkev v avstrijskih deželah velike zasluge. Za oni čas je bil visoko učen, nesebičen, spreten, izkušen in previden diplomat, izvrsten poznavalec ljudi, v svojih sklepih trden in dosleden.

Njegovo življenje in delovanje, zlasti kot namestnika bi trebalo obdelati v posebni monografiji, tukaj smo se morali omejiti le na najvažnejše reči.

3. Oglejski patrijarhi do konca 16. stoletja.

De Rubeis O. P., Monumenta Ecclesiae Aquilejensis. Argentinae 1740. — Marcuzzi Giac., Sinodi Aquileiesi. Udine 1910. — Renaldis Girol., Memorie storiche dei tre ultimi secoli del Patriarcato d'Aquileia. Udine 1888. — Gruden dr. Jos., Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju . . . Ljubljana 1908. Isti, Zgodovina slovenskega naroda, izd. Mohorjeva družba.

Še bolj kakor pri Solnogradu se kaže propadanje pri Ogleju od druge polovice 13. stoletja naprej in dovede leta 1420 do izgube svetne države in končno 1751 do ukinitve patrijarhata. Le preresnično je, kar pravi De Rubeis v uvodu k svoji zgodovini oglejske cerkve, da so si patrijarhi s svetno vlado nakopali ogromne skrbi, ki so jih mnogokrat bolj gnale za svetnim gospodstvom kakor za duhovno upravo škofije; vsled tega so nastajali nešteti prepiri, vojne, poboji, sovraštvo na vse strani. Svojo državo so morali često braniti z orožjem, pa niso bili kos svojim mogočnim sosedom.

Časi so se spremenili; nekdaj je cesar iz državnih interesov dal patrijarhom svetno oblast nad nemajhno državico, polagoma so se pa pojavili sosedi, ki so iz »državnih ozirov« želeli, da ta država izgine. Na eni strani Benečani, na drugi strani drzni goriški grofje, potem avstrijski vojvodi in končno cesar sam. Med temi ognji je životarila patrijarhova država, politične skrbi so patrijarhom izčrpavale skoraj vse moči, versko življenje pa je silno trpelo, zlasti za pokrajine »onstran gora«, to je za naše kraje, so se malo brigali in pozneje se niti smeli niso.

Patrijarhi so navadno imeli svoje namestnike ali pomožne škofe, ki so v njih imenu opravljali cerkvena opravila, za katera je treba škofovskega reda. Navadno so bili to pičenski škofje (Pedena v Istri), redkeje iz Novega grada ali Senja. Za našo zgodovino so ti vikarji v nekem oziru večjega pomena, kakor patrijarhi. Do XV. stoletja so znani sledeči vikarji: Popo I. 1194—1202; Popo II. 1215—1255; Oto 1247—1256; Fr. Odrisius Betrami, dominikanec 1309; ft. Enoch, avguštinec 1315—1324; vsi pičenski škofje. Kancijan II., škof emonski (Novi grad) 1330; Simon Protiva, dominikanec, škof senjski.

Za Bertoldom sede na patrijarški stolici skoraj izključno sami Italijani. Ob enem se začne vrsta patrijarhov, ki v boju med papežem in cesarjem stoje na papeževi strani. Prvi Bertoldov naslednik je bil Gregor de Montelongo (1251—1269). Poprej je bil notar papeža Inocencija IV. in naslovni škof tripolitanski. Za patrijarha je bil imenovan 29. novembra 1251, a nastopil je šele v januarju naslednjega leta.

Najprej mu je delal težave koroški vojvoda Ulrik, ki mu je napravil ogromno škode. Končno sta se pomirila in mu je vojvoda v povračilo za storjeno škodo priznal med drugim oblast nad Ljubljano ter obljubil vrniti Slovenjgradec.

Kmalu potem ga je napadel goriški grof Albert ter ga nekega jutra koncem julija 1267 ujel v postelji in potem za sramoto bosega in razgaljenega gnal na kljusetu (ali po drugih na muli), obrnjenega z licem proti repu skozi Gorico. Za ujetega patrijarha so se zavzeli Benečani, zlasti pa češki kralj Otokar in solnograški nadškof Vladislav ter je bil čez mesec dni izpuščen iz ječe. Nekatere listine tega patrijarha se nanašajo tudi na naše kraje, kakor je omenjeno na dotičnih mestih. Patrijarh Gregor je umrl 8. septembra 1269.

Za njim je bil izvoljen za patrijarha Filip, brat koroškega vojvoda Ulrika in odstavljeni nadškof solnograški, toda papež Gregor X. tega pustolovca ni hotel priznati za patrijarha. Na to je bil imenovan za patrijarha Rajmund Torriani ali »della Torre« (1273—1299). Tudi njegova vlada je polna bojev z goriškimi grofi, z Benečani in z Milanci, kjer mu je celo nadškof bil sovražen. Dočim je solnograški nadškof v svojo škodo podpiral Rudolfa Habsburškega proti Otokarju Češkemu, je patrijarh Rajmund že takrat jasno spoznal, da njegovi cerkveni državi preti največja nevarnost od Habsburžanov.

Vkljub mnogim svetnim skrbem vendar patrijarh Rajmund ni zanemarjal cerkvenih poslov. Leta 1282 je sklical v Oglej sinodo, da bi dvignil vsled neprestanih bojev močno zmajano disciplino. V tej sinodi je patrijarh zaukazal, naj se v celi patrijarhiji praznuje praznik sv. Mohora in Fortunata ter spominjata v dnevnih molitvah (ferijalnih oficijih). Nekatere določbe te sinode so prav značilne za takratni čas. V neprestanih bojih so večkrat cerkve in zvonike spreminjali v trdnjave, posledica tega je bila, da jih je sovražnik večkrat razdejal. Na potu so prijemali, napadali in celo ubijali duhovnike, škofe in celo papeževe odposlance. V dolgem poglavju se obrača proti napadovalcem cerkvenih oseb ter določa kazni za slučaj, da kdo vjame in zlostavlja patrijarha, kakor se je to zgodilo Gregorju, ali ga celo ubije, kakor se je nekaj desetletij pozneje zgodilo Bertrandu. Dogajalo se je, da so višje rede sprejemali ljudje, ki so imeli na vesti razne zločine, da bi se izognili zasledovanju svetne sodnije, ker cerkvena sodišča so veljala za milejša, in so končno upali na kakkoli način se tudi tem izmuzniti. Zato je sinoda škofom oglejske patrijarhije prepovedala, deliti višje rede tujim in nepoznanim klerikom brez spričevala lastnega

škofa. S solnograškim nadškofom, bivšim lavantinskim škofom, Konradom IV. je sklenil prijateljsko zvezo, da bi se zavaroval proti Habsburžanom in koroškim vojvodom.

Patrijarh Rajmund je umrl 23. februarja 1299 ter so ga pokopali v oglejski stolnici, v kapeli, ki jo je on sam dal postaviti.

Rajmundov naslednik je vladal le kratko časa. Leta 1299 je papež Bonifacij VIII. imenoval za patrijarha kapuanskega nadškofa Petra Gerra, ki je umrl že 19. februarja 1301. Tudi ta kratka njegova vlada je bila polna nemirov in bojev z upornimi velikaši. Po njegovi smrti je večina kanonikov izvolila za patrijarha Pagana della Torre, nečaka patrijarha Rajmunda, drugi so pa zahtevali Otona Ortenburškega. Papež Bonifacij VIII. je zavrgel oba ter samolastno imenoval padovanskega škofa Ottobona Razzi (1302—1315). Pagan je pa šel za škofa v Padovo. Ottobono je sklenil mir z Benečani, zato pa je imel tem več bojev z goriškim grofom in drugimi velikaši. Ko je bil sklican vijenski občni cerkveni zbor (15.), je patrijarh sklical provincijalno sinodo, preden je šel v Vienno. Vijenski cerkveni zbor se je začel leta 1311, zadnjo sejo je pa imel 16. maja 1312. Vrnivši se domov, je patrijarh zopet sklical sinodo, kjer je razglasil sklepe vijenskega koncila. Priorju žičke kartuzije je poveril zasledovanje raznih krivovercev, ki so se potikali po patrijarhiji »onstran gora«, torej po naših krajih. Njih zmote so se nanašale na daritev sv. maše, na zakramente, blagoslovila in redovniško življenje. De Rubeis jih imenuje »adamite«.

Patrijarh Ottobono je umrl 13. januarja 1315. Po njegovi smrti je papež razveljavil izvolitev oglejskega kanonika in naddijakona Gilona ter za patrijarha imenoval milanskega nadškofa Kastona della Torre (1317—1318), ki je pa umrl že čez leto dni. Ko se je vračal iz Avignona, se mu je jezdečemu v Florenciji nenadoma konj vzpel na zadnje noge in padel vznak ter pod seboj ubil patrijarha. Svoje škofije niti videl ni.

Sedaj je papež Ivan XXII. imenoval za patrijarha padovanskega škofa Pagana della Torre, ki 1301 ni dobil potrjenja (1319—1331). Pagan je bil sicer skrben cerkveni dostojanstvenik in si je prizadeval, dvigniti disciplino, ki je bila zelo padla. Škofijo in svojo cerkveno državo je našel v velikem neredu. Prvo leto svoje vlade je sklical škofijsko sinodo v Videm, poglavitno, da bi dobil denarnih sredstev, ker so bile finančne razmere zelo slabe. Tudi dve leti pred smrtjo, leta 1229 je sklical škofijsko sinodo, kjer so bili raznim cerkvam predpisani denarni doneski. Z goriškimi grofi in z avstrijskim vojvodom Friderikom Lepim je živel v prijateljskem razmerju. Zapletel se je pa v dolgotrajno vojno z Milanci, ker je hotel pomoči do vlade svoji rodovini. Njegova stranka je doživela popoln poraz in vrh tega so nastali še domači prepiri. Tudi z goriškimi grofi in s Frankopani, svojimi bivšimi zavezniki je imel hude boje proti koncu svojega življenja. Umrl je 19. decembra 1331 v Vidmu, pa še po smrti ni imel

miru. Ko so mrtvo truplo peljali v Oglej k večnemu počitku, so sprevod napadli tolovaji ter ugrabili mrliču ves nakit in dragoceno obleko. Razgaljeno truplo so kmetje našli na polju in ga prepeljali v Oglej.

Paganov naslednik je bil Bertrand de Sancto Genesio (St. Ginnes), engoulemski dekan v nadškofiji Bordeaux na Francoskem (1334—1350). Bertrand je bil rodom Francoz, poprej profesor cerkvenega prava na vseučilišču v Tuluzi (Toulouse), potem svetovalec na papeškem dvoru v Avignonu. Bertrand je eden najznamenitejših patrijarhov poznega srednjega veka, moder državnik, hraber vojak, skrben oče svojim podložnikom, dobrotnik cerkva, globoko pobožen; lastnosti, ki se redko najdejo skupaj. Bil je v dobrem prijateljstvu s češkim kraljem in nemškim cesarjem Karolom Luksemburškim, ki ga je podpiral v boju z avstrijskim vojvodom, z goriškim grofom in domačimi upornimi plemiči. Ko je bival v taboru pred Gorico, je na božično noč opravil polnočko v viteški opravi pod cerkvenimi oblačili. V spomin na to so se vsi njegovi nasledniki, dokler je patrijarhija obstajala, držali te navade in še pozneje je v Gorici, v Čedadu in Vidmu dijakon držal meč v roki in svoj čas imel čelado na glavi, ko je pri polnočki pel evangelij.

Patrijarh Bertrand je rešil mnogo izgubljenih ali zastavljenih cerkvenih posestev, Slovenjgradec je pa prepustil Ulriku Pfannbergu. Sklical je štiri sinode, dve provincijalni in dve škofijski, kjer je obnovil naredbe svojih prednikov in dodal nove, da bi dvignil disciplino in versko življenje. L. 1339 je ponovil ukaz, naj se v patrijarhiji obhaja praznik sv. Mohora in Fortunata. Zlasti se je boril proti razkošju v obleki, ki se je takrat razpaslo. Dne 30. marca 1335 kara duhovščino Savinjske doline , ker je cerkveno pokopavala očitne in nespokorjene oderuhe in izobčence, samolastno odločala o zadevah razporok ter ščitila in dajala potuho ničvrednim duhovnikom.[1] Proti nevrednim samostanskim predstojnikom in duhovnikom je bil strog, gnezda roparskih vitezov je neusmiljeno razdrl, za reveže je očetovsko skrbel in skušal tudi dvigniti trgovino v svoji državi, kateri so roparski vitezi največ škodovali. S tem pa si je nakopal smrtno sovraštvo podivjanih klativitezov. Ko se je 6. avgusta, bilo je v nedeljo, proti večeru napotil iz Padove, kjer je papeški legat skušal izmiriti patrijarha in goriškega grofa, v Videm, je zadel ob sovražno tolpo. V nastalem boju je bil patrijarh z mečem preboden in je izkrvavel, spremstvo pa se je razbežalo. Drugi dan so ga mrtvega prepeljali v Videm in pokopali pred velikim oltarjem.

Njegov naslednik je dal leta 1352 truplo izkopati in javno izpostaviti. Pri tej priliki je navrelo v Videm ogromno ljudstva, Furlani, Slovenci, Nemci in celo Ogri. Zdel se je kakor živ. Leta 1599 je bil prištet med svetnike.

---

[1] Orožen, III., 14.

Nikolaj Luksemburški (1350—1358) je bil polbrat cesarja in kralja Karola IV. Na cesarjevo željo ga je papež Klement VI. imenoval za patrijarha. Cesar je hotel imeti na oglejski stolici zanesljivega človeka, ker so Habsburžani, tekmeci Luksemburžanov, spravili v svojo oblast alpske dežele. Ko je ogrski kralj Ludovik napovedal Benečanom vojno, je patrijarh Nikolaj bil njegov zaveznik, napadel je benečanski Gradež in odnesel ostanke sv. Mohora in Fortunata.

Že patrijarh Bertrand je dobil od papeža dovoljenje, ustanoviti v Čedadu vseučilišče, kar bi bilo sila važno za naše dežele. Karol IV. je na prošnjo svojega brata že izdal ustanovno pismo, žal, da do izvršitve ni prišlo, ker je ugovarjalo padovansko vseučilišče, ki se je balo, da bo vsled novega vseučilišča v bližini trpelo škodo. Patrijarh je svojemu bratu daroval dva zvezka dragocenega rokopisa Markovega evangelija (štivanski ali čedadski evangelij), ki je zato znamenit, ker so na nekaterih listih podpisani slovenski romarji iz 9. in 10. stoletja.

Leta 1357 je sklical škofijsko sinodo v Oglej, kjer je obnovil odredbe svojih prednikov, prav posebno pa se odloki te sinode obračajo proti nasilnikom tistega časa, pred katerimi ni bil nihče varen, zlasti pogostoma so se dogajala ubojstva duhovnikov. Sinoda nam podaje sliko nepopisne sirovosti in propalosti zlasti v Furlaniji.

Leta 1358 dne 29. julija je umrl patrijarh Nikolaj. Naslednik mu je bil Ludovik — zopet iz rodovine Torriani ali della Torre (1359—1365). Ta patrijarh si je izkusil veliko skrbi, stisk, bridkosti in poniževanja. Ves čas se je imel boriti s hudim nasprotnikom, avstrijskim vojvodom Rudolfom IV. Tudi Aufensteini, ki so imeli oglejske zajme na Koroškem, so mu odrekli pokorščino. Vojvoda Rudolf je premagal patrijarhove čete in prodrl globoko v Furlanijo. Patrijarh se je moral ponižati in iti na Dunaj prosit miru, ki ga je dosegel le pod pogojem, da odstopi vse oglejske zajme po Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, na Krasu in v Slovenski krajini vojvodu Rudolfu.

S tem je dejanski svetna oblast patrijarhova v naših deželah prenehala. Ne bo dolgo, pa bo tudi njegova duhovna oblast v naših krajih postala samo senca. — Tudi po dunajskem miru še ni bilo konca prepirom in bojem. Končno je smrt vojvodi Rudolfu in patrijarhu Ludoviku istega leta izvila orožje iz rok. Patrijarh je umrl 30. julija 1365. Vkljub težavnim razmeram je vendar imel dve sinodi, o katerih se pa odloki niso ohranili.

Pri izbiri novega patrijarha je zopet cesar Karol IV. uveljavil svoj vpliv in papež Urban V. je imenoval za patrijarha nekdanjega njegovega kancelarja, takrat augsburškega škofa Markvarda de Randeck (1365—1381), ki se je dolgo branil, sprejeti to čast, ker so bili v patrijarhiji, zlasti v Furlaniji, veliki neredi. Končno se je udal papeževi in cesarjevi želji. Z velikim sijajem je nastopil vlado o Božiču 1365. Vladal je v ugodnejših razmerah kakor njegov prednik. Obnovil

je oglejsko stolnico, ki jo je potres leta 1348 hudo poškodoval. Leta 1366 in 1378 je imel škofijsko sinodo, o kateri pa sicer ni nič znano.

Proti koncu svoje vlade se je tudi on zapletel v vojno z Benečani kot zaveznik ogrskega kralja Ludovika. Konca te vojne pa ni učakal, ker je umrl v visoki starosti 3. januarja 1381. On se po pravici lahko imenuje zadnji patrijarh, ki je uveljavil svojo oblast v celem obsegu. Bil je dobrohoten napram visokim in nizkim, milostljiv in darežljiv napram vdovam in sirotam.

Po njegovi smrti je papež poveril upravo patrijarhije Filipu Alençonu, ki je takrat že bil kardinal. Zadel pa je na odpor. Mesto Čedad in nekateri velikaši so ga priznali, Videm in drugi pa ne. Izjavili so, da ga priznajo le, če bo po starem običaju izvoljen ali če odloži kardinalski klobuk. Za patrijarha so si Videmčani želeli Tristana Savorgnana. Vzroki tega odpora so pa globlji. Na oglejsko cerkev meče že svoje dolge in temne sence zapadni cerkveni razkol, kakor smo prej videli tudi pri Solnogradu. Duhovi so bili že razdvojeni; šlo je le za to, katerega papeža se naj oklene patrijarh. Razkolniško strankarstvo se je v patrijarhiji tako zagrizlo v ljudi, da so drug drugemu požigali hiše in se medsebojno pobijali.

Radi neprestanih nemirov je bil Filip odpoklican od uprave patrijarhije in za patrijarha imenovan stričnik cesarja Karola IV., Ivan (V.) Sobieslav, nadškof olomučki (1388—1394). Šele proti koncu leta 1388 je prišel v Furlanijo, pa je s svojim posvetnim življenjem in oholim nastopom kmalu odbil vse od sebe. Meseca februarja 1389 je bil umorjen odličen furlanski plemič Friderik Savorgnano. Sum je padel na patrijarha, da se je to zgodilo z njegovim znanjem. Ta sumnja se je tem bolj utrdila, ker patrijarh ni kaznoval morilcev, ki so bili dobro znani. Gnev proti njemu je rastel bolj in bolj. Savorgnana so hoteli zarotniki maščevati in so patrijarha Ivana 12. oktobra 1394 z meči posekali. Ogorčenost proti njemu je bila tolika, da so ga morali natihoma po noči pokopati v videmski katedrali.

Početkom leta 1395 je papež Bonifacij IX. imenoval za patrijarha konkordijskega škofa Antonija Gaetani (1395—1402). Ta je bival vedno le na papežkem dvoru in končno ga je papež 1402 imenoval za kardinala, vendar mu je še naprej ostal priimek »Akvilejski«.

Za patrijarha je bil sedaj imenovan Anton Panciera (1402—1409). Priznal ga je le en del, drugi pa ne. Kakor je imela cerkev dva papeža, tako tudi Oglej dva patrijarha. Patrijarh Anton Panciera je bil poseben prijatelj celjskega grofa Hermana II. Nekdo ga je pa zatožil Gregorju XII., da mu ni zvest. Gregor XII. je leta 1409 Panciera odstavil in nastavil Antona de Ponte. Panciera se je na to pridružil pizanskemu papežu Aleksandru V., Anton de Ponte pa niti ni mogel nastopiti oglejske stolice. Janez XXIII. je Antona Panciera l. 1411 imenoval za kardinala, pa se je tudi še poslej imenoval »Oglejski« (Aquileiensis).

V letih 1418—1420 so Benečani storili konec svetni oblasti oglejskih patrijarhov in zasedli njih ozemlje. Razpad starodavne cerkvene države ob avstrijsko-beneški meji je imel dalekosežne posledice v političnem kakor v cerkvenem oziru. Beneška premoč je izzvala odpor avstrijskih vladarjev, ki so istotako skušali prisvojiti si dediščino oglejskih cerkvenih vladarjev. To je dalo povod dolgotrajnim vojnam. Pa tudi v cerkvenem pogledu so nastale usodne homatije, ki so v naših krajih docela spodkopale cerkveno disciplino ter zakonitemu duhovnemu poglavarju, patrijarhu, v avstrijskih deželah odvzele ves ugled in moč.

Na patrijarški stolici je sedel takrat Ludovik II. Teck (1412—1439) iz plemenite bavarske rodovine. Po vplivu njegovega svaka, Friderika grofa Ortenburškega in celjskega grofa Hermana II., ga je oglejski kapitol 6. julija 1412 izvolil za patrijarha. Imel je šele nižje redove, sploh je bil bolj za vojaka kakor za duhovnika, zato dolgo ni dobil papeškega potrjenja. Šele na cerkvenem zboru v Kostnici ga je novoizvoljeni papež Martin V. 26. februarja 1413 priznal za patrijarha. A ravno takrat, ko se je on mudil v Kostnici, so mu Benečani zasedli najvažnejša mesta v Furlaniji. S pomočjo cesarja Sigismunda in papeža Martina V. je sicer skušal dobiti svoje dežele nazaj, a zaman. Zapustil je Furlanijo in se poslej mudil večinoma v Celju, kjer je imel svoj dvor in sodišče. V beneškem delu svoje škofije sploh ni izvrševal duhovne oblasti. Več ko deset let (1420—1430) je bilo Celje sedež oglejskega patrijarha ter je v tem času opetovano posegal v naše cerkvene zadeve in obiskoval razne kraje. Raznim cerkvam in bratovščinam je delil razne pravice in odpustke, med samostani je zlasti podpiral kartuzijance, pred vsem Pleterje na Dolenjskem, zadušbino Hermana Celjskega. Od časa do časa se je mudil tudi v Slovenjgradcu, v Rogatcu in v Krapini. V zahvalo za gostoljubnost je celjskega grofa obdaroval z raznimi duhovnimi predpravicami ter mu dal v zajem vsa posestva, ki jih je oglejska cerkev še imela na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem. Patrijarh Ludovik je imenoval za svojega namestnika izven Furlanije pičanskega škofa Gregorija (1418—1433), rodom Korošca iz avguštinskega reda. Bival je večinoma v Ljubljani.

Med vsemi nemškimi prelati, ki so došli k cerkvenemu zboru v Bazelu, je dobil kmalu največji vpliv oglejski patrijarh Ludovik. Pridružil se je večinski stranki, ki je bila nasprotna papežu Eugenu IV. Ta papež je bil rojen Benečan, zato je patrijarh videl v njem svojega nasprotnika. V bogoslovnih in pravnih rečeh je bil patrijarh celo neveden, tembolj je bil izurjen v političnih zadevah. V svojih koncilskih govorih je strastno napadal papeža in to mu je prineslo vodstvo protipapeške opozicije. L. 1438 je šel kot pooblaščenec na shod nemških knezov v Frankfurt, da bi jih pridobil za odpor proti papežu, kar se mu pa ni posrečilo. Pač pa so knezi izrazili neutralnost. Ta neutralnost je obstajala v tem, da so sprejemali odloke iz Bazela in od papeža, iz-

vrševali pa samo one, ki so bili njim v prid. Tudi po smrti cesarja Sigismunda (1437) je skušal pridobiti Albrehta za koncil, ta je sicer priznal koncil kot veljaven, a ni odobraval njegovega postopanja proti Eugenu IV. Zadnjikrat je nastopil v seji 25. junija 1439, ko so odstavili Eugena IV. 19. avgusta i. l. je umrl na kugi. Patrijarh Ludovik je potegnil v razkol skoraj celo svojo vladikovino, ker je baš v oglejski patrijarhiji bazelski koncil imel najtrdnejšo oporo. Poleg Ogleja so bile na strani protipapeža Feliksa do 1447 tudi škofije solnograška, lavantinska, krška, tridentinska, briksenska.

Najbolj je veljavo bazelskega zbora na Slovenskem utrdil pičenski škof in vikar patrijarha Ludovika Martin (1436—1456). Stoloval je večinoma v Ljubljani in je imel velik vpliv v homatijah, ki so nastale po smrti patrijarha Ludovika.

Po njegovi smrti je papež Eugen IV. imenoval za patrijarha florentinskega nadškofa Ludovika III. Scarampo-Mezzarota (1439—1465), bazelski zbor pa tridentinskega škofa Aleksandra Ziemowickega, ujca cesarja Friderika III., brata njegove matere Cimburge, druge žene nadvojvoda Ernesta Železnega. Ludovik Scarampo je bil celo svetnega mišljenja, bolj vojak in diplomat, kakor cerkveni dostojanstvenik. Priznal ga je le beneški del oglejske škofije, avstrijski del je priznal od Bazela imenovanega škofa Ziemowickega. Protipapež Feliks V. je skušal s tem pritegniti na svojo stran cesarja Friderika III., ki je baš tisto leto nastopil prestol. A v naše dežele Aleksander menda nikdar ni prišel. Mudil se je večinoma v Tridentu, Bazlu, na Dunaju. Cerkveno upravo je prepustil škofu Martinu, ki je tudi pod njim upravljal službo generalnega vikarja. Bazelski papež je Aleksandra imenoval kardinalom in legatom »a latere«. Pa ni dolgo užival svojih časti. Umrl je 2. junija 1444 na Dunaju. Ni bil sicer zakonit patrijarh, vendar Eugen IV. iz obzira na cesarja ni strogo postopal proti njemu.

Po njegovi smrti je bazelska stranka zopet dvignila na oglejsko stolico svojega privrženca, in ta je bil lavantinski škof Lovro pl. Lichtenberg. Ni mu bilo tako lahko pridobiti si priznanja kakor njegovemu predniku, vedno bolj je naraščalo število tistih, ki so priznavali zakonitega patrijarha, med temi zlasti gornjegrajski samostan.

Proti svojim nasprotnikom je patrijarh Lovro nastopal zelo nasilno, odstavljal je svojevoljno arhidijakone in župnike, o katerih je mislil, da ga ne priznavajo. Zlasti je pa grabil dohodke oglejske patrijarhije.

Scarampo je za svojega namestnika imenoval Janeza, škofa lidenskega, ki je bil kanonik in generalni vikar v Zagrebu. Patrijarh Lovrenc je umrl že 8. novembra 1446 v Št. Andražu na Koroškem. Bazelski cerkveni zbor, ki so mu bili dnevi že šteti, je to pot imenoval pičenskega škofa Martina samo za upravitelja oglejske škofije.

To se je zgodilo najbrž na željo Friderika III., ki je že odposlal v Rim Eneja Silvija, da izrazi Eugenu priznanje in pokorščino. Po smrti škofa Martina (v Ljubljani, 8. julija 1456) se omenjata kot pooblaščenca patrijarhova pičenska škofa Jakob in Konrad.

Vsled razpora med bazelskim cerkvenim zborom in papežem Eugenom IV. je državna oblast zlasti v Avstriji dobila mnogo vpliva na cerkvene zadeve Že l. 1446, ko so se začela pogajanja med papežem in cesarjem, je Friderik za svoje dedne dežele dobil izredne pravice. Smel je podeliti v svojih deželah sto nadarbin sposobnim duhovnikom. Cesar je to porabil, da je cerkvene nadarbine delil kot nagrade in plačilo osebam, ki so bile v njegovi službi. Cesar je smel tudi imenovati škofe za razne škofije, med drugimi celo za krško. Zlasti važna je bila oblast, ki jo je prejel cesar nad redovnim duhovništvom; vsled pooblastila 5. februarja 1446 je smel cesar »po sposobnih možeh« nadzorovati in po potrebi reformirati ter celo zatreti cerkve in samostane. Odslej so avstrijski vladarji tje do Jožefa II. in v neki meri do razsula monarhije odločno posegali v notranje cerkvene zadeve. Pa tudi drugi svetni knezi so začeli na svojo pest preurejati cerkvene zadeve, kar je pripravljalo pot luteranstvu.

Mir, ki se je sklenil med cesarjem in papežem, je poravnal tudi razpor v oglejski vladikovini. Patrijarh Ludovik III. Scarampo je bil splošno priznan kot zakonit škof, za avstrijske dežele pa je postal patrijarhov namestnik škof Martin, ki je še šest let opravljal to službo. Leta 1452 je papež Nikolaj V. naročil svojemu nunciju Eneju Silviju Piccolomini, naj vizitira solnograško nadškofijo in oglejsko patrijarhijo ter naj popravi nedostatke v teh krajih in dvigne disciplino, ki je zelo propadla.

Za časa patrijarha Ludovika III. je bila ustanovljena ljubljanska škofija. Odkar so Benečani osvojili patrijarhovo deželo, je patrijarh postal beneški podložnik. Na patrijarški stolici tudi sede sami beneški plemiči. Cesar Friderik III. in za njim drugi avstrijski vladarji so skušali svoje dežele odtegniti vplivu patrijarhovemu. Potreba posebne škofije na slovenskem ozemlju se je že zdavna čutila in ji je že hotel odpomoči patrijarh Bertold v 13. stoletju. Končno je cesar Friderik III. porabil ugodno priliko, ko je podedoval ogromno dediščino leta 1456 izumrlih celjskih grofov in ko je sedel na papežki stolici njegov osebni prijatelj Pij II., kateremu so razmere v naših deželah bile dobro znane. Leta 1461 dne 6. decembra, na praznik sv. Nikolaja, patrona nove škofijske cerkve, je cesar izdal ustanovno pismo v Gradcu in papež Pij II. je ustanovitev nove škofije 6. septembra 1462 odobril. Za dotacijo nove škofije je cesar porabil gornjegrajski samostan, kakor smo že omenili pri zgodovini tega samostana.

Ako bi pri ustanovitvi te škofije odločevali le čisto verski nagibi in oziri na dejanske verske in prosvetne potrebe, bi morali novi škofiji odkazati vse slovensko ozemlje desno od Drave, ljubljanski škof

pa bi potem lahko ostal podrejen metropolitanski oblasti patrijarhovi. Toda na to se ni gledalo. Cesarju je bilo na tem, da oslabi moč patrijarhovo, patrijarh pa se je z vsemi močmi upiral ustanovitvi nove škofije in podpirali so ga Benečani. Papež je pa z ene strani hotel ugoditi cesarju, z druge strani se ni hotel zameriti Benečanom in žaliti patrijarha, tako je na račun in v škodo slovenskega ljudstva ljubljanska škofija dobila zelo majhen obseg in vladarji so potem lahko rabili ljubljanske škofe za svojo službo. Friderik III. je z ustanovitvijo ljubljanske škofije predrl sklenjeno ozemlje patrijarhove oblasti, toda nova škofija ni imela zaokroženega ozemlja, temveč le raztresene posamezne župnije po Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Tudi metropolitanska vez ni bila jasno določena. Poleg Ogleja se je tudi Solnograd upiral ustanovitvi ljubljanske škofije, dasi ni bil pri tem naravnost prizadet, pa si je mislil, da bi se ob drugi priliki znalo njemu kaj enakega zgoditi. Ozkosrčnost teh mogočnih gospodov je naravnost občudovanja vredna! Na papeževo povelje je krški škof Ulrik v Dunajskem Novem mestu 13. septembra 1463 razglasil ustanovitev ljubljanske škofije ter določil stroge kazni proti vsem, ki bi ji kratili pravice, zlasti oglejskemu patrijarhu in solnograškemu metropolitu; ta dva in njune vikarje zadene interdikt, ako v šestih dneh ne priznata eksempcije, po daljnih šestih dneh suspenzija in po daljnih 12 dneh izobčenje. Pod ljubljansko škofijo so takrat došle tudi župnije na sedaj lavantinskem ozemlju, ki so bile prej vtelešene gornjegrajskemu samostanu: Gornji grad z vikarijati v Solčavi, v Ljubnem, v Mozirju, v Rečici; Škale z vikarijati v Šoštanju, pri Sv. Janezu na Peči, pri Sv. Ilju pri Velenju; Sv. Martina pri Šaleku je šele škof Hren priklopil ljubljanski škofiji; Braslovče z vikarijati na Vranskem, pri Sv. Pavlu ob Voljski, v Grižah, Trbovljah; Pilštanj z vikarijati: Sv. Vid pri Planini, Sv. Peter pod Sv. gorami, Podčetrtek, Podsreda, Žusem. Pozneje, leta 1532 je še dobila ljubljanska škofija župnijo Stari trg pri Slovenjgradcu. Na južnem Koroškem ji je bila med drugimi priklopljena pražupnija sv. Mihaela pri Pliberku z vikarijati: Pliberk, Globasnica, Vogrče, Črna. Tako je potem ostalo do jožefinske preureditve škofijskih mej leta 1786.

Prvi ljubljanski škof je bil Sigismund pl. Lamberg.

Večina slovenskega ozemlja na Kranjskem in Štajerskem je ostala pod patrijarhi. Pač pa je cesar odtegnil zlasti na Štajerskem patrijarhom imenovanje župnikov s tem, da je še preostale župnije vtelovil samostanom ali si prisvojil patronat, kakor n. pr. pri Hočah.

Patrijarh Ludovik III. je umrl 22. marca 1465. Benečani so takoj zahtevali, da mora nov patrijarh biti benečanski podložnik. Papež Pavel II. se ni hotel zameriti cesarju Frideriku ter je imenovanje novega patrijarha odložil za nekaj let. Upravo oglejske škofije je poveril konkordijskemu škofu Antoniju Feletto, za njim pa florentinskemu nadškofu Andreju.

Ko je cesar l. 1467 bival v Rimu, so se vršila pogajanja, vrnivši se domov, je cesar potrdil 9. januarja 1468 pogodbo med patrijarhom in Benečijo in priznal tudi beneško okupacijo Furlanije. Hotel je namreč imeti s te strani zavarovan hrbet v borbi proti Turkom in domačim nezadovoljnežem.

Papež Pavel II. je leta 1471 imenoval svojega nečaka, kardinala Marka Barbo (1471—1491). Ta je bil vedno zaposlen z diplomatiškimi posli in je upravo patrijarhije prepustil svojim generalnim vikarjem, za avstrijski del pičenski škof Paskazij (1482—1488), potem Peter Carli (1473—1513). Po daljših pogajanjih je avstrijska vlada dovolila generalnemu vikarju, kaprulanskemu škofu Petru Carli, da je smel vizitirati slovenske avstrijske kraje. Po petdesetih letih, izza velikega razkola, je bila to prva škofovska vizitacija v naših deželah. Lahko si je misliti, kakšne razmere so nastale tu v tem dolgem času!

Odslej se vizitacije oglejskih vikarjev v slovenskih deželah pogosto vrše. Povod je bil žalosten položaj naših dežel vsled neprestanih turških napadov, deloma so pa patrijarhi skušali na ta način obvarovati svoj vpliv v naših deželah, dasi se za njihovo oblast niti podrejeni cerkveni organi niso več zmenili. Za vlade patrijarha Hermolaja Barbaro (1490—1493) je izvrševal v naših krajih škofovske posle koperski škof Jakob Valaresso, pod patrijarhom Nikolajem Donato (1493—1497) pa že prej imenovani Peter Carli in 1497 konovijski škof Sebastijan Nascimbene (»episcopus conoviensis« — vescovo di Corone-Coron je bil škofijski sedež v Albaniji). Carli je 1491 obiskal tudi Spodnjo Štajersko, in sicer 6. maja Slovenjgradec.

Zanaprej se vrste na patrijarški stolici sami Benečani in prišlo je v navado, da se je postaran patrijarh odpovedal izvrševanju svoje službe v korist kakega sorodnika, ki ga je že prej vzel za koadjutorja. Stari patrijarh je navadno pravno ostal patrijarh do smrti, njegov namestnik se je imenoval »izvoljeni patrijarh«.

Za patrijarhom Markom je kratko časa vladal Ermolaj Barbaro (1491— ?). Potem je sledil Nikolaj Donati (1493—1497). Ta je prebival večinoma v Čedadu, kjer je popolnoma prenovil ondotno stolnico. Njegov generalni vikar Peter Carli je leta 1494 vizitiral cerkve po Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem, posvečeval cerkve in oltarje ter birmoval. Malo poprej so Turki bili opetovano prodrli v naše kraje ter oskrunili cerkve.

Za Nikolajem Donati slede zaporedoma štirje patrijarhi iz beneške rodovine Grimani. Dominik Grimani (1497—1517) je bil tudi kardinal; za njegovega časa so izumrli grofje Goriški, ki so patrijarhom povzročili nešteto skrbi in bridkosti. Sedaj so pa nastala nova kočljiva vprašanja med cesarjem in beneško republiko, ki so se tikala tudi patrijarhata. Dominik Grimani je prišel navzkriž s cesarjem Maksom in to ga je nagnilo, da se je leta 1517 odpovedal v prid

svojemu nečaku Marinu Grimani patrijarhatu ter zadnja leta preživel v Rimu, kjer je umrl leta 1523 dne 27. avgusta.

Marino Grimani (1517—1529). Že leta 1506 je postal škof v Cenedi, dasi je bil star šele 20 let. Pod Dominikom kakor pod Marinom je bilo napeto razmerje med graško vlado in med patrijarhom, ponavljale so se vedno pritožbe, da nadvojvodovi uradniki v Ogleju delajo vsakovrstne sitnobe patrijarhu, nasprotno so se ti pritoževali zoper pristransko postopanje patrijarha. Končno se je leta 1529 odpovedal patrijarhatu v prid svojega brata Marka Grimani (1529—1544). Marko je bil samo izvoljen patrijarh. Leta 1538 je bil poveljnik papeževega brodovja v vojni proti Turkom. Tudi on je imel večne razprtije s kraljem Ferdinandom avstrijskim. Umrl je 13. marca 1544. Za njim je ponovno prevzel patrijarhijo brat Marino, pa je umrl že 25. septembra 1546. Sledil mu je zopet brat Ivan Grimani (1545—1593).

Leta 1565 je patrijarh Ivan Grimani sklical za 21. avgusta sinodo v Oglej, kjer bi se naj za patrijarhijo razglasili reformni odloki tridentinskega cerkvenega zbora. Nadvojvoda Karol je privolil v to in določil dva svoja zastopnika za sinodo. Ta dva sta želela, naj patrijarh osebno otvori in vodi sinodo. Patrijarh pa tega ni hotel storiti, ker je Oglej smatral za svojo last, pa je bil sedaj avstrijski, zato ni hotel tja, ker da bi s tem priznal vojvodu pravico do Ogleja. To je prav kričeč slučaj, kako enostransko so postopali patrijarhi, odkar so postali beneški podložniki. Saj je tudi Videm s Furlanijo bil nekdaj patrijarhova last, pa so mu vse vzeli Benečani in patrijarh ni imel pomislekov, prebivati v tem delu sebi ugrabljene zemlje. Patrijarha je tedaj zastopal na sinodi njegov generalni vikar Jakob Maracco. V soglasju s stolnim dekanom in nekaterimi kanoniki je sestavil sinodalne odloke v smislu tridentinskega zbora in starih cerkvenih zakonov, ki so se zadnje čase bili pozabili. Zdelo se je, da bo šlo vse gladko brez potežkoč. Ko so se pa 5. februarja 1566 imeli odloki končno razglasiti, so se pojavili naenkrat pomisleki, našli so jih oglejski kanoniki. Ti gospodje bi bili morali na podlagi teh odlokov spremeniti svoje lastno življenje. Tako oglejski kakor čedadski kanoniki so živeli prav zložno in posvetno, večinoma niti višjih redov niso imeli. Zato so se krčevito upirali razglasitvi tridentinskih odlokov. Nadvojvodovim zastopnikom so sugerirali, da ti odloki posegajo v vladarske pravice nadvojvodove. Zlasti je to sedaj poudarjal nadvojvodov zastopnik, tržaški izvoljeni škof Andrej Rapicio, ki je prej izrecno bil pristal na te odloke. Tako se je izjalovila sinoda ob človeški samoljubnosti! Patrijarhu je bilo resno na tem, da se izvede obnova med duhovščino in potem med ljudstvom. Baš tisti čas so mu poročali arhidijakoni iz Štajerskega, Koroškega in Kranjskega, koliko zmede in nereda je v teh krajih napravila raba keliha, ki jo je malo prej dovolil Pij IV. kralju Ferdinandu za njegove dežele. Nihče se ni oziral na pogoje, ki jih je stavil papež za rabo ke-

liha. Ti pogoji so bili, da smejo vernikom deliti obhajilo pod obema podobama le duhovniki, ki niso na sumu krivoverstva, in le tistim, ki iz pobožnosti žele sprejeti sv. obhajilo pod obema podobama pa izpovejo svojo vero v resničnost zakramenta tudi pod eno podobo.

Patrijarh je opozoril papeža na to in novi papež Pij V. je 8. junija 1565 preklical dovoljenje svojega prednika ter naročil patrijarhu in njemu podložnim škofom, naj se ta običaj ne uvaja, kjer še ni uveden, in kjer se ne drže predpisanih pogojev. Nadvojvoda je pa prosil, naj gre škofom v tem na roke.

Proti koncu leta 1566 je generalni vikar Jakob Maracco šel na vizitacijo v avstrijske pokrajine in tu se je na lastne oči prepričal, da se deli obhajilo pod obema podobama ter da nastajajo iz tega nešteti neredi in zmede. Nadvojvoda je namreč izrecno zahteval, naj župniki dele obhajilo pod obema podobama vsem, ki to zahtevajo. Tudi cesar Maks II. je pisal patrijarhu, naj deluje na to, da bo papež zopet dovolil obhajilo pod obema podobama.

Ko je nadvojvoda leta 1567 došel v Gorico, je generalni vikar patrijarhov le s težavo dobil posebno avdijenco, kjer je skušal napeljati razgovor na razglasitev tridentinskih odlokov, a komaj se je tega dotaknil, ga je nadvojvoda prekinil in prijazno odpustil. Vikar je moral iti, ne da bi kaj opravil.

Papež Pij V. se je odločil, poslati v patrijarhove dežele pod habsburško oblastjo apostolskega administratorja, da bi razglasil tridentinske odloke in zavrl dalnje razširjanje luteranstva. Za ta posel je bil določen opat in grof Jernej Porcia. Začel je svoje delo v Ogleju, kjer je reforma bila najbolj potrebna, zlasti pri kanonikih, ki so s svojim zelo posvetnim življenjem dajali slab zgled.

Ko je prišel na Štajersko, so poluteranjeni deželni stanovi pritisnili na nadvojvoda, da mu izplačajo obljubljenih 20.000 goldinarjev za turško vojno le, če jim da popolno versko prostost. Razglasitev tridentinskih odlokov so pa na zvit način predstavili tako, kakor bi ti odloki posegali v vladarske pravice nadvojvodove. V teh rečeh je pa bil nadvojvoda jako občutljiv. Porcia je moral svojo misijo opustiti.

Ko je papež Pij IV. izdal popravljene liturgične knjige, se je poseben oglejski obred začel opuščati.

L. 1576 je goriški duhovnik Jeronim Kato predlagal nadvojvodu Karolu, naj bi se v Celju ustanovila škofija, ker da ima Celje lepo cerkev in bogato župnijo; že razpadajoči celjski grad bi se lahko porabil za škofovo rezidenco, žički in pleterski samostan pa bi se naj porabila za dotacijo nove škofije.[1] Predlog takrat ni našel odziva, pač pa je pozneje, leta 1580, nadvojvoda Karol predlagal papežu Sikstu V., naj se v Celju ustanovi škofija, ker bi se tako od blizu lažje urejevale verske zadeve in delalo zoper razširjanje krivoverstva.

[1] Orožen, III., 31.

Temu se je patrijarh odločno uprl, ker ni maral slišati, da bi se njegovi, itak samo na papirju obstoječi oblasti kaj odtegnilo. Da bi dokazal nepotrebnost take škofije, je takoj poslal na vizitacijo svojega generalnega vikarja Pavla Bizancija, ki je prehodil Kranjsko in celjsko grofijo ter o svoji vizitaciji poslal obširno poročilo tudi v Gradec. Nadvojvoda pa tega poročila ni hotel sprejeti in ne čitati, Pavel Bizancij je moral prekiniti svojo vizitacijo. Papeški nuncij je moral posredovati, da so se smele objaviti vsaj najbolj nujne naredbe.

Leta 1584 je graški dvor opustil misel, ustanoviti v Celju škofijo, pa je predlagal za to Gorico. Temu načrtu je bil naklonjen tudi papeški nuncij Malaspina pa i papež sam in nekateri kardinali. Za dotacijo nove škofije bi se porabila Žička kartuzija. A zopet se je uprl patrijarh, oziroma Pavel Bizancij v imenu patrijarha. Živa potreba slovenskega ljudstva in dobrobit katoliške cerkve se je morala umakniti zakrknjenemu italijanskemu samoljubju! Leta 1593 je zopet generalni vikar Francesco Barbaro vizitiral Kranjsko, Štajersko in Koroško.

L. 1595 bi se imela vršiti sinoda. Avstrijci so najprej predlagali Oglej, a tu ni bilo dovolj stanovanj in zrak je bil nezdrav, potem se je predlagalo, naj se vršita dve sinodi, ena za avstrijski del kje na Štajerskem ali Koroškem, druga kje v Furlaniji. Ta predlog pa je zavrgel Rim, ker da bi to nasprotovalo enotnosti patrijarhije in bi napravljalo vtisek, da je patrijarhija razdeljena v dva dela. Potem je patrijarh sklical sinodo v S. Daniele, a avstrijska vlada je oglejskim kanonikom in drugim avstrijskim duhovnikom prepovedala, udeležiti se sinode na beneških tleh.

Ivan Grimani je bil dvakrat zatožen, da ima skrivne zveze z luterani in je prišel v preiskavo. Spoznan je bil sicer za nedolžnega, vendar je leta 1550 odstopil. Odstop se je nanašal le na dejansko izvrševanje patrijarške oblasti, pravno je ostal patrijarh. Za pomočnika s pravico nasledstva si je sam izbral Daniela Barbaro, ki je bil takrat papeški poslanik na angleškem dvoru. Zgodovinarji hvalijo njegovo učenost. Po njegovi smrti je postal pomožni ali »izvoljeni« patrijarh Alojzij Giustiniani. Ko je ta umrl, je leta 1585 zopet patrijarh Ivan sam za nekaj časa prevzel vlado, meseca oktobra si je pa imenoval za pomočnika s pravico nasledstva Franca Barbaro, ki je res postal njegov naslednik. Patrijarh Ivan Grimani je umrl, star 92 let, 3. oktobra 1593 v Benetkah.

Franc Barbaro (1593—1616). Že leta 1595 si je imenoval koadjutorja s pravico nasledstva svojega brata Ermolaja Barbaro, ki je po njegovi smrti postal njegov naslednik.

Že kot koadjutor je mesto ostarelega patrijarha Ivana leta 1593 sklical v Gorico sinodo, ki je pa ni imenoval sinode, temveč le kongregacijo (sestanek), pač pa je imel pravo sinodo že kot patrijarh v S. Daniele leta 1595, ko je malo poprej še kot koadjutor dovršil vizitacijo po Koroškem in Štajerskem ter našel povsod le ruševine ka-

toliške cerkve. Leta 1596 je pa v Videm sklical provincijalno sinodo in to je sploh zadnja provincijalna sinoda oglejske patrijarhije. Potem je še 1600, 1602 in 1605 imel samo škofijske sinode. Vse te sinode se pečajo z obnovo verskega življenja, z liturgičnimi in disciplinarnimi vprašanji, ki so bila takrat zelo aktualna. Za stolnico v Ogleju in Vidmu je bil potrjen že itak vpeljani rimski obred, za ostale cerkve je bilo isto ukazano.

V tem času se je že po naših deželah močno razširil protestantizem, o katerem nam je posebej govoriti. Protestantizem in tridentinski koncil označujeta konec srednjega veka in prehod v novo dobo, zatorej si moramo poprej še ogledati znotranje versko življenje, ki se javlja v različnih oblikah.

4. Versko življenje v srednjem veku.

Zgodovina ne sme ostati le pri zunanjem opisu zgodovinskih dogodkov in oseb, potipati mora tudi srčno žilo duhovnega, versko-nravnega življenja, zasledovati tiho pastirsko delovanje cerkve in njenih služabnikov, orisati ideale, ki so kakor zvezde-vodnice v raznih stoletjih premikale duševne sile. Ta plat zgodovinskega življenja je pa zelo težko pristopna. Slabost in zloba človeška kriči in zapušča za seboj svoje nečastne spomine, dobrota in čednost pa molčita in se skrivata kakor vijolica. Sodobno življenje je ravno tako. Če se zgodi kje kako pohujšanje ali zločinstvo, pišejo o tem časniki, pečajo se s tem svetne in cerkvene oblasti, narastejo o tem celi kupi aktov, ki ovekovečijo malopridno dejanje. Kdo se pa zmeni za tiste, ki dan za dnevom tiho pa vestno izpolnjujejo svoje dolžnosti in ne delajo nikomur nikakšne preglavice?

Tako tudi v zgodovini senčne strani stopajo v ospredje, čednost in svetost pa ostaneta prikriti. O duhovnem življenju moremo govoriti le, kolikor se udejstvuje v zunanjih oblikah, kakor so: nabožne navade, verske družbe ali bratovščine, ustanove in zadušbine, češčenje svetnikov, slovstveni in umetniški proizvodi verskega značaja.

Za negovanje versko-nravnega in prosvetnega življenja, ki je s prvim v ozki zvezi, pri nas zunanji pogoji niso bili ugodni: škofijski sedeži so na tujih tleh in daleč od naše dežele, solnograški nadškofje in oglejski patrijarhi so večinoma zapleteni v politične posle. Po tem pa vedna nesigurnost! Našo deželo nadlegujejo najprej Madjari, pozneje leto za letom Turki, vmes pa znotranji boji in upori objestnih velikašev. Samostani so večinoma tuj element na slovenskem ozemlju. Glavni delež verskega in prosvetnega dela leži na ramah svetne duhovščine.

Pred vsem je velike važnosti za versko življenje izobrazba in nravna kakovost duhovščine.

A. Izobrazba in vzgoja naše duhovščine v srednjem veku.

Gruden dr. Josip, Vzgoja in izobrazba duhovščine na Slovenskem v srednjem veku. „Čas" VI. (1906). — Griessl Dr. Anton, Geschichte des Seckauer Diöcesan-Priesterhauses. Graz 1906. — Tomek Dr. Ernest, Geschichte der Diöcese Seckau. — Hribovšek Karl, Das Clericalseminar und die theologische Lehranstalt der Diöcese Lavant in Marburg v delu dr. Hermana Zschokke „Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich", str. 775—786.

Tudi najbolj goreč in svet škof ne more sam vsega dela opravljati, nujno je navezan na sodelovanje duhovščine. Iz ust in rok duhovnikov sprejema ljudstvo verski pouk in zakramente. Duhovščina, ki se zaveda svojega vzvišenega poklica, ki ima dovolj umske izobrazbe, ki je čista in zanesljiva, značajna, delavna in vneta za blagor ljudstva, je pravi blagoslov za vsako škofijo, je v pravem pomeu »sol zemlje«. Nasprotno je nevedna, zanikarna, slaba duhovščina v sramoto škofiji in v spodtiko ljudstvu.

Da pa škofija dobi dobrih duhovnikov, je odvisno od mnogih činiteljev: od ljudstva samega in vzgoje v roditeljski hiši, od šol in vzgojevališč, od dobrega nadzorstva v škofiji. V srednjem veku, zlasti ranem, je bila duhovščina, svetna in redovna, edina nositeljica izobrazbe in prosvete; njena vzgoja in izobrazba je merilo takratne prosvete sploh.

Kako in kje se je izobraževala slovenska duhovščina? Razločevati je med ranim in poznim srednjim vekom. V oglejski patrijarhiji je že v 8. stoletju slovela šola v Čedadu, tu je poučeval Pavlin II. preden je postal patrijarh. Tudi Solnograd je imel svojo stalno šolo še iz karolinških časov, »Schola S. Ruperti«, ki je obstajala od 8. stoletja tja do leta 1617, ko so jo združili z novoustanovljeno nadškofijsko bogoslovnico. V teh dveh šolah so bili menda vzgojeni duhovniki, ki so bili nastavljeni na prve naše župnije. Lateranski cerkveni zbor leta 1179 je zaukazal, naj bo pri vsaki stolni cerkvi učitelj, ki bo poučeval klerike in druge revne učence ter se mu naj nakaže primerna nadarbina, da bo lahko živel. Četrti lateranski koncil 1215 je pa zaukazal, da ne samo pri stolnici, temveč pri vseh imovitejših, zlasti zbornih cerkvah se naj nastavi »magister«, ki bo poučeval klerike v gramatiki in drugih vedah. Takrat je bržčas tudi Sv. Andraž v Lavantinski dolini dobil tako šolo, ker je tu malo poprej bil ustanovljen zborni kapitol. Tukaj je vsaj prve čase mala lavantinska škofija šolala svoje klerike. V rednih razmerah je moral klerik, ki je hotel postati duhovnik, dovršiti t. im. »trivij« in »kvadrivij«, po naše spodnjo in višjo gimnazijo. Ta pouk je trajal po osem do deset let, potem je šele začel študirati modroslovje in bogoslovje.

Kaj se je poučevalo na teh šolah? Trivij je obsegal gramatiko, retoriko in dijalektiko. »Gramatika« ni obsegala samo slovniških pravil, temveč tudi čitanje in razlaganje klasikov, latinskih seveda, grščina se je malokje poučevala. V retoriki je dobil učenec potrebna pravila in

vaje v govorništvu. S to stroko je bil združen pouk, kako treba pravilno sestavljati in pisati razne listine. Velikaši so mnogokrat izdajali listine zelo važnega pravnega značaja. Pisati navadno nihče ni znal razen duhovnika, ki je moral listino sestaviti in na čisto spisati.

Dijalektika je dajala potreben pouk za pravilno mišljenje, raziskovanje in dokazovanje, kako treba resnico ločiti od neresnice in nasprotniku podreti morebitne krive zaključke. To je bilo zlasti nasproti pretkanim krivovercem zelo važno in potrebno.

Kvadrivij je obsegal aritmetiko (računstvo), geometrijo, muziko in astronomijo. Ta študij je bil precej težek in ga niso mogli dovršiti vsi učenci, a vsaj začetne nauke teh ved so si morali pridobiti; najpotrebnejše reči v računstvu in geometriji, v muziki pa so se itak že od mladosti vežbali, ko so pomagali v cerkvi peti psalme in druge cerkvene speve. Naučili so se razne napeve, kako se poje sv. maša in drugo. Astronomija je podajala temeljne nauke po takratnem sistemu, za prakso je bila v tem oziru važna, da se je učenec naučil s pomočjo matematike in astronomije izračunati za vsako leto velikonočni čas, spremenljive praznike, lunine izpremene itd. Takrat niso imeli kar v vsaki trgovini na razpolago koledarjev in tudi škofijstva niso izdajala direktorijev, kakor dandanes. Vsak dušni pastir si je moral sam sestaviti koledar za nastopajoče leto.

V 12. stoletju nastanejo pri nas samostanske šole v Gornjem gradu, v Žičkem in Jurkloštersk em samostanu. Pozneje, v 13. stoletju, se jim pridružijo šole pri dominikancih v Ptuju, minoritih v Celju, Mariboru in Ptuju. Nekako šolo je imel vsak samostan, predvsem za svoj lastni naraščaj, navadno so pa poleg domačih dečkov (oblatov) imeli šole tudi za zunanje dečke, ki so se želeli posvetiti duhovskemu stanu.

Od 13. stoletja naprej se dvigajo vseučilišča. Nam najbližja so bila v Padovi in Bolonji; dunajsko vseučilišče je bilo ustanovljeno šele leta 1365, praško pa 1348.

Proti koncu 13. stoletja je opažati velik naval na vseučilišča in slišijo se pritožbe o potepuških študentih, ki so se potikali okrog, zbijali razne šale in sleparili ljudi. Nadškof Eberhard II. je rad videl na svojem dvoru in celo pri mizi take potujoče študente, ki so mu za kratek čas uganjali razne burke, toda njegovi nasledniki so morali nastopiti proti njim, ker so postali prava nadlega za deželo. Vsi pa vendar niso mogli na vseučilišča in tisti, ki so prišli do tega, so mnogokrat šli za drugimi cilji in jim ni bilo mar za težavno in podrobno dušnopastirsko delo med prostim ljudstvom. Solnograške sinode leta 1267, 1274, 1281 tožijo, da so vse boljše župnije v rokah plemičev, ki jih po svoji volji razdajajo celo mladeničem pod 18. letom, mnogokrat svojim nezakonskim sinovom. Ti čisto posvetni kleriki so pač pobirali dohodke od svojih župnij, katerih mnogokrat niti videli niso, temveč se potikali okoli po svetu, nosili so ob straneh odprto obleko v kričečih barvah s

srebrnimi zaponkami in gumbi, z zlatom in srebrom okovane pasove, na dolgih laseh majhen okrogel klobuček s perjanico kakor vitezi. Ti ljudje so živeli navadno v prileţništvu, vdajali se pitju, igram in lenobi. Višjih redov mnogokrat sploh niso sprejeli in če so jih, niso bili v čast duhovskemu stanu.

Dušno pastirstvo so morali voditi slabo plačani in pičlo izobraženi vikarji in kapelani. Ti so dobili potrebno izobrazbo pri domačih župnikih in so potem na priporočilo župnikovo ali arhidijakonovo dobili v Ogleju ali v Solnogradu višje rede. V starejših časih so vse naše boljše župnije zasedene s tujci. To je naravno, ker duhovski kandidati so bili po veliki večini iz plemiških ali meščanskih krogov, mesta in trgi so se pa pri nas radi madjarskih napadov razvila dokaj pozno, zato so dajali pri nas prvotno največ duhovskega naraščaja plemiči, oziroma prihajali so duhovniki iz tujine. Kmetski sinovi so bili kot tlačani navezani na grudo, le tu in tam je kak župnik ali samostan kmetskega dečka spravil v šole, da je postal duhovnik. Pozneje se seveda množijo domačini tudi iz nižjih slojev.

Celo vikarijatske župnije so dobili večkrat tujci kot nagrado za kako drugo službo ali kot pomoč za študije. V Selnici ob Dravi n. pr. se 1351 omenja župnik Friderik Ebernaut, ki je pa bil šele subdijakon in je že leta 1344 bil kanonik pri cerkvi sv. Mihaela v Kostnici, ob enem »magister in artibus« (po naše doktor modroslovja) ter je že dve leti predaval bogoslovje v Parizu. Na priporočilo avstrijskega vojvoda Alberta mu je papeška kurija v Avignonu pridržala v solnograški nadškofiji nadarbino z dohodki 60 mark srebra. Dobil je potem župnijo mariborsko ter leta 1351 spregled, da sme mesto mariborske župnije prevzeti kako drugo nadarbino, četudi pri kaki stolnici ali združeno z dostojanstvom. Bil je potem poslanec vojvoda Rudolfa na papeškem dvoru, pa se kot tak še 1364 imenuje župnik mariborski, torej se tej župniji ni odrekel, pač pa še potegnil nase Selnico. Videl menda ni ne Maribora, ne Selnice.

Leta 1391 dne 18. januarja je zaukazal papež Bonifacij IX. samostanom v Stični, v Gornjem gradu in Kostanjevici, naj s svojimi duhovniki pet let oskrbujejo župnijo Novo cerkev pri Celju, ker se je ondotni župnik hotel posvetiti študijam. Ta župnik je bil Eberhard pl. Hauerstein, ki je že pred letom 1376 bil prošt in kanonik v augsburški škofiji. Ta je tudi dejanski bival pri Novi cerkvi, kjer je leta 1378 kupil neki mlin v Kapli pri Višnji vasi.[1] Ali je tedaj še maloleten postal kanonik, ali pa se mu je šele v poznih letih vzbudila želja iti študirat, oziroma malo se razgledati po svetu.

Hauersteinov naslednik je 1402 imel postati neki Andrej Spiez iz pasovske (!) škofije. Po naročilu rimske kurije bi mu gornjegrajski in kostanjeviški samostan naj pomagala, da zasede to

[1] Orožen, Dekanat Neukirchen 145.

župnijo. Se li je to zgodilo, ni znano. Imamo pa tu zgled, kako so se naše župnije smatrale le kot nagrada raznim tujcem. Kakšno je bilo pastirovanje človeka, ki ni imel pojma o slovenskem jeziku, si lahko mislimo.

Pa tudi Poljaki in Hrvati so prišli k nam za župnike. Celjski grof Herman II. je imel za dvornega kapelana poljskega duhovnika, nekega Stanislava iz breslavske škofije. Osebni prijatelj grofa Hermana, patrijarh Anton mu je 3. marca 1398 podelil župnijo Sv. Martina pri Šaleku.[1] Pri Sv. Benediktu v Slov. goricah pa je 1480 postal župnik neki Miklavž Flek iz zagrebške škofije.

Gornji sloji duhovščine so bili skoraj izključno ostanki starega plemstva in so bolj gledali na udobnost kakor na pravo duhovsko življenje in delovanje. Že kot otroci so večkrat dobivali bogate nadarbine, nosili gizdalinsko obleko, živeli zelo posvetno in kopičili v svojih rokah častne in dobičkanosne nadarbine, delo pa prepuščali drugim.

Da je kopičenje častnih služb in boljših nadarbin veliko zlo, se je splošno priznavalo, toda izhoda ni bilo najti. Plemstvo je imelo preveliko moč in primanjkovalo je duhovnikov iz drugih slojev. Prav značilna je opomba solnograškega nadškofa Friderika III. v pismu na papeža Ivana XXII. dne 23. oktobra 1320, da z ozirom na težavne razmere treba prizanesti onim, ki morda nezakonito posedujejo nadarbine, ker drugače se bodo bolj izobraženi možje iz odličnejših slojev pomišljali, stopiti v duhovski stan, siromašnejšim slojem pa ni lahko, priti do študij.

Vstop v duhovski stan za revnejše mladeniče res ni bil lahek. Moral je imeti potrebne, četudi skromne predštudije, do katerih ni lahko prišel, potem je moral imeti zagotovljene dohodke, bodisi lastno imovino ali nadarbino ali pa je moral najti kakega dobrotnika, ki mu je dal mizni naslov (titulum mensae) t. j. zagotovilo vzdrževanja za čas onemoglosti. Te naslove so dajali graščaki, samostani, cerkve in (pozneje) avtonomna mesta in trgi. Posebno celjski grofje so dali mnogim mladeničem mizni naslov. Med sekovskimi ordinandi se večkrat omenjajo tudi kandidati iz patrijarhije v 15. in 16. stoletju iz Vuzenice, Starega trga pri Slovenjgradcu, iz Sv. Martina, Nove cerkve, iz Konjic, katerim so dali mizni naslov gornjegrajski benediktinci in pa studeniške redovnice. Tudi lavantinski škofje so dali večkrat mizni naslov. Župniki na deželi so bili večinoma zelo revni in so še bolj ubožali v 15. stoletju vsled obče gospodarske krize, zlasti pa vsled ogrskih in turških navalov.

Ponavljajo se tudi spori med svetno in redovno duhovščino, ki posebno odmevajo v našem Ptuju, kjer so se vedno ponavljale praske med župniki in minoriti pa dominikanci. Leta 1349 so se dominikanci in minoriti pritožili papeževemu legatu Gvidonu, da nekateri župniki in

[1] Orožen, V. 278.

vikarji solnograške nadškofije trde, da redovniki, nastavljeni od svojih predstojnikov in potrjeni od škofov, nimajo pravice spovedovati ter se morajo verniki še enkrat spovedati istih grehov svetnim dušnim pastirjem, drugače so jim grozili celo z izobčenjem in kratenjem sv. popotnice na smrtni postelji.[1] Papež je ukazal, naj se v celi solnograški nadškofiji še enkrat razglasi tozadevna papežka naredba. Dušnopastirske pravice, ki jih je dala apostolska stolica redovnikom, so v vestnih rečeh pomenjale večjo prožnost in prostost, ki jo je neopravičeno zoževal s fevdalizmom prekvašeni župni sistem. Pridigovali so posebno marljivo dominikanci in frančiškani, ki so večkrat govorili ogromnim množicam kar na prostem.

V 14. in 15. stoletju se kaže globok propad duhovščine in ljudstva. Zlasti proti koncu 15. stoletja se ponavljajo tožbe, da duhovniki posvetno in razuzdano žive, imajo pri sebi sumljive ženske, se bavijo s krčmarstvom ter se vdajajo pijančevanju in igram. Vendar se ne sme to kar na splošno trditi. Ni manjkalo mož, ki so bili neomadeževani in se z vso vnemo trudili, odpraviti razvade in dvigniti disciplino, toda zlo je bilo presplošno in pregloboko vkoreninjeno. Reformni poskusi niso šli na korenino, ampak se držali le površine. Med duhovščino je vrh tega nastal velik razdor med »višjo« in »nižjo« duhovščino. Prva je bila le iz višjega plemstva ter imela v rokah vse boljše nadarbine. Vplivni tujci so si znali po protekciji v Rimu ali Avignonu izposlovati imenovanje na najboljše nadarbine. Domačini, zlasti revni, četudi vredni, so redko in s težavo dobili kako boljšo službo. Nekega Tomaža Ljubenskega (Laufen) n. pr., ki je bil »pauper clericus«, so potolažili z obljubo neke župnije, ki bi jo naj dal radgonski župnik, a te župnije sploh nikjer ni bilo!

Med duhovščino je zavladala velika posirovelost, pretepaštvo, igranje, robato govorjenje in preklinjanje pa prileţništvo. Ugled duhovščine je silno padel; nasilstva proti duhovnikom so bila nekaj vsakdanjega. Od papeža za upravo lavantinske škofije določeni opat Konrad Salmansweiler je bil na potu v Avignon izropan in ujet od savojskih vitezov. Celo solnograški nadškof Pilgrim II. je dal napasti 1372 od papeža določenega sekovskega škofa, Avguština, generalnega prokuratorja avguštinskega reda, ker je na to mesto hotel spraviti svojega nečaka!

Splošni cerkveni zbori 15. stoletja niso dosegli svojega namena, uvesti potrebne reforme, nasprotno, napravili so v mnogoterem oziru še večje zmede in spodkopali ugled cerkvenih zborov. Tem večjega pomena so bili pokrajinski in škofijski cerkveni zbori, ki so res v marsičem ugodno vplivali na cerkveno disciplino. Bazelski cerkveni zbor je v svoji zakoniti dobi ukazal, naj se pokrajinski zbori vrše vsako tretje

[1] Lang, n. d. I. nr. 522.

leto, škofijski pa vsaj enkrat na leto, in sicer v tednu po velikonočni osmini.

V deželah, kjer so priznavali veljavo bazelskega koncila, kakor v naših deželah, so se res vršile take sinode, tako v Solnogradu provincijalne l. 1438, 1439, 1456 in škofijska 1440.

Po sklenjenem miru se je vršila škofijska sinoda tudi v Ljubljani 17. junija 1448. Sinoda se sicer imenuje »akvilejska«, a bila je le za avstrijski del patrijarhata in so bile na njej zastopane izključno slovenske dežele. Reforma duhovstva je bil glavni namen te sinode, zato se tudi večina odlokov nanaša na življenje duhovstva. Prva konstitucija se obrača proti prileżništvu, katera pregreha se je koncem srednjega veka splošno razpasla. Sledeči dve konstituciji prepovedujeta duhovnikom krčmarstvo, lov in igre na kocke. Zelo obširne so določbe o duhovski obleki. Dalje se peča z nastavljanjem pomožnih duhovnikov. Kapelane so takrat sprejemali župniki sami in se ž njimi pogajali radi plače. Sprejemali so jih tudi iz tujih škofij. To je bilo v kvar disciplini. Sinoda zahteva, naj župniki sprejemajo le dostojne klerike, tujci se morajo izkazati s potrdili o sprejetih redovih in s priporočilom svojega škofa. Bolj splošne so odločbe o bogoslužju in zakramentih. Med drugim se prepoveduje izpuščanje posameznih delov sv. maše in oficijev. Konstitucije 8—11 govore o zakramentu sv. pokore, prepoveduje se vsako simonistično odvezovanje od grehov, posvare se naj splošno očitni grešniki prvo nedeljo v postu, drugič in tretjič razmeroma pozneje.

V konstitucijah o zakonu je zanimivo, da se je v oglejski vladikovini vkoreninila razvada, sklepati poroko šele po ženitovanju in po že izvršenem zakonu, kar sinoda prepoveduje. Glede uprave cerkvenega imetja proglaša sinoda kazni proti onim lajikom, ki bi si proti volji cerkvenih oblastnikov prisvajali upravo cerkvenega imetja. Istotako brani sinoda cerkvene sodne pravice, katere sta avstrijska vojvoda Ernest in Friderik skoraj popolnoma odpravila. Mesto škofijskih sinod so lahko tudi arhidijakoni sklicevali sinode svojega okrožja.

Srednji vek je doba velikih nasprotij, na eni strani globoka pobožnost in res sveto življenje, na drugi strani brezbožnost in sektarstvo z najogabnejšimi oblikami in velika nravna propalost. Pod dojmom velikih nesreč je nastala v 13. stoletju neka vrsta spokornikov, »bičarjev« ali »flagelantov« imenovanih, ki so v celih procesijah na pol nagi hodili od kraja do kraja in se do krvi bičali, uganjali pa tudi razne nespodobnosti. Med ljudstvom je bilo še mnogo paganskih običajev in praznoverstva. O nekem Venclu v Trestenici pri Mariboru se poroča okoli 1300, da je častil po božje neko drevo. Tudi po velikih pomorih v 14. in 15. stoletju je zavladala velika posirovelost, ljudje so se vdajali zlasti pijančevanju, misleč, da se s tem zavarujejo proti kugi.

Cesar Friderik III., dasi osebno nravno strog in veren, je s svojim nemodrim in zaspanim ravnanjem podpiral propadanje nravnosti. Bogokletnost, požrešnost in razkošnost je tako prevladala, da so deželni stanovi l. 1518 prosili cesarja Maksimilijana, naj nekaj ukrene proti temu in nastavi stroge kazni. Cesar je to storil ter prepovedal zlasti bogokletje, popivanje in preveliko potratnost pri gostijah in sedminah; ustanovili so tudi 1517 bratovščino sv. Krištofa zoper preklinjanje in pijanstvo zlasti med plemiči, a zlo je šlo nevzdržno naprej, strast je bila premočna in razvada presplošna. V pijanosti so žlahtni gospodje videli celo nekaj častnega.

Poleg mnogih senčnih strani se vendar opaža v širokih slojih tudi plemeniti verski idealizem, ki ga je začasno prekinilo luteransko gibanje. Ta idealizem se kaže v bratovščinah, v raznih ustanovah in v umetnosti, zlasti stavbarstvu.

B. Bratovščine.

V ranem srednjem veku so se menihi in duhovniki družili v molitvene zveze, v katere so se polagoma sprejemali tudi lajiki. Iz teh molitvenih zvez so se pozneje rodile dobrodelne (karitativne) bratovščine. Taka bratovščina je obstojala v patrijarhiji ter je savinjski arhidijakon Konrad (1243—1252) izposloval, da je ptujskim dominikancem naklonila podporo, da so si mogli postaviti primeren kor. Natančnejih poročil o tej bratovščini nimamo, pač pa nam viri nekoliko več poročajo o slični bratovščini v solnograški nadškofiji na Gornjem Štajerskem, ki je imela svoj sedež na Semeringu in je delila podpore revnim in onemoglim duhovnikom.[1] Vsako leto je imela svojo glavno skupščino. Podpirali so jo pa tudi lajiki in zato postali deležni njenih duhovnih dobrot. Če je savinjska bratovščina podelila ptujskim dominikancem podporo, dasi so bili v tuji vladikovini, kaže to, da je bratovščino preveval dober duh krščanske ljubezni in vzajemnosti. Gotovo ni dala kake beraške malenkosti, ker so si s tem lahko postavili kor, imela je pač bratovščina na razpolago tudi dovolj sredstev.

Iz teh duhovskih bratovščin so se v poznejšem srednjem veku razvile lajiške bratovščine ter stanovske zadruge (cehi). Te bratovščine niso bile samo molitvene družbe, temveč so z molitvijo vedno združevale tudi praktično dobrodelnost in so bile velikega socijalnega pomena. Gojile so med člani zavest skupnosti in solidarnosti, revne člane podpirale, skrbele za olepšavo in popravo cerkev in kapelic. Marsikatera umetnina in monumentalna stavba je nastala s pomočjo bratovščin.

Župnije so bile takrat zelo velike in trebalo je več duhovnikov. Kdo jih bo pa vzdrževal? Pri ustanavljanju pražupnij in mlajših žup-

[1] Zahn, Urkundenbuch II. nr. 172,

nij se je navadno skrbelo le za dohodke župnikove. Za duhovne pomočnike so mnogokrat skrbele le bratovščine, ki so napravile posebne ustanove.

Natančneji seznam raznih bratovščin in njih zgodovina spada v področje lokalne cerkvene zgodovine posameznih župnij, tukaj se nam je omejiti le na splošen pregled bratovščin, ki se dado ugotoviti pred nastopom luteranstva, ki jih je večinoma ugonobilo ali so vsaj zaspale. Razločevati je med bratovščinami v ožjem pomenu pa med h o s p i t a l i (hiralnice in bolnišnice), ki so ponekod tudi delo bratovščin. O stanovskih bratovščinah, zadrugah ali cehih tukaj ne govorimo, dasi so i te v srednjem veku imele čisto verski značaj.

Pri bratovščinah lahko razločimo naslednje skupine:

1. Bratovščine presv. Rešnjega Telesa.[1]

Češčenje sv. Rešnjega Telesa je bilo kajpada že od začetka krščanstva predmet verovanja in bogoslužja, toda prav izrazito je stopilo v ospredje v 13. stoletju, ko so patareni in drugi krivoverci napadali ta zakrament. V 13. stoletju so nastale prekrasne himne sv. Tomaža Akvinskega, ki se še danes pojo v vseh mogočih jezikih od škofovske katedrale do najpriprostejše vaške cerkvice. Prav sv. Tomaž Akvinski je znatno pripomogel, da je papež Urban IV. leta 1264 zaukazal za vesoljno cerkev praznik presv. Rešnjega Telesa v četrtek po prazniku presv. Trojice. Ker je papež kmalu potem umrl, se njegova naredba ni povsod izvršila, dokler je ni Klement V. na vijenskem cerkvenem zboru 1311 ponovil in sprejel v zbirko cerkvenopravnih določil.

V nekaterih škofijah se je pa že pred Urbanovo konstitucijo uvedel ta praznik, tako tudi v o g l e j s k i patrijarhiji, kjer se v pravilih stolnega kapitola že leta 1254 omenja praznik presv. Rešnjega Telesa, procesija, sv. maša in v duhovniškem brevirju poseben oficij. In to je že bila takrat v oglejski cerkvi stara navada. V koliki meri se je ta na ada uveljavila tudi po naših krajih oglejske vladikovine, o tem ni nobenih poročil.

Telovske procesije so zlasti v solnograški cerkveni pokrajini dobile čisto poljedelski značaj. Že v ranem srednjem veku so ljudje e v a n g e l i j e m pripisovali posebno obrambno moč zoper nevihte in sploh slabo vreme. V 10. in 11. stoletju so zoper hudo uro čitali evangelij o viharju na morju. Od 12. stoletja naprej, zlasti v 13. in 14.

---

[1] Češčenje presv. Rešnjega Telesa med Slovenci v preteklih stoletjih. — Gruden v „Voditelju" 1908, 88 d. — Zgodovinske črtice o bratovščini presv. Rešnjega Telesa na slovenskem Štajerskem. Dr. A. Jehart v „Voditelju" 1911, str. 97 d.

so čitali začetke vseh štirih evangelijev, to je potem prišlo v navado pri teoforičnih procesijah, dasi začetki evangelijev nimajo direktne zveze s presv. Rešnjim Telesom. Živa vera v presv. Evharistijo je v njej našla najzdatnejšo pomoč zoper sovražne naravne sile, od katerih je človek v naravi tako silno odvisen. Zato preveva vse molitve pri teoforičnih procesijah prošnja za ohranitev sadežev in odvrnitev vremenskih nezgod. Že v srednjem veku so ob nedeljah od sv. Trojice do Jernejevega ali Mihaelovega čitali zunaj cerkve začetke vseh štirih evangelijev.[1]

V 13. stoletju so tudi začeli napravljati posebne shrambe za sv. Rešnje Telo. Poprej so ga namreč shranjevali v posebni, golobčku podobni posodici, ki je visela nad velikim oltarjem, ali pa je bilo shranjeno v zakristiji ali celo doma, kakor sedaj sv. olje. Sedaj so začeli staviti ob steni na evangeljski strani na stebrih lične zakramentalne ali božje hišice, dobro zaprte z železnimi, primerno okrašenimi vratci. Včasi pa so napravili vdolbino v cerkveno steno, jo primerno okrasili in zaprli. Te zakramentalne hišice so se ohranile le redkokje, v naši sedanji škofiji n. pr. v Središču. Imela jo je nekdaj tudi sedanja mariborska stolnica.

Za časa, ko so papeži bivali v Avignonu in je nastal zapadni razkol, je močno trpelo versko življenje, vendar v evharističnem življenju se kaže celo nov razmah. Koncem 14. in začetkom 15. stoletja se začnejo snovati pri nas b r a t o v š č i n e presv. Rešnjega Telesa. Bližnji namen teh bratovščin je bil, kolikor mogoče dvigniti sijaj slovesnih procesij na Telovo, spremljati sv. popotnico k bolnikom ter v cerkvi z molitvijo in slovesnimi sv. mašami gojiti pobožnost do te presvete skrivnosti. Na čelu bratovščini je bil »prošt«, udje so bili duhovniki in posvetni ljudje. Udje so dajali na leto po funt voska — za sveče —, nekaj olja za — večno luč — ali pa nekaj denarja. Bratovski praznik je bil v osmini praznika sv. Rešnjega Telesa. Za vsakega umrlega člana so dali udje bratovščine opraviti vigilije in peto mrtvaško sv. mašo.

To bratovščino je imela v srednjem veku vsaka večja in starejša župnija. Bratovščina je imela svoj oltar ali celo lastno kapelo in je skrbela za vso opravo. Močnejše bratovščine so imele celo lastnega duhovnika-kapelana, katerega so same vzdrževale. Imele so včasi znatno imetje, hiše, vinograde, kmetije; ljudje so se jih radi spominjali v oporokah ter delali ustanove za sv. maše, za spremljevanje sv. popotnice k bolnikom, za večno luč, za dostojno opremo bratovskega oltarja.

Bratovščina presv. Rešnjega Telesa je bila nekako središče vseh drugih bratovščin. Tudi stanovske rokodelske zadruge (cehi) naročajo v svojih pravilih udom strogo dolžnost, da se z gorečo svečo ude-

[1] Gl. Dr. Fr. Ušeničnik, Bogoslovni vestnik IV (1924) str. 28—29.

ležijo telovske procesije. Kdor ni prišel in se ni opravičil, je plačal globo, funt voska ali gotovo mero olja. Ako je trikrat neopravičeno izostal, je bil izključen iz zadruge ter je celo izgubil rokodelsko pravico. Na Telovo so zadruge navadno imele svoje glavne sestanke, potem pa na praznik svojega patrona.

Omenimo le nekatere:

Bratovščina sv. Rešnjega Telesa v Gornjem gradu je obstojala že v 14. stoletju. Vsaj zapisnik l. 1652 pravi, da je imela bratovščina listino o raznih posestvih iz l. 1399, dočim je iz l. 1464 imela ustanovno listino posebna bratovska kapelanija. Istega leta je ljubljanski škof Žiga dovolil bratovščini, postaviti poseben oltar ter predlagati za imenovanje bratovskega kapelana. Za njegovo vzdrževanje je podaril isti škof l. 1465 bratovščini neki travnik v Bočni. Ta bratovščina je preživela celo luteransko burjo. L. 1632 je bila gornjegrajska bratovščina priklopljena nadbratovščini v Rimu. V tisti dobi je na svojem oltarju dala opravljati za žive in mrtve ude ter dobrotnike po osem sv. maš na leto, ob kvatrnih nedeljah pa za umrle ude mrtvaško opravilo.[1]

V Mariboru se omenja bratovščina presv. Rešnjega Telesa leta 1450. V dobi luteranskih homatij je zaspala, a leta 1634 so mariborski trgovci prosili sekovskega škofa, naj se obnovi ta bratovščina, ki je ugasnila vsled krivoverstva. Na to je solnograški nadškof Paris Londron 1635 bratovščino potrdil, papež Inocenc X. pa ji je 1645 podelil razne pravice.

Bratovščina presv. Rešnjega Telesa na Laškem je izpričana šele v 16. stoletju, ker ji je nadžupnik Polidor pl. Montagnana (1596—1604) sporočil neki vinograd. L. 1670 je bila za to bratovščino pozidana kapela (sedaj sv. Antona) in je bila z odpustki obdarovana na Antonovo, 17. januarja, kot na dan svoje ustanovitve, 14. septembra, 8. in 13. decembra pa na Telovo. Na ta praznik je dala bratovščina opraviti slovesno službo božjo, razen tega vsake kvatre zahvalno in mrtvaško opravilo za vse rajne ude. Jožef II. jo je 1784 zatrl, a je bila že l. 1790 obnovljena.

V Ptuju je bratovščina sv. Rešnjega Telesa skupno z bratovščino naše ljube Gospe vzdrževala posebno kapelanijo, ki se prvič omenja leta 1512, obstajala pa je gotovo že v 15. stoletju.[2] Tudi v Hočah omenja strassburški zapisnik bratovščino presv. Rešnjega Telesa že v prvi polovici 16. stoletja. Istočasno je izpričana ta bratovščina tudi v Ljutomeru.[3] Iz teh primerov je dovoljno razvidno, kako je bila bratovščina sv. Rešnjega Telesa pri nas razširjena ne le v mestih, temveč tudi v podeželskih župnijah.

---

[1] Orožen, Das Dekanat Oberburg 38, 39.

[2] Slekovec, Škofija in nadduhovnija v Ptuju, str. 60.

[3] Trg Ljutomer str. 85.

2. Marijine bratovščine.

Nežno in globoko je bilo v srednjem veku pri nas češčenje Matere božje. Dokaz temu so nešteta svetišča, njej posvečena, slike, oltarji, pesniški slavospevi itd. Naši kraji, bodisi pod Solnogradom ali Oglejem, niso zaostajali za drugimi v Marijinem češčenju. Dokaz za to so nam med drugim tudi bratovščine pri župnih in celo podružnih cerkvah.

Starejše Marijine bratovščine nosijo navadno splošno ime »naše ljube Gospe«, proti koncu srednjega veka pa stopi pri nas v ospredje bratovščina žalostne Matere božje.

Bratovščina naše ljube Gospe v mariborski mestni župniji se omenja l. 1475; Marijina bratovščina na Gori pri Sv. Petru pa leta 1546, ko je mariborski meščan Primož Hurnus prodal ključarjem te bratovščine neki vinograd. — V Ptuju je bratovščina naše ljube Gospe z bratovščino presv. Rešnjega Telesa vzdrževala posebnega kapelana.

Marijina bratovščina se 1567 omenja na Dobrni, 1545 v Hočah, v Središču i. dr.

Bratovščina žalostne Matere božje se omenja že v 14. stoletju v Konjicah, pozneje v Rušah in pri hočki podružnici sv. Mihaela v Razvanju. Posebno znamenita je bila bratovščina žalostne Matere božje v Celju, ki je imela v mestni župnijski cerkvi lepo gotsko kapelo. Nastala je že v 15. stoletju, oziroma njen sedež je bil iz Konjic prenesen v Celje. (Orožen III., 222; Napotnik dr. Mihael, Pastirski list l. 1899.) Enaka bratovščina je bila tudi v Vitanju, kjer se že leta 1544 omenjajo njeni podložniki. Najbrž je to bila prvotno navadna Marijina bratovščina, ki se je potem spremenila v bratovščino Žalostne Matere božje. Njena gospoščina se je l. 1730 združila z župno nadarbino proti temu, da je župnik prevzel dolžnosti, združene s to gospoščino. V vitanjski cerkvi je imela posebno bratovsko kapelo.

L. 1497 so arhidijakon Valentin Fabri, župnik tinjski in dekan bratovščine Žalostne Matere božje ter udje te bratovščine ustanovili v Konjicah beneficij sv. Duha ter kapelanijo sv. Sebastijana in Erazma.

3. Bratovščine in češčenje angelov in svetnikov.

Tu in tam zasledimo bratovščine sv. Mihaela, in sicer tudi v takih krajih, kjer ni bil sv. Mihael župni patron. Častili so ga kot zavetnika vernih duš. Pogosteje pa bratovščine nosijo ime kakega svetnika. Pri župnih pa tudi podružnih cerkvah se skoraj povsod omenja bratovščina cerkvenega patrona. Namen teh bratovščin ni bil samo, gojiti češčenje dotičnega svetnika, marveč tudi skrbeti za popravila, olepšavo in opremo cerkve, vršile so tedaj enako nalogo, kakor dandanes razna cerkvena

in stavbena društva. Te bratovščine s svojimi patroni so večkrat zanimive tudi v narodopisnem pogledu, ker nam kažejo lokalne razmere in zanimanje ljudstva.

Bratovščini sv. Lenarta v Novi cerkvi je bojda že Aleksander III. (1159—1181) podelil odpustke, kar je seveda izključeno, vsekako je pa bratovščina bila zelo stara. Zginila je šele pod Jožefom II. V župniji Nova cerkev so obstajale bratovščine cerkvenih patronov že 1567 tudi pri podružnih cerkvah, tako sv. Jerneja v Vojniku, sv. Martina pri cerkvi istega svetnika v Rožni dolini, sv. Nikolaja in sv. Florjana.

Bratovščina sv. Miklavža pri cerkvi istega svetnika v dobrnski (nekdaj novocerkovski) župniji je nastala iz lokalnih razmer, ker so v teh hribovitih krajih častili sv. Miklavža proti povodnjim, ki so jih povzročali nalivi in hudourniki. Bratovščina je najbrž pripomogla, da se je pozidala ta cerkev.

Bratovščina sv. Florjana v Vojniku je nedvomno v zvezi z ondotno podružnico sv. Florjana, katere prednji del je zidan še v gotskem slogu. Na Florjanovo (4. maja) je še do leta 1845 prihajala procesija celo iz Celja.

Bratovščina sv. Martina na Laškem je imela določeno število udov, namreč 150. Njen sedež je bil pri glavnem oltarju župne cerkve. Vsak pondeljek je dala opraviti sv. mašo za rajne ude. Voditelj bratovščine je bil vsakokratni vikar na Laškem.

Prastara je tudi bratovščina sv. Petra v župniji istega imena pri Mariboru.

Marijine bratovščine in raznih svetnikov so dobile večkrat odpustke iz Rima in tako so dotične cerkve postale romarske cerkve.

Za češčenje svetnikov v gotovih dobah in na gotovih krajih so zelo važni patroni (v bogoslužnem pomenu) in naslovi cerkev in kapel. Oni so nekako nosilci in predstavitelji krščanske kulture dotičnega kraja od najstarejših časov do danes. Vse drugo večkrat molči, samo svetnikovo ime, ki ga nosi cerkev, ali božja skrivnost, kateri je posvečena, nam kakor prst kaže v davno preteklost, podaje vpogled v verski in kulturni razvoj kake dežele in odkriva stike z drugimi deželami in ljudstvi, po katerih so prihajali v deželo verski in prosvetni vplivi; celo za stare trgovske zveze in prometne žile so pogostoma kažipoti, enako za naseljevanje in poimenovanje krajev.[1]

Prve tri cerkve, ki jih je posvetil med Slovenci Modest, so posvečene Devici Mariji (lepo staro ime Gospa Sveta!) in sv. Petru. Pozneje so v karolinški dobi v Panoniji posvečene cerkve sv. Rupertu,

[1] Benzerath Dr. Michael, Die Kirchenpatrone der alten Diözese Lausanne im Mittelalter. Freiburg (Schweiz) 1911, str. 2—4.

sv. Adrijanu, sv. Štefanu, nadangelu Mihaelu, sv. Pavlu, sv. Petru, sv. Marjeti, sv. Lovrencu, Janezu Evangelistu.

Toda te cerkve so v madjarskih navalih propadle.

Ako pregledamo naslove poznejših pražupnijskih cerkev na bivšem solnograškem in oglejskem ozemlju, ne najdemo kake znatne razlike, isti svetniki se javljajo tu in tam. Na levi strani Drave imamo šest pražupnij z naslednjimi naslovi (pri Radgoni, Ptuju in Kamnici-Mariboru sta vzeta v poštev po dva svetnika, ker ni popolnoma jasno, kje je bil prvotni sedež pražupnije):

Pražupnija.	Patrocinij.
1. Radgona	Sv. Rupert?
	Sv. Janez Krstnik?
2. Velika Nedelja	Sv. Marija.
3. Ptuj	Sv. Ožbald?
	Sv. Jurij?
4. Jarenina	Sv. Marija (vnebovzetje)[1].
5. Kamnica-Maribor	Sv. Martin?
	Sv. Janez Krstnik in sv. Tomaž?
6. Labud	Marijino vnebovzetje.

Na desni strani Drave imamo 14, oziroma 15 pražupnij, ker pliberška pražupnija sega le deloma na današnje ozemlje lavantinske škofije. Pregled je naslednji:

Pražupnija.	Patrocinij.
1. Hoče	Sv. Jurij.
2. Slivnica	Sv. Marija.
3. Konjice	Sv. Jurij.
4. Ponikva	Sv. Martin.
5. Sv. Križ pri Rogaški Slatini	Sv. Križ.
6. Pilštanj	Sv. Mihael.
7. Videm	Sv. Rupert.
8. Laško	Sv. Martin.
9. Žalec-Sv. Peter?	Sv. Nikolaj?
	Sv. Peter?
10. Nova cerkev	Sv. Lenart.
11. Braslovče	Sv. Marija.
12. Gornji grad	Sv. Marija.
13. Škale	Sv. Jurij.
14. Sv. Martin pri Slov. gradcu	Sv. Martin.
15. Pliberk	Sv. Mihael.

Ta seznam nam torej predstavlja svetnike, katerih kult je bil pri nas posebno razširjen ob času, ko so se ustanavljale prve naše župnije. Nekateri naslovi se ponavljajo levo in desno od Drave, druge srečavamo samo na eni strani, nekateri se ujemajo s karolinškimi: Devica Marija, sv. Mihael, sv. Peter, sv. Rupert.

---

[1] Leta 1160 se jareninska cerkev imenuje Marije Magdalene, kar je pa najbrž pomota.

Božji skrivnosti (sv. Križu) je bila posvečena le ena cerkev, ki nas spominja dobe križarskih vojn, vse druge so posvečene svetnikom (angelu), in sicer b i b l i č n i m (Devica Marija, sv. Mihael, Janez Krstnik, sv. Peter) 8 (10),[1] starokrščanskim: Jurij, Nikolaj, Martin 7 (9), misijonskim: sv. Rupert, sv. Ožbald in sv. Lenart.

Marijine pražupnijske cerkve so vse posvečene njenemu vnebovzetju, ki je najstarejši Marijin praznik.

Značilno je dalje, da od 21 pražupnij jih ima cerkveno ime le pet: Velika Nedelja, Sv. Križ, Sv. Peter v Sav. dol., Nova cerkev, Sv. Martin pri Slov. gradcu. To je dokaz, da so prvotna duševna središča nastala tam, kjer je že bilo kako znatnejše selišče, le tu in tam so geografski ali drugi razlogi odločili, da se je pražupnijsko svetišče postavilo na samem in se je šele krog njega razvila naselbina, ki je potem dobila navadno cerkveno ime.

Taka imena so zlasti pogosta tam, kjer so že v 12. in 13. stoletju nastale podružnice, ki so se še v srednjem veku razvile v vikarijate in samostojne župnije. Tu je cerkveni vpliv pri kolonizaciji posebno očividen in največkrat je dotično ozemlje bilo tudi last cerkvene korporacije ali kakega dostojanstvenika.

Zanimiv je vpogled v izbiro patrocinijev pri cerkvah mlajših župnij, ki so nastale v okviru pražupnij istočasno ali pozneje ter so se polagoma razvile do vikarijatov in samostojnih župnij. Tu je pa treba razločevati dobo pred »katoliško reformacijo«, t. j. do l. 1600, potem od 1600 do konca 18. stoletja in končno 19. ter 20. stoletje.

Vzamimo za sedaj v poštev cerkve, ki so izpričane pred koncem 16. stoletja in so se do danes razvile v župnijske cerkve ali so vsaj nekdaj bile samosvoje cerkve. Pred vsem se ponavljajo levo in desno od Drave naslovi, ki smo jih našli pri pražupnijskih cerkvah:

Sv. Jurij
Sv. Nikolaj
Sv. Rupert
Sv. Lenart
Sv. Ožbald

Poleg teh pa srečavamo nove patrocinije in naslove:

Sv. Duh
Sv. Katarina
Sv. Trojica (mesto Marije)
Sv. Kunigunda
Sv. Anton Puščavnik
Sv. Lambert
Sv. Andrej apostol
Sv. Lovrenc
Sv. Danijel prerok
Sv. Marija Magdalena
Sv. Egidij (Ilj)
Sv. Marjeta
Sv. Elizabeta
Sv. Pankracij
Sv. Filip in Jakob (ml.)
Sv. Pavel
Sv. Jakob (star.)
Sv. Radegunda
Sv. Janez Evangelist
Sv. Štefan
Sv. Jernej apostol
Sv. Vid
Sv. Kancijan

[1] Številke v oklepaju pomenijo negotovost prvotnega sedeža pražupnije.

Kakor je iz tega razvidno, so naši predniki v srednjem veku posebno radi posvečevali cerkve Devici Mariji. To je značilna poteza v verskem življenju našega ljudstva. Med apostoli imata prednost sv. Jakob star. in sv. Jernej, kar je morda deloma pripisovati romanjem v Rim in v St. Jago di Compostela na Španskem. Med starokrščanskimi svetniki je bil posebno priljubljen sv. Lovrenc, nekdaj zavetnik zoper madjarske napade.

V 13. in še bolj v 14. stoletju se je razširilo češčenje sv. matere Ane. V raznih stiskah so klicali na pomoč 14 priprošnjikov v sili. Kmetska zaščitnika sta bila zlasti sv. Marjeta in sv. Lenart, sv. Barbara je bila zaščitnica vojaškega stanu, sv. Katarina pa učenih stanov. Kot kužna patrona sta se častila sv. Sebastijan in pozneje sv. Rok. K 14 pomočnikom se je prišteval sv. Krištof, katerega podobe nadnaravne velikosti so slikali na zunanje stene cerkve, da so se že od daleč videle. Imeli so namreč pobožno vero, da je človek zavarovan pred naglo smrtjo tisti dan, ko je videl podobo Krištofovo. Bil je tudi varih zoper povodenj in zaščitnik zmernosti.

Prazniki, ko je počivalo ročno delo, so bili v srednjem veku zelo mnogoštevilni. To je imelo dobro pa tudi senčno stran. V starejši dobi so bile potrebe še zelo primitivne, za nesvobodne ljudi je bilo z mnogimi prazniki delo zelo olajšano, ob enem pa se je še sirovo ljudstvo s prazniki dvigalo od grude in poučevalo v versko-nravnih resnicah. Sčasoma so pa preštevilni prazniki dobili senčno stran; socijalne in gospodarske razmere so se bolj zapletale, vsled pogostnega praznovanja je trpelo gospodarstvo, ljudje so pa tudi začeli praznike zlorabljati za pijančevanje, igre in razne nespodobnosti. Leta 1524 so se sešli v Reznu nadškof solnograški ter škofje, tridentinski, briksenski, pasovski in drugi ter se posvetovali o raznih reformah. Med drugim so sklenili, omejiti število praznikov in (poleg nedelj) pridržati le naslednje: Božič, Štefanovo, Janez Evangelist, nedolžni otročiči, obrezovanje, trije Kralji, drugi in tretji dan po Veliki noči in po Binkoštih, Vnebohod, Telovo, štiri glavne Marijine praznike: rojstva, Svečnico, oznanjenje, vnebovzetje. Nadalje praznike vseh apostolov, Janeza Krstnika, Magdaleno, Lovrenca, Mihaela, Vse svetnike, Martina, Miklavža, Katarino, Jurija, Ruperta (v solnograški nadškofiji; v patrijarhiji so mesto njega v poznem srednjem veku začeli častiti sv. Mohora in Fortunata).

Protestantje sami so na državnem zboru v Augsburgu l. 1525 in 1526 sicer zahtevali odpravo nekaterih praznikov, vendar so jih poleg nedelj še hoteli ohraniti 19.[1]

---

[1] Loserth, Reformation und Gegenreformation, str. 26.

4. Božje poti.

Naši predniki so v srednjem veku mnogo potovali po svetu in obiskovali razna svetišča. Za časa križarskih vojn je nedvomno mnogo naših ljudi prišlo v sv. deželo. Izvirno poročilo imamo o dveh ormoških frančiškanih, ki sta leta 1527 potovala v Jeruzalem.[1] Radi so šli tudi v Rim, odtod tudi naša beseda romati — iti na božjo pot. Da so Slovenci ne samo iz primorskih krajev in iz Kranjske, temveč tudi iz Štajerske v srednjem veku romali v Rim, vemo iz zgodovine svetojeronimskega zavoda v Rimu. Že pred letom 1441 je v Rimu obstajala bratovščina za podporo revnih in bolnih Hrvatov in Slovencev, ki so prihajali v Rim deloma kot romarji, deloma kot begunci pred Turki. L. 1441 je to bratovščino vodil neki duhovnik-puščavnik Jeronim iz Ptuja. Taisti se je leta 1453 obrnil s prošnjo na papeža Nikolaja V., naj bi bratovščini podaril že na pol podrto cerkev sv. Marine, da se pri njej ustanovi gostišče (hospic). Le po nepoštenosti in potvorbi listin Jeronima Pastrića je rimska Rota bila l. 1654 zavedena k razsodbi, da Slovenci (Kranjci, Korošci, Štajerci) nimajo pravice do zavoda, ker spadajo k »nemškim« deželam.[2]

Po letu 1348 so izpričana romanja iz naših krajev tudi v daljni Kolin ob Renu in v Cahen (Aachen).[3]

V Ogleju so bili vsako leto velikega tedna v stolnici izpostavljeni sv. ostanki raznih svetnikov. Prišle so tiste dni ogromne množice romarjev iz Štajerskega, Koroškega, Kranjskega, iz Slavonije, celo iz Češkega in Ogrskega počastit svetih ostankov.

Med najstarejše božje poti, kamor so romali v srednjem veku Slovenci iz Spodnje Štajerske, zlasti levo od Drave, spada Marijino Celje na Gornjem Štajerskem. Razvila se je ta božja pot koncem 12. stoletja (počctek ondotnega prvega svetišča stavijo v leto 1157). Početkom 13. stoletja je že slovela po Moravskem in Češkem. Okoli leta 1365 je ogrski kralj Ludovik pozidal krasno gotsko cerkev, od katere se je ohranil le še zvonik (sedanji srednji) s pročeljem.

Sedaj je še bolj zaslovelo Marijino Celje; iz 14. stoletja so ugotovljene že procesije iz Spodnje Štajerske. Iz Mislinjske doline je šla posebna procesija 20. avgusta, katero so v Marijinem Celju šteli med večje procesije, iz ptujskega in ljutomerskega okraja je šla večja množina romarjev navadno 12. avgusta. V starih časih so prehodili dolgo pot tja in nazaj peš. Zgodilo se je večkrat, da so roparji napadli romarje, zato so vladarji in papeži zagrozili s hudimi kaznimi tistim, ki bi nadlegovali romarje.[4]

---

[1] Mitteilungen d. H. V. f. St. XLIV (1896).

[2] Gl. Slamičevo razpravo v „Bogoslovnem Vestniku" 1922, str. 20—35.

[3] Luschin v. Ebengreuth, Windische Wallfahrer am Niederrhein. Ljubljana 1884. Karlin dr. Andrej, V Kelmorajn, Celovec 1903, str. 147—152.

[4] Medved dr. Anton, v Marijinem Celju. Maribor, 1898.

Posnetki marijaceljske božje poti se nahajajo v mnogih naših cerkvah, a so šele iz poznejše dobe. Odpustki so se dobivali osem dni po osmini Marijinega Vnebovzetja, 22. do 29. avgusta. Že v 14. stoletju je prišla na glas Marijina cerkev pri Lipnici, kmalu potem tudi na Gori pri Sv. Petru pod Mariborom.

Za koroške in zapadno-štajerske Slovence je bila od starih časov zelo privlačna božja pot G o s p a S v e t a, kjer so se ustoličevali karantanski vojvodi in kjer je bila zibel krščanstva za karantanske Slovence.

Ena najstarejših znanih domačih božjih poti v obsegu današnje Lavantinske škofije so S t a r e g o r e pri Podsredi. Cerkev je posvečena Žalostni Materi božji ter se kot romarska cerkev omenja že l. 1347. Sedanja cerkev je nastala še v dobi gotskega sloga. Glavni shod je bil nekdaj na t i h o n e d e l j o v postu, ko je bratovščina Žalostne Matere božje imela svoj glavni praznik. Ljudje so prišli semkaj iz 20 bližnjih in daljnjih župnij. Grof Friderik Celjski je 29. septembra 1453 napravil v tej cerkvi ustanovo, da župnik podsredski opravi vsak teden eno sv. mašo. Zato mu je dal od podsredske gosposčine 3 marke penezov in dva davka prosta dvorca.

T i n s k o je spadalo nekdaj v pražupnijo Ponikvo, sedaj spada v zibiško župnijo. Cerkev Matere božje je še iz srednjega veka, zidana v gotskem slogu. Tudi kip Marijin na glavnem oltarju je še star, tudi v gotskem slogu. Tukaj je bila po letu 1446 vpeljana bratovščina Marije Pomočnice in vsled tega je nastala božja pot.

R u š e. Ruški romarski cerkvi se pripisuje zelo visoka starost, da je nastala že med leti 900—1004. Zgodovinsko se to ne da izpričati, gotovo je pa ta romarska cerkev nastala pod vplivom benediktincev v Št. Pavlu, katerim je vas Ruše podaril leta 1091 Engelbert I. Sponhajmski. S pomočjo št. pavelskega samostana so Rušanci leta 1387 pozidali lepo Marijino cerkev, ki še sedaj stoji, le da je pozneje predelana in povečana s stranskimi kapelami. Najbrž je pa že bila tu prej kaka manjša cerkvica, o kateri pa ni nobenega poročila. V Rušah so bili trije večji romarski shodi: na tiho nedeljo, na Telovo in na Ruško nedeljo t. j. v nedeljo po prazniku Marijinega rojstva. Ta shod je glavni in ob tem shodu so se nekdaj v Rušah prirejale tudi pasijonske in druge nabožne igre. Leta 1444 je sam cesar Friderik III. obiskal ruško cerkev.

Ena najlepših gotskih cerkev v sedanji lavantinski škofiji je na P t u j s k i a l i Č r n i g o r i. Stavili so jo ptujski gospodje in celjski grofje ter je delo trajalo več desetletij. Znamenita je posebno iz kamena izklesana velika oltarna podoba. Predstavlja Marijo z razprostrtim plaščem in mnogotere osebe obojega spola, svetnega in duhovskega stanu se zaupno zatekajo k njej. Tu imamo portrete celjskih grofov, cesarja Ruperta, kralja Sigismunda, hčeri celjskega grofa Hermana II. in druge odlične osebe, ki so živele okoli leta 1409.

Cerkev je posvečena Marijinemu obiskovanju (2. julija) ter je ta dan od nekdaj velik romarski shod. Drugi velik shod je šesto nedeljo po Veliki noči, ko se obhaja spomin posvetitve te cerkve. V 17. in 18. stoletju je bil velik shod tudi o Binkoštih, dandanes ta shod ni več tako znamenit, pač pa ob Veliki Gospojnici, ki traja tri dni. Manjši shodi so celo v pozimskem času, na praznik Vseh svetnikov, ob Svečnici, na Jožefovo in na praznik Marijinega oznanjenja. Dravsko polje, Slovenske gorice, Haloze in Dravinjska dolina pošiljajo semkaj svoje romarje, malo pa jih pride iz »Krajine«, t. j. iz onstran Boča in Donačke gore. Nekdaj so prihajaji romarji tudi iz Prekmurja in okolice varaždinske.[1]

Svete gore ob Sotli. Ves svet starodavne pilštanjske pražupnije je po blaženi Hemi dobila solnograška cerkev, od nje pa pozneje novoustanovljena krška škofija. Po zimi leta 1264—1265 se je mudil v naših krajih krški škof Ditrih v spremstvu mnoge odlične gospode svetnega in duhovskega stanu. Takrat je že stala na Gori Marijina cerkev, ki jo je škof obiskal. Neki Marijagorski bratje so se ob tej priliki pred škofom izročili z vsem svojim imetjem študeniškemu samostanu. To so bili najbrž tretjeredniki dominikanskega reda.

Polagoma se je tu razvila božja pot, o kateri, žal, iz starejših časov nimamo poročil. Da se je pa tukaj že pred nastopom luteranstva razvila božja pot, spričuje to, da so med 1500—1525 krog Marijine cerkve pozidali celi venec kapelic, posvečenih sv. Juriju, sv. Martinu, sv. Fabijanu in Sebastijanu, sv. Bolfenku — sami svetniki, ki so jih častili posebno v srednjem veku. Kaj takega se stavi le pri romarskih cerkvah. V zvoniku Bolfenkove kapelice se je še ohranil eden najstarejših naših zvonov s pomenljivim in v srednjem veku zelo običajnim napisom: O rex gloriae veni cum pace (O kralj veličastni, prinesi nam mir)!

Ker se pa romarsko svetišče pri Podsredi imenuje »Stare Svete Gore«, je sklepati, da se je romarska pot ob Sotli razvila nekoliko pozneje.

Stara cerkev je ob začetku 17. stoletja postala pretesna; postavili so prostornejšo, ki jo je ljubljanski škof Tomaž Hren posvetil leta 1611. A božja pot na Sv. Gorah se je v 17. stoletju tako močno razvila, da je tudi ta cerkev proti koncu stoletja postala pretesna. Leta 1693 so postavili novo, ki še sedaj stoji.

V starih časih je bil glavni shod o Binkoštih. Novejši čas je prišlo v navado osem glavnih shodov, ki se začenjajo s praznikom Marije Pomočnice (24. maja) in končajo prvo nedeljo po Vseh svetnikih (zahvalna nedelja). Glavni shod je ob Mali Gospojnici, ob Veliki Gospojnici pride tudi procesija iz Zagreba. Privlačna moč tega svetišča sega od Zagreba in Rajhenburga doli do Ljutomera in do Hoč pri Mariboru.

---

[1] Stegenšek, Božja pot k Materi Božji na Črni gori. Dunaj, 1917, str. 90—92.

Za Mislinjsko dolino, zlasti okolico Slovenjgradca, je bil od starodavnih časov Sv. Andraž, sedež lavantinske škofije, privlačna točka; še celo do predvojnih časov so ljudje o Binkoštih radi šli k Sv. Andražu. To romanje je nastalo bržčas vsled tega, ker so škofje ta dan birmovali in so ljudje radi birme šli tja. Potem je pa romanje postalo običajno in ostalo tudi potem, ko ni bilo več škofov pri Sv. Andražu. Iz Mislinjske doline so pa radi hodili ljudje tudi v Lankovice na Srednjem Štajerskem. Najbolj so pa Mislinjčani vsako leto obiskovali Ruše.

Med starejše božjepotne cerkve spada tudi sv. Areh na Ponorju, kjer so imeli nekdaj ostanke Henrikove in posnetek njegovega groba. Za časa luteranskih homatij je cerkev propadla in shodi prenehali, a v 17. stoletju se je zopet oboje obnovilo.

Zelo obiskovana je bila nekdaj Marijina cerkev v Svetini nad Laškim, katero so postavili celjski grofje. Glavni shod je bil na praznik Marije Snežnice (5. avgusta); ta dan so prišle procesije od glavne cerkve v Laškem, iz sosednih župnij in drugih krajev.

Nekdaj zelo obiskovana romarska cerkev na Dravskem polju je bila hočka podružnica Marija v Brezju. Ko je l. 1586 v mariborski okolici razsajala huda kuga, so morali Zerkovčani in Dugošani spravljati svoje mrliče v daljne Hoče. Zerkovčani so v ta namen najeli posebnega grobarja, nekega Lampla, da bi vozil mrliče v Hoče na pokopališče. Brezvesten mož je v gozdu proti Hočam mrličem vzel njihovo obleko, naga trupla pa pometal v jame. To je nagnilo Zerkovčane, da so prosili solnograškega nadškofa kot zemljiškega gospoda, in oglejskega patrijarha, da se jim dovoli postaviti cerkev in okoli nje napraviti pokopališče. To se jim je dovolilo. L. 1587 so postavili najprej leseno kapelo, katero so pa zlobne roke dvakrat zaporedoma zažgale, na to so še pred letom 1595 postavili zidano kapelo. Ena izmed redkih cerkev, ki so nastale, ko se je pri nas že šopirilo luteranstvo! Ljudje so začeli trumoma prihajati k tej cerkvici; v 18. stoletju jih je bojda prišlo včasi ob Marijinem vnebovzetju do 10.000. Ljudstvo je iskalo tu nadnaravne pomoči v raznih stiskah. Poleg Marijinega glavnega oltarja so v 18. stoletju postavili še oltar sv. Roku, zaščitniku zoper kugo in sv. Florjanu, zaščitniku zoper požar.

5. Hospitali in druge ustanove.

Pri vsakem samostanu je bilo sprejetišče za tujce-goste, to pomeni prvotno latinsko ime hospital (hospes = gost, tujec), odtod naša tujka »špital«, ki pomeni sedaj bolnišnico. Hospitali so bili posvečeni navadno sv. Duhu. Posebno kartuzijanci so gojili gostoljubje. Posnemali so jih križniki, ki so zlasti ob velikih prometnih cestah napravili sprejetišča za revne in onemogle popotnike. Potovalo se je v srednjem veku zelo veliko, siromašnejši popotniki seveda peš. Delotvorna krščan-

ska ljubezen je sčasoma ustvarila tudi zavetišča za bolne in od starosti onemogle ljudi, ki se niso mogli preživljati od svojega imetja.

Vkljub velikim razprtijam, ki so razdvajale cerkev v 14. in 15. stoletju, in pogostnim turškim napadom, je vendar v 15. stoletju opažati viden napredek v verskem življenju. V prejšnjih stoletjih se niso nikdar tako množile pobožne ustanove kakor v 15. Mnoge od teh so služile revežem in bolnikom ali pa raznim stanovom. Prvo mesto med ustanovitelji raznih nabožnih in dobrodelnih naprav zavzemajo Celjski grofje.

Bolnico v Krškem sta obdarovala grof Friderik Celjski in njegova žena Katarina. Kancelar celjskih grofov, župnik Martin Krški je z bogato pomočjo istega celjskega grofa ustanovil hospital sv. Duha pri Celju, ki je potem s privoljenjem cesarja Friderika 1459 bil prestavljen v Celje. Tudi cerkvico sv. Duha pri tem hospitalu so najbrž postavili Celjski.

Okoli l. 1440 je ustanovil hospital v Laškem Ivan Messenreutt. Hospital sv. Duha v Slovenjgradcu je ustanovil Ivan Loški l. 1419, ptujski gospodje pa v 14. stoletju pri cerkvi Vseh svetnikov v Ptuju. (Gruden, Cerkvene razmere str. 106.)

Pri mestni župnijski cerkvi v Mariboru je v srednjem veku obstajala bratovščina sv. Duha, kateri je Ulrik Welz, kapelan oltarja sv. Katarine, 11. avgusta 1431 daroval svoj vinograd pri Mariboru. Pri tej priliki se ta bratovščina imenuje duhovska bratovščina. L. 1450 se omenja Andrej Goldner kot prošt te bratovščine.

V Ormožu je Luka Sekelj 1573 ustanovil bolnišnico za šest mož in šest žensk, njegovi poluteranjeni in zapravljivi sinovi so pa to ustanovo odgrizli revežem.

Glede ustanov zavzemajo prvo mesto zadušbine Celjskih grofov, ki so v svoji grofiji in na svojih mnogoštevilnih posestvih ustanovili toliko cerkev, samostanov, beneficijev in raznih pobožnih ustanov, kakor menda nobena plemenita rodovina v nekdanji Notranji Avstriji. Tudi za vzgojo in izobrazbo duhovščine so veliko storili, ker so dajali revnim klerikom mizni naslov in jih tudi drugače podpirali.

Celjski grofje so imeli pri mnogih cerkvah patronate in zavetništvo, zato so imeli velik vpliv na cerkvene zadeve, pa jih tudi velikodušno podpirali. Osobito je Friderik II. na stare dni z zadušbinami hotel zadostiti za grehe svoje mladosti. Po burnih dogodkih svojega dolgega življenja, že blizu groba, v ustanovni listini za Novi klošter z otožnimi čuvstvi in težkimi vzdihljaji pripoznava uvodoma, kako minljive so vse pozemeljske stvari in da ima človek od vsega svojega imetja končno le to, kar je ž njim v Bogu dobrega storil.

Največ ustanov celjskih grofov je bilo v Gornjem gradu in v Braslovčah, kjer je začasno bila pokopana nesrečna Veronika Deseniška, pa v Jurkloštru, kjer je našla svojo stalno grobnico.

Tudi drugi velikaši so napravili nebroj ustanov pri vseh starejših župnih in samostanskih cerkvah. Ustanove v ožjem pomenu določajo včasi dnevno sv. mašo, ali ob gotovih dnevih, zlasti ob kvatrah, na določenih oltarjih ali v kapelah, zlasti mnogoštevilne in slovesne so bile obletnice. Dotične ustanovne listine so prav zanimive, ker nam razkrivajo takratne običaje. Ob večjih obletnicah so se najprej, na predvečer ali pa zjutraj, opravile vigilije, med katerimi je gorelo 12 ali še več sveč in zvonili vsi zvonovi, poleg slovesne zadušnice se je za ustanovitelja tisti dan navadno opravilo toliko sv. maš, kolikor je bilo pri cerkvi duhovnikov. Večkrat stoji v ustanovni listini določba, da se mora po evangeliju duhovnik obrniti k ljudstvu in ga opomniti, naj moli za dotične ustanovitelje. V drugih listinah stoji določba, naj se ob nedeljah po pridigi moli za ustanovitelja. Tako zvemo, da se je ob nedeljah tudi v srednjem veku pridigovalo in da so še sedaj ponekod običajni »spomini« zelo stari. Mašne ustanove nam pričajo, kako visoko so v srednjem veku cenili središče katoliškega bogoslužja, sv. mašo. Nekatere ustanove določajo tudi, da se na dan obletnice nahrani ali drugače obdari gotovo število revežev.

6. Cerkvena umetnost.

Stegenšek, Dekanija gornjegrajska. Maribor, 1905. Isti: Konjiška dekanija, 1909. — Stelé dr. Fran, Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih. Ljubljana, 1924. — Mal dr. Jos., Zgodovina umetnosti pri Slovencih, Hrvatih in Srbih. Ljubljana 1924. — Steska V., Slovenska umetnost 1927. — Der Kirchenschmuck 1873 i. d. — Zbornik za umetnostno zgodovino 1921 i. d.

Ko se je pri nas okoli leta 1000 začela obnova po madjarskem opustošenju, se je v romanskih in južnonemških deželah že visoko razvil romanski slog. Ko bi v naših deželah ne bili madjarski navali prekinili kulturnega dela, zlasti ko bi se bilo posrečilo lepo zasnovano delo Cirila in Metoda, bi se bil najbrž pri nas razvil poseben slog ali vsaj romanski slog z obilježjem podonavskih Slovencev. Tako pa se je k nam kratkomalo prenesel od drugod že razvit romanski slog. V oglejski del naše zemlje je prodiral ta slog iz Italije, v solnograškem delu tudi od Rena po posredovanju benediktinskega reda.

Kar je pri nas od 1300 starejše umetnosti, je vse cerkveno delo, žal, da je čas uničil ne samo predmadjarske spomenike, temveč tudi poznejše umetniške predmete, izvzemši stavbe, ki imajo najtrajnejšo odporno moč. Vse drugo je ugonobil ogenj ali pa je propadlo vsled starosti, marsikaj je zatrl poznejši čas iz nerazumevanja starih spomenikov. Romanski slog je prvi, ki nam je zapustil monumentalne stavbe, pa tudi te niso na ozemlju sedanje Lavantinske škofije ostale nespremenjene.

Lahko se reče, da so vse naše pražupnijske cerkve bile postavljene v romanskem slogu, ki se je pri nas vzdržal preko polovice 13. stoletja, ko ga je drugod že zdavna spodrinila gotika. Pri mnogih

starih stavbah se je še vsaj jedro ohranilo iz romanske dobe, dasi ga je včasi težko razpoznati.

Splošno je mnenje, da so pri nas prve cerkve bile lesene. Toda poročila o lesenih cerkvah so zelo pičla in še ta precej pozna. Dejstvo je, da so pražupnijske in prve vikarijatske cerkve v dobi romanskega in gotskega sloga bile že zidane. Mogoče, da so misijonske postaje imele prvotno lesena svetišča.

Romanske stavbe so imele to lastnost, da so se dale po potrebi povečati in predelati, ne da bi bilo treba podreti staro stavbo. Pri romanskih stavbah je prezbiterij imel polkrožno ali četvorno obliko, navadno pa je bil majhen. Ko je tedaj cerkev postala pretesna, so stari prezbiterij podrli in pozidali novega, gotiški prezbiteriji so navadno prostorni, ali pa so k prezbiteriju spredaj prizidali nov prostornejši prezbiterij. Če je bila cerkev še premajhna, so tudi ladjo podaljšali na zapadni strani in novi dolgosti primerno tudi zvišali. Vse naše stare cerkve so imele prvotno raven lesen strop, v dobi gotike so nekatere presvodili, druge pa so ohranile raven strop do baročne dobe. Podružnice so še ponekod do danes ohranile raven strop. Zvoniki so pri naših srednjeveških stavbah bili redki; samostojnega zvonika celo troladijne cerkve v Mariboru in Gornjem gradu niso imele, pač pa je imela za sebe stoječ stolp ptujska cerkev. Četvorni prezbiterij pod nizkim masivnim stolpom je imela romanska cerkev v Vuzenici, v Laškem, sv. Mohora pri Spodnjem Doliču, sv. Vida v Dravogradu.

Sledove romanskega sloga še kaže sedanja mariborska stolnica. Njene početke je staviti v drugo polovico 12. stoletja. V takratnem romanskem slogu so po deželi stavili priproste cerkve s podolgovato ladjo s četverokotnim ali polkrožni apsidi podobnim prezbiterijem in ravnim, lesenim stropom. Pri samostanih in po mestih so pa stavili cerkve s tremi ladjami na slope z višjo srednjo ladjo. Tako cerkev je dobil tudi Maribor, slično Ptuj.

Srednjo ladjo mariborske stolnice so prvotno ločevali štirioglati slopi od stranskih ladij, s polkrožnimi loki, ki so pozneje bili spremenjeni, a njihova nizka višina še kaže, da je nekdaj romanska cerkev bila znatno nižja. Ti slopi so bili brez podstavkov s priprostim kapitelom, ki je pa bil pozneje odbit. Po večkratnih požarih so pozneje postavili zid med slope in lok spremenili. Prvotno je utegnila biti srednja ladja okoli 12 m visoka, ker je srednja ladja bila navadno dvakrat višja ko stranske, te so pa ostale v prvotni višini in so 6 m visoke. Vse tri ladje so bile pokrite z ravnim lesenim stropom. Nad stranskimi ladjami so bila v srednji ladji mala polkrožna okenca, manjša ko sedanja. V stranskih ladjah so jih nadomestili z večjimi gotskimi. Enako je menda zelo priprosti romanski portal nadomestil pozneje tudi priprosti gotski portal. Kakšno obliko je imel romanski prezbiterij, ni nobenega sledu, gotovo ali kvadratično ali polkrožno apsido. V prvi polovici 15. stoletja so postavili nov prostorni gotski prezbiterij v ši-

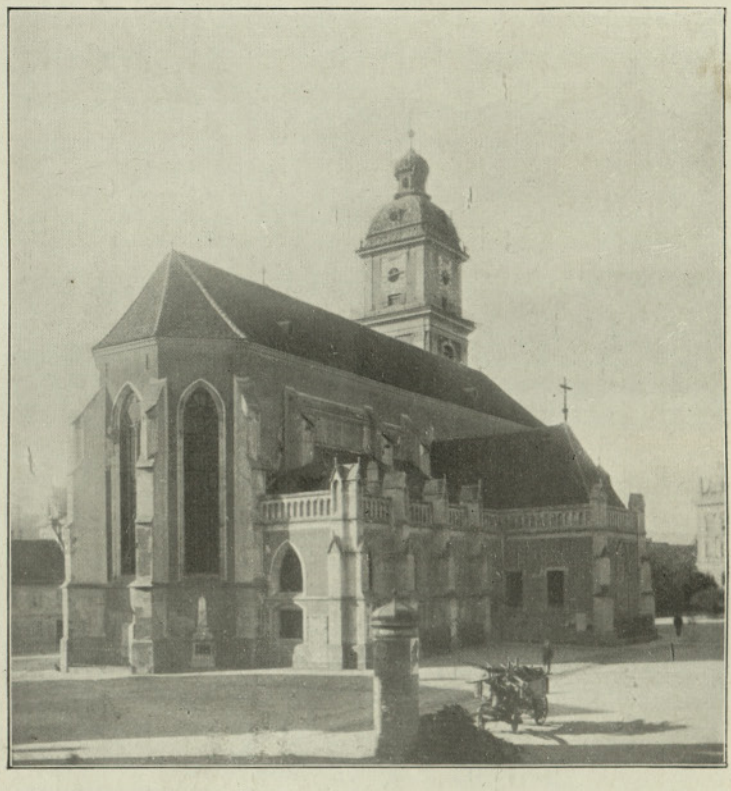

8. Stolna cerkev v Mariboru od severoiztočne strani.

9. Glavni oltar mariborske stolnice.

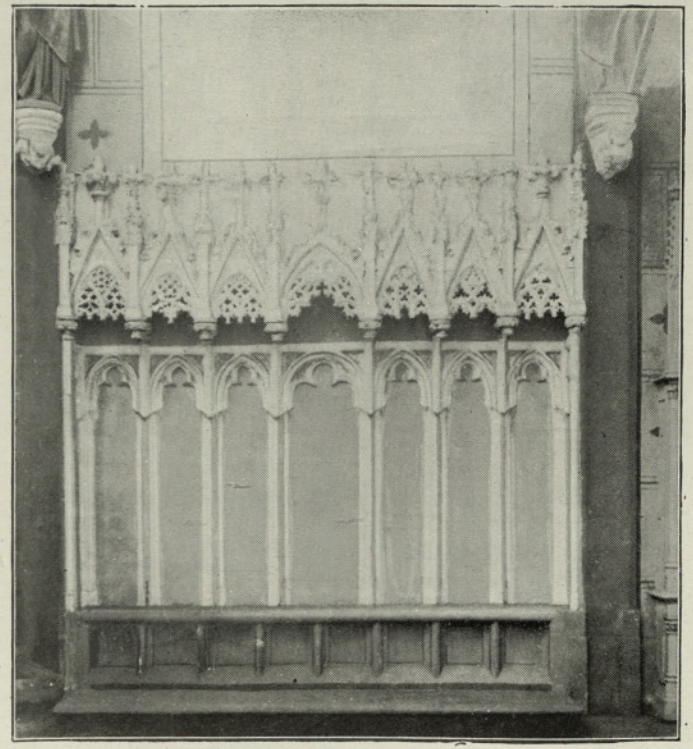

10. Sedala v prezbiteriju mariborske stolnice.

rokosti srednje ladje. Ob severnem boku so mu pristavili zakristijo. Močno napet rebresni svod še spominja nekoliko na zvezdnat svod, v profilu kažejo rebresa obliko hruške in se ločijo od poznejšega sloga. Oknom je žalibog baročna doba uničila gotsko krogovičje. Potem so presvodili ladje, in sicer najprej stranske. V južni stranski ladji nam pove čas napis: Anno domini mcccc . xlv (1445). Vložen je zvezdnat in priprost mrežnat svod. Istočasno so prizidali pevski kor in stolp, ki je vsaj v spodnjih delih iz dobe gotike. Najbrž po velikem požaru l. 1512 so zvišali in presvodili še glavno ladjo z bogatim rebresno-mrežnatim svodom. Znotraj je mojstersko znamenje z letnico 1520 in imenom Hanns Weiss. Drug napis so pri popravilih postavili na neprimeren kraj, namreč na skrajni zakristijski podpornik: Anno domini mccccc.vd. (und) im. XXIIII. jar. hans. weiss. (1524).

Lepe so konzole v severni ladji, najlepši gotski kras v tej cerkvi so pa kameniti sedeži na listni strani velikega oltarja. (Gl. sl.)

Ob velikem požaru 1601 se je zrušil stolp in padel na južno stransko ladjo ter predrl svod. Neokusno popravljen svod na dotičnem mestu še sedaj spominja na to nesrečo.

Za silo so cerkev nekoliko popravili, ko so mislili v Maribor prestaviti škofijski sedež, vendar je okoli leta 1885 bila cerkev od starosti v tako slabem stanju, da se je zdelo, da jo bo treba podreti. Vendar so jo v letih 1885—1889 dobro popravili in tako ohranili to monumentalno stavbo.

V ptujski proštijski cerkvi se vidijo sledovi romanskega sloga prav očito na podstrešju južne stranske ladje. Cerkev je imela že prvotno tri ladje z ravnim lesenim stropom. Polkrožne odprtine med srednjo in stranskima ladjama so še romanske.

Od prvotnih karolinških cerkev so k večjemu ostali temelji. Sedanji romanski ostanki so iz 11. ali 12. stoletja. Solnograški nadškof Konrad I. je ustavil madjarske navale in utrdil Ptuj. Brezdvomno je tudi pozidal ptujsko cerkev, morda med leti 1120—1147. Romanska ptujska cerkev je bila majhna, kratka in nizka. Nad stranskimi ladjami je imela zaokrožena podolgovata okna, ki se na podstrešju stranske ladje še sedaj vidijo, in se je končavala s tremi polkrožnimi apsidami. V tej obliki je ostala do konca 14. stoletja, ko so jo najbrž Turki oskrunili in požgali l. 1396. Minulo je nekaj let, preden so si meščani mogli popraviti svoja bivališča, potem so se lotili temeljitega popravila župne cerkve in jo gotizirali. Po prvi gotizaciji je pa še cerkev v glavni ladji ohranila raven lesen strop, sedanji poznogotski svod je mlajši kakor oni v stranskih ladjah. Letnica 1415 na konzoli v južni ladji nam pove, da je zapadni del južne ladje — krstna kapela — bil presvoden v tisti dobi. Krasno rezbarsko gotsko delo so klopi v prezbiteriju iz leta 1446. Prostran gotski prezbiterij so mesto malega romanskega postavili menda že v početku 15. stoletja.

Monumentalna romanska stavba je bila benediktinska cerkev v Gornjem gradu, kakor jo še kaže Vischerjeva slika iz leta 1680. Bila je bazilika s tremi ladjami, čez katere je poznogotska doba potegnila enotno streho in tako zakrila okna glavne ladje in cerkev je postala preveč temna. Prvotni romanski prezbiterij je bil nadomeščen z gotskim.

Iz romanske dobe je še visoka in prostorna ladja v Novi cerkvi. Prvotna romanska cerkev je bila najbrž prezidana in prenovljena po velikih turških napadih leta 1474, 1475 in 1492. Takrat so ji prizidali nov gotski prezbiterij, ladjo pa dvignili in obokali.

Slično še utegne biti ladja iz romanske dobe v Hočah in v Slivnici. Pri Veliki Nedelji je romanski ostanek prostor pod zvonikom s polkrožno apsido na vzhodni strani, pri Spodnji Kungoti je sedanja zakristija nekdanji romanski prezbiterij.

Nekaj posebnega je cerkev v Špitaliču. Nastala je v drugi polovici 12. stoletja, a poleg romanskih oblik imamo tu že gotski ostri lok, podpornike in križne oproge. Pri nas še takrat ni bilo duha ne sluha o gotiki, a kartuzijanci, ki so postavili špitalsko cerkev, so došli iz Francoskega in od ondot prinesli že naprednejše oblike stavbarstva. Ta in pa jurkloštersk cerkev sta bili izjemoma tudi že prvotno obokani.

V prehodnem slogu je bila zidana tudi prvotna cerkev pri gornjem samostanu, pa pozneje gotizirana. Sedaj žalostna ruševina je bila nekdaj krasna stavba, za pravo nedeljen prezbiterij, brez kakega slavoloka, ker je služila le menihom.

Romanski in gotski slog se srečavata tudi v cerkvi studeniških dominikank.

Prvotno romanskega sloga je bila jurkloštersk kartuzijanska cerkev sv. Mavricija. Imela je le eno ladjo s korom in romanskim portalom na zapadni strani, ki je leta 1856 bil odstranjen. Kor je bil v 18. stoletju z zidom ločen od cerkve ter zgornji del porabljen za pisarne, spodnji pa za klet.

Nastrešni zvonik te cerkve je izdelan konstruktivno jako natančno ter je sploh najlepši gotski stolp v lavantinski škofiji.

Sledove romanskega sloga kaže cerkev Sv. Martina na Pohorju.

Romanskega izvora je cerkev sv. Helene v Loki pri Zidanem mostu, ki je, kakor pravi napis, pozidana l. 1208, 1310 je bila posvečena, sicer je še pa danes nizka in majhna, prvotno je tudi imela lesen svod.

V Vuzenici so najstarejši, še romanski deli banjasto obokana severna kapela in glavni portal, prostor pod zvonikom med prezbiterijem in ladjo pa spominja na prehodno dobo iz romanskega v gotski slog. V dobi pozne gotike, po priliki v drugi polovici 15. stoletja je prizidan

prezbiterij in podaljšana severna stranska ladja. Glavna ladja je imela prvotno raven lesen strop.

Pri župni cerkvi v Laškem je najstarejši del masiven zvonik s topo štiristransko piramidalno streho. Pritlični prostor pod zvonikom ima križni obok s širokimi in močnimi diagonalnimi oprogami, ki v oglovih slone na stebrih. Ti stebri se opirajo na konzole, imajo atično vznožje in kapitele z nakladi. Ker ti deli kažejo še romanski značaj, je pritličje z zvonikom vred moralo biti postavljeno koncem 12. ali početkom 13. stoletja. Iz poznejšega časa je lepo gotsko okno z rozeto v severni steni zvonika. L. 1721 je zvonica dobila nov portal na južni strani. Po velikem požaru 1842 je zvonik dobil sedanjo obliko. Istočasno kakor zvonik, torej v 12. ali 13. stoletju, je bila postavljena tudi srednja ladja in je imela prvotno raven lesen strop.

Sedanji mrežasti obok, katerega oproge se opirajo na konzole v polovični višini sten, je približno iz 15. stoletja. V glavno oprogo zvonikovega svoda je bil takrat napravljen gotski slavolok iz močnega kvadratnega kamenja, a l. 1853 odstranjen, da se bolje vidi h glavnemu oltarju. Nad slavolokom je na zvonikovi steni do l. 1853 viselo veliko razpelo. Istočasno kakor obok srednje ladje, so bile napravljene tudi empore v srednji ladji. Najprej so cerkev povečali s tem, da so pozidali obe stranski ladji z rebresnim svodom. Južna ima trostrani, s podporniki podprt zaključek, severna pa ravni, obe pa imata gotski portal. V južni je bil rožnivenški oltar, v severni pa (sedaj Antonova kapela) presv. Rešnjega Telesa. V 15. stoletju so na iztočni strani zvonika postavili nov prezbiterij s podporniki, tako je zvonik prišel v sredo med ladjo in prezbiterij. Lepa gotska okna so v 18. stoletju zazidali, najbrž takrat, ko so postavili nov renesančni veliki oltar.

Na južni strani prezbiterija so l. 1721 prizidali Ksaverijevo kapelo, na severni strani pa Križevo kapelo 1736. Tudi zakristija ob severni strani stolpa je pozidana najbrž že v 15. stoletju. — Tako je nastala sedanja oblika cerkve, cela skupina prizidkov, ki je za stavbarstvo težka uganka, kako jo povečati, pa vendar ohraniti, kar se je razvilo v dolgi dobi.

Kakor pri mnogih drugih starih župnijskih cerkvah, je bila tudi v Laškem poleg župne cerkve krstna kapela sv. Ivana Krstnika, pozneje karner. Imela je okroglo obliko s polkrožnim dostavkom na iztočni strani kot apsido. Na zapadni strani je bil portal s polkrožnim lokom. Okni dve, eno na jug, drugo na sever. Sredi kapelice je stala nekdaj krstilnica. Svod je bil kupolast, na vrhu nastavek z okni, laterna. V dolbini je bil oltar sv. Ivana. Pod kapelo je bil kripti podoben obokan prostor, kamor so shranjevali kosti. Ta kapela je bila pozidana najbrž v 12. stoletju. L. 1839 jo je dal takratni nadžupnik Matija Balon podreti. Slično okroglasto stavbo imamo še dandanes v Jarenini (kostenjak).

V župniji Muta ob Dravi kapela sv. Janeza Krstnika obstoja iz okroglega glavnega prostora z ravnim lesenim, grobo kasetiranim stropom in podolgovatega, s tremi stranicami osmerokota zaključenega prezbiterija. V ladji sta ohranjeni dve romanski, v prezbiteriju tri gotska okna, v enem ostanek ranogotske slikarije na steklo, predstavljajoč nekega škofa. Prezbiterij je vsekako pozneje prizidan mesto prvotne romanske apside. Ladja spada med najstarejše kultne stavbe na Slovenskem. Simon Povoden piše leta 1823 (v rokopisu), da je to cerkev posvetil papež Leon IX. na potu skozi te kraje. Sklicuje se na neki napis, ki ga pa dandanes ni več.

V romansko dobo utegne segati tudi ladja župne cerkve sv. Janeza Krstnika na Ojstrici pri Dravogradu. Prvotno je imela raven lesen strop, sedanji obok je delo prezidave v dobi gotike. Prezbiterij ima širino ladje in je postavljen na mesto prvotnega manjšega. Kip sv. Janeza Krstnika v glavnem oltarju je lepo delo iz konca 15. ali začetka 16. stoletja. Značilno delo preproste kamnoseške obrti pozne gotike je krstni kamen v isti cerkvi.

V Slovenskih goricah je še cerkev Sv. Benedikta vsaj deloma iz romanske dobe, toda po poznejših prezidavah se je njena prvotna oblika celo zabrisala. Prezbiterij in ladja sta najstarejša dela, romanski je tudi portal, letnica na njem 853 pa ni zanesljiva, vsekako pa je stara priča tradicije, da je ta cerkev še iz 9. stoletja. Nemogoče ni, da je že v predmadjarski dobi bilo tu kako svetišče, ker mnogoštevilne gomile svedočijo, da je ta okolica v prastari dobi bila dobro obljudena, ni pa verjetno, da bi se bila stavba ohranila preko madjarske dobe; patrocinij sv. Benedikta kaže, da je cerkev nastala pod benediktinskim vplivom. Benediktinci (Št. Pavel in Admont) so pa dobili tod zemljo šele v 12. stoletju.

Doba romanskega sloga, po priliki od leta 1000 do 1300 je zelo znamenita za naše dežele, postavila nam je najstarejše cerkve, ki deloma še dandanes služijo svojemu namenu. Pomenljivo je tudi, da vkljub neštevilnim viharjem, ki so divjali čez našo domovino, nobena prafupnijska cerkev ni popolnoma propadla, k večjemu so nekatere odstopile prvenstvo svojim sosedam, sicer pa še dandanes stoje svetišča tam, kjer so stala pred blizu 1000 leti.

V drugi polovici 13. stoletja je priplul k nam, tokrat od severa, nov umetniški val, gotika, veleumna tvorba severne Francije. Gotika se je pri nas globoko vkoreninila in se krčevito držala še takrat, ko se je v dobi katoliške obnove morala umakniti pozni renesansi. Najzgodnejšo čisto gotiko na Štajerskem imamo v prezbiteriju minoritske cerkve v Ptuju.

Gotskih večjih ali manjših stavb je pri nas nebroj, zlasti plodovito je bilo 15. stoletje vkljub mnogoterim nesrečam in gospodarskim krizam tistega časa. Za njim nič ne zaostaja, deloma ga celo prekaša 16. stoletje, toda živahno delavnost našega ljudstva naglo in nasilno pre-

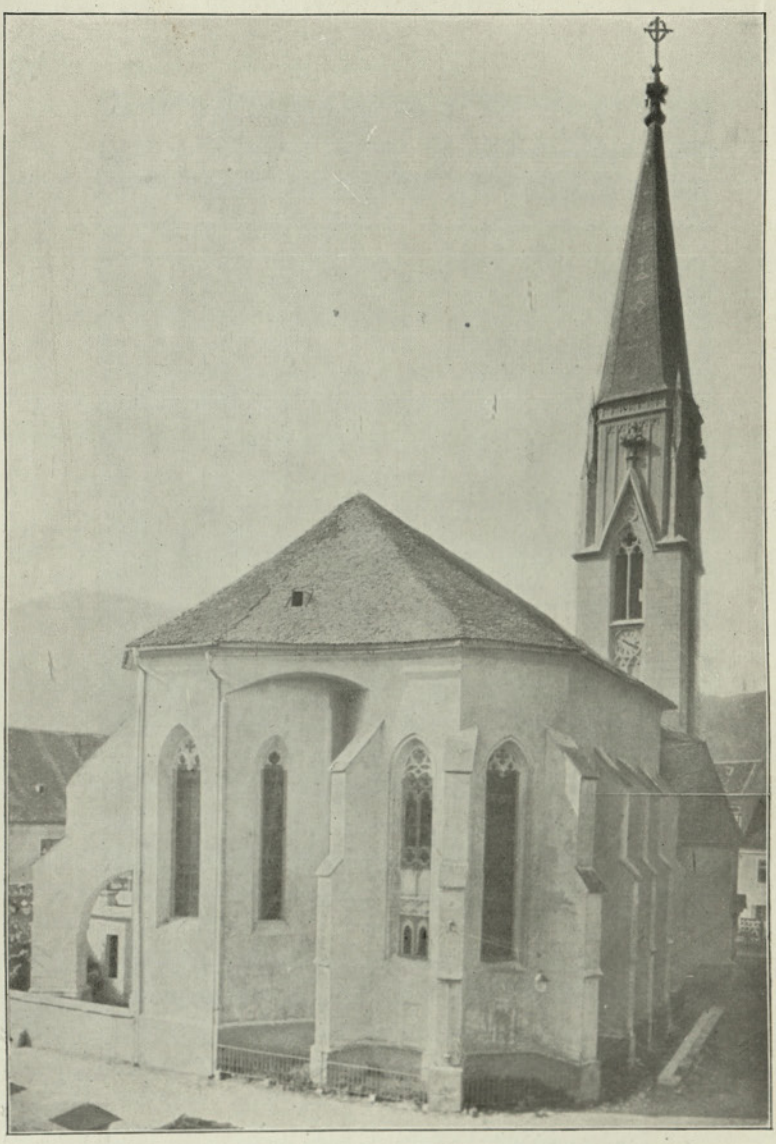

11. Prezbiterij in zvonik opatijske cerkve v Celju.

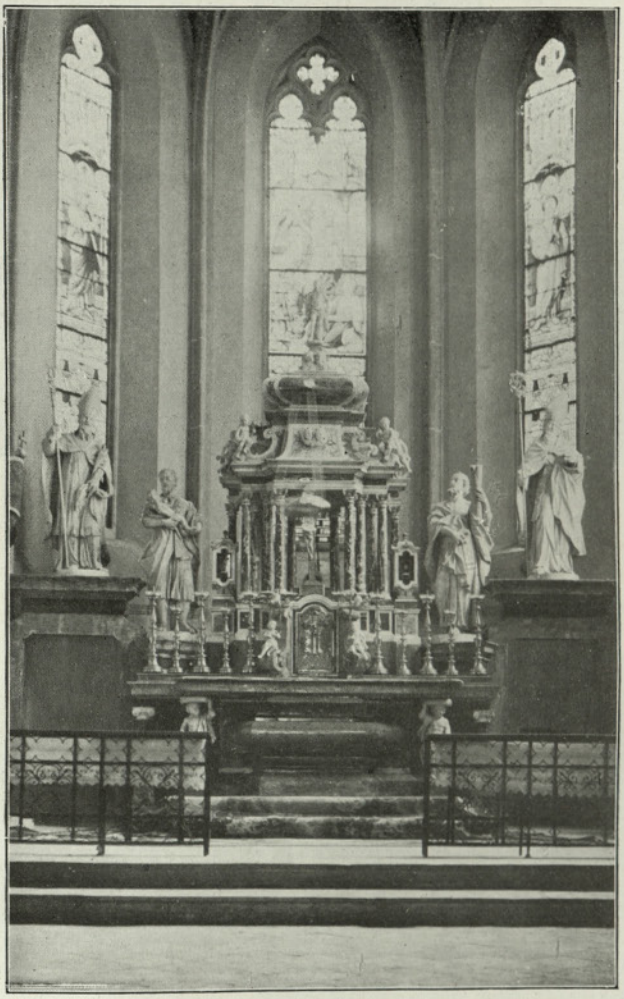

12. Glavni oltar v celjski opatijski cerkvi.

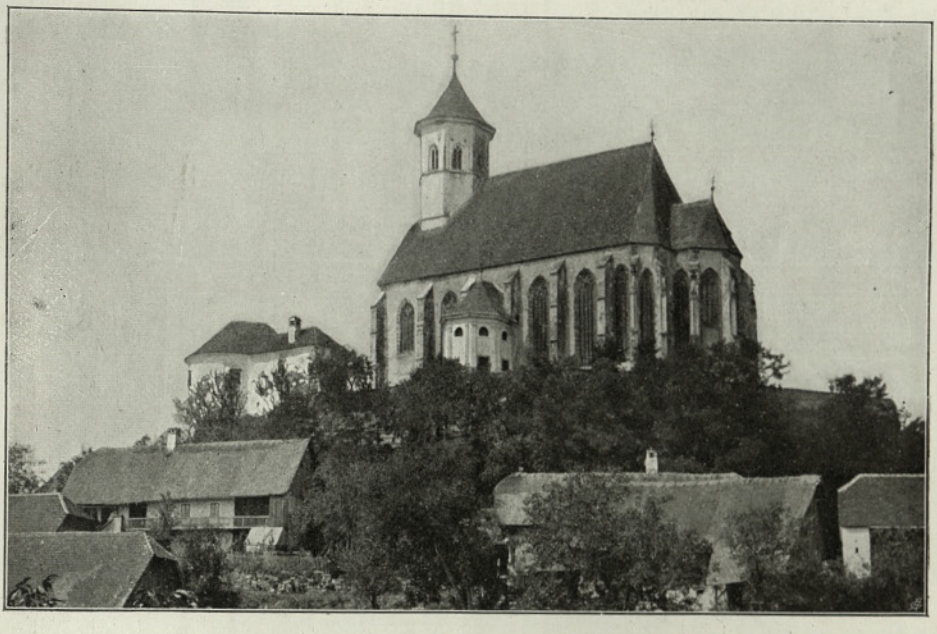

13. Ptujska gora od južne strani.

14. Grb celjskih in ptujsko-vurberških gospodov na pročelju ptujsko-gorske cerkve.

15. Trije kralji na pročelju ptujsko-gorske cerkve.

16. Ptujska gora: Marijina smrt.

kine iz tujine zatrošeno luteranstvo. Vkljub mnogim nedostatkom je še bil polet verskega idealizma v tem stoletju dokaj močan, zato se je luteranstvo prijelo med izkvarjenim plemstvom in malopridnim duhovstvom, ljudstva pa in boljšega dela duhovništva ni okužilo.

Omejiti se nam je le na najznamenitejše stavbe gotskega sloga. O gotizaciji romanskih stavb smo že prej govorili. Tu nam je na prvem mestu omeniti mestno opatijsko cerkev v Celju. Srednja ladja je še najbrž iz romanske dobe. Njen ustanovitelj se sicer imenuje Herman Celjski (I. ali II.), kakor pravi strassburški vizitacijski zapisnik iz l. 1545. To spričuje tudi na konzoli stranske ladje nasproti pridižnici vklesan grb celjskih grofov, edini njih grb, ki se je ohranil v Celju. A to se nanaša le na povečavo in prezidavo cerkve. Njeni početki segajo dalje nazaj. Furlanskemu vplivu je pripisovati, da je cerkev dobila za patrona preroka Danijela.

Cerkev je pozidana v gotskem slogu s tremi ladjami. Obok srednje ladje počiva na konzolah, v prezbiteriju na polkrožnih služnikih. Obokana je bila šele pozneje. Na podstrešju se še vidijo stara gotska okna z lepim deteljinim krogovičjem. V prezbiteriju so stara gotska okna v gornjem delu zazidana. Ob severni strani prezbiterija je lepa gotska kapela Žalostne matere božje, ima štiri gotska okna in rebresnat svod. Znotranje stene poživljajo na konzole postavljeni kipi in nad vsako se dviga baldahin v obliki gotske fiale. To kapelo je pozidala bratovščina Žalostne Matere božje. Poprej je stala tu kapela Treh kraljev, katero so postavili grofje Celjski in so se posamezni deli te stavbe še ohranili. Srednja ladja je bila nekdaj znatno višja, imela je lesen strop, pozneje, a še v dobi gotike, so jo obokali. Ko so l. 1851 odstranili staro pridižnico, so zasledili močno poškodovane stare freske.

Kraljica med gotskimi stavbami v Lavantinski škofiji se po pravici sme imenovati Marijina cerkev na Ptujski gori. Znamenita je ta stavba po svojih ustanoviteljih, po visoki starosti in po umetnosti. Postaviti sta jo dali dve najznamenitejši spodnještajerski rodovini, celjski grofje in ptujski gospodje. Obe sta kmalu potem zaniknili. Ptujskogorska cerkev je bila postavljena prva desetletja 15. stoletja, po priliki od 1400—1420, posamezni deli so tudi poznejši, tako zlasti poznogotski oltarček, tako imenovana Antonijeva kapela, ki sedaj stoji zunaj cerkve, prvotno je ta umetnina bila v cerkvi sami in je najbrž služila za shrambo Najsvetejšega. Tu imamo »dvoransko cerkev«, to je prostran štirikot, ki ga vitki žlebasti slopi ločijo v tri ladje z zelo posrečeno perspektivo. Zunanja pročelna stena je nekoliko enolična in prazna, ravno tako nastrešni osmerooglati stolp ni v pravem razmerju z monumentalno stavbo. Zdi se, da je primanjkovalo sredstev, ko je bilo treba dati cerkvi primerno pročelje in zvonik. A te nedostatke nadomestijo lepe umetnine v lopi, na notranji pročelni strani. Nad glavnimi vrati je krasno iz kamena izklesana skupina, predstavlja smrt Marijino. Isti mojster je napravil tudi skupino nad desnimi vrati:

Studijska knjižnica PTUJ

Trije modri se klanjajo božjemu Detetu. Delo je istotako mojstersko izvršeno. Nad levimi vrati sta pa grba celjskih grofov in ptujsko-vurberških gospodov. V znotranjosti cerkve je med kipi omeniti rožnivenško Mater božjo, največja umetnina v znotranjosti je pa relijef nad glavnim oltarjem: okoli Matere božje z Detetom se je zbralo 79 oseb raznih stanov obojega spola. Vse je izklesano iz enega samega kamena, podobe so portreti celjskih grofov, ptujskih gospodov in raznih, okoli leta 1409 živečih znamenitih oseb.

Tudi med podružnicami moramo omeniti nekatere res monumentalne gotske stavbe.

V čadramski župniji je na vinorodnem griču postavljena od starosti že očrnela cerkev s v. B a r b a r e. Tudi njo so postavili c e l j s k i g r o f j e. Barbara se je imenovala hči Hermana II., sestra Friderika II., žena ogrskega kralja in pozneje nemškega cesarja Sigismunda, zato so sv. Barbaro izvolili za patrono te cerkve. Kakor pravi napis na nekem podporniku, je bil temelj položen 1452. Prezbiterij ima zunaj podpornike, ladja je brez njih, ker niso bili potrebni, prvotno je namreč ladja imela raven lesen strop, šele kakih 50 let pozneje so jo obokali in v ta namen znotraj postavili štiri slope, da nosijo težo oboka.

Cerkev Device Marije v S v e t i n i nad Laškim je impozantna poznogotska stavba. Krog cerkve je bil nekdaj tabor. Prezbiterij ima trostrani sklep, rebresni svod počiva na služnikih. Tlak je narejen iz posteklene opeke, na eni je letnica 1489. Zunanje stene podpirajo podporniki ter se krog njih vije pas. Predložen zvonik je spodaj četverooglat, zgoraj osmerooglat. Cerkev in zvonik sta zunaj brez ometa, po ljudski pravljici zato, da bi cerkve Turki od daleč ne videli. Ivan Gajšnik pravi v svoji topografiji laške nadžupnije, da je cerkev imela zelo star oltar s kamenito podobo Marijino. Ta oltar je bil 1775 nadomeščen z novim.

Valvasor pripoveduje (IV. 360.), da so cerkev v Svetini postavili celjski grofje, ki so tukaj imeli svojo pristavo. Da bi pri tej pristavi uslužbeni ljudje ne ostali brez cerkve, so grofje pozidali to krasno cerkev in pri njej ustanovili posebno kapelanijo. L. 1487 so Turki cerkev onečastili.

Lepo delo pozne gotike je cerkev S v. T r e h k r a l j e v v župniji Sv. Benedikta v Slov. goricah. Letnica nad glavnimi vrati 1558 menda pomeni, da je cerkev bila tega leta dozidana. Posvetil jo je škof Martin Brenner 1588. Dovoljenje za stavbo te cerkve je dal solnograški nadškof, kardinal Matej Lang že leta 1521 graščaku Krištofu Mindorfu. Cerkev ima tri enako visoke ladje, ki jih dele mogočni slopi. Ob stenah stranskih ladij so razpeljani do tal polkrožni služniki, ki nosijo svod stranskih ladij. Zunaj podpirajo stene vitki podporniki. Zvonik ob severni strani prezbiterija je prizidan šele 1588.

Večina naših srednjeveških cerkev je bila poslikana, a ohranili so se le borni ostanki, navadno pod beležem in se šele novejši čas od-

17. Sv. Barbara, čadramska podružnica.

krivajo. Po imenu sta znana tudi dva slikarja iz 14. in 15. stoletja, Ivan Aquila iz Radgone, od katerega se je ohranilo nekaj slik v prekmurskih cerkvah, in »maister Andre Maller von Ostrog 1450«, podpisan v cerkvi sv. Duha v Slovenjgradcu. Ostanke gotske stenske slikarije imamo v Vuzenici, v Žusmu, v podružni cerkvi sv. Miklavža pri Čadramu, sv. Duha nad Loko, pri sv. Janžu nad Dravčami, v podružnici sv. Mohora pri Keblju, na Tinskem, tudi celjska opatijska cerkev je bila v starih časih poslikana. Ohranilo se je tudi nekaj gotskih kipov, med njimi je omeniti kip sv. Jurija v Ptuju iz prve polovice 15. stoletja in pa Madonna z Detetom iz Novega kloštra, sedaj v kapeli pri Sv. Petru v Savinjski dolini ter velika Marijina slika na platnu iz 16. stoletja v podružni cerkvi Device Marije v Zavrču, gotovo ena najstarejših ohranjenih slik na platnu.

Mnogo umetniškega dela je pohranjeno v rokopisnih kodikih starih samostanov. Srednjeveški menihi so dan za dnevom sedeli pri svojih pisalnih mizah, pisali knjige in slikali vanje podobice ter okraševali zlasti začetne črke (inicijalke). Žal, da so ti zakladi naših starih samostanov, ki jih je Jožef II. zatrl, sedaj v tujini raztepeni. Škofijska knjižnica v Mariboru hrani lepo število kodikov s slikami in inicijalkami, a to je najbrž nastalo v solnograških samostanih. Iz Solnograda so navadno prihajali lavantinski škofje.

Pri cerkveni umetnosti ne smemo prezreti tudi zvonov, ki v tehniki in glasbi zavzemajo odlično mesto in imajo med raznimi umetniškimi proizvodi na ljudsko dušo menda največ vpliva, so res »v bron vliti psalmi«.

Zvonolivstvo je bilo že v 12. in 13. stoletju visoko razvito in se je še bolj dvignilo v 15. stoletju. Jako dobro so znali takrat pri zlivanju pogoditi čiste glasove. V 16. stoletju je ta panoga nazadovala, zlasti je bila zvonovom malo prijazna luteranska doba. Tudi 17. in 18. stoletje je dalo razmeroma malo dobrih zvonov.

Gotika je tudi zvonovom dala posebno obliko. Gotski zvonovi so podolgovati in zgoraj močno zaobljeni, najstarejši zvonovi sploh nimajo nikakšnega napisa, pozneje je posebno priljubljen napis: O Rex gloriae, Christe, veni cum pace, ali: A fulgure et tempestate, libera nos Domine. Letnica in ime zvonolivca prideta precej pozno na zvon.

Naši najstarejši zvonovi so pred vojno segali k večjemu v 14. stoletje, najstarejši znani zvon v lavantinski škofiji je pač bil tisti, ki ga Orožen omenja iz leta 1320 pri vranski podružnici sv. Mohora. Nekaj več jih je iz 15. stoletja, navadno le pri podružnicah na visokih hribih.

Zvonovi so pač delili usodo naše domovine, katero so neštetokrat oplenili in požgali Madjari in Turki. Tudi drugače so silni požari večkrat uničili mesta, trge in vasi, včasi tudi »ogenj z neba«, dokler niso imeli strelovodov. Kje so se zlivali naši srednjeveški zvonovi, o tem ni nobenega poročila, pozneje, od sedemnajstega stoletja do najnovejših časov so imenovani zvonolivci v Gradcu, v Ptuju, v Celju, v

Varaždinu in potem v Ljubljani, na Tirolskem in v Dunajskem Novem mestu.

Glede rednega zvonjenja vsak dan ali ob gotovih dnevih je pripomniti, da je večerno zvonjenje prišlo v navado proti sredini 14. stoletja, oziroma že prej običajno zvonjenje v civilne svrhe je dobilo religiozni pomen, in to zlasti po prizadevanju frančiškanskega reda. Patrijarh in škofje oglejske pokrajine so 1339 podelili 40 dnevni odpustek tistim, ki bi ob večernem zvonjenju molili trikrat Zdrava Marija. Blizu istočasno je prišlo v navado zvonjenje jutrnice, a za solnograško nadškofijo je znano šele iz leta 1490, da je sinoda v Mülldorfu zaukazala zvoniti jutrnico Mariji v čast in počeščenje.[1]

Zvonjenje opoldne se je polagoma uvedlo po letu 1456. V avstrijskih deželah je pomenilo, da naj se moli za odvrnitev turške nevarnosti, zato je zvon opoldne dolgo imel ime »turški zvon«.

Dandanes se je ta pomen že celo pozabil.

Zvonjenje v čast Kristusovega trpljenja ob petkih je vpeljala solnograška sinoda leta 1418, in sicer ob 9. uri dopoldne, v patrijarhiji se je zvonilo ob 3. uri popoldne, to je ob židovski 9. uri.

Zvonjenje ob 7. uri zjutraj ni nastalo istočasno in ne iz kakega splošnega razloga, temveč različno po krajevnih razmerah. V ljubljanski škofiji n. pr. je bilo zaukazano za odvrnitev kuge leta 1713, v solnograški nadškofiji pa 1716 za srečen uspeh avstrijskega orožja proti Turkom.

5. Protestantizem.

Loserth Dr. Joh., Die Reformation und Gegenreformation in den innerösterr. Ländern im XVI. Jahrh. Stuttgart 1898. — Robitsch Dr. Matth., Geschichte des Protestantismus in Steiermark. Graz, 1859. — Schuster Dr. Leopold, Fürstbischof Martin Brenner. Graz-Leipzig, 1898. — Trubarjev Zbornik. Izdala Matica Slov. Ljubljana 1908.

Že prvi nastop Martina Lutra je našel odmev na Štajerskem in Koroškem, ker so naše dežele bile v ozkem stiku z nemškimi; mnogi plemiški sinovi so študirali na nemških visokih šolah, pa tudi rokodelski pomočniki so prišli daleč po svetu ter se seznanili v tujini z novim naukom. Iz početka so mnogi smatrali Lutrov nastop kot odpor proti dejanskim neredom in zlorabam na cerkvenem polju. Za »novo vero« so bila v naših deželah ugodna tla.

Solnograški nadškofje v poznejšem srednjem veku niso več prihajali na Štajersko, ali vsaj zelo redko in to le kot zemljiški gospodje Ptuja in Lipnice, cerkvene zadeve so prepuščali sekovskim škofom kot svojim generalnim vikarjem.

[1] Dalham, Concilia Salisburg. str. 244.

Ob času pa, ko se je začel širiti protestantizem na Štajerskem, so bili sekovski škofje le po imenu škofje, bili so popolnoma zaposleni z državnimi posli in večinoma odsotni.

Škof Martin Scheidt je leta 1503 radi raznih homatij odložil vodstvo škofije, dobil je potem namestnika in pomočnika v knittelfeldskem župniku Krištofu Zachu, ki je pa umrl na potu iz Rima, preden je bilo imenovanje novega škofa rešeno. L. 1509 je prevzel upravo sekovske škofije ljubljanski škof Krištof Rauber, ki pa je bil cesarski poslanik v Rimu in na Poljskem, potem celo poveljnik v Trstu. Zato že l. 1537 lahko poroča štajerski deželni vicedom, da že čez 30 let ni škofa v deželi; mladina je ostala nebirmana in komaj ve kaj o tem zakramentu. Duhovščina je opravljala dušno pastirstvo zanikarno, deloma je bila v veliki revščini in nevedna. Župnije so bile prevelike, pomanjkanje dobre in sposobne duhovščine vedno večje. Naravno je, da je vsled tega pešalo versko življenje.

Solnograška sinoda v Mülldorfu l. 1522 izrecno priznava, da se zlo časa da izlečiti le, če se poboljša duhovščina. Takratni materijalni in socijalni položaj nižjega duhovništva je kvarno vplival in ga je moral deprimirati. Ako se tolikokrat slišijo pritožbe, da se duhovniki pečajo s trgovanjem in krčmarstvom, je temu bilo krivo njih bedno stanje, ker niso imeli od česa živeti. V svoji revščini si tudi niso mogli kupovati knjig in tako so se duševno zanemarili.

Razne senčne strani med duhovščino in v zunanjem cerkvenem organizmu so gotovo kvarno vplivale, a edini povod za odpad od katoliške cerkve niso bili, marveč duša in srce sta se odtujila krščanstvu, ki ga je učila in predstavljala katoliška cerkev.

Glavno oporo je našel protestantizem v splošni nravni propalosti takratnega časa. V gornjem delu štajerske dežele je bilo med ljudstvom že od prej raztrošeno valdensko krivoverstvo in prav tam se je protestantizem najprej in najmočneje razširil. Ko so namreč bili albižani in drugi sektarci pregnani iz Francoskega, se jih je nekaj priklatilo v Avstrijo nad Anižo ter so se od tod natihoma širili v alpske dežele. Tudi na Spodnjem Štajerskem so se v 14. stoletju skušali vgnezditi, a so patrijarhi to preprečili. Najbrž je iz Češkega in Moravskega tudi nekaj husitov zašlo v naše kraje.

Zgodovina tudi kaže, da se v prehodnih dobah, ko se pripravljajo veliki preobrati v verskem, socijalnem in političnem življenju, polasti ljudstva neko čudno duševno razpoloženje, da hlastno sega po novotarijah ter se oklepa v verskem področju tudi najnerodnejših oblik in praznovernih običajev. Najbolj konkreten izraz verske razburjenosti v 16. stoletju je sekta skakačev.

Mnogi niti opazili niso, kako in kdaj so iz opozicije proti vladajočim razmeram prišli v dogmatično opreko in k odpadu od katoliške cerkve. Novi pokret je tako naglo napredoval, da je že leta 1528 nad-

vojvoda Ferdinand smatral za potrebno, poslati v svoje dedne dežele v sporazumu s solnograškim nadškofom in ljubljanskim škofom Krištofom Rauberjem, upraviteljem sekovske škofije, posebno komisijo, da preišče, v koliki meri je že nov nauk zatrošen v njegovih deželah.

Komisija se je mudila le v večjih krajih in tjakaj so bile poklicane župnije iz celega okoliša.

Dne 21. junija 1528 so prišli komisarji v Marenberg, kamor so bile poklicane župnije z onstran Radlja in pa Vuzenica iz patrijarhata. V veri so bili edini brez kake zmote, pač pa se je ivniški župnik pritožil, da ondotni graščak Krištof Eibiswalder jemlje za sebe, kar kdo sporoči cerkvi. Mnogo zmede je delal tudi neki ubegli menih, ki se je vzdrževal pri ivniškem županu z neko žensko. — V Dravogradu se je komisiji pridružil oglejski nadduhovnik.

V Slovenjgradcu se je komisiji naznanilo, da se je telovske procesije leta 1528 udeležilo samo kakih 70 oseb. Torej je že bila dana podlaga luteranstvu.

Zadnje dni junija se je komisija mudila v Celju ter je 28. junija zaslišala celjsko duhovščino. Vikar Sigmund Grabschopff se je pritožil, da mu duhovniki niso pokorni in nosijo prepovedane barve. Kapelani so izjavili, da o luteranskih knjigah pri sebi ali pri drugih nič ne vedo. Rupert Furtmulnär je moral pred komisijo pridigovati, pa je napravil tako slabo, da mu je za leto dni prepovedala pridigovanje in spovedovanje. Meščani so izjavili, da je zmiraj tako slabo pridigoval.

V Celju so bile zaslišane tudi župnije iz Savinjske in Šaleške doline, pa iz laškega, pilštanjskega in rogaškega okrožja. Najbolj je bil takrat protestantizem razširjen v Šaleški dolini, kjer je bilo vse polno gradov in gradičev višjih in nižjih plemičev, ki so bili že skoraj vsi vdani luteranstvu.

Velenjski graščak Franc Lichtenberger je sporočil škalskemu župniku, da ne potrebuje njegove maše, naj si le doma mašuje. Ljudi je hujskal, naj cerkvi ne darujejo nič, če bo pa kdo kaj daroval, mora njemu (graščaku) dvakrat toliko dati. Slično je ravnal šoštanjski graščak. Graščakinja Altenhauser na Forchteneku je imela v gradu odpadlega in oženjenega duhovnika Jurija Veršiča ter silila ljudi, poslušati njegove pridige, če pa slišijo k maši zvoniti, naj si zamašijo ušesa.

Po smrti Franca Lichtenberga 1540 so dobili velenjsko graščino najprej gospodje Wagen, potem Herici, sami vneti luterani. Baltazar Wagen je l. 1574 katoličanom siloma vzel trško podružnico Naše ljube Gospe, ki je služila potem za luteranski tempelj do l. 1600. Na ta način so upali graščaki pridobiti za Lutrov nauk tudi kmete in tržane. Šele po dolgi pravdi je škof Hren l. 1600 spravil cerkev zopet v katoliške roke, dovolil je pa luteranskim graščakom pokapati njihove mrliče na pokopališču pri cerkvi.

V Šaleški dolini se je luteranstvo držalo še dolgo potem, ko je že bila izvedena katoliška reformacija, tudi pastorji so zdaj pa zdaj vkljub prepovedi prihajali semkaj, a omejeno je bilo le na gradove, med ljudstvom ni našlo tal. Končno proti sredini 17. stoletja celo izgine.

V Savinjski dolini je imelo luteranstvo svoje središče v žalski župniji. V Celju je kmalu po l. 1528 dobil kapelanijo kot loški vikar Primož Trubar ter jo obdržal tudi potem, ko je postal ljubljanski kanonik. L. 1575 je bil v Celju luteranski predikant Jurij Maček, l. 1580 so plemiči prosili še za enega predikanta, ki bi bil zmožen slovenskega jezika. Ko so nadvojvodovi odloki pregnali predikanta iz Celja, se je zatekel v Žalec. Luterani Savinjske doline so si hoteli najprej v trgu samem postaviti bogomolnico, a ker je Žalec bil deželnoknežji trg, jim je bilo to prepovedano in so morali že pričeto delo ustaviti. Potem so se odločili, postaviti cerkev in stanovanje za predikante na posestvu Erazma Tumbergerja v Golčah blizu Žalca. Spomladi 1582 so začeli z delom. Stavbo je vodil italijanski stavbenik Peter Anton Piegrato v Konjicah, po načrtu deželnega stavbenika Franca Marbela.

Krog cerkve je bilo pravokotno obzidano pokopališče, na vseh štirih oglih je stal četverokoten stolp, v enem teh stolpov je bilo pripravljeno stanovanje za drugega predikanta. V obče je bila to dokaj lepa stavba, podobna srednjeveški trdnjavi in so jo tudi mislili rabiti v obrambne namene v slučaju kakega napada. Okoliščni kmetje so namreč z neprijaznim očesom gledali to luteransko utrdbo, ki ni bila namenjena samo gospodi, temveč kmetskemu ljudstvu, katero so mislili polagoma z dobrim ali s hudim poluteraniti. V tej cerkvi je bil pokopan celjski predikant Jurij Maček († 1591) s svojo hčerko. Za njim je prišel Nemec Ivan Weidinger, katerega so morali odstaviti radi razuzdanega življenja. Za njim sta še službovala Ivan Pistor in Hrvat Ivan Doljanski.

V laški pražupniji ni našla komisija 1528 nobene novotarije v verskih rečeh, vsi so bili v veri edini in so ostali pri svojih starih običajih. Leta 1576 pa zvemo, da se je tudi v Laško zatrosil protestantizem. Žena nekega Martina Kralnika se je dala po luteranskem pastorju obhajati, nadžupnik Polidor pl. Montagnana jo je radi tega poklical pred se in sta imela precej buren nastop, radi česa se je ženska pritožila pri upravitelju celjskega glavarstva in vicedomata Janezu Helfenbergu. L. 1598 je nadvojvoda Ferdinand na novo potrdil trške pravice in izrecno stavil pogoj, da si za župana smejo voliti vsakokrat le katoličana.

Po letu 1530 je v laškem vikarijatu, v Loki bil za vikarja Primož Trubar, ki je pa zadel na odpor med ljudstvom.

V pilštanjskem okrožju je protestantizem našel malo pristašev. L. 1528 so prišle pred deželnoknežjo komisijo v Celje župnije: Pilštanj, Podčetrtek, Sv. Peter, Podsreda, Planina. Ni bilo nikjer nikakšne zmote ali novotarije.

Šele v 17. stoletju je v gornjegrajskih sinodalnih zapisnikih zaslediti nekaj pristašev luteranstva v teh krajih, večinoma plemiči. Tako l. 1611 Andrej Pyrscher, lastnik Hartensteina, in Jurij Schneeweiss, graščak kozjanski. Zapisnik iz l. 1615 pa pravi, da je Pyrscher umrl katoliško, pač pa je v Pilštanju še bil neki Bobek, ki je vladi obljubil, da se bo vrnil v katoliško cerkev. V Podsredi in Hartensteinu so imeli krivoverske knjige, ondi so tudi ob postnih dneh uživali meso. V cerkvi v Kozjem je bila pokopana neka luteranka s svojim sinom. Vsled tega je bila cerkev dve leti pod interdiktom, dokler jih ni Rudolf Paradaiser dal izkopati in prepeljati v Mehovo. Že l. 1597 so bile najdene krivoverske knjige pri nekem Gašparju, Budi in Andreju (Pyrscherju?). L. 1644 poroča Filip Trpin, da je našel v Pilštanju Macchiavellia in ga je dal sežgati.[1]

Iz Celja je šla komisija v Žički samostan, kjer je že leta 1527 prior Peter odpadel k luteranstvu. Tu so zaslišali župnije Konjice, Slovensko Bistrico, Črešnjevec in Laporje, pa niso našli kake zmote. Vitanjčani so se pritožili, da njihov župnik ne zna slovenski. Ker kapelani gredo k podružnicam, se doma nikdar ne pridiguje, celo ob Veliki noči ne.

V četrtek, dne 2. julija 1528 je prišla komisija v Maribor. Semkaj so bili poklicani tudi duhovniki, cerkveni ključarji in zastopniki občin iz vsega okoliša levo in desno od Drave. Najprej je prišlo na vrsto mesto samo. Pri mestni župni cerkvi je komisija ugotovila 11 nadarbin, a bilo je le malo duhovnikov, ki bi maševali. Med meščani je komisija ugotovila veliko versko mlačnost, le malo ljudi je zahajalo v cerkev, o luteranstvu samem še ni bilo v mestu kaj znano, pač pa je bilo oddanih in sežganih več luteranskih knjig.

Mestni vikar se je pritožil, da mu ljudje kratijo desetino; ta pritožba se tudi drugod ponavlja in je nekaj čisto navadnega. Neki brivec je o prepovedanem času meso jedel in ga je zato mestni sodnik obsodil na post ob samem kruhu in vodi. Splošno pa komisija med duhovščino in verniki ni našla kake zmote; vsi so se držali svojih starih običajev.

Iz Kamnice pri Mariboru je prišel župnik Nikolaj Grosman s štirimi kapelani, oziroma nadarbeniki, župan Ulrik Reiter, dva cerkvena ključarja in osem drugih župljanov. V verskem oziru ni bilo nobene zmote, pač pa razne pritožbe. Župnik se je pritožil, da ljudje ne dajejo kapelanom jesti, če pridejo k podružnicam opravljat službe božje. Komisija je naročila, naj ljudje dado duhovniku, če pri podružnici opravlja sv. opravilo, hrano ali po starem običaju nekaj denarja, če ne, pa naj ostane doma. Zoper ključarje so se župljani pritožili, da ne polagajo računov o dohodkih in izdatkih, tudi jim ni bilo

[1] Orožen VI, str. 31—33.

prav, da je sedaj samo šest duhovnikov, nekdaj pa jih je bilo sedem, ki so župniku pomagali peti in opravljati službo božjo; pa še izmed teh šest dva ne opravljata ustanovljenih maš. Župniki da se tudi prepogosto menjavajo ter vsak odpelje s seboj, kar more, poslopja pa nihče ne popravlja. — Vidi se iz tega, da je razmerje med župljani in duhovniki bilo precej zmedeno. Z ene strani jim je šest duhovnikov premalo, z druge strani pa jim ne privoščijo koščka kruha, če pridejo k podružnicam (Sv. Križ, Gornja Kungota, Sv. Urban). Naslednja leta so se razmere še poslabšale. L. 1545 je bil v Kamnici župnik sam, ker radi slabih dohodkov ni bilo dobiti kapelanov, nastalo je pa tudi veliko pomanjkanje duhovnikov.

Od Sv. Petra pri Mariboru je došel župnik Jurij Zwelffer s kapelanoma Jurijem Mombreis in Jurijem Blažičem, s štirimi cerkvenimi ključarji, in tremi drugimi župljani. Vsi so bili spoznani za pravoverne, brez vsake zmote. Značilno pa je za takratno ljudsko nravnost, da je župnik naznanil 11 zakonskih prešestnikov, večinoma gostačev in viničarjev iz Metave, Hrenice in Nebove, ki so zapustili svoje zakonske žene in živeli z drugimi, ali poleg žen imeli še priležnice ali sicer živeli v divjem zakonu.

V Jarenini in v Svečini ni bilo glede vere nikakšne zmote in nobene pritožbe, razen, da so Svečinčani župniku kratili snopovno desetino.

Maribor je bil deželnoknežje mesto, vendar se je v poznejših letih zatrosilo semkaj luteranstvo. L. 1574 se je eden mestnih kapelanov »oženil«; poročal ga je njegov stanovski tovariš pred cerkvenimi vrati. Meščanstvo še takrat ni bilo okuženo v celoti. L. 1576 je na prvo adventno nedeljo organist v mestni cerkvi po pridigi s šolarji zapel luteransko pesem »Aus tiefer Noth schrei ich zu Dir«, na to so meščani zapustili cerkev, le nekaj kmetov je ostalo, ki pač niso vedeli, kaj pesem pomeni.

Nekaj časa so imeli v mestu luterani svojo službo božjo, kar je pa deželni vladar prepovedal in je že pred letom 1587 prenehala, na to so se luterani zatekli v Herbersteinov grad v Betnavi, ki je postal središče protestantov v Mariboru in na Dravskem polju, kjer je bilo vse polno luteranske gospode.

Mariborskim meščanom je bilo prepovedano pod kaznijo 10 do 30 goldinarjev ali z izgonom, zahajati v Betnavo, pa nič ni pomagalo. L. 1589 so že v mestnem svetu sedeli luterani, povsod se je kazalo kljubovanje, pele so se luteranske pesmi in sramotili katoliški obredi. V letih 1596—1599 je bil položaj za katoličane tako kritičen, da se skoraj na ulico niso upali, zlasti katoliški duhovniki ne. L. 1596 so protestantje sklenili, v Betnavi postaviti cerkev ter stanovanje za predikanta in šolnika. Še malo, pa bi bil Maribor postal popolnoma luteranski.

V Ptuj je prišla deželnoknežja komisija na Vidovo, 15. junija 1528. Duša protestantskega gibanja v Ptuju je bil pozneje neki Sebastijan Grübner.[1]

Pri Sv. Marjeti nižje Ptuja je bilo takrat pet duhovnikov s čisto nemškimi imeni. Duhovniki in verniki so bili vsi pravoverni. Osemdeset let pozneje je bil pri Sv. Marjeti le eden duhovnik — Ivan Grabatius — iz zagrebške škofije.

Zagrizeno gnezdo luteranstva je bilo na vurberškem gradu. Franc in Ambrozij Stubenberg, lastnika Vurberga, sta na vse načine podpirala protestante. Katoliškega vikarja pri ondotni cerkvi so luterani vrgli skozi okno, župnišče so razdejali in se polastili župnijskih dohodkov kakor tudi cerkve. Baltazar, sin Franca Stubenberga, je napravil celo posebno ustanovo za vzdrževanje vurberškega predikanta. Ko je nadvojvoda Ferdinand pritisnil na plemstvo, je Jurij Stubenberg prodal Vurberg in se izselil iz dežele. Sčasoma so luterani morali prepustiti tudi cerkev novemu graščaku, ki je bil katoličan. S Stubenbergi je protestantizem izgubil v Vurbergu svojo oporo in sam od sebe izginil. Leta 1630 je bil zopet nastavljen katoliški vikar. Stubenberg je tudi na Ptujski gori vrinil luteranskega predikanta, ki je ostal tu do leta 1574; katoliška služba božja je bila v tem času popolnoma odpravljena.

Najmočnejšo oporo je imel protestantizem v slovenskem delu Štajerske med Muro in Dravo v Radgoni. L. 1528 je bilo v Radgoni 15 duhovnikov. Ugotovili so se že takrat početki luteranstva v tem mestu. Neki oskrbnik je imel luteranske knjige, nekateri graščaki so si prisvajali cerkveno lastnino, obitelj Kainach je že sprejela Lutrov nauk.

Najhujšo pritožbo je podal mestni župnik. Neki tujec iz Nürnberga je na pepelnico v zasramovanje katoliške cerkve priredil procesijo, v kateri je šlo 24 oseb. Naprej so nesli križ in na njem obešen slanik.

Iz Nemčije in Ogrskega priseljeni tujci so naslednja desetletja zasejali Lutrov nauk v Radgoni, s sistematičnim sramotenjem katoliških naukov in obredov so spravili katoliško cerkev ob vso veljavo; proti koncu 16. stoletja se je Radgona celo poluteranila.

Dasiravno je bilo mesto neposredno podložno deželnemu vladarju, je vendar kljubovalo vsem vladinim naredbam, zanašajoč se na svoje močno obzidje in na pomoč bližnjih ogrskih vstašev. Nasprotovanje se ni omejilo le na verske zadeve, marveč je dobilo čisto političen značaj, šlo je za obstanek deželnoknežje oblasti nad Radgono. Glavni agitatorji za luteranstvo v Radgoni so bili razni priseljenci iz Nemčije. Katoliške župnike so Radgončani drugega za drugim spodili. Med 1570—1600 se je vrstilo 12 župnikov, ki se mnogokrat niti na svetlo niso upali.

---

[1] Loserth, n. d. 529.

Dne 17. aprila 1584 so v Radgoni deželni stanovi nastavili predikanta Hansa Gsellendiensta. Ta je januarja 1589 postal predikant za Dravsko polje.

Ko je Martin Brenner l. 1585 prišel v Radgono, kjer je bila župnija sekovski škofiji vtelešena, je zvedel, da so z ondotnimi vikarji meščani tako slabo ravnali, da se jih je osem v enem letu menjalo. Mestni svet je meščanom prepovedal, občevati s katoliškim vikarjem. Šolnik, cerkovnik, pokopač — vsi so bili luterani. Ko je na škofovo prošnjo deželni vladar poslal tja komisijo, komornega prokuratorja dr. Jöchlingerja in dr. Gaillerna, ki naj bi se pogajali z meščani zaradi župnijskih pravic, so hoteli Radgončani komisarje skozi okno pometati, in nalašč so si najeli še drugega luteranskega predikanta.

L. 1598 meseca majnika so komisarji z oskrbnikom radgonske graščine, ki je bila last deželnega kneza, hoteli napraviti red v politični mestni upravi. Poklicali so mestnega župana, pisarja in nekaj svetovalcev v graščino, pa na opetovani poziv niso hoteli priti in komisarji so morali iti v mestno hišo, kjer se je med tem že zbrala tolpa nahujskanega ljudstva. Ko so komisarji enega svetovalca odstavili, se je vzdignilo strašno vpitje, ki je veljalo pred vsem župniku, kateremu so grozili, da ga vržejo skozi okno. Ko so komisarji hoteli med množico prijeti hujskače in kolovodje, so vsi kakor k prisegi vzdignili roke, da se ne dajo ločiti, ampak so vsi za enega in eden za vse. Komisarji so morali oditi, župnika so vzeli v svojo sredino in ga komaj rešili nevarnosti.

»Mit dem Pfaffen auf den Galgen«! so vpili. Ko se je raznesel glas, da bo nadvojvoda poslal vojaštvo v Radgono, so se meščani začeli oboroževati in so se pri tem zanašali na ogrsko pomoč.

K radgonski podružnici Sv. Petra so prej zahajali kapelani iz Radgone opravljat službe božje, v dobi luteranskega strahovanja je služba božja tukaj celo prenehala. Tu in tam je prišel tjakaj negovski vikar in ljudje so k njemu hodili k spovedi.

Še okoli leta 1617 je bilo za duhovnika nevarno hoditi iz Radgone k Sv. Petru ali h Kapeli, ker so v bližini bili Turki in ogrski vstajniki.

V Radgono so bile 1528 poklicane župnije: Ormož, Velika Nedelja, Središče, Sv. Miklavž, Sv. Križ, Ljutomer, Apače, Sv. Benedikt in druge na nemški strani.

Pri Sv. Benediktu 1528 ni bilo nobene zmote. Tudi pozneje se semkaj ni zatrosilo luteranstvo, ker je ta kraj radi slabih potov bil od Radgone težko pristopen. Pomanjkanje duhovnikov je pa proti koncu 16. stoletja bilo toliko, da je benediški župnik moral sam oskrbovati tudi Negovo in Sv. Antona. Vsled tega je kajpada pešalo versko življenje, ljudje so se pogrezali v nevednost in nemoralnost, novorojeni otroci so umirali brez krsta, bolniki brez verskih tolažil.

V Ljutomeru še 1528 ni bilo sledu o luteranstvu, pač pa se je zatrosilo pozneje. Od leta 1530 pa do konca 16. stoletja so ljutomersko

graščino posedali Rindscheiti, ki so se, kakor po večini drugi plemiči, poluteranili in tako zasejali luteranstvo tudi v trg, največ po doseljenih tujih rokodelcih. Še leta 1611 je bilo med tržani šest luteranov, sodeč po imenih, doseljeni Nemci in Ogri.

Početkom 17. stoletja je dobila ljutomersko graščino hrvatska obitelj Draškovićev, ki je ostala katoliška, in tako je ljutomerski protestantizem izgubil oporo. L. 1617 so bili v Ljutomeru že vsi župljani katoličani.

V župniji Sv. Križa ni o protestantizmu sledu ne 1528 in ne pozneje, dasi so župljani imeli razne praske s svojimi župniki. Pač pa so se tržani v Veržeju nekaj časa nagibali na protestantsko stran, dokler je imel ondotni gradič v rokah poluteranjeni Jurij Rupert baron Herberstein, a to je trajalo le kratko časa, sicer so imeli ta gradič v rokah srbski vojvodi Margetići in Ožegovići, ki so bili prej pravoslavni, pa so se pokatoličanili, ko so stopili v cesarsko službo. Protestantizem torej tu ni imel graščinske podpore, zato se ni mogel vgnezditi.

Pred deželno komisijo v Radgono so morali 4. julija 1528 priti tudi duhovniki in zastopniki župnij iz Ormoža, Središča, od Sv. Miklavža in Velike Nedelje. V veri so bili takrat vsi edini in brez zmote. Proti koncu 16. stoletja so se pa razmere v tem okolišu popolnoma spremenile in krivoverstvo močno razširilo. To je bilo delo ormoških graščakov in razuzdanih nemških vitezov.

L. 1574 je umrl baron Luka Sekelj, ormoški graščak, ki je bil dober junak pa tudi odločen katoličan. Njegova sinova Jakob in Mihael sta se pa na Ogrskem navzela novih naukov.

Starejši Jakob se je oženil z luteransko baronico Sofijo Herberstein ter od očeta dobil gradove Borl, Zavrč, Viltuš nad Mariborom in gospoščino pri Sv. Vidu nižje Ptuja. Kjer je imel patronsko pravico, je nastavljal same ogrske kalvince, ki so za silo govorili hrvatski. Ti so z ljudstvom ravnali tako kruto, da se je vsak čas bilo bati krvave vstaje, zlasti je vrelo za časa velike hrvatsko-slovenske bune 1573. Le nagli poraz pobunjenih kmetov v Posavju je preprečil, da se niso dvignili kmetje v Halozah in okoli Ormoža.

Mlajši sin Luke Sekelja, Mihael, je dobil po očetovi smrti gradove Krapino, Ormož in Središče. V zvezi s svojim sosedom Jurijem Zrinjskim, gospodarjem Medjimurja, je na vso moč širil novo vero med svojimi podložniki, zlasti v Središču, kjer je še leta 1621 bilo samo 160 katoličanov. Ob ogrski meji so se močno razširili kalvinci, ki sicer na Štajerskem niso bili priznani.

Dočim je protestantizem in kalvinizem imel v graščakih močno oporo, vidimo na katoliški strani med nemškimi vitezi, ki so imeli v rokah cerkve velikonedeljske pražupnije, popolno propalost.

Starejši redovi so si pridobili od apostolske stolice razne predpravice, vsled katerih so bili izvzeti izpod škofovske oblasti. To je morda bilo opravičeno v gotovih časovnih razmerah, in ni bilo nevarno,

dokler je v redovih vladal pravi duh in disciplina, toda ko je disciplina propadla, se je rodilo iz tega veliko zla. To se jasno kaže pri velikonedeljskih križnikih.

L. 1593 je sekovski škof Martin Brenner kot pooblaščenec solnograškega nadškofa vizitiral Veliko Nedeljo in njene vikarijate. Našel je tu sila žalostne razmere med duhovščino in med ljudstvom. Mesto da bi nemški red pomagal ozdraviti nezdrave razmere, se je komtur križniški pritožil, da škof z vizitacijo krši predpravice njegovega reda. Škof je v pismu iz Gradca 7. oktobra 1593 mirno poučil domišljavega in občutljivega komturja, da je tridentinski koncil odpravil vse take izjeme in predpravice ter škofom naročil, naj vsako leto posečajo vse cerkve brez izjeme.

Sicer je pa že solnograški nadškof v listini, s katero je priznal križnikom Veliko Nedeljo, izrecno pridržal pravico vizitacije sebi. Nadalje je škof Brenner opozoril komturja, da je po odlokih tridentinskega koncila dolžan, škofu predložiti v preizkušnjo duhovnike, ki jih misli nastaviti, da jim da škof potrebno duhovno-sodno oblast (jurisdikcijo). Naj torej malopridnim svojim vikarjem ne daje potuhe k nepokorščini proti škofu, drugače bi moral uporabiti cerkvene kazni.

Kar so uganjali vitezi-duhovniki, je postalo prekosmato celo velikemu mojstru, nadvojvodu Maksimilijanu, ki je v posebni okrožnici leta 1594 zabičal vsem komturjem, naj z vso resnobo skušajo odpraviti napake, ker se je zvedelo, da stari in mladi vitezi živijo nedostojno, imajo pri sebi nesramne ženske in uganjajo razne nespodobnosti, vsled česar je prišel na slab glas celi red.

Velikonedeljski komtur je vse te opomine shranil med stare akte, storil pa ni ničesar. Ko je škof Brenner 12. junija 1607 prišel zopet k Veliki Nedelji, je našel iste žalostne razmere, kakor leta 1593. Vikar Blaž Sokolovski je pred prihodom škofovim popihal z doma. Ta mož je stopil v viteški red prav zato, da bi mogel »prosteje živeti«. Sicer pa je škof v velikonedeljski cerkvi našel še vse precej v redu.

V ormoški cerkvi so se še poznali sledovi razdejanja, ki so ga povzročili Turki in ogrski vstaši leta 1605. Ormoški vikar Janez Dvorčič je bil popolni nevednež in pohujšljivec. S svojo priležnico je bil »navidezno poročen« in se je z njo v veliko pohujšanje ljudstva vozaril po sejmih in gostijah. Ljudi je odvezoval kupoma, po luteranski navadi, obhajilo je delil v obeh podobah. Škofa sploh ni maral prositi za jurisdikcijo, češ, da so mu njegovi predstojniki to prepovedali. Nič boljši ni bil njegov kapelan, bil je popolni pijanec in je živel v priležništvu.

O teh žalostnih razmerah je škof poročal papeškemu nunciju Salvagu ter se pritožil zoper križnike, ker ščitijo take ljudi, da jim škof ne more do živega.

A red je bil gluh in slep za vse. Več so mu veljale njegove zastarele predpravice, kakor pa zboljšanje škandaloznih razmer. Ko se je leta

1617 zopet imela vršiti škofovska vizitacija pri Veliki Nedelji, je sam veliki mojster, nadvojvoda Maksimilijan ugovarjal zoper to v pismu na solnograškega nadškofa, češ, nemški red je neposredno podložen le papežu in samo deželni komturji imajo pravico, vizitirati redovne cerkve. Vendar radi »duhovske discipline in dobrega sosedstva« je do »preklica« dovolil, da nadškof sam ali njegov komisar vizitira redovne cerkve, pri katerih so nastavljeni svetni duhovniki (Leyen Priester), pa le v duhovnih zadevah in vizitacija se mora prej naznaniti deželnemu komturju. Stvar se je zavlekla in vizitacija se je vršila šele 1621. Takrat je pri Veliki Nedelji bil za vikarja neki Jurij Fintić, ki je bil ušel zagrebškemu škofu in se zatekel pod okrilje nemškega reda, da bi mogel »prosteje živeti«. Škof mu ni nič hudega očital, le opomnil ga je, da se mora vrniti pod oblast svojega škofa, ker je brez dovoljenja odšel.

V Središču je v tem času bil za vikarja Janez Simončić, duhovnik zagrebške škofije. Tudi ta je v poprejšnjih letih živel v priležništvu, maševal je le ob nedeljah in praznikih, brevir je redkokdaj molil, bolnike malokdaj obiskoval, poslednje olje sploh ni bilo v navadi. Dohodki so bili sila borni in še to so bili milodari katoliških župljanov, večina pa je bila kalvinska.

Tudi o takratnem miklavževskem župniku Tomažu Greciniću pravi vizitacijski zapisnik leta 1617 med drugim, da po luteranskem načinu kupoma odvezuje, da je očiten krivoverec in »navidezno oženjen«.

Takrat je že sekovski škof izvajal obnovo v katoliškem smislu; da so pa še taki ljudje vendar bili mogoči na župnijah, je pripisovati nemškemu redu.

Edino na gornjegrajskem ozemlju protestantizem ni našel tal, ker so uslužbenci ljubljanskih škofov ostali zvesti katoliški cerkvi, kar je redka izjema. Drugod so ravno zajemniki cerkvenih korporacij bili najbolj zagrizeni luterani, n. pr. v Lavantinski dolini uslužbenci bamberškega škofa.

V 16. stoletju se je »prostost mesa« proglasila kot nekak privilegij pristnega krščanstva, ni čuda, da je to, človeški slabosti tako laskavo reklo našlo odmeva tudi v samostanih, saj je iz samostana prišel glavni prerok te »prostosti«, Martin Luter. Vendar luteranski pokret pri naših samostanih ni tako kvarno vplival, kakor po nemških deželah. Prvi menih-odpadnik je bil žički prior Peter III. (1527). Verska komisija leta 1528 južnoštajerskih samostanov ni natančneje preiskovala vsled njihovih redovnih svoboščin, splošno se je pa komisija uverila, da med menihi ni pristašev Lutrovih. Poleg žičkega priorja je znan slučaj odpada pri celjskih minoritih, kjer je že pred l. 1528 neki menih govoril zoper Mater božjo, potem pa slekel redovno haljo. Tudi v Novem kloštru je bilo marsikaj slabega, vendar o kakih odpadih v večjem številu med spodnještajerskimi redovniki ni slišati, pač pa

daje škof Stobej v svojem poročilu na papeža slabo spričevalo samostanom v takratni lavantinski škofiji. Dravogradski korarji so prestopili k protestantizmu in kapitol je za nekaj časa prenehal.

Tem hujše sta bila zadeta oba ženska samostana. Samostan dominikank v Studenicah je prestal v dobi protestantizma zelo hudo krizo. L. 1568 naznanja generalni vikar Jakob Maracco patrijarhu Ivanu Grimani, da je priorka (opatinja) Barbara Panxer bila zelo razuzdana, a je takrat že umrla, poleg nje je bila na slabem glasu neka nuna in dve dekleti. V samostanu niti ni bilo sposobne osebe za novo priorko. Izvoljena je bila pač Uršula Zeirer, pa se je dognalo, da je kanonično premlada in prelahkomišljena. Pod njo se je samostan s podružnimi župnijami celo poluteranil. Nastavljala je na patronske župnije krivoverce ali vsaj sumljive duhovnike in nedostojno z njimi občevala. Dne 30. avgusta 1570 je Maracco poročal patrijarhu, da je ta samostan jako bogat na dohodkih, ubog pa na poštenju in veri. Arhidijakon Polidor pl. Montagnana je dobil nalog, odstaviti Zeirerco in po potrebi iz Velesovega poklicati kako redovnico za prednjico. Ker se je priorka pregrešila z nekim uslužbencem, so jo odstavili in postavili drugo, ki je pa odšla in se omožila. — Predlagalo se je torej, naj se ta samostan razpusti in mesto njega ustanovi jezuitski kolegij. A nekaj let pozneje, 1577, se je za redovnice zavzel novi generalni vikar Pavel Bizancij, češ, da hoče nadvojvoda le zato odpraviti redovnice, da bi se sam polastil samostanskih dohodkov. Takrat je bilo v samostanu le sedem redovnic. Pavel Bizancij je svetoval, naj se samostan iz tega samotnega kraja premesti v Celje.

Razmere so se v samostanu menda nekoliko zboljšale, ker generalni vikar v pismu nadvojvodu Karlu hvali redovnice in odsvetuje odpravo samostana. Izšel je že celo papeški odlok, da se samostan zatre, a upiral se je patrijarh, češ, da je bil papež enostransko poučen.

29. junija 1594 je poročal patrijarh Francesco Barbaro papežu Klementu VIII., da je našel v samostanu vzoren red in najvzglednejšo pokorščino. Redovnice so si pridobile dober glas radi svoje dobrotljivosti in zglednega življenja.

Nadvojvoda Karol je hotel porabiti samostanske dohodke za vzdrževanje graškega jezuitskega kolegija, o tem pa oglejski cerkveni oblastniki niso hoteli nič slišati. Dominikanke so v Studenicah ostale, o luteranstvu ni več sluha poslej.[1]

Splošno je slovensko ljudstvo leta 1528 bilo nedotaknjeno od luteranstva, pač pa se že kažejo početki med plemstvom in meščanstvom. Velik razmah je dobil protestantizem po tako imenovani verski pacifikaciji v Brucku 9. februarja 1578. Vsled te pacifikacije so protestantje smeli imeti svoje predikante in službo božjo v Gradcu »in der Stift«, v Judenburgu in na deželi po svojih gradovih, hišah in pri

[1] Fr. Gruden: Samostan Studenice v protestanski dobi. Časopis V. 1908, str. 163 d.

cerkvah, ki so neoporečno njihova last, pa le za sebe in svoje domačine. Nikakor pa niso smeli pod pretvezo patronata krajšati katoličanom njihovih pravic ali jih siliti k protestantski službi božji. V mestih, trgih, gradovih in sploh krajih, ki so bili neposredno pod deželnim vladarjem, se je smelo izvrševati le katoliško bogoslužje.

Luteranski stanovi se za to niso zmenili. Oni so »evangeljsko prostost« v polni meri lastili le sebi, katoličanom je niso dovolili. Leta 1578—1599 pomenijo višek luteranskega gibanja v naših deželah. Novotarije so skoraj povsod začeli propadli duhovniki, podpirani od plemstva, ki je pri tem zasledovalo sebične in samopašne cilje[1] ter mu je proti katolicizmu dobro došlo vsako sredstvo. Tudi pozneje se med slovenskim ljudstvom na Spodnjem Štajerskem luteranstvo ni moglo udomačiti, vendar je kvarno vplivalo na versko-nravno življenje.

Delovanje luteranskih predikantov je bilo celo negativno; »evangeljska svoboda«, ki so jo oznanjevali, je bila, vsaj izprva, svoboda mesa in poltenosti. To jim je tudi donašalo uspehov. Luteransko psovanje čez »dobra dela« in nezaslišano zasramovanje verskih svetinj, je rodilo velikansko podivjanost v mestu in na deželi. Biti katoličan je postalo nekaj sramotnega.

6. Katoliška obnova.

Pastor, Geschichte der Päpste VIII, IX, X, XI. — Murko Dr. Math., Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven. Prag und Heildelberg 1927. — Schuster Dr. L., Martin Brenner.

Osnovo za resnično obnovitev verskega življenja je v velikih obrisih začrtal tridentinski cerkveni zbor. Z velikanskimi težavami se je ta zbor začel (1545), večkrat se je moral prekiniti in končno je Pij IV. prebrodil v zadnjih sejah nemajhne težave ter koncil zaključil (1563). Tudi v 14. in 15. stoletju so se vrstili reformni koncili, pa brez uspeha, zlo je šlo nevzdržema svojo pot navzdol. Ali ne bo ista usoda zadela tudi tridentinskega zbora? V resnici, v tridentinskem koncilu in njegovih posledicah zgodovinar otipa prst višje moči, ki vodi cerkev Kristusovo in jamči za njen obstanek.

Obnova se je začela res »pri glavi«. Ko je bil koncil zaključen, sledé na Petrovi stolici veliki reformni papeži, ki so z vso energijo delali na to, da se izvedejo odloki tridentinskega zbora. Pij IV. je še sicer bil nekoliko bolj svetnega mišljenja, a imel je dobrega in srečnega svetovalca, svojega nečaka Karola Boromejskega, katerega nesebičnost, iskreno in globoko pobožnost ter neomadeževano življenje so morali priznavati tudi najhujši sovražniki. Poleg Karola

[1] Loserth n. d. str. 50.

Boromejskega so vstali še drugi sveti možje, Filip Neri, Ignacij Lojola, Peter Kanizij in drugi, ki so se z vsem ognjem vrgli na delo in skušali najprej prenoviti s e b e, potem šele druge, to pa na podlagi »stare vere« in »stare cerkve«, kateri so do smrti ohranili neomajno zvestobo.

Po smrti Pija IV. (1565) je sledil na Petrovi stolici sv. Pij V. (1566—1572), mož kakor nalašč ustvarjen za udejstvitev tridentinskih odlokov. Bila je pa že tudi enajsta ura. Protestantizem je že potegnil za seboj škandinavske in severne nemške dežele, Angliji je Henrik VIII. vrinil državno episkopalno cerkev, pod kalvinskimi in luteranskimi udarci so se že majali stebri na Francoskem. Protestantizem je metal že nevarne mreže na Madjare in Slovane in ne brez uspehov, zasnovan je bil že širokopotezen načrt, da se »nova vera« razširi doli do Carigrada. Tudi na vrata Italije je trkal že novi pokret. Zlasti pa je bil kritičen položaj v n a š i h d e ž e l a h.

Toda tudi najboljši papeži ne bi mogli sami v podrobnosti izvesti obnove v č l a n i h. V duhu tridentinskih odlokov bi naj bili š k o f j e tisti organ, po katerem bi se zaneslo novo življenje v duhovščino in v ljudstvo. Tridentinski zbor močno poudarja dolžnost rezidence za škofe, zato ne smejo imeti po dveh škofij in se ne smejo spuščati v posle, ki jih odtegujejo od njihove črede. V upravi škofije morajo tudi imeti škofje proste roke, toda njihova vladavina mora nositi pečat očetovske milobe, ne nasilnosti in trdobe. P r e d v s e m n a j b i š k o f j e s k r b e l i z a d o b e r d u h o v s k i n a r a š č a j.

Da se pohujšljivi in nevedni duhovniki nadomeste z vzglednimi in izobraženimi ter se po njih dvigne tudi razumnost in morala ljudstva, to je pač bilo tudi v interesu države, zatorej bi bilo pričakovati, da bodo vsaj katoliške vlade delale na to, da se čim prej izvrše tridentinski odloki; to se je smelo tem bolj pričakovati, ker so zastopniki cesarja Ferdinanda sopodpisali odloke tridentinske. Zgodilo se je pa nasprotno: avstrijski vladarji so delali vedno ovire pri izvršitvi tridentinskih odlokov.

Leta 1563 je cesar Ferdinand predložil notranjeavstrijski vladi v pretres vprašanje, če tridentinski odloki morda ne posegajo v pravice in svoboščine avstrijske hiše. Pri vladi so bili ljudje, ki so odkrito ali skrivaj bili naklonjeni protestantizmu, ti so hlastno porabili ugodno priliko in vladarju razjasnili, da ti odloki posegajo v vladarske pravice. Vsled tega ni pustil razglasiti dotičnih odlokov.

A tudi škofje so se obotavljali izvršiti tridentinske odloke. Deloma so to bili možje starega kova, ki se niso lahko ločili od starih navad, deloma pa je v avstrijskih deželah po drznem nastopanju protestantov bilo vse nekam preplašeno in malodušno.

Leta 1564 je dobil dunajski nuncij Delfino naročilo, naj dostavi škofom po en izvod overovljenih tiskanih tridentinskih odlokov, a nuncij je bil prepričan, da niti eden škof ne bo na to odgovoril. Peter

Kanizij je šel potem od škofa do škofa in jim osebno, ne brez težav, vročil tridentinske odloke.

Katoliški vladarji in cerkveni krogi so takrat stali pred težavnim vprašanjem: kako rešiti v avstrijskih deželah borne ostanke katolicizma? Mi, ki imamo za seboj celo perspektivo zgodovinskih dogodkov, ne moremo lahko pojmiti, kako težavno je bilo to vprašanje za sodobnike v takratnih zmedenih razmerah. Mnogi, sicer dobro misleči katoliški krogi, so umovali takole: Širni sloji ljudstva se ne zmenijo za učene dogmatične razlike med katoliškim in protestantskim naukom, za njih imajo privlačno moč le bolj nazorne stvari, kakor je obhajilo pod obema podobama, uživanje mesa ob gotovih dnevih in ženitev duhovnikov. Protestantje znajo na spreten način v teh točkah porabiti sv. pismo in nepoučenim krogom se zdi, da imajo v tem prav, potem pa gredo za njimi tudi v dogmatičnih rečeh. Naj torej cerkev v teh točkah popusti in se približa novovercem, s tem bo nasprotnikom izvila orožje iz rok, ljudje bodo s tem zadovoljni in se ne bodo več brigali za učene nauke protestantov. Zato je že Karol V. l. 1548 hotel, naj se dovoli obhajilo pod obema podobama in ženitev duhovnikom. Isto je zahteval Ferdinand I. na tridentinskem zboru. Koncilske razprave o tej stvari so bile zelo burne.

Solnograške sinode leta 1558 in 1562 niso dovolile obhajila pod obema podobama, dasi se je bavarski vojvoda odločno potegoval za to. Tudi cesar je vztrajal pri tem ter je na svojo stran dobil papeškega nuncija Zaharija Delfino. V svojem pismu na papeža je Ferdinand I. izrazil svoje prepričanje, da se bodo z dovoljenjem keliha mnogi dali pridobiti, ki so zašli v zablode.

Glede duhovnikov je cesar predlagal, naj se priznajo kot zakonite žene tistim, ki so se že navidezno poženili. Ker primanjkuje duhovnikov, naj se dovoli tudi lajikom deliti nekatere zakramente. Raba keliha se naj dovoli zlasti s o l n o g r a š k e m u nadškofu in krškemu škofu. Pij IV. je izjavil, da dovoli rabo keliha, ako škofje vzamejo na svojo vest, da se brez keliha ne dajo rešiti ostanki katoliške cerkve v avstrijskih deželah.

Leta 1564 so iz ljubljanske škofije prosili za kelih in ga takoj dobili, meseca septembra istega leta so tudi v patrijarškem delu Spodnje Štajerske dobili to dovoljenje. Tako je na Slovenskem prišlo v rabo obhajilo pod obema podobama. In uspeh? Ravno nasprotno kakor so mislili. Zagrebški škof Drašković je sam priznal, da mu je žal, ker je v Tridentu kot cesarski poslanik s tako vnemo zagovarjal kelih. Prvi hip so bili ljudje vzhičeni, ker je bilo to nekaj novega. Potem so se pa za obhajilo pod obema podobama ravno toliko zmenili kakor prej pod eno. Zlobni nasprotniki pa so dobili novo orožje in dražili katoličane: Glejte, še papež se je poluteranil! Postali so le še bolj drzni. Ker obhajilo pod obema podobama ni prineslo pričakovanih dobrih učinkov, temveč nasprotno še večjo zmedo, je papež Pij V. preklical tozadevno

dovoljenje svojega prednika, vendar se je pri nas ta običaj držal še precej časa. Spomin na obhajanje pod obema podobama se je še dolgo ohranil v tem, da so po obhajilu pod podobo kruha dajali vernikom piti iz keliha neposvečeno vino. V Središču se je še ohranil tak kelih, v Svečini je vizitator 1617 zaukazal, da se za ablucijo ne sme več rabiti kelih, ker je že prejšnje leto bil izdan splošen ukaz, naj se za ablucijo rabi druga posoda, da bi se tako zabrisal spomin na obhajilo pod obema podobama. Ob enem se je l. 1616 zaukazalo, naj se točno vodijo matrike v zmislu tridentinskih določb.

Leta 1566 je dobil papeški legat Commendone naročilo, naj doseže pri cesarju, da se razglasijo in uveljavijo tridentinski odloki, če ne v celem cesarstvu, vsaj v nekaterih škofijah, zlasti v solnograški nadškofiji. Leta 1569 je res potem nadškof Janez Jakob Kuen Belasy v posebni sinodi razglasil tridentinske odloke. Papež Pij V. se je s posebnim pismom obrnil na poedine škofe solnograške nadškofije, naj izvrše tridentinske odloke in naj redno obiskujejo župnije. Zavedajoč se, da je zboljšanje cerkvenih razmer v veliki meri odvisno od dobrega duhovskega naraščaja, je opetovano priporočal ustanavljanje duhovskih semenišč, toda avstrijskim škofom se tudi v tem ni preveč mudilo. V solnograškem in drugih večjih kapitolih so sedeli sami plemiči, ki so imeli bolj vzgojo za meč in lov kakor pa za duhovski stan. Iz teh krogov so se pa navadno jemali tudi škofje. Tem krogom je bilo seveda težko razumeti potrebo drugačne duhovske vzgoje. Težave je delalo tudi pomanjkanje gmotnih sredstev in pa vprašanje, kje vzeti sposobne voditelje za take zavode. Semenišča, ki bi jih vodili jezuitje, so imela takrat celo v kardinalskem zboru hude nasprotnike.

Dočim se je pod Pijem IV. in V. obnovno delo nanašalo v prvi vrsti na Italijo in Španijo, se pod Gregorijem XIII. (1572—1585) razteg ne tudi na druge dežele, kjer se je že protestantizem bolj ali manj vgnezdil. Vsled nezaslišane drznosti protestantskih predikantov je katoliškim krogom upadel ves pogum; ob splošnem pomanjkanju solidne bogoslovne izobrazbe celo duhovniki mnogokrat niso vedeli, kaj je katoliško in kaj »novoversko«. V tem oziru je tridentinski koncil s svojimi dogmatičnimi in disciplinarnimi odloki potegnil jasno črto med »staro« in »novo« vero. V katoliške vrste je trebalo spraviti enotno zavest, jasno spoznanje in zaupanje v uspeh resnice in dobre stvari. Ta novi duh katoliške zavesti se je posebno širil po Karolu Boromejskem in po — jezuitih.

Za Gregorijem XIII. je prišel strogi Sikst V. (1585—1590), ki je odločno zahteval provedbo tridentinskih odlokov ter zlasti glede obnove duhovščine in samostanov ni poznal nobene popustljivosti. Žal, da je stališče papeževo glede nameravane škofije v Gorici poslabšalo prijateljsko razmerje z graškim dvorom in s tem se je otežkočila tudi provedba tridentinskih odlokov. Zlasti je ta papež odločno naročil škofom, v gotovih presledkih priti v Rim in poročati o stanju svoje

škofije. Od velikega razkola sem je to obiskovanje skoraj popolnoma prenehalo; bolj oddaljene škofije v severnih krajih so bile le v rahlem in redkem stiku z apostolsko stolico, ki ni imela nobenih informacij o cerkvenih razmerah v teh krajih. Zato se je tako naglo izvršil odpad škandinavskih, angleških in severonemških škofij. S to naredbo se je tudi zlomil vsaj nekoliko solnograški absolutizem glede sekovske in lavantinske škofije.

Resolutni Stobej je v tem vprašanju koj od začetka zavzel pravilno rimsko stališče, sekovski škof Martin Brenner se je pa kazal v tem preveč uslužnega napram Solnogradu. Dasi mu je Rim ponovno razložil, da tudi od Solnograda ustanovljene in odvisne škofije morajo pošiljati poročila v Rim, oziroma njih škofje morajo osebno poročati papežu o svojih škofijah, je vendar vedno omahoval in vpraševal za svet v Solnograd, ki je seveda papeževo odločbo razlagal sebi v prid. Končno je moral Solnograd v tej točki popustiti.

Prav v tem času je zasedel solnograško stolico eden najnevrednejših naslednikov sv. Ruperta, nadškof Wolf Ditrih pl. Raitenau (1587—1612). Bil je po materi stričnik papeža Pija IV. in sorodnik sv. Karola Boromejskega. V mladosti je bil gojenec »Germanika« v Rimu. Ko je bil izvoljen za nadškofa, je bil po starosti drugi najmlajši kanonik solnograški; bilo mu je takrat šele 28 let. Ta mladost je bila nesreča zanj. Hitro po izvolitvi, še preden je bil posvečen, je pohitel v Rim, da bi tam za sebe ustvaril ugoden položaj. Silil je pač na reformo v avstrijskih deželah, ker ga je natihoma vodila škodoželjna misel, naj si le nadvojvoda opeče prste, doma pa je dajal veliko pohujšanje s svojim nedostojnim življenjem. Iz Solnograške dežele je sicer začel izganjati luterane, a za obnovo verskega življenja ni storil nič in tudi ni mogel storiti, ker je njegovo pohujšljivo življenje bilo obče znano. Uvedel je v svoji nadškofiji rimski brevir in misal mesto prej običajnega solnograškega. To je bilo vse, kar je storil v cerkvenem oziru.

Vsled svoje trmoglavosti se je radi Berchtesgadena zapletel v vojno z bavarskim vojvodom, ki je vdrl v njegovo deželo in ga na begu čez Ture dal ujeti ter ga v ječi prisilil, da se je odpovedal nadškofiji 1612. Obesili so mu na vrat sitne preiskave zaradi prav nečednih stvari, pa je skesan in spravljen z Bogom umrl v ječi 16. januarja 1617.

Po kratkem pontifikatu Sikstovih naslednikov Urbana VII., Gregorija XIV. in Inocencija IX. je nastopil Klement VIII. (1592—1605), ki se je vredno pridružil prejšnjim velikim reformnim papežem. Sodobnikom se je zdelo, da je sam sv. Filip Neri zasedel apostolsko stolico. Že v začetku svoje vlade je moral poslati resen opomin solnograškemu nadškofu Wolfu Ditrihu radi zanikarne uprave njegove škofije, radi prepira z Bavarsko, ki je stala odločno na katoliški strani, in radi pohujšljivega življenja. Nadškof se je opravičeval, da so to le klevete njegovih zavidnih nasprotnikov, toda njegovih madežev ni

moglo izbrisati nobeno opravičevanje. Splošno je bilo mnenje, da bo nadškof nekega dne odpadel in proglasil svojo deželo za svetno kneževino. Na stavbah, ki jih je dal staviti ali popraviti, je dal vzidati le svoj rodbinski grb, brez vsakega škofovskega znamenja. Bavarski vojvoda je v Rimu pritiskal, naj se Raitenau odstavi, toda previdni Klement VIII. je dobro poznal njegov razdražljiv in nasilni temperament in je rajši potrpel, da bi nevrednež ne potegnil cele dežele za seboj v krivoverstvo.

Klement VIII. je obračal posebno pozornost na versko obnovo v notranjeavstrijskih deželah, kjer se stvari polagoma obračajo na boljše. Zastoj obnove v Solnogradu za časa Ditrihovega je le osamljen pojav, sicer se povsod opaža katoliški podvig. K temu so znatno pripomogli strastni prepiri med raznimi novotarskimi sektami, še bolj pa smotreno zasnovano delo, ki se je vršilo od Gregorija XIII. naprej. Od tega papeža ustanovljen rimski zavod »Germanicum« je med tem že razpošiljal dobro vzgojene, učene, vnete in pobožne duhovnike. Apostolska stolica je delala na to, da se nevedni in nedisciplinirani kanoniki v kapitolih, iz katerih so se jemali škofje, nadomeste z novimi, res izobraženimi in moralno neomadeževanimi ljudmi. Tudi v visoke državne službe so polagoma prihajali ljudje svetnega stanu, ki so svojo izobrazbo in vzgojo dobili pri jezuitih.

Notranjeavstrijske razmere je papež Klement VIII. nekoliko spoznal, ko se je l. 1588 vračal kot poslanik iz Poljskega. Takoj po svojem nastopu je imenoval za Gradec novega nuncija Jerneja Porzia. V dani instrukciji se mu na prvem mestu priporoča, naj kot nuncij gleda pred vsem na obnovo duhovščine, šele potem bo mogoča splošna obnova katoliške cerkve v avstrijskih deželah. Reformno delo naj se ravna po bavarskem vzorcu. Vplivnejša mesta naj zasedejo z zavednimi katoličani, vladar pa naj se posluži v augsburški mirovni pogodbi knezom priznane pravice: »cuius regio, illius religio«, t. j. vladar zemlje določa tudi verstvo podložnikov. Tega načela so se protestantski stanovi v obilni meri poslužili in potegnili cele pokrajine siloma v krivoverstvo, katoliški knezi pa so iz plašljivosti in vsakovrstnih ozirov to opustili in dopustili, da so jim luteranski predikantje nahujskali podložnike in pripravili k odpadu. Postopa se pa naj počasi in previdno, nuncij naj sploh ne stopa v ospredje. Podrobna izvedba obnove je stvar škofov.

In res, izvedli so katoliško reformacijo v naših deželah trije odlični škofje: ljubljanski škof Tomaž Hren, sekovski Martin Brenner in lavantinski Jurij Stobej. Izvršilna organa sta bila Brenner in Hren, Stobej pa je napravil načrt in kot notranjeavstrijski namestnik celo zadevo vodil in podpiral.

Načrt za reformno delo je Stobej izdelal pri Sv. Andražu in ga odposlal v Gradec 20. julija 1598.

Zastavil si je troje vprašanj:

1. Je li za to sedaj primeren čas? 2. Kako to izvršiti? 3. Kje začeti?

1. K prvemu vprašanju razvija Stobej naslednje misli:

Marsikomu se zdi, da ni primerno v tem času, ko preti vojna s Turkom, razburjati ljudi z verskimi zadevami. Na to odgovarja Stobej, da sektarci vkljub vojni nevarnosti delajo na to, da se zatre katoliška vera. Luterani so celo očitno izjavili, da bi jim bila ljubša turška oblast, kakor pa oblast katoliškega vladarja. Zakaj bi tedaj katoličani ne smeli braniti svoje vere radi turške nevarnosti? »Nikdar bi ne imeli sektarci tolike moči, ko bi katoličani ne imeli toliko strahu.« Skrbeti za pravo vero, za zveličanje duš in za čast božjo, za to je vedno primeren čas!

2. Dajali so se različni nasveti: nekateri so nasvetovali, kar z orožjem udariti po luteranih! Drugi so priporočali prijaznost do drugovercev, da se ublažijo razdraženi duhovi in bodo potem voljni z nami soglašati v verskih rečeh, tretji so priporočali razprave in razgovore, kjer bi se dokazala katoliška resnica in odkrile nasprotniške zmote.

Vse te nasvete Stobej odklanja kot neprimerne. Raba orožja, pravi Stobej, bi bila sredstvo pobesnelosti in zelo nevarna reč. To bi predpostavljalo, da je krivoverstvo že tako globoko vkoreninjeno, da ga je moči le s silo odstraniti. Toda s silo se v takih rečeh ne doseže cilj. Drugo in tretje se mu zdi otročje. Kjer gre za večno zveličanje, tam ni mesta praznemu laskanju in besedičenju. Koliko razgovorov se je že vršilo, kolikokrat se je protestantom že popustilo, pa so bili potem še bolj drzni!

Njegov nasvet je torej ta:

Nadvojvoda se naj posluži svoje oblasti, pa brez orožja in zvijačnosti, po načelu, ki so ga protestantje sami uveljavili in v obilni meri rabili, da naj bodo podložniki tiste vere, kakor njih gospod (cuius regio, illius et religio), kdor tega ne mara, pa se naj izseli iz dežele. Oblast vladarjeva ima veliko moč pri podložnikih zlasti v resnobnih in svetih rečeh. Hudobneži se je boje, dobri jo spoštujejo. Res je pa tudi, da oblast vladarjeva tem več premore, čim bolj so mu ljudje vdani, ker vsakdo se rajši pokori tistemu, ki ga ljubi, kakor pa tistemu, ki ga ne mara. Ne bo si pa vladar pridobil ljudske naklonjenosti s prirejanjem iger in gostarij, ne s slabotnim popuščanjem, temveč z napravami, ki služijo občemu blagru. Skrbeti mora predvsem za red in pravičnost, uveljaviti mora zakone, ki ščitijo in varujejo poštenost, kaznujejo pa hudobijo. Nemirne in zlobne ljudi treba ugnati, da bodo pošteni ljudje lahko mirno živeli, in urediti razmere tako, da bo vsak imel, kar potrebuje. Preprečiti treba zlasti, da oderuhi ne bodo več zahtevali, kakor jim gre. Na ta način si bo nadvojvoda najbolj pridobil srca in ljudje bodo radi slušali tudi v verskih rečeh glas svojega vladarja.

3. Kje začeti? — Razni sloji so že vdani novi veri: plemstvo, meščani, kmetje, predikantje. Ne kaže vseh naenkrat prijemati. To bi bilo pretežavno in nevarno radi množine. Začeti treba tam, kjer so glavni sejavci zlega semena, hujskači in zapeljivci. In to so predikantje! Pa tudi tu ne kaže vseh naenkrat prijeti, ker jih je preveč. Z graškimi predikanti treba začeti, ker ti so kolovodje in največji hujskači.

Ko bodo ti odstranjeni, bodo drugi sami od sebe šli, ali bo vsaj lahek posel z njimi. Najprej naj jim prepove, širiti krivoverstvo, kmalu potem naj jih izžene iz dežele. Za slučaj, če bi kje nastal kak upor, naj se pripravi 100—200 zanesljivih katoliških vojakov.

To je kratko glasoviti Stobejev načrt, po katerem se je naslednja leta zavrla protestantska propaganda.[1]

Glavno luteransko gnezdo je bil mestni svet v Gradcu. Temu je veljal prvi udarec. Namestnik škof Stobej je povabil mestne svetovalce k pojedini in tu je vsakemu posebej med štirimi očmi kratko in odkrito stavil predlog: ali se odpovedati luteranstvu ali pa pustiti mestno svetovalstvo. Izprosili so si čas za premislek do drugega dne. Drugi dan so sporočili, da ostanejo luterani, v trdnem prepričanju, da namestnik ne bo upal storiti daljnjega koraka in odstaviti vsemogočne mestne očete. Toda še isti dan so bili odstavljeni in nadomeščeni s katoličani. Preden so protestantje prišli k sapi po tem nenadnem udarcu, je 13. septembra 1598 sledil drugi. Nadvojvoda je izdal odlok na deželne stanove, da morajo v Gradcu v 14 dneh odpraviti svoje predikante, cerkev in šole. Stanovi kajpada niso slušali, temveč obsuli nadvojvoda z ugovori, prošnjami in predstavkami. Pa ni nič pomagalo, nadvojvoda je ostal neizprosen in ponovil svoj odlok. Ko se tudi sedaj predikantje niso zganili, je 28. septembra izšel tretji odlok, da morajo predikantje pod smrtno kaznijo še pred solnčnim zahodom zapustiti Gradec in v osmih dneh štajersko deželo.

To je izdalo. Še isti dan se je dvignilo 19 graških pastorjev z ženami in otroki ter odšlo na Ogrsko. Istočasno je izšel odlok, da morajo oditi tudi predikantje iz Judenburga, Celovca in Ljubljane. Ko so ti zvedeli, da so odšli graški pastorji, so tudi oni pobrali šila in kopita. Dne 30. septembra je sledil nov odlok nadvojvodov na vse meščane njegovih dežel, da naj se povrnejo v katoliško cerkev ali pa naj prodajo svoje imetje, plačajo desetek in se izselijo, kamor hočejo. Deželni stanovi so hoteli ugnati nadvojvoda s tem, da so ustavili plačilo vojakom na turški meji, toda nadvojvoda se ni dal preplašiti. Ugovore protestantskih deželnih stanov je prav odločno odbil 30. aprila in 21. julija 1599 ter gospodo opozoril na strupene in strastne govore luteranskih predikantov in šolnikov, ki proti katoličanom niso poznali nobenih ozirov in nobenih mej v sovražnosti.

---

[1] Georgii Stobaei Epistolae . . . str. 13—17.

Da se tudi na deželi zlomi luteranska premoč, je v jeseni 1599 nadvojvoda sestavil posebno komisijo, ki naj bi posetila deželnoknežja mesta in trge, izgnala luteranske pastorje, vrnila katoličanom ugrabljene cerkve in zaprisegla meščane, da se vrnejo h katoliški cerkvi in da bodo pokorni poveljem deželnega vladarja. Ker komisarji niso bili varni svojega življenja, jim je bila dana za spremstvo četa zanesljivega, največ slovenskega vojaštva.

Na Spodnjem Štajerskem je komisija začela svoje delo v Radgoni, kamor je prišla pod noč 17. decembra 1599 v gosti zimski megli. Kapitan Paar je takoj zasedel mestna vrata, po noči je prišlo na pomoč še 500 vojakov. Meščanom je upadlo srce. Drugi dan se je vojaštvo postavilo pred škofovo stanovanje, mestna vrata so se zaprla, začelo se je zasliševanje mestnih svetovalcev in meščanov. Škof Martin Brenner je imel dolg in navdušen govor, v katerem je Radgončanom naštel vse pregreške in prestopke, ki so jih zakrivili zadnja leta. Iz sv. pisma je ovrgel glavne luteranske nauke. Mestne pravice so bile ukinjene, mestno svetovalstvo odstavljeno in nadomeščeno z drugim. Za mestnega sodnika je bil postavljen Luka Lelič, ki je prej moral od luteranov veliko prestati radi svojega katoliškega prepričanja. Meščani so morali oddati orožje in luteranske knjige, katere so potem slovenski vojaki na treh krajih sežgali. Glavne kolovodje luteranstva so spravili iz mesta ter so v treh dneh morali zapustiti deželo. Drugim se je pustilo tri mesece časa, da se povrnejo v katoliško cerkev ali pa izselijo.

Celih 14 dni je škof Brenner pridigoval v mestni cerkvi ter zavračal Lutrove nauke. Meščani so skoraj vsi izjavili, da se povrnejo v katoliško cerkev, ker so večinoma odpadli vsled nezaslišanega hujskanja luteranskih pastorjev. Koncem maja 1600 je komisija zopet prišla v Radgono, da bi dokončala, kar je že prej bila začela. Med tem se je že marsikaj na boljše obrnilo. Komisija je prišla tja na predvečer praznika sv. Rešnjega Telesa, ki se je jako slovesno obhajal; škof sam je vodil procesijo in nosil sv. Rešnje Telo. Meščani so bili skoro vsi katoličani, le nekaj Saksoncev, Brandenburžanov, Hessov, vseh okoli 40, se je rajši izselilo, kar se jim je tudi dovolilo.

Dne 5. januarja 1600 je komisija zapustila Radgono in odrinila proti Sv. Lenartu, kamor je dospela v hudem snegu proti večeru. Tukaj je bil kratek posel, ker so tržani bili katoličani, v Radehovi so vojaki s k a k a č e m raznesli iz desk zbito kapelo.

S k a k a č i so čuden, pa zanimiv patološki pojav, ki se javlja večkrat v zgodovini takrat, ko širne množice razburijo verske zmede. Pri svoji »službi božji« so na čuden način skakali in se premetavali, padali so v globoko spanje in ko so se prebudili, so pripovedali najneverjetnejše reči, da so videli Boga sedeti na svojem prestolu, da se jim je prikazal Kristus z apostoli, da naj vsemu svetu napovedujejo velike nesreče in konec sveta, če ne bodo ljudje hodili na določeni kraj

in tam skakali ter pozidali cerkev. Ako pozidajo cerkev, bodo angeli jim donašali denar, žito, vino, živino, lan itd.

Pritepla se je ta sanjarska sekta iz Goriškega na Kranjsko; ko so jih tam pregnali, so se priklatili na Štajersko, kjer jih zasledimo okoli Spodnje Polskave, pri Sv. Duhu nad Lučanami in okoli Sobote. Glavno gnezdo pa so imeli pri Sv. Lenartu v Slov. goricah. Že l. 1599 so si postavili kapelo v Radehovi na mestu nekdanjega gradu, l. 1611 so se obrnili celo na papeža Pavla V., naj jim dovoli zidati cerkev božjega groba. Razširili so se tudi po benediški in petrovški župniji. božji grob prenesli iz Jeruzalema tje. Priproste ljudi so preslepili in so Ko jim je l. 1600 komisija podrla kapelo, so l. 1614 premotili celo župnika Mihaela Milošiča, da jim je dovolil postaviti novo kapelo. L. 1622 dne 15. septembra je cesar Ferdinand II. zaukazal kapelo podreti, voditelje skakačev pa poloviti. S tem je bil konec sekte.

Proti poldnevu dne 6. januarja je komisija došla v Maribor. Tu je že bil prej odstavljen luteranski mestni zastop in nastavljen novi, ki je komisiji došel naproti. Škof je imel ves teden pridige, v katerih je zavračal luteranske zmote. Pri izpraševanju so se skoraj vsi meščani izjavili za katoliško cerkev, le nekaj plemičev je ostalo trdovratnih. Ker so hujskali meščane, jih je komisija izgnala iz mesta. V Betnavi pri Mariboru je dala komisija požgati luteransko leseno kapelo, predikantovo stanovanje pa razstreliti.

Dne 15. januarja 1600 je komisija došla v Ptuj, kjer ji je že tudi katoliški sodnik s svetovalštvom prišel naproti. Med meščani je bilo okoli 60 luteranov, med njimi kakih 20 žensk, ki so bile sploh bolj vnete luteranke, dočim so možje bili bolj malomarni za eno kakor za drugo vero.

Po tridnevnem pouku so se večinoma povrnili v katoliško cerkev in izročili luteranske knjige, nekaj plemičev je pa bilo izgnanih iz mesta.

Iz Ptuja je krenila komisija 20. januarja proti Celju ter med potom obiskala Slovensko Bistrico, kjer so našli tri uporneže, v Konjicah so pa razdrli luteransko pokopališče. Naslednjega dne je bila že v Celju.

Tu so bili pozvani pred komisijo meščani in tržani iz Žalca. Vsi so voljno prisegli, le pet trdovratnežev so morali izgnati. V Golče je poslala komisija vojaštvo, ki je razstrelilo luteransko cerkev in predikantovo stanovanje. Kamenje in opeko so si pozneje kmetje razvozili, zvonove pa je menda dobila kaka cerkev v celjski okolici.

Iz Celja je prispela komisija 24. januarja v Slovenjgradec, kjer sploh ni bilo več protestantov. Potem je še obiskala Dravograd in Marenberg, kjer ni bilo posebnega dela, pač pa je vojaštvo razstrelilo skakaški kapeli pri Sv. Duhu nad Lučanami in v Soboti ob koroško-štajerski meji.

V sedmih tednih je komisija prepotovala Spodnje Štajersko in izvršila vladarjeve naredbe. S tem je pa bilo končano le negativno delo,

namreč zlomljena moč brezobzirnih luteranov in odstranjeni največji hujskači, pastorji.

Vse to se je izvršilo brez prelivanja krvi, brez nasilja in brez orožja; z odločnim odlokom je Ferdinand obvaroval staro katoliško vero v svojih deželah, poroča Stobej svojim kanonikom.

Če se komu zdi to postopanje trdo, naj primerja, kako so novotarji izvajali reformacijo na Angleškem, v Holandiji, v škandinavskih državah, kjer je do 19. stoletja pod smrtno kaznijo bilo prepovedano katoliško bogoslužje. Nobenega predikanta niso pri nas katoličani vrgli skozi okno, kakor so luterani storili z vurberškim vikarjem, nobenega pastorja niso radi njegove vere djali na natezalnico in ga žgali z gorečimi bakljami, kakor so podivjani češki luterani delali z Janezom Sarkandrom. Nad premaganimi luterani ni pri nas opaziti nobenega maščevanja od strani katoličanov. Malo več zgodovinskega znanja bi priporočali zlasti našim leposlovcem, ki kaj radi v svojih spisih proslavljajo luteranske predikante kot pionirje svobode in v najbolj črnih bojah slikajo katoličane kot nasilnike. Luteranski predikanti so »evangeljsko svobodo« ravno tako umevali, kakor jo umevajo današnji ruski boljševiki.

Za pravo versko obnovo je pa trebalo še dolgo časa in podrobnega dušnopastirskega dela. To so nadaljevali škofje s svojimi vizitacijami in novi redovi s svojim misijonskim delovanjem. Polagoma se je vzgojil nov duhovniški zarod. Novi čas se je začel posluževati tudi velikega prosvetnega sredstva — knjige. Iz velike verske krize se je rodilo slovensko slovstvo.

Luteranski pokret je jasno pokazal, kako velika napaka in kričeča krivica je bila, ko je nemški episkopat zatrl veleumno zasnovano versko-kulturno delo sv. Cirila in Metoda. Nemško-italijanski episkopat se je poslej čutil v varni posesti svoje oblasti na slovenskih tleh. Moral je priti silen sunek verskih novotarij, da je odpihnil meglo in odprl oči cerkvenim nemško-italijanskim oblastnikom, da tudi slovenskemu ljudstvu treba dati pouk v njegovem jeziku. Z velikansko versko krizo 16. in 17. stoletja se je nedvomno zelo dvignilo duševno obzorje južnih Slovenov, zlasti Slovencev. Uvajajo se slovenske pridige, kateheze, pesmarice, šole, v katerih se kolikor toliko upošteva tudi slovenski jezik. Ko je bilo luteranstvo ob tla vrženo, stoje pri katoliški obnovi v prvih vrstah jezuitje, katerim vsi količkaj objektivni zgodovinarji in pedagogi priznavajo, da so bili izvrstni učitelji. Jezuitje posvečajo posebno pažnjo tudi slovenskemu in hrvatskemu jeziku.

Kajpada starokopitni nazori so še nadalje zadrževali naravni razvoj, kjer so le mogli. Benečanska republika niti škofom ni dovoljevala šol, kjer bi se mladina učila kaj hrvatskega jezika in pri nas na Štajerskem se slovensko književno delovanje začne šele v drugi polovici 18. stoletja. Na Kranjskem se je slovenščina vsaj nekoliko upoštevala

kot deželni »kranjski jezik«, Koroška in Štajerska sta veljali kot nemški deželi. Solnogradu in Ogleju so potrebe slovenskega ljudstva bile celo tuje, dočim je Kranjska imela svojo škofijo; četudi na njej sede sami nemški plemiči, vendar se je od blizu bolj spoznavala potreba, dati ljudstvu v njegovem jeziku pouk.

Zlo, ki se je nakopičilo v naših krajih v prejšnjih stoletjih, še meče svoje sence globoko v 17. stoletje. Največja ovira verski obnovi je bilo pomanjkanje dobre duhovščine, ki bi bila umstveno dovolj izobražena in v nravnem oziru neprikorna. Pri škofovskih vizitacijah leta 1617 in naslednja leta je še med duhovščino dokaj nedostatkov; pri nas službujejo duhovniki od vseh mogočih vetrov, Nemci, Lahi, Hrvati, Kranjci in Goričani. Iz dveh vzrokov so se pri nas žalostne razmere tako dolgo držale: avstrijski vladarji niso pustili, da bi se razglasili in izvršili reformni odloki tridentinskega zbora, z druge strani pa vlada ni pustila patrijarhu izvrševati njegove duhovne oblasti. V cerkveni upravi je v slovenskem delu patrijarhije nastalo pravcato brezvladje. Pa tudi solnograškemu nadškofu je vlada delala težave. Že leta 1606 je izšel cesarski ukaz, da nobeden, od cesarja ali od cesarju podložnih patronov prezentiran duhovnik ne sme iti izven avstrijskih dežel — v Oglej ali Solnograd, da bi tam delal izkušnjo, kakor predpisuje tridentinski zbor. Vsled pomanjkanja redne cerkvene oblasti, so se dogajali med duhovniki veliki neredi, slabi elementi so našli pogostoma zaščito pri svetni gosposki in so lahko delali, kar so hoteli, dobri pa mnogokrat niso našli nikjer opore. V solnograškem delu so vsaj sekovski in lavantinski (na Koroškem) škofje kot solnograški generalni vikarji držali red, v patrijarhatu pa so v upravnem oziru patrijarha zastopali arhidijakoni, ki niso imeli ne škofovskega reda, ne zadostnega ugleda in večkrat tudi ne drugih potrebnih lastnosti za uspešno izvrševanje cerkvene oblasti.

Vendar se splošno obračajo stvari na boljše. Za izobrazbo in vzgojo naše duhovščine je bil velikega pomena jezuitski zavod v Gradcu in ondotno vseučilišče. Za višje študije so se pa naši mladeniči lahko pripravljali na gimnaziji v Rušah in v Varaždinu. Slednja gimnazija je bila zlasti velikega pomena za Slovence med Muro in Dravo.

Proti sredini 17. stoletja pa do zadnjih desetletij 18. stoletja zasledimo številne duhovnike celo na čisto priprostih župnijah z doktoratom ali kako drugo akademično stopnjo.

Tudi v novonastalih samostanih prevladujejo bolj in bolj domačini, zlasti pri frančiškanih in kapucinih. V dobi katoliške reformacije so se na ozemlju današnje lavantinske škofije naselili naslednji novi redovi, oziroma so že obstoječi redovi dobili nove samostane.

7. Novi redovi.

A. Frančiškani.

Marija Nazaret.

Orožen, Das Dekanat Oberburg, str. 246 d; Dom in Svet (p. Regalat Čebulj) 1902, str. 497—499. — Stegenšek, Dekanija Gornjegrajska, str. 68—83. — Kokol p. H., n. d. str. 15—22.

Na prijaznem gričku ob stoku Drete v Savinjo blizu Mozirja, je škof Tomaž Hren iz osebne pobožnosti do Device Marije v letih 1624—1626 postavil Marijino kapelico, ki je bila čisto podobna nazaretski hišici v Loretu, zato sta cerkvica in griček dobila ime Nazaret ali Nazarje. Ljudstvu se je kmalu priljubila ta kapelica, dobilo je veliko zaupanje do nje in je od vseh strani v velikih množicah prihajalo semkaj, da si izprosi pomoč Marijino.

Hrenov naslednik, škof Rajnald Scarlichi (Skrlič) je radi številnih romarjev izročil to kapelico v oskrbo frančiškanom bosansko-kranjske provincije. Dne 25. oktobra 1632 je škofov komisar slovesno izročil frančiškanom kapelico in celi griček. To darilo je potem škof potrdil še s posebno listino 1. januarja 1633, dne 3. maja 1635 je potrdil to tudi cesar Ferdinand II. in vzel nazarske frančiškane v svoje varstvo. Škof jim je dal tudi potrebno gradivo za stavbo samostana, našli so se tudi drugi dobrotniki in tako je samostan vsaj za malo samostansko družino do l. 1639 bil gotov.

Število romarjev je sedaj še bolj rastlo in Nazarje je postalo glasovita božja pot, kapelica je postala pretesna, zato so frančiškani 1661—1666 k prvotni kapeli prizidali v poznorenesanskem slogu še sedanjo cerkev. Frančiškani so vrlo delovali za versko probujo, kar je bilo tem potrebnejše, ker je trebalo še iztrebiti ostanke luteranstva, ki se je po plemičih in luteranskih predikantih zatrosilo zlasti med meščane in tržane.

Tudi ta samostan kakor ormoški je vlada skušala ločiti od bosansko-kranjske provincije in ga priklopiti avstrijsko-nemški.

Cesar Leopold I. je l. 1672 sam pisal vrhovnemu frančiškanskemu generalu v Rim radi te zadeve. Za razlog ni mogel navesti kakih izgredov ali zlorab, kakor pri ormoškem samostanu, pač pa, da je primerno, da se vsi samostani na Štajerskem pridružijo avstrijski provinciji, da ne bi kje »tujci« gospodarili v dednih deželah. Ker so izgrede in zlorabe v Ormožu pripisovali hrvatskim redovnikom, so se bali, da bi tudi v Nazarje utegnili priti Hrvatje in bi se utegnilo zgoditi isto, kakor v Ormožu. Očividno je v dvorskih krogih po zrinjsko-frankopanski zaroti zavladalo neko nezaupanje in sovraštvo proti Hrvatom. Štajerske samostane je vlada hotela na vsak način spraviti popolnoma pod nemški vpliv, ker se je po načrtu imenovane zarote

slovenski del Štajerske imel odtrgati od habsburških dežel. Vendar »kranjska« provincija, ki je med tem sprejela strožja pravila, je vložila ugovor in prošnjo na cesarja, da naj Nazarje ostane pri stari provinciji in končno je tudi vlada 1673 temu pritrdila.

Od l. 1686 do Jožefovih časov je v Nazarju bil novicijat za redovni naraščaj. L. 1781 je Jožef II. ukinil ta novicijat.

Frančiškani so sicer ob svojem prihodu dobili griček, na katerem stojita cerkev in samostan, toda samo od tega niso mogli živeti. Pobiranje milodarov jim je bilo l. 1672 prepovedano, a našli so se drugi velikodušni podporniki, ki so napravili razne ustanove in tako gmotno podprli samostan.

Okoli sredine 18. stoletja je bilo v samostanu po pet redovnih duhovnikov, pozneje 5—15. Okoli 1752 je bila ustanovljena samostanska knjižnica, kateri je sporočil vse svoje mnogoštevilne knjige zelo izobraženi bivši mozirski župnik Ivan Ludovik Umek.

Brežice.

Bližnji povod za ustanovitev tukajšnjega frančiškanskega samostana je bilo veliko pomanjkanje duhovnikov v 17. stoletju. Župnije v Posavju so bile zelo obsežne in svetnih duhovnikov malo. Večinoma so dušno pastirstvo vodili cistercijci v Kostanjevici, a tudi ti niso vsega zmogli. Zato so brežiški meščani že okoli l. 1650 prosili provincijala frančiškanske bosansko-kranjske provincije, naj pošlje nekaj redovnikov v Brežice ter so mu ponudili cerkev in samostan. Provincijal je uslišal njih prošnjo. L. 1659 so prišli prvi frančiškani v Brežice. Meščani so dali 1660 prostor za cerkev in samostan, meščan Matej Worschner pa jim je daroval svoje posestvo z vrtom. Z milimi darovi vernikov so si postavili l. 1660 majhen samostanček. Njih glavni dobrotnik je bil graščak Jurij IV. Frankopan, ki je pa prezgodaj umrl, njegova vdova Sofija, roj. grofica Forgač je nadaljevala njegovo delo. Njuna hči, Marija Julijana, žena Ferdinanda Ernesta grofa Abensberg in Thraun je l. 1685 na lastne stroške povečala samostan in dokončala samostansko cerkev, ki je po njeni želji bila posvečena sv. Antonu Padovanskemu. Ob enem je pri graščini za samostan naložila glavnico 2000 goldinarjev ter se s posebno listino obvezala dogotoviti samostan, stolp in veliki oltar ter dajati samostanu potrebna živila. Zato pa je moral samostan priznati njo in bodoče lastnike brežiške graščine kot u s t a n o v i t e l j e. Blaga gospa je umrla brez potomcev in brežiško graščino so okoli l. 1696 kupili grofje Attemsi, ki jo posedajo do danes.

L. 1730—1732 je bil samostan zopet povečan ter je graščina dala stavivo. Cerkev sv. Antona je bila končana že l. 1685, a posvečena šele l. 1750 po pičanskem škofu Bonifaciju Cechotti.

Razen graščine sta frančiškane vrlo podpirala tudi mestni magistrat in kostanjeviški samostan.

Okoli 1750 je bilo v samostanu po sedem redovnikov, pozneje navadno več, ki so pridno pomagali v dušnem pastirstvu v sosednih župnijah. L. 1769 so z veliko slovesnostjo prenesli v cerkev kip Matere božje, ki je narejen po slovitem kipu v Lankovicah na Gornjem Štajerskem, tje pa je prišel kip v turških časih iz T i š i n e v Prekmurju.

B. Avguštinski samostan pri Sv. Trojici v Slov. gor.

Ko je bila zatrta sekta skakačev v Radehovi, se je ljudem leta 1631 dovolilo, postaviti na bližnjem griču »Gradišče« (ker je tam v davnih časih stal neki grad) kapelico v čast Sv. Duhu. Ta kapelica je bila lesena, a ljudem se je nenavadno prikupila. Od vseh strani so prihajale velike množice in kmalu je nastala potreba, postaviti večje svetišče. Za to se je posebno zavzel Caharija Nürnberger, tržan in cerkveni ključar pri Sv. Lenartu.

O nameravani novi stavbi se je sicer ptujski mestni župnik v svojem poročilu na sekovsko škofijstvo izrazil nekoliko skeptično, češ,

Sl. 3. Sv. Trojica v Slov. gor.

da ljudem še vedno rojijo po glavi skakaške misli o »božjem grobu«, vendar je škofijstvo stavbo dovolilo, ker je bil za to zbran drug prostor kakor je prej stala skakaška kapela. Sekovski škof Ivan Marko je sam blagoslovil temeljni kamen 1636. Novo cerkev na mestu lesene kapele so potem dozidali do l. 1643 in jo posvetili Sv. Trojici. Po njej je potem dobil ime kraj.

Ko je bila cerkev gotova, je nastal 1662 prepir za patronske in zavetniške pravice med admontskim opatom, kot patronom sv. lenartske župnije, kamor je spadala nova cerkev, in Volfom Stubenbergom, gospodarjem Cmureka, pod katerega oblast je spadala okolica Sv. Trojice. Preden je bila o tej pravdi izrečena razsodba, je Stubenberg ponudil

19. Notranjščina Sv. Trojice v Slov. goricah.

20. Minoriti v Ptuju: Cerkveno pročelje in samostan.

cerkev Sv. Trojice najprej ptujskim dominikancem, ko so pa ti odklonili, je 14. februarja 1663 izročil cerkev avguštincem. Še istega leta je vlada razsodila, da patronske pravice do cerkve gredo Stubenbergu, vendar pa ima admontski opat pravico, nastaviti pri tej cerkvi posebnega kapelana, ali pa dati od Sv. Lenarta opravljati službo božjo. Sedaj je nastala nova težava. Avguštinci so bili že vpeljani, toda po lajiku, ki ni imel pravice do tega. Solnograd je pod kaznijo odstave avguštincem prepovedal, prevzeti cerkev. Končno se je avguštinski provincijal pogodil z admontskim opatom, ki je pravico do cerkve odstopil sekovskemu škofu. Tako sta potem škof Maks Gandolf in Stubenberg 19. julija 1665 duhovne in časne pravice trojičke cerkve izročila puščavniškemu redu sv. Avguština.

Ker je bil najbližji samostan tega reda v Radgoni, so tudi prvi redovniki k Sv. Trojici prišli iz Radgone. Iz početka sta bila le dva redovnika, ki sta morala šele postaviti primerno stanovanje. Morala sta biti podjetna moža, ker sta ob enem povečala tudi cerkev, ki je bila 1667 na novo posvečena. Do l. 1689 je bil tudi samostan že toliko dogotovljen, da je bilo v njem prostora za šest duhovnikov in dva brata lajika.

L. 1693 sta grof Ferdinand Trautmansdorf in njegova žena Marija, roj. grofica Kisel pri trojiški cerkvi dala postaviti loretsko kapelo.

Avguštinci so pri Sv. Trojici zapustili časten spomin. Med leti 1735—1740 so povečali in prezidali cerkev do sedanje oblike ter jo je sekovski škof Jožef Filip 1772 posvetil. L. 1779 so postavili nov veliki oltar in začeli staviti oba stolpa. Tretji stolp je bil postavljen šele proti koncu 19. stoletja. Trojiška cerkev je najlepša baročna stavba v Lavantinski škofiji na levi strani Drave.

Avguštinci niso imeli župnijskih pravic, temveč opravljali so le navadno službo božjo, zlasti ob velikih shodih. Redovniki so živeli od milodarov, ker razen malega vrta in nekaj vinogradov samostan ni imel nobenega posestva, pač pa je cerkev imela nekaj zemlje. Ko je cesar Jožef II. prepovedal milodare in odpravil božje poti, so avguštinci sami prosili, naj vlada ukine njihov samostan. Značilno je za tiste čase, da kjer je samostan imel kaj premoženja, je vlada hitela z razpustom, kjer pa je bil samostan siromašen in redovniki niso imeli od česa živeti, so morali prositi za razpust. Vlada je seveda ustregla prošnji in l. 1787 po mariborskem okrožnem glavarju zaprla trojiški samostan. Celotno premoženje je bilo cenjeno na 15.511 goldinarjev. V samostanu je bilo takrat razen priorja 11 duhovnikov. Ti so se razšli in dobili malo pokojnino, prior in dva duhovnika so ostali, ker je cerkev bila določena za novo župnijo.

C. Pavlinci v Olimju.

Pavlinci so puščavniški red ter so dobili ime po svojem zaščitniku sv. Pavlu Puščavniku. Njihov postanek je različen v različnih deželah. Najstarejši so ogrski pavlinci, katere je ustanovil ostrogonski kanonik Evzebij 1246. L. 1308 so sprejeli avguštinsko pravilo z dodatki svojih posebnih navodil. Na Poljskem so pavlinci upravljali glasovito božjepotno svetišče v Čenstohovi.

Pavlinski samostan v Olimju je ustanovil l. 1663 Ivan baron Zakmardy de Dyankoch, protonotar hrvatsko-slavonskega kraljestva, poprej podžupan varaždinske županije. Posedal je Olimje, Budinščino, Vrbovec in Dijankovec v bivši križevački županiji. S svojo oporoko je ustanovil dijaško semenišče v Varaždinu, ki je bilo pozneje l. 1796 spojeno z zagrebškim konviktom.[1] L. 1658 je kot protonotar postal član banske vlade. Kot graščak olimski je sklenil, ustanoviti na svoji graščini samostan pavlincev. Izprosil si je za to ustanovitev dovoljenje cesarja Leopolda I., pa tudi ljubljanskega škofa Otona Friderika Buchhaima, pod katerega duhovno oblast je spadalo Olimje, ker je bilo v pilštanjski, ljubljanski škofiji vtelovljeni pražupniji, končno od krškega škofa kot zemljiškega nadgospoda. L. 1663 se je semkaj naselilo šest redovnih duhovnikov pavlinskega reda, nedvomno iz Lepoglave v hrvatskem Zagorju, kjer je ta zaslužni red že l. 1582 ustanovil ljudsko šolo in gimnazijo, ki je pozneje stopila nekoliko v ozadje, ko so jezuitje v Varaždinu l. 1649 ustanovili svojo gimnazijo. Poleg humanističnih študij so pavlinci skrbeli tudi za pouk ljudstva in se pečali z umnim gospodarstvom, kolikor je bilo to takrat mogoče.

O njih podrobnem delovanju v Olimju, žal, ni poročil. Postavili so pa tu l. 1675 lepo in prostorno cerkev Marijinega vnebovzetja ter jo 1740 dali na fresko poslikati. Ta cerkev še sedaj služi kot župna cerkev.

Poleg Zakmardija je bila posebna dobrotnica olimskega samostana hrvatska baronica Elizabeta Ratkaj, ki je okoli l. 1677 določila olimski samostan za univerzalnega dediča svojega imetja.

Olimski samostan je spadal pod hrvatsko redovno provincijo in so bili v njem večinoma Hrvati.[2]

Dne 3. septembra 1782 je celjski okrožni glavar Kajetan pl. Langenmantl naznanil menihom, da je njihov samostan razpuščen. V treh mesecih so morali zapustiti samostan. Zadnji prior je bil Venancij Glavina, ki je dobil pokojnine 300 goldinarjev na leto. Poleg njega so bili še štirje drugi menihi in šest novincev, ki so smeli izstopiti ali iti v kak drug pavlinski samostan.

---

[1] Belošević, Županija varaždinska i slob. i kr. grad Varaždin. Zagreb, 1926, str. 74—75.
[2] Orožen, VI, 513—517.

Očitalo se jim je, da so živeli med seboj v prepiru ter da so bili uporni napram svetni oblasti in napram ljubljanskemu škofu. Toda pri takratnem absolutizmu se je vsaka malenkost smatrala kot upor, proti škofu pa so se branili, ker je posegal v njihove redovne zadeve. Inventar je izkazal 60.652 goldinarjev, pasiva pa 24.534 goldinarjev, torej čistega imetja 36.118 goldinarjev.[1]

Č. Kapucini.

Mariborski kapucini.

Marian, Austria sacra III. 6. — Orožen I, 12; 540—541. — Napotnik Dr. Mihael, Die Basilika zur hl. Maria, Mutter der Barmherzigkeit in der Grazervorstadt zu Marburg. Marburg 1909. — Koblar A., „Črtice o kapucinskih samostanih štajerske provincije". Izvestja Muz. dr. za Kranjsko IV (1894).

Kapucinski red je ustanovil 1525 Matej Bassi, obnovivši prvotno strogo disciplino Frančiškovega reda. Med papeži je strogi Sikst V. bil posebno naklonjen kapucinom ter je stavil na njih velike nade pri obnovi verskega življenja v širjih ljudskih slojih. Poleg jezuitov so kapucini v avstrijskih deželah največ storili za katoliško obnovo, zlasti še na Spodnjem Štajerskem, kjer jezuitje do 1757 sploh niso imeli svoje naselbine. Ljudstvu so se kapucini kmalu prikupili s svojimi poljudnimi in gorečimi pridigarji.

V Mariboru je ustanovil kapucinski samostan grof Ivan Jakob Kisel, ki je s svojimi sredstvi pozidal samostan in cerkev; temeljni kamen je posvetil 1. maja 1613 ljubljanski škof Tomaž Hren, vpričo velike množice ljudstva, ki je radovedno gledalo dotlej neznane bradate redovnike z dolgo kapuco. Cerkev pa je posvetil sekovski knezoškof Jakob Eberlein kot generalni vikar solnograškega nadškofa 25. oktobra 1620. Luterani so skušali novo mladiko zadušiti z obrekovanjem in zasramovanjem, pa se jim ni posrečilo. Kapucini so v mestni župni cerkvi pridigovali, v postnem času tudi v domači samostanski cerkvi po trikrat na teden zvečer o trpljenju Kristusovem. Na leto so imeli poprečno do 20.000 spovedencev. Pomagali so radi v dušnem pastirstvu tudi v sosednih župnijah na deželi. Meščani so jih posebno radi klicali ob smrtni uri.

Omeniti je vredno, da je v mariborskem kapucinskem samostanu leta 1760 p. Bernard (Ivan Anton Apostel) spisal nemško-slovenski slovar, a se je rokopis, kakor vse kaže, izgubil.

Samostan je bil 10. aprila 1784 ukinjen; menihi so bili prideljeni drugim kapucinskim samostanom, poslopja pa izročena minoritom. Premičnine, živila in dragocenosti (cerkvene) so oddali drugim samo-

[1] Orožen, VI, n. m.

stanom; samostansko imetje so cenili na 4375 goldinarjev, v gotovini pa je bilo 347 goldinarjev.

Kapucini v Celju.

Orožen n. d. III. — Koblar n. d.

Ta samostan se je ustanovil po prizadevanju nadvojvoda Ferdinanda in ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, takrat notranjeavstrijskega namestnika. Apostolski nuncij sam je l. 1609 položil temeljni kamen novemu samostanu. Legenda pripoveduje, da so se pri vlaganju vogelnika videle na nebu zvezde v obliki križa nad prostorom, kjer sedaj stoji samostan. (Koblar, n. m. str. 205.) Samostansko cerkev sv. Cecilije je posvetil Tomaž Hren 14. novembra 1615.

Za vzdrževanje so dobivali od celjske graščine razna živila, vino in drva iz grajske hoste. Tudi žički samostan jim je dajal podporo v živilih in vinu, konjiška graščina pa jim je dajala potrebno sol in celjski špital po 20 funtov mesa na teden in v dobrih letinah štrtinjak vina, zato so morali opraviti vsak teden eno sv. mašo v špitalski cerkvi.

V celjskem kapucinskem samostanu so se večkrat vršili tudi provincijalni kapitoli tega reda. Tako l. 1655 dne 23. aprila, ko je bil za provincijala izvoljen p. Krištof, rojen v Čedadu, potem l. 1761 dne 11. septembra, ko je bil za provincijala izvoljen p. Erard, Radgončan.

Ko je l. 1785 dne 18. junija izšel odlok cesarja Jožefa II., da se ukinejo vsi samostani, ki niso potrebni za dušno pastirstvo, bi vsled tega odloka moral biti razpuščen tudi celjski kapucinski samostan. Vendar okrožni urad in škofijstvo sta se obrnila s predstavko na gubernij, da je ta samostan potreben za dušno pastirstvo. Na to je gubernij odgovoril, da ta samostan ne more biti izvzet od razpusta, a za sedaj naj ostane, ker cesarjev namen ni, takoj razpustiti vse samostane, ker so nekateri morda v dejanskih razmerah za sedaj potrebni, zatorej naj škofijstvo na gubernij poroča, ko ta samostan za dušno pastirstvo ne bo več nujno potreben. Še l. 1810 se je gubernij pečal z razpustom celjskih kapucinov, vendar je končno na predstavko škofijstva odstopil od tega in tako je samostan ostal.

Kapucine v Radgoni

je uvedel leta 1614 Jakob Rosolenz, prošt v Stainzu. Delovali so zelo marljivo med slovenskim ljudstvom na levi in desni strani Mure, zato so jih ogrski kalvinci strupeno sovražili. L. 1635 so tri radgonske kapucine umorili in jih vrgli v Muro.

Jožef II. je prizanesel temu samostanu, ker je bil za dušno pastirstvo potreben. Prenehal je pozneje med 1810—1820.

Kapucini v Ptuju.

Slekovec, Škofija in nadduhovnija v Ptuju str. 101—103.

Ta samostan je omogočil cesar Ferdinand II., ki je leta 1615 kot lastnik ptujske graščine daroval kapucinom na iztočni strani mesta hišo in zemljišče ter jim dal postaviti majhno cerkvico. Mesto težko bolnega sekovskega škofa Martina Brennerja je 8. septembra 1615 blagoslovil temeljni kamen ljubljanski škof Tomaž Hren, in ob tej priliki tudi delil zakrament sv. birme v Ptuju. Novi sekovski škof Jakob Eberlein je potem 28. oktobra 1620 posvetil cerkev v čast sv. Frančišku.

Precej mrtvo versko življenje v Ptuju se je vsled tihega in vstrajnega dela očetov kapucinov kmalu dvignilo. Vlada sama jim je dala leta 1630 spričevalo, da je po njihovem neumornem delovanju izginilo krivoverstvo v mestu in okolici.

Dne 6. marca 1786 je bil ta samostan ukinjen, imel je še takrat 16 duhovnikov, ki so deloma odšli v druge samostane, največ pa jih je šlo v dušno pastirstvo.

D. Minoriti v Slov. Bistrici.

V Slovenski Bistrici so bile tri stare nadarbine, Sv. Duha, Žalostne Matere božje in sv. Andreja, katere je podeljeval mestni magistrat. Za časa luteranskih homatij se je teh nadarbin polastil luteran Strassburger, a mestni magistrat jih je leta 1580 zopet rešil. To je znak, da takrat, ko je luteranstvo pri nas stalo na višku, v Slovenski Bistrici, vsaj med svetovalci, ki so tvorili mestni magistrat, ni imelo kaj veliko pristašev. V dobi katoliške reformacije je bistriški magistrat ustanovil pri cerkvi Žalostne Matere božje minoritski samostan 1629, dne 16. julija je bil samostan otvorjen. Prepustili so mu imenovane tri nadarbine z dotičnimi obveznostmi. Magistrat je najbrž prepustil redovnikom tudi hišo in vrt.

Iz početka so bili v samostanu le štirje redovniki. Cerkev so nekoliko prezidali in najbrž povečali, sicer pa je starejša stavba iz dobe gotike. Novo samostansko poslopje je pozidala redovna provincija leta 1696 za 12 redovnikov. Odkod so se naselili minoriti v Slovensko Bistrico, ni znano. Leta 1786 je bil samostan zatrt.

E. Jezuitje v Mariboru.

Orožen, I. — Kosar Fr., Anton Martin Slomšek . . .

Za ohranitev katoliške vere in za obnovo verskega življenja v naših deželah imajo jezuitje nedvomno največ zaslug. Slovenski del štajerske dežele je pa tudi v tem oziru imel enako usodo, kakor sicer skozi sto- in stoletja: služil je za to, da so drugi dobivali dobre do-

hodke, sam pa je imel bore malo od tega. Jezuitski kolegij v Gradcu in Leobnu je štajerski nadvojvoda lepo oskrbel z dohodki jurkloštersk e kartuzije in pa župnije Sv. Lovrenca na Dravskem polju, kakega učnega zavoda pa na slovensko-štajerskem ozemlju jezuitje niso dobili do časov Marije Terezije. Vzrok je bil nekaj ta, da ni bila tolika potreba, ker med slovenskim ljudstvom na Štajerskem protestantizem ni pognal korenin, a tudi meščanstvo se je v naših malih mestih hitro povrnilo v katoliško cerkev, plemiči pa izselili ali tudi pokatoličanili; nekaj pa je bil vzrok ta, ker vladajoči krogi niso marali, da bi se dvignil slovenski živelj. Jezuitje so se namreč povsod ozirali na jezik dotičnega ljudstva in bi bili to storili tudi na Spodnjem Štajerskem, ko bi videli, da je velika večina ljudstva slovenska.

Krški škof, kateremu je bila vtelovljena mariborska mestna župnija, je sicer predlagal že leta 1621 in 1622, da bi se v Mariboru ustanovil jezuitski kolegij. V ta namen je skušal pregovoriti takratnega župnika Jurija Klobučarja (Pileatorja), da bi se odpovedal župniji, njene dohodke bi potem nakazali jezuitskemu kolegiju, toda mož se ni dal k temu pripraviti. Tudi mestni svet je delal težave, ker se je krčevito držal svojih pravic glede raznih nadarbin pri mestni župniji, katere bi potem moral prepustiti jezuitom, dasi je sicer želel, da se jezuitje naselijo v Mariboru. Leta 1631 so jezuitje imeli misijon v Mariboru, kmalu potem je neki mariborski meščan zapustil volilo, da bi se mogel postaviti jezuitski kolegij v Mariboru. Ker se to ni dalo doseči, so leta 1635 dotično volilo obrnili v prid mestni župnijski cerkvi, dokler bi se ne začel staviti jezuitski kolegij.

Leta 1744 je na Dunaju umrl jezuit p. Adalbert iz premožne grofovske rodovine Purgstall, ki je družbi zapustil svoje podedovano imetje v ta namen, da kje na Štajerskem ustanovi novo naselbino. Jezuitje so se odločili za Maribor; provincijal avstrijske jezuitske provincije, p. Pavel Zetlacher je pri cesarici Mariji Tereziji dosegel dovoljenje za novo naselitev v Mariboru 1757. Po dolgih pravdah s sodediči imenovanega Adalberta Purgstallerja, so se končno poravnali tako, da so dobili iz zapuščine 45.000 goldinarjev, katere so porabili za ustanovitev mariborske »rezidence«, kakor je bil naslov tega zavoda.

Dne 10. oktobra 1757 so došli jezuitje v Maribor in jih je mestni svet slovesno sprejel. Takoj so začeli s stavbo; za svoj zavod so nakupili na Glavnem trgu hišo od grofa Ludovika Kuenburga in še pet drugih hiš, deloma na Glavnem trgu, deloma v Dravski ulici. Med pogoji, ki jih je stavil takratni solnograški nadškof Sigismund III. grof Schrattenbach, je bil tudi ta, da med patri morata biti vsaj dva Slovenca.

Delo je vrlo napredovalo in 7. julija 1758 so že lahko otvorili gimnazijo, kar je bilo za Maribor in njegovo okrožje velikanskega pomena. Rektor mariborskega zavoda je bil Peter Holy, rodom Belgijec iz namurske pokrajine, zelo učen in podjeten mož, doktor modro-

slovja, poprej profesor matematike v Trnavi, na Dunaju in v Gradcu. Ostal je v Mariboru tudi po razpustu družbe in umrl tukaj 26. julija 1789.

P. Holy je postavil tudi Alojzijevo cerkev v Mariboru. Temeljni kamen je bil položen 11. marca 1767, leta 1769 je stavba bila že končana. K temu je znatno pripomogla s svojim darilom Ana pl. Stubenberg. Slavnostno pridigo ob posvetitvi cerkve je imel Franc Žerjav (Kranich), župnik pri Sv. Petru pri Mariboru, eden najboljših cerkvenih govornikov tistega časa. P. rektor mu je dal pred številnim občinstvom lepo priznanje: »Naša pridižnica je bila do sedaj nepozlačena, Vi ste jo danes pozlatili s svojo pridigo.« Alojzijeva cerkev je resnobna in dokaj točno izvedena središčna stavba, glavni obris so ji gotovo določili jezuitje sami, posebno visoko izobraženi rektor Holy. Za bogoslužne namene je jako praktična stavba; verniki vidijo na oltar, pridigar pa tudi ima pregled čez celo cerkev. Spredaj ima skoraj štirikoten prostor za veliki oltar z lahno sločeno absido, pri vhodu pa je pod pevskim korom zopet skoraj enak štirikoten prostor. Kupolast svod nosijo pilastri z močnim ogredjem, svod je brez oprog, ki so sicer pri baročnih stavbah priljubljene. Sploh je Alojzijeva cerkev med jezuitskimi stavbami neka posebnost, zdi se, da se je s stavbo mudilo in da so gmotna sredstva bila omejena, vendar se je hotelo ustvariti dostojno in praktično stavbo.

Jezuitom je pa v Mariboru bilo usojeno le kratko delovanje; leta 1773 je bila družba razpuščena, v Mariboru nastavljeni jezuitje so večinoma ostali tu in delovali na gimnaziji in v Alojzijevi cerkvi oskrbovali slovenske pridige. Toda že 1776 je cerkev in druga jezuitska poslopja dobila vojna uprava in tedaj se je cerkveni inventar na vandalski način raztepel. Cerkev je postala sedaj vojno skladišče. Leta 1790 se je predlagalo, da bi se k Alojzijevi cerkvi prenesla slovenska predmestna župnija, a ta načrt se je opustil, potem se je 1811 predlagalo, da bi se v bivši rezidenci ustanovila nekaka modroslovna šola, a tudi to se je opustilo.

Ostala je pa vendar gimnazija, ki ima neprecenljive zasluge za Slovensko Štajersko ter je sploh najstarejše javno srednje učilišče na Spodnjem Štajerskem, ker ruška gimnazija je bila le zasebno podjetje in je prenehala, ko je bila otvorjena mariborska gimnazija.

F. Celestinke ali sestre Marijinega oznanjenja v Mariboru.

Marian, Austria sacra III. 6, str. 294. — Orožen I. 14, 543.

Celestinke ali anuncijate je ustanovila kot vdova blažena Marija Viktorija Fornari l. 1604 na nekem gričku pri Genui. Pravila slone na avguštinskih navodilih. Odobril jih je papež Klement VIII. l. 1604, pozneje zopet Pavel V. in Urban VIII. Red je posebno gojil češčenje

učlovečenja Sina božjega, odtod ime sestre Oznanjenja Marijinega ali Annuntiatae. Obleka je bila vsa bela, povrh pa plašč kakor nebo modre barve, odtod ime celestinke (coelum — nebo), kar so pozneje razlagali tudi tako, da so sestre vodile vzorno, nebeško življenje (Marian). Red je bil zelo strog, le šestkrat na leto so smele govoriti s svojimi najbližjimi sorodniki, meso so uživale le trikrat v tednu, po pravilih bi se naj vsak samostan vzdrževal z ročnim delom sester. Red se je kmalu razširil po Italiji, Franciji, Avstriji in celo na Dansko. Cesarica Eleonora, vdova cesarja Ferdinanda II. je l. 1646 ustanovila samostan celestink v Steyru ob Aniži, iz Steyra so prišle sestre v naš Maribor. Dovoljenje za ustanovitev tega samostana je dala cesarica Marija Terezija 10. marca 1759. L. 1760 so se naselile sestre v Mariboru na oglu ob koroških mestnih vratih. Ustanoviteljica tega samostana je bila Marija Karolina, roj. Manzador, sestra učenega barnabita in slovitega govornika Pavla Manzadorja, pozneje škofa v Weissenbergu na Sedmograškem. Marija Karolina je sama stopila v samostan in bila prva predstojnica ter je umrla 14. avgusta 1773.[1] L. 1766 je bila postavljena cerkev Marijinega oznanjenja, ki služi sedaj za dvorano.

Med posebnimi dobrotnicami mariborskih celestink se omenja princesinja Emanuela Savojska.

V prošnji za dovoljenje prosi predstojnica tudi, da bi poleg klavzure smelo biti stanovanje za dve ali tri svetne osebe, ki bi vodile dekliško šolo. Cesarica je to dovolila pod pogojem, da stroške za šolo nosi samostan sam. Sicer so se sestre pečale z ročnimi deli. Temu samostanu pa je bilo določeno le kratko življenje. Imel je le dve priorki: omenjeno ustanoviteljico Marijo Karolino Manzador in Marijo Ivano Renkl, rojeno Mariborčanko, ki je umrla l. 1798.

Kakor mnogi drugi samostani, je tudi ta bil pred vsem določen plemkinjam, a priorka Marija Ivana toži v poročilu, ki ga je poslala Marianu za njegovo delo »Austria sacra«, da plemkinje kažejo jako malo volje in poguma, žrtvovati se službi božji v strogem redovnem življenju. Med koraricami tega samostana so večinoma ženske iz meščanskih slojev. Ena izmed njih, Marija Viktorija Katarina Hermann iz Dunaja, je bila slikarica.

Pri razpustu ni bilo v samostanu toliko gotovine, da bi se mogel plačati pek za oddani kruh. Dne 2. aprila 1782 je gubernijalni svetnik grof Jožef Gaisruck samostan zatvoril. Poleg priorke je bilo takrat v samostanu 10 kornih in 6 lajiških sester. Dobile so malo pokojnino. Samostansko poslopje je bilo 1814 prodano za 7260 goldinarjev in je od tega časa v privatnih rokah.

[1] V mrtvaški matici stolne župnije ni zaznamovana.

8. Bratovščine.

Znamenje obnovljenega verskega življenja so mnoge bratovščine, ki so nastale ali se obnovile v 17. in 18. stoletju. Za časa luteranskih homatij so skoraj vse starejše bratovščine zaspale ali celo propadle. Po katoliški obnovi so zopet oživele in pridružile so se jim nove, ki nosijo pečat novega časa. Krščanska dobrodelnost se sicer tudi sedaj goji v bratovščinah, vendar stopa zgolj nabožna stran bolj in bolj v ospredje kot reakcija proti mrzlemu in pustemu protestantizmu.

V ospredju stojijo tudi sedaj bratovščine v čast presv. Rešnjemu Telesu, saj so luterani ravno ta zakrament najbolj sramotili in napadali. Pojavlja se cela vrsta takih bratovščin levo in desno od Drave. Mnoge so gotovo že prej obstojale, dasi se to ne da izpričati, druge so nastale na novo.

Zelo stara je bila bratovščina presv. Rešnjega Telesa v Limbušu pri Mariboru, ki je v južni kapeli župne cerkve imela zanimiv oltar iz vinske trte, obnovljen 1687. V Rušah je že 1638 bratovščina presv. Rešnjega Telesa imela osem vinogradov in precej živine. V Kamnici je tako bratovščino ustanovil sekovski škof leta 1654, papež Klement XI. ji je 1712 podelil razne predpravice. Bratovščina je na iztočni strani župne cerkve postavila kapelo presv. Rešnjega Telesa. V Marenbergu je enaka bratovščina na evangeljski strani postavila svojo kapelo. V Braslovčah je tako bratovščino ustanovil vikar Ivan Dienstmann leta 1641, 1651 je že imela svojo kapelo na listni strani župne cerkve. Na Vranskem je bila ustanovljena že pred letom 1666, ker je tega leta prosila ljubljanskega škofa, da bi smela postaviti pri župni cerkvi svojo bratovsko kapelo, kar se ji je dovolilo. V Mozirju je bratovščino presv. Rešnjega Telesa ustanovil župnik Ivan Plevnik 1647. V Grižah sega zapisnik te bratovščine do 1730 nazaj. V Žusmu se omenja leta 1654.

Ti zgledi naj zadostujejo, da se vidi, kako se je po verski obnovi širilo češčenje najsvetejšega zakramenta. Tem bratovščinam je zahvaliti, da so mnoge cerkve bile s prezidavo kapel povečane in so tako zadostovale še v poznih časih, ko so se ljudje namnožili in prišli slabi časi, ko bi bilo težavno cerkve povečevati.

Nov razmah je zadobilo to češčenje za časa Marije Terezije. Marija Terezija je leta 1774 zaukazala, naj se po celi štajerski deželi neprestano noč in dan opravlja pobožnost v čast sv. Rešnjemu Telesu. Za vsako župnijo so bili določeni dnevni, ko se je imela opravljati ta pobožnost. Ko je pa Marija Terezija zatisnila oči, je prenehala tudi ta pobožnost. Mesto nje se je vpeljala navada, da se ob kvatrnih nedeljah pred službo božjo izpostavi sv. Rešnje Telo.

Večno molitev je vpeljal na novo šele škof dr. Mihael Napotnik.

Bratovščine sv. Rešnjega Telesa je zatrl Jožef II. z drugimi bratovščinami vred.

V tej dobi so se razvile še druge bratovščine v čast božjemu Zveličarju. Tako zasledimo leta 1652 pri Devici Mariji v Puščavi bratovšično Imena Jezusovega.

Češčenje presv. Srca Jezusovega, če se vzame stvarno in v širjem pomenu, je prastaro, v ožjem pomenu in sedanji obliki se je pa ta pobožnost razširla proti koncu 17. stoletja prav posebno po sv. Marjeti Mariji Alakok († 1690). Zanimivo je, da kmalu po njeni smrti zasledimo to pobožnost tudi v naših krajih. V Rušah so že 1692 postavili kapelo Srca Jezusovega pri župni cerkvi. V Laškem je bila leta 1735 ustanovljena bratovščina presv. Srca Jezusovega ter je imela pri župni cerkvi svojo kapelo (sedaj križeva kapela). Kmalu potem je štela že 2980 udov.

Češčenje presv. Srca so širili zlasti jezuitje.

Bratovščina smrtne stiske Kristusove (Agonia Christi) je bila ustanovljena v Mariboru l. 1728 in jo je sekovski škof 6. aprila potrdil.

L. 1674 dne 11. marca, na tiho nedeljo, je bila v Rušah vpeljana bratovščina na križu umirajočega Zveličarja.

V dobi katoliške reformacije se je pri nas močno razvilo češčenje Kristusovega trpljenja. O tem pričajo takratni pridigarji, razne pobožnosti in bratovščine, slike, kipi, kapele. Češčenje se je nanašalo naravnost tudi na poedine dele Kristusovega trpečega telesa, na petero ran, na prebodeno stran, ali na poedine prizore v trpljenju, tako na smrtno stisko Zveličarjevo (Laško, Celje, Sv. Ilj pri Gradiču), na njegovo bičanje (oltar v Ribnici, v cerkvi Marija Gradec pri Laškem, slika pri Sv. Lenartu v Slov. gor.), s trnjevo krono ovenčane glave (take slike se nahajajo skoraj po vseh naših cerkvah), na pobožnost razpetega Zveličarja spominjajo mnoge križeve kapele iz tega časa in Kalvarije. Jezuitje in kapucini so uprizarjali trpljenje Kristusovo, posnemali so jih svetni duhovniki, zlasti voditelji gimnazije v Rušah.

V dobi od 1600 do 1750 je na ozemlju sedanje lavantinske škofije nastalo kakih 18 »potov trpljenja«, božjih grobov in Kalvarij. Med njimi je največji in najlepši pot trpljenja v Šmarju pri Jelšah, ki ga je dal postaviti ob griču sv. Roka med 1745—1747 šmarski župnik dr. Matej Vrečar.[1]

Križev pot so na Slovenskem posebno širili frančiškani kot čuvarji božjega groba v Jeruzalemu. V Nazarju v Savinjski dolini je bil že pred letom 1733 križev pot zunaj na prostem. Tega leta so ga od-

[1] Gl. Stegenšek v „Voditelju" 1912 in v ponatisu. Napotnik dr. Mihael, Križev pot ob bregu Sv. Roka v Šmarju pri Jelšah. Maribor 1913. Vreže Ivan, Šmarje pri Jelšah. Maribor, 1923.

pravili in dali v cerkvi naslikati ob slopih. Ko je bila 1728 posvečena nova cerkev sv. Frančiška Ksaverija pri Gornjem Gradu, je goreči komisar (dekan) in župnik Ahacij Steržinar izprosil v Rimu dovoljenje, da sme postaviti v novi cerkvi križev pot, da bi mnogoštevilni romarji imeli čim večjo duhovno korist. L. 1731 je papež Klement XII. dovolil frančiškanom splošno, da smejo staviti križeve pote tudi pri navadnih neredovnih župnih cerkvah. Sedaj so se križevi poti naglo množili; do časov Jožefa II. so menda že vse župnijske cerkve imele svoj križev pot. Zaporedoma se izdajajo tudi knjižice o križevem potu in trpljenju Kristusovem, zlasti od leta 1751 naprej križev pot, ki ga je sestavil p. Lenart Porto-Mavriški; ta križev pot je še dandanes pri nas v rabi.

Češčenje trpljenja Kristusovega je znatno oplodilo naše slovstvo. Med prvimi slovenskimi pisatelji na ozemlju sedanje Lavantinske škofije je vojniški župnik Gašpar Rupnik, ki je iz latinščine prevedel v slovenščino premišljevanje o trpljenju Kristusovem in je izšlo v tisku pri Prombergerju v Ljubljani 1773.

Marijine bratovščine dobe v 17. in 18. stoletju — do Jožefa II. nove naslove. V prejšnjih časih so se navadno imenovale bratovščine Naše ljube Gospe ali Žalostne matere božje, ter so se na mnogih krajih zopet obnovile, ko je minila luteranska burja, ustanovile so se tudi nove z drugačnimi naslovi, ki so nekak znak novega časa.

Tako se ustanavljajo številne bratovščine sv. Rožnega venca; pospeševali so jih zlasti dominikanci v Ptuju in Novem kloštru. Zasledimo to bratovščino v Mariboru 1651, v Limbušu, kjer je 1688 dala zliti nov mali zvon in je najbrž postavila tudi severno Marijino kapelo, pri Mariji v Puščavi je že l. 1641 št. pavelski opat dal po dominikancih ustanoviti rožnivenško bratovščino, v katero se je vpisalo zelo veliko število ljudi, za časa župnika Ivana Kačiča († 1657) so jo ptujski dominikanci uvedli v Slivnici pri Mariboru, l. 1633 je bila uvedena pri Negovi, papež Klement XIV. ji je 1773 dal razne odpustke.

Bratovščina sv. Rožnega venca v Laškem je bila ustanovljena leta 1701 in jo je l. 1738 obnovil p. Dominik Gradler, prior v Novem kloštru. Od l. 1726 je imela bratovščina vsako mlado nedeljo in na večje Marijine praznike slovesno procesijo v trgu. Imela je svojo bratovsko kapelo v župni cerkvi, lastne zastave in paramente.

Nekaj posebnega je Bratovščina Marijinega vnebovzetja pri cerkvi Sv. Treh kraljev v Slov. gor., kateri je papež Inocenc X. 15. julija 1650 podelil razne odpustke.

Pri mnogih cerkvah je bila ustanovljena karmelska škapulirska bratovščina.

Bratovščina Marije dobrega sveta v Novi cerkvi je bila ustanovljena l. 1761, goriški nadškof Karol Mihael Attems jo je 20. julija 1761 potrdil. Papež Pij VI. je 26. avgusta 1778 bratovskemu

oltarju v kapeli sv. Štefana v župni cerkvi podelil razne privilegije. Župnik Franc Ksaver Gorjup je spisal slovensko knjižico o tej bratovščini (Orožen, Dekanat Neukirchen 98), a je ostala v rokopisu. Neimenovana oseba je tej bratovščini izročila 301 goldinar za opravljanje devetdnevnice. Za časa Jožefa II. je kajpada tudi ta bratovščina bila prekinjena, a popolnoma ni zamrla in se je pozneje zopet obnovila.

Bratovščina enakega imena je bila l. 1766 ustanovljena v Mozirju.

Tudi studeniška samostanska cerkev je imela poseben oltar Marije Dobrega sveta in najbrž tudi bratovščino.

Vsporedno z bratovščino Žalostne Matere božje, ki je že v srednjem veku obstajala in se je po reformaciji še bolj razširila, srečavamo tudi bratovščino sedmerih radosti Device Marije, tako bratovščino je n. pr. lavantinski škof Jožef Ožbald leta 1732 na novo potrdil za župnijo Remšnik, kjer je obstajala že od davnih časov.

V 18. stoletju se pojavlja bratovščina Jezusa, Marije in sv. Jožefa ali sv. Družine, l. 1735 je bila ustanovljena n. pr. v Pernicah nad Muto (v Lavantinski škofiji), pri Sv. Juriju v Slov. gor. (Sekovska škofija) je imela svoj oltar v severni stranski kapeli.

Znamenje časovnih razmer je češčenje nekaterih svetnikov, ki se je močno razvilo v 17. in 18. stoletju. Posvečujejo se jim cerkve, kapele in oltarji, pa tudi mnoge bratovščine nosijo njihovo ime. V tem času (1600—1780) se je češčenje sv. Jožefa pri nas zelo razvilo. Desno od Drave so bile postavljene tri podružne cerkve (Studenci pri Mariboru (1684), Slov. Bistrica (1757), Sv. Jožef nad Celjem (1680), župna cerkev sv. Jožefa v Frankolovem je postavljena šele 1789, ko je tam nastala samostalna duhovnija. Sv. Jožef se je častil kot zavetnik umirajočih; v ta namen je bila tudi ponekod ustanovljena bratovščina umirajočega sv. Jožefa, tako v Svečini 1748, kjer je dala postaviti v župni cerkvi severno kapelo v čast sv. Jožefu. Slovela je že v 17. stoletju enaka bratovščina pri podružnici Rosulje v župniji Ljubno. Nadalje so omeniti svetniki, ki so jih častili kot varihe zoper človeško in živinsko kugo. Taki so: sv. Anton Padovanski in Puščavnik, sv. Rok, sv. Valentin, sv. Lucija (zoper očesne bolezni), sv. Barbara, sv. Boštjan, zlasti pa sv. Frančišek Ksaver.

Češčenje sv. Frančiška Ksaverija se je v naših krajih močno razširilo v 18. stoletju, in sicer bolj na desni strani Drave, kakor na levi, v solnograški, pozneje sekovski škofiji. Postavile so se mu v čast mnoge kapele pri župnih in podružnih cerkvah, ali vsaj oltarji in njemu v čast ustanovile bratovščine. Tako bratovščino zasledimo v Vitanju, kjer je imela svojo kapelo.

Bratovščino sv. Frančiška Ksaverija v Laškem je ustanovil nadžupnik dr. Jožef Anton Kalin l. 1721.

Glavno središče Frančiškovega češčenja je pa bilo pri Sv. Frančišku blizu Gornjega grada. Že l. 1569 se omenja tu podružna cerkev sv. Barbare. Ko je pa 1715 v tem okraju nastala huda lakota in živinska

kuga, je gornjegrajski dekan Ahacij Stržinar priporočil ljudstvu pobožnost do sv. Frančiška Ksaverija. V imenovani cerkvi je dal postaviti Frančiškov oltar in dal po slikarju Ivanu Mihaelu Reinwaldtu napraviti sliko umirajočega sv. Frančiška. Ta slika je daleč zaslovela; l. 1730 jo je dala posneti poljska kraljica za kapelo v Draždanih, l. 1733 so dobili posnetek Pražani in se je slika prenesla v jezuitsko cerkev v Pragi ter so po njej tiskali mnogo tisoč podobic. Tudi v drugih čeških cerkvah so dobili posnetek naše slike. Celo napoljska kraljica Marija Amalija jo je 1749 dobila za kapelico v svojem poletnem gradiču. 1721—1725 je bila postavljena nova cerkev v čast sv. Frančišku in je postala glasovita božja pot.[1]

Za srečno zadnjo uro je bila mnogokje ustanovljena bratovščina sv. Barbare, v Mariboru spominja cerkvica te svetnice na Kalvariji na veliki pomor leta 1680—1681.

Bratovščina za srečno zadnjo uro ali »Večna ura za srečno smrt« v Selnici ob Dravi obstoji že od davnih časov ter je zelo razširjena po Spodnjem Štajerskem. Svoj glavni praznik ima prvo nedeljo po prazniku vernih duš. Tu je obstojala tudi bratovščina sv. Barbare. Slična bratovščina je obstojala v Celju.

Zelo se je pri nas v tej dobi razvilo češčenje sv. Uršule in njenih tovarišic. To ime so zelo pogosto dajali pri krstu deklicam, bratovščino sv. Uršule pa so imeli skoraj po vseh župnijah, priča njenega kulta so številne slike, oltarji in cerkve. Značilno je, da je južno od Drave na Štajerskem ta svetnica dobila tri cerkve, na Kranjskem celo osem, dočim je po nemških sosednih škofijah število Uršulinih cerkev veliko manjše, v goriški nadškofiji pa jih sploh ni. Uršulin kult so posebno širili kapucini, a pri nas je njeno češčenje pripisovati še drugi okolnosti, in to so slovenska romanja v Kolin ob Renu, kjer je središče Uršulinega kulta. Devica in mučenica Uršula je kaj lep izraz verskega idealizma našega ljudstva nasproti dobičkariji, pohotnosti in nezmernosti, iz katerih je vzrastlo luteranstvo.

Vmes se je zaneslo v nekatere kraje češčenje poedinih svetnikov, ki ga drugod ne zasledimo, v Celju n. pr. je bila bratovščina sv. Izidora (Orožen III, 278), v Novi cerkvi je, kakor je poročal dekan Jožef Jakomini l. 1816, ljudstvo posebno častilo sv. Marjeto Kortonsko. Da bi to češčenje še dvignil, je Jakomini nabavil njeno sliko in dobil iz Rima košček njene obleke.

Na velike požare spominjajo bratovščine, oltarji, kapele, slike in sohe sv. Florjana skoraj po vseh župnijah.

Pri cerkvah blizu rek srečavamo bratovščine sv. Miklavža, ki spominjajo na splavarje, n. pr. v mozirski župniji, v podružni cerkvi sv. Ožbalda v Libiji tik ob Savinji, l. 1713 je že štela 400 udov,

---

[1] Stegenšek, Dekanija Gornjegrajska 28 i. d.

enaki bratovščini v Breznu ob Dravi je papež Klement IX. 1669 podelil razne odpustke.

L. 1729 je bil v Rimu za svetnika proglašen sv. Janez Nepomuk. Njegovo češčenje se je iz Češkega nenavadno hitro razširilo v solnograško in oglejsko cerkveno pokrajino. Ob mostovih in cestah so mu postavili neštevilne sohe, v cerkvi kipe in oltarje, pa tudi bratovščina sv. Janeza Nepomuka je bila že 1734 ustanovljena v Hočah.

Glede cerkvene umetnosti se je doslej splošno mislilo, da se je renesanska (preporodna) umetnost pri nas začela razvijati šele s katoliško reformacijo, po letu 1600. Slike na presno, ki so se 1927 odkrile pod beležem v podružni cerkvi Marija Gradec, so prevrgle to mnenje. Te slike, izvršene leta 1526, so do sedaj edini večji, predreformatorični spomenik slikarstva v Sloveniji, pri katerem že prevladujejo stilistični in nekaj tudi ikonografski elementi nad tradicionalnimi gotskimi.[1] Vendar neovrženo dejstvo ostane, da se je pri nas pred nastopom luteranstva le v mali meri uveljavila preporodna umetnost. Gotika se je pri nas močno zasidrala in se krčevito držala še celo v 16. stoletje. Razlog, da se pri nas pred 17. stoletjem jedva pozna sled renesanske umetnosti, niso morda le turški navali, ker v tisti dobi se je vkljub tem napadom zelo mnogo delalo in popravljalo na polju cerkvene umetnosti, glavni vzrok temu pojavu so marveč napete razmere med Benečani in patrijarhi z ene in avstrijskimi vladarji z druge strani, potem pa protestantizem, ki je za nekaj let kakor ledeni mraz prekinil umetniško delotvornost. Uprav nazoren zgled, kako je vsled protestantskega pokreta zastalo cerkveno stavbarstvo, je zanimiva cerkev sv. Duha v župniji Ojstrica pri Dravogradu. Prvotno zasnovana z obokom in tremi ladjami, je dobila potem raven lesen strop v višini, do katere so bili dospeli zidovi. Stavba pa v svojem osnutku kaže odločno na gotiko. Strop ima letnice 1626 in 1627; stavba se je nadaljevala, kakor se je pač mogla, in dokončala v dobi, ko je katoliška obnova že bila v razmahu, in ki znači prehod iz gotike v renesanso.[1]

Odmev gotike se pozna še pri odločno renesanskih umotvorih. Pri stavbah 17. stoletja še vobče prevladuje srednjeveški tloris in nastajajo prav zanimive stavbe, kakor n. pr. podružna cerkev sv. Mihaela nad Laškim, sv. Roka nad Šmarjem pri Jelšah itd. Nazoren dokaz gotskega vpliva v stavbarstvu je bila luteranska cerkev v Golčah pri Žalcu; stavbar je bil Italijan, stavba je bila renesanska, a gotska tradicija je v deželi bila tako močna, da ji je arhitekt moral vsaj v tem popustiti, da je središčni stavbi na zunanji strani dal podpornike, ki so bili arhitektonsko popolnoma odveč. Drug zgled gotske konservativnosti iz krogov prostega ljudstva je Sv. Uršula, v lavantinski škofiji najvišje stoječa romarska cerkev (1296 m nad morjem). Okoli leta 1570 so kmet-

[1] Pismeno poročilo g. konservatorja dr. Fr. Stelè-ta.

[2] Zbornik za umetnostno zgodovino 1926, 1, str. 48.

je sami na svojo roko začeli staviti to cerkev, baš takrat, ko se je gospoda po mestih in gradovih večinoma poluteranila. Možje so imeli dobro voljo, toda niso si znali pomagati, kako stavbo dovršiti. L. 1601 je prišel na Plešivec ljubljanski škof Hren ter našel na stavbišču največjo zmešnjavo. On jim je tedaj dal navodila, kako naj dalje stavijo, leta 1602 dne 18. avgusta jim je cerkev že posvetil. Cerkev je še zidana v gotskem slogu in je nekak dokument, kako se je gotski slog med našim ljudstvom močno vdomačil. Drug zgled je veliki oltar v podružni cerkvi sv. Barbare v čadramski župniji, izborno delo t. i. »nemške renesanse« iz leta 1651, a iz celega orisa gleda v nas dih gotike, navpična črta prevladuje napram vodoravni, stranske dolbine spominjajo na krila gotskega oltarja, celo nekateri okraski bi se skoraj lahko djali na kak gotski oltar.

Vendar do druge polovice 17. stoletja gotika polagoma izgine, kakor večerna zarja. V vizitacijskih naročilih tistega časa se vedno in vedno ponavlja, naj se odstrani to in ono in nadomesti z »modernim«, tako zlasti tabernaklji. Tudi gotska slikarija se je zdela v renesanskem duhu izobraženim vizitatorjem neprimerna (picturae ineptae se večkrat ponavlja) in se je morala prebeliti. Tako so se nam vsaj pod beležem ohranile nekatere srednjeveške slikarije. Gotski slog je Italijanom veljal kot »nemški« in »barbarski« in ker je protestantizem bil nemško seme, je tudi na gotiko padla nekaka senca.

Ko je v 17. stoletju k nam od juga priplul nov umetniški val, to ni bila nežna zgodnja, tudi ne mogočna visoka renesansa, temveč njen poganek — barok, ki ne trpi nikjer ravne črte, vse mora biti vpognjeno, zavito, nališpano, napeto, da se doseže mogočni efekt. Ta slog je pa pri nas ustvaril res več monumentalnih stavb, pa tudi dobrih kipov, baročnega slikarstva se je še sicer dokaj ohranilo, a še čaka podrobnih raziskav. Večje skupine baročnih slik v naših cerkvah imajo določen sistem z nazorno naslikanimi rekli. Kot vzorec lahko služi r u š k a cerkev.[1] Štukature je napravil Peter Car, slikarijo pa Janez Kristijan Vogl, okoli 1721 dijak ruške gimnazije. Poslikan je ves obok v ladji in prezbiteriju ter predstavlja celi ciklus simbolov, ki se nanašajo na Marijo Devico. Na oboku župne cerkve v K a m n i c i pri Mariboru pa vidimo prizore iz življenja župnega patrona sv. Martina[2] s primernimi rekli. Lepi skupini sta tudi v kupolnati južni in severni kapeli župne cerkve v Laškem. Delo je izvršil isti slikar Vogl, kakor v ruški cerkvi. Južno je poslikal leta 1728, severno 1737. Na sličen način je poslikana nekdaj samostanska cerkev v Olimju, freske so v prezbiteriju in v kapeli sv. Frančiška Ksaverija, prve so iz začetka, druge iz srede 18. stoletja. Onim v prezbiteriju so zelo sorodne freske v podružnici Device Marije na Pesku pri Podčetrtku in pa v Zagorju pri Pilštanju. Za zgodovino svodnega iluzionističnega slikarstva nudijo naše cerkve

[1] A. Cestnik v „Voditelju" II (1899) str. 240 d.
[2] Stegenšek v „Voditelju" 1914, 2. zv. str. 76 d.

razmeroma obilo gradiva. V tej dobi, v 17. in 18. stoletju so tudi večino naših starejših cerkev obokali; dotlej so imele lesen strop. Le malo jih je bilo že v dobi gotike obokanih.

Med najznamenitejšimi stavbami, ki so nastale v 17. stoletju, je omeniti v prvi vrsti Devica Marija v Puščavi na Pohorju. Sedanja cerkev, ki jo je postavil opat Filip Rottenhäusler 1672, je impozantna slopna bazilika italijanske pozne renesanse s tremi ladjami, zunaj nekoliko prozaična s praznimi stenami in neokusnimi polmesečnimi okni, znotraj je pa lepa organska razvrstitev. Po vzrocu starih bazilik nadkriljuje srednja ladja stranske z njihovo poševno streho. Slopi glavne ladje imajo kapitelno ogredje toskanske razporedbe. Lahko se reče, da je ta cerkev najmonumentalnejša stavba št. pavelskih benediktincev poleg romanske samostanske cerkve v Št. Pavlu. Tudi veliki oltar, ki se dviga v silno višino v štirih nadstropjih, je velikopotezno delo domačega baroka druge polovice 17. stoletja.

Puščava je tudi romarska cerkev. Glavni shod se vrši od starih časov v nedeljo po prazniku Marijinega vnebovzetja. Za ta dan je namreč papež Urban VIII. podelil popoln odpustek. V starih časih je ta dan opat sam iz Št. Pavla z velikim sijajem opravil slovesno službo božjo.

Sedanja župna cerkev v Slovenski Bistrici je bila postavljena koncem 17. ali v začetku 18. stoletja, posvetil jo je šele 8. avgusta 1730 ljubljanski škof Feliks grof Schrattenbach. Veliki oltar je 1787 napravil mariborski kipar Josip Holzinger, sliko cerkvenega patrona sv. Jerneja pa istega leta glasoviti Martin Janez Kremser-Schmidt. Isti umetnik je napravil tudi sliko umirajočega sv. Jožefa v bistriški podružnici tega svetnika. Prezbiterij župne cerkve pa je bojda poslikal 1722 Franc Ignac Flurer, ki je leto poprej poslikal stopnjišče bistriškega gradu.

Glavna ladja župne cerkve v Ljutomeru (ostal je star in dovolj prostran gotski prezbiterij) je štirikoten prostor, razdeljen s slopi v tri enako visoke ladje. Med manjšimi župnimi cerkvami sta omeniti Spodnja Polskava (1688—1690) in Sv. Barbara v Halozah (pred 1684). Minoritska cerkev v Ptuju je bila koncem 17. stoletja najbrž podaljšana in je dobila krasno baročno pročelje, menda v tem slogu najlepše, kar jih ima Slovenija. V 17. stoletju so nastale tudi premnoge podružne cerkve, med njimi romarski cerkvi na Sv. gorah ob Sotli in v Petrovčah.

Cerkev Marijinega obiskovanja v Petrovčah so sicer postavili že celjski grofje in tudi njen naslov, Marijino obiskovanje, kaže, da je cerkev nastala kmalu potem, ko je 1389 in 1441 bil zaukazan praznik Marijinega obiskovanja, toda od prve cerkve je ostalo le zidovje sprednjega dela in še tu je napravljen nov polkrožen obok in ostroločna gotska okna zaokrožena. Sedanja cerkev v poznorenesanskem slogu je postavljena nekako med 1645—1717. Prezreti se

ne smejo v tej cerkvi lepe Plainerjeve slike. Kot romarska cerkev se je zlasti razvila v 17. in 18. stoletju. Za časa Jožefa II. bi bila to cerkev skoraj zadela usoda mnogih drugih podružnic. L. 1787 so jo zaprli in so jo hoteli prodati. Vendar je dvorna pisarna upoštevala prošnje, naj ta cerkev ostane, ker je potrebna za službo božjo. L. 1788 so jo zopet odprli.

V 18. stoletju sta kot najznamenitejši stavbi baročnega sloga omeniti Sv. Trojica v Slov. gor. (1735—1740) in pa gornjegrajska cerkev, ki jo je dal postaviti ljubljanski škof Ernest grof Attems med leti 1752—1761. Stavbar je bil Matija Persky iz Ljubljane. Najtežje vprašanje pri tej velikanski zgradbi je bilo, kako obvladati ogromno maso in ji dati življenje, da ne bo preenolična in dolgočasna. Fasada sicer kaže premalo gibčnosti in življenja, sicer je pa z arhitektonsko razčlenitvijo stavbar ugodno rešil svojo nalogo. Stavba, dasi baročna, vsebuje celo motive prve renesanse.

Poseben kras te cerkve so Kremser-Schmidtove oltarne slike na oltarjih. Iz stare cerkve sta še ostala oltarni nastavek sv. Andreja iz leta 1527 in leseni relijef sv. Treh Kraljev. Omembe vredni so tudi nagrobniki, vzidani v zunanjo steno nove cerkve, pričenjajo se šele s 16. stoletjem, starejši se niso ohranili.[1]

Iz češčenja brezmadežnega spočetja Device Marije se je rodila Sladkogorska Marijina cerkev. Kjer sedaj stoji romarska cerkev, je od starodavnih časov stala cerkvica sv. Marjete v ponkovski, potem v lemberški župniji. Leta 1741 je župnik Janez Mikec ustanovil v tej cerkvi pri oltarju brezmadežnega spočetja bratovščino Marijinega brezmadežnega spočetja.

Ta bratovščina se je nagloma razširila in na Sladko goro so prihajale velike množice ljudstva, tako da je ob shodih razen domačih, imelo dovolj opraviti še po pet drugih duhovnikov. Stara cerkvica ni mogla več obsegati romarjev, ki so prihajali celo iz Kranjskega in Hrvaškega. Lotil se je župnik Mikec zidanja nove cerkve in jo 1754 dokončal.

Stavba je poznorenesanskega sloga, nekoliko slična Alojzijevi cerkvi v Mariboru in Marijini cerkvi v Kostrivnici. Ob pročelju cerkve stojita dva visoka zvonika, ki napravljata na gledalca mogočen vtisek. Obok cerkve krasijo lepe slike na presno, ki predstavljajo dogodke iz Marijinega življenja. Naslikal jih je 1753 znameniti slovenski slikar Franc Ilovšek. Novo cerkev je posvetil goriški nadškof Karol Mihael Attems 25. julija 1754. Leta 1786 je bil semkaj prestavljen tudi sedež župnije iz Lemberga.[2]

Od 1732—1758 je bila postavljena župna cerkev sv. Martina na Ponikvi, med našimi baročnimi stavbami jako znamenita.

---

[1] Stegenšek, Dekanija Gornji grad str. 132—142.

[2] Ciriljev, (Fr. Gomilšek) v Glasniku najsv. Src 1917, str. 105 d.

Baročno kiparstvo je ustvarilo pri nas nebroj po kakovosti odličnih kipov, oltarjev in pridižnic, med katerimi menda zavzema prvo mesto pridižnica na Ponikvi.

Med slikarji baročne dobe, ki so delali po naših cerkvah, so poleg že omenjenih še posebno omeniti: A. Weissenkircher, oba Straussa, oče in sin, ki sta delovala po celi dolini od Celja do Dravograda in po Dravski dolini proti Mariboru.

Idejni vpliv na uprav sijajni razvoj baročne umetnosti v dobi katoliške reformacije bi trebalo posebej zasledovati. K temu so pač znatno pripomogli graški jezuitje po svojih šolah in misijonih. Nekaj desetletij po odpravi Jezuitske družbe že niso rabili in ne umevali te slikarske ideologije, znak, da sta bili v zvezi.

Začenja se v tej dobi gojiti tudi slovensko cerkveno petje, dasi so že pred nastopom luteranstva imeli Slovenci svoje cerkvene pesmi. Izrecno priporoča slovensko petje v cerkvi škof Tomaž Hren. On je namreč v Gornjem gradu preosnoval zbor ukinjenega samostana v »Collegium Marianum«, nekako nadaljevalno duhovsko vzgojevališče in izobraževališče. V 7. točki tozadevne instrukcije priporoča, naj se v izpodbudo ljudstva goji s l o v e n s k o p e t j e, pred obhajilom se je vedno molila tudi očitna spoved v slovenskem jeziku.

Slovenska cerkvena pesem 17. in 18. stoletja še čaka podrobnih raziskav, tako z ozirom na vsebino kakor tudi napev. Večinoma bo pač iskati podlag v nemški cerkveni pesmi.

V 17. in 18. stoletju se je med Nemci mnogo rabila pesmarica »Das katholische Gesangbuch«, ki jo je sestavil Nikolaj Beuttner, šolnik in pevovodja pri Sv. Lovrencu v Muriški dolini. Prvič je bila tiskana v Gradcu 1602. Besedilo do danes priljubljene mašne pesmi »Hier liegt vor deiner Majestät . . .« je sestavil učeni jezuit-pesnik Ivan Mihael Denis.

Kmalu so sledile tudi slovenske cerkvene pesmarice. Že leta 1729 je Ahacij Steržinar, predstojnik bratovščine sv. Frančiška Ksaverija, izdal v Ljubljani pesmarico »Catholish kershanskiga vuka peisme . . .«. Leta 1784 je Gašpar Rupnik, župnik vojniški, izdal v Ljubljani »Peisme Od Kershanskiga vuka . . .«, istega leta je izšla slovenska pesmarica tudi v Gradcu v štajerskem narečju, kakor se govori ob hrvatski meji. Veliko se je s cerkvenimi pesmimi ukvarjal Leopold Volkmer, zlasti je omeniti njegov »Te Deum laudamus«, ki je izšel v tisku 1785.

Ob času Marije Terezije se je začelo močneje razvijati ljudsko šolstvo, pri čemer je cerkev največ sodelovala. Med duhovniki so se v tej in naslednji dobi našli iskreni prijatelji šole in ljudske izobrazbe.

V zvezi z razvijajočim se šolstvom je b r a t o v š č i n a k r š č a n s k e g a n a u k a.

To b r a t o v š č i n o so ustanovili v Rimu goreči posvetnjaki v družbi z jezuiti, papež Pij V. je bratovščino 6. oktobra 1517 odobril in jo toplo priporočil vsem nadškofom in škofom. Namen te bratovščine

je bil, pospeševati pouk v krščanski veri med ljudstvom zlasti med mladino, in sicer po svetnih osebah obojega spola, ker je takrat v širnih slojih bila velika nevednost v verskih rečeh in se je prav zato močno širilo krivoverstvo.. Papež Pavel V. je 6. oktobra 1607 bratovščino povzdignil v nadbratovščino ter jo na novo priporočil.

Vodstvo te bratovščine so imeli povsod jezuiti, ki so jo krepko širili z misijoni. Za časa Marije Terezije je na cesaričino željo marljivo širil bratovščino krščanskega nauka pater Ignacij Parhammer. L. 1750 je bila vpeljana na Dunaju ter sta se prva vpisala cesarica in njen soprog Franc Štefan. L. 1754 ali 1755 je Parhammer prišel tudi v Maribor in tudi tu vpeljal imenovano bratovščino. Na Slovenskem je pomagal to bratovščino posebno širiti jezuit Blaž Zaplatnik, ki je 1785 v Mariboru umrl, star 62 let.

Med štajerskimi Slovenci levo od Drave je prav ta bratovščina dala povod prvi slovenski knjigi »Občinska knjižica izpitavanja teh pet glavnih štukov maloga katekizmuša poštuvaniga patra Kaniziuša«, ki je izšla v Gradcu 1758. Za pravo je le prevod Parhammerjevega katekizma, ki je bil preveden tudi na ogrski, ilirski in češki jezik.[1]

Bratovščina krščanskega nauka se je širila nekako vsporedno s šolstvom za vlade Marije Terezije; v katerih župnijah je bila ustanovljena, o tem manjkajo poročila in tudi ni namen te knjige v podrobnosti zasledovati njeno razširjanje. Zdi se pa, da je v sekovski škofiji, oziroma v generalnem vikarijatu bila bolj razširjena kakor v oglejski patrijarhiji, oziroma goriški nadškofiji. Iz stare lavantinske škofije na štajerskem ozemlju imamo poročilo iz Remšnika, kjer je to bratovščino ustanovil vikar Jožef Pajer (1767—1783). Torej celo v tako hribovite kraje se je razširila.

9. Vrsta lavantinskih škofov in solnograških nadškofov v 17. in 18. stoletju do jožefinske preureditve škofijskih mej.

34. Lenart II. Götz 1619—1640.

Rodom je bil iz Švabskega, obojnega prava doktor, tajni svetnik in podkancelar nadvojvoda Ferdinanda, od 29. junija 1617 kraljevi češki, od 1. julija 1618 tudi kraljevi ogrski tajni svetnik takrat že kralja Ferdinanda. Bil je svetnega stanu in oženjen ter je z ženo imel sina Jurija. Habsburžani so imeli navado, da so osebam, ki so jih rabili v svoji službi, skušali pribaviti dobre cerkvene nadarbine ali visoka dostojanstva za nagrado. Tako je tudi cesar in kralj Ferdinand II.

[1] Časopis za zgodovino in narodopisje 1906, str. 13—19; Synodus dioecesana Lavantina (1906) 1907, str. 298—299.

obrnil svojo skrb na tajnega svetnika Götza, ko je bil že vdovec. Dne 28. oktobra 1618, ko še na Dunaju ni bila znana smrt Stobejeva, je Ferdinand priporočil solnograškemu nadškofu, naj po smrti že priletnega in bolehavega Stobeja imenuje za lavantinskega škofa Lenarta Götza, ki se je že pripravljal na duhovski stan in bil kanonik v Kostnici in Augsburgu. Nadškof je dal dvoumen odgovor; cesarjeve želje ni naravnost odbil, pa tudi nič gotovega obljubil. Pomišljal se je pač, podeliti visoko cerkveno dostojanstvo — vkljub reformnim odlokom tridentinskega zbora — posvetnjaku, ki ni imel drugih zaslug, kakor da je bil vladarjev tajni svetnik. Po smrti Stobejevi je izročil nadškof upravo lavantinske škofije št. pavelskemu opatu Jeronimu Marchstallerju. Imenovanje novega škofa pa je odlagal do 21. januarja 1619, ko se je vdal cesarjevemu pritisku in imenoval Lenarta Götza za škofa. V dolgi vrsti lavantinskih škofov je to edini slučaj, da je posvetnjak, oženjen in oče, brez nižjih redov postal naenkrat škof. Komaj je bilo imenovanje izvršeno, je sledila cela vrsta prošenj za razne spreglede. Najprej je cesar sam prosil nadškofa, naj da novemu škofu »dopust« radi nastopa škofije, ker da mu je v njegovi službi nujno potreben. Potem je škof sam prosil za dopust vsaj do julija 1619, dasi mu je upravitelj škofije poročal, v kako žalostnem stanju je škofija v časnih in duhovnih zadevah. Nadalje je solnograški konzistorij sam zahteval, da mora v Rimu prositi za spregled: a) od iregularnosti, v katero je utegnil zapasti, ko je kot podkancelar prisostvoval kriminalnim sodnim obravnavam; b) ker pred imenovanjem za škofa ni imel cerkvenih redov; c) ker je imel telesne potomce, četudi zakonske.

Ko je bilo vse urejeno, je nadškof Paris grof Lodron pooblastil sekovskega škofa Jakoba Eberleina, naj posveti Götza za škofa. To se je zgodilo menda v Gradcu 12. julija 1620. Tako je dejanski nastopil škofijo šele nekje v juliju imenovanega leta. Od papeža Pavla V. je dobil tudi spregled, da je smel pridržati še kostniški in augsburški kanonikat, pridržal je kajpada tudi naslov tajnega svetnika, povrh je že 6. septembra 1620 postal, kakor njegov prednik, namestnik v notranjeavstrijskih deželah ter je ostal v tej službi do 26. avgusta 1630.

Na nadškofijski stolici je za Wolfom Ditrihom sledil Marko Sittich grof Hohenems (1612—1619); bil je nečak prejšnjega nadškofa in sorodnik Karola Boromejskega. Izvoljen je bil 18. marca 1612. Pri njegovi posvetitvi je bil navzočen tudi lavantinski škof Jurij Stobej, ki ga je skušal pridobiti za svoje načrte, kako zatreti protestantizem. Marko Sittich je skušal dvigniti versko življenje z ljudskimi misijoni, ki so jih prirejali zlasti na novo uvedeni kapucini. Dotedanjo stolno šolo je spremenil v gimnazijo ter jo izročil benediktincem in jo ustrojil po vzorcu jezuitskih srednjih šol. L. 1613 je zaukazal splošno vizitacijo svoje vladikovine. Arhidijakonate je razdelil na dekanije, izdelal je tudi nov šolski red za ljudske šole. Umrl je 9. oktobra 1619.

Ko je leta 1630 umrl Tomaž Hren, je cesar imenoval za ljubljanskega škofa Lenarta Götza, za lavantinsko škofijo pa je nadškofu Parisu priporočil tržaškega škofa Rajnalda Skrliča (Scarlichi), Götzovega naslednika v namestništvu. Nadškof pa se je temu uprl, češ, da je lavantinsko škofijo za slučaj izpraznitve že obljubil svojemu duhovnemu svetniku dr. Ivanu Marksu Aldringenu. Na to je cesar za ljubljanskega škofa imenoval Skrliča, Götz pa je moral ostati na revni lavantinski stolici. Ker bi pa vendar rad svojemu sinu poskrbel primerno doto, mu je cesar dal 15.000 goldinarjev odškodnine, ki jih je potem na njegovo nujno prošnjo zvišal na 20.000 goldinarjev.

Škof Lenart Götz je bil na čelu komisije, ki je imela nalogo, utrditi in poglobiti katoliško versko življenje v Celovcu. Sicer je o njegovem škofovanju znano le to, da je kot solnograški generalni vikar vpeljal kapucine v Wolfsberg in jim 1638 posvetil cerkev. Kaj posebnega tudi kot škof ni mogel storiti, ker je najboljša leta potrošil v cesarski službi. po l. 1630 pa je že bil star in bolehav. Umrl je v visoki starosti v Gradcu 28. novembra 1640. Pokopali so ga bojda v Št. Florjanu, vendar njegov grob tamkaj ni znan.

Za časa škofa Lenarta II. je v Solnogradu vladal Paris, grof Lodron (1619—1653). Ta nadškof je dozidal novo stolnico v Solnogradu ter jo posvetil leta 1628. Ustanovil je v Solnogradu vseučilišče in uredil deželne finance. Po pravici so mu dali časten naziv »oče domovine«. Umrl je 18. decembra 1653.

Na lavantinsko stolico je imenoval po smrti škofa Lenarta Götza Alberta pl. Priamis.

35. Albert pl. Priamis 1640—1654.

Hohenauer (n. d. 123), ki ga imenuje »Viamis«, pravi o njem, da je bil iz plemenite tridentinske obitelji, poprej prošt v Brežah in nadduhovnik v Gmündenu, še poprej pa ceremonijar v solnograški stolnici. Prošt Mayer pravi o njem, da je bil zelo pobožen, pravičen mož, doktor bogoslovja, pred imenovanjem velikovški arhidijakon.

Ob nastopu škofije se mu je naročilo zlasti, naj skrbi za popravo skoraj razrušenih škofijskih poslopij in zanemarjenih posestev, znak, da se je pod njegovim prednikom slabo gospodarilo, pa že pod Stobejem je marsikaj propadlo in ni bilo vse tako sijajno, kakor je zapisal sam o sebi. S sorodniki prejšnjega škofa je imel precej sitnosti, preden jih je spravil iz škofijske palače. O njegovem duhovnem delovanju je znano le to, da je ob cesti od Sv. Andraža proti Wolfsbergu dal postaviti loretsko kapelico in da je 1651 slovesno krstil nekega iz Prage došlega juda Toringerja na ime Ivana Alberta. Popravil je nekoliko tudi stolnico. Umrl je v Gradcu 8. septembra 1654. Prepeljali so ga v Št. Andraž in pokopali v zvonikovi kapelici stolne cerkve.

Na solnograški stolici je za Parisom sledil Gvidobald grof Thun (1653—1668). Bil je gojenec rimskega zavoda Germanika. Pri cesarju in pri papežu je imel velik ugled ter je leta 1667 postal kardinal. Umrl je 1. junija 1668. Za lavantinskega škofa je l. 1654 imenoval Maksimilijana Gandolfa barona Kuenburga.

36. Maksimilijan Gandolf baron Kuenburg 1654—1665.

Iz stare koroške rodovine Kuenburgov je izšla cela vrsta škofov. Solnogradu je dala tri nadškofe, lavantinski škofiji tri škofe, krški, ljubljanski in v Chiemsee-u po enega škofa.

Maksimilijan Gandolf je bil rojen v Gradcu 1. novembra 1622, kot zakonski sin barona Reimberta Morica Kuenburga in Helene roj. Schrattenbach. Istotam je dovršil gimnazijske in filozofske nauke, bogoslovne pa v Rimu. Vrnivši se v domovino, je postal 1643 kanonik v Eichstättu, 1644 pa v Solnogradu. L. 1645 je šel znovič v Rim, 1654 je postal predsednik solnograškega konzistorija, 8. decembra 1654 je bil imenovan za škofa lavantinskega, a potrjen šele 1. julija in posvečen 1. avgusta 1655. Posvečenje se je menda zavleklo radi tega, ker je moral prej dobiti spregled iz Rima, da je smel kot škof pridržati oba kanonikata.

Po njegovem naročilu je stolni dekan, potem prošt Avguštin Mayr sestavil (1662—1669) vrsto lavantinskih škofov, ki je pa pomanjkljiva, površna in nezanesljiva, vendar za sočasno dobo zelo važna.

Na podlagi tega seznama je dal škof naslikati portrete vseh svojih prednikov na lavantinski škofijski stolici, pa tudi ustanovitelja škofije Eberharda II. Portreti so razvrščeni po dva in dva na eni tabli, ki je točno razdeljena na dve polovici, le nadškof Eberhard in škof Herkules Rettinger imata vsak svojo tablo. Na prvi polovici zadnje table je dal škof Gandolf naslikati samega sebe, drugo polovico je pustil prazno za svojega naslednika, ki je res tudi potem zavzel prazen prostor.

Starejši portreti so kot taki brez vrednosti, ker slikar ni delal po kaki zgodovinski predlogi, marveč po svoji domišljiji, pač pa so portreti več ali manj zanesljivi od Gandolfa naprej, zato jih tudi objavljamo v tej knjigi. Vsi ti portreti se še dandanes nahajajo v drugem nadstropju škofijske palače v Mariboru.

O njegovem cerkvenem delovanju je znano le to, da je 1661 posvetil v Wolfsbergu nov veliki oltar sv. Antona v mestni župni cerkvi, 1662 pa je posvetil za prošta stolnega dekana Avguština Mayra. Važno je tudi to, da je ta škof skrbel za šolski pouk in v ta namen ustanovil nove vikarijate, izdal nov šolski red in imenoval posebnega šolskega komisarja.

Leta 1664 mu je bila izročena uprava sekovske škofije, 8. marca 1665 je postal sekovski škof, čez tri leta, 30. julija 1668

21. Maksimilijan Gandolf baron Küenburg, škof lavantinski 1654—1665.

22. Sebastijan grof Pötting, škof lavantinski 1665—1673.

pa nadškof solnograški (1668—1687). Kot bivši lavantinski škof se je lahko prepričal, kako nezadostni so dohodki lavantinskega škofa, zato je kot nadškof hotel temu odpomoči. Blizu Št. Andraža je nakupil posestvo Thürn in ga daroval lavantinskim škofom, istotako dve hiši v Št. Andražu z zemljiščem vred.

Meseca februarja 1687 je postal kardinal, a je umrl že 3. maja istega leta. Kot nadškof je posebno dvignil solnograško vseučilišče, ustanovil je tudi dvorno nadškofijsko knjižnico.

37. Sebastijan grof Pötting 1665—1673.

Pöttingerji so bili nižjeavstrijska plemenita rodovina v Murstettenu v Dunajskem gozdu ter je iz te rodovine bilo več kanonikov v Pasovi. Tudi Sebastijan je bil prej pasovski kanonik ter je med leti 1662—1665 postal prošt in kot takega je nadškof Gvidobald grof Thun 3. aprila 1665 imenoval za lavantinskega škofa, a je tudi kot škof pridržal pasovsko proštijo.

V Št. Andražu je kot škof ustanovil ženski samostan dominikank ter prve redovnice poklical iz Marenberga. Prva priorka je bila Marija Terezija baronica Gallen.

Dne 10. marca 1673 so pasovski kanoniki izvolili Sebastijana Pöttinga za pasovskega škofa. Hotel je pa tudi še naprej pridržati lavantinsko škofijo, češ, da potrebuje dohodke za neko stavbo v Pasovi. Rim pa tega ni dovolil.

Umrl je kot škof pasovski 16. marca 1689.

38. Franc I. Gašpar pl. Stadion 1673—1704.

Bil je poprej solnograški, bamberški in vircburški kanonik. Dne 21. oktobra 1673 je bil imenovan za škofa lavantinskega ter je nastopil škofijo 29. maja 1674. Hvalijo ga, da je bil v svoji službi goreč in zelo pobožen. Prepotoval je večkrat svojo majhno škofijo, poučeval ljudstvo, opominjal duhovščino k zglednemu življenju, posvečeval cerkve in oltarje.

Med leti 1688—1693 so prišle pritožbe, da si razni prelatje, ki niso škofje, lastijo pravice, ki gredo le škofom. Po daljših obravnavah je Rim zaukazal, da se objavi tozadevni odlok rimske kongregacije iz l. 1660.

Ta škof je na severni strani zunaj mesta dal postaviti prostorno loretsko cerkev, in sicer tako, da je prvotna mala kapela — loretska hišica — ostala v cerkvi, odstranili so jo še le v novejših časih. Cerkev je lepa, svetla in prostorna stavba v slogu takratne pozne renesanse. Radi prostornosti so potem škofje slovesna opravila navadno opravljali tukaj in ne v manj prijazni stolnici.

Na utemeljitelja te cerkve spominja napis na tleh na ženski strani:

Franciscus Casparus D. G. Episcopus Lavantinus, S. R. I. Princeps, Metropolicae Salisburgensis, Imperialis Bambergensis et Herbipolensis Ecclesiarum Canonicus

Templum hoc
aedificavit 1687.

Hospitalu pri Sv. Andražu je sporočil 2000 goldinarjev glavnice, od katere je hospital vsako leto dobival obresti.

Škof Stadion je lastnoročno sestavil nekak opis takratne lavantinske škofije, a popis je nepopoln, ker manjkajo župnije tostran Radlja in je v popisu tudi več netočnosti in popravkov. O kapitolu pravi, da mu je nadškof Eberhard 1234 znatno pomnožil imetje, a iz ohranjenih virov se to ne da spoznati. Polagoma da se je število kanonikov znižalo na šest, s proštom vred, a takrat (okoli 1687) da je bilo poleg prošta in dekana 15 kanonikov ter da se je s številom kanonikov pomnožilo tudi imetje. V resnici je bilo baš nasprotno. Kapitol je bil ves zadolžen in za l. 1685 niti turške dače ni mogel plačati. Škof je seveda držal mnogo na zunanji blesk in se mu je dobro zdelo, da ga je obdajal mnogoštevilni zbor kanonikov, a toliko število je bila prehuda obremenitev za slabo dotiran kapitol. V spisu trdi, da je dominikanke vpeljal v Št. Andraž njegov neposredni prednik; neka druga roka je zapisala: t r e t j i prednik. V spisu mrgoli več netočnosti, znak, da je škof pisal brez vsake kritike. Umrl je 13. februarja 1704 ter so ga pokopali v stolnici v križevi kapeli, od koder ga je njegov brat l. 1719 dal prenesti v loretsko cerkev. Njegov grob na ženski strani v ladji označuje marmorna plošča z napisom:

D. O. M.

Hic iacet sepultus F r a n c i s c u s C a s p a r u s a S t a d i o n, Episcopus et Princeps Lavantinus, Metrop. & (kakor zgoraj . . .) Senior et Jubilaeus. Postquam episcopali in regimine annum inchoavit trigesimum, prope septuagenarius, mense Februarii decimo tertio cessit fatis. Quatuordecim annis latuit depositus. Ex templo Cathedrali fuit transportatus ad sacram aedem Lauretanam, quam magnifico circumcinxit aedificio. Vir erat, cuius raram orbis mirabatur prudentiam et miram in sufferendis adversis patientiam. Ut animae suae piis operibus consolationem et sui relinqueret memoriam, hospitale Sanct Andreanum capitali 2000 flor., ex quibus annuum caperet interesse, ditavit nec non tribus in locis anniversaria fundavit.

Scriptoris voto requies maneat defuncto.

Za solnograškega nadškofa je v njegovem času bil po smrti Maksimilijana Gandolfa izvoljen 30. junija 1687 polbrat prejšnjega nadškofa Gvidobalda I v a n E r n e s t g r o f T h u n (1687—1709), od 1679 sekovski škof. V Solnogradu je ustanovil novo bogoslovnico ter napravil več ustanov za dijake svetnih fakultet. Na stare dni je osle-

23. Franc I. Gašpar pl. Stadion 1673—1704.

24. Loretska cerkev pri Sv. Andražu.

25. Ivan II. Sigismund grof Küenburg, škof lavantinski 1704—1708.

pel in umrl 20. aprila 1709. Zadnja leta je imel koadjutorja Franca Antona grofa Harracha, ki je po njegovi smrti postal nadškof (1709—1727). Preden je postal koadjutor v Solnogradu, je bil škof na Dunaju. Za njegovega časa je 1723 dunajska škofija postala nadškofija. Nadškof Harrach je umrl 18. julija 1727.

39. Janez II. Sigismund grof Kuenburg 1704—1708.

Bil je najbrž nečak 36. lavantinskega škofa, potem solnograškega nadškofa Maksimilijana Gandolfa, ki ga je kot nadškof 1676 imenoval za solnograškega kanonika. Razen tega je imel še strassburški in pasovski kanonikat. Dne 22. februarja 1704 ga je nadškof Janez Ernest Thun imenoval za lavantinskega škofa ter je bil 23. maja i. l. slovesno vstoličen. Rim mu je dal spregled, da je smel še naprej obdržati solnograški in pasovski kanonikat. Začetkom 1708 je postal škof v Chiemsee ter je zapustil lavantinsko škofijo. O njegovem kratkem škofovanju v Št. Andražu ni nič znano.

40. Filip II. Karol deželni grof Fürstenberg 1708—1718.

Poprej je bil kolinski, solnograški in strassburški kanonik. Za škofa ga je imenoval nadškof Janez Ernest grof Thun 11. aprila 1708. Potrjen in vmeščen pa je bil šele v jeseni 1709, najbrž radi tega, ker je moral prej dobiti spregled iz Rima, da je smel pridržati kanonikate, brez katerih bi bil težko izhajal.

Dne 17. decembra 1709 je izdal pastirsko pismo, v katerem naroča zlasti sledeče:

1. Duhovščina naj daje ljudstvu dober zgled.

2. Vsak duhovnik se mora vsako četrtletje izkazati pri nadduhovniku, da je vsakih 14 dni opravil sv. spoved, nadduhovnik pa mora ta potrdila poslati škofu.

3. Poslati se morajo na škofijstvo zapiski vseh oseb, ki prebivajo v kakem dušeskrbnem okraju, kakor tudi vseh poročencev, krščencev in umrlih v zadnjem letu, torej natančno spisovanje matičnih knjig.

4. Pridno se naj oznanjuje krščanski nauk in pazi na to, da ne bodo h krščanskemu nauku prihajali le otroci, temveč tudi odrasli, zato se ta pouk naj ne imenuje pouk otrok, temveč krščanski nauk.

5. V pastirskem pismu so naznanjeni škofu pridržani grehi pri zakramentalni odvezi.

L. 1714 je posvetil kapucinsko cerkev v Schwambergu, ki je bila postavljena s samostanom vred že 1706. Dne 11. oktobra je zaukazal tudi posebne pobožnosti za odvrnitev kuge.

Umrl je 14. februarja 1718, star šele 49 let in je bil pokopan v križevski kapeli v stolnici, kjer mu je brat Frobenij Ferdinand Fürsten-

berg postavil nagrobnik s širokobesednim, pa vendar površnim napisom. (Napis glej pri Tanglu str. 311.)

41. Leopold I. Anton Eleuterij baron Firmian 1718—1724.

Firmiani so bili starodavna plemiška rodovina v Tridentu. Starši škofa Leopolda so bili Franc Viljem, komornik cesarja Leopolda, in Marija Viktorija, roj. grofica Thun. Narodil se je 27. maja 1679 v Monakovem, kjer je njegov oče bil cesarski poslanik. Študiral je najprej pri jezuitih v Inomostu, potem je prišel v Solnograd, kjer je nadškof Janez Ernest Thun bil njegov sorodnik po materi. Po končanih študijah v Solnogradu je postal tridentinski kanonik, l. 1694 je odšel v Rim, kjer je v zavodu sv. Apolinara nadaljeval svoje študije, zlasti cerkveno in svetno pravo. Vrnivši se v Solnograd, je postal prošt pri Mariji Snežni v Solnogradu, l. 1713 pa stolni dekan. Dne 11. marca 1718 ga je nadškof Franc Anton grof Harrach imenoval za lavantinskega škofa, dne 8. maja je bil potrjen in 22. maja posvečen. Dne 4. oktobra 1718 je izdal prvo pastirsko pismo, v katerem razpravlja o posvečevanju nedelj in praznikov. Istega leta 24. oktobra je obnovil naredbo svojega prednika zastran izkazov opravljene spovedi duhovnikov in je dodal strogo prepoved za duhovnike, zahajati v krčme in na plese.

L. 1724 je Leopold Firmian postal sekovski škof, 1727 ga je cesar Karol VI. določil za ljubljanskega škofa, a je še istega leta bil izvoljen za nadškofa v Solnogradu (1727—1744) ter je kot tak umrl dne 22. oktobra 1744.

L. 1728 je bila pasovska škofija izvzeta izpod solnograške metropolitanske oblasti. Tako se je začela zoževati tudi duhovna oblast Solnograda.

42. Jožef I. Ožbald grof Attems 1724—1744.

Attemsi so starodavna furlanska plemiška rodovina ter so dobili svoje ime po gradiču Attems v Furlaniji. Jožef Ožbald je bil zakonski sin Julija Antona, tridentinskega in svetokrižkega grofa Attemsa in Marijane Ane roj. grofice Kuenburg, rojen 10. januarja 1679. V mladih letih je bil vojak, pa je kmalu zapustil vojaški stan ter se posvetil bogoslovnim študijam. Ko je bil 1702 v mašnika posvečen, je pastiroval v Biglianu na Furlanskem, l. 1709 je pa postal solnograški kanonik.

Dne 20. februarja 1724 ga je nadškof Franc Anton grof Harrach imenoval za lavantinskega škofa, 24. istega meseca pa potrdil. Svoj solnograški kanonikat je pridržal tudi kot škof. V svojem nastopnem pastirskem listu z dne 8. junija 1724 je zlasti duhovščini na srce polagal, naj z vnemo izvršuje svojo učiteljsko službo, naj skrbi za du-

26. Filip II. Karol grof Fürstenberg, škof lavantinski 1708—1718.

27. Leopold I. Anton Eleuter baron Firmian, škof lavantinski 1718—1724.

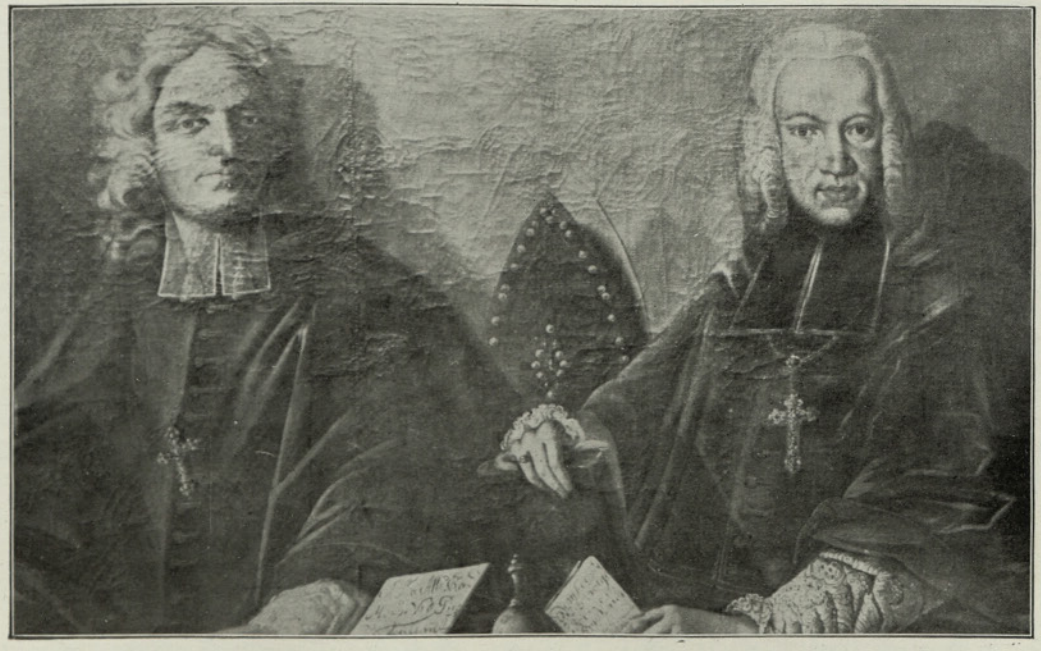

28. Jožef I. Ožbald grof Attems, škof lavantinski 1724—1744.

29. Vigilij Augustin Marija baron Firmian, škof lavantinski 1744—1753.

hovne, pa kolikor je možno, tudi za telesne potrebe svojih vernikov. Duhovniki naj bodo napram ljudstvu prijazni in lepega vedenja, v spovednici naj ne bodo prestrogi, kar se nanaša nedvomno na takrat razširjeni mrki janzenizem. Nasproti svetni gosposki naj bodo istotako vljudni in naj delujejo z njo v lepi slogi. Duhovnikom in vernikom priporoča staro lepo navado, da se zvečer po končanem delu moli v cerkvi skupno rožni venec. Duhovniki naj ne hodijo na lov, naj skrbe za snago v cerkvi, naj pazijo na očitno pohujšanje, slabe knjige in krivoverstvo. Nadarbinsko in cerkveno imetje naj vestno upravljajo. Ženini in neveste naj se pred poroko izprašujejo iz krščanskega nauka ter pouče o dolžnostih zakonskega stanu. Sv. popotnica naj se nosi bolnikom v čim večjem spremstvu in naj se med potom glasno moli. Duhovniki naj nosijo tonzuro ter se svojemu stanu primerno oblačijo; prepoveduje jim neke dolge od vratu viseče trakove, ki so bili takrat v modi pri svetnih ljudeh. Nove cerkve, kapele in oltarji se ne smejo staviti brez škofovega dovoljenja. O opravljeni velikonočni spovedi se naj vsakemu spovedencu izroči spovedni listek. Tisti, ki se ne morejo izkazati, da so opravili velikonočno spoved, se naj naznanijo škofu. Duhovniki, ki hočejo doseči kake častne službe, naj vedo, da več zaleže njihovo znanje in čednostno življenje, kakor pa prošnje in priporočila.

Škof Attems je povečal in popravil škofijsko palačo in ji dal tisto impozantno obliko, ki jo je imela do preselitve škofijskega sedeža, največ z denarji škofa Fürstenberga.

Naredba nadškofa Eberharda II., da si lavantinski kapitol sme voliti prošta le izmed solnograških kanonikov, je postala nezmiselna, ker nobenemu solnograškemu kanoniku ni prišlo na pamet, da bi svoj dober kanonikat zamenjal z revno proštijo v Št. Andražu. L. 1725 dne 8. avgusta je nadškof podelil škofu Jožefu Ožbaldu proštijo sv. Mavricija pri Brežah, katero so potem dobivali vsi naslednji lavantinski škofje ter so jo pozneje vtelesili lavantinski škofiji.

Škof Jožef Ožbald je umrl 4. maja 1744. Hvalijo ga, da je bil moder v upravi škofije, skromen v svojih potrebah, ljudomil in radodaren, pravi oče ubožcev.[1]

43. Vigilij Augustin Marija baron Firmian 1744—1753.

Bivši lavantinski škof, pozneje solnograški nadškof Franc Gašpar mu je bil stric. L. 1728 ga je imenoval Leopold Anton Eleuterij za kanonika v Solnogradu, 26. maja 1744 pa za škofa lavantinskega. Papež Benedikt XIV. mu je dovolil, da je smel pridržati solnograški in pasovski kanonikat. Stari napis na njegovi sliki pravi, da je vršil neko poslanstvo na dunajskem dvoru, najbrž za solnograškega nadškofa.

[1] Gli Ecclesiastici di Casa d'Attems. Udine 1907, str. 17—18.

L. 1753 so ga solnograški kanoniki izvolili za svojega prošta. Na to se je odpovedal škofiji in odšel na svoje mesto v Solnograd, ki je imelo boljše dohodke kakor lavantinska škofija. V tem sta ga posnemala pozneje še dva lavantinska škofa, eden je celo zamenjal škofijo za solnograško stolno dekanijo. In vendar so bili škofijski dohodki zadnja desetletja precej zboljšani, kako slabo je moralo biti šele poprej!

V Solnogradu je za Firmianom bil izvoljen za nadškofa Jakob Ernest grof Liechtenstein (1745—1747), poprej nadškof v Olomucu, ki je pa umrl že 12. junija 1747.

Za svoje kratke vlade je v Solnogradu z lastnimi sredstvi ustanovil javno posojilnico (mons pietatis).

Potem je postal nadškof v Solnogradu obče priljubljeni stolni prošt Andrej Jakob grof Dietrichstein (1747—1753), ki je izvrstno poznaval deželo in njene potrebe. Skrbel je posebno za pravosodstvo v svoji deželi. Umrl je že 5. januarja 1753.

Po njegovi smrti se kanoniki niso mogli zediniti, šele po 49 kratnem glasovanju je bil izvoljen za nadškofa stolni dekan solnograški Sigismund (III.) grof Schrattenbach (1753—1771). Kot stolni dekan je dobro opravljal svojo službo, kot nadškof ni dorasel težkim nalogam, ki so takrat čakale rešitve. Vsepovsod se je čutila potreba preosnov, toda nadškof ni vedel, kako jih izvesti. Manjkalo mu je duha in energije, zlasti pa sposobnost, sprejeti o pravem času in v pravi meri — nasvete drugih. Sicer je bil za sebe pobožen mož in je zlasti širil bratovščino krščanskega nauka, ki se je v tem času razširila tudi med Slovenci levo od Drave. Umrl je 16. decembra 1771.

44. Janez III. grof Thurn-Valsassina 1754—1762.

Narodil se je 20. avgusta 1706 v kostniški škofiji kot zakonski sin Ignacija grofa Thurn-Valsassina-Taxis in njegove soproge Klaudije, roj. grofice Fugger. Gimnazijske in filozofske nauke je dovršil v bivši bavarski opatiji Ettal, potem je študiral pravo v Solnogradu. Že kot dijak je bil vpisan v Marijino kongregacijo. Na priporočilo benediktincev in kneza Fürstenberga je prišel leta 1726 v Rim v kolegij Germanik, kjer je ostal do 4. septembra 1729 ter študiral bogoslovje. Rim je zapustil prej ko je postal duhovnik. Med tem je namreč 21. maja 1729 bil imenovan za stolnega kanonika v Solnogradu in se je smatral obvezanega, da gre na mesto svoje nove službe. Za duhovnika je bil posvečen šele v Solnogradu.[1] 21 let je bil v Solnogradu konzistorijalni predsednik. Dne 4. februarja 1754 ga je nadškof Sigismund Krištof grof Schrattenbach imenoval za škofa lavantinskega, 18. aprila i. l. je sledila potrditev, 28. aprila pa je sprejel škofovsko posvečenje. Iz Rima je dobil dovoljenje, da sme pridržati tudi solnograški kanonikat.

[1] Dr. Lukman v Voditelju 1905, str. 247—248.

30. Ivan Krstnik grof Thurn Vallsassina,
škof lavantinski 1754—1763.

31. Jožef II. Franc Anton knez Auersperg.
škof lavantinski 1763—1772.

Novega škofa so čakale vsakovrstne sitnosti. Njegov prednik se je pač odpovedal lavantinski škofiji, ni pa hotel pustiti proštije sv. Mavricija pri Brežah, ki je tvorila znaten del dohodkov lavantinskega škofa. Končno je dvorni dekret 7. avgusta 1754 odločil njemu v prid. Lavantinski škofje so imeli tudi navadno generalni vikarijat čez solnograški del spodnje Koroške. Ko se je škof Vigilij 1753 odpovedal škofiji, je nadškof izročil ta vikarijat krškemu škofu, ki ga je pridržal tudi po nastopu novega lavantinskega škofa. Šele po smrti krškega škofa Jožefa Marije grofa Thuna, je zopet lavantinski škof postal generalni vikar.

Med tem je pa Solnograd škofa Janeza poklical na strog odgovor radi cerkvene glavnice 3500 goldinarjev. To svoto je namreč škof izterjal od št. pavelskega samostana, kjer je bila posojena, in jo je posodil s a m s e b i. Škof se je opravičeval, da je bil v hudi denarni stiski, dohodki škofije so tako neznatni, da je njegov prednik rajši pustil škofijo in sprejel solnograško proštijo, dasi je imel kot škof boljše dohodke kakor sedaj on, ker je imel še proštijo Marije Snežnice v Solnogradu in pa brežki vicedomat, česar on nima. Sicer pa glavnica ni v nevarnosti, ker je naložena v javnih papirjih.

Solnograd je sprejel njegovo opravičbo in mu kmalu potem podelil brežki vicedomat ter mu s tem nekoliko zboljšal dohodke.

Škofu nikakor ni prijalo pri Št. Andražu; celi dve leti se je mudil v Solnogradu, končno ga je nadškof 20. februarja 1761 opomnil, naj vendar gre v svojo škofijo. Iz koncepta njegovega odgovora je razvidno, kaj je bil bližnji vzrok njegove dolge odsotnosti. Škofijski dohodki so bili namreč sekvestrirani (najbrž radi zaostalih davkov) in škof ni imel od česa živeti.

Spomladi 1761 se je vrnil v Št. Andraž, a razne težave so zlomile njegove moči. 28. maja 1762 je zbolel in 3. junija je previden s sv. zakramenti s križem v roki umrl prav izpodbudno. Še pri njegovem pogrebu se je pripetil prav neprijeten dogodek. K pogrebu je prišel tudi benediktinski opat iz Št. Pavla ter je pričakoval, da bo on vodil pogreb. Stolni prošt Franc Jurij Messner pa vkljub vsemu posredovanju ni hotel odstopiti te časti opatu. Tako sta se moža pričkala vpričo mrtvega škofa! Pokopali so ga v križevi kapeli v stolnici. Nagrobni napis ga hvali kot bogaboječega, napram revežem dobrotljivega, potrpežljivega in ponižnega moža.

V Solnogradu je pri volitvi novega nadškofa zopet trdo šlo. Že iz tega se vidi težaven in nevzdržen položaj solnograške nadškofije kot svetne in cerkvene oblasti. Po 13 kratnem glasovanju je bil izvoljen za nadškofa krški škof J e r o n i m g r o f C o l l o r e d o (1772—1812), z a d n j i s o l n o g r a š k i d r ž a v n i k n e z i n z a d n j i o r d i n a r i j n a d š t a j e r s k i m d e l o m n a d š k o f i j e.

Nadškof Jeronim grof Colloredo je bil spreten, delaven in zlasti v gospodarskih rečeh izkušen mož, po mišljenju pa trd jožefinec. Pod

dojmom grozot francoske revolucije je krenil bolj v konservativno strujo. Za časa francoske okupacije se je odselil na Dunaj in se v Solnograd sploh ni več vrnil. V členu I. lünevillskega miru z Napoleonom je bilo tudi določeno, da se ukinejo vse cerkvene kneževine v nemški državi, med temi tudi solnograška. Nadškof Jeronim je tedaj 11. februarja 1803 izdal listino, s katero je svoje podložnike odvezal dolžnosti prisege in tako je prenehala svetna oblast nekdaj mogočnih solnograških nadškofov.

Ko je Avstrija prevzela upravo solnograške dežele, se je resno mislilo, ukiniti solnograško nadškofijo, a nadškof Colloredo se je temu uprl in kot znanemu jožefincu mu je avstrijska vlada pustila nadškofijo.

Umrl je na Dunaju 20. maja 1812. Za njegovega časa se je izvršila še druga važna sprememba z razmejitvijo škofij, vsled katere je izgubil kot ordinarij Koroško in Štajersko. O tem pa nam je govoriti posebej.

45. Jožef II. Franc Anton grof Auersperg 1763—1772.

Po smrti škofa Janeza III. je hotel nadškof pustiti lavantinsko škofijo dalje časa nezasedeno ter dohodke porabiti za zboljšanje škofijske dotacije, vendar si je premislil, najbrž zato, ker bi se dohodki na ta način ne bili zboljšali, ampak še to razteplo, kar je bilo. Tako je že 31. januarja 1763 bil imenovan novi škof Jožef Franc Anton grof Auersperg, dotlej prošt v Hartackerju (Ardagger) ter solnograški in pasovski kanonik. Star je bil šele 29 let ter mu je papež Klement XIII. dal spregled radi nezadostne starosti, ob enem pa dovoljenje, da je smel pridržati oba kanonikata in proštijo. Nadškof mu je že 6. maja 1763 podelil proštijo sv. Mavricija, brežki vicedomat in generalni vikarijat. Povrh mu je obljubil, da ob prvi priliki s škofijo združi še gosposvetsko proštijo in da dobi neko svoto še iz zapuščine svojega prednika. Škofovsko posvečenje je sprejel v Solnogradu 25. maja 1763, 29. maja je zapustil Solnograd ter se napotil v svojo škofijo. Dne 18. junija je izdal na duhovščino svoje nastopno pastirsko pismo, v katerem opominja duhovnike h goreči in vztrajni molitvi. Istega dne je v drugem pismu napovedal birmovanje pri Sv. Andražu in naročil, naj se ljudje o tem zakramentu dovoljno pouče, ker se je opazilo, da se ljudje ob birmi nedostojno vedejo; najbrž se je ob takih prilikah grdo pijančevalo.

L. 1767 je bilo zelo mokrotno ter so propadli skoraj vsi poljski pridelki. 16. oktobra je škof zaukazal splošne pobožnosti za odvrnitev slabega vremena. Zanimivo je tudi, da je ta škof 12. maja 1770 prepovedal pasijonske igre, bičanje in nošenje križa, ker so se pri tem godile razne nerodnosti, ki so onečaščale svete reči. Enako je pre-

povedal strašenje otrok na Miklavževo in pa pripovedovanje raznih bajk na pridižnici.

Vobče se o njem poroča, da je bil v svoji službi natančen in goreč.

L. 1769 je vlada naročila ordinarijatom, naj prepovejo slovesno zvonjenje na predvečer l. 1753 odpravljenih praznikov, da se jih tako ljudstvo prej odvadi in da se rokodelci ne motijo pri delu, ker je sicer na predvečer velikih praznikov ob slovesnem zvonjenju prenehalo delo. Lavantinski ordinarijat je na to dal prav dober in za tisti čas nepričakovan odgovor. Zvonjenje, pravi ordinarijat, ni krivo, da še ljudstvo vedno praznuje odpravljene praznike; pri nekaterih je vzrok pobožnost in privada, pri drugih lenoba, popivanje in ples, češ, ob teh dnevih prej nismo delali, tudi poslej ne bomo. Če bi ordinarijat prepovedal nedolžno zvonjenje na predvečer, bi se ljudstvo samo razdražilo, ker je tega vajeno. Ogorčenost bi se obrnila le proti cerkveni oblasti, ker so itak nižji državni uradi navadno zvrnili vso krivdo na cerkveno oblast, če je vsled vladinih naredb nastalo med ljudstvom kako razburjenje. Prav umestna je tudi nadaljnja opomba škofijstva: Čudno je, da se vlada tako spodtika nad zvonjenjem in če ljudje na odpravljene praznike gredo v cerkev, nič pa nima zoper to, da ob takih dnevih po krčmah popivajo, plešejo in razgrajajo, mesto da bi delali.[1]

Z gmotnimi težavami se je pa tudi on imel boriti. Iz zapuščine svojega prednika je sicer dobil 7219 goldinarjev, nadškof mu je še dodal 4166 goldinarjev, vendar so bili škofijski dohodki tako pičli, da se je 4. januarja 1764 odpovedal škofiji, češ, da njegove prošnje nič ne zaležejo ne na Dunaju, ne pri nadškofu. Vendar so ga pregovorili, da je odpoved umaknil in skušali pomiriti s tem, da so uvedli preiskavo zastran dohodkov lavantinskega škofa, ob enem mu obljubili, da ob prvi priliki dobi boljšo škofijo. Med leti 1764 do 1768 so tedaj razne komisije preiskovale škofijsko gospodarstvo ter enkrat naračunile čistih dohodkov okoli 6884 goldinarjev, drugokrat samo 765 goldinarjev, končno 2735 goldinarjev. Priznalo se je, da bi se dohodki mogli zvišati k večjemu za 500 goldinarjev, če bi se tudi izvedle nasvetovane preosnove.

Uprava škofijskih posestev je bila vedno pasivna; v razpredelnici je rubrika »oddano v škofove roke« bila navadno prazna, pač pa so stale leto za letom znatne številke v rubriki »sprejeto iz škofovih rok«, z drugimi besedami, škof je moral za upravo svojih posestev vedno doplačevati iz privatnega imetja ali iz dohodkov svojih proštij in kanonikatov. K temu so sledile zaporedoma še slabe letine in škof je moral znižati podložnikom njihove dače. Nasvetovali so mu, naj proda škofijski vinograd v Sausalu in drugega pri Deutsch-Landsbergu ter kupi druge, ki bodo več nesli. Vendar škof Auersperg tega ni storil.

Znatne stroške mu je povzročilo l. 1768 popravilo škofijske palače, ki jo je bil potres hudo poškodoval. L. 1766 in 1767 je v imenu

[1] Škof. lavant. arhiv.

nadškofovem vodil pogajanja na Dunaju radi konkordata med avstrijsko vlado in Solnogradom. Po smrti nadškofa Sigismunda Schrattenbacha si je veliko prizadeval v Solnogradu in v Rimu, da bi postal on nadškof. Pa se mu ni posrečilo; za nadškofa je bil izvoljen krški škof Jeronim Jožef Franc Colloredo. Ta je pa Auersperga 18. oktobra 1772 imenoval za krškega škofa. L. 1783 je potem postal škof v Pasovi in kot tak je dobil 1789 celo kardinalski klobuk. Dasi mu je Jožef II. odtegnil dve tretjini pasovske škofije, je vendar ostal slej kakor prej vnet jožefinec in pristaš francoske prosvitljenosti. Umrl je leta 1795.

46. Peter II. Vigilij grof Thun 1773.

Ko je Auersperg postal krški škof, je nadškof Jeronim imenoval za lavantinskega škofa solnograškega kanonika Petra Vigilija grofa Thuna, ki je prvotno izvolitev sprejel, potem pa se je premislil ter se čez štiri tedne odpovedal škofiji. Glavni povod temu so bili najbrž slabi dohodki, ker so se predniki nahajali v vednih gmotnih stiskah. L. 1776 je postal škof v Tridentu, kjer je umrl 17. januarja 1818. Med slikami lavantinskih škofov njegove ni, ker se je odpovedal, preden jo je nastopil. V pravnem oziru ga pa vendar moramo šteti med lavantinske škofe, ker je bil pravilno imenovan in je imenovanje tudi sprejel.

47. Franc II. Ksaver grof Breuner 1773—1777.

Breuner je bil poprej solnograški, pasovski in augsburški kanonik ter generalni vikar pod Anižo. S papeškim dovoljenjem je kot škof pridržal kanonikate, ko je pa l. 1777 bil izvoljen za stolnega dekana v Solnogradu, se je odpovedal škofiji in jo zapustil 1. maja t. l.

V kratki dobi svoje vlade ni mogel kaj posebnega storiti, akti iz njegove dobe pa spričujejo njegovo skrb in gorečnost v upravi škofije. Trudil se je tudi gospodarske reči pri škofiji spraviti v red, a v takratnih časovnih razmerah ni uspel. O njem se poroča, da je okrasil stolnico in dal popraviti škofijsko palačo in druga poslopja.

48. Vincenc Jožef grof Schrattenbach 1777—1790.

Obitelj Schrattenbach je posedala graščino Ojstrico v Savinjski dolini in pa Boljsko graščino nad Celjem. Vincenc Jožef je bil solnograški kanonik ter ga je nadškof Jeronim 31. maja 1777 imenoval za lavantinskega škofa, a kakor njegovi predniki, je tudi on z dovoljenjem iz Rima pridržal solnograški kanonikat, dobil je povrh proštijo sv. Mavricija v Brežah, generalni vikarijat čez gornjo in spodnjo Koroško ter solnograški vicedomat v Brežah.

32. Franc II. Ksaver grof Breuner,
škof lavantinski 1773—1777.

33. Vincenc Jožef grof Schrattenbach,
škof lavantinski 1777—1790; 1795–1800.

Pod vlado tega škofa so se končala dolgotrajna pogajanja radi nove razmejitve škofij. Vsled te spremembe se je znatno razširil delokrog lavantinskega škofa. Dotlej nemška škofija je po večini prebivalstva postala slovenska. Nova razdelitev sicer ni bila pravična za Slovence, vendar je v velikih potezah že bila začrtana bodoča uloga lavantinske škofije, da vzame pod svoje okrilje štajerske Slovence, dotlej razdeljene v dve čisto različni in tuji cerkveni pokrajini.

Kakor je sklepati iz izjave duhovščine celjskega okrožja, so z veseljem pozdravili priključitev nekdaj oglejskega, potem goriškega dela Spodnje Štajerske k Lavantinski škofiji in škof Schrattenbach si je s svojo ljudomilostjo, prijaznostjo, dobrotljivostjo in skromnostjo kmalu pridobil srca duhovščine in ljudstva. Vendar se nekaj let pozneje slišijo v aktih tudi pritožbe, da se v celjskem okrožju niso veliko zmenili za naredbe novega lavantinskega ordinarijata. Niso se sicer naravnost upirali, molče so sprejemali njegove naredbe, ravnali pa se niso po njih. Tega, pravi dotični koncept v škofijskem arhivu, ordinarijat prej ni bil vajen. To je celo umljivo. V novem delu so bili pod patrijarhom skozi stoletja vajeni na — brezvladje, potem je sledil le za kratko časa goriški ordinarijat, ki je imel tudi bolj »južni« značaj. Sedaj pa pridejo pod oblast nemškega ordinarijata!

Gmotno stanje škofije se je med tem vendar nekoliko zboljšalo, ker od leta 1781 je imel škof tudi gosposvetsko proštijo, ki naj bi zanaprej bila vtelešena lavantinski škofiji. Škof Schrattenbach je dal popraviti škofijske stavbe, tako škofijsko palačo kakor druga poslopja.

Iz neznanih razlogov, pravi Tangl, se je pa škof odpovedal škofiji, ko je 24. oktobra 1788 bil izvoljen za prošta v Solnogradu. Dne 29. januarja 1790 je vložil odpoved in 20. februarja zapustil škofijo. Istega dne mu je nadškof imenoval naslednika. Ti »neznani« razlogi se dado precej dobro otipati in razumeti iz kompleksa takratnih cerkveno-političnih razmer. Kolikor se da posneti iz uradnih aktov, škof Vincenc pri Jožefovi vladi ni bil najboljše zapisan. Bil je vesten škof in nikakor ni maral biti slepo orodje jožefinske birokracije. L. 1782 je zaukazal cesar, da se da lavantinskemu škofu primeren ukor, ker je opustil objavo cesarskih ukazov, ki se morajo naknadno razglasiti.[1] Velike težave je imel z vlado, pa tudi z ureditvijo znatno povečane škofije, kateri je zelo primanjkovalo duhovnikov. Tankovesten in po naravi nežnega značaja je rajši vzel nižjo proštijsko službo.

V 18. stoletju se je razpasel nov, cerkvi sovražen duh, ki je izviral iz angleškega deizma in se je razširil po celi Evropi. V Avstriji se kažejo početki te struje že pod cesarjem Jožefom I. (1705—1711) in Karlom VI. (1711—1740), bolj izrazito se kaže pod Marijo Terezijo

---

[1] Seb. Brunner, Die theologische Dienerschaft, str. 415.

(1740—1780), do viška pa je prišel ta »duh« pod Jožefom II. in je po njem tudi dobil ime »jožefinizem«.

Cesarica Marija Terezija je bila osebno verna, a prav pod njeno vlado se je pod plaščem dobrodelnih naprav vtihotapil nov duh v državno upravo in med njenimi svetovalci so bili strupeni sovražniki cerkve. V 17. in 18. stoletju je država smatrala kakor policijo, tako tudi cerkev za svoje orodje, da strahuje narode. Že l. 1747 je bilo papeževemu nunciju prepovedano, razglašati papeževe odloke in pisma brez dovoljenja svetne oblasti. Javna pokora za očitne grešnike je bila odpravljena.

L. 1753 je prosila cesarica papeža Benedikta XIV. za odpravo več praznikov. Dotlej so se namreč praznovali poleg sedanjih praznikov vsi prazniki apostolov, več manjših praznikov Marijinih, sv. Ane, sv. Jožefa, Janeza Krstnika, Marije Magdalene, sv. Jurija, sv. Lovrenca, sv. Mihaela, sv. Martina, sv. Katarine, sv. Nikolaja, velikonočni in binkoštni torek. Cesarica je podpirala prošnjo s tem, da vsled tolikih praznikov trpi industrija in kmetijstvo, ljudje pa pijančujejo in se pretepajo. Papež je dovolil telesno delo ob teh dnevih, pridržal pa je dolžnost, udeležiti se sv. maše. Ljudstvo na deželi se je spodtikalo nad tem. L. 1771 je zopet cesarica prosila papeža Klementa XIV., naj popolnoma odpravi imenovane praznike. Ljudstvo se jih je pa krčevito držalo in cerkvene oblasti so imele radi tega mnogo sitnosti. L. 1771 je odločila cesarica, da se na Štajerskem ne sme več obhajati praznik sv. Ruperta kot deželnega patrona, marveč sv. Jožefa.

Samostanom so omejili sprejemanje novincev; nihče ni smel pred 18. letom stopiti v kak red in ne pred 24. letom napraviti obljub. L. 1772 je bilo prepovedano samostanom, sprejemati darila nad 1500 goldinarjev. Še hujše je prišlo, ko je Jožef II. 1765 postal sovladar. Že 1772 so bile prepovedane vse božje poti, 1773 pa zatrti jezuitje. Najradikalnejše preosnove na verskocerkvenem polju so pa sledile, ko je po smrti Marije Terezije Jožef II. postal samovladar.

10. Zadnji oglejski patrijarhi.

Ermolaj Barbaro (1616—1622). Že od leta 1595 je bil pomočnik svojega brata patrijarha in po njegovi smrti je 23. avgusta 1616 zasedel patrijarški prestol. Ob njegovem nastopu je besnela vojna med Benečijo in Avstrijo, zato je tem manj mogel kaj storiti v avstrijskem delu svoje vladikovine. Avstrijska vlada ni pustila, da bi patrijarh kot državljan tuje in sovražne države izvrševal škofovsko oblast v avstrijskih deželah. Na dvoru so ugibali, kako urediti cerkveno upravo v naših deželah, ker arhidijakoni niso imeli potrebnega ugleda in ne oblasti. Med tem je nadvojvoda Ferdinand po Matijevi smrti postal cesar 1619 Preden se je glede nadomestila patrijarhove oblasti kaj ukrenilo, je

22. decembra 1622 umrl patrijarh Ermolaj Barbaro. Pokopali so ga v Benetkah, deset let pozneje pa prepeljali v Udine in pokopali poleg njegovega brata Francesca.

Antonio Grimani (1623—1628). Od leta 1618 koadjutor svojega prednika Ermolaja. Bil je večkrat poslanik apostolske stolice na raznih dvorih ter je imel veliko diplomatske izkušnje. Kot pravi patrijarh je nastopil 6. aprila 1623. Proti koncu istega leta si je v sporazumu z beneško vlado določil za koadjutorja s pravico nasledstva Benečana Antonija Cornaro. Ugovarjala je pa Avstrija, češ, sistem koadjutorjev je nalašč uveden, da patrijarški prestol za pravo nikdar ni izpražnjen in cesar ne more nikdar uveljaviti svojega vpliva pri imenovanju patrijarha, pač pa beneška republika, ker se vsak koadjutor imenuje le sporazumno z beneško vlado. Vsled odpora Avstrije proti Cornarovemu koadjutorstvu se je sprožilo »oglejsko vprašanje« v celem svojem obsegu. Gregor XV. je odložil potrditev njegovo, naslednik Urban VIII. je vplival na Cornara, da se je odpovedal po patrijarhu izvršeni izvolitvi za koadjutorja, a patrijarh Grimani je takoj predlagal drugega kandidata, Augustina Gradenigo, škofa v Feltre.

Med tem je avstrijska duhovščina v patrijarhatu, torej slovenska, 13. julija 1624 predložila apostolski stolici spomenico, v kateri pravi, da ne more pripoznati kot patrijarha in svojega predstojnika moža, ki je tuje narodnosti ter stoluje v tuji, oddaljeni in sovražni deželi. Duhovščina opozarja na nerede, ki nastajajo vsled odsotnosti patrijarhove in na težave, ki jih imajo župniki. Arhidijakoni nikakor ne zadostujejo, župniki pa morajo radi vsake malenkosti iti v dalnji Oglej ali celo v Benetke, kar je združeno z velikimi stroški in vsakovrstnimi neprilikami. Celo ordinandi, navadno itak iz revnih slojev, so morali na daljno pot, v Udine ali Benetke, če so hoteli biti posvečeni, ker patrijarh ni dovolil, da bi se dali posvetiti kakemu bližnjemu škofu, n. pr. v Ljubljani. Avstrijska vlada je od svoje strani v Rimu poudarjala, da nikakor ne more imeti zaupanja v beneško republiko in ne more priznati kot škofa »beneškega« patrijarha, ki je slepo orodje beneške sinjorije. Tudi ona opozarja, da so patrijarhi v avstrijskem delu popolnoma zanemarili svojo službo, nastali so veliki neredi ter je skrajni čas, da se napravi red. Vse te pritožbe so v Rimu zadele na gluha ušesa. Urban VIII. se je postavil popolnoma na italijansko-beneško stališče. Cesarjevemu poslanstvu, ki mu je predložilo vse te potežkoče, je brez ovinkov suhoparno odgovoril, da bo imenoval predlaganega koadjutorja, četudi bi bili cesarjevi razlogi resnični kakor evangelij! (Renaldis n. d. str. 396.) Papež je šel še dalje. Zahteval je, naj cesar odstopi patrijarhu Oglej, ker da ga »po vesti« ne more dalje mirno imeti v oblasti. Cesar je to zahtevo odklonil, ker bi se to reklo, izročiti Oglej Benečanom. Na to je papež zahteval, naj ga izroči apostolski stolici. Učinek bi pa bil isti. Rim bi ga izročil patrijarhu, patrijarh pa rad ali nerad Benečiji. Cesar kajpada tega ni mogel sprejeti. Papež

je izročil »oglejsko vprašanje« posebnemu odboru, ki se je često menjaval, kakor so nanesle okoliščine, a v njem so bili sami Italijani, ki so kajpada že naprej zavzemali italijansko-beneško stališče. Stvar se ni pomaknila iz mrtve točke.

Dunajska vlada je za rešitev oglejskega vprašanja 1625 stavila tri predloge: 1. oglejska vladikovina se naj razdeli v dva patrijarhata, beneški in avstrijski, ali pa se naj Benečiji podložni kraji priklopijo beneškemu patrijarhu. 2. Ako se prvo ne sprejme, se naj da oglejskemu kapitolu pravica svobodne volitve patrijarha; v kapitolu naj bodo na polovico Avstrijci, na polovico pa Benečani, za patrijarha pa se naj zaporedno voli enkrat Avstrijec, drugokrat Benečan. 3. Ako se tudi to ne sprejme, se naj zatre patrijarhat in njegovo ozemlje razdeli med dve nadškofiji, ena naj bo v Gorici za avstrijske dežele, druga pa na Benečanskem, kakor je beneški vladi bolj všeč.

Vsi ti predlogi so bili v Rimu v celoti odbiti. Prvi radi tega, ker papež ni maral ustvarjati novega patrijarhata za »nemške« dežele, drugi, ker je patrijarha že od davna imenoval papež sam in ni hotel odstopiti te pravice, tem manj, ker bi v kapitol lahko prišli tudi »krivoverci«, tretji pa, ker Rim ni hotel zatreti tako stare institucije, kakor je bil patrijarhat in ker bi pri imenovanju nadškofov hoteli odločevati dunajska in beneška vlada.

Da bi se pa vendar v avstrijskih deželah napravil konec neredom v cerkveni upravi, je papež poslal na vizitacijo nekega italijanskega frančiškana kot naslovnega škofa in apostolskega delegata. Patrijarh je pristal na to, a vizitator je bil kmalu odpoklican, ker se je pokazalo, da zlorabi svojo oblast; prav po italijanskem običaju je gledal, da iztisne iz duhovščine čim več denarja in da si zasigura kje stalno škofijo.

V Ogleju in sosednih krajih je vizitiral patrijarh sam, a v avstrijskem delu dalje ni smel, pa tudi v Ogleju je zadel na nepričakovan odpor. Uprl se mu je ondotni ženski samostan, češ, da nima patrijarh pravice do vizitacije samostana, ki je podložen neposredno apostolski stolici, uprl se mu je pa tudi kapitol stolnih kanonikov, dasi so v njem bili sami Benečani. Za čudo sta oba dobila pravdo v Rimu, patrijarh je pogorel in v obeh slučajih dobil ukor.

Vkljub ugovorom dunajske vlade je papež 20. marca 1627 potrdil Augustina Gradenigo za patrijarhovega koadjutorja in dotični breve natihoma odposlal beneškemu nunciju z naročilom, naj se objavi šele ob smrti tedanjega patrijarha.

Istega leta je patrijarh Grimani sklical sinodo v Udine, katere se je udeležilo tudi nekaj avstrijskih duhovnikov iz bližnjih krajev. Kmalu potem je umrl 26. januarja 1628.

Augustin Gradenigo se je ravno mudil v Benetkah in je takoj iz rok nuncijevih sprejel papeški breve, s katerim je bil imenovan za koadjutorja s pravico nasledstva. Dunajski dvor je bil postavljen pred

dovršeno dejstvo. Odgovor na to je bil, da je l. 1628 Ferdinand II. prepovedal duhovščini svojih dežel vsako občevanje s patrijarhom.

Augustin Gradenigo (1628—1629) je vladal le eno leto. Umrl je že 25. septembra 1629.

Ko je patrijarh v Padovi nevarno zbolel, je beneški senat takoj pritisnil nanj, naj si imenuje koadjutorja s pravico nasledstva. Patrijarh si je izbral svojega sorodnika Marka Gradenigo. Poseben nagel sel je šel takoj v Rim, kjer je beneški poslanik z vso svojo veljavo delal na to, da ga papež potrdi in mu prizna pravico nasledstva. Marko Gradenigo je pa bil še lajik in upravitelj v Kandiji, zato se je papež obotavljal, potrditi ga kot koadjutorja in patrijarhovega naslednika. Avstrijski dvor bi bil s tem preočitno izzivan.

Preden so v Rimu dosegli potrjenje koadjutorja, je patrijarh Augustin umrl, sedaj je nastopil slučaj, da je enkrat bila patrijarška stolica izpraznjena.

Toda beneška republika si je znala vselej pomagati. Dosegla je pri papežu, da je naknadno priznal od rajnega patrijarha imenovanega koadjutorja in naslednika. Dotični breve se je datiral nazaj in kot vzrok, zakaj ni bil prej objavljen, se je navajalo to, da je Marko Gradenigo bil še lajik in odsoten.

Marko Gradenigo (1629—1656). Avstrija je sicer ugovarjala, a ni nič pomagalo. Na to je dunajska vlada prepovedala svojim podložnikom, priznati Gradeniga za patrijarha. S tem je bila zmeda le povečana. Od šest avstrijskih arhidijakonov jih je pet kljub prepovedi osebno šlo v Udine, kjer so izrazili novemu patrijarhu svojo pokorščino, šesti je pa to storil pismeno. Iz ozira na Rim vlada ni strožje postopala proti njim. V beneškem delu je patrijarh sam začel vizitacijo, pri nas jo je dal opraviti po arhidijakonih, ki so mu morali o tem poročati.

Leta 1651 se je posrečilo patrijarhu Marku, da je smel poslati na vizitacijo na Štajersko in Koroško škofa Mihaela Kumberga, prošta v Novem mestu, v sporazumu z nuncijem, dasi je leta 1648 bila obnovljena prepoved, da avstrijski podložniki ne smejo občevati s patrijarhom. Kako neprijazne razmere so bile med avstrijsko vlado in patrijarhi, osvetljuje dovolj dejstvo, da je oglejski kapitol dobil leta 1655 strog ukor od vlade, ker je v imenu patrijarhovem razglasil od novoizvoljenega papeža Aleksandra VII. podeljen odpustek.

Patrijarh Marko Gradenigo je umrl v Benetkah 16. februarja 1656. Malo pred smrtjo si je imenoval koadjutorja in naslednika, svojega brata Jeronima, kar je papež potrdil.

Jeronim Gradenigo (1656—1657). Komaj je zasedel patrijarški prestol, je prosil Rim, da mu prizna in potrdi za koadjutorja in naslednika njegovega sorodnika Ivana Delfina. V Rimu so se nekaj časa pomišljali, ker je cesarska vlada grozila, da razveljavi vse, od rajnega patrijarha podeljene nadarbine. Ker se je 1656 tudi na cesarskem

prestolu zgodila sprememba in novi cesar Leopold I. ni delal težav glede oglejskega koadjutorja, je rimska stolica potrdila Delfina za koadjutorja in naslednika. Patrijarh Jeronim Gradenigo je umrl že 19. decembra 1657.

Ivan Delfin, kardinal (1658—1699). Ta patrijarh si je resno prizadeval, spoznati razmere v avstrijskem delu svoje vladikovine. S svojo vljudnostjo in finim taktom je nekoliko omilil napeto razmerje med avstrijskim dvorom in patrijarhom. Dočim ga iz početka v avstrijskem delu sploh niso priznavali za patrijarha, je končno dosegel, da so ga priznali in so arhidijakoni vsaj natihoma sprejemali od njega cerkvene naredbe. Leta 1660 je sklical v Videm sinodo; vkljub prepovedi avstrijske vlade je vendar došlo k sinodi do 600 župnikov iz avstrijskih dežel. Sprejetih je bilo več reformnih odlokov. Za njegovega časa se je zopet pretresalo vprašanje ustanovitve nove škofije v Gorici. Neki štajerski župnik Vid Gallino (Kokošar), rojen Goričan, je sporočil v to svrho večjo svoto denarja. V tej zadevi je posredoval goriški jezuit Müller, ki je imel na dunajskem dvoru velik ugled. Ali čim je za to zvedel beneški namestnik v Vidmu, je takoj obvestil beneški senat, ki je takoj naročil beneškima poslanikoma na Dunaju in v Rimu, da sta vložila odločen protest proti tej »novotariji«. Načrt se je zopet izjalovil.

Patrijarh Ivan Delfino je bil med zadnjimi kardinali, ki jih je imenoval papež Aleksander VII. (1667). Ko je 1698 umrl njegov brat, koadjutor Daniel Delfino, je patrijarh takoj imenoval novega koadjutorja, svojega nečaka Dionizija Delfina in papež ga je tudi potrdil. Dne 19. julija 1699 je umrl patrijarh Ivan Delfino, star nad 80 let.

Dioniz Delfino (1699—1734). Bil je šele 17 let star, ko je postal patrijarh. Leta 1703 je mladi patrijarh imenoval za savinjskega arhidijakona župnika v Žalcu, barona Apfalterna. Župniki so ugovarjali proti temu in vlada je potegnila z njimi ter prepovedala, pripoznati od patrijarha nastavljenega arhidijakona. Po dolgih pogajanjih in posredovanju nuncija je vendar obveljalo patrijarhovo imenovanje.

Leta 1721 je dunajski škof napravil načrt, kako naj bi se preuredile avstrijske škofije. Po tem načrtu naj bi dunajska škofija bila povzdignjena v nadškofijo. Solnograški nadškof naj bi odstopil svoj del na Štajerskem levo od Drave, pa bi za to dobil zemljo med Dravo in Savo, ki je doslej pripadala patrijarhu. Za ostali del avstrijske patrijarhije naj bi se ustanovila škofija v Gorici.

Že so se začela pogajanja z nadškofom v Solnogradu, pa je za to zvedel patrijarh in takoj obvestil beneško vlado in ta je postavila na noge svoj diplomatski aparat na Dunaju in v Rimu, ki se je z vso močjo uprl temu načrtu. Ker tudi solnograški nadškof in pasovski škof nista bila za to, se je načrt opustil, pač pa je dunajskemu škofu bil pri-

znan naslov nadškofa. Kar se tiče nas štajerskih Slovencev, ni škoda, da se je ta načrt izjalovil.

Dne 1. februarja 1723 je izšel nov cesarski odlok, s katerim je bilo klerikom prepovedano, pod kakšnokoli pretvezo iti preko meje in sprejeti sv. rede od patrijarha, temveč naj se v tej zadevi obrnejo na nuncija. Patrijarh je proti temu odloku zopet klical na pomoč beneško vlado, ki se je seveda za stvar živo zavzela, a avstrijska vlada je ostala pri tem. Nuncij Grimaldi je tedaj stavil posredovalni predlog, hoteč varovati avtoriteto patrijarhovo, z druge strani pa zagotoviti duhovski naraščaj: iz avstrijskega cesarstva naj bi se izbrali izpraševalci za duhovske kandidate, na podlagi njihovih spričeval bi jim potem nuncijatura izdala odpustne listine (dimissioriale) in bi se lahko dali posvetiti po kakem domačem škofu, kakor bi jim bolj kazalo. Patrijarh je odklonil ta predlog in zavrgel ga je tudi Rim, tako je patrijarh dobil še več poguma.

Leta 1733 je zahtevala avstrijska vlada v Rimu, naj se za avstrijski del patrijarhata nastavi poseben vikar s škofovskim redom. Cesar Karol VI. se je s poudarkom pritožil v Rimu, da že skozi stoletja sede na patrijarški stolici sami Benečani in vendar spada večji del njihove vladikovine pod avstrijskega vladarja. Patrijarhi zastopajo vedno le koristi beneške vlade. Oglej n. pr. je bil avstrijski, a patrijarhi so skrbno pazili, da so se v oglejski kapitol sprejemali sami Benečani.

Idejo generalnega vikarijata s škofovskim redom za avstrijski del je spočel pičenski škof Marotti, ki ni bil zadovoljen s svojo majhno in revno škofijo ter je upal, da bo ta vikarijat dobil on.

Dunajski nuncij je bil naklonjen temu načrtu, patrijarh pa ni hotel o tem ničesar slišati, temveč je takoj o tem obvestil beneško vlado in jo s poudarkom opozoril na dalekosežne posledice, če bi se to izvršilo. Vikar bi imel pod svojo oblastjo tudi Oglej, kjer so kanoniki sami Benečani, pa bi utegnil spraviti v kapitol celo avstrijske podanike! Ta »nevarnost« je seveda globoko ganila beneško signorijo in njuna zastopnika na Dunaju in v Rimu sta zopet ogorčeno ugovarjala. Končno so celo zadevo v Rimu zavlekli in načrt je zaspal.

Avstrijska vlada je pa še istega leta izdala odlok, da se v Ogleju zanaprej ne pripusti v posest dohodkov noben kanonik, ki ni avstrijski državljan. V oglejskem kapitolu je seveda nastal vihar ogorčenosti, na pomoč jim je prišel beneški poslanik in nuncij sam, izid je bil boljši, kakor so ga sami pričakovali! Preklicani so bili vsi sekvestri in vse naredbe, nasprotne pravicam oglejskih kanonikov.

Dne 13. avgusta 1734 je umrl, od kapi zadet, patrijarh Dioniz Delfino.

Daniel Delfino, zadnji oglejski patrijarh, nečak prejšnjega (1734—1751, naslov patrijarha je pridržal do smrti). Od leta 1714 je bil že koadjutor.

Razmere med patrijarhom in avstrijsko vlado so postale neznosne, hruška je naglo dozorevala in je morala pasti z drevesa. Česar niso dosegli poprejšnji vladarji, je dosegla cesarica Marija Terezija, ki se je energično lotila te zadeve in je imela tudi v Rimu veliko veljave. Že leta 1741, kmalu po svojem nastopu, je poslala v Rim spretnega kapucina Augustina iz Lugana, ki je stavil glede rešitve »oglejskega vprašanja« papežu več predlogov. Najprej je predlagal, naj se imenovanje patrijarha prepusti cesarici, ali pa naj ga imenuje papež sam, toda zaporedoma enkrat Avstrijca, drugokrat Benečana. Toda o kaki spremembi pri imenovanju patrijarha ni hotel papež Benedikt XIV. ničesar slišati. Na to je p. Augustin predlagal, naj se patrijarhija razdeli in za avstrijski del ustanovi škofija v Gorici. Tudi ta načrt je papež odklonil. Potem je v jeseni 1742 p. Augustin predlagal, naj papež imenuje katerega sufragana za generalnega vikarja, ki bo v imenu apostolskestolice, ne v imenu patrijarha, upravljal avstrijski del. Ta načrt je bil papežu bolj simpatičen, ni pa pristal na to, da bi osebo tega vikarja določevala cesarica. Končno je papež izjavil, da bo to zadevo sam proučeval ter skušal ustreči dejanskim potrebam, ob enem pa varovati stare pravice. A to dvoje je bilo težko združiti.

Najprej je mislil poslati v avstrijske kraje naslovnega škofa kot apostolskega vizitatorja, ki bi upravljal avstrijske patrijarške pokrajine. Temu se je pa uprla beneška republika. Potem se je papež oprijel načrta, da bi se za upravo določil kak sufragan škof s stalnim sedežem, ki bi bil v duhovnih rečeh odvisen le od apostolske stolice. S tem pa zopet cesarica ni bila zadovoljna, ker je hotela imeti vpliv na volitev.

Na to se je nekaj časa bavil z mislijo, da pošlje v avstrijske kraje apostolskega vikarja, ki bi v papeževem imenu vodil upravo, v sporne zadeve se pa ne bi smel mešati in bi vernikom bilo prosto, da se obračajo tudi na patrijarha.

Končno je prišlo do tajnega dogovora med papežem in cesarico, da se za avstrijski del postavi apostolski vikar. Ko sta to zvedela patrijarh in Benečija, sta seveda ogorčeno ugovarjala, kar pa na papeža ni napravilo posebnega vtisa, on se je odločil, to vprašanje spraviti iz sveta.

Pač pa se je imenovanje vikarja zavleklo. Treba je bilo rešiti še druga vprašanja. Papež je hotel vikarju precej omejiti oblast, tako da bi ga vsak čas lahko umaknil, zlasti pa ni hotel prepustiti imenovanja svetni oblasti, cesarica pa je vztrajala pri tem, da hoče osebo ona določiti in vikar naj ima enako oblast, kakor drugi škofje. Tudi finančno vprašanje je delalo težave. Cesarica je načeloma izjavila, da država nima sredstev za plačevanje vikarja, zatorej je predlagala, naj se vzdrževanje vikarja naloži vsem nadarbinam ali naj papež ukine nekatere nadarbine in se njih dohodki nakažejo vikarju. Papež ni pristal na to.

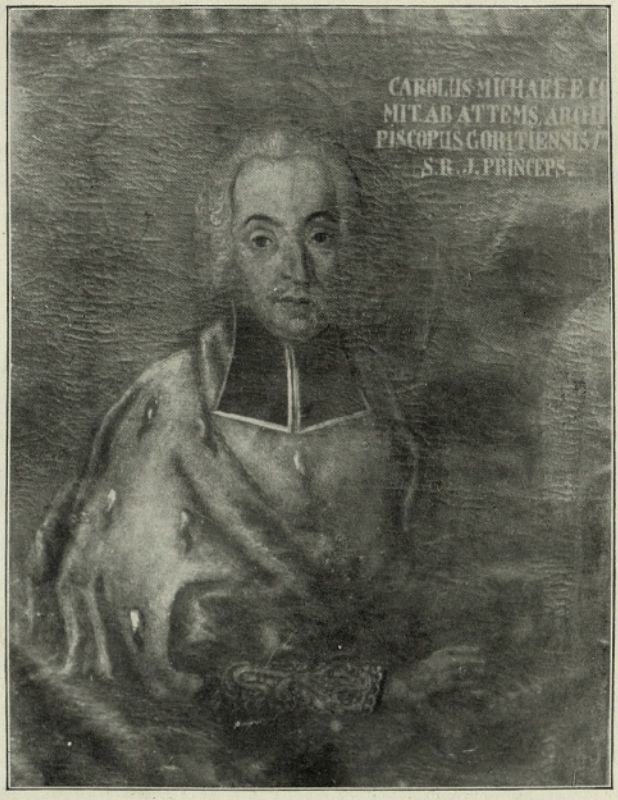

34. Karol Mihael grof Attems,
nadškof goriški 1752—1774.

Med tem je 3. avgusta 1743 izšel dvorni odlok, naj avstrijski arhidijakoni več ne naznanjajo novih župnikov ne v Rim, ne nuncijaturi — patrijarhu jih itak niso smeli — temveč naj jih kar sami vpeljejo. Patrijarha je nemilo zadel ta odlok, a s pravnega stališča ni bilo težavno, ga izpodbijati. Iz stališča cerkvenega prava je bil odlok nezmiseln in nemogoč. Kako naj arhidijakon vmešča župnike in jim daje duhovno oblast (jurisdikcijo), če sam ni pooblaščen v to od svoje višje oblasti? Seveda so sledili zopet ugovori od patrijarha in beneške vlade.

Nuncij je tedaj svetoval patrijarhu, naj da splošno pooblastilo arhidijakonom, izpraševati in nastavljati župnike. Na ta način bi bila zadeva enostavno rešena. Toda patrijarh ni sprejel tega nasveta, boječ se za svojo oblast, ker bi arhidijakoni utegnili zlorabiti to oblast. Stvar so natančno pretresali tudi v Rimu v državnem tajništvu v navzočnosti beneškega, a brez avstrijskega poslanika, in končno prišli do sklepa, naj da patrijarh splošno pooblastilo za nastavljanje župnikov rajši nunciju, on pa lahko da pooblastilo arhidijakonom od slučaja do slučaja. Pri tem je začasno ostalo.

Z odlokom 27. junija 1750 je papež imenoval za generalnega vikarja v avstrijskem delu patrijarhata grofa Mihaela Attemsa, davši mu naslov škofa menitskega s potrebnimi pooblastili, izrecno mu je bila naložena dolžnost rezidence in vizitacije po določbah tridentinskega cerkvenega zbora ter skrb za ohranitev katoliške vere. Patrijarhu ostanejo stare pravice nedotaknjene. Vkljub temu sta patrijarh in beneška vlada ugovarjala proti temu imenovanju. 20. julija 1750 je bil celo beneški poslanik odpoklican iz Rima, istočasno je nuncij v Benetkah dobil migljaj, naj zapusti Benetke. Po naročilu iz Rima je odšel v Ferraro. Oglejski kapitol je zahteval, da se premesti v Videm, ker ni maral biti pod oblastjo generalnega vikarja. Patrijarh mu je ustregel in izdal tozadevni odlok, toda papež je premestitev zavrgel.

Beneški republiki je dunajski dvor nasvetoval, naj zadevo mirno reši. Isto so svetovale druge vlade. Beneška vlada je vprašanje predložila v presojo veščakom in ti so stavili dva predloga: 1. Patrijarhat se prenese iz Ogleja v Videm, kjer so patrijarhi itak dejanski prebivali zadnja stoletja; 2. patrijarhat oglejski naj se ukine. Benečani so se najprej odločili za prvi predlog, tega pa cesarica ni sprejela. Obveljal je torej drugi predlog in patrijarhatu so bili dnevi šteti. Končno so tudi Benečani pristali na to, ker v Benetkah so itak že imeli patrijarha. Pogodili so se, da se v Gorici in Vidmu osnujeta novi nadškofiji, Marija Terezija pa je izrecno izjavila, da ne bo nikdar dovolila, če bi si goriški nadškof hotel prilastiti naslov patrijarha.

Dne 6. julija 1751 je bila v Rimu objavljena papeška bula »Iniuncta nobis«, s katero je bil patrijarhat zatrt in ustanovljeni obe novi nadškofiji, goriška in videmska. Slovenski del Štajerske med Dravo in Savo je prišel sedaj pod oblast goriškega nadškofa.

Zadnji patrijarh Daniel Delfino je smel do smrti pridržati naslov patrijarha, toda brez prejudica kakih pravic.

Preteklo je 940 let, kar je Karol Veliki podložil slovenske dežele na desni strani Drave oglejskim patrijarhom. Sedaj je bil konec patrijarške oblasti nad Slovenci —!

11. Goriški nadškofje.

Karol Mihael grof Attems (1751—1774).

Karol Mihael je bil najmlajši sin Ivana Frančiška, Sigismunda Hermana grofa Attemsa tridentinskega in njegove žene Elizabete, rojene grofice Coronino-Kronberg. Narodil se je 1. julija 1711 v Gorici. Začetne nauke je dobil v Gorici, potem v Gradcu, odkoder je prišel v Modeno. Bil je izredno marljiv mladenič. Odločil se je za duhovski stan. Njegova mati, takrat že vdova, ga je poslala v Rim, kjer je na vseučilišču »Sapienza« dosegel doktorat bogoslovja. V Rimu je bil posvečen v mašnika ter mu je papež Klement XII. takoj podelil razne visoke častne službe, med drugim proštijo v Wormsu. Ker so pa temu drugi ugovarjali, je prosil papeža, naj ga razreši te službe.

Med tem je dozorevalo vprašanje oglejskega patrijarhata in papež Benedikt XIV. se je začetkoma odločil, poslati v Gorico papeškega legata s škofovskim redom. Za takega je bil izbran mladi Karol Mihael Attems. Dne 24. avgusta 1750 je bil v Ljubljani posvečen za škofa. Ko je bil patrijarhat zatrt in ustanovljena nova goriška nadškofija, je cesarica Marija Terezija takoj imenovala za prvega nadškofa Attemsa. Še prej ga je imenovala za svojega tajnega svetovalca in kot nadškofu mu je podelila naslov »kneza«.

Umrl je ta odlični cerkveni dostojanstvenik 16. februarja 1774 v 63. letu starosti. V Gorici je ustanovil deško semenišče in posojilnico (Monte di pietà), da bi obvaroval revno ljudstvo pred brezvestnimi oderuhi. Pokopali so ga v semeniški kapeli.

Marija Terezija je bila ponosna, da se ji je posrečilo doseči ustanovitev goriške nadškofije in da je na to odlično mesto prišel Karol Mihael Attems, ki je bil res goreč in delaven škof. Opetovano je prišel na vizitacijo v naše kraje, tu birmoval in pridigoval; razumel je pač tudi slovenski. V kratkem času svoje vlade je skušal odpraviti pri nas vsaj najbolj kričeče nedostatke. Ustanovil je več novih župnij, kakor je že povedano v poglavju o župnijah.

Cesar Jožef II. je pa bil glede goriške nadškofije čisto drugega mnenja kakor njegova mati, in Attemsov naslednik Rudolf Jožef grof Edling je imel zelo težavno stališče.

IV.

Od jožefinskih preosnov do premestitve škofijskega sedeža v Maribor (1780—1859).

1. Splošne cerkvene reforme Jožefa II.

Jožef II. (1780—1790) osebno ni bil slab človek, a že v mladosti je bil prekvašen z idejami takratnih »prosvitljencev« ter je z naglimi koraki hotel napraviti cerkev za deklo državne politike. Zakonov in odlokov je kar deževalo. V kratkem času je izdal 6200 zakonov. Marsikaj je bilo prenagljeno in nepremišljeno ter se ni moglo vzdržati. Judom in protestantom je dal prostost vere. Vendar odpada od katoliške cerkve ni trpel.

Zlasti je bil Jožef II. nasprotnik menihov, ker ni znal ceniti njih idealnega cilja in dela, smatral jih je za trote in lenuhe. V 10 letih svoje vlade je zatrl 738 samostanov. Takratni samostani nikakor niso propadli, v njih je večinoma vladal red in so zadnja leta svojega obstoja v stavbarstvu in slikarstvu mnogo storili. Komisije, ki so zapirale samostane, niso našle nič pohujšljivega, kar bi bile sicer hlastno porabile.

Vladni organi so po zlobnih ljudeh nalašč širili med ljudstvom bajke o raznih pikantnih dogodkih v samostanih, da so s tem utolažili nevoljo ljudstva. Glupost in zloba se tem bajkam že na čelu pozna.

Mogočen vpliv na vladarja, katerega se morda sam ni zavedal, so imeli prostozidarji. Da bi s cesarjem osebno uravnal cerkvene zadeve, se je papež Pij VI. v zgodnji spomladi 1782 napotil na Dunaj. Potoval je skozi našo sedanjo škofijo. 19. marca je iz Maribora odšel proti Gradcu.[1]

[1] Rodbinska kronika grofov Brandisov poroča o bivanju Pija VI. v Mariboru sledeče (Brandis Leopoldine Maria Josefa, Leben und Wirken. I. B. Graz, 1915, str. 11—12.); Papež je prišel v Maribor iz Celja dne 18. marca 1782. Grof Henrik Adam Brandis je imel čast, da je sprejel visokega gosta pod svojo streho v mariborskem gradu.

Papež sicer na Dunaju ni veliko dosegel, vendar je marsikaj omilil, da ni bilo še hujše. Vobče je pa cesar nadaljeval svojo cerkveno politiko in izrabljal cerkev kot kako policijsko institucijo.

Župniki so bili primorani, vse vladne naredbe razglašati s pridižnic brez ozira na vsebino. In teh naredb je bilo veliko; s pridižnice so se morala čitati vladna navodila zoper živinsko kugo, vladne naredbe proti vojnim beguncem, opomini k pokorščini in plačevanju davkov. Oznanjevanje božje besede je stopilo celo v ozadje. Vsaka opazka proti državnim zakonom in vladnim odredbam na pridižnicah je bila strogo prepovedana, istotako vsaka opazka proti tiskovinam, ki jih je cenzura dovolila. V teh tiskovinah seveda ni smela biti niti najmanjša kritika vladnega sistema, pač pa je cenzura velikodušno dovoljevala blatenje in sramotenje najsvetejših reči in cerkvenih naprav. A proti takim tiskovnim izbruhom cerkveni govorniki niso smeli črhniti.

Tudi božjo službo so do podrobnosti urejevali cesarjevi odloki. Maševati se je smelo le na velikem oltarju, istočasno maševati na stranskem oltarju, je bilo prepovedano. Obredi velikega tedna so se morali vršiti prav tako kakor v Rimu; božjega groba ni smelo biti. Polnočnica in Silvestrova pobožnost je bila odpravljena. Brez vladnega dovoljenja ni smel noben škof prositi v Rimu za kake nove odpustke. Iz cerkev se je moralo odstraniti vsako lepotičje, predpisi so določevali celo, koliko sveč sme goreti med službo božjo. Leta 1783 je bilo zapovedano, mrliče v vrečah spraviti po noči na pokopališča in jih posuti z živim apnom. Istega leta so bile razpuščene na Štajerskem vse bratovščine, v vsem 476; zaplenjeno bratovsko imetje je zneslo 260.000 goldinarjev.

Jožefinski red službe božje leta 1786 je izključil vse posebne pobožnosti, devetdnevnice, blagoslove zoper hudo uro in križeve pote. Sekovski škof grof Arko kot vnet jožefinec je posebno strogo pazil, da so se cesarjevi ukazi natančno vršili. Duhovščini je strogo prepovedal, z ljudstvom opravljati pobožnost križevega pota.

Vlada je dovolila, da smejo v cerkvah ostati le tiste slike križevega pota, ki imajo podlago v sv. pismu.

Ko je Jožef II. 1790 umrl, so ponekod začeli takoj zopet uvajati odpravljene pobožnosti. Polzelski župnik n. pr. je že 1790 in 1791 redno opravljal z ljudstvom križev pot, pa je bil zato kaznovan z globo 12 goldinarjev. Naslednik Jožefa II., Leopold II. je namreč v cerkveno-

---

T. im. „kitajska soba" v starem delu grada je služila za predsobo, sosedna „zelena" soba pa za spalnico. V papeževem spremstvu sta bila dunajski nuncij in grof Kobenzl, ki ga je cesar poslal papežu nasproti do državne meje. Celo povorko je tvorilo 16 voz z 80 konji. Na Jožefovo dne 19. marca je papež zjutraj prisostvoval sv. maši v grajski kapeli, potem je iz lože na Grajskem trgu zbranemu ljudstvu podelil apostolski blagoslov. V dopoldanskih urah je nadaljeval svojo pot proti Gradcu. Iz Dunaja pa se ni vračal čez Štajersko, temveč čez Bavarsko.

političnih rečeh bil enakega naziranja kakor njegov brat. Leta 1794 je vlada zopet izdala predpis za javno službo božjo, a kmalu potem je celjski okrožni urad tožil župnike celjskega okrožja, da opravljajo z ljudstvom pobožnost križevega pota in sprejemajo darila za to. Na to je lavantinsko škofijstvo opomnilo vse župne urade, da smejo v cerkvi viseti le take slike trpljenja Kristusovega, ki se ujemajo s sv. pismom. Nastal je potem nov križev pot, ki ima le 12 postaj. Ruški beneficijat Janez Šimonc je 1794 izdal nov križev pot z 12 postajami, kjer so skrivnosti povzete točno po evangelijih. Jožefinski križev pot je v nekaterih krajih trajal precej dolgo, ker so imeli njegove slike, po drugod so ga odpravili že v začetku 19. stoletja, zlasti pa, ko je rimska kongregacija 1839 prepovedala vsak križev pot, ki nima 14 postaj.

Veliko težav in sitnosti je delalo cerkveni oblasti zapiranje in odpravljanje p o d r u ž n i c. Okvir in namen naše knjige ne dopušča, da bi zasledovali postanek vseh posameznih podružnic, vredno je pa ozreti se na zanimiv zgodovinski pregled, ki ga je podalo lavantinsko škofijstvo o postanku podružnic vladi leta 1789. V tem poročilu se navajajo naslednji razlogi, vsled katerih so nastale mnoge podružne cerkve (škof. arhiv):

1. Ko so se ljudje namnožili in so naselili prej puste kraje, je nastala potreba novih hramov božjih, kamor so skušali dobiti duhovnika vsaj od časa do časa. Deželni vladarji in škofje so sami delali na to, da se postavijo novi hrami božji, tudi graščaki so to pospeševali, ker so na krajih svojega stalnega bivališča hoteli imeti blizu cerkev in duhovnika, ki je oskrboval tudi njihove podložnike. Ker niso mogli povsod stalno vzdrževati duhovnika, so se zadovoljili s tem, da je vsaj parkrat v letu došel k njim, sicer bi bili ostali leta in leta brez službe božje. Ljudje so bili itak na pol podivjani in celo nepoučeni v krščanski veri, zato je bilo potrebno, da se jim je dala včasi prilika, slišati besedo božjo.

2. Mnoge podružne cerkve so tudi nastale vsled težkih časovnih nesreč. Nastala je kuga, ljudje niso mogli in ne smeli k župni cerkvi, postavili so si sami cerkvico, krog katere so pokopavali okužene mrliče, druge cerkve so nastale v kužnih časih vsled zaobljube.

Cerkve so tudi večkrat pogorele, zlasti v ogrskih in turških napadih, zato so po župnijah postavili več cerkev; če je župno cerkev zadela kaka nesreča, so se ljudje shajali pri podružnicah, ki so bile manj izpostavljene sovražnim napadom.

3. Končno so pa nekatere podružne cerkve nastale tudi vsled zložnosti in dobičkarije, ker so hoteli imeti blizu službo božjo ali ker je graščak hotel točiti tam svoje vino; iz baharije, ker je ena soseska imela svojo cerkev, jo je hotela imeti tudi druga. Tudi ni bilo izključeno, da so nekatere cerkve nastale na podlagi izmišljenih prikazni in čudežev.

Škofijstvo je opozorilo vlado, kako nevarna reč je, posegati v verske zadeve, v katerih so posebno priprosti ljudje zelo občutljivi. Ravno takrat so se pojavljali razni nemiri v slovenskih krajih in bi zapiranje podružnic vlivalo le še olje na ogenj.

Zapiranje in podiranje cerkev je res zelo neugodno vplivalo na ljudstvo. Dobri ljudje so žalovali za njimi, zlobneži so se obračali proti duhovnikom, češ, duhovniki so krivi, da se cerkve podirajo, ker iz lenobe ne marajo hoditi k podružnicam. V jožefinski dobi je bila običajna praksa državnih uradov, da so zvalili vso krivdo na duhovnike, če so prenagljeni in nepremišljeni cesarjevi odloki izzvali nevoljo med ljudstvom. Če pa cerkvena oblast ni do pičice izpolnila cesarjevih odlokov, so sledili ostri ukori celo škofom. Če so jih pa izpolnili in so ljudje bili nevoljni, so birokratje hitro obrnili ost, češ, duhovniki ali škof so tako hoteli!

Potem pa nedoslednost pri vladnih odlokih! Najprej stroga naredba, da se zapro vse podružne cerkve, ki se spoznajo za nepotrebne, potem se 1788 odlok omili, da ostanejo lahko tiste, kjer se vsaj ob patrociniju opravlja služba božja. Potem sledi zopet nova naredba, da se prej že dovoljene cerkve zopet zapro. Škofijstvo izrecno opozarja, kako si s takimi nasprotnimi naredbami vlada sama ruši svojo avtoriteto, toda pri vladi so hoteli biti na vsak način — nezmotljivi!

Za naše kraje so posebno važne tri jožefinske prenaredbe: nova razmejitev škofij, odprava samostanov in ustanovitev novih župnij.

2. Jožefinska razmejitev škofij.

Cesar Jožef II. je hotel vse notranjeavstrijske dežele združiti v eno cerkveno pokrajino ter Gradec povzdigniti v nadškofijski sedež, goriško nadškofijo pa ukiniti.

Drugi goriški nadškof Rudolf Jožef grof Edling (1774—1784) je neustrašeno branil cerkvene pravice in ni hotel razglasiti cerkveno-političnih naredb Jožefa II. Radi tega je dobilo goriško deželno glavarstvo 21. februarja 1782 povelje za nadškofa, da naj v 24 urah objavi vse še neobjavljene cesarske naredbe, potem pa naj nemudoma pride na Dunaj na odgovor in prinese s seboj vso svojo korespondenco. Ako bi odrekel prvo ali drugo, naj ga glavarstvo prisili, da odstopi. Ko je potem meseca marca nadškof prišel na Dunaj, je cesar naročil dotični preiskovalni komisiji, da ga ne sme prej pustiti iz sobe, dokler pred komisarji ne podpiše in zapečati naročil na svoj konzistorij, da se objavijo vse cesarske naredbe, ali pa podpiše svoj odstop.[1] Leta 1783 se je nadškof odpovedal in umrl v Lodi 23. apri-

[1] Seb. Brunner, Die theologische Dienerschaft am Hofe Joseph II. Wien 1868 str. 415—419.

la 1804. Potem nadškofijska stolica ni bila več zasedena, dokler ni bila izvedena jožefinska preosnova škofij.

Sekovski škof je bil takrat Jožef Adam grof Arko, jožefinec od pet do glave. Njega je cesar na lastno roko imenoval za graškega nadškofa, ne da bi vprašal Rim ali Solnograd. Pod graško nadškofijo bi naj spadale škofije: krška, nova leobenska, lavantinska, ljubljanska in goriška. Toda temu načrtu se je odločno uprl solnograški nadškof Jeronim grof Colloredo, sicer sam izrazit jožefinec. Začela so se dolgotrajna pogajanja, katerih izid je bil ta, da se je opustila misel graške nadškofije, Solnograd je odstopil ozemlje na Štajerskem in Koroškem krški, lavantinski in sekovski škofiji, pridržal pa je nadškofijske pravice, ki so se raztegnile tudi nad nekdaj oglejsko ozemlje med Dravo in Savo. Oblast lavantinske škofije se je raztegnila na Koroškem čez velikovško, na Štajerskem pa čez celjsko okrožje, odstopila pa je lavantinska škofija sekovski št. florjansko okrožje na Srednjem Štajerskem in sedanjo marenberško dekanijo. Dotlej po obsegu neznatna lavantinska škofija je dobila sedaj velik obseg, njeno ozemlje se je raztezalo od severne koroške meje nad Wolfsbergom doli do Sotle.

Sekovski škofiji je bilo odkazano graško in mariborsko politično okrožje, ki je segalo tudi preko Drave. Meja med sekovsko in lavantinsko škofijo je šla po gorovju ob bivši koroško-štajerski meji ter je nižje Dravograda nasproti Trbonjam dosegla Dravo. Do Vuhreda je delala mejo Drava, pod Vuhredom se je mejna črta povspela na vrh Pohorja in šla po tem vrhu. Med Framom in Sv. Martinom se je spustila v ravnino ter šla mimo Pragerskega pa med Majšpergom in Ptujsko goro mimo Žetal. Blizu izvira Sotle je dosegla bivšo hrvatsko-štajersko deželno mejo.

Mesto v Gradcu, se je nadškofija ustanovila v Ljubljani, v Gorici pa ukinila. Tej razdelitvi je pritrdil tudi Rim. »Drobtinice« pišejo leta 1861, da sta takrat še oba goriška nadškofa bila Slovencem v hvaležnem spominu, ker sta pridno obiskovala svoje ovčice, posvetila več lepih cerkev, uredila in obnovila službo božjo ter oznanjala besedo božjo in učila svete pesmi, sta torej znala slovenski.

Z apostolskim pismom z dne 7. marca 1788 je papež Pij VI. zatrl goriško nadškofijo in ljubljansko povzdignil v nadškofijo. Prvi in edini nadškof ljubljanski je bil baron Mihael Brigido iz tržaške patricijske rodovine, njegova oblast pa ni segala čez sedanje lavantinsko ozemlje.

Desno od Drave so prišle pod sekovsko škofijo župnije mariborskega okrožja: Sv. Barbara pri Borlu, Zavrč, Leskovec v Halozah, Podlehnik, Sv. Vid pri Ptuju, Hajdina, Sv. Lovrenc na Dravskem polju, Ptujska gora, Cirkovce, Sv. Janž na Dravskem polju, Hoče, Slivnica,

Ruše, Limbuš, Sv. Magdalena v Mariboru, Devica Marija v Puščavi, Sv. Lovrenc na Pohorju.

Dne 15. aprila 1789 je solnograški nadškof izdal listino, s katero je odkazal župnije, ki so prej spadale pod goriško in ljubljansko škofijo, lavantinskemu škofu, metropolitanske pravice pa je pridržal sebi. Dne 9. maja i. l. je lavantinski škof izdal latinsko okrožnico, s katero naznanja duhovščini v celjskem okrožju, da je sedaj pod oblastjo lavantinskega škofa. Ljudstvu se je imelo to naznaniti raz pridižnic prvo nedeljo ali praznik po sprejetju dotične naredbe.[1]

Ta razmejitev škofij je bila za Slovence zelo krivična in nenaravna. Lavantinska škofija je imela svoj sedež ob skrajnem severnem robu in je pri takratnih občilih bilo občevanje s škofom zelo otežkočeno. Pri tej razmejitvi niso odločevali verski in kulturni oziri, temveč politični in germanizatorični. Dočim so za nemški del Štajerske ustanovili dve škofiji, leobensko in graško, so koroške in štajerske Slovence razdelili med tri nemške škofije: krško, lavantinsko in sekovsko. Najhujše so bili zadeti Slovenci v mariborskem in graškem okrožju. Okoli 200.000 Slovencev je bilo prideljenih čisto nemški sekovski škofiji. Nenaravni položaj nove lavantinske škofije so čutili tudi pri vladi, zato so se opetovano delali poskusi, da se premesti sedež škofije kam na Štajersko, o čemer bo govor pozneje.

Silne težave je imela povečana lavantinska škofija radi pomanjkanja duhovščine. Leta 1790 je imela lavantinska škofija okoli 450 duhovnikov; na celjsko okrožje jih je odpadlo okoli 300 in od teh sta bili dve tretjini iz Kranjskega, Goriškega in Furlanije. Goriški in ljubljanski škof sta imela prej dovolj duhovnikov in sta jih lahko zadostno število pošiljala na Štajersko, tako se je primanjkljaj domačega (štajerskega) naraščaja spopolnil iz drugih dežel. Z novo razmejitvijo škofij je ta dotok prenehal, lavantinska škofija je prepuščena sama sebi. Duhovniki odmirajo ali vsled starosti in slabosti morajo iti v pokoj; iz generalnega semenišča je tisto leto (1790) lavantinska škofija prejela le enega novomašnika in še ta je bil zmožen le nemškega jezika. Sploh pa so iz generalnega semenišča prihajali slabo vzgojeni ter napačno in površno poučeni duhovniki, s katerimi je bilo v dušnem pastirstvu malo pomagano. Dekani celjskega okrožja opetovano poročajo škofijstvu v Št. Andražu, da so nemški duhovniki v teh krajih neporabni. Redki samostani, ki jim je Jožefova roka na Slovenskem še prizanesla, so bili skoraj prazni, novincev niso smeli sprejemati, generalni seminar pa pač ni vzgajal samostanskih poklicev.

Škofijstvo je prišlo v največjo zadrego, ker ni moglo oskrbovati starih in novih župnij s potrebnimi duhovniki. Zato je ordinarijat razmišljal, kako bi se dale razpoložljive moči čim bolj izrabiti in osredotočiti, in je v ta namen želel, naj bi se kurati novih župnij lahko pre-

[1] Lav. škof. arhiv.

stavljali (ad nutum amovibiles), vlada pa ni pristala na to, zahtevala je, da se kuracije formalno razpisujejo in zasedajo kakor prave župnije.

Da bi se vsaj nekoliko odpomoglo pomanjkanju duhovnikov, je škofijstvo 1793 predlagalo, naj se bolehavi in slabotni duhovniki iz težjih župnij prestavijo v lažje in take, ki imajo kapelane. S tem bi se prihranile delovne moči, verskemu skladu pa prištedilo izplačevanje pokojnin. Vlada je na to pristala le tam, kjer je privatni patron zadovoljen s tako zamenjavo. Kjer je pa patronat cesarski ali če zasebni patron ugovarja premestitvi, potem se mora vsak slučaj posebej predložiti v rešitev dvoru.

V pomanjkanju duhovskega naraščaja so se jasno kazale pogubne posledice nepremišljene cerkvene in kulturne politike takratnih vlad.

L. 1767 je izšel strog odlok, ki je zelo otežkočil sinovom revnih meščanskih in kmetskih slojev vstop v latinske šole. Letí so morali pred sprejemom napraviti skušnjo, sinovi premožnih starišev so bili sprejeti brez skušnje. Posebno hudo je zadel ta odlok slovenske dečke radi neznanja nemškega jezika in ker je na deželi bilo takrat še malo osnovnih šol. Posledica tega je bilo silno pomanjkanje duhovnikov proti koncu 18. stoletja.

Edina gimnazija v slovenskem delu štajerske dežele je bila ruška in še ta je prenehala, ko so jezuitje v Mariboru odprli svojo gimnazijo. Ta je pa bila Slovencem v porečju Savinje in Save precej od rok.

Na Kranjskem so bile razmere nekoliko boljše. Marija Terezija je dovolila frančiškanom v Novem mestu, da so otvorili gimnazijo, povrh je bila v Ljubljani gimnazija.

3. Odprava samostanov.

Odprava samostanov se je izvršila med leti 1782 do 1790. To je najbolj izrazit način udejstvovanja »jožefinske« cerkvene politike. Najprej je cesar leta 1782 razpustil frančiškanski in dominikanski tretji red in pa samotarje (eremite), ki so za pravo bili tretjeredniki. Na Slovenskem Štajerskem so zaslediti pri Mariboru (Kalvarija), pri Mariji Snežni, v Radgoni, v Selnici, pri Sv. Lovrencu v Slov. goricah, pri Marenbergu in Slov. Bistrici.

V obsegu takratne lavantinske škofije so bili razpuščeni naslednji samostani: sedemstoletni, staročastiti benediktinski samostan v Št. Pavlu, ki je vsled slabega gospodarstva predzadnjega opata zašel v silne dolgove. Zadnji opat Anzelm pl. Edling je sicer dobro gospodaril, toda samostan ni več zmagoval obresti za dolžne

glavnice. Dvorni dekret z dne 7. oktobra 1782 ga je razpustil. Na to je opat vložil prošnjo v imenu konventa, naj se samostanu prizanese. Toda med menihi ni bilo prave edinosti, nekateri so sami želeli, naj se samostan sekularizira. Ko je opat zahteval od vlade posebno komisijo, ki naj bi preiskala pritožbe samostanskih duhovnikov zoper njega, mu je lavantinski škof Vincenc Schrattenbach dal ukor, češ, z dobroto in milobo ter s pravilnim postopanjem bo najbolj dosegel mir in edinost, ne pa s svetnimi komisijami, ki ne bodo samostanu nikdar naklonjene. Nekaj časa je bil vsled ukaza iz Dunaja razpust ustavljen, toda samostan si ni mogel pomagati iz dolgov. Menihi so večinoma že izstopili, ostali so sami želeli razpust, kar se je končno zgodilo z dvornim odlokom 4. maja 1787.

Leta 1809 je pa cesar Franc I. dovolil, da so se v Št. Pavlu zopet naselili benediktinci, in sicer iz glasovitega samostana St. Blasien, ki je bil 1807 razpuščen. Novi benediktinci so tukaj otvorili (nižjo) gimnazijo — edino v takratni lavantinski škofiji.

Leta 1782 je bil razpuščen tudi ženski samostan dominikank pri loretski cerkvi v Št. Andražu. Ta samostan je ustanovil škof Sebastijan Pötting (1665—1673), a je večkrat prišel v gmotne stiske in mu je pomagal le materni samostan v Marenbergu. Ob razpustu sta bili v samostanu le dve korni in ena lajiška sestra; imetje so cenili na 98.465 goldinarjev, samostansko poslopje so hoteli prodati, pa se ni našel kupec. Porabili so ga potem za onemogle duhovnike, potem je bilo določeno za nameravano bogoslovnico, do katere pa ni prišlo. Končno je bilo poslopje vendar prodano.

Dne 21. marca 1782 je gubernijalni svetnik Maks baron Waidmannsdorf naznanil tudi marenberškim dominikankam, da je njihov samostan razpuščen. Poleg priorke Marije Seifride grofice Küenburg, je bilo takrat v samostanu 24 redovnic med 18. in 50. letom, le ena je bila stara 60 let. Razen tega je samostan vzdrževal osem mutastih in slaboumnih žensk, ki so tudi še naprej ostale v hiši na stroške zatrtega samostana. Redovnice so bile večinoma plemkinje in niso kazale posebne gorečnosti za redovni stan, ker so vse izjavile, da sprejmejo od vlade določeno pokojnino in se vrnejo k svojim sorodnikom. Lavantinski škof Vincenc je izrazil priorki svoje začudenje, da so imele sestre tako malo redovnega duha, ker bi bile lahko prestopile k elizabetinkam ali uršulinkam. Samostansko imetje, po odbitju dolgov, prevžitnine in deputatov, je znašalo 118.746 goldinarjev. Med inventarjem se omenja dragocena, srebrna in pozlačena ter z dragimi kameni okrašena monstranca, katero so na Dunaju prodali za 3000 goldinarjev. Škof je predlagal, naj bi se marenberška župnija prenesla iz trga v razpuščeni samostan, a vlada na to ni pristala.

Na ozemlju sedanje lavantinske škofije so bili pod Jožefom II. v presledkih zatrti naslednji samostani: Odlok iz leta 1782, da se zapro

vsi »kontemplativni« samostani, je zadel najprej starodavno Žičko kartuzijo.

Dne 22. januarja 1782 se je priorju in menihom naznanil cesarski odlok, da je samostan zatrt, samostansko imetje zaplenjeno, menihi morajo zapustiti samostan in dobe majhno pokojnino. Bilo je takrat v samostanu 12 redovnikov-duhovnikov. Celotno imetje je znašalo 305.116 goldinarjev, po odbitih dolgovih 271.666 goldinarjev.

V knjižnici je bilo med drugim 1694 rokopisov. Knjige so spravili v Gradec, rokopise pa najprej na Dunaj, pozneje pa v deželni arhiv v Gradec, kjer so še dandanes.

Samostan ni zakrivil svojega razpusta, zatrl ga je duh časa. Deželni vladar ga je ustanovil in deželni vladar čez 600 in nekaj let zatrl.

Samostan in nekdanja kartuzijanska posestva je država prodala l. 1826 konjiškemu graščaku Weriandu Windischgrätzu za 193.000 goldinarjev. Tako se je zemlja vrnila konjiški graščini, v katere rokah je bila pred ustanovitvijo kartuzije!

Za kartuzijanci so prišle na vrsto študeniške dominikanke. Razpustni odlok jim je priobčil gubernijalni svetnik grof Franc Podstatsky dne 21. marca 1782. Zadnja priorka je bila Marija Neža Hätzlein, poleg nje je bilo v samostanu 16 kornih redovnic. Vse so izjavile, da se žele povrniti v svet k svojim sorodnikom, le neka sto let stara redovnica ni marala slišati, da bi zapustila samostan in ji je končno bilo dovoljeno, čakati na smrt v tem samostanu. Samostansko imetje je po odbitju neznatnih dolgov zneslo 180.318 goldinarjev. Ta samostan je bil eden najbogatejših. Samostanska cerkev je bila določena za župno cerkev nove župnije. Šest let po razpustu, 7. marca 1788, je strahovit požar uničil bivše samostansko poslopje in gradič nad samostanom, pa tudi ves trg. Pozneje je država prodala samostansko posestvo, pri cerkvi pa so ustanovili župnijo.

Samostansko posestvo je bilo potem v rokah raznih družin, l. 1885 so ga pa od Sparovitza kupile šlezijske Magdalenke in l. 1892 je cesar dal dovoljenje, da se tu naselijo.

V solnograškem delu Spodnje Štajerske so bile dne 2. aprila 1782 razpuščene celestinke v Mariboru in potem nad 80 let ni bilo na Slovenskem Štajerskem nobenega ženskega samostana. Enaka usoda je 3. septembra zadela pavlince v Olimju.

Potem je bil začasno mir. Cesar ni hotel naenkrat zatreti vseh samostanov, ker bi to povzročilo preveč razburjenja, temveč, ko se je eden udarec nekoliko pozabil, je sledil drug, tako so se duhovi polagoma privadili zapiranju samostanov. Nov sunek je sledil leta 1784, a je to leto pri nas zadel le mariborske kapucine.

Dne 10. aprila 1784 je bil ta samostan (sedaj frančiškanski) zatrt in redovni duhovniki razposlani v druge kapucinske samostane. Imetje je zneslo le 4375 goldinarjev. S to svoto bi verskemu skladu ne bilo kaj pomagano, zato je cesar »velikodušno« dovolil, da imetje mariborskih

kapucinov dobi kapucinski provincijal, kateremu so prepustili tudi preostala živila ter samostanske in cerkvene premičnine.

Samostan z vrtom in cerkvijo so dobili mariborski minoriti, ki so l. 1784 morali zapustiti svoj stari samostan ob Dravi. Minoritsko cerkev je mestni župnik Jožef Otič 21. maja razposvetil, vlomivši grobke na oltarjih, zažgane sveče na stenah, kjer so bila znamenja posvetitve, je slovesno ugasnil in steno nad vrati ostrugal. Prostorna in lepa cerkev je potem služila za vojaško skladišče, samostan pa za vojašnico.

Naslednje leto 1785 sta bila razpuščena avguštinski samostan na Muti (gl. str. 129) in minoritski v Slovenski Bistrici.

Številnejši razpusti so sledili leta 1785 in 1786. Najprej so prišli na vrsto ptujski dominikanci.

V Ptuju se je radi nove razdelitve župnij že l. 1783 vršila posebna komisija in ta je ugotovila, da za Ptuj zadostujeta dve cerkvi: mestna in minoritska za slovensko prebivalstvo, ki ga je v mestu samem do polovice. Usoda dominikanskega in kapucinskega samostana je bila s tem odločena.

Zadnji dominikanski prior je bil Marijan Gerer. Na Antonovo 17. januarja 1785 je mariborski okrožni glavar grof Friderik Gleisbach vpričo celega konventa prečital vladni odlok, da je samostan ptujskih dominikancev zatrt in njegovo premoženje zaplenjeno. Po odbitju dolgov 1537 goldinarjev 10 kr., je znašalo 68.096 goldinarjev 7 kr. Verski sklad pa je dobil le 19.418 goldinarjev. Prazen samostan so leta 1786 porabili za vojaško bolnišnico. Za francoskih vojn so v samostanu zapirali vojne ujetnike, deloma je služil za bolnišnico, cerkev pa za skladišče. L. 1826 je samostansko poslopje kupil vojni erar in je potem do najnovejšega časa služilo za vojašnico in ob času sile za bolnišnico. Na stari samostan je spominjalo le še ime: »Dominikanska kasarna«. Stavbinska znamenitost je še ohranjeni križni hodnik, lepo gotsko delo 15. stoletja.

Dne 6. marca 1786 je bil razpuščen kapucinski samostan v Ptuju. Imetje je zneslo 2932 goldinarjev. Vrt so dali v najem, samostansko poslopje pa porabili za vojaško skladišče.

Frančiškanski samostan v Ormožu je leta 1784 bil ločen od slavonske provincije in priklopljen avstrijski, naslednjega leta 1785 pa kranjski. Kmalu na to ga je zadela usoda drugih samostanov. Povod razpustu ormoškega samostana je dal posredno provincijal Kastul Weibl sam. Vlada mu je namreč naročila 1785, naj poroča, kdaj bi okoliščine dopuščale odpravo tega ali onega samostana. Weibl se je požuril s tem poročilom; mesto da bi bil skušal rešiti, kar bi se dalo, je predlagal ukinitev dveh samostanov na Štajerskem, namreč v Ormožu in v Feldbachu. Kot razlog navaja, da je v teh dveh samostanih tako malo duhovnikov, da ne morejo več oskrbovati redne božje službe in da jih potrebuje v drugih samostanih. Glede ormoškega samostana ta razlog ni bil resničen; v samostanu je leta 1785 bilo osem duhov-

nikov. Weibl se je brigal le za kranjske samostane in da bi te rešil, je žrtvoval štajerske, povrh pa pri vladi dosegel, da je iz razpuščenih samostanov smel vzeti živila in od inventarja, kar se mu je zljubilo. Z odlokom 5. aprila 1786 je bil ormoški samostan zatrt. Imetje je po prodaji neke šume, travnikov in vinogradov zneslo 10.811 goldinarjev. Škoda je krasne gotske cerkve, ki je postala žrtev jožefinskega »prosvitljenega« vandalizma, ki ni imel nobenega smisla za zgodovinske in umetniške spomenike. Premičnine so večinoma spravili v Varaždin, kjer se še sedaj hrani lepa gotiška monštranca in pa kip Matere božje, ki je bil nekdaj v ormoški cerkvi. V tej cerkvi je imela sedež in oltar treznostna bratovščina sv. Krištofa, ki jo je na Štajerskem vpeljal baron Žiga Dietrichstein 1517. Zvonove je dobila župna cerkev v Prelogu v Medjimurju, orgle je kupila mariborska mestna župnija, veliki oltar so spravili v podružnico sv. Ignacija v župniji Sv. Lovrenca na Pohorju, slika sv. Krištofa pa je v cerkvi na Polenšaku. Cerkev je bila za dve tretjini večja, kakor ormoška župna cerkev. Samostan, cerkev in vrt, ki je segal doli do Drave, so leta 1798 prodali za 2000 goldinarjev in kmalu potem podrli. Od cerkve ni ostalo ničesar, od samostana nekaj zidov in podzemeljskih kleti. Samostan je stal tam, kjer ima sedaj hišo dr. Anton Žižek.[1]

Zadnji je prišel na vrsto N o v i k l o š t e r (dominikanski) v Savinjski dolini, ki je bil razpuščen vsled dvornega odloka 19. junija 1787. V njem je bilo takrat poleg priorja 7 redovnikov, ki so odšli deloma v Gradec, deloma v Breže na Koroškem.

L. 1826 so samostansko cerkev podrli, veliki oltar in Marijin kip je dobila župna cerkev pri Sv. Petru v Savinjski dolini, orgle iz l. 1692 so pa l. 1794 prišle v Stranice. Celotno imetje, po odbitju pasiv, je znašalo 90.736 goldinarjev.

Odprava samostanov je pomenila za naše kraje hud udarec v kulturnem oziru. Samostani so imeli svoje šole in marsikateremu domačinu je bilo omogočeno, da se je v samostanu izšolal. Za to ni bilo dano nobeno nadomestilo. Edino v Mariboru se je ohranila bivša jezuitska gimnazija, dočim na celem ozemlju povečane lavantinske škofije ni bilo niti ene srednje šole. Pa tudi veliki zakladi knjig, arhivalij in umetnin so šli v tujino, ali so se raztrosili.

Umetniške predmete neprecenljive vrednosti so na dražbi prodajali za sramotno ceno, večkrat judom; mnogo srednjeveških umetnin je izginilo ali odšlo v tujino. Iz knjižnic so pobrali, kar se jim je zdelo primerno za dvorno knjižnico, drugo se je odbralo za vseučiliško knjižnico v Gradcu, ostalo so pa sežgali, v vodo pometali in drugače raztrosili.

---

[1] Slekovec, Sekelji 23—24; Kokol P. Hadr., Die Geschichte der Franziskanerklöster in Untersteiermark. 64—70.

V Gradcu so javno razglasili, da se prodajo kramarjem vse stare knjige, ki ne vsebujejo »Bürgerglück« in »Bürgertugend«.

V socialnem oziru so se v naslednjih slabih letinah pokazale velike vrzeli, ker je odpadla samostanska podpora revežem. Od Jožefa uvedeni ubožni zavodi niso niti od daleč mogli storiti za reveže, kar so prej storili samostani.

4. Jožefinske župnije.

Že tridentinski cerkveni zbor (de reform. c. 4) je naročil, naj se osnujejo nove župnije, kjer so ljudje preveč oddaljeni od svoje župne cerkve ali imajo pretežavno pot. Kjer pa ustanovitev nove župnije ni mogoča, naj se ljudem na drug način pomaga.

Tako so pri nas v dobi katoliške obnove nekateri kraji dobili svoje vikarje, nekateri vikarijati so se tudi osamosvojili, kakor je že to povedano, vendar je takih krajev bilo razmeroma malo; župnije so bile še vedno zelo obsežne. Zato je že Marija Terezija mislila, kako bi se temu odpomoglo. L. 1755 je zahtevala točen popis dušnopastirskih postaj, ki bi jih bilo treba ustanoviti in potem zopet 1777. Za njenega časa je res nastalo več novih župnij, zlasti je v tem oziru mnogo storil goriški nadškof Karol Mihael Attems, ki je s privoljenjem cesarice ustanovil na našem ozemlju desno od Drave več župnij. Največji preokret v tem oziru je pa sledil pod Jožefom II. Ustanavljanje novih župnij je v ozki zvezi z razpustom samostanov. Razpuščene menihe-mašnike je trebalo nekam nastaviti.

Pri ustanavljanju novih duhovnij je vlada 24. septembra 1782 dala navodilo, da se pri tem ni treba ozirati na dosedanjo razmejitev župnij, temveč edino na krajevne razmere in potrebe ljudstva. Mesto da kapelani hodijo ob praznikih od matice k oddaljenim podružnicam, naj se pri teh ustanovijo stalne dušnopastirske postaje, ako so dani naslednji pogoji:

1. Ako ljudje radi povodnji, visokega hribovja, velikega snega in slabih potov le s težavo prihajajo k župni cerkvi ali so v imenovanih slučajih celo odrezani od nje;

2. če so oddaljeni nad 1 uro;

3. če ima dotični kraj vsaj 700 ljudi ali le 500 v slučaju, da so pomešani z drugoverci;

4. prednost imajo tisti kraji, kjer že stoji kaka cerkev, ali kjer se da dokazati, da so nekdaj imeli lastnega duhovnika in če so dani pogoji za vzdrževanje dušnega pastirja;

5. ako mora župnik iti k svojim župljanom skozi tujo župnijo, pa imajo ljudje do te cerkve bliže kakor do svoje župne cerkve, naj se priklopijo bližnji župniji.

Po teh navodilih so se ravnale komisije in ker je napravljalo vtisek, da vladar hoče, naj se ljudem v čim večji meri ustreže z ustanavljanjem novih duhovnij, so komisije širokogrudno vpoštevale tozadevne želje in prošnje. Ugovarjati vladarjevi volji se nihče ni upal, in tako je bila nasvetovana ali celo ustanovljena cela vrsta novih dušnopastirskih postaj. Kmalu so pa uvideli, da so se prenaglili in šli predaleč. Vlada se je ustrašila, ker je bil verski sklad čez svoje moči obremenjen, škofijstvo pa je prišlo v zadrego, ker ni imelo dovolj duhovnikov. Zapihal je drug veter. Iz dvorne pisarne se je naročilo, naj se točno poizveduje, katere nove kuracije bi se lahko opustile. Začelo se je znovič brezkončno pisarjenje, poizvedovanje in ogledovanje. Sedaj so se oglasili stari konservativni gospodje, ki že prej niso bili za ustanavljanje novih župnij, pa niso upali tega izreči. Našli so sedaj vse mogoče, tehtne in netehtne dokaze, da ta in ona kuracija ni potrebna.

Nasprotno pa ljudje niso marali izgubiti svojih dušnih pastirjev, ker so tu in tam imeli znatne žrtve za popravilo poslopij in druge potrebščine. Škofijstvo je imelo mnogokrat zelo težavno stališče; na eni strani nevolja ljudstva, na drugi strani pomanjkanje duhovnikov in vladni sklep, da se ukine ta ali ona kuracija.

V gmotnem oziru so bile jožefinske župnije jako slabo oskrbljene. L. 1785 je bila za nove župnike na deželi določena plača 400 goldinarjev na leto, za lokalne kapelane 300 goldinarjev, za ekspozite samo 200 goldinarjev. To razlikovanje je bilo krivično, ker so glede duhovne oblasti (jurisdikcije) bili lokalni kapelani načelno enaki župnikom in podložni le dekanu in škofu; še večja krivica in nedoslednost pa je bila v tem, da so novi župniki in lokalni kapelani morali opravljati vsa dušnopastirska opravila, štolnino pa so morali vkljub svojim pičlim dohodkom odplačevati župnikom starih župnij, dasi ti niso imeli v novih župnijah nobenih opravil in dohodke znatno boljše. Zemljišča tudi nove duhovnije niso dobile nobenega ali prav malo. Šele pozneje so razni dobrotniki z volili kakega zemljišča zboljšali nadarbinske dohodke, mnogokje pa je ostalo, kakor je bilo.

Radi lažjega pregleda, kako so se razvijale naše župnije od pražupnij do današnjega dne, se držimo pražupnij, dasi pri ustanavljanju jožefinskih duhovnij niso bile merodajne.

Pražupnija Radgona.

Nova samostojna župnija je bila leta 1786 ustanovljena pri Sv. Ani na Krembergu, kjer so kmetje 1654 postavili leseno kapelo v čast sv. Ani, pozneje pa je 1693—1705 bila pozidana sedanja cerkev. Ozemlje, ki so ga odkazali novi župniji, so izločili iz radgonske in jareninske pražupnije, oziroma iz takrat že obstoječih župnij v Cmureku, v Apačah, pri Sv. Benediktu, pri Sv. Lenartu in Sv. Jurju v Slovenskih goricah.

Po jožefinski preuredbi je Kapela postala župnija, dočim je Sv. Peter ostal radgonski vikarijat in je šele pozneje z dvornim odlokom leta 1811 dne 22. maja postal samostojna župnija.

Ob času jožefinske preuredbe župnij sta bili predlagani in že dovoljeni lokaliji v Steinhofu v apački župniji in na Ivanjševskem vrhu, a to se ni izvršilo, ker tam ni bilo ne cerkve, ne župnišča.

L. 1785 se je predlagala in bila tudi že dovoljena ustanovitev nove župnije pri podružnici Sv. Duha na Stari gori v župniji Sv. Jurija ob Ščavnici, vendar se to ni nikdar izvršilo, dasi so si Duhovščani opetovano prizadevali, dobiti lastno župnijo.

V ljutomerski župniji se je 1782 predlagala lokalna kapelanija v Cezanjevcih, a predlog ni bil sprejet.

Pražupnija Velika Nedelja.

L. 1785 so predlagali ustanovitev nove župnije v Lahonščaku in je bila že dovoljena. Ker pa tam ni bilo ne cerkve, ne stanovanja za duhovnika, se je namera opustila, pač pa se je 1785 predlagala in potem ustanovila lokalija pri velikonedeljski podružnici Sv. Lenarta. Ta cerkev je bila pozidana l. 1519.

V obsegu župnije Sv. Miklavža so predlagali kar tri nove dušnopastirske postojanke: pri Sv. Bolfenku na Kogu (cerkev postavljena 1607), pri Svetinjah (cerkev iz l. 1730) in v Jeruzalemu (cerkev iz l. 1652). Prvi dve sta res postali samostojni lokaliji in potem župniji, pri Jeruzalemu pa se ni ustanovila lokalija.

V ormoški župniji so ustanovili l. 1785 novo kapelanijo na Humu, a že l. 1788 je bila zopet ukinjena.

Pražupnija Ptuj.

Velike spremembe so se v tej pražupniji zgodile l. 1785. V Ptuju je bila ustanovljena nova župnija pri minoritski cerkvi sv. Petra in Pavla ter njej prideljena vsa slovenska okolica; dotedanja vikarijatska cerkev sv. Ožbalda je postala minoritska podružnica, mestna župnija se je omejila le na notranje mesto. Komisija, ki je l. 1783 pretresala vprašanje, katere ptujske cerkve so potrebne in katere bi se lahko zaprle, se je soglasno izjavila, da naj minoritska cerkev ostane in naj se pri njej ustanovi slovenska kapelanija, da bodo »skoraj do polovice slovenski mestni prebivalci« imeli tu svojo službo božjo. Komisija navaja za svoj predlog naslednje razloge:

1. Minoritska cerkev stoji v eni glavnih ulic, je prostorna in lepo zidana.

2. V samostanu je dovolj prostora za župnika, oziroma za lokalnega kapelana, po potrebi tudi za slovenskega učitelja in šolo.

3. Samostan je lep, prostoren in pravilno zidan, zatorej bi se lahko porabil tudi za slovensko duhovšnico (dass es zu einem Windischen

Priesterhaus nebstbei verwendet werden könnte). Kaj so mislili s to »duhovšnico«, ni prav jasno. Morda so mislili ustanoviti tu kako bogoslovno semenišče za slovenski del sekovske škofije. Videti je, da se je takrat računalo z razpustom samostana. Nekaj časa so mislili v samostanu napraviti tovarno za sukno, potem so ga mislili porabiti za šolo vojaških otrok Lusignanovega polka. L. 1807 so mislili samostan napraviti za rezidenco lavantinskega škofa, ker so nameravali sedež prestaviti v Ptuj. Nameravali so tudi samostan izročiti benediktincem Sv. Blaža v Schwarzwaldu. Končno je minorite rešilo to, da so prevzeli l. 1789 od sv. Ožbalda semkaj preneseno župnijo. Odslej je bil samostanski gvardijan navadno tudi župnik.

L. 1796 je samostan odstopil drugo nadstropje za dvorazredno ljudsko šolo, ker župnija ni imela šolskega poslopja.

Nova župnija se je predlagala v Dornovi pri cerkvi sv. Doroteje, ki je bila postavljena že 1519 ter je imela posebno nadarbino. Ustanovitev je bila dovoljena, pa se ni izvršila. Pač pa se je 1789 ustanovila nova župnija v okviru ptujske pri Sv. Marku nižje Ptuja.

V obsegu št. lovrenške župnije se je 1785 ustanovila lokalija Device Marije na Polenšaku, kjer je bila cerkev postavljena že 1621—1633. Ustanovitev te lokalije je bila utemeljena s tem, ker je okolica Polenšaka ob velikih nalivih bila popolnom odrezana od Sv. Lovrenca.

Končno se je v obsegu št. rupertske župnije predlagala nova lokalija v Bišu, kjer pa še ni bilo cerkve. Iz gradiva podrte urbanske pokopališčne cerkvice sv. Bolfenka so 1786 v naglici pozidali v Bišu novo cerkev in ji dali ime prejšnje podrte cerkve sv. Bolfenka. L. 1869 je Biš postal prava župnija.

Izvzemši minoritsko župnijo, ki je bila vtelešena minoritskemu samostanu, je pri vseh novih jožefinskih župnijah prevzel patronstvo verski sklad.

Pražupnija Jarenina.

L. 1768 ustanovljena kapelanija pri Spodnji Kungoti je l. 1786 bila spremenjena v lokalijo ter znatno povečana. Iz jareninske župnije je dobila kraje: Gradiško, Osle, Dobrenje, Ravnico in štiri hiše od Cirknice, iz kamniške župnije pa 35 hiš iz sosednih občin in sosesk.

Sv. Ilj je leta 1784 postal župnija, naslednjega leta tudi Sv. Jakob v Slovenskih goricah.

V svečinski župniji je bila pri Sv. Juriju ob Pesnici leta 1787 ustanovljena lokalna kapelanija, ki pa je že 1796 radi pomanjkanja duhovščine bila zopet ukinjena, vsled nujne prošnje občin pa z dvornim odlokom 1807 obnovljena pod pogojem, da ljudje postavijo novo župnišče in izpolnijo druge dane obljube. Kapelanija je bila za-

sedena šele leta 1811, leta 1871 je bila povzdignjena v župnijo, ostala pa je vtelešena admontskemu samostanu, kakor njena mati — Svečina.

Prideljeni so bili tej lokaliji iz svečinske župnije kraji: Sv. Jurij ob Pesnici, Jedlovnik, Vrhovce, Pesnica, Grušena, Tremlov breg, iz lučanske župnije pa 26 hiš v občini Klanec.

Nekdanjemu ozemlju jareninske pražupnije je jožefinska preuredba priklopila iz cmureške župnije Marijo Snežno. Stara cmureška župnija, je namreč segala na desno stran Mure in obsegala občine: Gornjo in Spodnjo Veljko, Svečane, Dražen vrh, Ščavnico. L. 1789 je bila ustanovljena nova lokalija pri Mariji Snežni in ji prideljene imenovane občine. — Sv. Jurij v Slovenskih goricah je 1784 postal kuracija, 1786 pa samostojna župnija. O Sv. Trojici je govor na drugem mestu.

Pražupnija Maribor.

Ob jožefinski preosnovi se je predlagalo, naj se mestna župnija omeji le na notranje mesto, t. j. kar je znotraj mestnega obzidja; za predmestja, koroško in graško ter za del Melja naj bi se ustanovila nova župnija pri Sv. Ulriku, ostali del Melja bi se pa priklopil Sv. Petru, za severni del podeželske župnije pa naj bi se ustanovila nova lokalija v Leitersbergu. L. 1785 je vlada dovolila župnijo Sv. Ulrika in lokalijo v Leitersbergu. Ker pa tukaj ni bilo ne cerkve, ne župnišča, ne šole, se je ta lokalija opustila, njej namenjeno ozemlje pa se je pritegnilo k slovenski predmestni župniji. Ta se pa ni ustanovila pri cerkvi sv. Ulrika, kakor je bilo predlagano, marveč l. 1784 je bil ukinjen kapucinski samostan ter s svojo cerkvijo Matere božje prepuščen minoritom, ki so prevzeli upravo predmestne župnije l. 1784 in jo vodili do l. 1813, ko so radi pomanjkanja redovnih duhovnikov morali prepustiti župnijo svetnim duhovnikom; l. 1818 je bil minoritski konvent razpuščen, samostan s cerkvijo pa izročen svetnemu župniku. L. 1833 so prevzeli bivši samostan in upravo župnije redemptoristi, ki so morali 1849 Maribor zapustiti. Predmestno župnijo so potem zopet vodili svetni duhovniki do l. 1864, ko so jo prevzeli frančiškani ter jo obdržali do danes.

Ko je padlo mestno obzidje, so l. 1860 določili stolni župniji nove meje. Priključili so ji koroško predmestje do konca mestnega pomirja napram Kamnici in del občine Krčevina s podružnico sv. Barbare na Kalvariji. Mejo med stolno in kamniško župnijo dela Kokerski potok, napram predmestni župniji pa vrh Vorderberga in Kalvarije do mestnega gaja, potem od mestnega gaja ravna črta čez poslopje velikega župana, čez Trg svobode in Kopališko ulico (po starem jarku) do Drave.

V področju kamniške župnije je bila 1786 ustanovljena lokalna kapelanija pri Sv. Križu ter ji je bila tudi iz selniške

župnije priklopljena občina Slemen. Nadalje je Selnica odstopila večji del Boča in Vurmata 1789 ustanovljeni lokaliji Sv. Duha na Ostrem vrhu, dotlej v lučanski župniji.

V obsegu župnije Sv. Petra je leta 1785 bila dovoljena in 1787 ustanovljena kuracija pri Sv. Marjeti ter kmalu potem povzdignjena v župnijo. Ker je bila cerkev tik ob župnijskih mejah, so ji priklopili nekatere kraje tudi iz župnije Sv. Lenarta in Jarenine ter dotedanjih vikarijatov pri Sv. Jakobu in Sv. Juriju. Tako so tukaj predrli stare pražupnijske meje.

Najmlajša med vsemi podružnicami stare petrovske župnije je bila Sv. Barbara. Do l. 1787 je stala tu — tik ob meji župnij Sv. Petra in Sv. Ruperta — kapelica sv. Barbare, ki se omenja l. 1639. Leta 1787 je bilo sklenjeno, tukaj ustanoviti novo kuracijo, kateri so pridružili sosedne kraje iz župnije Sv. Petra in Sv. Ruperta ter lokalije Sv. Martina. Takrat so podrli staro kapelo in začeli staviti sedanjo prostorno cerkev, katero je posvetil sekovski škof Roman leta 1841.

L. 1806 je bila Sv. Barbara povišana v župnijo. Patronat je prevzel verski sklad. Z razmejitvijo te župnije so bile zabrisane stare pražupnijske meje. Petrovska župnija je po jožefinski reformi izgubila skoraj dve tretjini svojega prejšnjega obsega.

Pražupnija Dravograd.

Za severni del dravogradske župnije so l. 1784 ustanovili kuracijo na Ojstrici, kjer je bila stara cerkev sv. Janeza Krstnika.

Ob preureditvi škofijskih mej l. 1786 je dravogradska župnija kot čisto koroška ostala pod lavantinsko škofijo, dočim so iz nje izločene štajerske župnije prišle pod sekovsko škofijo. Pri preureditvi l. 1859 je pa nekdanja labodska pražupnija bila razdeljena med tri škofije: krško, lavantinsko in sekovsko. Ko sta bili 1923 župniji Dravograd in Ojstrica izročeni v upravo lavantinski škofiji, je prišla pod to škofijo cela nekdanja pražupnija, izvzemši Labod in sekovsko župnijo Sv. Lovrenca pa Soboto in nad polovico Sv. Jerneja v Radvanju.

V okviru brezniške župnije je bila l. 1787 ustanovljena lokalija Sv. Ožbalda, kateri so pridelili iztočni skrajni del brezniške župnije v dokaj majhnem obsegu.

Po preselitvi škofijskega sedeža v Maribor, so pa leta 1861 brezniški župniji priklopili nekaj hiš ob železnici iz ribniške župnije ter tako predrli ne le stare meje med pražupnijami, ampak celo starodavno mejo med Akvilejo in Solnogradom.

L. 1858 je bila Kapla izločena iz marenberške dekanije in priklopljena lučanski ter je l. 1859 prišla pod sekovsko škofijo, dasi je bila popolnoma slovenska. Šele s 1. decembrom 1923 je prišla zopet pod upravo lavantinske škofije, h kateri je pripadala že od svojega početka.

Pražupnija Hoče.

V okviru te pražupnije so v jožefinski dobi nastale naslednje samostojne duhovnije:

L. 1788 je bila pri Sv. Magdaleni v Mariboru ustanovljena nova kuracija; patronat je prevzel verski sklad. Limbuški župnik je ugovarjal zoper ustanovitev te kuracije in hotel limbuško župnijo prestaviti k sv. Jožefu v Studencih. L. 1791 so mislili sv. Magdaleno priklopiti slovenski predmestni župniji, vendar so to misel opustili. Leta 1860 so sv. Magdaleno ločili od hočke dekanije in tako pretrgali še zadnjo nit, ki jo je vezala z nekdanjo materjo. L. 1863 so Magdaleno povzdignili v predmestno župnijo.

L. 1786 je Ptujska Gora bila povzdignjena v župnijo; patronat čez njo in njeno matico, št. lovrenško župnijo, je prevzel verski sklad.

L. 1785 je bila ustanovljena lokalna kapelanija tudi pri podružnici Sv. Nikolaja, ki se omenja že 1512, stoji ob stari dravski strugi in spominja njen naslov na splavarje. Ta lokalija je pa ostala le do l. 1793.

L. 1861 so se vršila pogajanja radi ustanovitve nove župnije v Brezju pri Zerkovcah, a so zadela na nepremagljive potežkoče in načrt se je opustil.

Pri podružnici Sv. Marjete v župniji Sv. Janža na Dravskem polju so okoli 1768 graške klarise ustanovile posebno duhovnijo, a dotični duhovnik ni imel določenih dohodkov in je živel silno revno, zato so ob Jožefovem času to duhovnijo opustili in jo priklopili Sv. Janžu.

V župniji Sv. Lovrenca na Pohorju je 1786 nastala nova kuracija v Puščavi, ki je 1874 postala prava župnija.

V majšperški župniji so 1784 predlagali lokalno kapelanijo pri podružnici Sv. Bolfenka, a predlog ni obveljal.

V zavrčki župniji se je predlagala lokalna kapelanija pri Sv. Janezu na Gorenjskem vrhu radi oddaljenosti poldrugo uro od Zavrča, visokega hribovja in velikega snega po zimi. Duš bi štela ta duhovnija okoli 500, a predlog ni bil sprejet.

V podlehniški župniji se je predlagala nova župnija pri Sv. Duhu, kjer bi bilo 800 duš, daljava do dve uri, visoko hribovje in poplave. Vendar se to ni zgodilo.

Pražupnija Slivnica.

L. 1785 je bila ustanovljena župnija pri cerkvi sv. Ane v Framu. Ker je med tem bil studeniški samostan že zatrt in je njegovo imetje prevzela država, je patronat nad framsko župnijo ostal pri studeniški graščini.

Dotedanji vikarijat v Cirkovcah je bil v tem času povzdignjen v župnijo ter ji je bila iz št. lovrenške župnije, torej iz hočke pražupnije, l. 1795 priklopljena še vas Mihovce.

Ko je bil zatrt studeniški samostan, so 1784 ustanovili kapelanijo, l. 1786 pa kuracijo v Studenicah, a proti koncu leta 1787 je bila zopet opuščena in združena s poljčansko župnijo, 1811 pa na novo zasedena in 1870 povzdignjena v župnijo.

V Slovenski Bistrici se je predlagalo, naj se mesto loči od ostale župnije, priporočala se je tudi ustanovitev posebne duhovnije pri podružnici Sv. Jožefa, vendar obojni predlog se je odklonil. V dotičnem poročilu na škofijstvo se poudarja, da trije duhovniki ne zadostujejo za župnijo, ki je takrat štela 1800 duš, češ, da so prej minoriti pomagali spovedovati, bolnike previdevati in šolo oskrbovati. Sedaj pa njihova pomoč odpade, ker je samostan zatrt. V primeri s sedanjim dušnopastirskim delom jožefinski duhovniki niso bili preobloženi z delom.

Pražupnija Konjice.

V tej pražupniji so se zgodile nekatere izpremembe, ki so zabrisale stare pražupnijske meje. Izločile so se Črešnjice, pridružile pa iz nekdanjega vitanjskega vikarijata Stranice in Skomre. Tako je iz ene pražupnije nastalo dvanajst župnij in deloma še trinajsta (Venčesl). Jožefinske župnije so: Špitalič, Žiče, Venčesl (1788), Stranice (1789), Sv. Kunigunda na Pohorju, Sv. Marjeta na Keblju, Sv. Jernej pri Ločah.

Ko je bil 1782 zatrt kartuzijanski samostan, so ustanovili najprej župnijo v samostanu samem, potem so jo prenesli v Špitalič.

Iz zrečke župnije so izločili 1785 novo župnijo Sv. Kungote na Pohorju, iz čadramske župnijo sv. Marjete na Keblju, iz ločke Sv. Jerneja, potem še žičko, kjer so cerkev sv. Petra postavili kartuzijanci kmalu po l. 1305. Končno so iz delov tinjske, slovenjebistriške in prihovske župnije zvarili novo kuracijo pri Sv. Venčeslu. Pri vseh teh jožefinskih župnijah je patron verski sklad.

Ko je lavantinski škof prevzel v upravo župnije nekdanjega patrijarhata in uvedel dekanije, so Konjice postale sedež dekanije, kateri so bile iz bivšega vitanjskega vikarijata priklopljene Stranice in Skomre, izločene pa Črešnjice.

Ko je vlada poizvedovala, katere kuracije bi se lahko zopet opustile, je dekanijski upravitelj Matej Klančnik 28. decembra 1797 poročal na škofijstvo, naj na vsak način ostane kuracija v Skomrah — radi velike oddaljenosti in visokega hribovja in »ker so poldivji prebivalci začeli postajati ljudje šele, odkar je tu ustanovljena kuracija«. Glede Venčesla je izrazil mnenje, da bi se ta kuracija lahko opustila, pa le, če je v Tinjah in na Prihovi nastavljen kapelan. O vprašanju, ali naj se opusti kuracija v Žičah ali v Špitaliču, je izrazil mnenje, da bi se lažje opustila žička kakor špitalska kuracija. Slednja je imela takrat še sedež v zgornji samostanski cerkvi, dekanijski upravitelj opozarja, da je cerkev v Špitaliču v boljšem stanju in je tam tudi pokopališče, trebalo bi pripraviti le stanovanje za duhovnika.

Kmalu potem se je sedež župnije res prestavil v Špitalič, cerkev gornjega samostana pa je bila prepuščena svoji usodi.

Pražupnija Ponikva.

Jožefinska reforma je na ozemlju ponkovske pražupnije ustvarila le dve novi dušnopastirski postaji: kuracijo v Lembergu, ki je pa kmalu prenehala, in S v. V i d pri Grobelnem, kjer je potrebo posebne duhovnije spoznal že nadškof goriški Mihael Attems o priliki vizitacije, toda ni je mogel ustanoviti radi pomanjkanja dotacije. Končno je bila ustanovljena l. 1786. Ko je l. 1790 bilo razposlano vprašanje, katere nove kuracije bi se lahko odpravile, so vsa poročila poudarjala, da je št. vidska kuracija nujno potrebna radi velikega števila prebivalcev in radi težkega dohoda k stari župniji ob času povodnji. Tako je bila ta kuracija rešena.

Pražupnija Sv. Križ pri Rogaški Slatini.

V svetokrižki nadžupniji se je predlagala nova kuracija pri podružnici Sv. Mohora, a predlog ni bil sprejet.

L. 1784 so nameravali pri cerkvi sv. Jurija ob vznožju Donačke gore ustanoviti novo župnijo, pri Sv. Roku pa pustiti samo lokalno kapelanijo in nekatere kraje iz Sv. Roka pritegniti k novi župniji. Vendar se je ta misel opustila in l. 1787 je Sv. Rok postal samostojna župnija.

Vikarijat pri Sv. Florjanu so mislili celo opustiti, vendar je tozadevna komisija 1791 spoznala, da je ta župnija potrebna in tako ji je bil daljnji obstoj zasiguran. Pravico prezentacije ima tudi tu rogaški nadžupnik.

Tudi v župniji S v. H e m e so l. 1784 ustanovili novo kuracijo pri podružnici sv. Urbana na Cmereški gorci. L. 1791 je škofijstvo na podlagi poizvedb poročalo, da se ta kuracija lahko opusti, ostala je potem nekaj let nezasedena in je končno bila ukinjena.

Ureditev župnij v svetokrižki pražupniji je bila dovršena že pred Jožefom II., kar je jožefinska reforma poskušala tu preurediti, se ni obneslo. Ko so uvedli dekanije, je celo rogaško okrožje bilo razdeljeno v dve dekaniji: svetokrižko in rogaško. Svetokrižka dekanija je obsegala Sv. Križ, Kostrivnico, Sv. Hemo, Sv. Urbana na Cmereku, Sv. Petra na Medvedovem selu in sv. Antona v Stopercah. Rogaška dekanija pa Rogatec, Sv. Roka ob Sotli, Sv. Florjana in Žetale na severni strani Donačke gore. Ta razdelitev je bila precej nerodna, zato je škofijstvo v sporazumu z deželno vlado 26. oktobra 1789 vse te župnije združilo v eno dekanijo s sedežem v Rogatcu.

Pražupnija Pilštanj.

Tukaj je prinesla jožefinska preuredba znatne izpremembe. V področju podčetrtskega vikarijata je mesto razpuščenega pavlinskega samostana bila l. 1785 ustanovljena nova župnija Device Marije v Olimju, kateri so iz takratne pilštanjske župnije bili priklopljeni kraji: Virštanj, Selo, Trobež, Smanjselo in Rudnica.

Za severozapadni del nekdanjega št. peterskega vikarijata je bila l. 1786 ustanovljena nova kuracija pri podružnici sv. Nikolaja v Polju. Ta cerkev se omenja že l. 1545 ter je imela staro bratovščino sv. Nikolaja. Oboje, naslov cerkve in bratovščine, je najbrž v zvezi s pogostimi poplavami v tej kotlinici. L. 1874 je Polje postalo prava župnija.

Zlasti je jožefinska preureditev razkosala takratno pilštanjsko župnijo. V njenem področju je l. 1786 in 1787 nastalo pet novih duhovnij: Device Marije v Kozjem, Sv. Petra v Bučah, Sv. Trojice v Dobležiču, Device Marije v Zagorju in sv. Ane v Prevorju. Lokalna kapelanija v Dobležiču je imela duhovnika le dve leti, potem je ostala prazna in bila ukinjena. Prebivalci so sicer vložili priziv na cesarja samega, pa so bili 1791 odbiti.

Glede Prevorja je posebna komisija l. 1798 bila mnenja, naj se radi pomanjkanja duhovnikov ta lokalija opusti ter njen okoliš razdeli sosednim župnijam, Pilštanju, Žusmu in Planini. Zastopniki občin so ugovarjali, češ, da so Prevorčani veliko žrtvovali za župnijska poslopja, sedaj bi pa prazna stala. Njim je vse eno, kam se priklopijo, vztrajajo pa pri svoji prošnji, da se kuracija zopet zasede. Sklicevali so se tudi na to, da je pot ob povodnjih do sosednih cerkev težavna in celo nevarna. Škofijstvo je predlagalo, naj se prevorska kuracija priklopi zopet stari župniji — Pilštanju, ker se je itak cerkev v Prevorju hotela podreti in bi verski sklad moral staviti novo. Še l. 1802 se je pretresalo vprašanje, ali se naj opusti kuracija v Zagorju ali v Prevorju. Ker pa so končno Prevorčani zagotovili, da postavijo novo cerkev, sta z dvornim odlokom bili pridržani obe kuraciji.

Buče so 1873 postale prava župnija. V področju bizeljske župnije se je leta 1784 predlagala nova kuracija pri podružnici sv. Magdalene v Orešju, a predlog ni obveljal.

Naposled je čudna usoda zadela mater-župnijo samo. Že l. 1655 se je bilo predlagalo, naj se sedež pilštanjske župnije prenese v Kozje. To se je sedaj zgodilo. Koncem 18. stoletja so bila župnijska poslopja v Pilštanju popolna podrtija, tako da se je župnik in dekan Franc Zieselsteiner l. 1799 moral preseliti k podružnici v Prevorje ter je od ondot vodil župnijo. Pilštanjčani se niso prav nič zmenili za popravilo poslopij in so ostali čisto ravnodušni, ko jim je župnik odšel. To priliko so porabili Kozjačani in prosili, naj se sedež župnije prenese v Kozje. S privoljenjem škofijstva in svetne oblasti se je res

župnik in dekan Zieselsteiner l. 1802 preselil v Kozje. Staročastite pilštanjske župnije je bilo konec! Cerkev sv. Mihaela v Pilštanju, mati vseh cerkev v pilštanjski pražupniji, je postala navadna podružnica. Ker je pa vendar severni del te župnije bil preveč oddaljen od Kozjega, so v Pilštanju ustanovili lokalno kapelanijo, ki je potem l. 1828 bila povzdignjena v župnijo.

Pražupnija Videm.

Ko se je pripravljala jožefinska preuredba župnij, so se v obsegu videmske pražupnije predlagale naslednje nove duhovnije:

1. Sv. Jurij v Zdolah kot župnija, ki naj se izloči iz takratne župnije videmske, ker so njej namenjeni kraji nad poldrugo uro oddaljeni od Vidma in bi štela nad 800 duš. Cerkev je že stala, manjkalo je pa župnišče in hiša za cerkovnika.

2. Devica Marija v Koprivnici kot župnija, ki naj se izloči iz rajhenburške župnije. Njeni kraji so oddaljeni do dve uri hoda, je imela že do takrat lokalnega kapelana in je štela okoli 730 duš.

3. Lokalna kapelanija v Šedmu v rajhenburški župniji radi oddaljenosti do tri ure od rajhenburške župne cerkve. Štela bi 472 duš, a cerkev bi trebalo še postaviti.

4. Sv. Kancijan na Rožnem v rajhenburški župniji; eno in pol ure daleč od župne cerkve, cerkev je že stala, a manjkalo je vse drugo. Predlaga se kot župnija, ki bi imela 890 duš.

5. Sv. Barbara v Rovišah, v pišečki župniji se predlaga kot nova župnija, ki bi imela nad 900 duš, največja daljava od župne cerkve v Pišecah je nad štiri ure (v resnici le blizu dve uri). Cerkev je že stala, a je bila potrebna popravila, ozir. iz kamenja drugih podružnic bi se pozidala nova.

6. Kapele s cerkvijo Marijinega Vnebovzetja kot župnija s 1300 dušami, oddaljenost nad tri ure od župne cerkve v Pišecah.

Iz sevniške župnije naj bi se izločili in dobili svoje duhovnije naslednji kraji:

7. Vranje s cerkvijo sv. Štefana. Tu naj bi se ustanovila župnija, ki bi imela 700 duš. Daljava od sevniške župne cerkve: tri ure hoda.

8. Podgorje s cerkvijo Device Marije naj bi dobilo lokalno kapelanijo radi daljave nad dve uri. Število duš: 300.

9. Zabukovje s cerkvijo sv. Lenarta naj bi postalo lokalna kapelanija s 400 dušami. Razlog istotako velika oddaljenost.

10. Sv. Anton v Leskovcu v rajhenburški župniji, 799 duš.

Končno naj bi se iz sromeljske župnije izločil južni del in naj bi se zanj ustanovila lastna župnija:

11. Sv. Duh v Artičah, ki bi imela okoli 900 duš.

V dobovski in brežiški župniji ni bila predlagana nobena nova duhovnija.

Od predlaganih krajev so dobili lastno duhovnijo: Artiče so postale župnija, enako Kapele; kuracije so bile ustanovljene v Zdolah, v Zabukovju, ki je bila l. 1790 nezasedena, in Podgorje. Ko je l. 1790 škofijstvo na zahtevo vlade pozvedovalo, katere novoustanovljene župnije in kuracije bi se lahko opustile, je videmski dekan Dizmas Jan poročal škofijstvu 31. decembra 1790, da se lahko opuste v slučaju izpraznitve: Zdole, Artiče, Sv. Lenart v Zabukovju. Po ukinitvi naj se ti kraji priklopijo starim župnijam. Kot razloge navaja: 1. da ti kraji niso tako hudo oddaljeni od stare župnije, da bi ljudem bilo pretežavno hoditi tja, saj se je, pravi dekan, pokazalo, da ljudje sedaj manj hodijo k službi božji, kakor prej. ko so imeli dalje. 2. Pri samostojno nastavljenih kuratih so se pokazale razne nerednosti. 3. S temi kurati da dušnemu pastirstvu ni veliko pomagano; če kateri zboli ali kam odide, nima namestnika, pri starih župnijah, kjer je bilo po več duhovnikov, so drug drugega lahko nadomestovali in ljudje so si na smrtni postelji lahko izbrali spovednika, do katerega so imeli najbolj zaupanje, pri edinem kuratu so morda vezani na človeka, do katerega nimajo zaupanja. 4. Vedno rastoče pomanjkanje duhovnikov. Naknadno je še 6. januarja 1791 predlagal, naj se v Videm nastavi še en kapelan, imenovane kuracije pa opuste. S tem škofijstvo prihrani dva ali tri duhovnike, verski sklad pa kakih 2000 goldinarjev.

Njegov predlog ni obveljal; vse imenovane duhovnije so ostale, le Podgorje se je opustilo, ki ga Jan sploh ni predlagal, da bi se opustilo. L. 1874 so Zdole bile povišane v župnijo.

Glede mesta Brežice se je razmotrivalo vprašanje, bi li ne kazalo, ustanoviti za mesto lastne župnije, vendar ta misel se je opustila radi premajhnega števila prebivalcev. Prevzeli so pa upravo brežiške župnije frančiškani 1784. Ker je pa imela mestna občina vedne prepire s samostanom, so se meščani obrnili na cesarja, da se župnija zopet izroči svetni duhovščini. Od l. 1803 je bil svetni duhovnik Luka Hafner provizor, in je 1805 postal pravi župnik.

Za Jožefa II. je bil brežiški frančiškanski samostan že na listi tistih samostanov, ki so se imeli razpustiti. Vendar so komisije ugotovile, da je ta samostan zelo potreben in koristen, ker je pridno pomagal v dušnem pastirstvu, posebno, če je kak duhovnik zbolel, ni bilo drugod dobiti pomoči, kakor pri brežiških frančiškanih. Osobito v kužnih časih so frančiškani neustrašeno pomagali ljudem in jih tolažili.

Pražupnija Laško.

L. 1789 je bila ustanovljena kuracija pri Sv. Lenartu nad Laškim in ji podrejeni naslednji kraji: 1. iz laške nadžupnije: Telče, Kladje, Vrhe, Gora, Žigovno, Podgorica, Gozdec, Male Goreljce, Velike Goreljce, Lipni dol, Krnica, Reber, Mišji dol, Gračnica, Spodnji

Valuš, Gornji Valuš, Globoko, Jurjevo (Gairach), Laška ves, Razbor na desnem bregu Gračnice, Male Grahovše, Leskovec in Kunja rt. 2. Iz župnije Sv. Ruperta: Tvorog, Loke in dve hiši iz občine Sv. Peter. Od teh so l. 1856 pridelili lokaliji v Jurkloštru Mišji dol, Gračnico, Jurjevo, Gornji in Dolnji Valuš in Laško ves.

Cerkev Sv. Lenarta se omenja že l. 1545, a sčasoma je cerkev začela razpadati ter so jo 1718 hoteli temeljito popraviti, pa se jim je pri tem zrušila. Potem so 1720 čisto iznova pozidali sedanjo cerkev.

Prvi kurat je bil bivši kapucin p. Andrej Avelinski Krašna, ki je nastopil službo 1. decembra 1789.

L. 1787 je bila ustanovljena lokalija tudi pri Sv. Miklavžu ter so ji bili prideljeni naslednji kraji: Povčeno in Zabrež s 85 dušami, Lažiše, Gedično, Kneje, Brinje, Tihože in Konec s 166 dušami, Dol, Brodnice in Razbor z 98 dušami, Brstovnice, Leskovec, Pod pečmi in Lože s 120 dušami, Vodiško, Dvor, Na gredah in Škofice z 72 dušami, Globoko in Lake z 69 dušami. Slednja dva kraja sta bila 1796 prideljena Sv. Marjeti, ker sta ob Savinji. L. 1797 so hoteli to lokalijo opustiti, vendar so jo končno pustili in l. 1873 je bila povišana v župnijo. Cerkev sv. Nikolaja se kot laška podružnica omenja že 1545.

Sv. Marjeta pri Rimskih toplicah. L. 1789 je vlada zaukazala, naj se opusti lokalija Sv. Lenarta v Dragi, v trboveljski župniji, in mesto nje ustanovi lokalija pri Sv. Marjeti. Prvi lokalni kapelan je bil tukaj nastavljen p. Kancij, Fran Ksav. Turner iz celjskega kapucinskega samostana l. 1789. L. 1790 je bil imenovan za pravega kurata.

Tej kuraciji so bili prideljeni naslednji kraji:

1. Na Štajerski strani ležeči del radeške župnije, namreč Brezove njive (27 duš), Lukovca (39 duš), Široke njive (24 duš), Dolejne (19 duš), Gornja in Spodnja Gračnica (31 duš).

2. Iz župnije sv. Jakoba v Dolu: V Grabnu 8 duš, Jezera 35 duš.

3. Iz župnije Sv. Jederti: del jedertske občine (62 duš), Jesenova raven ali Belovo (27 duš).

4. Iz laške nadžupnije: Toplice (87 duš), Sv. Marjeta (169 duš), Strensko (51 duš).

Tudi cerkev sv. Marjete se imenuje kot laška podružnica že 1545 ter je bila gotovo gotska stavba, a pozneje modernizirana, najbrž koncem 17. stoletja, vsaj stari veliki oltar je bil iz l. 1680.

Za Rimske toplice je dal že oglejski generalni vikar Buzio de Palmulis l. 1486 dovoljenje, da se na prenosnem grobku ob nedeljah in praznikih sme opravljati sv. maša za ondotne plemiče in topliške bolnike, ni pa povedano, je li že takrat bila tam kapela sv. Antona, gotovo je bila že v drugi polovici 17. stoletja, pa zelo majhna in so jo 1841 znatno povečali. Tukajšnje toplice so rabili že Rimljani. L. 1873 je Sv. Marjeta postala prava župnija.

Sv. Jedert nad Laškim je bila prastara laška podružnica, ki so jo Turki koncem 15. stoletja oplenili in porušili, l. 1652 pa so jo ljudje na starih temeljih znovič pozidali. L. 1788 so tukaj ustanovili novo župnijo, patronata pa ni prevzel verski sklad, temveč ga je pridržal deželni vladar, pravica prezentacije pa je bila priznana nadžupniku.

L. 1788 je bila ustanovljena samostojna kuracija pri Svetini ter ji iz župnije Sv. Ruperta prideljeni kraji: Svetina, Kočno selo, Kajnovce in Javornik, iz laške nadžupnije pa Doblatin in Padež, iz celjske zgornji del občine Pečovnik, v vsem 83 hiš in 422 duš. L. 1788 je bil umeščen prvi kurat, bivši kapucin p. Teodorik Ivan Pures, a že l. 1791 je bila kuracija opuščena in Pures poslan nazaj v celjski kapucinski samostan. Vsa prizadevanja svetinske občine za samostojno župnijo so ostala brezuspešna.

V Širju nad Zidanim mostom je bila nekdaj laška, potem radeška podružnica Device Marije povzdignjena v lokalijo l. 1787 ter jej prideljen med Savo in Savinjo ležeči del radeške župnije, namreč Širje, Šavna peč in iz župnije Sv. Jakoba v Dolu južni del okoliša Sv. Jurja v Turjah.

Prvi kurat je bil nastavljen l. 1788, a l. 1789 so ga odpoklicali z naročilom, naj se širska kuracija zopet združi z radeško župnijo. Širska občina se je opetovano obračala s prošnjo na oblasti, da bi se zopet obnovila ta kuracija, a brez uspeha. Končno so vlado k temu prisilile politične razmere. Ko je namreč Sava postala meja med Avstrijo in Napoleonovo Ilirijo, so Radeče prišle pod francosko oblast, tedaj je gubernij 1810 dovolil, da se zopet zasede kuracijsko mesto v Širju, kar se je zgodilo l. 1811. L. 1874 je bila širska kuracija povzdignjena v župnijo ter jej prideljeno šest občin: Šavna peč, Sv. Jurij, Suhi dol, Veliko Širje, Širska ves in Zidani most. Ko se je zgradila železnica proti Ljubljani in Zagrebu, se je prebivalstvo te župnije zelo pomnožilo in župnija postala nujno potrebna.

O početkih širske cerkve ni nič znanega, vsekako je bila postavljena najpozneje v 17. stoletju, ker je stari veliki oltar bil iz leta 1689.[1]

Iz loške župnije je bil l. 1788 izločen okoliš loške podružnice sv. Janeza Krstnika v Razborju in tukaj ustanovljena lokalna kapelanija, toda že l. 1800 je bil tukajšnji dušni pastir prestavljen k Sv. Miklavžu, razborska kapelanija pa je radi pomanjkanja duhovščine ostala nezasedena in so jo mislili opustiti, vendar je na opetovane prošnje občin bila l. 1803 zopet zasedena in pozneje povzdignjena v župnijo. — Stara cerkev je bila majhna in neznatna stavba, sedanja je postavljena l. 1867—1868.

---

[1] Letnica v Šematizmu 1747 potemtakem najbrž ni resnična.

Pražupnija Žalec—Celje.

L. 1776 sta duhovnika Jurij Jožef Žirovtnik in Martin Ferdinand Bartholotti pri podružnici sv. Jožefa nad Celjem ustanovila nadarbino, stanovanje za beneficijata je dal postaviti že l. 1772 opat Maks Ferdinand Bartholotti. L. 1787 je bila tu ustanovljena posebna kuracija, kateri so bili odkazani kraji Zavodna, Gradišče, Pristava, Pečovnik z Vipoto in šest hiš iz laške nadžupnije. L. 1792 dne 31. decembra je dekan poročal, da se v celjski dekaniji ne more odpraviti nobena kuracija, tudi ne ekspozitura pri Sv. Jožefu, vendar jo je lavantinsko škofijstvo ukinilo z odlokom 20. marca 1802. Ko je bil za časa Jožefa II. stiški samostan zatrt, je l. 1783 Sv. Peter v Savinjski dolini bil zopet povišan v samostojno župnijo.

L. 1787 je prosila občina Petrovče za lastno kuracijo v Petrovčah; stavil se je takrat celo predlog, naj se sedež žalske župnije prenese semkaj, ker je župna cerkev sv. Nikolaja postala pretesna. Ta predlog se je kmalu opustil in tudi lastne kuracije Petrovčani niso dobili. Njihove opetovane prošnje so bile l. 1820 definitivno odbite. Pač je škofijstvo l. 1791 nastavilo kurata Franca Hanna, a le začasno.

V okviru teharske župnije je bila z dvornim odlokom 20. novembra 1786 ustanovljena lokalna kapelanija pri cerkvi Sv. Lovrenca pod Prežinom s pogojem, da lokalni kapelan ostane odvisen od teharskega župnika ter se mora vzdrževati iz krajevnih dohodkov, ne da bi se obremenil verski sklad. Odkazani so bili tej lokaliji bližnji kraji okoli Sv. Lovrenca in nekateri iz sosedne št. jurske župnije. L. 1787 je bil nastavljen prvi lokalni kapelan, bivši frančiškan p. Angelik Trenc, ki pa ni hotel priznati teharskega župnika za svojega predstojnika, temveč se je vedel kot popolnoma neodvisen dušni pastir. Zato so ga že l. 1790 prestavili k Sv. Joštu na Kozjaku, za njim je prišel 1791 p. Sigismund Zalokar, ki je pa bil radi nesposobnosti čez par mesecev odpoklican in lokalija potem ukinjena, njej odkazani kraji pa vrnjeni prejšnjima župnijama.

Pražupnija Braslovče,

V obsegu št. pavelske župnije je bila l. 1787 ustanovljena lokalija Device Marije v Reki, kateri so odkazali 29 hiš občine Mala Reka in 38 hiš občine Velika Reka. Cerkev se kot št. pavelska podružnica omenja že v vizitacijskih zapisnikih 1631 in 1668. Po noči od 8.—9. marca 1790 je cerkev pogorela, pa so jo še istega leta do Vseh svetnikov znovič pozidali, obokali in pokrili. Prvi kurat je bil bivši kapucin p. Bonus Hafner.

V dokaj obsežni in gorati trboveljski župniji so l. 1786 ustanovili dve lokalni kuraciji pri podružnici Sv. Lenarta v Dragi, in pri Sv. Katarini na potoku, a prva je bila ukinjena l. 1788, druga pa

je bila od 1797 nezasedena in končno 1810 opuščena. Tako je ta župnija ohranila isti obseg, kakor so ji ga določili v srednjem veku, ko je nastal vikarijat.

Po odcepitvi vseh bivših vikarijatov so pri jožefinski preuredbi ustanovili v obsegu zelo zmanjšane braslovške župnije l. 1786 še lokalijo Sv. Štefana na Gomilskem.

Takratni braslovški dekan Peter Babnik je v vprašanju, katere nove kuracije bi se lahko opustile, zavzel celo negativno stališče, češ, kar je mogoče, še zaradi tega ni nujno. Dobro dušno pastirstvo ni odvisno od bližine ali daljave župne cerkve. Ljudje blizu cerkve hodijo navadno manj k službi božji, kakor oni, ki imajo daleč. Z novimi kuracijami so se ljudje le razvadili. Prej so stoletja molče hodili k svoji župni cerkvi, sedaj je naenkrat vsak hrib previsok, vsak potok prederoč. Daljavo od župne cerkve so komisije večkrat računile od zadnje hiše dotične soseske, okrožni uradi so pa prav po »viteško« vzeli kmetske zahteve in potrdili, da je kuracija neobhodno potrebna. Po njegovi sodbi nobena novoustanovljenih kuracij ni odgovarjala cesarjevim navodilom.

Tako skrajno konservativno stališče posameznih dekanov je škofijstvu le obteževalo njegovo nelahko delo.

Pražupnija Nova cerkev.

V obsegu Nove cerkve je komisija l. 1784 spoznala za potrebno, da se radi oddaljenosti od stare župne cerkve, hribovitega sveta in slabih potov, zlasti v zimskem času, ustanovi nova župnija v Frankolovem. To se je tudi zgodilo l. 1787. Ondi je sicer bila že neka kapelica, a premajhna, treba je bilo pozidati novo cerkev. Župljani so kupili od frankolovske graščine pašnik in tu postavili 1789 cerkev sv. Jožefa, ki jo je posvetil lavantinski škof Vincenc grof Schrattenbach.

Iz dobrnske župnije so l. 1787 izločili novo ustanovljeno kuracijo Sv. Jošta na Kozjaku. V čast temu frankovskemu svetniku so — pod vplivom benediktinskim — že v 13. ali 14. stoletju na tem visokem in samotnem hribu postavili cerkev, pač kmalu potem, ko so se ljudje naselili v teh planinskih krajih. Do l. 1628 je bila cerkev sv. Jošta podružnica Nove cerkve, potem pa dobrnske.

V vojniški župniji so prosili za novo kuracijo pri Sv. Marjeti, pa ni bila dovoljena.

Pražupnija Škale.

V obsegu stare škalske pražupnije je v področju šentiljskega vikarijata bila l. 1787 ustanovljena nova kuracija pri podružni cerkvi sv. Pankracija na Gornji Ponikvi in tako izločen najjužnejši del stare škalske župnije.

Razen tega sta bili l. 1787 ustanovljeni še lokalni kapelaniji pri Sv. Miklavžu na Plešivcu in pri Marijini cerkvi v trgu Velenje, a sta bili kmalu zopet opuščeni.

V silno razsežni šoštanjski župniji so l. 1787 ustanovili kuracijo pri Sv. Petru v Zavodnjah in tako ta najbolj oddaljeni del ločili od šoštanjske župnije. V trgu Šoštanj so pri cerkvi sv. Mohora l. 1787 ustanovili za trg in občino Lokovico posebno kuracijo, ki je pa l. 1804 bila zopet opuščena in združena z župnijo sv. Mihaela.

Pražupnija Gornji grad.

Jožefinske župnije v gornjegrajski pražupniji so: Sv. Martin ob Dreti, Marija Nazaret, Sv. Mihael nad Mozirjem in Sv. Andrej v Belih vodah.

V Jožefovih časih je nastala tudi župnija Sv. Frančiška Ksaverija na Stražah, a te župnije ni ustanovila vlada, temveč ljubljanski škof grof Karol Herberstein l. 1782. L. 1824 jo je vlada hotela odpraviti, vendar je na predstavko škofijstva odstopila od tega in jo 1825 potrdila. Patronat ima ljubljanski škof kot lastnik gornjegrajske graščine.

Cerkev sv. Martina ob Dreti se omenja kot gornjegrajska podružnica že l. 1426. L. 1788 je bila tu ustanovljena lokalna kapelanija, kateri sta bili prideljeni občini Sv. Martin in Sv. Jošt ter del občine Bočna.

Marijino cerkev v Nazarju je pozidal škof Tomaž Hren leta 1624—1625. L. 1783 sta škofijstvo in okrožni urad v Celju predlagala, naj se pri rečički podružnici v Kokarju osnuje nova lokalija. Vlada je 1785 pristala na to, l. 1786 pa je, ne da bi vprašala škofijstvo, naročila, naj se ta lokalija prenese v Nazarje in izroči v upravo tamošnjim frančiškanom. Končno je l. 1788 obveljalo to in je frančiškanski gvardijan postal definitiven kurat. K tej kuraciji so pritegnili nekaj krajev iz rečiške, mozirske in braslovške župnije.

Mozirska podružnica sv. Mihaela je bila postavljena v letih 1602—1628 ter okoli nje napravljeno pokopališče. L. 1788 je bila tu ustanovljena lokalna kapelanija ter jej prideljena občina Sv. Mihael, del občine Lepa Njiva in del občine Sv. Radegunde s podružnico te svetnice, vse iz župnije mozirske.

Belevode so spadale v Mozirje, odkar je bil tu ustanovljen vikarijat ter so tvorile najsevernejši zelo gorat del mozirske župnije. Naselitev teh krajev je bila izvršena dokaj pozno; cerkev sv. Andreja se prvič omenja l. 1482. L. 1786 je bila tu ustanovljena nova kuracija. Ko so naslednja leta zopet odpravljali kuracije, se vsa poročila ujemajo v tem, da je v tem goratem kraju res potrebna posebna duhovnija.

Pražupnija Sv. Martin in Stari trg pri Slovenjgradcu.

V Šmartinski in starotrški pražupniji so nastale za časa Jožefa II. nove kuracije v Pamečah, v Doliču, na Kronski gori in na Selah. Od teh je Dolič l. 1873 postal prava župnija.

Zanimivo je stališče, ki sta ga zavzemala glede novih kuracij oba dekana, šmartinski in starotrški. Oba sta poročala na škofijstvo isti dan, 17. decembra 1790. Starotrški dekan Ivan Nepomuk Kastelic je bil 72 let star konservativen gospod in načeloma proti temu, da bi se ustanavljale nove kuracije in drobile stare župnije. Stavil je naslednji predlog: od starotrške župnije naj se prideli št. Janški 11 hiš, šmartinski pa cela Golava Buka in iz Gradišča 33 hiš. Nasprotno se naj od šmartinske župnije priklopijo starotrški cele Pameče, kjer je že bila posebna kuracija, iz občine Lehen šest hiš in Podgorje. Dalje naj se od starotrške župnije priklopi Kotljam 11 hiš, od Kotelj pa starotrški 14 hiš. Duhovniji v Pamečah in Podgorju sta potem odveč. Tudi o kuraciji na Selah in pri Sv. Petru na Kronski gori pravi, da nista postali iz prave potrebe, ampak da bi se olajšalo delo sosednim župnijam, sedaj pa v slučaju obolelosti kuratov morajo vendar pomagati sosedne župnije.

Veliko bolj je računal z novimi razmerami šmartinski dekan Nikolaj Vitnik de Brachia, ki poroča o nameravanih kuracijah v njegovi dekaniji, naslednje: Pred vsem znovič poudarja potrebo nove kuracije v Doliču. S tem bi se razbremenila stara župnija v Št. Ilju pod Turjakom, ki bi potem lahko prevzela komaj par minut oddaljeno sosesko Straže in Dolže s cerkvijo sv. Ulrika, ki spadata pod Sv. Martina, pa sta oddaljeni poldrugo uro.

Sv. Martin bi potem lahko prevzel občino Golavabuka, ki spada pod starotrško župnijo, pa je oddaljena dve uri ter mora duhovnik, če gre bolnika previdet, iti mimo župnišča in cerkve Sv. Martina. Po tej ureditvi bi bila manj potrebna nova kuracija pri Sv. Andreju na Brdah (v šmartinski župniji).

Kuracija sv. Ulrika v Podgorju je vsekako potrebna. Cerkev sv. Ulrika se tukaj omenja že okoli 1375. — Pameče sicer ne spadajo več v njegovo dekanijo, pač pa pod njegovo zavetništvo. Z žalostjo sliši, da se misli ta župnija ukiniti. K temu ne more molčati. Že nadškof Karol Mihael Attems si je veliko prizadeval, da bi se tukaj ustanovila župnija, a manjkala so sredstva za dotacijo. Dokler so bile Pameče v šmartinski župniji, je bila v Pamečah služba božja vsako prvo nedeljo v mesecu in ob večjih praznikih. Ta župnija je potrebna in sedež mora imeti v Pamečah, ne morda v Trobljah, kakor se je nasvetovalo. Škofijstvo in vlada sta si osvojila te predloge, zgodilo se je vse tako.

Dne 16. decembra 1792 je šmartinski dekan ponovno poročal na škofijstvo, da se v njegovi dekaniji ne more znižati število duhovnikov in nobena kuracija odpraviti. V tej dekaniji takrat ni bilo nobenega upokojenca in tudi ne kakega raz=redovnika.

Ostala je tudi ob Jožefovem času, 1786 iz št. janške župnije izločena kuracija pri Sv. Petru na Kronski gori.

Razlogi za ustanovitev: zadostno število duš (600), visoko gorovje, radi povodnji in velikega snega dohod do Št. Janža često nemogoč, oddaljenost do dve uri. Tu je bila že lepa cerkev, župnišče in stanovanje za cerkovnika.

Za Sele je še l. 1792 starotrški dekan priporočal, naj se razdele med Kotlje in Stari trg, Podgorje pa naj se priklopi Staremu trgu. A njegov predlog ni obveljal, obe kuraciji sta ostali.

V področju vitanjske župnije je jožefinska preuredba l. 1788 ustvarila dve novi kuraciji: pri Sv. Lambertu v Skomarju in Sv. Lovrenca v Stranicah. Istočasno je bil vitanjski vikarijat povzdignjen v župnijo.

V vuzeniški nadžupniji sta bili ustanovljeni novi duhovniji Sv. Lovrenca v Vuhredu in pri Sv. Primožu na Pohorju (obe 1788).

Kuracija pri Sv. Primožu na Pohorju je ostala zasedena do 1799, potem pa do 1844 ni bilo tu duhovnika in so jo oskrbovali iz Vuzenice.

Mežiška dolina.

V obsegu pliberške pražupnije so bile ob času jožefinske preuredbe nasvetovane nove kuracije pri sv. Ani v Lešah, pri sv. Andreju v Črnečah, pri sv. Jakobu st. v Koprivni, pri sv. Magdaleni v Javorju in pri sv. Ulriku na Strojni. Razen Leš so bile povsod ustanovljene nove duhovnije. V Guštanju je bil 1700 ustanovljen beneficijat, ob času Jožefa II. je bil povzdignjen v župnijo. O nameravani kuraciji v Lešah se je prošt v Dobrli vasi 1791 izjavil, da ni potrebna, ker da ondotni prebivalci, največ oglarji, hodijo itak često v ravnino po živila. Zadovoljni bodo, če jim pride duhovnik parkrat na leto tja maševat.

5. Sekovski škofje do nove razmejitve škofij (1786—1859).

Jožef III. Adam, grof Arko 1780—1802.

Arko je bil 47. sekovski škof, rojen 27. januarja 1733. Leta 1760 je bil kanonik v Pasovi, 1764 je postal posvečeni škof istotam, ob enem pa župnik v Aigenu, pozneje je bil pasovski oficijal na Dunaju in žup=

nik v Tulnu, 1766 je postal škof v Kraljevem gradcu na Češkem in solnograški kanonik. Dne 1. januarja 1780 je postal škof sekovski ter je kot tak umrl 3. junija 1802. Pokopan je v Gradcu v kapelici na steinfeldskem pokopališču.

Po mišljenju je bil strog jožefinec in je natančno pazil, da se izvršujejo vladne naredbe v cerkvenih zadevah. Sicer pa je bil delaven škof. L. 1783 je prišel na vizitacijo v Ptuj in druge spodnještajerske slovenske župnije.

Ivan VI. Friderik grof Waldstein in Wartenberg 1802—1812,

iz prahiše Dux, rojen na Dunaju 21. avgusta 1756. Bil je stolni dekan v Solnogradu in stolni kanonik v Augsburgu, nadškof Jeronim ga je na Dunaju 21. julija 1802 imenoval in 13. avgusta potrdil za sekovskega škofa, posvetil pa v zdraviliški kapeli pri Sv. Štefanu 1802. Od 1808 je bil upravitelj tudi leobenske škofije. Umrl je 15. aprila 1812 ter je pokopan poleg svojega prednika. — Za njim je ostala sekovska škofija 12 let nezasedena.

O njem se pravi, da se je po nastopu škofije začel učiti slovenski. Kako daleč je 46 letni mož prišel v tem učenju, ni znano. Da ni imel posebne vneme za svoje slovenske škofljane, spričuje priročni obrednik v žepni obliki, ki je za njegove vlade 1806 izšel v tretji izdaji. Knjižica je služila duhovnikom pri previdevanju bolnikov in izvrševanju raznih blagoslovil pri oddaljenih podružnicah. Poleg latinskega besedila ima knjižica tudi nemško, slovenskega se ni zdelo vredno dostaviti, dasi je sekovska škofija že 20 let imela pod seboj nad 200.000 Slovencev.

Roman Sebastijan Zängerle 1824—1848,

49. sekovski škof, rojen 20. januarja 1771 v Kirchbergu pri Ulmu, dne 21. decembra 1793 je postal duhovnik, bil je doktor modroslovja in bogoslovja, redovnik benediktinskega reda, potem profesor bogoslovja in kanonik na Dunaju. Dne 24. aprila 1824 je bil imenovan za sekovskega škofa, 10. septembra potrjen, 12. septembra i. l. posvečen. Upravljal je ob enem leobensko škofijo. Kot škof je postal papežev hišni prelat, prestolni asistent in rimski grof. Umrl je 27. aprila 1848 ter bil pokopan v graški stolnici.

Zängerle se po pravici imenuje drugi Martin Brenner. Kakor se je ta boril proti luteranstvu, tako Zängerle proti ostankom jožefinizma. L. 1832 je izvojeval redemptoristom pravico, da so se smeli naseliti v Mariboru. L. 1841 so prevzele v Mariboru usmiljene sestre v javni bolnici postrežbo bolnikov. Skoraj istočasno je otvoril Zängerle v Gradcu zavod šolskih sester za vzgojo ženske mladine. Iz tega zavoda so pozneje prišle šolske sestre tudi v Maribor.

Ko je l. 1843 praznoval petdesetletnico mašništva, mu je tudi slovenska duhovščina poklonila na osmih straneh v četvorni obliki tiskano pesnitev v slovenskem in nemškem jeziku.[1] Zložil jo je D. T—k. (Davorin Trstenjak), ki je sam prevedel slovenski izvirnik v nemščino. Nemško besedilo se še precej gladko čita, slovensko je pa trdo in prisiljeno.

Jožef IV. Otmar vitez Rauscher 1849—1853.

Rojen na Dunaju 6. oktobra 1797, 21. oktobra 1823 je postal duhovnik, doktor bogoslovja in modroslovja, potem ravnatelj orientalske akademije na Dunaju in opat pri Devici Mariji v Monoštru nad Komornom. Dne 29. januarja 1849 je bil imenovan za škofa sekovskega, 12. aprila je bil potrjen in 15. aprila 1849 posvečen. Upravljal je tudi leobensko škofijo. Dne 27. junija 1853 je postal dunajski nadškof in kot tak 17. decembra 1855 kardinal. Umrl je 24. novembra 1875.

V mladih letih je bil Rauscher učenec sedaj za svetnika proglašenega Klementa Marije Hofbauerja. Kot mlad duhovnik je bil učitelj v modroslovju mlademu nadvojvodu, poznejšemu cesarju Francu Jožefu I. in njegovim mlajšim bratom.

O Slovencih je Rauscher sodil, da so ljudstvo brez bodočnosti.

Otokar Marija grof Attems (51. sek. škof) 1853—1867,

se je narodil v Gradcu 18. februarja 1815 kot sin Franca Ksaverija Karla Attemsa in njegove žene Flore, grofice Zichy-Vasonykeö, dne 22. avgusta 1837 je bil posvečen v mašnika. Bil je doktor bogoslovja in od 1840 solnograški kanonik. Kot tak je bil 10. septembra 1853 imenovan za sekovskega škofa, 5. novembra je bil potrjen in 6. novembra posvečen. Bil je papežev prestolni asistent in rimski meščan. Umrl je 12. aprila 1867 ter je pokopan na Frauenbergu pri Lipnici.

---

[1] Celoten naslov pesnitve slove:

Češčenje, darovano Njihovi knezoškofovski milosti
Prečastitemi Gospodi Gospodi

Romani Sebastiani Zaengerle

knezoškofi sekovske in namestnik lubniške škofije,
Njihova c. kr. visokost velikega vojvode Toškanskega duhovnemi, ino št. št. izbornemi svétovalci,
doktori modro- ino sv. bogoslovja i. t. d. i. t. d. i. t. d.
k
preslavnem svétkovanji svojega mašniškega

Jubileja

od
slovenskega duhovništva sekovske škofije.

Simonič (Bibliografija) pripisuje to pesnitev Tosiju, a pomotoma. Autor je nedvomno Trstenjak.

Njegova oblast nad slovenskim delom Štajerske je prenehala že leta 1859.

Za časa škofa Attemsa so se naselili frančiškani pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah.

Po odhodu zadnjih avguštincev l. 1811, so naslednje leto prevzeli upravo trojiške župnije svetni duhovniki. L. 1812 so župljani prosili za frančiškane, a šele l. 1835 je vlada dovolila, da frančiškani prevzamejo župnijo in bivši avguštinski samostan. Dne 23. julija 1854 so bili potem vpeljani frančiškani štajersko-tirolske provincije, ki vodijo župnijo še danes.

L. 1900 so bili ločeni od tirolske provincije in vsi frančiškanski samostani na Slovenskem združeni.

Trojiški samostan je imel obsežen delokrog, ker je razen Maribora in Ptuja bil edini samostan med Muro in Dravo. Zlasti je bilo tu središče tretjega reda za Mursko polje in za Slovenske gorice. Tudi Prekmurje je gravitiralo semkaj.

6. Vrsta lavantinskih škofov do preselitve v Maribor.

Cerkveno-politični duh, ki ga zgodovina označuje z imenom »jožefinizem«, je vladal še naprej do leta 1848, v gotovem smislu še celo do vatikanskega koncila. Njegov višek pomenijo leta 1780—1800. Dasiravno ni posegal naravnost v dogmatično področje in nikakor ni hotel veljati kot protikatoliška ali celo protiverska struja, vendar je napravil na versko-moralnem polju ogromno škode, to pa zato, ker pri svoji novotarski težnji ni prav nič upošteval zgodovinskega razvoja in pa ljudske duše. Desetletji 1780—1800 sta prinesli veliko versko krizo v ljudski duši. Poprečen človek je navezan na razne čutne forme in težko razločuje med čisto abstraktno idejo pa njenim konkretnim udejstvovanjem. V ljudski duši pač ni moglo poglobiti verstva nasilno zapiranje in razganjanje samostanov, zatiranje raznih pobožnosti in bratovščin, odpravljanje božjih potov in praznikov. Kar je bilo ljudem doslej sveto in častitljivo, se je naenkrat smešilo in zabranjevalo. Pri ljudeh je padlo tudi spoštovanje moralnih principov. Po mestih in na deželi se je razpasla velika moralna propalost in verska brezbrižnost. Ko je vlada videla zle sadove svoje nepremišljene cerkvene politike, je s strogimi naredbami hotela zajeziti protiverske težnje, s tem je pa dobri stvari le še bolj škodovala, ker se je zdelo, da sta vera in cerkev le policijska naprava.

Tudi Francozi, ki so za Napoleonovih vojn opetovano došli v deželo, s svojo brezbožnostjo in revolucionarno razbrzdanostjo pač niso pospeševali vere in nravnosti, ne v mestih in ne na deželi.

K sreči na lavantinski stolici ta čas in pozneje niso sedeli mrki janzenisti, kakor n. pr. na ljubljanski. V najbolj kritičnih časih je škofijo dvakrat vladal škof Vincenc Schrattenbach, mož dobrega duha, ki je imel radi tega neprilike z vlado. Škof Küenburg je vladal kratko časa in vedno bolehav mož ni mogel kaj znatnega pozidati, pa tudi ne razdreti. Škof Firmian je sicer bil vseskozi vladin mož, toda takrat je jožefinizem že izgubil precej svoje ostrine.

Jožefinski duh je kajpada kvarno vplival tudi na duhovščino. Jožefinska duhovščina je bila mlačna v dušnem pastirstvu, glede celibata in brevirja precej široke vesti, toda krivično bi bilo, kar povprek izreči slabo obsodbo čez duhovščino jožefinskih časov. Kakor se v vseh časih, v vseh slojih in stanovih ljudje ločijo v dva velika razpola: dobri in slabi, tako tudi pri jožefinski duhovščini. Poleg slabih elementov srečavamo častitljive može, nravno neomadeževane, zmerne, visoko izobražene; še sedaj marsikatera stara knjižnica daje dobro spričevalo duhovnikom iz konca 17. stoletja, med njimi nahajamo vnete prijatelje šole in mladine, pa tudi lepo število slovenskih pisateljev, ki so v težkih časih dramili ljudstvo iz mrtvila. Splošno se pa vendar mora reči, da koncem 18. in začetkom 19. stoletja bolj in bolj gine število akademično graduiranih duhovnikov. Dočim proti koncu 17. in v prvi polovici 18. stoletja srečavamo celo na zakotnih župnijah doktorje filozofije ali bogoslovja, postajajo pozneje izjemna redkost. To je pač doba, ko je katoliška bogoslovna znanost sploh prišla v nekako krizo, iz katere se v drugi polovici 19. stoletja polagoma dviga. V opreki z jožefinizmom nastopa polagoma katoliški preporod, ki mu je pri nas odprl vrata Slomšek.

V tej dobi vladajo lavantinsko škofijo naslednji škofje:

49. Gandolf Ernest grof Küenburg 1790—1793.

Tudi on je bil solnograški kanonik in stolni dekan v Ellwangenu ter namestnik v ondotni kneževini. Dne 7. marca 1790 je bil potrjen in na to je dobil proštiji sv. Mavricija in Gospe Svete ter vicedomat v Brežah. Generalni vikarijat je z novo razmejitvijo škofij prenehal.

Že ob nastopu je bil škof Gandolf slabotnega zdravja, kmalu se ga je polotila prsna vodenika ter je umrl že 1. decembra 1793. Ker je bil vedno bolan, ni mogel kaj posebnega storiti za škofijo, vendar v duhovnem oziru je storil, kar je mogel. Popravil je loretsko cerkev pri Sv. Andražu, prodal je stare škofijske vinograde pri Landsbergu in Lipnici ter kupil nove pri Mariboru, kakor bi bil slutil, da bodo lavantinski škofje kdaj v tem mestu stolovali. Ob njegovi smrti je bilo škofijsko premoženje pasivno za 6282 goldinarjev 19 krajcerjev, ki so se morali povrniti iz njegovega zasebnega imetja.

Ker je pomanjkanje duhovščine postajalo vedno bolj občutljivo, je škof Gandolf Ernest dal razposlati na duhovščino posebno okrožnico.

35. Gandolf Ernest grof Küenburg,
škof lavantinski 1790—1793.

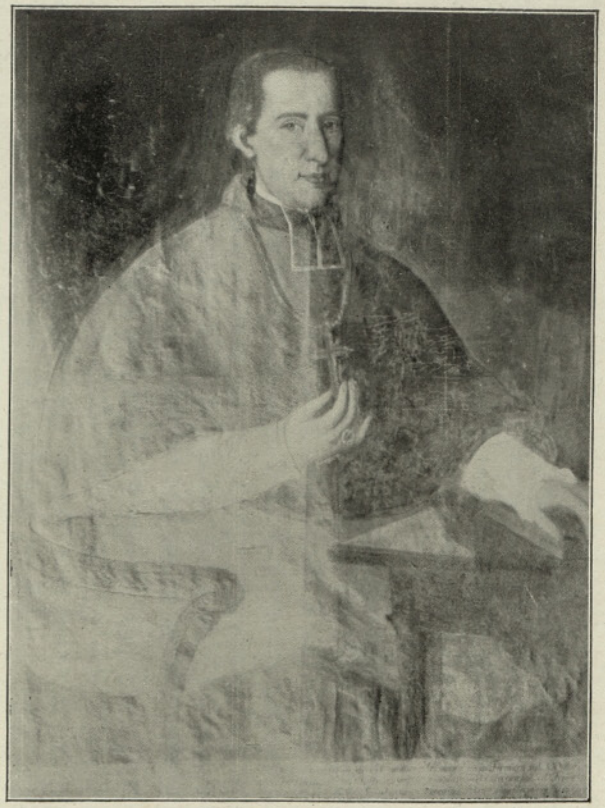

36. Leopold II. Maksimilijan grof Firmian,
škof lavantinski 1800—1822.

kako bi se dalo odpomoči temu nedostatku in dobiti dovolj duhovskega naraščaja. Nekateri odgovori so prav poučni.

Precej obširno razlaga svoje nazore o pomanjkanju duhovščine starotiški dekan Ivan Nepomuk Kastelic v dopisu na škofijstvo dne 28. decembra 1792. Po mestih je tu in tam, pravi Kastelic, preveč duhovnikov, od teh se naj nekateri pošljejo na deželo v dušno pastirstvo. Manj potrebne kuracije se naj odpravijo. Z duhovščino stare lavantinske škofije pa v novem slovenskem delu ni čisto nič pomagano, ker jedva kateri zna slovenski.

Da se pridobi potreben naraščaj, predlaga, naj se ukine prepoved, da mesta, trgi, graščine in zasebniki ne smejo dajati duhovskim kandidatom »miznega naslova«. Ljubljanska nadškofija naj svoje odvišne duhovnike odstopi Lavantinski škofiji, bogoslovcem se pa naj skrajšajo študijska leta; dobro se naj pouče zlasti v moralnem bogoslovju, kar je v pastirstvu najbolj potrebno, po 22. letu se naj vsi posvete in pošljejo v pastirstvo k izkušenim župnikom, da se še izpopolnijo.

V prejšnjih časih, dokler je Spodnja Štajerska spadala pod Oglej, Gorico in Ljubljano, je največ duhovnikov prihajalo iz Kranjskega; tam so kmetje lahko pošiljali svoje sinove v latinske šole v Ljubljano in Novo mesto, ker so jim živila dajali od doma. Sedaj je ta vir za Štajersko vsled ločitve škofij prenehal. Kmetskim sinovom je bilo študiranje zelo otežkočeno, ker se je zahtevala za vstop v gimnazijo cela normalna šola, in tako so dečki na deželi porabili včasi 7—8 let, preden so mogli stopiti v gimnazijo. Kastelic priporoča, naj bi se dečkom na deželi to spregledalo, duhovniki pa bi jih naj pripravili za gimnazijo.

Da bi se omogočil študij revnim dečkom z dežele, je Kastelic priporočal neko vrsto dijaške kuhinje. S pomočjo dobrotnikov se naj osnuje taka ustanova v Mariboru za kakih 20, in v Gradcu za 70 dečkov. Opoldne in zvečer bi naj dobili kos kruha in nekaj tople hrane. V prejšnjih časih so se s pomočjo zasebnih dobrotnikov mnogi visoko povspeli ter postali koristni člani za cerkev in državo, tudi sedaj se na ta način lahko pomaga mladini.

Kastelic pa apelira tudi na vlado. Če vladarji ustanavljajo za častniški naraščaj vojne akademije in kadetnice, zakaj ne bi država ustanavljala tudi zavodov za verske služabnike, ki so vendar tudi za državo in javni red velikanska opora.

Če primanjkuje vzgojiteljev, naj se vsaj nižje šole prepuste razpuščenim jezuitom, saj je celo pruski kralj Friderik II. priznal, da so jezuitje za katoliško mladež najboljši vzgojitelji.

Slično se glasi poročilo iz celjske dekanije, da se slovenščine nezmožni duhovniki v tem delu škofije ne morejo rabiti.

Zanimivo je tudi stališče, ki ga zavzema glede pomanjkanja duhovskega naraščaja upravitelj konjiške dekanije, tinjski župnik Matej Klančnik v dopisu na škofijstvo 28. decembra 1797.

Dokler se ne izpremeni sedanji sistem (die bestehende Verfassung), piše Klančnik, 1. glede šol, 2. glede preziranja duhovščine, 3. glede duhovske plače (kongrue) in 4. glede duhovske sodnosti, tako dolgo se, bodisi bogat ali siromašen mladenič ne bo odločil za duhovski stan. Te točke potem Klančnik utemeljuje in njegovo izvajanje osvetljuje takratne razmere.

1. Šole. Dečki se predolgo zadržujejo v normalnih šolah na stroške staršev. On sam se je učil z osmimi dečki, ki so potem vsi postali duhovniki, pri nekem župniku na deželi, pa je potem stopil takoj v gimnazijo. Potem pravi, ni dobro, da so v šolah skupaj dečki in deklice, včasi že na pol odrasli, z njimi pa tudi majhni, večkrat brez učiteljevega nadzorstva, odtod nenavadna pokvarjenost mladine; česar poprej »filozof« ni vedel, vedo in počenjajo sedaj že normalisti.

V latinskih šolah pogreša Klančnik obzir na verstvo in nravnost. Uči se marsikaj, samo na vero in nravnost se ne ozira noben »jezuitski daljnogled« (giebt kein Jesuviten Fernglas mehr acht). Navaja slučaj, da mu je pred kratkim tožila neka mati, kako je opominjala svojega sina, naj bo veren in pobožen, pa ji je odgovoril: kako naj bom pobožen, če pa skoraj celo leto nič ne slišim v šoli o Bogu, ampak le o posvetnih rečeh!

2. Preziranje in zaničevanje duhovščine je doseglo višek. Brez ozira na nravno kakovost se duhovnik smatra kot nekaj nepotrebnega v državi. Ljudje se prej odkrijejo vsakemu posvetnemu postopaču kakor duhovniku, ki je v težki službi osivel in obnemogel. Če po svoji vesti vrši svojo službo, se mu vsak čas zaluča v obraz psovka »Pfaff«!

3. Dohodki so poprečno tako borni, da skoraj vsak duhovnik, če ni plemenitega stanu, umrje z dolgovi. Navadni kameralni pisar, ki je za silo napravil štiri šole, ima poleg raznih pritiklin po 200 goldinarjev, kontrolor po 300 goldinarjev letne plače. Kapelan pa, ki se je šolal po 15 in še več let ter kot dijak stal starše — na škodo svojih bratov in sester sodedičev — znatne svote, dobiva letno jedva 150 goldinarjev, v slabih letinah še tega ne, posebno, kjer je navezan na prostovoljno zbirco. Paziti mora, da se v izpolnjevanju svojih dolžnosti ljudem ne zameri, drugače pride ob svoj živež.

4. Glede sodnosti ima Klančnik pred očmi razmere pri takratnih malih sodiščih po trgih in mestih. L. 1785—1786 je služboval v Konjicah, blizu je bila tudi Slovenska Bistrica in tu je nabrž dobil gradivo za svojo pritožbo. V življenju in po smrti je duhovnik podvržen sodni oblasti krojačev, čevljarjev itd. Po trgih in mestih so včasi mali »purgarji« kazali svojo oblastnost, da so v čisto malenkostnih rečeh klicali duhovnike pred svoje »sodišče«. Zato mnogi starši pravijo, poroča Klančnik, da če bi tudi imeli sposobne sinove, bi jim ne pustili, da po-

stanejo duhovniki, da ne bodo »purgarji« njihovi gospodarji. Inventuro po smrti so delali trški in mestni magistrati, in tu je šlo včasi prav po domače.

Te okoliščine pač nikogar ne mikajo v duhovski stan. Klančnik tudi ne odobruje tega, da se dijaške štipendije delijo šele po končanem prvem latinskem razredu, ker za starše na deželi je ravno začetek najtežji.

Šmarski dekan in župnik pri Sv. Jurju pri Rifniku poroča 24. decembra 1792, da se bo kmalu močno čutilo pomanjkanje slovenskih duhovnikov. Slovensko ljudstvo da je zelo dobro krščansko-katoliško in je bilo doslej dobro preskrbljeno z duhovniki, sedaj pa, če se kmalu kaj ne ukrene, bo najbolj zadet slovenski del škofije.

Tako je na mah vzplavalo na površje poprej navidezno neznano »slovensko vprašanje«. To so predhodni znaki velikega in dolgega pokreta, ki se je deloma zaključil s preselitvijo škofijskega sedeža v Maribor, popolnoma pa šele s polomom 1918.

50. Vincenc Jožef knez Schrattenbach (drugič) 1795—1800.

Pri svojem odstopu od lavantinske škofije bi bil izgubil naslov »kneza«, pa si ga je odkupil in je tako tudi kot prošt nosil ta naslov, ki je bil sedaj združen z njegovim rodbinskim imenom. Po smrti škofa Küenburga se je duhovščina obrnila na nadškofa in na Schrattenbacha s prošnjo, da bi prevzel zopet vlado lavantinske škofije. Imenovanje se je vsled tega nekoliko zavleklo, ker so se vršila pogajanja med vlado in nadškofom radi inventure in obračuna za časa izpraznjene škofije. Ko se je to uredilo, je nadškof 25. junija 1795 imenoval Schrattenbacha drugič za lavantinskega škofa; potrdil ga je 26. julija 1795 ter je kmalu potem na obče veselje nastopil vlado škofije.

L. 1798 ga je zadela huda nesreča. Pogorela mu je pristava v Wolfsbergu in vse zaloge, ob enem pa več hiš ondotnim meščanom. Škof je tudi sedaj pokazal dobrotno srce. Dasi je sam trpel veliko škodo, je vendar velikodušno pomagal pogorelcem. Da je mogel postaviti pogorelo poslopje, je z dovoljenjem iz Solnograda najel posojilo 4000 goldinarjev, ki se je imelo vrniti v 10 letih in je torej vezalo tudi njegove naslednike. Med tem se je postaral in ni mogel več obiskovati goratih krajev svoje škofije, zato je sprejel škofijo v Brnu in 25. oktobra 1800 za vselej zapustil lavantinsko škofijo, v kateri je zapustil najboljše spomine. Umrl je v Brnu 25. maja 1816 in še takrat je glas o njegovi smrti v lavantinski škofiji povzročil občno žalost. Ko je Tangl okoli 1840 pisal svojo knjigo o lavantinskih škofih, so se stari ljudje še z vso spoštljivostjo spominjali »blagega in dobrega kneza Schrattenbacha«. Poleg Slomšeka je bil v preteklosti menda to najbolj priljubljen škof lavantinski.

Dasiravno se je med tem na cesarskem prestolu izvršila dvojna izpremememba, l. 1790 je umrl cesar Jožef II., 1792 pa Leopold II. in je zavladal Franc I., je vendar tudi sedaj škof Schrattenbach imel težave z vlado.

L. 1797 dne 18. avgusta je gubernij dal ukor lavantinskemu ordinarijatu, ker da se ne drži dvornih predpisov; na lastno roko prestavlja dušne pastirje, ne da bi o tem prej obvestil politično oblast, odpravlja celo kuracije, k čemur ni upravičen, četudi je veliko pomanjkanje duhovnikov. Zabičuje mu, naj se točno drži vladnih predpisov in grozi, da ga sicer naznani cesarju. Mesec dni pozneje, 20. septembra 1797, je od škofa Vincencija samega zahteval gubernij izjavo, zakaj vkljub odloku 17. marca 1791 in naredbi 27. novembra 1795 na svojo roko spreminja lokalne kuracije.

V svojem zagovoru od 6. oktobra 1797 zahteva škof, naj se mu navedejo konkretni slučaji, v katerih je prestopil cesarske naredbe. Iz gubernijevih dopisov je razvidno le, da gre za žičko kuracijo in lokalno kapelanijo pri sv. Katarini pri Trbovljah. Dalje opozarja, da je nastalo občutno pomanjkanje duhovnikov, kot škof pa ima dolžnost, oskrbeti pred vsem tiste župnije, kjer je sila največja, zato, kjer ni druge pomoči, mora prestavljati kurate. Cesarska naredba sama naroča, naj se opuste manj potrebne kuracije. Ni torej ravnal svojevoljno, temveč prav po cesarski naredbi. Žičkega kurata je moral prestaviti k Sv. Vidu pri Grobelnem, ker je radi velikonočnega časa bila potreba nujna in je pri Sv. Vidu 1500 duš, v Žičah pa samo 400. Prestava se je zgodila z izrecnim pristavkom, da se prijavi deželni oblasti; to se pa ni moglo zgoditi, ker so med tem sovražne čete (francoske) vdrle v deželo. Od Sv. Katarine pa je prestavil kurata v Braslovče na nedoločen čas radi obolelosti braslovških duhovnikov, potem pa ga je ljubljansko škofijstvo poklicalo nazaj — ker je bil duhovnik ljubljanske škofije. Glede opustitve kuracije pri Sv. Katarini je pa že 21. maja naznanil okrožnemu uradu v Celju, naj se v tej zadevi začne obravnava z gubernijem. Ako kot škof pri tolikem pomanjkanju duhovnikov niti v sili ne sme ukreniti potrebnega, potem tudi ne nosi več odgovornosti radi zanemarjanja škofovih dolžnosti, potem se naj tozadevne prošnje in pritožbe duhovščine in občin pošiljajo na gubernij.

51. Leopold II. Maksimilijan grof Firmian 1800-1822.

To je bil zadnji plemič na lavantinski stolici. Narodil se je v Tridentu 11. oktobra 1766. Po končanih študijah je bil 1792 posvečen v mašnika v Solnogradu, kmalu potem je postal kanonik v Pasovi. L. 1797 je postal posvečeni škof v Pasovi z naslovom škofa v Tiberiji ter solnograški kanonik in tajni svétnik, dne 23. novembra 1800 ga je nadškof Jeronim imenoval in 27. novembra potrdil za lavantinskega škofa.

Za njegovega škofovanja so se vršila mnoga pogajanja zaradi preselitve škofijskega sedeža. Mislili so na Ptuj, kjer bi se minoritski samostan naj opustil in samostansko poslopje porabilo za škofovo rezidenco. L. 1804 so se odločili za Maribor, a takratne francoske vojne so to vprašanje potisnile popolnoma v stran. Po tem načrtu bi lavantinska škofija obsegala takratno mariborsko okrožje in tako bi prišel pod njo št. florjanski okoliš na Srednjem Štajerskem s 33, po večini nemškimi župnijami. Posebno važno je bilo vprašanje bogoslovnega učilišča. Kako si je škofija v starih časih vzgajala svojo duhovščino, o tem ni nobenih poročil, le iz leta 1584 vemo, da je lavantinski škof imel vzdrževati štiri gojence v Gradcu. Pri takratnem majhnem obsegu škofije to vprašanje ni bilo tako pereče. Drugače pa je bilo, ko je škofija dobila 1786 velik obseg in povrh dve narodnosti. Sedaj je nastala živa potreba lastnega bogoslovnega učilišča. Dvorni dekret 27. februarja 1786 je priznal to potrebo ter je za bogoslovnico bil določen razpuščen samostan dominikank v Št. Andražu. Ker je pa kmalu na to bilo v Gradcu ustanovljeno osrednje semenišče za vse notranjeavstrijske dežele, so se prekinile vse daljnje obravnave zastran lavantinskega semenišča. Ko se pa osrednja semenišča niso obnesla, so bila pod cesarjem Leopoldom II. razpuščena in sedaj je lavantinski škof zopet moral iskati strehe za svoj duhovski naraščaj.

V sličnih težavah je bila tudi krška škofija. Tam se je sicer poprej nahajalo neko semenišče, ki je pa bilo po ustanovitvi centralnega semenišča ukinjeno. Ko so prenehala osrednja semenišča, se celovško ni obnovilo. Nekaj let so v Celovcu pač imeli duhovnišnico, ne pa bogoslovne šole. L. 1800 se je krški knezoškof Franc Ksaver Salm obrnil na cesarja Franca, ki je dovolil ustanovitev bogoslovne šole v Celovcu. S šolskim letom 1801/2 se je začel pouk in tu je imel sedaj tudi lavantinski škof svoje gojence, nekatere pa 1802 tudi v Gradcu. Ko so l. 1806 ustanovili v Gradcu skupno semenišče za ljubensko in sekovsko škofijo, so poskrbeli tudi za lavantinsko ter lavantinskim bogoslovcem odkazali nekaj štipendij iz razpuščene nekdanje jurkloštersko kartuzije.

L. 1811 so ustanovili v Celovcu skupno bogoslovnico za krško in lavantinsko škofijo. Vprašanje o lastnem semenišču je stopilo popolnoma v ozadje, ker so se med tem vršile obravnave radi preselitve škofijskega sedeža. Že na pol podrti samostan dominikank, ki je bil prvotno za to določen, so l. 1812 prodali. Svojim bogoslovcem je škof Leopold sam dajal vsak mesec posebne naloge, ki so se potem morale njemu samemu predložiti, da bi tako spoznal njih talente. On je vpeljal tudi konduitne liste, ki so jih morali pošiljati na konzistorij župniki in dekani o vedenju mlajših duhovnikov.

Glede duhovskega naraščaja pa je bil še drug zelo občuten nedostatek: v celi škofiji ni bilo niti ene gimnazije. V starih časih so v Št. Andražu kanoniki in drugi duhovniki dajali začetne gimnazijske

nauke, a ti tečaji so bili slabo obiskani in slabo oskrbovani ter so 1780 celo prenehali. L. 1790 je mestni magistrat celjski prosil za gimnazijo, prošnjo je podpiral škof, a je z odlokom dvorne pisarne bila odbita. L. 1807 so prošnjo ponovili, celjsko meščanstvo je zagotovilo znatne prispevke, škof Firmian je potrebo tega zavoda krepko poudaril in sedaj je bil zavod dovoljen ter se je 1808/9 otvoril prvi razred, naslednja leta pa drugi. Tudi sicer je ta škof vneto podpiral šolstvo ter je za njegovega škofovanja nastalo več novih osnovnih šol.

Vzporedno z vprašanjem o preselitvi škofijskega sedeža se je obravnavalo tudi vprašanje stolnega kapitola. Gmotne razmere avguštinskih korarjev so bile že od nekdaj slabe; deloma vsled slabih časov, deloma vsled zanikarnega gospodarstva so prišli čisto na nič. Z dvornim odlokom 29. aprila 1787 je bila prošnja škofijstva za obnovitev stolnega kapitola »enkrat za vselej« odbita. L. 1798 je umrl zadnji prošt starega kapitola Franc Jurij Messner; novih članov že več let niso sprejemali. Na opetovane vloge škofijstva je z dvornim odlokom 25. septembra 1800 bilo naročeno, naj se sporazumno z graškim gubernijem in solnograškim nadškofom stavijo predlogi o ureditvi in uporabi lavantinskega kapitolskega imetja ter primernem nameščanju korarjev. Škofijstvo je sicer stavilo tozadevne predloge nadškofu in guberniju, a v takratnih homatijah francoskih vojn je vse obtičalo. Med tem so pomrli ali izstopili še ostali korarji in kapitol je sam od sebe prenehal, njegovo imetje pa je l. 1808 prešlo v upravo koroškega verskega sklada. Pri tem je ostalo za časa Firmianovega škofovanja.

Leta 1818 je vlada vprašala lavantinski ordinarijat, so li pred regulacijo škofijskih mej 1786 lavantinski škofje bili samo pomožni solnograški škofje in generalni vikarji, ali pa pravi ordinariji. Lavantinski škofje so res bili popolnoma odvisni od solnograškega nadškofa in v celi katoliški cerkvi ni bilo škofije, ki bi bila od nadškofa v toliki meri odvisna, kakor lavantinska in druge, ki jih je ustanovil Solnograd. Dejansko razmerje je napravljajo res vtisek, da so to le solnograški pomožni škofje.

Sicer je pa bil Firmian popolnoma vladin mož. Značilno je, da je l. 1809 izdal posebno pastirsko pismo na duhovščino, kako bi se naj uredila služba božja po naročilih deželnega vladarja. L. 1809 je bil tudi s cesarskim privoljenjem na novo otvorjen benediktinski samostan v Št. Pavlu, ki ga je bil Jožef II. zatrl, in v njem otvorjena gimnazija.

Kako dobro je bil škof Firmian zapisan pri vladi, je razvidno iz tega, da ga je cesar Franc »radi dobrih načel in izbornih lastnosti« 29. avgusta 1816 imenoval za nadškofa v Solnogradu. Voliti nadškofa je sicer imel pravico stolni kapitol, a ta je bil takrat skoraj prazen in cesar je imenoval zaporedoma Firmiana in Gruberja. Ker pa so se pogajanja med Rimom in Dunajem radi solnograških zadev zavlekla, je končno papež imenoval Firmiana za duhovnega upravitelja solnograške nad-

škofije, ostal je pa še lavantinski škof, dokler ga ni cesar imenoval za dunajskega nadškofa 25. januarja 1822. Umrl je na Dunaju 29. novembra 1831. Bil je zadnji moški potomec starodavne rodovine Firmian, ki je z njim zaniknila, in obenem zadnji plemič na lavantinski stolici.

52. Ignacij Franc Zimmermann 1824—1843.

Dočim so njegovi predniki bili po vrsti visokega plemiškega rodu, grofje in baroni, je Zimmermann meščanski sin. Rojen je bil 26. julija 1777 v Slovenski Bistrici, kjer je njegov oče bil poštar. Zarana je izgubil starše in ga je potem vzel k sebi njegov stric pri Sv. Urbanu blizu Ptuja. Tu mu je dal začetne nauke Leopold Volkmer in je potem pohajal normalno šolo v Ptuju. Nedvomno se je že pri Sv. Urbanu naučil slovenščine, če je že ni prej znal. L. 1782 je prišel v Gradec v latinske šole. Stanoval je bojda prav v tisti hiši, kjer je pozneje kot kanonik dobil odlok, da je imenovan za škofa. Bil je zelo nadarjen in priljubljen med svojimi tovariši. Najljubši predmet so mu bili klasiki in tuji jeziki.

Ko je v Gradcu končal še dveletni tečaj filozofije, je nekaj časa študiral pravo na dunajskem vseučilišču, a potem se je posvetil bogoslovnim študijam, najprej na Dunaju, potem v Gradcu. Ker je bil še premlad za mašniško posvečenje, je od novembra 1799 opravljal katehetsko službo v Slov. Bistrici. Dne 8. junija 1800 ga je škof Vincenc Jožef Schrattenbach v loretski cerkvi pri Sv. Andreju posvetil v mašnika. Oktobra i. l. je bil nastavljen kot kapelan v svojem rojstnem mestu. Tukaj je deloval tako vneto in se vedel tako vzorno, da ga je knezoškof Leopold grof Firmian 13. julija 1803 imenoval za svojega dvornega kapelana. On je pa želel ostati v dušnem pastirstvu ter je prosil, naj ga puste na dosedanjem mestu. Njegova tozadevna prošnja kaže ravno tako resnično ponižnost kakor fini takt. Prošnja mu je bila uslišana. Od 9. maja 1805 do 20. julija 1806 je bil provizor v Slovenski Bistrici, potem pa do 29. oktobra 1807 zopet kapelan.

Dne 30. oktobra 1807 je prišel za upravitelja nadžupnije v Vuzenici v pomoč od starosti oslabelemu nadžupniku in dekanu Francu Mraku. Tu je zlasti lepo uredil uradno poslovanje. V Vuzenici je ostal do 5. novembra 1811. Knezoškof Firmian ga je imenoval za konzistorijalnega svétnika ter ga poklical v Št. Andraž kot škofijskega šolskega referenta. V novi službi je bil neumorno delaven in natančen, prosti čas je prebil najrajši v knjigah ali na samotnih izprehodih. S svojo neprisiljeno prijaznostjo se je vsakomur prikupil ter so ga vsi spoštovali in ljubili. 22. januarja 1816 je postal župnik in dekan v Vidmu ob Savi. A le kratko časa je deloval tukaj. Septembra 1816 je bil imenovan za gubernijalnega svetnika v duhovnih zadevah pri deželni vladi v Gradcu, ob enem pa je postal kanonik sekovske škofije. Svoje novo mesto je nastopil 29. novembra 1816.

Tudi v tej novi težavni službi je deloval vestno in natančno ter mu je njegov predstojnik dal pri odhodu najboljše spričevalo.

V zaupnem pismu, s katerim mu je nadškof Augustin Gruber 24. aprila 1824 naznanil svojo namero, imenovati ga za škofa, navaja nadškof kot povod njegovo natančno poznavanje škofije in jezika njenega prebivalstva, njegovo lepo vedenje in znanje. Dne 19. maja 1824 je sledilo potem imenovanje, 26. avgusta je zapustil Gradec, 11. septembra je bil potrjen, 12. pa je sprejel škofovsko posvečenje. Ob enem z njim je bil posvečen sekovski škof Roman Sebastijan Zängerle. Dne 21. novembra je nastopil škofijo. Tiho in goreče je deloval v škofiji in odklonil opetovane ponudbe, da bi ga premestili na kako imenitnejšo škofijo. Tako ga je cesar Ferdinand v lastnoročnem pismu 2. januarja 1841 vprašal, če bi imel kake razloge proti temu, ako bi ga imenoval za krškega škofa. Zimmermann je ponudbo vljudno odklonil, češ, da ga muči protin in bi ne mogel uspešno upravljati krške škofije, ki je veliko težavnejša kakor lavantinska.

L. 1822 se je začelo zopet razmotrivati vprašanje preselitve škofijskega sedeža, tokrat na izrecno povelje cesarjevo. Kot nov sedež škofije so predlagali Celje, Ptuj, Maribor, Slovensko Bistrico, na katero se je že tehtnica močno nagibala. Ko je Bističan Zimmermann postal škof, se je mislilo zlasti 1826—1827, da bo odločitev padla. A škof ni maral iti v Bistrico. Pogajanja so se nadaljevala do l. 1832, pa brez uspeha. Zdi se, da bolehavemu škofu ni bilo sploh do selitve. Končno je cesar 1832 odločil, da se pogajanja prekinejo in sedež škofije ostane pri Sv. Andražu. Potem do Slomšekovih časov sploh nihče ni mislil na kako premestitev.

Dosegel pa je škof Zimmermann pri cesarju, da je z odlokom 10. aprila 1825 dovolil obnovitev stolnega kapitola, obstoječega iz prošta in treh kanonikov, katerim so se nakazali dohodki iz verskega sklada, a ta kapitol je bil le začasen in niti ni bil cerkveno priznan. Razen tega se je ustanovilo šest mest častnih kanonikov, ki kot taki nimajo nobenih dohodkov. Prvi prošt obnovljenega kapitola je bil Ivan Pavel Ješenak, rojen Slovenjegračan, slovenski pisatelj in mladinoljub. Novoustanovljeni celjski gimnaziji je poklonil svojo knjižnico.

Škof Zimmermann je imel mnogo težav, pred vsem gmotne skrbi. Popraviti je bilo treba poslopja, nositi težka bremena mnogih patronatov. L. 1834 je dosegel pri cesarju, da se je zboljšala kongrua zanj in njegove naslednike. Popravil je škofijska poslopja in za univerzalnega dediča določil bogoslovnico, da bi vsaj 4. letnik mogel biti pri Sv. Andražu.

Na svojih vizitacijah je obiskal več ali manj vse, tudi najbolj gorate župnije. Posamezne župnije so prišle na vrsto vsako četrto leto. Včasi se je po tri mesece zaporedoma mudil na vizitaciji.

37. Ignac Franc Zimmermann,
škof lavantinski 1824—1843.

38. Franc Ksaver Kutnar,
škof lavantinski 1843—1846.

Ko se je vrnil iz vizitacij, je skušal mirno in taktno odstraniti nedostatke, ki jih je morda kje zapazil. Njegov izrek je bil: »Ne sme se obupati nad poboljšanjem nobenega, tudi najbolj malopridnega človeka ne!« Dasiravno izšolan in vzgojen v ozračju, ki cerkvi ni bilo prijazno, je vendar bil poln cerkvenega duha ter ga jožefinizem ni okužil. Čital je rad francoska in angleška dela, ki se še sedaj hranijo v škofijski knjižnici. Tanglu je pomagal pri njegovi sestavi »Reihe der Bischöfe von Lavant« ter sam prepisoval stare listine. Laskanja in hvalisanja ni maral.

Skromen je bil v svojih zahtevah celo nasproti služinčadi, ki je večkrat morala uganiti njegove želje in potrebe. Vsled protina je 1840 deloma ohromel, kar je sčasoma minilo. Ostala je pa velika slabost živcev in moči so naglo pojemale. L. 1841 se je zdravil v Gasteinu, kar je dobro vplivalo, vendar zdravje se mu ni popolnoma vrnilo. 26. oktobra 1841 je vodil v najhujšem dežju pogreb krškega knezoškofa Franca Antona Gindla, naslednji dan ga je pri mizi napadla omedlevica. Leta 1842 je šel zopet v Gastein. Ko se je vrnil, je šel na vizitacijo v celjsko okrožje, pa jo je moral prekiniti in iskati pomoči v laških toplicah. Učinek je bil tako ugoden, da je bilo upanje na ozdravljenje. 27. septembra 1843 je obiskal novega krškega škofa Adalberta Lidmanskega, vrnil se je zvečer okoli 6. ure domov ter se je čutil nenavadno krepkega. Začel je moliti brevir, pa ga je nenadno napadla slabost, začel je bruhati in kmalu izgubil zavest. Zadela ga je kap. 28. septembra je umrl. Dne 1. oktobra so ga pokopali na občnem pokopališču v Št. Andražu. Nad njegovim grobom je njegov nečak Franc Sailer dal postaviti kapelico, naslednik Franc Kutnar pa je dal napraviti za škofe grobnico (kripto) in pristaviti kapelici lepo pročelje v takrat navadnem klasičnem grškem slogu.

V kapelici na evangeljski strani je v steno vzidana bela marmorna plošča, ki ima zgoraj grb škofa Zimmermanna, pod grbom pa napis:

28. Sept. 1843
Obdormivit in Domino Celsissimus ac Reverendissimus
Dominus Dominus
Ignatius Franciscus Zimmermann
Princeps Episcopus Lavantinus,
Gregis commissi paternus Pastor, Patriae pius amator,
Natus Vind. Feistritzii in Stiria 26. Julii 1777. Episcopus consecratus
12. Septembris 1824.
Hoc sacellum
In piae gratitudinis testimonium aedificari fecit Franciscus Sailer,
defuncti nepos.

53. Franc Ksaver Kutnar 1843—1846.

Kutnar je prvi Slovenec, ki je zasedel stolico lavantinske škofije. Narodil se je 26. oktobra 1793 v župniji Sv. Vida pri Stični na Dolenjskem kot sin tamošnjega trgovca in posestnika Franca Kutnarja. Ljudsko šolo je pohajal pri Sv. Vidu, glavno šolo, gimnazijo in bogoslovje pa v Ljubljani. Po izvrstno končanih študijah je bil 21. decembra 1816 posvečen v mašnika ter nastavljen kot stolni kapelan in pridigar v Ljubljani. Deloval je zelo marljivo v dušnem pastirstvu, posebno se je odlikoval kot pridigar. Pri tem si je pa nakopal bolezen, katere se celo življenje ni več rešil, začel je pokašljevati in kri pljuvati. Ljubljanski škof Augustin Gruber mu je tedaj 1. oktobra 1818 odkazal manj naporno službo, vzel ga je za dvornega kapelana in konzistorijalnega tajnika, vendar z obvezo, da pri stolnici tudi še naprej pomaga.

Leta 1824 je Augustin Gruber postal nadškof solnograški, tedaj je Kutnarja, katerega lepe lastnosti in zmožnosti je med tem spoznal, vzel s seboj v Solnograd kot svojega tajnika. Celih dvajset let je sedaj Kutnar deloval v Solnogradu. V priznanje svojega vzornega delovanja je zaporedoma postal duhovni svetovalec, protokolist nadškofijskega konzistorija in njega prisednik, leta 1828 pravi konzistorijalni svetovalec in podkustos. Leta 1830 je postal škofijski šolski nadzornik, leta 1832 pa stolni kanonik. Kot šolski nadzornik se je prav živo zanimal za šolstvo in vzgojo mladine, zato je znal pozneje kot škof lavantinski ceniti Slomšeka kot veščaka na vzgojnem in šolskem polju.

Po Zimmermannovi smrti ga je kardinal-nadškof Friderik knez Schwarzenberg 23. novembra 1843 imenoval za škofa lavantinskega. 28. decembra je bil potrjen, 3. marca 1844 v Solnogradu posvečen in 19. marca pri Sv. Andražu slovesno umeščen. Dasiravno slabega zdravja, je vendar z vnemo opravljal škofovsko službo in se ni zbal tudi težavnih vizitacij. Na prošnjo škofa Kutnarja je cesar Ferdinand I. z odlokom 3. marca 1846 določil, naj ima stolni kapitol lavantinski zanaprej infuliranega prošta in dekana ter štiri kanonike. Število častnih kanonikov je ostalo isto. Sistemizirana so bila tudi mesta za dva korvikarja in dva koralista.

Škofovo zdravje je naglo pešalo. Dne 8. marca 1846 je sprejel zakramente umirajočih, blagoslovil vse navzoče in zelo izpodbudno proti polnoči umrl.

Pogrebni govor je imel kanonik Slomšek, ki ga je še rajni škof imenoval za opata v Celju.[1] Na pokopališču pri Sv. Andražu je dal pripraviti prostorno grobnico za lavantinske škofe in je nagrobno kapelo

[1] Dr. Wiery, Franz Xav. Kutnar, Fürstbischof von Lavant. Klagenfurt 1846. — Napotnik dr. Mihael, Pastirski list 24. jan. 1909.

Tab. XXIII.

39. Anton Martin Slomšek,
škof lavantinski 1846—1862.

sv. Križa lepo okrasil. Ni slutil, da je on bil zadnji škof, ki bo tukaj počival.

54. Anton Martin Slomšek (1846—1862).

Kosar F., Anton Martin Slomšek ... Maribor, 1863. — Medved dr. Anton, Knezoškof lavantinski Anton Martin Slomšek. Celovec (Mohorjeva družba) 1900.

Poleg omenjenih dveh izvrstnih in dokaj obširnih življenjepisov imamo o Slomšeku celo vrsto monografij in člankov pod najrazličnejšimi vidiki. Marsikaj pa še čaka podrobnih raziskav. Priprave za Slomšekovo kanonizacijo bodo še marsikatero vprašanje spravile na dan, ki se bo moralo pojasniti. Občna škofijska zgodovina se ne more spuščati v življenjepisne, literarne, pedagoške in druge podrobnosti. Omejiti se mora le na glavne podatke njegovega življenja, glavno pažnjo pa mora osredotočiti na Slomšeka kot škofa, in sicer pod dvojnim vidikom: subjektivnim, kolikor je bil Slomšek »forma gregis« — vzornik svoje črede, udejstvujoč v svoji osebi ideal apostolskega škofa, in stvarnim, kaj namreč pomeni in kaj je storil Slomšek za poverjeno mu škofijo.

1. Življenjepisni podatki do imenovanja za škofa z nekaterimi dopolnili iz doslej neznanega dnevnika.[1]

Narodil se je 26. novembra 1800 na Slomu v župniji Ponikva, odtod ime Slomšek (za pravo Slomšák), prvotno rodbinsko ime te obitelji je bilo Novak, ki je pa že ob koncu 17. stoletja bilo opuščeno. Bil je najstarejši sin Marka Slomšeka in njegove žene Marije, roj. Zorko.[2] Ker še ponikovska župnija takrat ni imela šole, je blagi in pobožni kapelan Jakob Prašnikar v svoji tesni sobici zbiral ukaželjno

---

[1] V prezidijalnem arhivu Slomšekovem sta se našla v latinskem jeziku dva zvezka njegovega dnevnika v dušnem pastirstvu pod naslovom „Vita pastoralis". Vidi se, da niti Kosar ni poznal tega vira, ker ga nikjer ne omenja in ker bi iz njega bil gotovo povzel marsikateri podatek. Vse kaže, da po prezidijalnem arhivu po njegovi smrti nihče ni brskal. V njegovi pisalni mapi se je še našel platneni trak za kolar, v neki ascetični knjižici pa so bila še njegova očala. Očividno je knjigo pred zadnjo boleznijo čital, pa vložil vanjo očala in jo zapri. Dnevnik sega od dneva Slomšekove ordinacije 8. septembra 1824 do 20. maja 1829. Ta vir bo posebno važen pri presoji Slomšekovega dušnopastirskega delovanja v morebitnem kanoničnem procesu. Ker je prezidijalni arhiv bil pod ključem naslednjih škofov, je umljivo, da nihče ni mogel do njega. Sedanji presvetli nadpastir je za sestavo te knjige velikodušno odprl tudi te predale. Dnevnik vsebuje tudi zanimive podatke o raznih osebah in takratnih kulturnih in moralnih razmerah našega ljudstva.

[2] Dr. Medved piše na str. 9. svoje knjige, da je mati bila iz Šoštanja. V svojem dnevniku pa pravi Slomšek sam k 7. oktobru 1827, ko je kot kapelan pri Novi cerkvi imel pridigo v Črešnjicah, da je njegova mati bila rojena v črešnjiški župniji.

mladino in jo poučeval v začetnih naukih. Med njegovimi učenci je bil Anton Slomšek najboljši. Tudi v domači hiši je dobil Anton izvrstno vzgojo. Oče in mati sta bila prava stara slovenska poštena korenika, globoko verna, skrbna in delavna, zlasti oče je gledal na strogo disciplino v hiši. Kot najstarejšega sina je oče odločil Antona za bodočega gospodarja na Slomu, mati pa je želela, da bi šel v šole. Končno je oče na prigovarjanje Prašnikarjevo nerad dovolil, da je o Veliki noči 1814 stopil v tretjo normalno šolo v Celju, v jeseni istega leta pa v gimnazijo. Še ohranjena gimnazijska spričevala kažejo, da je Slomšek prav dobro študiral, zlasti iz verouka in vedenja ima vseskozi vzorne rede. Toda že v drugem gimnazijskem razredu ga je zadela huda nesreča: umrla mu je 2. januarja 1816 ljubljena mati. Na smrtni postelji je prosila kapelana Prašnikarja, naj ji obljubi, da bo on mesto nje skrbel za Antona, kar je blagi duhovnik tudi storil. Oče je na vsak način hotel imeti sina domov za pomoč pri gospodarstvu. Prašnikar je dosegel, da je ostal Anton na gimnaziji. Kmalu potem se je oče znovič oženil, naslednja leta so sledile zaporedoma slabe letine in tako je dijaku Slomšeku izostala skoraj vsa podpora domače hiše. Kapelan Prašnikar s svojimi bornimi dohodki je bil sedaj njegov dobrotnik. V svojem dnevniku imenuje Slomšek Prašnikarja naravnost svojega v z g o j i t e l j a.

Na celjski gimnaziji je posebno nanj vplival profesor A n t o n Z u p a n č i č, ki mu je vdahnil ljubezen do materinskega jezika. Šesti razred (takrat zadnji) je Slomšek predčasno končal. Mesto koncem šolskega leta 1820 je že 14. septembra 1819 dobil vseskozi odlične rede s premijo za 2. polletje II. razreda »humanistike« (torej šestega razreda takratne gimnazije), a marca 1820 ga zasledimo v Ljubljani, kjer je dobil 20. marca odličen red iz veronauka, 21. marca samo prvi red (Prima) iz matematike, 23. marca iz občne zgodovine odliko, 25. marca odliko iz teoretične filozofije, 27. marca odličen red iz grškega jezikoslovja. Dne 14. avgusta 1820 je pa že datirano spričevalo iz fizike z odličnim redom, izdano v S e n j u, kjer je upal Slomšek v enem letu končati oba tečaja takratne filozofije. Očividno je prišel v Senj drugo polletje I. tečaja filozofije. Ker je pa zvedel, da senjski izpiti v avstrijskih deželah nimajo polne veljave, je v jeseni 1820 odšel v Celovec, kjer je že 30. novembra napravil z odličnim uspehom izpit za drugo poletje iz grškega jezikoslovja, 3. decembra pa zopet z odliko izpit iz veronauka. Na ta način je v šolskem letu 1819/20 dokončal I. tečaj filozofije, 1820/21 pa drugi tečaj zopet v Celovcu z odličnimi redi, le iz fizike in občne zgodovine ima v prvem poletju samo prvi red, v drugem poletju pa iz grškega jezikoslovja.

V jeseni 1821 je stopil v celovško bogoslovnico. Istega leta mu je doma umrl tudi oče, in tako je odpadla še zadnja domača podpora.

S tem je zaključen prvi odsek v Slomšekovem življenju, ki je bil podlaga vsemu njegovemu poznejšemu delovanju. Trije činitelji v tem

odseku njegovega življenja so določili njegov značaj in smer njegovega delovanja: domača hiša, Prašnikar in Zupančič. Domača hiša mu je vcepila globoko vernost, moralno resnobo in ljubezen do reda. Pri Prašnikarju se je navzel vneme za šolo in ljubezni do mladine, pri Zupančiču pa se je naučil ceniti in gojiti svoj materinski jezik.

Ko leta 1821 kot 21 letni mladenič stopi v bogoslovno šolo, je v gotovem oziru po svojih nazorih že zrel mož. Že kot bogoslovec I. leta je začel poučevati svoje tovariše v slovenskem jeziku. Med bogoslovci se je osnovalo nekako društvo za gojitev slovenskega jezika. Ohranilo se je še uvodno Slomšekovo predavanje,[1] kjer nastopa Slomšek kot popolnoma zaveden Slovenec in iskren ljubitelj rodnega jezika, poln žive vere v bodočnost svojega naroda in Slovanov sploh. S poukom svojih tovarišev v slovenščini se je le še bolj izpopolnil v materinščini. Poleg obveznih bogoslovnih predmetov, ki jih je vseskozi z odliko študiral, se je v bogoslovju mnogo pečal s sv. pismom in s cerkvenimi očeti. S tem si je pridobil idejnega gradiva in spretnost v poljudnem izražanju kot bodoči cerkveni govornik. Kot bogoslovec drugoletnik je hodil poslušat na celovški filozofat predavanja o vzgojeslovju ter je tudi iz tega predmeta napravil izpit, kot tretjeletnik je obiskoval tudi predavanja o kmetijstvu. Po končanem tretjem letniku je bil 8. septembra 1824 od novega škofa Zimmermanna posvečen v mašnika. Iz hvaležnosti do svojega dobrotnika Prašnikarja, takrat župnika v Olimju, je imel prvo sveto mašo ob velikanski udeležbi ljudstva v Olimju. Ob takih prilikah so bili običajni ljudski plesi, resnoben Slomšek se je temu uprl in župnik mu je dal prav. Iz neke opazke v Slomšekovem dnevniku je razvidno, da je blagi Prašnikar v Olimju živel v veliki revščini. Osmi dan potem je imel slovesno opravilo v domači župni cerkvi na Ponikvi, vendar, pravi v svojem dnevniku, ni pustil, da bi kdo njemu v čast kot primicijantu pridigoval.

Kot duhovnika-četrtoletnika so mislili 1825 poslati na Dunaj na višje študije, pa je odklonil ta častni poziv, ker mu je ljubše bilo dušno pastirstvo kakor doktorat. O priliki vizitacije na Bizeljskem 16. junija 1826 je škof Zimmermann zopet sprožil vprašanje o nadaljevanju študij na Dunaju. Skromni Slomšek je odgovoril, da bo škofu vselej v vsem pokoren, storiti pa more le to, kar je v njegovih močeh; smatral se je torej za nesposobnega za višje študije. To dejstvo doslej v Slomšekovih življenjepisih ni bilo znano. Zabeležil ga je v svoj dnevnik, a pozneje v svoji skromnosti očividno nikomur ni govoril o tem in je tako celo Kosarju ostalo neznano. Pa je res božja previdnost vodila Slomšeka, da ni sprejel laskave ponudbe, in škofa, da ga ni dalje silil, ker visoke študije na Dunaju bi bile najbrž dale Slomšekovemu delovanju drug pravec; pri svoji nadarjenosti in marljivosti bi bil morda postal učenjak svetovnega slovesa, nikdar pa ne Slovencem to, kar jim

[1] Objavil pisatelj v Časopisu za zg. in narodop. 1922, str. 1 in d.

je sedaj. Ali bi bil na Dunaju izšolani Slomšek kdaj Slovencem spisal knjižico »Blaže in Nežica«?!

Na Bizeljskem je deloval zelo goreče kot pridigar, spovednik in učitelj mladine. Na svojo žalost je opazil med ljudstvom mnogo sirovosti, praznovernosti, nevednosti in raznih pregreh. Zdi se, da je imel slične težave kakor Baraga. Mlačni starejši duhovniki jožefinskega duha so ga imeli za prenapetneža (rigorista), njegove goreče pridige in oblegovanje njegove spovednice, to jih je bodlo v oči. Sicer pa mladi Slomšek nikakor ni bil kak mrki črnoglednež, temveč jako družaben in vesele narave, a vselej v mejah dostojnosti. Kosar kratko pravi, da je bil 1827 prestavljen kot kapelan k Novi cerkvi. Iz njegovega dnevnika je pa razvidno, da je sam prosil za prestavo, in sicer mu je to svetoval njegov vzgojitelj Prašnikar že 4. januarja 1827.

Slomšek se je obrnil v tej zadevi v zasebnem pismu na svojega bivšega spirituala, potem kanonika Gašparja Albrehta. Dne 3. aprila je že dobil odlok, da je z dnem 21. marca prestavljen k Novi cerkvi. »Župnija žaluje, sovražniki se vesele«, je zapisal Slomšek v svoj dnevnik. Odhajajoč iz Bizeljskega, je v Olimju obiskal svojega dobrotnika, med potom je pogledal na svoj dom in proti večeru 3. maja je došel na svoje novo mesto. Tukaj je služboval do leta 1829 z veliko gorečnostjo in zapustil najboljše spomine. Potem so ga poklicali za spirituala v celovško bogoslovnico in je to važno službo vestno opravljal devet let. Z milobo in resnobo je skušal na podlagi pristnih cerkvenih načel vzgojiti dobro duhovščino in iztrebiti ljuljko, ki se je vtepla na njivo Gospodovo od jožefinskih časov sem. Kot spiritual je Slomšek tudi veliko potoval, da se je seznanil z razmerami v drugih škofijah, zlasti z uredbami v raznih bogoslovnih zavodih. Kakor nekdaj kot bogoslovec, je tudi sedaj poučeval bogoslovce v slovenskem jeziku. Njegovih tozadevnih predavanj so hodili poslušat tudi zunanji ljudje, zlasti uradniki, ki so v svoji službi potrebovali slovenski jezik. Slomšek je namreč bil od vlade pooblaščen, da je smel izdajati državno veljavna spričevala o znanju slovenskega jezika.

Leta 1838 je Slomšek postal nadžupnik v Vuzenici in je nastopil novo službo 27. oktobra. Tu je bil zopet v svojem pravem delokrogu, med preprostim ljudstvom. Kakor poprej kot kapelan, se je tudi kot nadžupnik oprijel nedeljske šole. Prav v Vuzenici je nastalo njegovo glasovito vzgojno delo »Blaže in Nežica v nedeljski šoli«, ki je izšlo l. 1842. Leta 1840 je pa izšlo njegovo delo »Mnemosynon slavicum«, ki ga je izdal v spomin svojim bivšim gojencem v bogoslovju. Delo obsega razlago raznih obredov, molitve, pesmi in govore za razne priložnosti. Še kot dekan in nadžupnik je 1844 postal škofijski šolski nadzornik, 1. oktobra i. l. pa stolni kanonik pri Sv. Andražu. V tej službi je ostal le blizu dve leti. Spomladi 1846 je postal Slomšek župnik in opat v Celju. Preden je pa nastopil novo službo, je umrl škof Franc Kutnar in Slomšek mu je še govoril nagrobnico v slovo. Dne 25. aprila

je natihoma prišel v Celje, baš ko so se pripravljali na Markovo procesijo. Vodil je potem sam procesijo in je bil to njegov prvi javni nastop v Celju. Bil je prepričan, da bo v Celju našel tudi svoj grob, a prišlo je drugače.

Ob neki priliki se je nadškof Schwarzenberg mudil pri Sv. Andražu, kjer je slišal Slomšeka pridigovati in je postal pozoren nanj. Že dne 4. maja 1846 je dobil od nadškofa zaupno pismo z dne 28. aprila, v katerem mu naznanja svojo namero, imenovati ga za škofa osirotele lavantinske škofije in mu nujno prigovarja, naj sprejme to častno službo v blagor škofije. Slomšeka je iznenadilo to nepričakovano pismo, pa je odgovoril še isti dan in to stvar popolnoma prepustil volji božji in razsodbi nadškofovi ter sprejel ponudbo pod pogojem, če nadškof ne najde boljšega kandidata. Nadškofu ni zadostovala Slomškekova nekam pogojna izjava, pisal mu je torej 25. maja novo zaupno pismo, v katerem pravi, da je vzel v pretres od Slomšeka iznesene pomisleke, a ni prišel do drugačnega sklepa. Zatorej ga ponovno poziva, naj se vda sklepom božje previdnosti, naj zapusti malo čredo v Celju, pa se posveti veliki čredi cele škofije. Na to je Slomšek še istega dne poslal nadškofu pozitivno privolitev in nadškof mu je že 30. maja naznanil, da bo še isti dan izvršil akt imenovanja; ker mu bo pa uradni odlok imenovanja došel v roke nekoliko pozneje, naj se že po sprejemu tega pisma smatra kot imenovani lavantinski škof. Dne 30. maja je res sledilo imenovanje. Redkokdaj je kako škofovsko imenovanje bilo tako v skladu z občnim pričakovanjem, kakor tokrat. Vse se je radovalo tega imenovanja. Celjani so sijajno spremili svojega opata na kolodvor, ko je odhajal v Solnograd k posvetitvi. V benediktinskem samostanu v Solnogradu se je z duhovnimi vajami pripravljal na posvečenje, dne 2. julija je bil potrjen in dne 5. julija (peto nedeljo po Binkoštih) posvečen za škofa lavantinskega. Soposvetitelja sta bila linški škof Tomaž Ziegler in solnograški pomožni škof Alojz Hoffmann. Bilo je nekam providencijalno naključje, da je bil posvečen baš ta dan, ko so na Moravskem že prej obhajali god sv. Cirila in Metoda in se sedaj tudi pri nas obhaja, saj je Slomšek v ožjem okviru bil za Slovence to, kar sta sveta apostola bila za Slovane sploh. Dne 19. julija, sedmo nedeljo po Binkoštih je bil pri Sv. Andražu slovesno ustoličen.

Bil je takrat v najlepših moških letih, star 46 let, poln plemenitih misli in blagih načrtov. Žal, da si je že 1851 nakopal hudo bolezen in mu je že takrat zdravnik napovedal, da četudi ozdravi, ne bo dolgo živel. Poslej je trpel natihoma, nikomur ni tožil o svojih bolečinah, a na obličju se mu je poznalo, da trpi.

2. Slomškekove osebne vrline.

Slomšek je častno zaključil vrsto lavantinskih škofov, stolujočih nad 600 let pri Sv. Andražu, in otvoril novo vrsto v Mariboru. S takim

škofom, kakor je Slomšek, bi se lahko ponašala vsaka škofija v katoliški cerkvi. Po svojih vrlinah ostane Slomšek vzor ne samo svojim naslednikom na lavantinski stolici, temveč sploh vsakemu dobremu katoliškemu škofu. Časovne razmere so kajpada različne in v marsičem treba drugače delati, kakor je delal Slomšek, vendar osnovne smernice njegovega življenja in delovanja ohranijo veljavo za vse čase. Kot duhovnik in kot škof je smatral Slomšek za svojo vestno dolžnost, v čim obilnejši meri udejstviti in uporabiti naravne zmožnosti in pa milosti, ki jih je dobil po zakramentu sv. reda — v prid ljudstvu, h kateremu ga je poslala božja previdnost.

Prav resno si je prizadeval, po nauku apostola Pavla postati vsem vse. Imel je živo zavest, da je on za škofijo in ne škofija za njega. Vse svoje dušne in telesne moči je posvetil v blagor svoji čredi, nikdar ni svojega delovanja in škofijskih zadev postavljal v službo svojega osebnega kulta. Vsako osebno hvalisanje je odločno odklanjal, češ, to vzame delu ves blagoslov božji. In res, ker Slomšek ni iskal sebe, zato so njegova dela trajne veljave in mu zagotavljajo časten spomin v zgodovini lavantinske škofije in katoliške cerkve. Vnet je bil za vsako dobro, lepo in plemenito stvar, pa vedno pod vidikom Boga in večnosti.

Značilno je zanj, da si je kot škof svojemu krstnemu imenu pridejal še ime svojega župnega in birmskega patrona, velikega škofa sv. Martina. Že v svoji prvi latinski poslanici na duhovščino stavi sv. Martina kot vzor dobrega duhovnika. V sožalnem pismu, ki ga je pisal nadškof Tarnoczy stolnemu kapitolu na poročilo o Slomšekovi smrti, ga imenuje »zvestega, gorečega in neumornega pastirja«.

Krščanstvo je pred vsem religija dejanja, toda pri človeški slabosti le premnogokrat ostanemo pri lepih besedah, dejanje pa izostane ali pa je celo nasprotno besedam. Slomšek si pa vedno prizadeva, da njegove besede postanejo tudi meso, pri njem mnogokrat besede slede dejanju; kar drugim priporoča in naroča, je že sam pri sebi izvršil. V njem se zrcalijo tako imenovane pasivne čednosti: ponižnost in skromnost, pokorščina in potrpežljivost, deviška čistost, milosrčnost in krotkost. Kakor sv. Frančišek Saleški, je bil Slomšek od narave nekoliko naglega in razdražljivega temperamenta, zato je tudi tega svetnika posebno častil in po njegovem zgledu s trdim bojem ugnal svojo naravo in postal vzor milobe in potrpežljivosti.

Še bolj pa se odlikuje Slomšek po svojih dejavnih (aktivnih) čednostih: občudovanja vredna je njegova neumorna delavnost in požrtvovalnost, njegova apostolska gorečnost in vnema v njegovem poklicu. Ako zasledujemo njegove čine in njegove spise, vidimo, da vse njegovo čednostno življenje in mnogostransko delovanje korenini v živi in globoki veri, ki jo je podedoval od svojih dobrih staršev, pa v neomajnem zaupanju v uspeh in vrednost dobre stvari, končni in glavni motiv je pa pri njem ljubezen do Boga in ljudstva. Program njegovega delovanja je bil, širiti božjo čast in prinašati mir ljudem. »To

40. Friderik knez Schwarzenberg,
nadškof solnograški, ki je Slomšeka imenoval
za škofa lavantinskega.

je moja velika naloga, radi katere sem prišel v vašo sredino«, je rekel Slomšek ob svojem nastopu v Mariboru. Ker je bil mož dejanja, pri njem to ni bila le retorična fraza. Brž ko je v jeseni 1859 zasedel mariborsko stolico, je že v prvem postnem času v Mariboru priredil dvojni misijon, v stolnici nemški, v Alojzijevi cerkvi pa slovenski ter je sam pridno pomagal na pridižnici in v spovednici. Tudi na deželi je v mnogih župnijah misijonaril; lahko se reče, da je kot apostolski škof-misijonar s križem v roki prehodil svojo škofijo. Tudi zgodovina šmarnic v lavantinski škofiji daje častno spričevalo Slomškekovi nežni pobožnosti do Matere božje. Prvi majnik, ki ga je učakal v Mariboru, 1860, je vpeljal majniško pobožnost ter je sam imel slovesen uvodni govor in ob koncu meseca sklepčni govor.[1] Prvo leto se je vršila majniška pobožnost v Alojzijevi cerkvi, ker se je mislilo, da ne bo dovolj udeležbe, a Mariboržanom se je ta pobožnost tako prikupila, da se je prihodnje leto že vršila v stolnici in je bila cerkev navadno polna. Ta lepa pobožna navada, ki ima svoj začetek v Slomšeku, še dandanes v Mariboru živi in naj jo Slomškov blagoslov vzdržuje še naprej!

Tudi njegovo izvencerkveno, književno in sploh prosvetno delovanje se je vršilo pod vidikom »večnih idej«; v prozi in v pesmi napeljuje vsakdanje človeške zadeve vedno na Boga in večnost. Kakor nekdaj sv. Frančišek Asiški, opeva Slomšek naravo in človeške razmere v luči svete vere. Kot pesnik se igra z nedolžnimi otroki na trati, pa jim kaže na nebeškega Očeta, ljubko se meni z odraslo mladino in jo opozarja na sovražnike, ki ji prete, kratkočasi predico pri kolovratu, pa jo spominja, da kar »zdaj si bo naprela, bo s seboj v večnost vzela«, nevesto spremlja pred poročni oltar, kmetiča tolaži pri trdem delu na polju, vojaka na bojnem polju, bolnika na bolniški postelji, pa vedno obrača pogled na Boga in večnost. Umstveno in nravno dvigniti skozi stoletja zanemarjeno slovensko ljudstvo, to je oni vzvišeni nagib, ki mu podaje pero v roko, mu polaga besede na jezik in ga osrčuje, češ, za Boga in ljudstvo treba »malo govoriti, mnogo delati, pa vse pretrpeti«. Visoke resnice in plemenite misli je znal Slomšek zliti v kratke jedrnate izreke, ki si jih vsakdo lahko zapomni, zato je Slomšek neprekosljiv učitelj in vzgojitelj slovenskega ljudstva. Demagoškega laskanja in lepotičnega prikrivanja ljudskih slabosti Slomšek ne pozna. On pregreho biča, kjer jo najde, a tako, da ne odbija in ne žali, temveč vzbuja k poboljšanju.

V svoj dušnopastirski dnevnik je zapisoval tudi napake, ki jih je opazil med ljudstvom, tu najdemo nazorne zglede praznovernosti in nevednosti, ogabne slučaje pohotnosti, tožarjenja, preklinjanja, zapravljivosti. Zlasti je njegovo bistro oko opazilo, da je najgrši slo-

[1] V Slomškekovi zapuščini sta še ohranjena oba govora, tudi za nekatere druge majniške dneve so ohranjena premišljevanja, vendar ni razvidno, kje in katero leto jih je imel.

venski narodni greh, vir vsakovrstnih zločinstev in podlosti, nesrečno pijančevanje. Že Tomaž Hren je svoj čas opazil ta grdi madež na našem ljudstvu ter priporočal takratnim pridigarjem, naj se bojujejo zlasti zoper pijančevanje, pa nečistovanje in sirovo bogokletje, ki je navadno v ozki zvezi s prvim.

Po pravici zasluži Slomšek častno ime b u d i t e l j slovenskega naroda.

Neprestane borbe za naš obstanek proti malenkostno-zlobnim nasprotnikom, so besedi »narodni buditelj« podale pomen kakega političnega agitatorja ali celo hujskača, kakor zlasti nasprotno misleči krogi pojmujejo to označbo. Tak »narodni buditelj« Slomšek ni bil, bil pa je »buditelj« v najplemenitejšem pomenu. On je poznaval dušo slovenskega ljudstva kakor menda nihče drug ne. Zato je tudi znal zadeti pravo struno in so njegove besede našle odmev v ljudski duši. Z lastnim zgledom, z živo besedo in s spisi je »budil« ljudstvo iz moralnega in umstvenega mrtvila. Posrečilo se mu je zlasti, v ljudstvu vzbuditi potrebo izobrazbe, veselje do knjige in šole. Slomšek je pa izpodbujal tudi druge, naj pišejo ljudstvu koristne in potrebne spise. Njegovo načelo je bilo: »Vsaka dobra misel je dar božji in se ne sme zakopati.« Kot spiritual in škof si je vzgojil celo vrsto dobrih duhovnikov in pridnih pisateljev, ki so mu pomagali na književnem polju. Časten naziv »buditelja« mu gre zlasti kot ustanovitelju »Drobtinic« in pa M o h o r j e v e d r u ž b e.

Slomšek ostane za vse čase vzor pristnega krščanskega demokratizma, prosvetnega in dušno-pastirskega delovanja med ljudstvom. Temu Slomšekovemu zgledu je pripisovati, da je pri Slovencih tako tesna zveza med duhovščino pa med ljudstvom, dočim v mnogih deželah duhovniki tvorijo nekako kasto, ločeno od prostega ljudstva.

Slomšek je tudi vedno in vedno priporočal svoji duhovščini medsebojno ljubezen in edinost. Dokler bo lavantinska duhovščina čuvala to blago tradicijo svojega očetovskega škofa, ne bo med njo razprtij in nasprotij, ki tako hudo škodujejo ugledu duhovščine v mnogih škofijah.

Njegove odlične osebne vrline so ga usposobile, da je razmeroma v kratkih letih dovršil dela, ki gledajo stoletjem čez rame in mu zagotavljajo v zgodovini trajen in časten spomin. Okvir te knjige presega, da bi govorili o njegovem literarnem in šolskem delovanju, o čemer se je itak že pri nas dokaj pisalo, opomniti je le, da se njegovi literarni proizvodi morajo presojati v okviru takratnih razmer in po namenu, ki ga je zasledoval Slomšek v svojih spisih: ljudstvo intelektualno in moralno dvigati, ne pa morda po literarno-kritičnih šablonah moderne subjektivistične filozofije. Cerkveni zgodovinar se mora pred vsem ozirati, kaj je storil Slomšek velikega na cerkvenem polju kot škof.

Njegova poglavitna dela so: ustanovitev redov za povzdigo verskega življenja med ljudstvom, skrb za dober duhovski naraščaj, ustanovitev bogoslovne šole in vzgojevališča najprej pri Sv. Andražu, potem v Mariboru, priprave za Dijaško semenišče, bratovščina sv. Cirila in Metoda in pa krona vseh njegovih del — premestitev škofijskega sedeža v Maribor.

3. Družba duhovnikov misijonarjev sv. Vincencija Pavljanskega ali lazaristi v Celju.

Orožen, III. — Napotnik dr. M., Obris cerkve, zavoda in delovanja čč. gg. duhovnikov misijonarjev sv. Vincencija Pavljana pri Sv. Jožefu više Celja. Maribor, 1904.

Ustanovitelj te družbe je slavni apostol krščanske ljubezni, sv. Vincencij Pavljanski (rojen 1576, umrl 1660). Imenujejo se tudi lazaristi po nekdaj glavnem zavodu sv. Lazarja v Parizu. Namen od njega ustanovljene družbe je, da zlasti ljudstvo na deželi uči in navaja lepo krščansko živeti. Dunajski škof in kardinal Krištof Anton Migazzi je že l. 1760 poklical lazariste na Dunaj, toda takratni cerkvi in samostanom sovražni duh jih ni trpel, čez pet let so morali zapustiti sploh Avstrijo. Šele v sredini 19. stoletja so prav Slovenci pripomogli, da se je ta družba mogla naseliti v bivših avstrijskih deželah. L. 1843 je učeni in pobožni duhovnik Janez Nepomuk Klajžar,[1] takrat vikar v Ptuju, doma od Sv. Lovrenca v Slov. gor., bil poklican za duhovnega voditelja v Gradcu novoustanovljenega zavoda usmiljenih sester, katerim je ustanovitelj istotako sv. Vincenc Pavljanski. Kot duhovni voditelj se je vglobil v življenje in delovanje tega svetnika in dobil je sam veselje za misijonsko družbo sv. Vincencija. L. 1850 je spremljal dve sestri v Pariz in tam se je še natančneje seznanil z družbo ter še bolj vnel za misijonski poklic. L. 1851 je odšel zopet v Pariz, da bi napravil tam novicijat. Pridružila sta se mu še dva druga blaga slovenska duhovnika, njegov sorojak Jakob Horvat in Anton Žohar, kapelan pri Sv. Ilju v Slov. gor. L. 1852 so se vrnili iz Pariza, toda takratni sekovski škof Rauscher si ni upal sprejeti novih misijonarjev v svojo škofijo. Odbor, ki je pripravljal naselitev lazaristov v avstrijske dežele, se je tedaj obrnil na lavantinskega škofa Antona Martina, ki je z veseljem sprejel ponudbo. Za naselitev misijonarjev je grof Klement Brandis ponudil svojo graščino Freistein pri Spodnji Polskavi, a škof Slomšek se je odločil za sv. Jožefa nad Celjem. Kmalu so se našli velikodušni do-

[1] O tem znamenitem možu gl. knjižico „Zur frommen Erinnerung an den hochwürdigen Herrn Johann Klaischer, Priester aus der Congreg. der Mission des hl. Vincenz v. Paul, gestorben zu St. Joseph bei Cilli den 15. März 1853.

brotniki, ki so pripomogli, da se je pripravilo vsaj najnujnejše. Posebno so si izmed duhovščine prizadevali za naselitev lazaristov Marko Glaser, ki je že prej v Gradcu kot škofov dvorni kapelan zelo podpiral misel, da se na Štajersko pokličejo lazaristi, konjiški nadžupnik Josip Rozman, stolni prošt Mihael Pikl i. dr.

Dne 26. septembra 1852 je škof Slomšek prve misijonarje Klajžarja, Horvata in Žoharja v slovesni procesiji spremil iz celjske opatije v cerkev sv. Jožefa ter jih predstavil vernikom. Začasno so prevzeli cerkev in hišo le v oskrbo. Šele ko je cesar l. 1855 dovolil lazaristom naselitev v avstrijskih deželah, je družba 1. junija 1860 dobila cerkev, hišo, gospodarska poslopja in zemljo okoli hiše v last. Naselitev misijonske družbe sv. Vincencija v Celju je bila sploh prva v celi Avstriji. Škof Slomšek je hotel s prirejanjem misijonov dvigniti versko življenje in zboljšati nravnost ljudstva. Za tako obnovo ni bilo primernejšega sredstva, kakor vpeljava misijonske družbe v škofijo. Prvi misijon, ki ga je nova družba vodila, je bil l. 1853 pri Sv. Lenartu v Lavantinski dolini, naslednji pa še istega leta pri Sv. Benediktu v Slov. gor. Leto za letom so potem v raznih župnijah vodili misijone in duhovne vaje po stanovih, od leta do leta se je množilo število pobožnosti in malo je župnij v škofiji, kjer bi ne bili lazaristi vsaj enkrat vodili kake pobožnosti. Misijonarit hodijo tudi v druge škofije. Do l. 1861 je bilo na leto povprečno po šest misijonov v raznih župnijah in doma duhovnih vaj, ločeno po stanovih, po 15 do 20. Do l. 1874 je bilo na leto po 10 do 14 misijonov, potem do l. 1880 okoli 20, l. 1890 je poskočilo število misijonov na 35. Od tega leta do 1902 je bilo približno 265 misijonov in duhovnih vaj. Svetovna vojna je hudo zmajala versko in nravno življenje, ko je nastal mir in so se nove razmere za silo uredile, so zopet lazaristi zastavili vse moči za versko-moralno obnovo ljudstva.

L. 1897 so se lazaristi naselili tudi pri Sv. Jožefu v Studencih pri Mariboru,[1] toda vsled raznih neugodnih razmer se je ta naselbina l. 1911 zopet opustila.

4. Delni bogoslovni zavod pri Sv. Andražu. Skrb za dobro duhovščino.

Skrb za dober duhovski naraščaj je ena poglavitnih skrbi vsakega škofa. Slomšeku je bila to silno resna in sveta zadeva. Duhovsko semenišče je imenoval punčico svoje škofije in gojence je navadno pozdravljal z besedami: »Vi ste moje veselje.« Močno je pogrešal duhovsko semenišče v svoji bližini pri Sv. Andražu, pa je vsako leto vsaj enkrat obiskal svoje gojence v Celovcu. Po mnogih težavah se je Slomšeku leta 1850 posrečilo, da mu je ministrstvo 16. aprila dovolilo, pre-

[1] Gl. Napotnik, Eröffnung der neuen Missionsanstalt Jesus-Maria-Joseph in Brunndorf bei Marburg am 12. Sept. 1897. Marburg, 1897.

nesti vsaj četrti letnik iz Celovca v Št. Andraž, da so tako bodoči dušni pastirji vsaj zadnje leto svojih študij dokončali pred njegovimi očmi in jih je imel priliko natančneje spoznati. Nastanil jih je v svoji lastni palači, potrebno opremo so dobili deloma iz Celovca, drugo je pomagala nabaviti duhovščina. Ravnatelj in spiritual sta imela istotako hrano in stanovanje v škofiji, profesor pastirne pa na leto 100 goldinarjev plače ali pa prosto stanovanje. Druge predmete so predavali kanoniki in korni vikarji brezplačno. Gojenci so se vedno že naprej veselili na četrto leto svojih študij, ko so mogli iti v bližino svojega dobrega škofa, ki je bil očetovsko mil in je četrtoletnikom dovolil več prostosti, da so se tako navadili na svobodo zunaj zavoda, bil je pa tudi zelo strog proti prestopkom in zahteval točen red, kakor je bil sam zgled reda in točnosti.

Ne samo za časa bogoslovnih študij, tudi pozneje je Slomšek obračal vso skrb na to, da svojo duhovščino vzdrži na umstveni in moralni višini. Zato je od 1847 vsako leto prirejal duhovne vaje, za koroški del navadno pri Sv. Andražu, za štajerski v Rogaški Slatini ali kje drugod, po preselitvi sedeža v Maribor pa v Rogaški Slatini. Poleg bogoslovnih nalog, ki jih je vpeljal na pobudo Slomšekovo že njegov prednik, je uvedel še pastoralne konference, kjer naj bi se pretresala važna vprašanja v dušnem pastirstvu in pa razne potrebe v škofiji. Na teh konferencah naj bi se pripravilo gradivo za škofijsko sinodo, ki jo je mislil Slomšek sklicati, pa ga je smrt prehitela.

Od leta 1856 je zahteval Slomšek od novomašnikov lastnoročno pismeno zagotovilo ali reverz, s katerim se dotičnik obveže pred Bogom in svojo vestjo, da v duhovskem stanu ne bo iskal svoje časti, bogastva in komodnosti, temveč bo s celim srcem iskal le večjo čast božjo in zveličanje duš. Svojim predstojnikom obljubi zvestobo in pokorščino, pri morebitnih ukorih skromnost in ponižnost, v zopernostih vdanost in potrpežljivost, v vsem pa vestno izpolnjevanje dolžnosti.

Nadalje se je s tem reverzom novomašnik obvezal, da bo vsak dan premišljevaje prečital vsaj eno poglavje iz sv. pisma in kak odlomek iz Hoje za Kristusom ali iz kake druge izpodbudne katoliške knjige, da si bo vsak večer izprašal vest, vsak mesec vsaj enkrat opravil sveto spoved in vsako leto opravil tridnevne duhovne vaje. Na obletnico svojega posvečenja bo pismeno poročal svojemu škofu, kako izpolnjuje te obveznosti, dokler bo živel in dokler ga škof ne odveže od tega pismenega poročila. Zaobljubil je tudi s tem zagotovilom, da hoče kot zvesti sin katoliške cerkve živeti in umreti.

5. Dijaško semenišče.

Ko je Slomšek 1846 zasedel škofijsko stolico lavantinsko, je v njegovi škofiji bila v Celju edina gimnazija, iz katere je zlasti štajerski del škofije mogel pričakovati duhovskega naraščaja, od benediktinske

redovne nižje, slabo obiskane gimnazije v Št. Pavlu, slovenski del škofije ni imel nič. On pa je tudi dobro vedel, s kakimi težavami se imajo boriti slovenski dijaki in kako mnogo se jih radi neugodnih razmer in nezadostne vzgoje poizgubi. Zato je že l. 1849 s posebno okrožnico pozval duhovščino, naj podpira pridne dijake celjske gimnazije. Ravno tisto leto je dobila celjska gimnazija še sedmi razred, 1851 pa še osmi, vsled tega se je pomnožilo tudi število dijakov. Na pobudo Slomšekovo se je tedaj ustanovilo nekako dijaško podporno društvo, ki pa ni bilo društvo v pravem pomenu, ker ni imelo pravil in ne odbora. Radovoljne doneske je sprejemalo škofijstvo, podpore sta pa delila celjski opat Matija Vodušek in gimnazijski veroučitelj Ivan Grašič. To so prvi početki poznejšega dijaškega semenišča. Ta način podpiranja se je prvo leto dobro obnesel in dijaki so se pokazali hvaležne. Zato je duhovščina tudi naprej rada pošiljala prostovoljne darove, škof je pa 30. decembra 1850 pozval duhovnike, naj v svojih župnijah poiščejo nadarjene in pridne dečke ter jih pripravijo za latinske šole, ker bi sicer zastonj bilo podporno društvo, zastonj tudi takrat otvorjena duhovščnica pri Sv. Andražu, ako bi ne bilo potrebnega naraščaja.

Slomšek je že takrat imel pred očmi ustanovitev semenišča v smislu naročil tridentinskega zbora, tem bolj, ker so sosedne škofije že imele take zavode, toda lavantinska škofija je bila prerevna, da bi mogla naenkrat zbrati potrebno svoto za ustanovitev semenišča. Zato naj bi ga za takratne razmere nadomeščalo podporno društvo. To društvo ni dajalo samo gmotnih podpor dijakom, temveč skrbelo jim je tudi za dobra in zanesljiva stanovanja. Z novim letom 1852 je podporno društvo najelo za gimnazijce skupno stanovanje v Tappeinerjevi hiši ob mestnem jarku. To je bil nov važen korak k ustanovitvi semenišča. Pod točnim nadzorstvom drugega veroučitelja, Romana Prettnerja se je opazil znaten napredek pri dijakih v učnem in nravnem oziru.

Leta 1852 se je Slomšek odločil, mesto podpornega društva, ki je sproti porabljalo slučajno došle darove, ustanoviti trajen dijaški zavod. Dne 13. avgusta 1852 je razposlal vabilo duhovščini za ustanovitev dijaškega semenišča, ki naj bi se imenovalo »Maksimilijanišče«. »Dobri duhovniki se ne rodijo, ampak se morajo vzgojiti«, pravi dotično povabilo.

Slomšek sam je v štirih letih daroval za zavod 12.619 goldinarjev, stolni kapitol pa 2111 goldinarjev, večje ali manjše svote so darovali tudi drugi duhovniki, in tako se je v štirih letih nabrala svota 20.662 goldinarjev 28 in pol krajcarja.

S šolskim letom 1855/56 se je dotedanji »deški inštitut« spremenil v »Maksimilijanišče«. Dečki so pa v zavodu imeli le stanovanje in večerjo, kosilo so si morali iskati po dobrih hišah celjskih meščanov. Vse to je pa bilo šele zasebno in poskusno podjetje, brez odobrenja svetne oblasti.

Povodom nekega volila Maksimilijanišču je začela vlada l. 1858 popraševati, kaj je s tem zavodom in zakaj še ni potrjen. Tedaj je ordinariat sam pojasnil vladi, da to ni bilo formalno društvo, temveč le prostovoljno nabiranje podpor za revne dijake. Tako imenovani konvikt pa je le poizkus, da se ustanovi pravo semenišče in ima le začasno vodstvo. Vlada pa je zahtevala, naj se tako društvo formalno ustanovi.

Nove razmere in potrebe so nastale, ko je bil 1859 škofijski sedež premeščen v Maribor. Sedaj sta v škofiji bili dve gimnaziji, celjska v »stari« in mariborska v »novi« lavantinski škofiji. Ker so za celjski zavod prispevali tudi koroški duhovniki, ki so sedaj prišli v krško škofijo, je celjsko Maksimilijanišče moralo izplačati krškemu škofu za celovško semenišče 3.753·08 goldinarjev, nasprotno je pa lavantinski škof dobil od sekovskega 9.900 goldinarjev od svote, ki so jo nabrali za graško semenišče slovenski duhovniki v novem delu lavantinske škofije. Ob enem so prestopili v mariborsko škofijo takratni štirje slovenski gojenci graškega semenišča in jih je lavantinsko škofijstvo sprejelo v popolno oskrbo. Stanovanje so jim odkazali v škofijski hiši na oglu sedanje Slovenske in Gledališke ulice, hrano pa so dobivali iz škofove kuhinje.

Ker pa obresti od glavnice, ki jo je odstopil Gradec, niti od daleč niso zadostovale za vzdrževanje gojencev, ki jih je z ozirom na obseg novega dela škofije bilo treba sprejeti v večjem številu, zato se je škof Slomšek zopet obrnil na duhovščino 21. avgusta 1861 za prispevke za ustanovitev dijaškega semenišča v novem delu škofije. V dotični okrožnici opozarja Slomšek na veliko pomanjkanje duhovnikov v takrat povečani škofiji. Dvajset mest je bilo nezasedenih, tisto leto je odmrlo že 10 duhovnikov, več se jih je odpravljalo v pokoj radi starosti in onemoglosti, bogoslovcev pa je imela škofija samo 38 mesto 62.

Požrtvovalni duhovniki nove lavantinske škofije so podpisali 8671 goldinarjev, škof sam pa je dodal 2000 goldinarjev in 1861 kupil hišo za nov zavod na Glavnem trgu. Kakor se je celjski zavod imenoval po celjskem mučeniku Maksimilijanišče, tako so semenišču novega dela škofije dali ime »Viktorinišče« po ptujskem škofu-mučeniku in pisatelju Viktorinu.

Ker je vlada zahtevala formalno ustanovitev društva, oziroma semenišča in je položaj Viktorinišča bil nesiguren, se je škofijstvo odločilo, ustanoviti pravo semenišče pod imenom »Maximilianum-Victorinum« ter je Slomšek sam sestavil osnutek za ustanovo in dne 12. decembra 1861 predložil načrt vladi v odobrenje. A namestništvo je zahtevalo, naj se ločijo glavnice Maksimilijanišča in Viktorinišča ter naj se njih postanek in razvitek bolj natančno pojasni. Preden se je to moglo zgoditi, je umrl škof Slomšek, ki se po vsem tem lahko imenuje ustanovitelj dijaškega semenišča.

6. Bratovščina sv. Cirila in Metoda.

Vsak škof, ki dobro vodi svojo škofijo, deluje posredno tudi v prospeh celokupne katoliške cerkve. Toda Slomšek je tudi naravnost v prid vesoljne cerkve ustanovil važno napravo, in to je bratovščina sv. Cirila in Metoda za zbližanje iztočne in zapadne cerkve. Dandanes moramo naravnost občudovati dalekovidnost in pogumnost velikega škofa, ki si je upal — v dobi mrkega absolutizma — ustanoviti tako bratovščino. Leta 1851 so bile meseca junija napovedane duhovne vaje v Brežicah v ondotnem frančiškanskem samostanu. Duhovnih vaj se je hotel Slomšek osebno udeležiti in tam zbrani duhovščini razložiti svojo namero, »vsaditi v predragi vrt naše matere katoliške cerkve žlahtno drevo bratovščine sv. Cirila in Metoda«, toda med tem je smrtnonevarno zbolel,[1] pa je poslal zbranim duhovnikom le pismo o tej zadevi.

Prisrčno pismo na smrt bolnega škofa je napravilo globok vtis. Izmed navzočih 60 duhovnikov jih je takoj pristopilo 50. »Veselo in enih misli je bilo povabljenje sprejeto«, je poročal Slomšek naslednje leto. Leta 1852 jo je potrdil tudi Rim. Razširila se je ne le po lavantinski škofiji, marveč tudi v čeških škofijah, med Slovaki, v Galiciji, celo na Ogrskem in v nemških deželah. Pristopilo je tudi več škofov. Svoj sedež je imela pri Sv. Jožefu nad Celjem. L. 1860 je štela že 34.260 udov.

Z evangeljsko preprostostjo pa z bistrim očesom, brez učenjaškega aparata, je Slomšek spoznal dalekosežnost svoje zamisli ter Slovanom s prstom pokazal na njih providencijalno nalogo: delovati za zbližanje med Iztokom in Zapadom v duhu krščanske ljubezni. Ta misel se je baš takrat na novo obudila. L. 1848 je Pij IX. z okrožnico »In suprema« povabil iztočne kristjane k vesoljni cerkveni edinosti; v Parizu, Bruselju, v Rimu so se snovale posebne družbe v to svrho, a so kmalu zopet zaspale. Slomšek pa po svoji bratovščini sveti preko mej svoje škofije in svojega časa še v današnje dni. Njegova bratovščina se je na Češkem leta 1891 preosnovala v »Apostolstvo sv. Cirila in Metoda«, slično tudi v ljubljanski škofiji in drugod, deluje pa za isti smoter, radi katerega jo je Slomšek ustanovil. Krasno uspeli kongresi na Velehradu so lep sad one ideje, ki jo je zasejal Slomšek. Izvrševal je torej res apostolsko poslanstvo za vesoljno cerkev.[2]

7. Premestitev škofijskega sedeža.

Kakor je bilo že omenjeno, je po dolgotrajnih pogajanjih in brezuspešnih poskusih cesar leta 1832 »enkrat za vselej« odločil, da se tozadevne obravnave prekinejo in sedež škofije ostane pri Sv. Andražu.

---

[1] Škof je ležal bolan v Celju, kjer ga je zdravil dr. Štefan Kočevar.

[2] Gl. o tem knjižico: A. M. Slomšek o sv. Cirilu in Metodu. Ob 1025 letnici Metodove smrti 1885—1910) izdalo Apostolstvo sv. Cirila in Metoda. Ljubljana 1910.

41. Maksimilijan Jožef Tarnoczy,
kardinal in nadškof solnograški 1851—1876.

Naslednja leta tudi nihče ni mislil na to. Le Slomšek je imel pogum, to vprašanje zopet sprožiti ter ga z veliko energijo, vkljub vsem težavam in oviram, izpeljati. Da gre res v tej zadevi glavna zasluga Slomšeku, potrjuje nadškof Tarnoczy v svojem pismu na vlado dne 21. julija 1853, kjer pravi med drugim: »Poteźkoče v tej zadevi so take, da za srečno rešitev zahtevajo res popolno soglasje in največjo požrtvovalnost od strani lavantinskega škofa. Ali ravno ta temeljni pogoj, radi katerega so se deloma izjalovili prejšnji poskusi, je sedaj v razveseljivi meri tu. Knezoškof Anton Martin Slomšek mi je dal ne le popolno pritrditev, temveč izrazil tudi nujno željo, da se tej kričeči potrebi enkrat odpomore.«

Da je došlo do selitve škofijskega sedeža iz Sv. Andraža v Maribor, temu je znatno pripomogel tudi takratni solnograški nadškof Maksimilijan Jožef pl. Tarnoczy. Ne samo, da ni bil nasproten premestitvi, temveč je zadevo sam krepko podpiral tako pri dunajski vladi kakor v Rimu, kjer je l. 1857 osebno posredoval in tako dolgo pritiskal, dokler mu niso dali uradnega zagotovila, da se bo stvar ugodno rešila. On sam je zavračal ugovore, ki jih je sekovska škofija imela proti temu, da bi se slovenski del izločil iz njenega področja. Vredno je, da tudi temu možu posvetimo nekaj besed v naši zgodovini.

Rojen je bil Tarnoczy v Schwazu na Tirolskem 24. oktobra 1806. Njegov oče je bil višji uradnik v Inomostu. Leta 1828 je dokončal bogoslovne študije v Solnogradu, še tisto jesen je kot dijakon prišel na Dunaj v Avguštinej na višje študije ter je leta 1832 postal doktor bogoslovja. Takoj na to je postal profesor dogmatike v Solnogradu. Leta 1842 je postal konzistorijalni svetnik, z novim letom 1844 pa stolni kanonik v Solnogradu, pa je tudi še kot kanonik naprej opravljal profesuro, ob enem je postal ravnatelj bogoslovnih študij. Ko je 1850 takratni kardinal in knezonadškof Schwarzenberg odšel v Prago, je stolni kapitol solnograški dne 24. oktobra i. l. izvolil za nadškofa Maksimilijana Jožefa pl. Tarnoczy-a. Pri njegovi posvetitvi po kardinalu Schwarzenbergu dne 1. junija 1851 je bil soposvetitelj tudi naš Slomšek.

Dne 22. decembra 1873 je postal kardinal. Dne 24. oktobra 1875 je praznoval 25 letnico svojega škofovanja. Nekoliko dni pozneje ga je zadela kap in po daljšem hiranju je umrl dne 4. aprila 1876. Slavnostni pogrebni govor je imel po njem lavantinski škof Jakob Maksimilijan Stepišnik.

Tarnoczy je bil mož široke izobrazbe, finega takta, umerjen in previden v svojem govorjenju in dejanju, dobrosrčen in ljudomil.[1] Njegovi predniki so bili najbrž slovaškega pokolenja. Njegov čut pra-

[1] Salzburger Kirchenblatt Nr. 14, 6. aprila in Nr. 15, 13. aprila 1876.

vičnosti je pripoznal opravičenost slovenskih teženj po lastni škofiji. Med vsemi solnograškimi nadškofi ima pač Tarnoczy najlepše zasluge za Slovence. »Imeni Tarnoczy in Slomšek ostaneta pri nas in naših potomcih neumrljivi«, je pisal 12. februarja 1858 mariborski župan v zahvalnem pismu na Slomšeka.

Zdi se, da je vprašanje nove razmejitve škofij in premestitve škofijskega sedeža iz Št. Andraža na Štajersko stopilo v ospredje kmalu po nastopu Slomšekovem. Leto 1848 je razgibalo tudi Slovence takratnega mariborskega okrožja; duhovniki in verniki so že takrat poslali prošnjo na lavantinskega škofa in na nadškofa v Solnogradu, naj bi se zopet začele obravnave in končno uredila razmejitev škofij na Spodnjem Štajerskem. Nihče ni bolj jasno spoznaval upravičenosti te prošnje, kakor Slomšek, toda v takratnih političnih homatijah, leta 1848 in 1849, ni bilo mogoče v tej zadevi doseči kaj pozitivnega. Vendar stvar ni več zaspala; Slomšek sam je imel s Solnogradom potrebne predrazgovore in je vse pripravil, da se vprašanje resno vzame v pretres, čim se poležejo politični nemiri in nastopi za to ugoden čas. Pa tudi duhovniki in verniki niso več pustili izpred oči te zadeve. Dne 8. maja 1850 piše Slomšeku iz Maribora neki Ritschl, da je občna želja štajerskih Slovencev levo in desno od Drave v sekovski škofiji, da bi tudi oni dobili Slomšeka za svojega škofa ter ga imeli v svoji sredini; če bi se to enkrat izpolnilo, bi prineslo v obilni meri blagoslov in srečo štajerskim Slovencem.[1]

Dne 21. julija 1853 je nadškof v izborno sestavljeni predstavki predložil graški namestniji, naj se začno obravnave zastran nove razmejitve škofij. V spomenici je prav nazorno opisan takratni nenaravni položaj lavantinske škofije. Odkar se je škofija leta 1786 povečala, se je pomnožilo pač delo, niso se pa pomnožile delovne moči. Škofova dotacija je bila do leta 1834 prava krparija, škofija ni imela do 1809 nobene gimnazije, ne bogoslovnega učilišča; pomagati si je morala z duhovniki in kandidati iz vseh mogočih dežel. Šele od 1850—1851 ima po požrtvovalnosti škofa in stolnega kapitola nekako podružno semenišče za četrtoletnike. Škofijski sedež je ob skrajni meji, kamor ne gre nobena železnica. Škofija ima le tri nemške in 17 slovenskih dekanij. Nemške duhovnike morejo rabiti le v treh nemških dekanijah. Potem pa različnost dežele! Dasi so že skoraj 70 let skupaj Korošci in Štajerci, pa vendar štajerski duhovniki smatrajo kot pregnanstvo, če jih prestavijo na Koroško, nasprotno se koroški duhovniki na Štajerskem čutijo kot tujci, nemški duhovniki pa sploh nimajo možnosti, da bi prišli v lepše dele škofije na Štajerskem.

Preden se je vlada odločila, je bilo treba dati brez števila pojasnil in zagotovil, zlasti glede gmotnih stroškov preselitve vlada ni hotela prevzeti nobene obveznosti. Slomšeku je ta zadeva povzročala ne-

[1] Pismo v prezidijalnem škof. arhivu v Mariboru.

popisne skrbi in žrtve. Bolestno je večkrat vzdihnil: »Za mojo osebo je ta selitev le žrtev. Jaz ne bom nič dobrega doživel, morda moji nasledniki, mene čakajo le trudi in skrbi.« Tri glavne potežkoče je omenil že nadškof v svoji predstavki, in te so bile: a) v mariborskem okrožju ni bilo mesta, ki bi imelo primerne prostore za škofijski sedež; b) skoraj vsa posestva lavantinske škofije so bila na Koroškem; c) novozaokrožena škofija bo brezpogojno potrebovala lastno bogoslovno semenišče in šolo, kar bo seveda veliko stalo. Pa še druge težave so se kopičile druga za drugo; trebalo je takega značaja, kakor je bil Slomšek, da mu duh ni klonil. Celo v stolnem kapitolu so starejši kanoniki bili nasprotni selitvi, kakor je razvidno iz pisma ljubljanskega škofa Wolfa Slomšeku z dne 16. marca 1858. Vendar je našel tudi pomoč za to veliko podjetje. Zlasti sta mu pomagala takratni mestni župan mariborski Otmar Reiser in Marko Glaser, župnik pri Sv. Petru pri Mariboru. Mestna občina je za nakup in popravo škofovske rezidence darovala 20.000 goldinarjev, meščani so še privatno zložili 11.000 goldinarjev, duhovščina v novem delu škofije 10.000 goldinarjev. Tudi okrožni in okrajni glavar sta nabrala nad 20.000 goldinarjev. Prva potežkoča, kam se naj prestavi škofijski sedež, je bila s tem rešena. Za škofovo rezidenco so kupili enonadstropno hišo grofov Jugny ter pozidali še drugo nadstropje in dvonadstropno krilo na dvorišču s hišno kapelo brezmadežne Matere božje.

Dne 27. junija 1854 je vlada odgovorila na predstavko nadškofovo, da se lahko začno pogajanja, 26. oktobra 1856 je cesar načeloma sprejel nadškofov predlog glede škofijske razmejitve na Koroškem in Štajerskem. Dne 16. in 20. maja 1857 je sledila potrditev premestitve škofijskega sedeža in nove razmejitve škofij tudi v Rimu. Vendar stvar ni šla naprej.

Papeški odlok sam še ni zadostoval, temveč v takih slučajih mora Rim določiti tudi izvršitelja papeškega odloka. Za izvršitelja je bil določen dunajski nuncij, ta je pa v to svrho pooblastil solnograškega nadškofa in to je bilo najboljše, ker nadškof Tarnoczy se je res odločno zavzemal za končno ureditev te nelahke zadeve.

Premagati je bilo še eno oviro, ob kateri bi se bila pogajanja malone razbila. Slomšek je stal na stališču, da se naj priključijo lavantinski škofiji vsi štajerski Slovenci, tudi oni v graškem okrožju, sekovski škof in vlada pa sta stala na stališču, naj bo politična meja med mariborskim in graškim okrožjem tudi bodoča meja med lavantinsko in sekovsko škofijo. Ko je Slomšek videl, da je v nevarnosti sploh cela razmejitev, se je s težkim srcem odločil, priznati — za sedaj (pro interim) — politično mejo tudi za škofijsko mejo, da bi rešil vsaj to, kar se je rešiti dalo. V pismu 14. januarja 1859 piše nadškof Tarnoczy Slomšeku za god; hvali njegovo gorečnost in delavnost, potem pa preide na razmejitev škofij in pravi, da je Slomšek storil veliko uslugo njemu (nadškofu) in stvari škofijske razmejitve,

ko je »za sedaj« sprejel imenovano razmejitev. Nadškof se je bal, da bo Slomšekov sicer primernejši predlog zadel pri vladi na hud odpor. Bil je tudi v nemajhni zadregi, ker je moral predložiti dunajskemu nunciju solnograški dogovor, pa ni vedel kako, ker v bistveni točki ni bilo soglasja med lavantinskim in sekovskim škofom. Sedaj je padla tudi ta ovira in nadškof mu je takoj poslal v podpis že redigirano latinsko pogodbo.

Tudi graški škof Attems piše Slomšeku 24. januarja 1859, da se mu je odvalil težek kamen od srca, ko je Slomšek pristal na to, da bodi politična meja med okrožji tudi škofijska meja.

Slomšekova zahteva je bila popolnoma opravičena ter so jo podpirali tudi duhovniki in ljudstvo obmejnih krajev.

Zanimiva je spomenica, ki jo je v zadevi razmejitve poslal na lavantinsko škofijstvo Ignac Kukenšinik (Kokošinek?), župnik v Gomilici. Spomenica poudarja, da je šele vsled nove politične razdelitve leta 1849 prišlo več slovenskih krajev v graško okrožje. Po razmejitvenem načrtu leta 1804 bi bil lavantinski škofiji prideljen celi št. florjanski okoliš, ker je takrat mariborsko okrožje segalo daleč na Srednje Štajersko. Po tem načrtu bi bilo 33 večinoma nemških župnij prišlo pod lavantinsko škofijo.

Po novi politični razdelitvi bi pa prišlo pod sekovsko škofijo 12 župnij, ki potrebujejo slovenske duhovnike, okoli 30.000 Slovencev bi bilo obsojenih, da izgube svoj materinski jezik, ker sekovska škofija po razdelitvi ne bo imela več dovolj slovenskih duhovnikov, pač pa vsak lavantinski duhovnik zna nemški in bo lahko ustregel tistim Nemcem, ki pridejo pod lavantinsko škofijo. Razdelitev po politični meji je v kričečem nasprotju z osnovnim načelom, po katerem se je sploh sprožilo to vprašanje. Po tem načelu naj bi Slovenci na Štajerskem dobili svojo škofijo in Nemci svojo.

K lavantinski škofiji naj bi se torej (po tej spomenici) priklopile naslednje župnije graškega okrožja: Apače, Marija Snežna, Špilje, Gomilica, Lučane, Sv. Duh na Ostrem vrhu, Kapla, Arvež, Travnik (Wies), Ivnica, Sv. Lovrenc na Radlju, Sv. Ožbald pri Ivnici, v vsem 11 župnij. O narodnostnih razmerah v teh župnijah poroča Kukenšinik v svoji spomenici sledeče: Gomilica je še pred nekaterimi desetletji bila skoraj popolnoma slovenska; še leta 1858 so bile štiri vasi čisto slovenske, med njimi Gomilica sama. Lučanska župnija je imela takrat 4512 duš; le v trgu Lučanah in v dveh malih občinah se je deloma govorilo nemški, vsi ostali župljani, najmanj štiri petine, so govorili izključno slovenski. Pa tudi rojeni Nemci, ki so se semkaj priselili, so se kot trgovci in krčmarji v občevanju s Slovenci morali posluževati slovenskega jezika. V cerkvi je bila rana služba božja nemška, pozna pa slovenska, dasi bi po pravici morala biti obojna slovenska. Krivično je bilo tudi, da se je krščanski nauk v cerkvi razlagal le nemški in se ga

ogromna večina župljanov ni mogla udeleževati, enako je tudi v šoli otroke poučeval trd nemški učitelj in šola je bila takrat cerkvena.

Ta kričeča dejstva, ki jih navaja dotična spomenica o lučanski župniji, so glasna priča, da v sekovski škofiji v obmejnih župnijah ni bila glavna reč — božje kraljestvo, marveč — ponemčevanje. »Ni čuda«, končuje spomenica, »da se take župnije morajo sčasoma ponemčiti.« Slično piše arveški župnik Kurnik Marku Glaserju 19. marca 1858, da je »nemogoče, da bi kdaj nemški duhovniki mogli delovati v Lučanah«.

Pri Sv. Duhu in na Kapli so bili takrat izključno sami Slovenci, in je tudi služba božja bila slovenska. V arveški župniji sicer takrat ni bilo več čisto slovenske občine (nekdaj je bila cela župnija slovenska), vendar je bila najmanj ena tretjina spovedencev slovenskih in je bil slovenski dušni pastir neobhodno potreben. Vsako nedeljo se je čital evangelij tudi v slovenskem jeziku in v postnem času je bil krščanski nauk tudi slovenski, ker je služinčad v župniji bila izključno slovenska, vrhu tega je arveška cerkev bila romarska cerkev, in so Slovenci prihajali tja v velikih množinah, in je ob takih prilikah bila vedno tudi slovenska pridiga.

Slično je v Travniku in Ivnici bilo silno veliko slovenskih delavcev, dninarjev in poslov, ter so ondotni nemški dušni pastirji vedno morali klicati na pomoč slovenske duhovnike; pri ivniški podružnici sv. Antona na Radlju je bila celo slovenska služba božja. Lokaliji Sv. Lovrenc in Sv. Ožbald sta bili sicer že deloma ponemčeni, a podlaga (der Grundton) je bila še vedno slovenska in so tu delovali vedno le slovenski dušni pastirji.

Špiljski župljani so sami poslali prošnjo na jareninskega dekana, naj se Špilje priklopi lavantinski škofiji in utemeljujejo prošnjo s tem, da so Slovenci. Enako so prosile za priključitev občine radgonske okolice, Potrna, Žetinci, Dedonjci, Zenkovci in Gorica; v teh vaseh je bilo takrat 1500 ljudi, in sicer samih Slovencev.

Imenovani gomilski župnik je postavil načelo: kjer je v obmejnih župnijah potrebno slovensko pastirovanje, tiste župnije naj se priklopijo lavantinski škofiji, ki bo edina sposobna skrbeti za slovenske župljane. A žalibog, pravica se je morala umakniti sili.

Sekovski škof je pisal Slomšeku 6. februarja in 28. decembra 1858, da nikakor ne odstopi od politične meje obeh okrožij kot škofijske meje. Stvarnega razloga ni mogel drugega navesti, kakor politično mejo in pa, ker vlada tako hoče. Od leta 1786 se je lavantinska škofija raztezala čez del koroške in štajerske dežele, pa to ni motilo ne cerkvene ne državne uprave, sedaj pa vidijo naenkrat potežkočo, če bi lavantinska škofija segla nekoliko v drugo okrožje iste kronovine. Skozi stoletja je vlada trpela, da je tujedržavni patrijarh vladal nad avstrijsko-slovenskimi deželami, na meji med avstrijsko in nemško državo je še celo do državnega poloma oblast breslavskega škofa

segala na avstrijsko ozemlje, le tukaj, kjer je šlo za koristi Slovencev, so meje političnega okrožja tvorile naenkrat kitajski zid. Prvotno so hoteli celo Sv. Ano v Slovenskih goricah potegniti v sekovsko škofijo, ker je 249 hišnih številk te župnije spadalo pod graško okrožje, dočim jih je v mariborsko spadalo 309. Končno je vendar tukaj pamet zmagala, pač pa je čisto slovenska Marija Snežna prišla 1859 pod sekovsko škofijo. Šele na trikratno prošnjo župljanov je 1. junija 1870 prišla ta župnija pod lavantinsko škofijo ter jo je škof Stepišnik še istega leta obiskal. Sicer se je tisti »interim«, ki ga je stavil Slomšek, zaletil, sekovska škofija je izvrševala v jezikovno mešanih obmejnih župnijah brezobzirno germanizacijo, šele nova državna razmejitev je nekoliko popravila, kar se 1859 ni dalo izvesti, a še pri tej priliki je radi angleške in italijanske pristranosti bila raztrgana župnija Sv. Duha, katero je jožefinski čas ustvaril kot potrebno in naravno enoto, ter je župnija bila celo slovenska.

Ko je tedaj bilo vse urejeno, je dne 4. oktobra 1858 Slomšek zadnjokrat zbral krog sebe k pastoralni konferenci duhovščino koroškega dela škofije. Slovo je bilo pretresljivo. Ko je škof vprašal zbrane duhovnike, kako naj se porabijo doneski, ki so jih podpisali za semenišče koroški duhovniki, kateri sedaj izstopijo iz lavantinske škofije, so vsi enoglasno izjavili, da prepuste te zneske v poljubno uporabo njemu v spomin in zahvalo. Ginjen se je Slomšek zahvalil za ta izraz vdanosti in zvestobe, toda v svojem velikodušju je izjavil, da darila ne more sprejeti, ker tudi krška škofija potrebuje semenišče. Nič niso izdale vse prošnje, naj vendar obdrži te zneske, nesebični Slomšek je dal natančno izločiti koroške zneske in jih je izročil krškemu škofijstvu. Končno je opomnil duhovnike, naj bodo vdani novemu svojemu nadpastirju, kakor so bili doslej njemu, in je sklenil z besedami: »Mene pozabite, a mojih naukov ne pozabite«, kar je napravilo na vse nepopisen vtis. Molče in s solzami v očeh so se razšli. Bil je res tragičen moment v tem slovesu. Štajerski Slovenci so bili s preselitvijo škofijskega sedeža rešeni, koroški Slovenci pa prepuščeni na milost in nemilost nemške škofije. Nadškof Tarnoczy je sicer izjavil, da bo zanaprej lahko mirno za sekovsko škofijo imenoval Nemce za škofe, in bo treba iskati slovenščine zmožnega škofa le za lavantinsko in krško stolico, toda to so ostale besede. Krške škofe je imenoval dvakrat zaporedoma cesar, tretjokrat pa nadškof, a nikdar se ni oziralo na to, da bi škof tudi znal slovenski. Uprava škofije je bila trdo nemška. Že leta 1859 je bil odločen plebiscit, ki je tako nesrečno izpadel za Slovence leta 1920!

Dne 22. oktobra 1858 so se zbrali škofje krški, lavantinski in sekovski pri nadškofu v Solnogradu ter v posebnem, šest paragrafov obsegajočem solnograškem dogovoru (Conventio Salisburgensis) natančneje določili čas in način izvršitve papeških odlokov. V § 1. je določen čas: 1. junija 1859 preide koroški del dosedanje lavantinske

škofije pod oblast krškega škofa, 1. septembra i. l. pa pridejo do sedaj sekovske dekanije mariborskega okrožja pod oblast lavantinskega škofa. V § 2. se določa meja med sekovsko in lavantinsko škofijo ter priznava, da je sprejeta meja po političnem okrožju nezadostna in lezačasna ter je stvar obeh škofov, da popravita župno zvezo ondotnih prebivalcev, kjer bo potrebno. Dejanski Gradec o tem nikdar ni hotel nič slišati; edina izjema je bila Marija Snežna. Ostali paragrafi določajo, da se smejo duhovniki v teku šestih let povrniti v svojo staro škofijo, nadalje patronatske razmere in pa zadeve deških semenišč. Zadnji, 6. §, se peča z novim bogoslovnim semeniščem, ki se je imelo otvoriti v Mariboru ter sta celovško in graško bogoslovno semenišče morali odstopiti razmerno množino premičnin. V celovškem semenišču je bilo 50 lavantinskih bogoslovcev, od teh se je računila le ena tretjina na štajerski del, torej je celovško semenišče odstopilo razne oprave le za te, od tega se je zopet odtegnilo tisto, kar se je že leta 1850 odpravilo k Sv. Andražu za četrtoletnike. Prevozne stroške pa je moral prevzeti lavantinski škof.

Dne 23. junija 1859 sta lavantinski in krški škof sklenila še poseben dogovor glede Gospe Svete in mariborske mestne župnije. Gospo Sveto, ki je bila vtelešena lavantinski škofiji, je prevzel z vsemi pravicami krški škof, lavantinski pa mariborsko z njenimi nekdaj podružnimi župnijami, ki je bila od 1506 vtelovljena krški škofiji, vendar ni bila zdaj vtelovljena lavantinski škofiji, pač pa je vsakokratni stolno-mestni župnik ob enem član stolnega kapitola.

Spomladi 1859 se je začela selitev iz Št. Andraža v Maribor, deloma po suhem, deloma na splavih po Dravi od Labuda. Vse selitvene stroške je prevzel Slomšek sam. Na predvečer praznika Vnebohoda Gospodovega, dne 31. maja 1859, se je v stolnici pri Sv. Andražu slovesno zaključil kor. Bil je za zgodovino lavantinske škofije velik in pomenljiv trenutek, ko je v prostorih staročastite katedrale izzvenel zadnji Amen kornih molitev — po več ko 600 letih. Danes in nikdar več! — je veljalo tudi tu.

Začetkom junija 1859 so pri Sv. Andražu že zaključili šolsko leto za četrti letnik. Takratni ravnatelj, kanonik Mihael Pikl, se je takoj preselil v Maribor, da je mogel nadzorovati delo v bodoči bogoslovnici. Spiritual Franc Kosar pa je šel na poučno potovanje ter si je ogledal semenišča v Briksenu, v Inomostu, v Monakovem, v Solnogradu, v Lincu in na Dunaju, da bi se čim bolje uredilo novo mariborsko semenišče.

Za zgodovino lavantinske škofije se začenja čisto novo razdobje, v gotovem pomenu je to nova škofija. V pravnem pomenu je kajpada škofija ostala ista, kar izrecno poudarja papeški odlok in določa, naj škofija ohrani staro ime in dosedanjega svojega patrona, apostola Andreja. Tudi Solnogradu so bile priznane stare pravice nad škofijo, ne le metropolitanske, temveč tudi pravica imenovanja, potrjevanja in posvečevanja lavantinskih škofov.

Novo dobo lavantinske škofije je oznanjalo slovesno zvonjenje po celi škofiji od 6. do 7. ure na predvečer angelske nedelje dne 3. septembra. Škof Slomšek se je poslovil od Št. Andraža na veliko Gospojnico in naslednji dan odšel proti Mariboru, kamor je dospel natihoma 19. avgusta. Dne 4. septembra je slovesno vzel v posest svojo novo stolnico sv. Janeza Krstnika. Prejšnjo nedeljo se je v sekovskem delu prebralo zadnje pastirsko pismo sekovskega škofa, ki se je s tem poslovil od svojih slovenskih vernikov ter jim priporočil vdanost in pokorščino napram novemu nadpastirju. Nepopisno je bilo veselje nad prihodom novega škofa, povsod znanega in priljubljenega Slomšeka.

Na predvečer velepomenljivega dneva, dne 3. septembra, je stolni kapitol s škofom opravil prve slovesne večernice v novi, lepo obnovljeni starodavni stolnici. Drugo jutro ob pol osmi uri je škof v Alojzijevi cerkvi prisostvoval tihi sv. maši in je po maši blagoslovil novo, od gimnazijskega ravnateljstva in drugih dobrotnikov (tudi Slomšek je dal 100 goldinarjev) nabavljeno novo sliko sv. Alojzija za veliki oltar. Naslikal jo je graški umetnik Josip Tunner.

Potem se je pomikala nepregledna procesija po Glavnem trgu, po Gosposki in svoječasni Šolski ulici proti stolnici. Ko je v stolnici škof zavzel svoj prestol, mu je takratni dekanijski upravitelj Jožef Kostanjevec v latinskem nagovoru v imenu duhovščine izrazil spoštovanje, vdanost in pokorščino, na kar je škof odvrnil z izbranim odgovorom, sestoječim ponajveč iz bibličnih sentenc, na to je stopil Slomšek na pridižnico in imel na vernike prekrasen govor.

S slovesno pontifikalno mašo in zahvalno pesmijo se je zaključila ta velepomembna svečanost, ki je v sedemstoletni zgodovini lavantinske škofije nedvomno najveličastnejši prizor. Primerjati se ji more le slovesna posvetitev prvega lavantinskega škofa leta 1228, a po dalekosežnosti in pomembnosti jo presega slovesno zavzetje novega sedeža leta 1859. Sedaj se je vsaj deloma izpolnilo, kar bi se imelo izpolniti že pred 1000 leti, da so iztočni Slovenci dobili svojo škofijo. Pomenljivo je, da so se ob premestitvi škofijskega sedeža v Maribor zavedali velike historične tradicije naših krajev. Škofu so napravili nov prestol v gotskem slogu, levo in desno sta bila kipa sv. Maksimilijana in sv. Viktorina. Slomšek je sam svoj latinski nagovor na duhovščino začel s spominom na sv. Maksimilijana. Kar je sila davnih časov razdrla, je vsaj deloma sedaj vstalo. Velepomembnost in dalekosežnost tega dogodka je tudi Slomšek z markantnimi stavki v svoji pridigi poudaril. Pozdravlja novi del škofije, kateremu so izpolnjene dolgoletne želje; v njegovi sredi je sedaj postavljen škofov sedež. Iz tega vzvišenega sedeža se bo odslej razlegal glas nadpastirjev, iz tega častitega kraja bodo odslej škofje lavantinski s svojo pastirsko palico pasli čredo Gospodovo. »Kdo more pojmiti pomembnost tega lepega dneva? Kdo more razumeti dalekosežnost tega, za našo domovino tako veselega dogodka?«

42. Pročelje Alojzijeve cerkve v Mariboru.

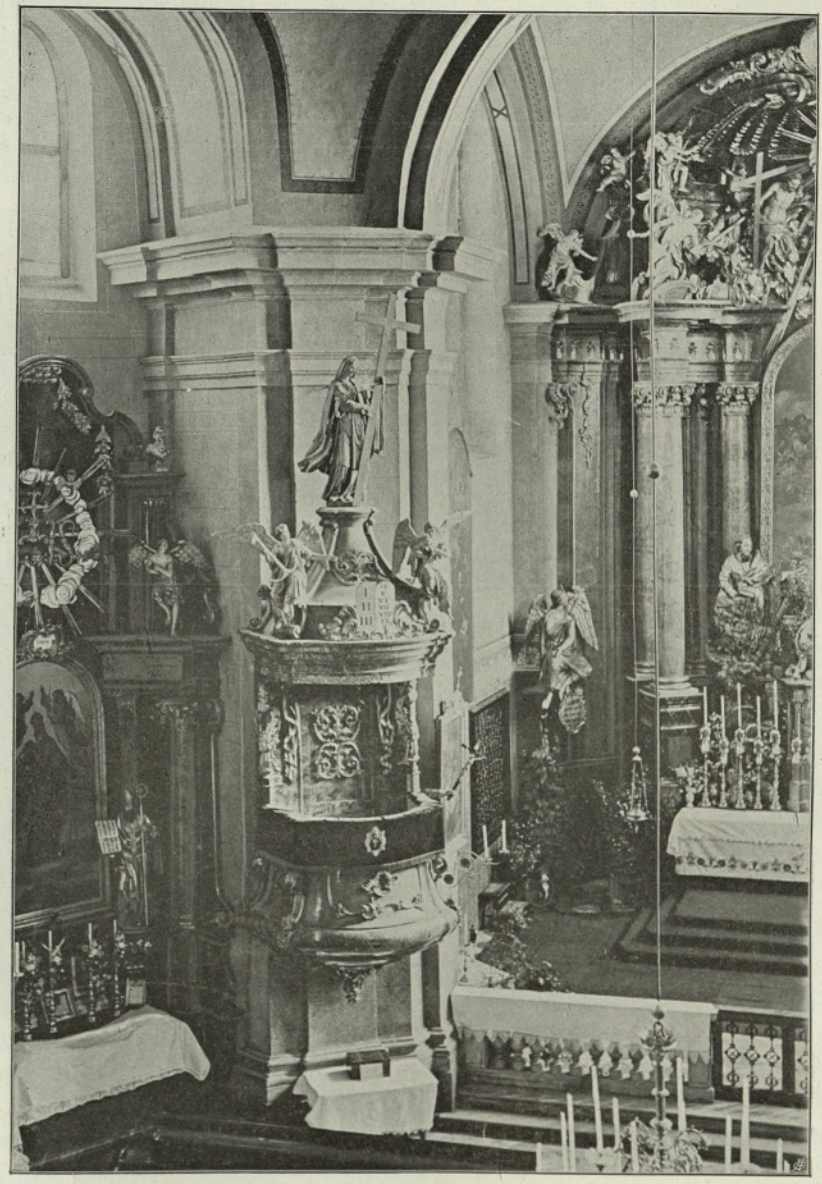

43. Pridižnica v Alojzijevi cerkvi v Mariboru.

Priključitev nad 200.000 Slovencev k sekovski škofiji l. 1786 je bila velika krivica. Slovenci so bili škofljani nižje vrste. Pri imenovanju graških škofov se na Slovence ni jemal noben ozir, nikdar niso mogli slišati besede božje iz ust škofovih v svojem jeziku. Porazno in ponižujoče je moralo vplivati na Slovence, ko so čutili, da njihov jezik ni vreden, da bi ga znal in govoril visoki cerkveni dostojanstvenik. Vsak misleč človek je moral iz tega napraviti sklep: čim prej, tem boljše opustiti ta manj vreden jezik, pa se oprijeti nemščine kot gosposkega jezika. Nemška škofija je na ta način pospeševala germanizacijo; nemški zgodovinarji, celo duhovniki, ji kajpada to štejejo v čast in zaslugo, toda to bi ne smelo biti. Kristus ni ustanovil cerkve, da raznaroduje narode in jim vsiljuje jezik »gospodujočih narodov«. Vsak jezik naj hvali Gospoda in vsi narodi imajo enako pravico do krščanstva in civilizacije. Zakaj ravno Slovenci ne bi smeli imeti svoje škofije? Nemci, če tudi sicer dobrega duha, niso mogli pojmiti, da je za Slovence krivično, kar se je njim zdelo pravično.

Ko je šlo za ločitev slovenskega dela od sekovske škofije, se je Gradec naenkrat spomnil, da je iz tega dela dobival največ in najboljših duhovnikov. S tem je sam sebe udaril po ustih. Metropolit sam je dobro zavrnil ta ugovor, češ, da je vendar čudno, če od tod prihajajo najboljši in najštevilnejši duhovniki, da je v graškem dijaškem semenišču tako malo dečkov iz mariborskega okrožja, in da je v dolgi dobi od 1786 do 1850 eden edini slovenski duhovnik postal stolni kanonik, namreč mariborski mestni župnik Andrej Kavčič. Ali tedaj ni resnično, da bi sekovska škofija tako nujno rabila ta del za svoj duhovski naraščaj, ali pa je Slovence zapostavljala. Res je bilo slednje. Ukaželjni slovenski dečki med Muro in Dravo so v velikem številu navadno študirali šest gimnazijskih razredov v Varaždinu, potem so kje na Ogrskem ali v Gradcu opravili dva letnika filozofije in vstopili v graško bogoslovnico. Od osnovnih šol pa do konca študij nikdar niso v šolah slišali svojega materinskega jezika; le gimnazijskim študijam v Varaždinu je bilo pripisovati, da so se zavedali kot Slovenci in se, kolikor so književno delovali, opirali na Hrvate, a svojega jezika mnogokrat niso znali. Iz graškega bogoslovja so prihajali novomašniki, ki niso znali moliti slovenski apostolske vere, včasi še celo očenaša ne. Slovenščino so neusmiljeno mrcvarili. V Gradcu niso marali o tem slišati, da bi se v bogoslovju jemalo ozir tudi na slovenščino.

Vsakemu narodu se mora božja beseda oznanjati v dostojni obliki, samo pri Slovencih naj bi po nemškem pojmovanju na pridižnici zadostoval žargon neolikanih pastirjev!

Ako so tedaj štajerski Slovenci dobili 1859 svojo škofijo, je to bil le čin krščanske pravičnosti, saj se vsem narodom dajejo lastne škofije, v prosvetnem oziru je pa bil to mejnik nove dobe. Brez premestitve bi bil sekovski del Slovencev izgubljen.

V.

Od preselitve škofijskega sedeža v Maribor do danes. 1859—1928.

V obnovljeni in znatno povečani škofiji, zlasti v novi škofovski prestolnici, se je kazala vsepovsod praznina. Posebno se je čutilo pomanjkanje zavodov za izobrazbo in vzgojo duhovskega naraščaja in pa raznih naprav na dobrodelnem polju. Slomšekovo skrb za dijaško semenišče smo že opisali, tukaj nam je sedaj govoriti pred vsem o bogoslovnem semenišču in o bogoslovni šoli v Mariboru.

1. Bogoslovno semenišče in učilišče v Mariboru.

K. Hribovšek: Das Clericalseminar und die theologische Lehranstalt der Diöcese Lavant in Marburg, v Zschokke, Theologische Studien str. 775—786. — Kosar, Anton Martin Slomšek.

Med vsemi težavami, ki jih je imel Slomšek s selitvijo škofijskega sedeža, ki je bila res orjaško delo, mu je delala največ skrbi in zahtevala največ žrtev ustanovitev novega bogoslovnega semenišča in nove bogoslovne šole v Mariboru, ki je bila v neposredni zvezi s premestitvijo škofijskega sedeža. Že nadškof Tarnoczy je v svoji predstavki na namestništvo poudarjal, da je zadnji čas, da tudi znatno povečana lavantinska škofija dobi svoje bogoslovno učilišče, ker je nedvomno velike važnosti, da se kandidati za duhovski stan izobrazujejo za svoj poklic pred očmi škofovimi. Taka šola je za škofijo tudi iz tega stališča velike važnosti, ker se sposobnejšim duhovnikom da priložnost, da se poglobijo v bogoslovne študije, postanejo profesorji in lahko mnogo koristijo svojim škofljanom.

Gmotno vprašanje je seveda delalo velike težave, ki pa tudi niso bile nepremagljive. Saj je že dotlej bilo od vlade zagotovljeno lavantinski škofiji vzdrževanje 50 gojencev in po 80 goldinarjev konvencijske veljave za 10 eksternistov bogoslovja. To je trebalo samo prenesti na novi sedež škofije, povrh pa za novi del škofije dotični delež,

ki se je doslej dajal za bogoslovce iz mariborskega okrožja v Gradcu. V svoji izjavi na ministrstvo z dne 18. oktobra 1854 je Slomšek opozoril, da bi za bogoslovnico bilo prav primerno bivše jezuitsko poslopje poleg Alojzijeve cerkve, kjer je do takrat bilo vojaško vzgojevališče. To poslopje naj vojni erar brezplačno ali proti odškodnini odstopi verskemu skladu. Slomšek se je obvezal, da opremne in popravilne stroške, ki bi znašali okoli 10.000 goldinarjev konvencijske veljave, poravna z duhovščino mariborske okolice.

Dne 11. marca 1859 je naznanilo ministrstvo, da so se uvedla pogajanja, kako bi se bogoslovni gojenci nastanili v nekdanjem jezuitskem poslopju proti letni najemnini 206 goldinarjev, katero svoto je doslej vojni erar plačeval študijskemu skladu. Končno je leta 1862 študijski sklad prepustil to poslopje verskemu skladu za 12.000 goldinarjev, da se v njem stalno namesti duhovsko semenišče.

Tudi v papeškem odloku o premestitvi škofije je v §§ 24.—28. govor o duhovskem semenišču ter se škofu dovoljuje, da sme škofijsko lastnino pri Sv. Andražu svobodno prodati, toda izkupiček mora porabiti za dotacijo škofije v Mariboru, pred vsem pa za duhovsko semenišče z bogoslovno šolo in za stanovanje kanonikov. Škofovske zgradbe pri Sv. Andražu so bile 1858 cenjene na 22.750 goldinarjev konvencijske veljave, od tega se je v smislu papeškega odloka porabilo za bogoslovnico 14.000 goldinarjev.

Dne 10. decembra 1857 je škof Slomšek predložil štajerskemu namestništvu svoje predloge glede ustanovitve bogoslovnega zavoda, glede vzdrževanja klerikov in plač profesorjem. Za delno kritje teh plač je škof sam iz svojega določil 20.000 goldinarjev pod pogojem, da se zavod ustanovi še za njegovega življenja.

Zaupno se je zopet obrnil za pomoč na vernike in duhovščino, in našel je lep odziv. Samo za popravo in opravo Alojzijeve cerkve kot bodoče semeniške cerkve, se je v treh letih nabralo okoli 11.000 goldinarjev. Škof sam je kupil dve lepi K u p p e l w i e s e r j e v i podobi, sv. Viktorina in sv. Maksimilijana za dva stranska oltarja. Tudi pri ustanavljanju bogoslovnega semenišča je največ pomagal M a r k o G l a s e r, ki je vodil vsa popravila v bogoslovnici in v Alojzijevi cerkvi, pa tudi pri rezidenci. Zato ga je Slomšek v priznanje njegovih zaslug kmalu po prihodu v Maribor imenoval za častnega kanonika. Po celi škofiji se je nabiralo perilo in druge potrebščine za bogoslovni zavod, mnogi duhovniki so darovali knjige, drugi denar. Tako je bilo mogoče, da je Slomšek mogel 14. oktobra 1859 slovesno otvoriti nov zavod, dasiravno pri vladi še niso bila rešena vsa vprašanja. Inauguralni govor, ki ga je imel Slomšek pri tej priliki na direkcijo, na profesorje in na gojence, ostane za vse čase ravnilo zavodu. Poudariti je treba, da je že takrat Slomšek profesorjem in slušateljem postavil za zgled sv. T o m a ž a A k v i n s k e g a, torej davno pred Leonom XIII., ko je Tomaž celo v mnogih katoliških krogih bil pozabljen. — Poleg

latinščine in nemščine se je tudi slovenščina rabila pri nekaterih predmetih.

Dne 10. januarja 1861 je poročal Slomšek nadškofu, da je delovanje novootvorjene bogoslovnice v Mariboru v vsakem oziru zadovoljivo, disciplina vzorna, znanstveni napredek hvalevreden, gojenci dobrega duha.

Za dotacijo profesorjev je Slomšek sam iz privatnih prihrankov daroval 25.000 goldinarjev, 10.000 goldinarjev se je dodalo iz škofijskih sredstev. Za dotacijo bogoslovnih profesorjev so mislili prvotno porabiti dohodke stolne župnije in cesar je že določil, naj se stolna župnija izroči s svojimi dohodki stolnemu proštu, dosedanji proštovi dohodki pa naj se porabijo za dotacijo profesorjev. Toda to se ni dalo izvršiti. Preden je bil izdan cesarski odlok, je bil na stolno župnijo zakonito umeščen novi župnik Jožef Kostanjevec, takratni stolni prošt Franc Fridrich pa radi visoke starosti ni mogel prevzeti z župnijo združenih skrbi in poslov. Pač pa so od dohodkov stolne župnije odtegnili letnih 1000 goldinarjev, verski sklad je prispeval letno le 105 goldinarjev, tako so štirje profesorji dobivali na leto po 600 goldinarjev, dvema profesorjema, ki sta bila kanonika, je stolni kapitol dajal letne nagrade po 200 goldinarjev.[1]

Gojencev je bilo prvo leto 40. Leta 1860 je z ministrskim odlokom 18. junija bilo število gojencev določeno na 62, 1869 pa z ministrskim odlokom 29. januarja povišano na 69 in za vsakega gojenca določeno 280 goldinarjev.

Prostori so bili kmalu premajhni in se je morala najeti še sosedna hiša, prvotno kupljena za dijaško semenišče, potem 1886 še drugo nadstropje zopet sosedne hiše, kar je bilo v kvar hišni disciplini. Ko se je gimnazija preselila iz starega poslopja na zapadni strani Alojzijeve cerkve v svoje novo poslopje, se je škof dr. Napotnik obrnil na učno ministrstvo 26. januarja 1892 s prošnjo, naj bi se staro gimnazijsko poslopje nakupilo za bogoslovnico. Na podlagi cesarskega odloka 27. junija 1892 je verski sklad kupil za 20.000 goldinarjev imenovano poslopje za bogoslovni zavod ter so odslej v tem poslopju nameščene dvorane za predavanja in spalnice.

Ta zavod je za škofijo velikanske važnosti. V njem si škofija vzgaja svoje dušne pastirje, v zavodu se je že od začetka gojilo tudi literarno delovanje; že 1. januarja 1860 je izšla 1. številka pisanega lista »Lipica«. Tu je dobila višjo izobrazbo dolga vrsta pisateljev in marljivih kulturnih delavcev ter gorečih duhovnikov, med njimi škof Napotnik. L. 1892 se je v zavodu ustanovilo »Literarno društvo«, ki si je naslednje leto nadelo ime »Slomšek« ter mu je namen, da goji v zavodu tradicije njegovega velikega ustanovitelja ter po njegovem zgledu vzpodbuja svoje člane k vsestranskemu delovanju ter k ljubezni do

[1] Škofijski arhiv.

cerkve in slovenske domovine. Tu se je že zdavna gojila tudi ciril-metodijska ideja.

2. Zadnja leta Slomšekovega škofovanja. Njegova smrt.

V sekovskem in starolavantinskem delu so z veseljem pozdravili premestitev škofijskega sedeža in združitev vseh štajerskih Slovencev pod žezlo lavantinskega škofa, a kakor vsaka nova naprava zadene na potežkoče, tako se je javljalo neko nesoglasje ali neka odtujenost med »staro« in »novo« lavantinsko škofijo, slično, kakor če se stekata dve reki; imata sicer skupno strugo, a še precej časa se pozna njuna različna struja. Slomšekovemu paznemu očesu to ni bilo neznano. Dne 10. januarja 1861 poroča nadškofu o stanju svoje škofije, pa se dotakne tudi te stvari. Piše namreč: »Še vlada med obema deloma novozdružene škofije neka samozasebnost (Abgeschiedenheit) kot posledica vzgoje in dosedanjega disciplinarnega postopanja, kar je dalo povod nesporazumom, a je pričakovati, da bo ob blagodušnem značaju lavantinske duhovščine in slovenskega ljudstva to neprijetno stanje v kratkem prenehalo.« Ta separatizem je od leta do leta ginil, ker je mlajša duhovščina bila vzgojena v domačem zavodu, vendar se je razlika med »staro« in »novo« lavantinsko škofijo vlekla še tja do časov škofa Napotnika, ki je tako razlikovanje po pravici obsojal; med tem so pa tudi starejši gospodje odmirali in z njimi je ginila tudi tista samozasebnost.

Sv. Andraž je bil majhno in mirno podeželsko mestece, Maribor je bil takrat že v močnem razvoju, ko je Slomšek prenesel svoj sedež semkaj. Tu je imel priliko, opazovati senčne strani mestnega življenja. Njemu, velikemu mladinoljubu, so se v srce smilili zapuščeni otroci, ki so se potikali po ulicah. Sklenil je, potrkati na mehka materinska srca in organizirati skrb za zapuščeno mladino. Primeren čas se mu je nudil ob sklepu mariborskega misijona 1860. Ko se mu je prišla deputacija mariborskih gospa zahvalit za misijon, je porabil ugodno priliko in gospem na srce položil ustanovitev dobrodelnega gospejnega društva (Katholischer Frauenverein), ki naj bi skrbelo za revno in zapuščeno žensko mladino. Izrazil je upanje, da bodo gospe kmalu posnemali tudi možje, in ustanovili slično društvo tudi za moško mladino. Gospe so se res lepo odzvale in že 7. aprila 1860 se je društvo konstituiralo. To društvo deluje zelo blagodejno do danes; njemu se je tudi zahvaliti, da so se v Mariboru naselile šolske sestre.

Vsled preselitve škofijskega sedeža se je nakopičilo ogromno dela in skrbi. Žal, da je bilo Slomšeku določeno le tri leta živeti v novi prestolnici. Vkljub mnogim poslom in slabemu zdravju, se je Slomšek spomladi leta 1862 odločil, potovati v Rim in obiskati grobove prvakov apostolov, kar je bila že zdavnaj njegova srčna želja. Pij IX. je namreč o binkoštnih praznikih nameraval slovesno proglasiti za svetnike 27

japonskih mučenikov ter je v ta namen povabil v Rim vse škofe katoliškega sveta. Kot zvesti sin katoliške cerkve se je Slomšek odzval temu vabilu in se odpravil na potovanje, ki je pri takratnih prometnih razmerah bilo zelo težavno in celo nevarno. Pred odhodom se je ganljivo poslovil od duhovščine in vernikov ter 16. maja nastopil dolgo pot kot »župnik mariborski« čez Dunaj, Monakovo, Zürich, Solothurn, Ženevo, Lyon, Avignon, Marseille, kjer se je vkrcal na ladjo jadrnico, ker na parniku ni dobil več prostora. Dne 31. maja zvečer je došel v Rim in se nastanil v avstrijskem zavodu S. Maria dell' Anima. Sv. oče ga je sprejel v zasebni avdijenci in ga odlikoval z visoko častjo prisednika papeškega prestola in rimskega meščana. Iz Rima se je vračal po isti poti ter na Dunaju v krogu prijateljev izrazil slutnjo bližnje smrti: »Bil sem v Rimu, in sedaj bom umrl«. Dne 20. junija se je z jutranjim vlakom vrnil natihoma v Maribor in ob 10. uri maševal v stolnici v zahvalo za srečno vrnitev.

V posebnem pastirskem listu je vernikom poročal o svojem romanju, Mariboržanom pa je govoril o tem v prekrasni pridigi na praznik sv. apostolov Petra in Pavla s tako vnemo, da mu je za nekaj trenutkov zastala beseda. Bila je to zadnja pridiga, ki jo je imel v stolnici. V začetku julija 1862 je z običajno vnemo opravljal vizitacijo in birmovanje v šaleški dekaniji. Pri tej priliki je blagoslovil novo romarsko cerkev Sv. Križa v župniji Bele vode. Že takrat mu je med opravilom postalo od slabosti vse temno pred očmi, da mu je moral Ignac Orožen, takrat župnik v Mozirju, s prstom kazati vrste v mašni knjigi. Pridigovati ni več mogel. Ležeč v hudih bolečinah v postelji, je zapisal v spominsko knjigo ljubko pesem »Pohvala sv. Križa« — bila je njegova zadnja pesem. Po nasvetu zdravnikovem je šel na Slatino, da bi si nekoliko okrepčal svoje zdravje za daljnje delo. Ob porcijunkuli je že pomagal pri kapucinih v Celju, spovedoval, pridigoval in pel slovesno sv. mašo. Potem je šel na težavno vizitacijsko pot v laško dekanijo. Tu ga je zopet na treh krajih napadla bolezen in je moral v posteljo. Duhovniki so ga prosili, naj si vendar prizanaša in prekine vizitacijo, on pa je dal prav značilen odgovor: »Ni potrebno, da bi živel, potrebno pa je, da svoje dolžnosti izpolnim.«

Dne 14. septembra je šel zopet na Slatino in z drugimi duhovniki opravil duhovne vaje. Imel je več ganljivih nagovorov in ob koncu je pozval vse, da bi molili za tisto dušo, ki se bo od navzočih prva preselila v večnost. In to je bil on sam.

Po končanih duhovnih vajah je obiskal slovečo božjo pot na Ptujski gori. Naslednjo nedeljo, 21. septembra, je posvetil podružno cerkvico sv. Rozalije v kostrivniški župniji ter se še isti večer vrnil v Maribor. Naslednjega dne je povabil bogoslovno ravnateljstvo na izlet k škofijskemu vinogradu. Bil je dobre volje, a videlo se je, da se ne počuti dobro. V torek se je po obedu moral vleči. Ko je njegov uradnik slučajno došel v sobo, ga je našel v strašnih bolečinah, celo

noč je silno trpel in ni zatisnil očesa. V sredo zjutraj, dne 24. septembra, je že ob peti uri poklical svojega spovednika, takratnega spirituala Kosarja, in opravil spoved. Nekoliko pozneje so mu prinesli sv. popotnico, katero so spremljali vsi kanoniki z gorečimi svečami. Vkljub veliki slabosti in silnim bolečinam se je vzdignil iz postelje, sam oblekel talar in na tleh kleče sprejel sveto obhajilo. Potem se je vlegel v posteljo in si dal podeliti tudi sv. poslednje olje. Pri dotičnih molitvah je sam odgovarjal. Popoldne so se bolečine še pohujšale, in proti večeru so nastopili znaki bližajoče se smrti. Svoje oči je imel vedno uprte v podobo žalostne Matere božje, ki je visela ob njegovi postelji. Proti pol deveti uri je zdravnik opozoril, da je smrt blizu. Molili so mu lavretanske litanije in je še razločno odgovarjal, naenkrat je pa zastal; začel se je zadnji smrtni boj. Podali so mu mrtvaško svečo in začeli moliti molitve za umirajoče, a preden so odmolili, je njegova sveta duša zapustila izmučeno telo. Slomšek je bil mrtev! Nepopisna žalost je prevzela vse navzočne, priletni stolni prošt Fridrich pa je pristopil in mu rahlo zatisnil oči — že tretjemu škofu. Isto uslugo je storil že škofu Zimmermannu in Kutnarju. Umrl je Slomšek ob pol 9. uri, prav isti čas, ko je sicer redno opravljal večerno molitev s svojo družino.

Njegovega pogreba, 27. septembra 1862, se je udeležilo nad 200 duhovnikov, iz domače in tujih škofij. Celo preprosto rakev s truplom ljubljenega nadpastirja so iz škofijske palače v stolnico nesli duhovniki.

Pokopali so ga v kapelici mestnega pokopališča, kjer so v naglici pripravili grobnico za lavantinske škofe, a našla sta tu zadnji počitek le Slomšek in njegov neposredni naslednik, potem se je pokopališče opustilo.

Za Slomšekom je žalovala nele njegova škofija, tudi v sosednih škofijah je bilo žalovanje splošno. Bilo je že takrat splošno prepričanje, da je umrl svet mož. Še dolgo pozneje so lajiki in duhovniki, ki so ga natančneje poznali in bi bili lahko opazili na njem tudi senčne strani, govorili o njem le s svetim spoštovanjem. In kjerkoli je služboval, je ostal za njim le časten spomin.

3. Pregled cerkvenega življenja v prvi polovici 19. stoletja.

Ko so bile končane francoske vojne, je v Evropi zavladalo obče mrtvilo, prav posebno še v Avstriji, kjer je pod samodrštvom ministra Metternicha bil vsak nekoliko svobodnejši razmah nemogoč. To mrtvilo se opaža tudi na cerkvenem polju. Državni absolutizem drži v svojih kleščah tudi cerkev. Naše cerkvenopolitične razmere so le odsev obče cerkvenopolitičnih razmer v Avstriji, s tem razločkom, da se je v nenemških deželah čutil pritisk še hujše kakor v nemških. Najhujše jožefinske naredbe so bile sicer odpravljene, a jožefinski

duh je vladal naprej tako v državni upravi, kakor tudi v cerkvenih krogih, zlasti med duhovniki, ki so izšli iz jožefinskih osrednjih semenišč. Leta 1834 poroča n. pr. škof Zimmermann o stanju svoje škofije nadškofu in pravi med drugim, da je vedenje poedinih duhovnikov nedostojno in graje vredno, vendar, da so se razmere neizmerno izboljšale; starejši duhovniki, po jožefinsko vzgojeni, so deloma odmrli, deloma odšli v pokoj. Ta preobrat na boljše je nedvomno pripisovati gorečemu delovanju Antona Slomšeka, ki je 1829 do 1838 bil spiritual v krško-lavantinskem bogoslovnem semenišču v Celovcu. Za časa škofa Kutnarja leta 1845 je došlo na škofijstvo iz raznih dekanij več prošenj za duhovne vaje. So se li vršile, ni znano, ker radi uvajanja »novih in izrednih pobožnosti« je lahko imel škof sitnosti, pač pa jih je vpeljal takoj Slomšek.

Cesar Franc I. je bil osebno naklonjen misli, dati cerkvi v njenem notranjem področju nekoliko več prostosti, toda Metternichov sistem tega ni maral.

Vsled dvorske naredbe z dne 29. septembra 1804, torej že za časa Franca I., so morali škofje natančno poročati cesarju o svojih vizitacijah, česar niti papež ne zahteva od škofov. Kot vzorec takih poročil podamo poročilo škofa Zimmermanna iz leta 1838 na cesarja Ferdinanda. Poročilo obsega naslednje točke:

1. Cesarske naredbe v javnocerkvenih zadevah se točno izvršujejo; če se kje kaj zanemari, napravijo svetne in duhovne oblasti takoj red.

2. Služba božja se vrši točno po cesarskih predpisih; le radi krajevnih razmer, posebno v goratih krajih, se mora predpisana popoldanska služba božja združiti z dopoldansko, ker ljudje radi daljave in težavnih potov ne morejo dvakrat v cerkev.

3. Duhovščina vrlo deluje, posebno v šoli, ima tudi skrb za reveže.

Med duhovniki škof nekatere imenoma pohvali, in sicer Gašparja Albrechta, kanonika in stolnega župnika pri Sv. Andražu, Ilgovca, dekana in župnika pri Sv. Lenartu v Lavantinski dolini, Matija Balona, župnika in dekana v Laškem, Antona Žuža, kurata v Studenicah, opata Schneiderja v Celju, Valentina Perdonika, župnika v Žalcu, in nekaj redovnikov v Št. Pavlu.

4. Proti svetnim gosposkam ni imel škof nobene pritožbe; moralnost ljudstva je vobče zadovoljiva, so sicer izjeme, ki pa ne vzbujajo kakih skrbi (Besorgnis erregend). Na to poročilo mu je cesar 17. novembra poslal lastnoročno rešitev, da mu je poročilo prineslo »mnogo pomirjenja«.

Resnici in pravici na ljubo treba zavrniti zmotno trditev, ki se tu in tam sliši, pa izvira iz nepoznavanja zgodovinskih razmer, da je sekovski del sedanje lavantinske škofije bil poprej popolnoma zanemarjen, duhovščina slaba in zanikarna, ljudstvo nevedno in moralično propadlo. Res je, položaj Slovencev ob nastopu Slomšekovem ni bil idealen, ne ob Muri, ne ob Savi, toda sekovski Slovenci niso prav

nič zaostajali za ostalimi Slovenci. Šolstvo je bilo tako v sekovski kakor v lavantinski škofiji pred Slomšekom popolnoma nemško, a v sekovski škofiji veliko bolj razvito. Lavantinska škofija je še po letu 1786 trpela na posledicah neurejenih cerkvenih razmer za časa patrijarhata. Šolstvo je bilo slabo razvito; lavantinsko škofijstvo v tridesetih letih 19. stoletja samo večkrat stavi za zgled sekovsko šolstvo. Kvarne izrodke jožefinizma je v sekovski škofiji bolj ali manj odstranil že škof Sebastijan Zängerle, ki je našemu Slomšeku bil v marsičem vzor. Ta škof je obračal posebno skrb na dobro vzgojo duhovskega naraščaja. Dasiravno je bilo v škofiji veliko pomanjkanje duhovnikov, je vendar škof Zängerle bil strog pri sprejemanju kandidatov. Zgodilo se je ravno nasprotno temu, česar so se mnogi bali radi strogosti škofove: ko je nastal v zavodu red, so se resni mladeniči v večjem številu oglašali za bogoslovje, smeti so pa izostale.

Za vzgojo duhovskega naraščaja je škof Zängerle izbral dva izvrstna moža iz dunajske škofije, od koder je tudi sam prišel. To so bili možje, ki so stali pod dojmom velikega dunajskega apostola s v. Klementa Marije Hofbauerja. Leta 1834 je imenoval za ravnatelja graške bogoslovnice Jožefa Büchingerja, ki je celih 52 let — do 1886 vodil ta zavod. Pisatelj je še poznal stare gospode, ki so 1859 iz sekovske škofije prestopili v lavantinsko in bili gojenci Büchingerjevi; govorili so o njem z največjim spoštovanjem in navdušenjem. Gojenci so ga navadno imenovali »oče Büchinger«. Spiritual v bogoslovnici v Gradcu je bil od leta 1825 do 1842 Matija Pibermann, v svojem poklicu zelo natančen in izboren katehet. Ko je on 1842 umrl, je postal spiritual dr. Alojz Schlör, istotako iz dunajske škofije. To je bil mož svetega življenja ter je idejno bil v stiku s Slomšekom. Znano je, da je Slomšek ob koncu duhovnih vaj v Rogaški Slatini molil za tistega, ki bo izmed udeležencev prvi umrl, in to je bil on sam. Prav to je storil Schlör pri sklepu duhovnih vaj že leta 1853, pa je tudi on prvi umrl.

Za Schlörom je postal spiritual njegov dolgoletni prijatelj, ki je z njim vred prišel iz Dunaja, Adalbert Schmid. Bil je vreden naslednik Schlörov in je ostal v tej službi do 1889, ko so mu oči odpovedale. Imel je večkrat duhovne vaje tudi za lavantinsko duhovščino. On je vzgojil zadnje slovenske sekovske duhovnike, ki jih je potem prevzela lavantinska škofija. Iz graškega duhovskega semenišča so prihajali duhovniki dobrega duha, vestni in delavni. Med sekovskimi duhovniki imamo Slovenci lepo vrsto odličnih duhovnikov, da omenimo le nekatere: med starejšimi mladinoljub in prvi štajersko-slovenski pesnik, Ljutomeržan Leopold Volkmer, potem zgodovinar Anton Krempl, ki je večkrat vzdihoval: »Bog mi daj doživeti slovenskega škofa, potem rad grem odtod«, a ga ni doživel. Med poznejšimi so omeniti zlasti Oroslav Caf, Franc Cvetko, Anton Lah, dr. Lovro Vogrin, Davorin Trstenjak, Peter Dajnko, Modrinjak, Božidar Raič,

Marko Glaser, Josip Bizjak, Lovro Herg itd. Med onimi, ki so ostali v sekovski škofiji, omenimo le zgodovinarja dr. Matija Robiča in dr. Josipa Murška. Iz čisto cerkvenega stališča torej ni kaj očitati sekovski škofiji.

Pod škofom Romanom Sebastijanom se je tudi med Slovenci lepo razvijalo versko življenje in se polagoma osvobajalo jožefinskih spon. Iz duhovskega semenišča prihajajo mladi duhovniki, vneti za svoj poklic, ki redno opravljajo duhovne vaje, skrbe za lepoto in popravilo cerkev in oltarjev, nabavljajo nove zvonove, ustanavljajo in vodijo bratovščine, zlasti presv. Srca Jezusovega, ki je v jožefinski dobi bila državnemu redu nevarna (!). Pobožnost presv. Srca Jezusovega in Marijinega, ki se je širila iz Gradca, je našla odmev tudi v lavantinski škofiji. Tako sta l. 1845 bila na Vranskem v župni cerkvi postavljena stranska oltarja Srca Jezusovega in Marijinega za župnika Andreja Zdolšeka. (O njem je pisal Vodušek v »Drobtinicah« 1855.) Škof Sebastijan je bil Slovencem vsaj toliko naklonjen in pravičen, da si je vzel za tajnika Slovenca Marka Glaserja (1838—1842), da je tako lažje izvedel za želje in težnje slovenskih škofljanov.

Glaser je kot škofovski tajnik dajal mnogo pobude slovenskim sekovskim in lavantinskim duhovnikom, zlasti je bil Slomšeku prijatelj in pozneje desna roka, še preden je bil škofijski sedež premeščen v Maribor.[1]

Poleg Glaserja in drugih že omenjenih mož sta za škofa Romana Sebastijana za obnovo verskega življenja posebno goreče delovala jezuita Franc Weninger, rojen na gradu Viltuš v selniški župniji, in Janez Nepomuk Stöger, ki je v lavantinski škofiji imel večkrat duhovne vaje. V karitativnem in socijalnem oziru je vredno omeniti, da se je v Mariboru že leta 1855 ustanovilo društvo katoliških pomočnikov po Kolpingovem vzorcu.

Verska obnova se je torej prej začela v sekovski škofiji in je vplivala tudi na lavantinsko škofijo, osobito, ko je zasedel lavantinsko stolico Slomšek.

On stoji tudi v tem oziru na mejniku dveh dob; stara se pod njim zaključuje, nova otvarja. Kritično leto 1848 je razbilo socijalne in politične okove in je prineslo tudi cerkvi več prostosti, dasi ni bilo brez nevarnosti zanjo. Podložništvo je bilo odpravljeno, toda naše dotlej brezpravno ljudstvo, je bilo v veliki nevarnosti, da postane žrtev brezvestnih demagogov. Slomšek je s svojim pronicavim duhom spoznal nevarnost, pa našel tudi lek: ljudi treba navaditi čitati in jim dati v roke dobre knjige, če ne, bodo nevedni, čitanja nezmožni ljudje postali igrača brezvestnih zapeljivcev.

---

[1] Štrakl M. v „Voditelju" 1910, 1911. Cerkveno življenje v novem delu lavantinske škofije 1828—1843.

V poročilu o stanju škofije na nadškofa pravi Slomšek leta 1852, da moralni položaj ljudstva ni najugodnejši, poznajo se še posledice revolucije. Zanemarja se vzgoja mladine, v ljudstvu je zavladala prekomerna pohlepnost po uživanju. — Povprečen človek si navadno razlaga »svobodo« v uživanju opojne pijače in v spolnih izgredih. Zato pravi dalje Slomšek v svojem poročilu, da se v zvezi s prekomernim uživanjem množijo prestopki zoper šesto božjo zapoved in zakonolomstvo, tudi tatvine in umori niso redki pojavi.

Vendar z druge strani napreduje versko življenje, bolj in bolj se razvijajo verske družbe in bratovščine. Slomšek je že takrat nasvetoval, naj se skliče p r o v i n c i j a l n a s i n o d a.

Nemška skupščina v Frankfurtu je septembra 1848 sprejela načelo, naj si vsaka verska družba (oziroma cerkev) samostojno ureja in vodi svoje zadeve. V jeseni istega leta je tudi solnograški nadškof kardinal Schwarzenberg sklical škofe svoje pokrajine k posvetu, katerega se je udeležil tudi Slomšek, ter so izdelali enako s škofi drugih pokrajin adreso na državni zbor, zahtevajoč v smislu omenjenega načela svobodo za cerkev v njenem lastnem področju. Razmerje med državo in cerkvijo v Avstriji je končno bilo urejeno s konkordatom, ki je bil objavljen 18. avgusta 1855. S konkordatom je katoliški cerkvi priznana avtonomija. Toda z ustavo leta 1860 se je začelo tudi za cerkev novo razdobje, a preden so se nove razmere razvile, je Slomšek zatisnil oči.

Probujajoče se versko življenje vpliva polagoma tudi na u m e t n i š k o cerkveno delovanje; cerkve se snažijo in popravljajo, naroča nova znotranja oprema. Naznanja se i tu nova doba.

Koncem 18. stoletja se je barok izrodil in preživel; v 19. stoletju se duhovi začnejo ozirati nazaj v starino. Pojavi se tako imenovani klasicizem, ki išče svoje vzore v grški umetnosti. Nekoliko pozneje je v slovstvu in v umetniškem pojmovanju zaplul nov val, in sicer od severa, iz Anglije preko Nemčije. To je doba romantike, ki se je navduševala za domače krščanske in narodne starine. V umetnosti pride v veljavo zopet romanski, zlasti pa gotski slog. Vendar pri nas še dolgo vlada barok, do Slomšekovih časov je še pri nas romantiška umetniška struja redek gost. Polagoma pa vendar tudi v naše kroge prodira nova umetniška struja, zlasti zanimanje za gotiko, in sedaj se je baroku mnogokrat vračalo, kar je on zagrešil nad starejšimi slogi. Prevladalo je namreč načelo, da naj bodo cerkve z vso svojo opravo prikrojene po enotnem slogu, torej če je cerkev gotska, mora tudi vsa oprava odgovarjati temu slogu. Na ljubo temu načelu so mnogokrat brezobzirno odstranjevali iz cerkev, kar ni bilo gotskega, umakniti so se morali iz svetišč oltarji in kipi baročnega sloga, ker so motili enotnost. To načelo je bolj ali manj umestno, kjer se stavi nova stavba, toda pri stavbah, ki imajo za seboj morda že sto ali celo tisoč let, je čisto naravno, da so preživljale razne dobe in da jim je vsako stoletje vtisnilo svoj

pečat. Različnost sloga v opremi in prizidavah predstavlja dolgo zgodovino in življenje dotične stavbe.

Sicer je pa doba od Jožefa II. do sredine 19. stoletja precej uboga na monumentalnih stavbah. Jožefinska doba je zidala cerkve le tam, kjer je bila sila radi novih kuracij, sicer jih je rajši zapirala in podirala. V prvi četrtini 19. stoletja slede najprej francoske vojne, potem skrajno slabe letine in denarni polom. V lavantinski škofiji so v dobi pred Slomšekom nastale naslednje cerkve:

V stari lavantinski škofiji: župna cerkev sv. Kancijana na Rečici 1799—1804, župna cerkev Sv. Jurija ob Taboru 1818, podružna cerkev Marije sedem žalosti v Vojniku 1822, župna cerkev v Dobrni 1844—1845, Sv. Trojica na Gojki pri Frankolovem 1843, župna cerkev na Pilštanju 1796—1812, sv. Ana na Prevorju 1806—1807, Podsreda 1804, Sv. Peter v Zavodnjem 1810—1813, podružna cerkev sv. Lovrenca pri Preboldu 1812—1813, kapela sv. Luke v Tremerju 1825, župna cerkev sv. Mihaela v Pišecah 1795, posvečena 16. avgusta 1810, župna cerkev Sv. Duha v Artičah 1824, podružna cerkev sv. Ulrika v Gabrovju (župnija Šoštanj) 1828.

V bivši sekovski škofiji: Sv. Peter pri Radgoni 1812—1813, župna cerkev sv. Magdalene pri Kapeli 1823—1824, župna cerkev sv. Janža na Dravskem polju 1832—1833, Križeva kapela v Loki na Dravskem polju (župnija Sv. Janža) 1841, župna cerkev sv. Ožbalda ob Dravi (radi nove kuracije) 1813—1817.

Med vsemi temi stavbami je pač najznamenitejša Kápela, prostorna centralna stavba s kupolastim svodom. Posvetil jo je sekovski škof Roman Sebastijan Zängerle 19. septembra 1835, in je podaril za glavni oltar tudi lično sliko sv. Magdalene, delo umetnice Krescencije Stadler v Monakovem.

S poživljenim verskim življenjem se je od Slomšekovih časov začelo živahnejše gibanje tudi na polju cerkvene umetnosti.

Slomšek sam je skrbel za lepoto hiše božje in za stavbo nove cerkve, kjer je bilo potrebno. Kjer so bili ljudje zanikarni in gluhi za njegove opomine, je zagrozil, da jim zapre cerkev in je nekaterikrat to tudi izvršil; kjer pa je videl, da imajo ljudje dobro voljo, pa so revni, jim je šel kolikor mogoče na roko in jim delal pogum. V 16 letih svojega škofovanja je posvetil 20 cerkev, deloma novopostavljenih, deloma prenovljenih, nekatere od teh so bile postavljene že pod njegovimi predniki. Od teh, ki sedaj spadajo pod lavantinsko škofijo, so bile na novo postavljene pod Slomšekom: romarska cerkev sv. Križa pri Dravogradu, posvečena 1851; sv. Janeza Krstnika v Razborju, posvečena 1849. L. 1855 so se župljani pri Sv. Martinu v Rožni dolini odločili, staro, majhno cerkev podreti in postaviti novo, prostornejšo. Temu se je z vsemi silami uprl župnik Kajetan Schwarzl, mož starega kova, a župljani so našli mogočno podporo pri novocerkovškem dekanu Gregorju Miklavzinu in škofu Slomšeku, ki je sam naročil sliko sv. Martina za

glavni oltar pri dunajskem umetniku Kleinu. Cerkev je posvetil Slomšek 20. septembra 1857. Podružna cerkev Device Marije na Smolniku, posvečena 1861. Že težko bolan je posvetil 8. avgusta 1862 na visokem hribu romarsko cerkev sv. Križa pri Belih vodah; dne 21. septembra pa zadnjo cerkev sv. Rozalije pri Kostrivnici, tri dni pozneje je umrl.

Najmonumentalnejša cerkvena stavba, kateri je Slomšek 17. marca 1862 blagoslovil temeljni kamen, je lepa romanska bazilika Sv. Križa pri Rogaški Slatini, on sam je daroval za stavbni sklad 200 goldinarjev, a dogotovitve ni več učakal.

V s l i k a r s t v u ni zaslediti v prvi polovici 19. stoletja večjih podjetij, pač pa se marljivo naročajo oltarne in druge slike, največ v Gradcu, kjer je v tem oziru posredoval Marko Glaser. Starejše slike Srca Jezusovega in Marijinega so skoraj vse iz Gradca. Graški slikarji Eduard (Karol?) Amon, Jožef Tunner, Kuppelwieser, Matija Seiffer, Ptujčan Jožef Reitener, so napravili deloma na platno, deloma fresko veliko slik za razne cerkve v sedanji lavantinski škofiji. Tudi Maribor je imel v prvi polovici 19. stoletja svojega cerkvenega slikarja, Jožefa Reitterja iz Linca.

C e r k v e n o p e t j e začetkom 19. stoletja ni bilo preslabo, ker lepočutni Slomšek se pozneje rad spominja enoglasnega cerkvenega ljudskega petja, ki ga je slišal v otroških letih in z obžalovanjem ugotavlja, da je pozneje močno pojemalo. Od njega izvemo, da je bila v njegovi mladosti navada, da je pridigar zapel s pridižnice kako staro pesem in za njim je pela cela cerkev. To je kajpada bilo mogoče le, če je pridigar sam bil dober pevec. Ljudsko cerkveno petje je našlo v Slomšeku vnetega zagovornika in prenovitelja. Kakor je v svetnem ljudskem petju skušal nadomestiti umazane kvante z dostojnimi pesmimi, tako je tudi v cerkvenem petju skušal dvigniti in požlahtniti, kar je v glasbenem ali jezikovnem oziru bilo pomanjkljivo in manj vredno. Sam muzikalično izobražen in dober pevec, je sestavljal in skladal cerkvene pesmi. Najbolj znane so njegove blagoslovne[1] in misijonske pesmi, pa »Oče naš« pred pridigo.

Tudi pri cerkveni pesmi se kaže Slomšek, kakor je bil. Latinskemu petju z instrumentalno cerkveno glasbo, ki se je razvila pod vplivom lahkotne italijanske opere, ni bil prijatelj. Cerkev ni koncertna dvorana, marveč hiša molitve, pesem je vzgojno sredstvo, ki naj vnema srca k pobožnosti in dviga duha k Bogu. Njegov ideal je bil, naj bi svete pesmi »budile strune srčne pobožnosti« in naj bi po njih »vsa verna občina plavala v enem duhovnem veselju ter pela in pila iz živega vira svete vere nebeške čute pobožnega, večnega življenja«.[2]

---

[1] V „Drobtinicah" 1861 jih je objavljenih 15 z notami.

[2] „Drobtinice" 1857, str. 293—300. Dr. Fr. Kimovec: Škof Slomšek in cerkvena glasba. Cerkveni glasbenik 1926 št. 3, 4.

4. Slomšekovi nasledniki v Mariboru.

55. Dr. Jakob Maksimilijan Stepišnik 1862—1889.

Koledar Mohorjeve družbe 1888, str. 60—64. Spisal dr. Ivan Boreski (Križanič). Po tem spisu v Cerkveni prilogi „Slov. Gospodarja" 1889 št. 5—9. (Jernej Voh.)

Po smrti Antona Martina je avstrijska vlada in takrat vsemogočna nemškoliberalna stranka hotela imeti na mariborski škofijski stolici na vsak način nemško mislečega moža, ki bi naj zavrl ali vsaj oslabil od Slomšeka početo delovanje za moralno in intelektualno povzdigo slovenskega ljudstva. Najljubši bi jim seveda bil trd Nemec, vendar v škofiji, ki je imela nad 90% Slovencev, to ni bilo lahko mogoče. Tako je izvolitev padla na stolnega dekana dr. Jakoba Stepišnika, ki je zlasti v mlajših letih bil nemškega mišljenja, sicer pa v takratnem lavantinskem kapitolu gotovo najučenejši mož in osebno neprikoren. V takratnih dejanskih razmerah je bila ta izvolitev še najboljša. Dasiravno po svojem mišljenju bolj na nemško stran usmerjen, vendar željam nemškoliberalne gospode ni mogel kot škof ugoditi, ker te želje nasproti Slovencem niso poznale nobenih ozirov. Stepišnik je bil osebno prenežne nravi, da bi mogel brutalno nastopati proti Slovencem, katerih težnje so itak bile takrat zelo skromne. Stepišnika so tudi pretesne vezi vezale s Slomšekom, da bi mogel zatreti njegovo tradicijo. Slomšek je bil v bogoslovju njegov spiritual, pridigar pri novi maši, Slomšek ga je napravil za kanonika in stolnega dekana.

Stepišnik se je narodil v Celju 22. julija 1815. Pri krstu je dobil ime Jakob Ignacij, ime Maksimilijan si je kot škof sam pridjal v čast mučeniku svojega rojstnega mesta. Po rodu nikakor ni bil nemškega pokolenja, ker njegov oče Jurij, po poklicu tesarski mojster, je bil iz čisto slovenske vasi Trnovlje v vojniški župniji, mati Marija, rojena Plešnik pa iz Letuša v braslovški župniji. Njegov starejši brat Jurij, rojen 9. decembra 1809, je leta 1831 postal duhovnik ter je umrl kot župnik pri Sv. Petru pod Svetimi gorami 10. maja 1862 in ni učakal imenovanja svojega brata za škofa. Mlajši brat Maks je bil pozneje celjski župan in ustanovitelj celjske mestne hranilnice.

Ljudske in latinske šole je Jakob dovršil z izvrstnim uspehom v Celju, modroslovne pa v Celovcu in v Gradcu, nato je stopil v celovško bogoslovnico kot lavantinski bogoslovec. Leta 1836 je istotako z odličnim uspehom dokončal bogoslovne študije, a za posvečenje je bil še premlad, star šele 21 let. Škof Zimmermann je tedaj pri cesarju dosegel, da je bil Stepišnik sprejet, dasi še neposvečen, v zavod Sv. Avguština na Dunaju za višjo izobrazbo duhovnikov. Tu je nadaljeval svoje študije in ko je dosegel zakonito dobo, ga je škof Zimmermann 2. avgusta 1838 pri Sv. Andražu posvetil za duhovnika. Prvo sv. mašo je pel pri Sv. Jožefu nad Celjem dne 19. avgusta, slavnostno pridigo je imel takratni spiritual v Celovcu Slomšek. Čudno naključje je na-

Tab. XXVIII.

44. Dr. Jakob Maksimilijan Stepišnik,
škof lavantinski 1862—1889.

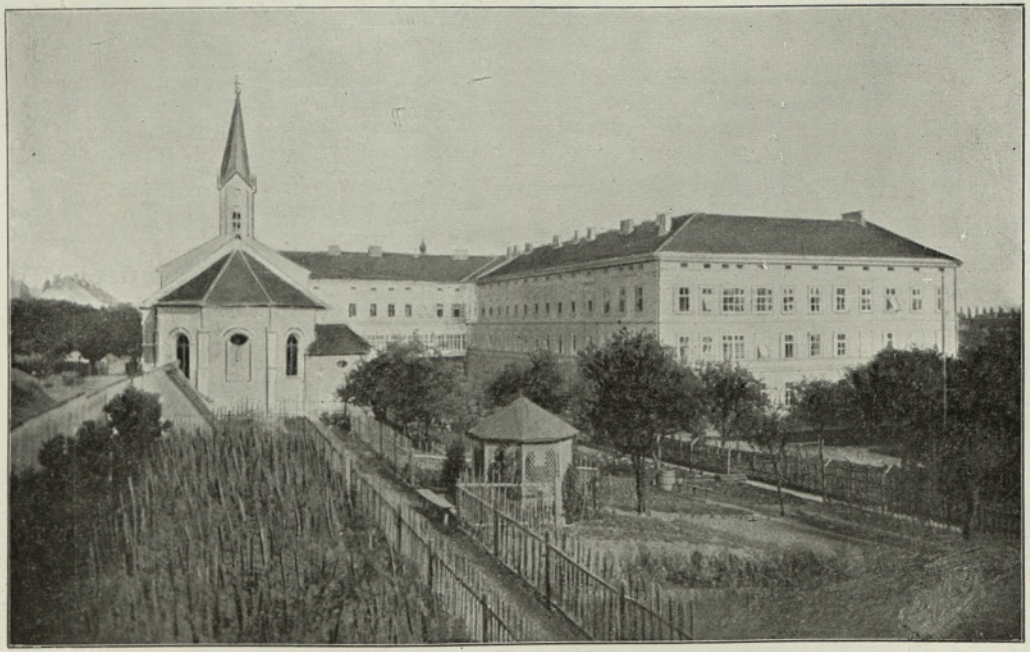

45. Zavod šolskih sester v Mariboru.

neslo, da sta pridigar in primicijant bila drug za drugim lavantinska škofa. To pridigo je Slomšek objavil v svojem »Mnemosynon slavicum« str. 141—154.

Kot duhovnik se je potem Stepišnik vrnil še na Dunaj in tamkaj 29. aprila 1839 bil promoviran za doktorja bogoslovja. Začetkom maja je zapustil Dunaj ter ga je škofijstvo nastavilo za drugega kapelana v Novi cerkvi, kjer je tudi Slomšek nekdaj kapelanoval. Njegov starejši tovariš v kapelanski službi je bil Franc Sorčič, poznejši stolni prošt. V Novi cerkvi je ostal le malo časa, ker že leta 1840 ga je škof Zimmermann vzel za svojega dvornega kapelana. V tej službi je ostal do škofove smrti (1843) in tudi še pod naslednikom Francem Kutnarjem, ki ga je 1844 imenoval za konzistorijalnega svetnika in izpraševalca pri župnijskih izpitih. Tudi pri Slomšeku je bil še nekaj časa dvorni kapelan, a 1. novembra 1847 ga je Slomšek vmestil za stolnega kanonika.

Ko je Slomšek 1850 četrti letnik bogoslovja prestavil iz Celovca v Št. Andraž, je Stepišnik postal tudi bogoslovni profesor. Poučeval je cerkveno pravo, zgodovino in razlago Novega Zakona. V istem svojstvu je deloval po preselitvi tudi v Mariboru prav do tistega časa, ko je bil imenovan za škofa. Umrlemu Slomšeku je govoril pogrebni govor v mariborski stolnici in se tako lepo oddolžil svojemu pridigarju pri novi maši.

Po smrti stolnega dekana Albrechta 1861 je Stepišnik postal stolni dekan. Tri mesece po smrti Slomškovi ga je nadškof Tarnoczy dne 21. decembra 1862 imenoval za škofa lavantinskega. Dne 17. januarja 1863 je bil potrjen, 18. januarja je dobil v Solnogradu škofovsko posvečenje. Soposvetitelja sta bila sekovski škof Attems in krški Wiery. Dne 2. februarja je bil v Mariboru slovesno ustoličen.

Že prvo leto je imel priliko pokazati, da ni tako strupen sovražnik Slovencev, kakor so si želeli nemškoliberalni krogi. Leta 1863 se je praznovala 1000 letnica sv. Cirila in Metoda. Uradni list lavantinske škofije je 4. marca 1863 objavil naredbo, naj se v celi škofiji praznuje 1000 letnica v zahvalo Bogu za dar in ohranitev sv. vere, ki sta jo pred 1000 leti oznanjala sv. brata. Uvodoma se poudarja, da sta tudi ozemlje sedanje lavantinske škofije s svojimi nogami posvetila.

Potem se naroča:

1. Naj se slavnost prenese od 9. marca na bolj primeren čas in sicer na 5. julija ter se naj slovesno obhaja z osmino od 5.— 12. julija v vseh cerkvah pri katerih je nastavljen dušni pastir.

2. Na predvečer 4. julija se naj od 6.—7. ure zvečer zvoni in potem naj slede latinske večernice.

3. Obe nedelji 5. in 12. julija, se sme vzeti mašni obrazec 9. marca v čast sv. Cirilu in Metodu, služba božja naj bo kar najbolj slovesna s primerno pridigo.

4. Tudi med tednom naj bo služba božja slovesnejša kakor navadno; vsak dan naj bo sv. maša z blagoslovom pred izpostavljenim Najsvetejšim, pred zadnjim blagoslovom med tednom in obe nedelji pri dopoldanski in popoldanski službi božji se naj moli molitev v čast sv. Cirilu in Metodu. Kjer je nemška služba božja, nemški.

5. Napoveduje se posebna knjižica s podobo sv. Cirila in Metoda da se še bolj dvigne bratovščina sv. Cirila in Metoda. Čisti skupiček se porabi za misijon na Bolgarskem.[1]

6. V celi osmini se dobi popolni odpustek in so se v ta namen storili potrebni koraki v Rimu.

7. Svečanost se naj zaključi s slovesnimi večernicami in zahvalno pesmijo ter s slovesnim zvonjenjem od 6.—7. ure 12. julija.

Stepišnikovo 26 letno škofovanje je za zgodovino lavantinske škofije zelo važno. Po preselitvi škofijskega sedeža in novi zaokrožitvi škofije, so se pojavile vsakovrstne potrebe in nedostatki. Njegovemu velikemu predniku so bila v Mariboru odločena le tri leta; svojih lepih načrtov Slomšek ni mogel sam izpeljati. To je storil njegov naslednik Stepišnik. V čast mu je šteti, da je znal in hotel od Slomšeka započeto delo nadaljevati in dopolniti. Stepišnikovo škofovanje pada v težko dobo, ko je nemški liberalizem hotel v drugi obliki uveljaviti v cerkvenih rečeh vsemogočni državni absolutizem. Poleg narodnostnih bojev slede drug za drugim važni ukrepi, ki posegajo globoko v versko-moralno življenje ljudstva: ločitev šole in cerkve, odprava konkordata, ženitveni in drugi cerkveno-politični zakoni. Za Stepišnikove vlade se je vršil tudi dvajseti (vatikanski) vesoljni cerkveni zbor. Med napravami, ki se tičejo škofije same in so nastale pod škofom Stepišnikom, je omeniti ustanovitev novih samostanov in pa dijaškega semeniša.

V spomin, da je v Ptuju bil nekdaj škofijski sedež, je na priporočilo knezoškofa Stepišnika papež Pij IX. 22. septembra 1863 ptujsko župno cerkev povzdignil v proštijsko in odslej ima vsakokratni prošt pravico, nositi škofovsko mitro in druge škofovske znake.

Šolske sestre.

To je skupno ime za raznotere ženske redove in kongregacije, ki se pečajo z vzgojo mladine in šolskim poukom. Tudi šolske sestre III. reda sv. Frančiška se dele v več panog, ki se deloma pečajo tudi s postrežbo bolnikov in oskrbo sirotišnic ter so razširjene po Francoskem, po Nemčiji, Nizozemskem in drugod.

Početek šolskih sester v bivših avstrijskih pokrajinah je v Halleinu na Solnograškem, kjer je Terezija (kot redovnica Marija Hijacinta) Zechner (rojena 1697, umrla 19. januarja 1763) s svojo pobožno mačeho Terezijo (Frančiško) Trinbacher zbrala k skupnemu življenju nekaj bogoljubnih deklet. Poleg molitve in ročnih del so se pečale s poukom revnih deklic. L. 1754, 1758 in 1763 so bile priznane kot družba od svetne in duhovne oblasti ter so 1783 otvorile ljudsko šolo. L. 1819 so dobile tudi od papeža potrjenje. Iz Halleina so se razširile na Dunaj, v Linc, na Češko itd. Sekovski škof dr. Roman Se-

[1] Izšla je ta knjižica pod naslovom „Tisočletno obhajilo v čast sv. Cirilu in Metodu" (42 str.).

bastijan Zängerle je l. 1843 s cesarskim in papeškim dovoljenjem otvoril tak zavod v Algersdorfu pri Gradcu. Odtod so prišle prve sestre v Maribor l. 1864.

Priprave za to naselitev je delal že škof Slomšek, toda prehitela ga je smrt, preden je izvršil svoj načrt.

Ko je meseca maja 1862 Slomšek bil pri Piju IX. in mu med drugim poročal o ustanovitvi društva katoliških gospa, je papež vprašal, če ima škofija kaj cerkvenih zavodov za vzgojo mladine. Slomšek je odvrnil, da to že davno želi, a doslej ni bilo mogoče, ker je s svojimi duhovniki vred imel veliko dela in skrbi s selitvijo škofijskega sedeža in z ureditvijo bogoslovnega in dijaškega semenišča. Papež je pripomnil, ko bo to enkrat urejeno, naj skrbi za ustanovitev vzgojevališč. Ko se je vrnil iz Rima in gospejnemu društvu podelil papežev blagoslov, je gospem naznanil tudi papeževo željo in izrekel prošnjo, naj mu društvo gre pri tem na roko. Društvo si je vzelo to zadnjo Slomšekovo željo k srcu, zlasti društveni posvetovalec, takratni spiritual Fr. Kosar.

Dne 13. aprila 1863 je gospejno društvo sklenilo, poklicati šolske sestre iz Algersdorfa pri Gradcu; 15. aprila je Kosar predložil tozadevno prošnjo na škofijstvo. Sestre naj bi vodile za takrat sirotišnico in šolo ročnih del za revne deklice.

Dne 14. aprila 1864 je namestništvo dovolilo naselitev šolskih sester v Mariboru na podlagi pogodbe med gospejnim društvom in predstojništvom šolskih sester.

Dne 15. oktobra 1864 so došle prve tri sestre v Maribor. Te so bile: s. Margareta Pucher, prednica, s. Salezija Weitzer in s. Veronika Bauer. Oskrbovale so malo sirotišče in poučevale v ročnih delih. Dne 17. oktobra je škof slovesno otvoril zavod, bilo je že 83 deklet pri pouku vezenin, 15 pri šivanju in 8 sirot. Dekleta so sicer obiskovala mestno dekliško šolo, a gospejno društvo je skrbelo za učila revnim deklicam.

Poleg gospejnega društva je bila posebna dobrotnica mlademu zavodu gospa Schmiderer. Od nje so tudi kupile pritlično hišico št. 14, ki je stala na sedanjem oglu Strossmajerjeve in Samostanske ulice. Pozneje so dobile še Schmidererjevo sosedno hišo št. 15 in 1865 še št. 17. Po letu 1840 je namreč Janez Schmiderer postavil celo vrsto hiš ob nekdanjem zapadnem mestnem jarku.

V začetku šolskega leta 1865/66 so začele sestre že s prvim razredom ljudske šole. Od leta do leta se je šola širila tako, da je bila leta 1875 že močno obiskovana petrazrednica in je z odlokom ministrstva za uk in bogočastje dne 9. novembra 1875, št. 17.089, dobila pravico javnosti. Potem se je razširila še za en razred in je bila šestrazrednica do 1925, od tega leta je vsled novega učnega načrta zopet petrazrednica.

L. 1888 je bilo ustanovljeno žensko učiteljišče, ki je z odlokom ministrstva za uk in bogočastje dne 14. januarja 1892, št. 83, dobilo pravico javnosti.

Z začetkom šolskega leta 1896/97 so se v samostanski ljudski šoli začeli slovenski vzporedni razredi.

Temu primerno se je moralo razširjevati tudi samostansko poslopje ter so sčasoma iz neznatne pritlične hiše nastale impozantne stavbe, ki bi delale čast vsaki šoli. Že leta 1874 se je postavilo enonadstropno šolsko poslopje, 1892 je bilo dozidano dvonadstropno poslopje, namenjeno za učiteljišče. Leta 1896 se je na prejšnje enonadstropno poslopje pozidalo še drugo nadstropje, končno se je leta 1908 postavilo krasno šolsko poslopje preko ulice z lepo solnčno lego in po najmodernejših šolskih predpisih.

Leta 1886 je bila postavljena samostanska cerkev Brezmadežne in jo je škof Jakob Maksimilijan posvetil 8. septembra.

Z odlokom ministrstva za uk in bogočastje 9. julija 1913, št. 30.849, je bila dovoljena tudi meščanska šola ter se je prvi razred otvoril z začetkom šolskega leta 1913/14. Z dovoljenjem štajerskega deželnega šolskega sveta 27. januarja 1914, št. 3/1047/1, je bil 1914 vpeljan enoletni gospodinjski tečaj, ki je med vojno radi pomanjkanja živil nekaj časa prenehal, od 1921 pa se zopet redno vrši vsako leto.

Zadnja leta ima zavod povprečno po 600 gojenk na leto, od teh okoli 200 notranjih. Do konca šolskega leta 1926/27 je samostansko učiteljišče vzgojilo 760 učiteljic, med njimi 731 Slovenk.

Leta 1869 dne 3. junija so se mariborske sestre ločile od graških ter je mariborski samostan postal materina hiša za nove podružnice, ki so danes raztresene ne le po naši državi, marveč tudi v (slovenski) Italiji, v Avstriji, Ameriki in v Aleksandriji.

Že l. 1875 se je celjska okoliška občina potegovala za zasebno dekliško šolo v Celju, ki naj bi jo vodile šolske sestre. Škofijstvo in redovno predstojništvo je bilo voljno ustreči tej želji, a upirale so se (nemške) državne šolske oblasti in šele 24. januarja 1878 je deželni šolski svet dovolil otvoritev take šole. 14. septembra 1878 so došle prve sestre iz materine hiše v Mariboru.

Škof Stepišnik je za celjski zavod šolskih sester velikodušno daroval 20.000 goldinarjev, dasiravno je vedel, da gre za slovensko šolo.

Dne 9. maja 1922 je rimska stolica potrdila nove konstitucije ter so se redovne hiše razdelile v provincije z ozirom na državno pripadnost. Svojo vrhovno prednico imajo v Mariboru.

Leta 1869 je župnik in častni kanonik Marko Glaser poklical šolske sestre iz Gradca tudi k Sv. Petru pri Mariboru, kjer naj bi vodile ljudsko in industrijalno (ročna dela) dekliško šolo. V ta namen je s pomočjo župljanov postavil na nadarbinskem posestvu enonadstropno šolsko poslopje, pri čemer je cerkev prispevala 4000 gol-

dinarjev, 8000 goldinarjev je daroval posestnik Kaube. Da bi dobil potrebne prostore za sestre, je župnik sam postavil še drugo nadstropje.

Dne 25. oktobra 1869 so došle iz Gradca štiri sestre in prevzele šolo. Ta zavod je ostal združen z graško materino hišo, šele 1922 je nastala posebna jugoslovenska provincija[1] s podružnicami v Apačah in v Prekmurju, vrhovna prednica je pa še vedno v Gradcu.

Usmiljene sestre

so pod škofom Stepišnikom leta 1875 prevzele oskrbo bolnikov v takrat novi Gizelini bolnišnici v Celju, nadalje v Ptuju in v Brežicah.

Frančiškani v Mariboru.

Od l. 1849 so mariborsko predmestno župnijo Device Marije vodili svetni duhovniki, 1. maja 1864 pa so jo prevzeli frančiškani štajersko-tirolske provincije in jo vodijo do danes. L. 1900 dne 7. marca so bili priklopljeni slovenski provinciji sv. Križa.

Frančiškani v Mariboru so izvršili velike reči. Mesto starega in tesnega bivšega kapucinskega samostana so pozidali nov samostan v romanskem slogu, ki je pravi kras razvijajočemu se mestu. Še večje delo je bazilika, postavljena na mesto stare, neznatne cerkvice v pozno-romanskem slogu 1892—1900.[2]

Trapisti v Rajhenburgu.

Le Frère Gabriel Giraud et son oeuvre à Reichenburg. Reichenburg 1909.

Trapisti so panoga cistercijskega reda z zelo strogimi pravili, kakor jih je v glavnem začrtal sv. Bernard. Ime so dobili po glavni opatiji »La Trappe« v divji in skoraj nepristopni dolini v Normandiji na Francoskem, ustanovljeni l. 1140. Trapisti so na Francoskem bili pri ljudstvu zelo priljubljeni in čislani. Vkljub prekucijam in brezverskim vladam se je red na Francoskem čudovito razširil, sinovi najbogatejših in najodličnejših rodovin, visoki častniki in drugi odličnjaki so stopali v strogi trapistovski red, ki je divje, puste in nezdrave kraje po Francoskem in v Italiji izpremenil v prijetna in rodovitna selišča.

L. 1880 je francoska vlada zatrla trapistovske samostane, menihe razgnala iz njih zatišja, prepovedala jim skupno življenje in ugrabila imetje. Trapisti so morali zapustiti svojo drago francosko domovino in si v tujini iskati novo domovje. Med drugimi je vlada 6. no-

[1] Dopis sek. škof. ordinariata z dne 22. avgusta 1922, št. 6892 v škof. arhivu v Mariboru.

[2] Natančen opis in zgodovino te cerkve gl. Napotnik Dr. Michael, Die Basilika. Maribor, 1902 (2. izd.).

vembra 1880 s silo izgnala trapiste iz njih samostana »Notre Dame des Dombes«. Med izgnanimi redovniki te opatije je bil tudi Jožef Marija Kamil Giraud, z redovnim imenom brat Gabriel, iz bogate lyonske rodovine. Ta je od svoje dediščine dal na razpolago denar, da se kje v inozemstvu nakupi nov dom za trapiste. Opat je slučajno zvedel, da je na prodaj starodavna rajhenburška graščina ob Savi. Ogledal si jo je in spoznal, da bi bila zelo primerna za trapiste. Kupil jo je, v prepričanju, da bo to le začasno bivališče, dokler se burja na Francoskem ne poleže. A postal je Rajhenburg stalno bivališče trapistov.

Škof Jakob Maksimilijan je z vnemo podpiral naselitev trapistov v lavantinski škofiji. 21. aprila 1881 so prišli prvi redovniki iz Francoskega. Opat Benedikt in brat Gabriel sta jih že tu pričakala. Blagi ustanovitelj, brat Gabriel, je umrl v sluhu svetosti 28. februarja 1899.

Ob desetletnici svojega obstanka je bila rajhenburška trapistija 1. septembra 1891 povišana v samostojno opatijo.

Rajhenburški trapisti dajejo s svojim strogim življenjem najlepši zgled ljudstvu, podpirajo reveže in pomagajo v dušnem pastirstvu v sosednih župnijah.

Opatija nosi naslov Device Marije Rešiteljice.

Magdalenke v Studenicah.

Ženski red Magdalenk je red spokornic in je nastal v 13. stoletju. Rodil se je iz družabnih razmer in potreb takratnega časa. Vsled križarskih vojn in neprestanih domačih bojev je padlo zelo veliko moštva, ženske plemenitega in meščanskega stanu niso mogle dobiti primernih ženinov ali pa so postale prezgodaj vdove. Iz Jutrovega pa se je po primorskih in drugih večjih mestih razširila grda prostitucija, le premnoge ženske so pogazile svojo žensko čast in zagazile v blato pregrehe. Žensko vprašanje je nastalo skeleča rana tistega časa. Veliki papež Inocencij III. je takoj ob začetku svojega pontifikata (1198—1216) pozval krščanski svet, naj sodeluje pri spokoritvi in poboljšanju neštevilnih izgubljenih deklet. V naslednjih desetletjih se je ustanovilo več rešilnih hiš, kjer so taka izgubljena dekleta našla zavetišče in oporo, da so se vrnila na pravo pot. V nemških deželah je posebno goreče pridigoval za spreobračanje očitnih grešnic duhovnik Rudolf iz Wormsa, ki je 1227 dosegel od papeža ustanovno pismo za novi red, ki naj bi nudil padlim ženskam priložnost za spokorno življenje. Za zavetnico si je novi red izvolil veliko spokornico sv. Magdaleno in je po njej dobil ime. Imenovale so se tudi »bele sestre« po svoji beli obleki. Osnovo redu so dale bogoljubne ženske, ki same niso potrebovale pokore, hotele so pa rešiti svoje nesrečne sosestre. Papež Gre-

gor IX. jim je dovolil l. 1232 živeti po pravilu sv. Avguština in jih je s čudovito lepo poslanico vzpodbudil k čednostnemu življenju. »Vstanite iz prahu«, pravi papež, »hčere Sijonske, povrnite se h Gospodu, ve Sulamitinje! Zapojte Gospodu novo hvalnico! Vzamite v roke na vrbe babilonskih rek obešene citre, vzamite alabastrovo posodo mazila, porosite s svojimi solzami in mazilite noge Tistega, ki vas je dvignil in rešil iz brezdna revščine in greha.«

Pozneje so prevzeli vodstvo Magdalenk dominikanci in so mnogi magdalenski samostan stopili v dominikanski red, drugi so se pa vrnili k benediktinskemu ali cistercijskemu pravilu.[1]

Namen reda je še dandanes, pomagati iz pregrehe padlim dekletom, v ta namen vodijo sestre po večjih mestih gostišča ali hospitale za taka dekleta. V red sam pa se sprejemajo le neomadeževane deklice.

Studeniške magdalenke so došle iz pruske Šlezije, kjer imajo v Laubanu svojo materino hišo, in so se naselile najprej pri Zagrebu, dokler niso kupile nekdanjega studeniškega samostana. Cesarsko dovoljenje so dobile l. 1892. Sestre so bile po rodu večinoma Poljakinje, sedaj imajo že tudi več Slovenk.

Dijaško semenišče.

Zgodovino dijaškega semenišča od prvih početkov pod Slomškom do l. 1910 podaja knjižica „Vtisnite si te moje besede v svoja srca in v svoje duše!" Priobčil dr. Mihael Napotnik, knezoškof lavantinski. Maribor, 1910.

Pri dijaškem semenišču je Stepišnik dovršil od Slomšeka započeto delo. Leta 1864 so Viktorinišče preselili v Celje in ga združili z Maksimilijaniščem in za oboje kupili v Celju lepo hišo s prostornim vrtom od škofovega brata, takratnega mestnega župana za prav primerno ceno. Neugodno je bilo le to, da v hiši ni bilo domače kapele in da so v njej stanovale tudi druge stranke, vsled česar je bila otežkočena disciplina, ki je v takih zavodih potrebna. V jeseni 1864 se je otvoril nov zavod; na ime Viktorinišča je bilo sprejetih 14 učencev iz Maribora in Slovenskih goric, na ime Maksimilijanišča pa 24 iz Posavja in Savinjske doline. Prvi ravnatelj je postal gimnazijski profesor verouka Ivan Krušič. Dijaki so dobili v zavodu celo oskrbo, a so prvo leto morali vsi brez izjeme plačevati po 5 goldinarjev na mesec, oziroma 10. Vladi se je predložil nov osnutek in imetje obeh zavodov ločilo, dasi sta dejanski bila združena. Maksimilijanišče je imelo 40.100 goldinarjev, Viktorinišče pa 33.936 goldinarjev s hišo v Mariboru. Dne 18. februarja 1865 je graško namestništvo naznanilo, da je ministrstvo za uk in bogočastje ustanovitev semenišča vzelo na znanje. Tako je bila zadeva tudi v pravnem oziru urejena.

---

[1] Heimbucher, Die Orden und Kongregationen der kathol. Kirche. II. 295—298. Paderborn 1907.

Semenišče je v Celju od začetka dobro uspevalo, toda polagoma je začela disciplina popuščati. Škofijstvo je bilo prisiljeno, odposlati v Celje svojega zastopnika, kanonika Kosarja, ki je upornim dijakom zagrozil z odpustom. Začasno se je stvar uredila, toda škofijstvo je kmalu uvidelo, da se stalno ne bo dal red vzdržati, če ostane zavod v Celju. Začelo se je razmišljati, bi li ne kazalo, prestaviti semenišče v Maribor, kjer bi ga škofijstvo imelo vedno pred očmi. Škof dr. Stepišnik je pa v tem ravnal zelo taktno in previdno. Ker je duhovščina bivšega celjskega okrožja veliko žrtvovala za ta zavod, se je škof obrnil na njo z vprašanjem, kaj misli o preselitvi semenišča v Maribor. Pretežna večina duhovnikov je bila za preselitev, in tako se je po sklepu šolskega leta 1870/71 celjsko semenišče opustilo, hiša se je predelala za stanovanje strank in 1874 prodala za 28.000 goldinarjev.

46. Dijaško semenišče v Mariboru.

Ker pa še v Mariboru ni bilo primernega poslopja, je škofijstvo nekaj let delilo podpore dijakom na gimnazijah v Celju, v Mariboru in Ptuju, pa je imelo pri tem slabe izkušnje. Končno je škofijstvo leta 1876 kupilo stavbišče na oglu podaljšane Gosposke in tedanje Meščanske, sedaj Koroščeve ulice za novo poslopje, ki se je postavilo leta 1877 in je stalo s stavbiščem vred 51.870 goldinarjev, polovica na račun Maksimilijanišča, polovica pa na račun Viktorinišča. Da bi se pa semeniški sklad vsled stavbenih stroškov preveč ne izčrpal, se je škof zopet obrnil s prošnjo na duhovnike in vernike za pomoč. Tudi tokrat se je lepo pokazala lavantinska požrtvovalnost. V letih 1878—1883 je Maksimilijanišče sprejelo 6616 goldinarjev in blizu 4000 goldinarjev volil, Viktorinišče pa 2640 goldinarjev in nad 23.000 goldinarjev volil.

Dne 1. maja 1878 je bil zavod slovesno otvorjen ter je imel takrat 14 gojencev. Prvi ravnatelj zavoda je bil bogoslovni profesor Ivan

Skuhala, ki ga je vodil do leta 1886, ko je odšel v Ljutomer za župnika in dekana. Od leta 1886—1902 je bil ravnatelj bogoslovni profesor dr. Ivan Mlakar, za njim od 1902—1923 bogoslovni profesor Josip Zidanšek, od 1923 naprej pa Josip Mirt.

Škof dr. Jakob Stepišnik je postavil v oporoki za glavnega dediča dijaško semenišče. Tako je bilo mogoče, da se je zavod 1893 znatno povečal. Prvotni stavbi s pročeljem proti Meščanski ulici, sta se dostavili še dve krili v smeri od juga proti severu in na zapadni strani poleg dotedanjega vrta nakupil še prostorni travnik, večji kakor prvotno zemljišče, in sicer po ugodni ceni ter pravočasno, ker uro pozneje bi bil drugam prodan in semenišče ne bi imelo nikdar tako lepega prostora, kakor ga ima sedaj. Število gojencev se je 1894 povišalo na 60, od 1900 naprej celo na 80; sedaj 1928 jih je nad 100.

Od 1878—1909 je po izkazu v knjigi »Vtisnite si . . .« 122 semeniščanov stopilo v bogoslovje, od 1910 do 1927 je bilo posvečenih 82 semeniščanov. V bogoslovju je v šolskem letu 1927/28 14 semeniščanov. (Poročilo semeniškega ravnateljstva.)

Žalibog so vojna posojila požrla to, kar so duhovniki in verniki dolga desetletja z velikimi žrtvami nabrali. Tako je semenišče po vojni ostalo brez glavnic in zopet se je moralo trkati na dobra srca vernikov in duhovnikov in še gojenci morajo nekaj plačevati. Dočim starejše dobrotnike našteva uvodoma navedena Napotnikova knjiga, je med povojnimi dobrotniki omeniti 23. januarja 1922 umrli Anton Šijanec, župnik in duhovni svétnik pri Sv. Juriju v Slovenskih goricah, ki je semenišče postavil za glavnega dediča.

Stepišnik na vatikanskem cerkvenem zboru.

Na vatikanskem cerkvenem zboru se je Stepišnik z drugimi avstroogrskimi škofi postavil na stran minoritete, ki je nasprotovala proglašenju dogme o papeževem nezmotljivem učiteljstvu, sicer pa ni aktivno nastopal.[1] Odpotoval je v Rim 28. novembra 1869, kakor poroča »Slovenski Gospodar« št. 48[2] dne 2. decembra, ter se je že udeležil slovesne otvoritvene seje 8. decembra.[3] Za časa odsotnosti ga je namestoval stolni prošt dr. Lovro Vogrin, ki pa je umrl že 11. decembra 1869. Ostal je v Rimu do konca februarja 1870, potem je dobil dvomesečni

[1] V njegovi zapuščini sta dva izdelana govora, ki jih je mislil govoriti na cerkvenem zboru. Prvemu se je sam odrekel, da ne bi, kakor sam pripominja, še pomnožil že itak prevelikega števila govornikov, drugi je odpadel, ker je bila dotična debata prej zaključena.

[2] Takrat v Mariboru izhajajoči „Slovenski Narod" pa v št. 138 l. 1869 poroča, da je Stepišnik odpotoval v Rim s krškim škofom že 24. novembra.

[3] Njegov sedež na koncilu glej pri Granderathu, Geschichte des Vatikanischen Konzils II., pod št. 431, str. 737.

dopust in je 7. marca dospel nazaj v Maribor. Ko je potekel dopust, se je zopet vrnil v Rim.

Ko se je približevala odločilna javna seja 18. julija 1870, so se precej zredčile vrste škofov tako na večinski kakor manjšinski strani. Mnogi škofje so zapustili Rim vsled neznosne vročine, drugi radi grozeče vojne med Francijo in Nemčijo. Med manjšinskimi škofi, ki so pred glasovanjem zapustili Rim, sta bila tudi krški škof Wiery in lavantinski Stepišnik. Na predsedništvo koncila sta poslala pismo od 13. julija, v katerem javljata, da radi silne vročine ne moreta dalje zdržati v Rimu, ob enem pa dostavljata, da če bi ostala, bi glasovala proti (Non placet).

Ko je koncil 18. julija s 533 glasovi proti dvema[1] sprejel konstitucijo o cerkvi in z njo tudi nauk o papeževem nezmotljivem učiteljstvu v stvareh vere in nravnosti, je nastal dokaj mučen položaj za manjšinske škofe.

Dobro je označil nastalo situacijo dunajski nadškof in kardinal Rauscher, ki je za časa koncila bil predsednik »nemške enote« minoritetnih škofov, v pismu na monakovskega nadškofa: Pred odločitvijo je vsak škof dolžan, glasovati po svoji vesti in najboljšem spoznanju, po odločitvi pa stoji stvar drugače. Dolžnost, pri glasovanju ravnati po svojem prepričanju, je izpolnjena in sedaj nastopi druga dolžnost: pripoznati pota božje previdnosti in priznati odločitev, ki jo je dal zakoniti cerkveni zbor.

Vendar v dejanskih razmerah to ni šlo tako gladko. Duhovi so bili razburjeni in nastop manjšinskih škofov samih za časa koncila je podžigal to odpornost.

Dne 1. decembra 1870 je poročal dunajski nuncij Falcinelli, da so v solnograški nadškofiji objavili odloke nadškof in škofje sekovski, briksenski in tridentinski, ne pa še škofa krški in lavantinski. Dne 5. decembra je zopet poročal nuncij, da so škofje solnograške nadškofije imeli skupno konferenco, kjer sta krški in lavantinski škof izrazila svojo pritrditev vatikanskim odlokom in se je sklenilo, izdati skupen pastirski list.

Na Štefanovo (26. decembra) 1870 je Stepišnik v svojem uradnem listu »Kirchliches Verordnungsblatt« objavil obe dogmatični konstituciji vatikanskega koncila, namreč o veri in o cerkvi. V kratkem nemškem uvodu navaja razloge te objave in se med vrstami čuti nemajhna zadrega, ki jo skuša prikriti, češ, odgoditev koncila vsled žalostnih dogodkov v Rimu (osvojitev večnega mesta 20. septembra) ga je nagnila, da že sedaj objavlja koncilske odloke, dasi se drugače ti odloki objavljajo šele po sklepu koncila. Kakor Stepišnik, so tudi nekateri drugi škofje s tem skušali opravičiti odlašanje objave, a v Rimu niso priznali tega razloga, ker med vatikanskim koncilom in raznimi prej-

[1] Granderath, n. d. III., str. 501.

šnjimi koncili je razlika ta, da tam niso papeži osebno predsedovali in so se koncilski zaključki morali naknadno predložiti papežu v potrjenje. tako n. pr. tridentinski odloki. Tukaj pa je papež sam predsedoval in takoj odobril koncilske sklepe, ki so torej od tega časa postali že pravomočni.

V našem domačem, takrat maloštevilnem in skromnem časnikarstvu ni niti sledu tistega razburjenja, ki je drugod vznemirjalo duhove ob času vatikanskega koncila. »Slovenski Gospodar« poroča le, da je škof odšel v Rim in pozneje, da se je zopet vrnil. »Slovenski Narod« poroča v št. 138 l. 1869, da je škof odšel v Rim, da je za čas svoje odsotnosti izročil oblast stolnemu kapitolu in pa o pismu, ki ga je škof izdal na duhovščino o nalogah predstoječega koncila. V št. 82 z dne 16. julija 1870 pa poroča med »Raznimi stvarmi«, da se je mariborski vladika »včeraj zvečer« (torej 15. julija) vrnil iz Rima domov. Iz Nabrežine si je brzojavno prepovedal vsak svečan sprejem. — Pod isto rubriko in v isti številki poroča, da je v Gradcu bil prepovedan že drugi javni shod, ki je imel namen, ljudi v množini pripraviti k odpadu od katoliške vere.

Pri Slovencih se je takrat obračala glavna pažnja na razne volitve in borbe z Nemci, potem pa na prusko-francosko vojno. Kolikor pa je iz tradicije znano, so mnogi med svetno in duhovsko inteligenco, celo profesorji bogoslovja, stali s škofom na strani minoritete. Posebno so simpatizirali s koncilskimi govori škofa Strossmajerja.

Božja previdnost je sama olajšala sprejetje novoproglašene dogme. Francosko-pruska vojna je obrnila pozornost duhov od dogmatičnih prepirov na novo nastali mednarodni položaj. Osvojitev Rima po Piemontezih je pa v širnih krogih pridobila zopet papežu simpatije in s temi simpatijami oslajena se je sprejela in bolj objektivno presojala tudi dogma o papeževem nezmotljivem učiteljstvu. Razvoj naslednjih dogodkov je pokazal, da niso imeli prav tisti škofje, ki so mislili, da za proglasitev te dogme ni p r i m e r e n č a s.[1]

Sicer pa je bil Stepišnik zelo vdan apostolski stolici in je kot škof petkrat obiskal večno mesto. Prvič je bil v Rimu leta 1867, ko se je praznovala 1800 letnica mučeniške smrti sv. apostolov Petra in Pavla, potem dvakrat ob času koncila, pa zopet 1876 in 1882. Italijanski jezik je Stepišnik popolnoma obvladoval. Kot škof je potoval tudi v Lourdes. L. 1886 je več Slovencev romalo v Lourdes, dr. Ivan Križanič je to lurško romanje mično popisal v »Slovenskem Gospodarju« in je spis izšel tudi v ponatisu. Na ta način se je iz Francoskega zaneslo med Slovence češčenje lurške Marije. Po vaseh se od tega časa začnejo staviti kapele, v cerkvah pa napravljati oltarji ali vsaj kipi lurške Ma-

[1] Še preden se je koncil sešel, je dr. Gregorec izdal 46 str. obsezajočo brošuro „Opombice zastran občnega cerkvenega zbora v Rimu 1869 . . .", kateri je namen za širje sloje poučiti, kaj pomeni sklicani cerkveni zbor, pa se vprašanja o nezmotljivosti papeževega učiteljstva ne dotika.

rije. Dandanes menda ni župnije v lavantinski škofiji, kjer bi ne imeli kake kapelice, oltarja ali vsaj kipa, ki spominja na Lourdes.

Dobrodelne naprave in cerkvene družbe.

Stepišnik je bil osebno zelo radodaren, rad je podpiral reveže in vsako dobro podjetje. Imel je zelo razvit čut za socijalne potrebe. Že l. 1878 je stavil socijalno vprašanje na dnevni red dekanijskih konferenc. Za njegovega časa se je 1871 ustanovilo Katoliško tiskovno društvo. Ko je to društvo hotelo kupiti »Slovenskega Gospodarja«, je bilo v zadregi, ker ni imelo denarja. Škof Stepišnik mu je takoj priskočil na pomoč in mu daroval 400 goldinarjev. Bogoslovni profesorji so bili takrat sila slabo plačani, v slučaju vpokojitve pa naravnost obsojeni v stradanje. Za zboljšanje njih pokojnine je Stepišnik naložil 2000 goldinarjev. Gospejnemu društvu je za podporo revnih otrok dajal vsako leto redno po 100 goldinarjev, vmes pa še druga darila.

Tudi za druge dosluženе duhovnike je že leta 1863 ustanovil poseben sklad ter sestavil pravila za posebno društvo dosluženih duhovnikov in pozval duhovnike, kateri se strinjajo s temi pravili, naj pristopijo k društvu. Ta sklad je dajal podpore revnim dosluženim duhovnikom. Ker pa so tudi mnogi aktivni duhovniki ob slabi plači živeli v veliki revščini, je škof dovolil, da je od njega ustanovljeni »sklad« svoj delokrog razširil. Tako je nastala podporna družba duhovnikov lavantinske škofije, ki jo je 1873 cerkvena in svetna oblast potrdila ter z nekoliko izpremenjenimi pravili še dandanes deluje pod imenom »Vzajemnost« ter podpira revne in bolne duhovnike lavantinske škofije.

Velikega socijalnega pomena so zlasti v mestih Vincencijeve družbe, ki z gmotnimi in duhovnimi sredstvi podpirajo reveže, posebno take, ki natihoma trpe pomanjkanje in se sramujejo javno beračiti in prositi za podpore. Prvo tako družbo je vpeljal energični župnik in dekan Tomaž Rožanc pri Sv. Magdaleni l. 1879 v Mariboru, pri stolni župniji je ustanovil enako družbo leta 1887 dr. Ivan Križanič. Še istega leta je v seji Vincencijeve družbe predlagal dr. Križanič, naj bi se družba ozirala tudi na revne dijake. Že mesec dni pozneje je bila otvorjena »dijaška kuhinja«, ki je izprva bila nekaka podružnica Vincencijeve družbe, potem se je osamosvojila, a dr. Križanič ji je bil na čelu od njenega početka do svoje smrti (31. julija 1901). Naj se ne pozabi, da je ta prekoristna naprava vzklila na plodonosnem vrtu krščanske ljubezni katoliške cerkve!

Zadnja leta Stepišnikove vlade se je zgodil neki žalosten slučaj z brezposelno deklo. Stepišnik je takoj daroval 2000 goldinarjev, da se osnuje zavetišče za brezposelne služkinje, a je umrl, preden se je to izvršilo. Kanonik dr. J. Križanič je skušal to ustvariti in je na lastne stroške najel stanovanje, a ker ni našel odziva, se je poizkus izjalovil.

Šele l. 1900 se je ustanovilo v ta namen društvo »Marijanišče«; dr. Križanič mu je bil prvi ravnatelj. Društvo še sedaj deluje in zavod za brezposelne služkinje vodijo šolske sestre.

Leta 1880 je škofijstvo razposlalo na dekanijske urade vprašanje, bi se li dala v škofiji vpeljati družba vednega češčenja ter se je o tem razpravljalo pri dekanijskih konferencah. Skoraj iz vseh dekanij so došli ugodni odgovori, na to je škof Jakob Maksimilijan s pastirskim listom 27. januarja 1881 novo družbo vernikom toplo priporočil, namestništvo je 5. aprila 1881 družbina pravila vzelo na znanje in družba je začela delovati. Namen družbe ni samo negovati pobožnost do najsvetejšega Zakramenta, marveč tudi skrbeti za dostojno cerkveno opravo in podpirati revne cerkve, ki si ne morejo same nabaviti dostojne cerkvene obleke in perila. Družba je s tem tudi zelo pospeševala umetnost ročnih del, kar so pokazale razstave cerkvene obleke, ki so se do vojne leto za letom vršile.[1]

Tretji red je bil nekdaj zelo razširjen in po nameri svojega ustanovitelja naj bi bil nabožna in ob enem dobrodelna naprava. Jožefinska doba ga je zatrla. Šele pod Slomškom so celjski kapucini leta 1850 na novo vpeljali tretji red, pa ni bil posebno razširjen. Izgubil je svoje dobro ime, nekaj po klevetah brezbožnih ljudi, nekaj pa, ker je opustil svoje socijalno delovanje. Papež Leon XIII. je z okrožnico »Auspicato« z dne 17. septembra 1882 prenovil ta red in še istega leta ga je škof Stepišnik v okrožnici na duhovščino priporočil in razložil njega korist. V Mariboru so ga frančiškani vpeljali kmalu potem, ko so leta 1864 prevzeli predmestno župnijo.

Slično se je razširila pod Stepišnikovo vlado rožnivenska bratovščina, nadalje častna straža in razne druge pobožnosti. Za gojitev cerkvenega petja se je l. 1887 ustanovilo Cecilijansko društvo za lavantinsko škofijo. Ustanovil ga je bogoslovni profesor in podravnatelj A. Kukovič.

Obiskovanje škofije je Stepišnik tako uredil, da je od 24 dekanij v šestih letih vsaka prišla na vrsto. Ta uredba je v škofiji ostala do danes, le vsled priklopitve novih dekanij iz krške in somboteljske škofije je morala nastopiti mala izpremememba samo v razvrstitvi dekanij.

Že Slomšek je mislil sklicati škofijsko sinodo, pa ga je smrt prehitela. To je storil Stepišnik leta 1883.

V 26 letih in 5 mesecih svojega škofovanja je posvetil 28 novih cerkev, od katerih so nekatere res monumentalne stavbe, tako Sv. Križ pri Rogaški Slatini (posvečena 1864), Dobova v Posavju (posvečena 1867), obe v romanskem slogu, v gotskem slogu je zidana cerkev sv. Lovrenca v Vuhredu (posvečena 1884).

Popravilo stolnice je stalo nad 50.000 goldinarjev in je glavni del plačal škof sam.

---

[1] Natančnejše o tej družbi glej knjigo „Venite adoremus". Maribor, 1901.

Njegova smrt.

Stepišnikova življenjepisca v Mohorjevem koledarju in v »Slovenskem Gospodarju« prav nič ne omenjata njegovega slovstvenega delovanja,[1] pač zato ne, ker sta spisa namenjena pred vsem za prosto ljudstvo, tega bi pa ne zanimalo, kaj je Stepišnik pisal, ker pisal je le v nemškem jeziku. Na slovstvenem polju se vidi najbolj opreka med Stepišnikom in Slomšekom. Ta je poljudni slovenski pisatelj, on hoče s svojimi spisi dvigniti tudi najpriprostejšega človeka, Stepišnik je pa nemški pisatelj, on hoče omikane nemške sloje pridobiti za krščanske ideje. Njegovi spisi so po vsebini cerkveno-zgodovinski, cerkveno-pravni in apologetični. Najljubši predmet mu je cerkvena zgodovina. Že l. 1856 je kot kanonik izdal v Solnogradu 30 strani broječo monografijo o Tomažu Hrenu (celoten naslov glej v Simoničevi bibliografiji str. 492). On je menda edini lavantinski duhovnik, ki je pisal celo v publikacije cesarske dunajske akademije. V zborniku »Archiv für Kunde österr. Geschichts-Quellen XV. B.« Wien 1856, str. 71—132 je objavil spis o lavantinskem škofu Juriju Stobeju, ki smo ga navedli že zgoraj, ko smo govorili o tem škofu. Stepišnikova monografija o tem znamenitem škofu je dandanes nezadostna, a za tisti čas je bila važna.

Stepišnik je mislil nadaljevati tudi Tangla, ki je v vrsti lavantinskih škofov prišel do Zimmermanna. V Stepišnikovi zapuščini se nahaja rokopis precej obširnega življenjepisa Zimmermannovega in nekoliko krajši Kutnarjevega, ki sta porabljena tudi v tej knjigi, kolikor je dopuščal njen obseg. O Slomšeku se ni med Stepišnikovimi spisi nič našlo. Najbrž je sploh opustil nadaljevanje.

Kot kanonik pri Sv. Andražu je leta 1857 pri Jos. A. Kienreichu v Gradcu izdal delo »Abhandlungen über Religion und Kirche«. Knjiga obsega 447 strani in je nekaka poljudna apologetika ali temeljno bogoslovje. Tvarina je razdeljena v štiri dele. V I. delu govori o veri sploh, o sv. pismu, o krščanstvu, o božanstvu Kristusovem, o cerkvi Kristusovi in o indiferentizmu. V II. delu razpravlja o naravi in o naravoslovju, o Mojzesovem poročilu o vstvarjenju, o starosti človeškega rodu, o občnem potopu, o čudežih in prerokbah. V III. delu je govor o verskih skrivnostih vobče, posebej o presv. Trojici, o včlovečenju, o izvirnem grehu in odrešenju, o neumrljivosti in vstajenju, o večnosti peklenskih muk. V IV. delu obravnava različna bogoslovna vprašanja, ki so večkrat predmet sovražnih napadov, kakor: o edinozveličavni cerkvi, o milosti, prostosti in dobrih delih, o zakramentih, o češčenju

[1] Njegova dela, toda ne vsa, so našteta v knjigi Dr. M. Napotnik, „Vtisnite si te moje besede . . ." str. 122—123 v op.

svetnikov, njih podob in ostankov, o molitvi, obredih, liturgičnem jeziku, božjih potih, o molitvi za rajne, o brezmadežnem spočetju Device Marije, o papeštvu, meništvu, humaniteti, inkviziciji in praznoverju, prosvitljenosti in napredku.

Čisti izkupiček od te knjige je pisatelj namenil dijaškemu semenišču lavantinske škofije. Knjiga se pa menda ni posebno razprodajala, ker je še sedaj leži precejšen kup v škofijski knjižnici.

Tudi kot škof je Stepišnik deloval na literarnem polju, seveda le v nemškem jeziku. L. 1868 je izdal tudi v slovenskem jeziku poljudno razpravo o krščanskem zakonu, v nemščini pa i. l. navodila za duhovščino v zakonskih zadevah. Leta 1873 je izdal v Mainzu v založbi Florjana Kupferberga 64 strani obsegajočo brošurico »Lesefrüchte. Christlichen Freunden der Natur gewidmet« von J. M. S. Knjižica ima apologetičen namen, a ne vsebuje kakih znanstvenih razprav, temveč podaja izjave raznih prirodoslovcev o vprašanjih, ki stoje na meji med vero in prirodno znanostjo, kakor o svetopisemskem poročilu o vstvarjenju, o početku in starosti človeštva.

L. 1877 je izšla v nemškem in slovenskem jeziku njegova pridiga o priliki blagoslavljanja novega zvonika župne cerkve v Celju. — Za slovesno otvoritev dijaškega semenišča 1. maja 1878 je spisal celo igrokaz »Maximilian« pod značko J. M.

Njegovo vobče najznamenitejše delo je pač knjiga »Papst Pius IX. und seine Zeit«, ki jo je izdal v dveh zvezkih leta 1879 v založbi Viljema Braumüllerja, c. kr. dvornega in vseučiliščnega knjigotržca na Dunaju. Prvi zvezek obsega 478, drugi 452 strani. Naslov knjige se ne ujema z vsebino. O papežu Piju IX. govori le v 1. § prvega poglavja (str. 1—36). Potem podaje kratko zgodovino vatikanskega koncila. Vso ostalo knjigo pa zavzemajo podatki o stanju katoliške cerkve v posameznih državah Evrope, Azije, Afrike, Amerike in Australije. V drugem poglavju II. dela podaje tudi pregled o katoliški literaturi in krščanski umetnosti v raznih državah v Evropi in Severni Ameriki. V II. delu drugega zvezka govori o stanju protestantizma in iztočne razkolne cerkve in o poizkusih za združitev krščanskih veroizpovedi, v dodatku pa o nemškem katolicizmu, o protikrščanski literaturi in o socijalizmu.

V zadnjem, § 96. drugi zvezek, podaje kratek zgodovinski pregled o socijalizmu. Iz tega je videti, da je Stepišnik s paznim očesom zasledoval razne struje v moderni družbi. Naravnost občudovati je njegovo sodbo o Rusiji že l. 1879. O Rusiji se je splošno mislilo, da v njej kot agrarni državi ne more socijalna demokracija priti do odločilne moči. Sedaj, ko imamo pred seboj nezaslišane grozote v tej državi najradikalnejše struje socijalne demokracije, vidimo, da je zadel pravo Stepišnik, ko je leta 1879 pisal o Rusiji: »Vielleicht ist kein Reich der Welt vom Sozialismus, ja Nihilismus, so unterminiert wie Russland« (str. 450).

Leta 1882 je Stepišnik izdal v nemškem jeziku »Compendium des katholischen Eherechtes« pod značico J. M. S., bivši profesor cerkvenega prava. Kot založnik knjige je označen duhovski seminar, tiskala je knjigo Mohorjeva družba v Celovcu. Obsega 152 strani. Ta učbenik zakonskega prava se je v mariborskem bogoslovnem semenišču rabil še dolgo po Stepišnikovi smrti.

Leta 1884 je izdal kratko zgodovino o žičkih kartuzijih pod naslovom: »Das Karthäuser-Kloster Seiz von Dr. Jakob Maximilian Stepischnegg, F. B. von Lavant. Mit 2 Abbildungen. Maribor, 1884. Str. 100. Ni to izčrpna in zaokrožena zgodovina, marveč podaje le črtice in regeste od ustanovitve kartuzije do razpusta 1782.

Istega leta je v Ljubljani umrl knezoškof dr. Pogačar; pogrebni govor je imel Stepišnik, in je govor izšel tudi v tisku (9 strani m. 8°).[1]

* * *

Dne 18. januarja 1888 je Stepišnik praznoval 25 letnico škofovanja, 2. avgusta i. l. pa svojo zlato mašo. Ob tej priliki je napravil posebno ustanovo za obolele duhovnike. Vkljub svojim 73 letom je bil častitljiv starček še svež in živahen ter je z neko posebno lahkoto in neprisiljeno fineso opravljal tudi najbolj dolgotrajne škofovske funkcije. Toda leto 1889 je bilo zanj zadnje. Že dalje časa je imel na levi nogi odprto rano, pa ni svoje nadloge pravočasno odkril zdravniku. Proti koncu maja se je vrnil iz vizitacije v završki in velikonedeljski dekaniji. Na praznik Vnebohoda je še imel v stolnici slovesno opravilo — bilo je zanj zadnje. Med opravilom je čutil veliko slabost in hude bolečine v ranjeni nogi. Naslednjega dne, 31. maja, se je moral vleči in ni več vstal iz bolniške postelje. Rana se je vnela in pridružilo se je zastrupljenje krvi. Dne 23. junija je bil slovesno previden in 28. junija je izdihnil svojo blago dušo. Pogreb je 1. julija vodil nadškof Eder sam, pogrebni govor je imel v stolnici celovški škof dr. Kahn. Položili so ga zraven Slomšeka v škofijsko grobnico v kapeli na mestnem pokopališču.

Za glavnega dediča je določil dijaško semenišče. In tako se je marsikateri slovenski mladenič izšolal s pomočjo Stepišnikove zapuščine.

Dr. Vošnjak piše v svojih Spominih (I, 132), da se je po nastopu Stepišnikovem moralo v semenišču opustiti slovensko predavanje v nekaterih predmetih, na drugem mestu pa pravi (II, 73), da se je »v Mariboru duhovništvo, odkar je Stepischnegg zasedel škofovski sedež, odtegovalo narodnemu delu«.

---

[1] Trauerrede bei der Leichenfeier des Hochwürdigsten Fürstbischofes von Laibach Dr. Johannes Chrysostums Pogačar am 28. Jänner 1884 in der Domkirche zu Laibach gehalten von . . .

Nasproti tej trditvi stoje dejstva: Glede prvega očitka je pripomniti, da se je od Slomšekovih časov do državnega poloma na bogoslovnem učilišču poučevalo v latinskem, nemškem in slovenskem jeziku. Nadalje: pod Stepišnikom so si Slovenci v Mariboru ustanovili »Slovenskega Gospodarja«, ki sta ga po smrti dr. Preloga urejevala duhovnika dr. Ulaga in dr. Gregorec. Istotako so si Slovenci ustanovili svoje tiskovno društvo. Proti koncu prvega desetletja Stepišnikove vlade so se vršili ljudski tabori, katerih so se udeleževali tudi duhovniki, zlasti Božidar Raič. V stolnem kapitolu sta sedela dva odlična in zavedna Slovenca, Jurij Matjašič in dr. Lovro Vogrin. Zvest in navdušen Slomšekov častilec je bil Fran Kosar; dr. Vošnjak sam priznava njegovo plemenito rodoljubje. Stepišnik ga je pustil v službi bogoslovnega spirituala, katero mu je že Slomšek izročil. Leta 1863 je izdal Kosar prekrasno knjigo o Slomšeku, pa se s tem ni morda zameril novemu škofu Stepišniku, nasprotno, Kosar je ostal njegova zaupna oseba in celo njegov spovednik. V spirituala Kosarja so se strupeno zaganjali nemškoliberalni krogi, češ, bogoslovno semenišče v Mariboru je ognjišče, kjer se vzgajajo žgeči narodnjaki. Vsled teh napadov, ne morda na pritisk škofov, se je Kosar umaknil iz Maribora ter šel za župnika in dekana v Kozje. Kot tak je bil nekaj časa celo deželni poslanec. Po smrti dr. Vogrina (1869) je dobil migljaj od škofa, naj prosi za kanonikat. To je storil in 1870 res postal kanonik. Zanaprej mu je škof izročal najzaupnejše posle. Dejstvo je nadalje, da so razni renegati v najhujših bojah očrnili lavantinske duhovnike kot politične hujskače in sovražnike Nemcev, in sicer tudi na najvišjem mestu. Ko se je tedaj 1883 cesar mudil v Mariboru, je prišlo do sličnega prizora, kakor nekaj let pozneje s Strossmajerjem v Belovaru. Razlika je bila ta, da v Mariboru ni veljal ukor škofu, temveč duhovščini. Škofa je cesar pohvalil, potem pa grozeče zamahnil z roko in rekel s povzdignjenim glasom: »Aber ich kenne den Klerus von Lavant!«

Zgodovinski resnici na ljubo je treba ugotoviti, da je splošno lavantinska duhovščina hodila srednjo pot med nedelavnostjo, ki jo očita dr. Vošnjak, in ono kleveto, s katero so jo ometali zlobni nasprotniki. Slovenski duhovniki drugorodcev niso sovražili nikdar, vsakemu Nemcu se je šlo na roke, če je v dušnopastirskih zadevah kaj potreboval. Ko bi se le s Slovenci tako ravnalo v drugih škofijah!

V čast je končno škofu Stepišniku, da je dovolil, svojemu predniku postaviti spomenik v stolnici. Pri tem je bilo treba premagati mnoge potežkoče, ki so prav značilne za takratni položaj Slovencev, vendar se Stepišnik ni dal ugnati. Največ težav je delal mestni magistrat z županom Reiserjem na čelu. Spomenik so najprej mislili postaviti na kakem javnem trgu v mestu, toda mestni mogotci tega niso dovolili. Ko se je odbor odločil za stolnico in je škof v to privolil, so pa mestni očetje napeli vse sile, da bi to preprečili. Le prehitro so bile

pozabljene besede, da imeni Tarnoczy in Slomšek ostaneta neumrljivi pri Mariborčanih! Mestni župan dr. Matej Reiser[1] je kakor kak paša poslal ukaz na takratnega mestnega župnika Matjašiča, da mora pri odkritju spomenika izostati vsaka pridiga ali nagovor; svečanost se mora omejiti na zgolj bogoslužne predpise, stolna cerkev ne sme postati torišče politične demonstracije. — Tega tudi v sanjah nihče ni nameraval.

Oblastni nemški župan je v istem dopisu dalje pripomnil, da si glede spomenika pridržita sklepčno besedo mestni svet in konkurenčni odbor. Preprečiti je hotel celo slovesno službo božjo. Odkritje se je vršilo 24. junija 1878, na praznik sv. Janeza Krstnika, patrona stolne župnije. Kanonik Kosar je imel prekrasen govor in se kaj lepo odlikuje njegova moralna višina in plemenitost misli napram abderitsko malenkostni in ob enem zlobni gonji nemškoliberalnih mogotcev na mestnem magistratu.

Konzistorij je domišljavega župana mirno poučil, da je na praznik župnega patrona Janeza Krstnika vedno slovesna služba božja, konkurenčni odbor pa po zakonu nima prav nič govoriti o spomenikih, za katere občina ni ničesar prispevala.

56. Dr. Mihael Napotnik 1889—1922.

Od davnih časov sv. Viktorina smo se skozi dolga stoletja cerkvene zgodovine sedanjega lavantinskega ozemlja prerili do najnovejše dobe, ki jo je še sedaj živeči, nekoliko starejši zarod že sam preživel, in ki tvori preddvor realne sedanjosti. V to dobo spada 33 letno škofovanje dr. Mihaela Napotnika.

Važna je ta doba, ker iz nje je neposredno vzrastla sedanjost. Toda baš o tej dobi je nemogoče, podati popolnoma stvarno in točno sliko. Da se dobi potrebna historična perspektiva, se morajo osebe in dogodki časovno nekoliko odmakniti. Vrednota dovršenih činov se more prav oceniti le v njih učinkih, zato pa je treba časa za razvoj zasejanega semena.

O škofu dr. Napotniku je ob njegovi 25 letnici škofovanja (1914) in ob smrti izšlo v raznih časopisih mnogo življenjepisnih člankov, zaokroženo sliko o njem je prinesel tudi Mohorjev koledar leta 1920 za tridesetletnico njegovega škofovanja in dopolnilo po smrti leta 1923. Izčrpne in na znanstveno-zgodovinskem višku stoječe monografije o dr. Napotniku pa še do danes ni. Tudi v tej knjigi je ne moremo podati — iz prej povedanih razlogov, ker je njegova osebnost in njegovo

[1] Nečak Otmarja Reiserja († 1868), ki je na priporočilo Slomšekovo leta 1862 bil odlikovan z visokim papeškim redom sv. Gregorija ter se je za to škofu 1. septembra v izbranih besedah zahvalil. (Pismo v prezid. škof. arhivu.)

47.

Dr Michael Napotnik
Princeps Episcopus Lavantinorum.

1889—1922.

48. Bazilika Matere božje v Mariboru
s frančiškanskim samostanom.

delovanje še časovno preblizu in razni subjektivni dojmi in vtisi motijo jasen pogled. Pa tudi okvir in namen te knjige ne dopuščata izčrpne obdelave Napotnikovega škofovanja, ker bi ne bilo pravega razmerja z drugimi deli.

Omejimo se torej le na to, da pokličemo v spomin suha dejstva.

Narodil se je Mihael Napotnik v vasi T e p a n j e konjiške nadžupnije dne 20. septembra 1850 kot sin dobrih kmetskih staršev Jurija Napotnika (po domače Lipak), in žene Neže, rojene Solar. Prve tri razrede ljudske šole je dovršil v Konjicah, v četrti razred je pa šel v Celje. Deček je kazal veliko nadarjenost in izredno marljivost. V jeseni leta 1863 je stopil v celjsko gimnazijo. Študiral je vseskozi z odliko ter 1871 napravil tudi maturo z odliko. Že meseca avgusta je prosil za sprejem v mariborsko bogoslovnico in bil tudi sprejet kot »kandidat duhovskega stanu za lavantinsko škofijo«, ker ga je vezala še vojna dolžnost. Dne 1. oktobra 1871 je moral iti k vojakom v Celovec, ker je bil prideljen 47. pešpolku Hartungovemu. Dosegel je čin podnarednika. S posebnim cesarjevim dovoljenjem je bil februarja 1872 premeščen kot enoletni prostovoljec k 27. belgijskemu polku v Gradec.

V jeseni 1872 je stopil v mariborsko bogoslovnico in študiral vseskozi z odliko. Kot tretjeletnik je bil 25. julija 1875 posvečen v mašnika. Po dovršenih bogoslovnih študijah je bil leta 1876 s 1. avgustom nastavljen kot drugi kapelan v Vojniku.. Ob enem je 1. septembra 1876 postal vojni kapelan II. razreda v rezervi. V Vojniku je ostal le do konca septembra 1876, potem je odšel na Dunaj v Avguštinej ter je na dunajskem vseučilišču nadaljeval bogoslovne študije. A leta 1878 je moral prekiniti študije, ker je bil poklican za vojnega kurata pri okupaciji Bosne. Za svojega bivanja v Bosni je pazno proučeval tudi bosansko ljudstvo, zemljo in njeno zgodovino. Kot sad teh študij je leta 1884 izdal knjižico »Kratek pregled bosanskega slovstva«. Kot vojni kurat je v Sarajevu oskrboval vojni lazaret Čengić-age. Po dovršeni okupaciji se je vrnil na Dunaj, a je na posledicah vojnih naporov nevarno zbolel na legarju, in je ta bolezen zapustila trajne sledove. Dne 19. novembra 1880 je bil na dunajskem vseučilišču promoviran za doktorja bogoslovja. Nato ga je škofijstvo 27. novembra poslalo za kapelana v Sevnico ob Savi, a tu je ostal le kratko časa, ker že 1. februarja 1881 je bil poklican v Maribor za kornega vikarja, kateheta in pridigarja v stolni cerkvi. Dne 1. oktobra istega leta je postal profesor cerkvene zgodovine in cerkvenega prava na mariborskem bogoslovnem učilišču. Leta 1885 z 10. januarjem mu je bila poverjena tudi služba podravnatelja v bogoslovnici, a še isto leto, 16. aprila, je bil poklican na Dunaj kot c. kr. dvorni kapelan in ravnatelj Avguštineja. Tukaj je deloval do svojega imenovanja za škofa.

Po Stepišnikovi smrti so si nemški in vladni krogi mnogo prizadevali, spraviti na lavantinsko stolico moža po svojem okusu. Ker

bi trd Nemec bil nemogoč v škofiji, ki je imela nad 90% Slovencev, so iskali Nemca, ki bi za silo lomil slovenščino, ali pa ponemčenega Slovenca, ki bi bil seveda nemškega mišljenja. Takratni učni in bogočastni minister Gautsch si je posebno prizadeval, ustreči nemškim krogom. Že se je celo razglasilo (»Neue Freie Presse«), da je imenovan za lavantinskega škofa Otmar Murnik, opat v Št. Lambertu; v Maribor so na konzistorij že prihajale poštne pošiljatve zanj. Končno je pa vendar bil 27. septembra 1889 imenovan dr. Mihael Napotnik. V prilog mu je bilo njegovo stališče kot ravnatelj Avguštineja in kot dvorski pridigar, tudi cesar mu je bil osebno naklonjen, ker je Fran Josip veliko držal na to, če je kdo stal pred sovražnikom na bojnem polju. Splošno je bilo tudi mnenje, da je rajni škof Napotnika priporočil nadškofu, in morda celo cesarju, za svojega naslednika.[1]

Pri tako hudem odporu nemških krogov je umljivo, da je moral dr. Napotnik ob imenovanju za škofa dati važna zagotovila. Tako so bili umljivi nekateri njegovi poznejši koraki, ko je bil napram Nemcem do skrajnosti obziren.

Dne 26. oktobra 1889 je nadškof Franc Albert Eder Napotnika potrdil, in 20. nedeljo po Binkoštih, 27. oktobra posvetil za škofa. Soposvetitelja sta bila krški škof Jožef Kahn in solnograški pomožni škof Janez Evangelist Haller. Dne 17. novembra je bil dr. Napotnik v Mariboru slovesno ustoličen.

Mladi, šele 39 letni škof se je z energijo oprijel vlade škofije. Skrb za red ga je gnala včasi do trde strogosti. Občni položaj katoliške cerkve je bil za njegove vlade precej različen, kakor pod njegovim prednikom. Takrat so se vršili hudi boji na zakonodavnem polju z nemškim liberalnim absolutizmom. Za Napotnikovega časa je nemški liberalizem v parlamentu že izgubil svojo nadmoč, ojačilo se je v političnem in socijalnem oziru krščansko socijalno gibanje, vlada ni delala cerkvi posebnih težav, pač pa so se v tej dobi do skrajnosti zaostrili v Avstriji narodnostni boji, katerih motni valovi so mnogokrat pljuskali tudi v cerkveno svetišče.

V evropskem ozračju nakopičene, katoliški cerkvi sovražne struje so se v Avstriji zgostile v znano pročodrimsko gibanje, s katerim sta se pečali dve lavantinski škofijski sinodi, leta 1903 in 1911. To gibanje je bilo čudna zmes političnih in religijoznih teženj. Bližnji povod so dali srditi narodnostni boji na Češkem. Minister Badeni je 1897 skušal s svojimi jezikovnimi naredbami vsaj nekoliko ustreči češkim zahtevam, toda s tem je do skrajnosti razdražil nemško-radikalne kroge, ki o kakem sporazumu z drugimi narodnostmi niso hoteli ničesar slišati, ker so si vtepli v glavo, da imajo Nemci prirojeno pravico vladati nad drugimi, in so vsako drobtinico, ki se je dovolila

[1] Pisec je to zvedel od Napotnikovih ožjih prijateljev, bivšega ptujskega prošta Hržiča in zgodovinarja Slekovca.

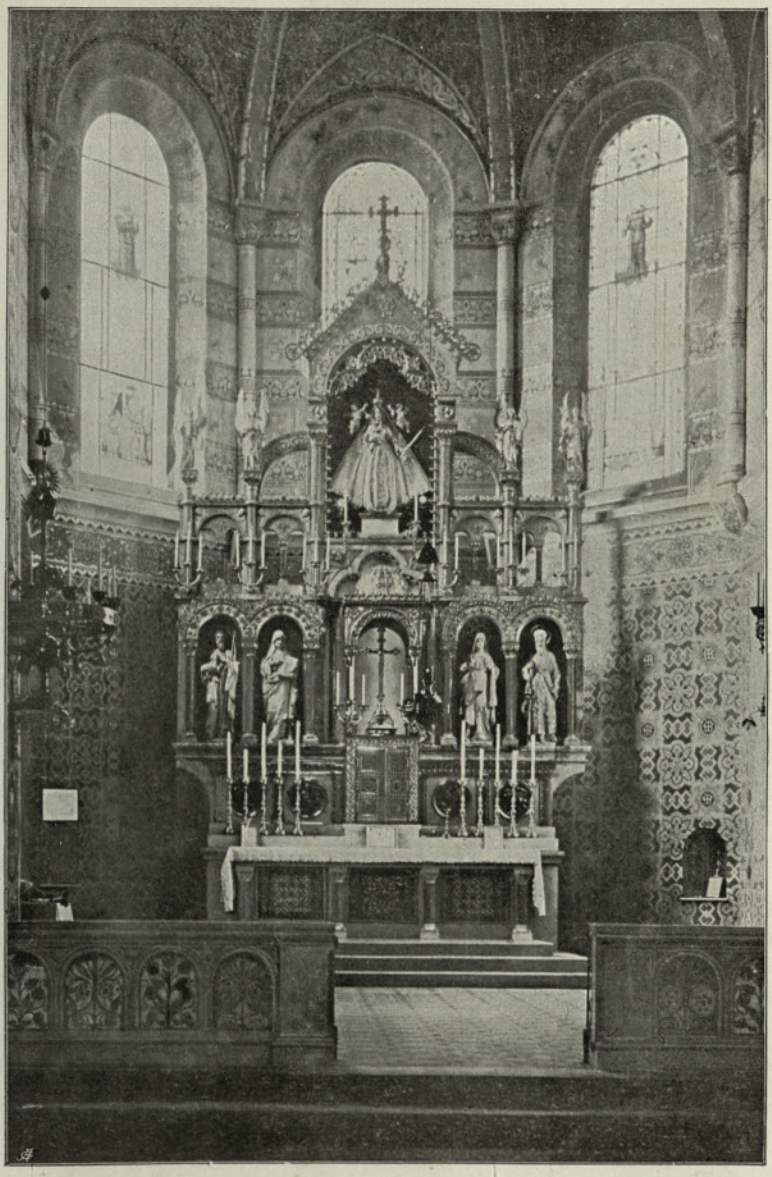

49. Veliki oltar v baziliki Matere božje v Mariboru.

50. Nekdanja minoritska cerkev in samostan v Mariboru s podobo „Matere usmiljenja“ (sedaj v frančiškanski cerkvi). Po Hermannovem bakrorezu iz l. 1753.

Slovanom, smatrali za kršenje svojih gospodovalnih pravic (Herrscherrechte), dasi je v avstrijski državni polovici bilo 14 milijonov Slovanov napram 8 in pol milijona Nemcev.

Dasiravno ti spori niso bili v zvezi z verskimi zadevami, se je vendar glavna ost kmalu obrnila proti katoliški cerkvi. Nemci so sprejeli v svoj program zahtevo, da se združijo s svojimi sorojaki v Nemčiji, in da se to gotoveje doseže, je treba avstrijske dežele najprej poluteraniti ali kakorkoli odvrniti od katoliške cerkve in dinastije.

Dočim so se oficijelni krogi v Nemčiji napram temu gibanju na zunaj držali reservirano, so pa neodgovorni elementi in razne korporacije, zlasti »Gustav-Adolf-Verein«, »Evangelischer Bund« i. dr. z vsemi silami podpirali odpadniški pokret v Avstriji. Najbolj fanatični pruski pastorji so se vsuli v Avstrijo in z nečuveno drznostjo hujskali množice zoper katoliško cerkev. Posluževali so se prav iste metode, kakor v 16. stoletju: s kleveto in lažjo, smešenjem in sramotenjem, kjer kaže, tudi z nasilstvom spraviti ob veljavo katoliško cerkev, njene duhovnike, nauke in naprave. Ali so potem ljudje po izstopu postali brezverci, luterani ali starokatoliki, to jim je bilo vseeno.

Početkom leta 1897 so na dunajski univerzi padle besede: »Los von Rom!« in ta krilatica je postala kmalu ona čarobna sila, ki je pretresla vse avstrijske pokrajine. Kmalu je ta pokret zasegel tudi naše dežele in posebej južno Štajersko. V Maribor so poslali enega najagilnejših in najdrznejših luteranskih pastorjev; v raznih manjših krajih so nastale nove pastorske postojanke. Dočim so sicer iz sovražnega tabora vedno letele na katoliško cerkev in njene služabnike psovke, kakor: »črna internacionala«, »brezdomovinci«, »ultramontanci« in slično, so pri nas naenkrat izpremenili taktiko in slovensko duhovščino pred širokim svetom očrnili kot panslavistično, nacijonalno nestrpno in Nemcem do skrajnosti sovražno.

Položaj je bil silno mučen. Slovenska duhovščina moralično ni mogla odobravati nečuvenih krivic, ki so se godile slovenskemu ljudstvu, Nemcem se niso delale nobene krivice in je vsak lahko v svojem jeziku opravil svoje verske zadeve, a gonja je šla naprej.

Sinoda leta 1911 (Operationes et Constitutiones str. 462) daje naslednji pregled odpadov, ki jih je doseglo pročodrimsko gibanje od 1897—1912; podatke od 1913—1918 smo povzeli iz seznama v škofijskem arhivu.

Leta:	Odpad.	Pristop.	Leta:	Odpad.	Pristop.	Leta:	Odpad.	Pristop.
1897	8	1	1905	339	9	1913	54	19
1898	13	4	1906	175	32	1914	143	38
1899	122	1	1907	120	36	1915	50	26
1900	70	—	1908	94	38	1916	29	—
1901	72	7	1909	98	42	1917	55	20
1902	62	9	1910	145	33	1918	83	10
1903	33	7	1911	68	83		2013	467
1904	155	17	1912	25	35			

Iz teh številk je razvidno, da je pročodrimsko gibanje doseglo višek leta 1905 s 339 odpadi, potem nekaj let pada, pa se zopet dvigne leta 1910, potem naslednja tri leta zopet znatno pada, pa se leta 1914 nagloma dvigne na 143 odpadov. To je v očividni zvezi s takratnimi političnimi dogodki. Dotični seznam v škofijskem arhivu zaznamuje za prvo in drugo četrtletje leta 1914 le 12 in 11 odpadov, v tretjem in četrtem četrtletju pa 80 in 40 slučajev. V tretjem četrtletju se je začela svetovna vojna in strašna gonja proti Slovencem in posebej proti slovenski duhovščini. To so izrabili pastorji in njih pročodrimski agitatorji. Na zimo se je gonja nekoliko polegla in zmanjšalo se je tudi število odpadov. V dveh zadnjih vojnih letih, 1917 in 1918 se število odpadov zopet nekoliko dvigne; to je odmev nemških uspehov na bojnem polju, »nemškega kurza« v avstrijski politiki in vedno močneje rastočega pokreta med Slovenci za samostojno državo.

Med tistimi, ki so prestopili v katoliško cerkev, so pač mnogokrat taki, ki so prej odpadli, pa so se povrnili. Mnogi so se šele naknadno zavedli, kaj so storili. Prirejali so se razni družinski večeri in druge prireditve, kjer se je hujskalo in pilo. Ko so bili ljudje primerno pripravljeni in z alkoholom omamljeni, je krožila pola za podpise k odpadu. Kdo si je upal v takem osredju in položaju odreči podpis?

Pročodrimsko gibanje bi imelo biti r e l i g i j o z n o g i b a n j e. Skrb za pobožno življenje, za čast božjo in za večno zveličanje bi moral biti edini nagib pri tako važnem koraku. O vsem tem pri teh odpadih ni duha ne sluha. Pozitivno luteranstvo je s temi odpadi jako malo pridobilo. Večinoma so bili to ljudje, ki so v svojem srcu in s svojim življenjem že zdavna odpadli od krščanstva. Ako se od 2013 odpadov od 1897 do konca 1918 odšteje 467 prestopov, je katoliška cerkev po številu izgubila 1546 duš. Ker je imela lavantinska škofija 1912 leta 507.786 katoličanov, je ta izguba po suhih številkah neznatna, vendar obžalovanja vredna, ne le radi odpadnikov samih, temveč radi njih potomstva, ki je zapadlo krivoveri ali brezkonfesijonalstvu. Pa tudi drugače je ta gonja pomenjala hudo rano za versko zavest; neprestano se ponavljajoči odpadi so omajali versko prepričanje tudi pri tistih, ki sami niso odpadli, ker so napravljali vtis, da je vera kakor suknja, ki se spreminja z vremenom.

Spomin na to strašno gonjo za odpad od sv. vere je zvonjenje ob sobotah ob deveti uri, ki ga je škof Napotnik zaukazal v sinodi leta 1903.[1] Kot nadnaravno sredstvo je priporočil molitev za ohranitev sv. vere, k čemur naj opominja veliki zvon ob sobotah v vseh župnijskih cerkvah.

Škof Napotnik si je resno prizadeval, dvigniti svojo duhovščino umstveno in moralno. To je bilo tem bolj potrebno, ker so zagrizeni sovražniki v visokih in najvišjih krogih očrnili lavantinsko duhovščino

[1] Ecclesiae Lavantinae Synodus dioecesana str. 903.

kot nevedno, neolikano in nravno izprijeno, ki drugo ne zna, kakor netiti sovraštvo proti Nemcem. Da se ovržejo ti očitki in dá priložnost resnemu delu, je dr. Napotnik koncem leta 1897 ustanovil znanstveno bogoslovno glasilo, kateremu je sam določil naslov »Voditelj v vedah uma in vere«. Na urednikovo posredovanje se je potem spremenil naslov v »Voditelj v bogoslovnih vedah«, kar je bolj odgovarjalo smotru tega lista.

Okoli »Voditelja« se je zbral krog celo novih pisateljev, pa tudi stari so se mu pridružili, in sicer tudi iz drugih škofij. Obdelovale so se res vse bogoslovne panoge, teoretične in praktične. Škof ga je opetovano priporočal, tako zasebno, kakor tudi v sinodah, prav posebno še v zadnji svoji sinodi leta 1911, ko je v sinodalnem govoru rekel med drugim: »Imamo znanstven perijodičen list, ki že 14 let obdeluje bogoslovne znanosti. Podpiratje ga gmotno in duševno, da ne bo nikdar prenehal izhajati! Naši škofiji ne manjkajo talenti, ne srebrni ne duševni. Stopijo naj na literarno poprišče ter se bojujejo z dvoreznim mečem peresa. V 25 letih bo v teh zvezkih ogromno gradiva ter bo v čast in prid škofiji.« Žal, teh let »Voditelj« ni učakal. Prenehal je s tretjim zvezkom leta 1916. Niso ga zadušile težave vojnega časa, temveč drugi nepričakovani vzroki. Od tretje številke leta 1909 mu je bil urednik sedanji vseučiliščni profesor dr. Fran Lukman.

Za podvig bogoslovnih študij je bilo velikega pomena, da je škof dr. Napotnik pri vladi dosegel ustanovitev s e d m e profesorske stolice na bogoslovnem učilišču. Sicer se je že od začetka bogoslovnega učilišča predavala filozofija, Napotnik sam jo je nekaj časa predaval, toda le kot postranski predmet in v zelo majhnem obsegu. Na prošnjo škofijstva z dne 21. avgusta 1895 je učno ministrstvo z odlokom 17. julija 1896 ustanovilo novo stolico za osnovno bogoslovje in modroslovje. S 1. oktobrom 1897 je bila ta stolica že zasedena.

Že v sinodi 1896 je škof prav toplo priporočil duhovnikom, naj marljivo gojijo poedine panoge bogoslovne znanosti, o študiju filozofije pa je v sinodi leta 1900 izdal še posebno konstitucijo.[1]

Posebno vnet je bil dr. Napotnik za š k o f i j s k e s i n o d e. Že pri prvi sinodi pod Stepišnikom leta 1883 je bil sinodalni tajnik. Kot škof je sklical p e t s i n o d in je mislil še na šesto, ko bi ne bila prišla vmes svetovna vojna, potem pa njegova smrtonosna bolezen. Te sinode so se vršile leta 1896, 1900, 1903, 1906, 1911. O teh sinodah je izšlo pet obsežnih knjig, vsaka pod drugim naslovom, vedno v naslednjem letu po sinodi: I. Gesta et Statuta Synodi dioecesanae (1897) str. 450, VI. — II. Actiones et Constitutiones (1901) str. 601, VI. — III. Ecclesiae Lavantinae Synodus dioecesana 1903 (1904) str. 918, VI. — IV. Synodus Dioecesana Lavantina 1906 (1907) str. 654, VIII. — V. Operationes et Constitutiones 1911 (1912) str. 999. Vseh 5 knjig torej obsega 3622 strani

[1] Actiones et Constitutiones str. 549—561.

(XXVI strani obsega v prvih štirih knjigah kazalo). Tako velikega sinodalnega dela v razdobju 15 let ne more pokazati nobena škofija na svetu. Koliko truda je pohranjeno v teh debelih zvezkih, vedo le tisti, ki so pri tem sodelovali. Sodobna kritika, domača in tuja, se je zelo pohvalno izrazila o vseh teh knjigah. Cerkveni jurist in zgodovinar najdeta tu kodificiranega ogromno gradiva za svojo stroko. Toda vrednost cerkvenih zborov se ne sme ceniti le po tem, kolikor služijo učenjakom za njih raziskave, temveč zlasti po tem, v koliki meri so se udejstvili njih odloki in s tem zboljšalo versko-nravno življenje. Usoda preobsežnih sinodalnih knjig je pa ta, da jih malokdo prečita in da se v celi šumi odlokov otežkoči njih izvršitev.

Redovno življenje ne kaže pod Napotnikom posebnega razvoja. Leta 1897 so bili zelo slovesno vpeljani lazaristi pri Sv. Jožefu pri Mariboru, pa je naselbina 1911 zopet prenehala. Tudi frančiškanke in karmeličanke, ki so se naselile v Mariboru, se niso mogle vzdržati in so zopet odšle.

L. 1909 so otvorile mariborske šolske sestre podružnico v Aleksandriji, kjer je bilo veliko Slovencev. Dne 27. septembra so začele s šolo in poučevale v slovenskem, nemškem in italijanskem jeziku, ker je šola bila namenjena otrokom avstrijskih državljanov. Značilno je, da je avstrijski konzul odobril poučevanje v italijanskem jeziku, bil je pa čisto besen, ko se mu je omenilo, da se bo poučevalo tudi v slovenskem jeziku!

Leta 1912 so bili v škofijo vpeljani sinovi častitljivega Janeza don Boska, salezijanci. Dobili so nov zavod v Veržeju, imenovan »Marijanišče«. Otvoril ga je in blagoslovil zelo slovesno knezoškof sam 28. oktobra 1912. Naslednjega leta 1913 je posvetil tudi domačo kapelo v čast Materi božji Dobrega sveta. Zavod ima sedaj nižjo gimnazijo za svoj redovni naraščaj, ker za nameravano gospodarsko nadaljevalno šolo ni bilo pričakovanega odziva.

Leta 1920 so bili uvedeni kapucini pri Sv. Jožefu na Studencih pri Mariboru.

Močno so se ta čas razvile razne pobožnosti in bratovščine. Leta 1904 je bila upeljana Večna molitev in se je začela prvo adventno nedeljo 27. novembra v cerkvi sv. Magdalene v Mariboru. Od tega dne je v škofiji vsak dan v kaki cerkvi celi dan izpostavljeno Najsvetejše in v mnogih župnijah je ta dan nekak misijonski dan.

Češčenje presv. Srca Jezusovega se je polagoma širilo po naših krajih že pred letom 1848, toda novi razmah je dobilo, ko je papež Pij IX. raztegnil praznik na vesoljno cerkev, Leon XIII. pa ga leta 1889 dvignil v čast praznika prvega reda, in ob nastopu novega stoletja vse človeštvo posvetil presv. Srcu. V lavantinski škofiji so se že pod Stepišnikom leta 1875 dne 16. in 20. junija mnogi verniki posvetili presv. Srcu. Prav posebno pa se je ta pobožnost razširila pod škofom Napotnikom. Že v prvi sinodi leta 1896 so se duhovniki posvetili

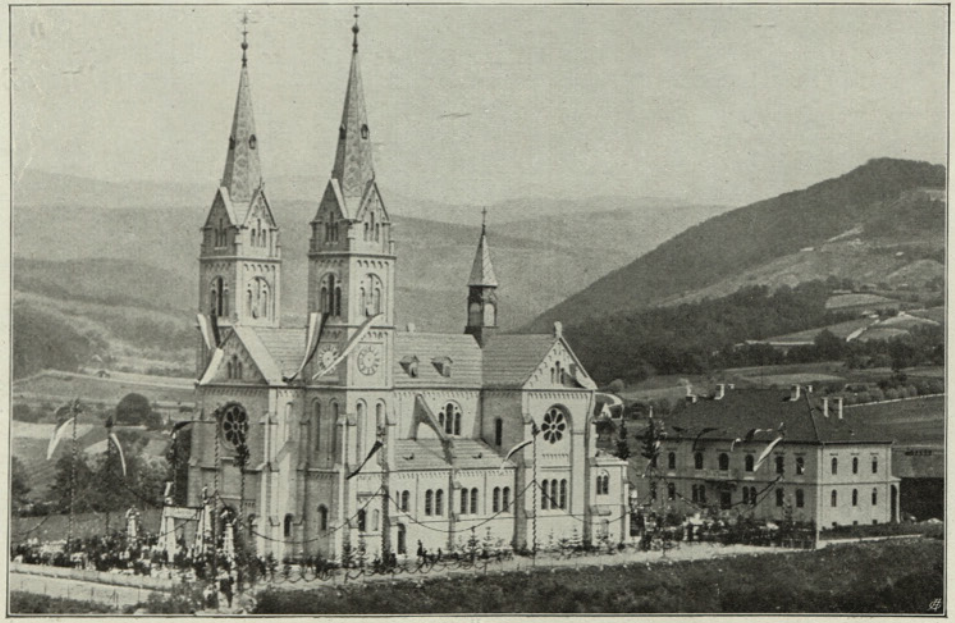

51. Nova Rajhenburška Marijina cerkev.

52. Teharje. Nova župna cerkev.

53. Misijonska cerkev sv. Jožefa nad Celjem. (K str. 371.)

presv. Srcu, potem 1898 cela škofija in ta posvetitev se je ponovila 29. junija 1899.[1]

To češčenje so pri raznih narodih širili posebni »Glasniki presv. Srca«, tudi Hrvati so ga dobili že leta 1892. Deset let pozneje smo ga dobili tudi Slovenci. Začel ga je 1902 izdajati Jakob Palir, takrat kapelan v Selnici nad Mariborom. Glavni pomočnik je bil že rajni Ivan Trpin, beneficijat v Šmartnem pri Litiji. Prvotno skromen po obliki in vsebini, se je razvijal ta list od leta do leta ter je sedaj čez 25 let eden najbolj razširjenih listov med ljudstvom.

Leta 1917 je začel list priporočati novo obliko te pobožnosti, posvetitev družin presv. Srcu.

Pod škofom Napotnikom je končno vlada uredila vprašanje jožefinskih dušnopastirskih postaj, kuracij in lokalij. Že pod Stepišnikom so mnogi kraji prosili, naj se jim prizna značaj prave župnije; v nekaterih slučajih je vlada prošnjo odbila, včasi pa ugodila, večkrat se je priznala župnija z izrecno opazko, da se s tem ne sme naložiti verskemu skladu kako novo breme. Leta 1883 in 1884 so bile zaporedoma odbite prošnje, da se kuracije povzdignejo v župnije. Odklonitev se je utemeljevala s tem, da je treba čakati na ureditev kongrue.

Dne 18. februarja 1891, št. 3187, je namestništvo naznanilo škofijstvu, da je minister za uk in bogočastje z odlokom 25. januarja 1891, št. 555, na predlog avstrijskih škofov izjavil, da nima nič proti temu, če se od države že priznane samostojne duhovnije povzdignejo v župnije. Na podlagi tega so v lavantinski škofiji 1. aprila 1891, št. 521 od ordinariata bile proglašene za župnije: Sv. Mihael v Veržeju, Sv. Lenart pri Veliki Nedelji, Spodnja Sv. Kungota, Sv. Križ nad Mariborom, Sv. Ožbald ob Dravi, Sv. Jernej nad Muto, Sv. Jakob v Soboti, Sv. Lovrenc v Vuhredu, Sv. Primož na Pohorju, Sv. Peter na Kronski gori, Sv. Rok v Selah, Sv. Ulrik v Podgorju, Sv. Venčesl, Sv. Jernej pri Ločah, Sv. Lovrenc v Stranicah, Sv. Marjeta na Keblju, Sv. Lambert v Skomrah, Sv. Jošt na Kozjaku, Sv. Peter v Zavodnjem, Sv. Andrej pri Belih vodah, Sv. Mihael nad Mozirjem, Sv. Marija v Nazarju, Sv. Martin pri Gornjem gradu, Sv. Štefan na Gomilskem, Marija Reka, Sv. Pankracij v Gornji Ponikvi, Sv. Lenart nad Laškim, Sv. Mavricij v Jurkloštru, Sv. Marija v Zagorju, Sv. Ana na Prevorju. V vsem 30 župnij.

Dasiravno so se razmere od jožefinskih časov do 20. stoletja znatno spremenile, se vendar nove župnije niso ustanovile. Edino Slomšek je osebno pri cesarju dosegel, da se je 1856 dovolila nova kuracija v Jurkloštru, ko so bile opetovane prejšnje prošnje odbite. Pod Napotnikom je postala samostojna župnija edino Bočna pri Gornjem gradu, katero je dovolilo c. kr. ministrstvo za uk in bogo-

[1] Operationes et constitutiones . . . str. 287.

častje 25. avgusta 1905 in jo je potem škofijstvo ustanovilo 15. novembra 1905, št. 3536.

Ko so za časa Jožefa II. bili odpravljeni stari arhidijakonati in škofije v upravnem oziru razdeljene na dekanije, je sekovska škofija poleg dekanov uvedla še okrožne dekane, ki so nadzorovali ostale dekane. Lavantinska škofija okrožnih dekanov ni poznala in je v upravi med dekani in škofom bila neka vrzel; dekane je vizitiral le škof, kadar je prišel birmovat. Ta nedostatek je odpravil škof Napotnik. V sinodi leta 1906 (pogl. CXXX, str. 498 i. d.) je celo škofijo razdelil v štiri naddekanate: I. Maribor levi dravski breg, II. desni dravski breg, III. Savinjski naddekanat in IV. Posavski naddekanat. Dekani v Mariboru (stolna župnija), v Celju, Ptuju in Konjicah so pod neposrednim nadzorstvom škofovim ter jih v škofovem imenu vizitira vsakokratni stolni dekan. Dr. Napotnik je 1910 v Rimu izposloval, da je vsakokratni konjiški nadžupnik infuliran arhidijakon.

Prav živahno se je v dobi Napotnikovega škofovanja delalo na polju cerkvenega stavbarstva in sploh umetnosti. Zanimanje za domače starine in umetnine je skušal vzbuditi s primernimi vprašanji in nalogami za pastoralne konference iz področja cerkvene umetnosti. Tako se je leta 1893 na pastoralnih konferencah obravnavalo vprašanje o dolžnostih dušnega pastirja do hiše božje in posebej o oltarjih, kakšni morajo biti po cerkvenih predpisih in v kakšnem stanju se dejanski nahajajo po naših cerkvah. Poročevalci so si morali oltarje ogledati in jih opisati. Na ta način se je našel marsikateri nedostatek, ki ga je zagrešila baročna doba, ko se je nastavek včasi ogromnega obsega smatral za glavno stvar, preziralo pa, kar je pri oltarju bistveno.

Na sličen način so se leta 1909 morale opisati orgle, 1907 podobe na oltarjih, 1910 spovednice, pridižnice in križevi poti, 1912 pa kapelice in križi po župnijah. Tudi drobni predmeti cerkvene oprave so prišli v poštev, tako 1901 monštrance, lunule in kustodije, 1903 pa kelihi in patene. Leta 1912 so se morala opisati pokopališča, 1913 se je izdal tudi pokopališčni red in vodilo za grobarje, da bi se tako napravil red na pokopališčih.[1]

Poročila o vseh teh vprašanjih vsebujejo dragocene podatke za domačo zgodovino, kolikor so vestno sestavljena.

Na škofovo pobudo je dr. Avg. Stegenšek začel l. 1914 izdajati posebno glasilo za cerkveno umetnost, »Ljubitelj krščanske umetnosti«. Žal, da je izšel le prvi letnik v treh številkah, ki štejejo za štiri zvezke.

Lepo je bil tudi zasnovan načrt za popis vseh cerkev Lavantinske škofije. Izšel je popis Gornjegrajske (1905) in Konjiške dekanije (1909), potem je delo radi nepričakovanih

[1] „Ljubitelj" 1914, str. 85—89.

ovir obtičalo, in dr. Stegenšek je zadnja leta sploh zapustil polje domače zgodovine pa se vrgel na jeruzalemsko topografijo in razlago sv. pisma. Žalbog je ta nadarjen in za umetniško zgodovino kakor ustvarjen mož umrl že 26. marca 1920.

V načrtu je bil tudi popis vseh zvonov v Lavantinski škofiji. Opisani so zvonovi le nekaterih dekanij, in je ta opis izšel kot priloga »Voditelju«. Potem je radi pomanjkanja gmotnih sredstev moral prenehati, dasi je gradivo bilo že po mnogih dekanijah zbrano. To je tem bolj obžalovati, ker je vojna pobrala skoraj vse zvonove.

Da bi se ohranili stari umetniški spomeniki, ki se morda več ne rabijo po cerkvah, je dr. Napotnik v sinodi leta 1896 ustanovil škofijski muzej. Misel je bila izvrstna, toda za tako važno napravo ni bilo ne primernih prostorov, ne drugih sredstev in pogojev. Leta 1924 so bili dotlej zbrani predmeti preneseni v mariborski mestni muzej.

Ni skoraj župnije v lavantinski škofiji, kjer bi se ne bilo od 1889 do začetka svetovne vojne, ki je prekinila vse delo, kaj pozidalo ali vsaj popravilo pri cerkvah. Nastalo je v tej dobi deset novih in prostranih župnijskih cerkev: Marijinega vnebovzetja v Cirkovcah (1904—1910), v renesanskem slogu, sv. Janeza Krstnika v Čadramu (1896—1899) tudi v renesanskem slogu, sv. apostola Jakoba na Dolu (1908—1909), v renesanskem slogu, Matere Milosti v Mariboru (1892—1900), v romanskem slogu, ta lepa cerkev je bila 1906 prišteta manjšim bazilikam; Lurška Marija v Rajhenburgu (1908—1914), romanska bazilika, sv. Pavla pri Voljski (1895—1898), sv. Martina na Teharjih (1906—1908), obe v preporodnem slogu, sv. Ruperta na Vidmu ob Savi (1893—1897), v romanskem slogu, sv. Jerneja v Vojniku (1896—1899), v romanskem slogu, sv. Nikolaja v Žalcu (1903—1906), v renesanskem slogu. Največja in najznamenitejša med temi stavbami je mariborska frančiškanska cerkev, za njo pa pride vojniška, in potem rajhenburška, ki po estetski vrednosti prekaša vojniško. Za mariborsko in vojniško cerkev je napravil načrte dunajski arhitekt Rihard Jordan, za teharsko graški arhitekt Rudolf Wagner, za videmsko sicer neznan arhitekt Berdnik, za vse ostale pa graški arhitekt H. Pascher.

Osem župnijskih cerkev je bilo znatno povečanih in prezidanih, in sicer: cerkev sv. Filipa in Jakoba v Laporju (1907), sv. Elizabete na Ljubnem (1896), sv. Križa v Poljčanah (1895—1896), Sv. Jurija pod Taborom (1899 — v 19. stoletju že drugič povečana), Sv. Križ na Murskem polju (1891—1892 — glavna ladja v gotskem slogu), Sv. Petra pri Radgoni (1889—1890), Sv. Petra v Savinjski dolini (1913), Sv. Duha v Središču (1908—1909) in kapucinska cerkev sv. Cecilije v Celju (1910).[1]

Nastalo je v tej dobi tudi pet novih podružnic ter mnogo kapelic v raznih zavodih. Pod Stepišnikom in Napotnikom je bilo poslikano veliko župnijskih in tudi nekaj podružnih cerkev. Slikarska dela so ve-

[1] „Ljubitelj" 1914, zv. 3—4.

činoma izvršili Italijani. Kiparska dela in oltarne nastavke so izdelovali tudi domači mojstri,[1] pa tudi Gschiel v Gradcu i. dr..

Dr. Napotnik je slovel kot izboren cerkveni govornik; govoril je gladko v latinskem, nemškem in slovenskem jeziku. Vabili so ga kot slavnostnega govornika celo v oddaljene škofije. Svoj krepki in jari glas je sam pripisoval temu, da se je kot dijak v Celju v zgodnjih jutranjih urah v poletnem času na glas učil ob šumeči Savinji, kar mu je ojačilo glasilke.

Kot pisatelj je dr. Napotnik izredno plodovit. Že kot bogoslovec je pisal v »Lipico« in bil duša literarnega življenja v bogoslovju. Že kot bogoslovec je spisal razpravo o krajevnih imenih v konjiški nadžupniji, ki jo je pozneje izpopolnjeno objavil v »Kresu« in je izšla v ponatisu (1886). Poznejše njegovo pisateljevanje razpada v dve dobi: do leta 1889, preden je škof postal, in druga doba za časa škofovanja. Spisi prve dobe so različni po vsebini, a prevladuje zgodovinska smer.

Sodeloval je pri Trstenjakovi »Zori« in »Vestniku«, pri »Slovenskem Gospodarju« in »Slovencu«. Največje njegovo delo iz prve dobe je »Sveti Viktorin«, ki je izšel na Dunaju in obsega v veliki 8° 380 strani. Število znanstvenih knjig je bilo tisti čas v slovenskem slovstvu še prav malo. »Sveti Viktorin« je za tiste čase naravnost izredno delo, dandanes je v marsičem že zastarelo to delo, v glavnem je še vendar ohranilo svojo vrednost.

Spisi iz druge njegove dobe, za časa škofovanja, imajo izključno bogoslovno smer. Pisal je v nemškem, latinskem in slovenskem jeziku. Deloma so to pridige ob raznih priložnostih, deloma pastirski listi, ki imajo skoraj vsi značaj obširnih bogoslovnih razprav, deloma sinodalni govori in konstitucije. V področje zgodovine umetnosti spada obširna nemška knjiga o mariborski baziliki pa (slovenska) o znamenitih pridižnicah in Križev pot pri Sv. Roku nad Šmarjem (1913). Število teh spisov je ogromno. Popolnega seznama s točnimi naslovi ne moremo tu podati, temveč zavračamo čitatelje na Slovensko bibliografijo in na škofijske šematizme, ki so leto za letom prinašali naslove njegovih spisov.

Leta 1920 je meseca septembra škof Napotnik obhajal svojo sedemdesetletnico, kmalu potem pa se je začela oglašati smrtonosna bolezen, ki se je že dolgo pripravljala, saj je že leta 1897 izrazil slutnjo, da bo umrl na raku. Mislil je takrat na želodčni rak, a lotil se ga je črevesni rak. Od pozne jeseni 1921 je trpel silne bolečine. Na god sv. škofa Martina dne 11. novembra 1921 slovesno spreviden, je knezoškof Mihael na bolniški postelji še dnevno užival kruh močnih in poln žive vere ponavljal: »Fiat voluntas Dei!« Dne 29. januarja 1922 mu je takratni pokrajinski namestnik Ivan Hribar izročil

[1] Slov. Štaj. in Prekmurje, str. 378.

54. Šmarje pri Jelšah (na Jezerih) in križev pot k Sv. Roku.

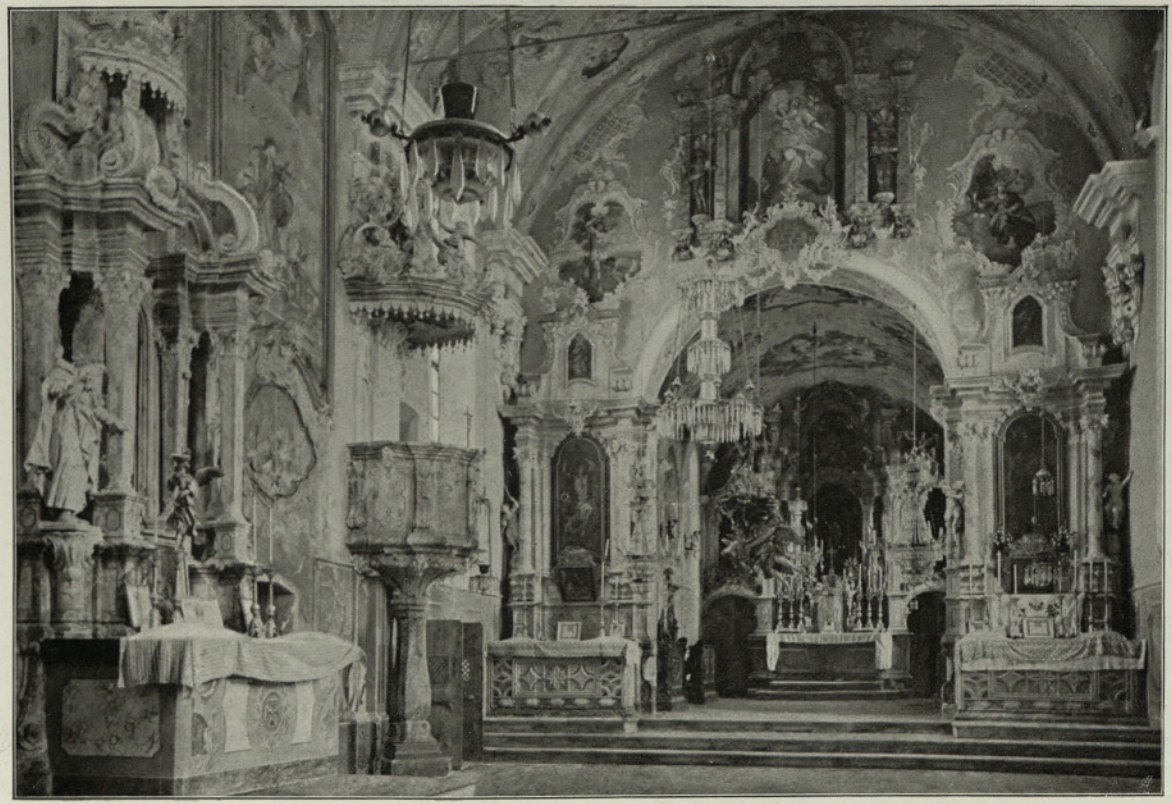

55. Notranjščina cerkve sv. Roka.

visoko kraljevo odlikovanje, red sv. Save I. stopnje. Udeleženci te slovesne izročitve, ki so po daljšem času zopet videli škofa, so bili kar osupnjeni, kako strašno ga je zdelala bolezen. Moči so potem naglo pojemale. Dne 25. marca, na praznik Marijinega oznanjenja, se je vršila v stolnici javna molitev zanj. Dne 28. marca je že bil brez zavesti, začel se je smrtni boj in ob pol dveh popoldne je izdihnil visoki bolnik.

Pogreb se je vršil ob velikanski udeležbi dne 3. aprila. Pogrebni govor je imel v stolnici ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič, sprevod pa je vodil zagrebški nadškof dr. Anton Bauer. Pogreba so se udeležili še škofje: Dr. Anton Akšamović iz Djakova, dr. Leopold Schuster iz Gradca in bivši tržaški, sedaj lavantinski škof dr. Andrej Karlin.

Pokojnika so shranili v kripti pod prezbiterijem frančiškanske cerkve, kjer si je sam izvolil zadnje počivališče.

Doba njegovega škofovanja je bila res skrbi polna. Poprej strastni narodnostni boji in pročodrimsko gibanje, potem pa svetovna vojna s svojimi grozotami. Ta je škofiji povzročila neizmerno škodo v gmotnem in duševnem oziru. V gmotnem oziru je s prisilnimi vojnimi posojili uničila skoraj vse ustanove pa tudi rentne dohodke mnogim nadarbinam. Najbolj vandalsko delo je bila konfiskacija zvonov. S tem je vojna vihra posegla globoko v ljudsko dušo, ker malokaj je našemu ljudstvu tako priljubljeno, kakor zvonovi. Z zvonovi je šla poezija iz dežele. Da se je šlo v odjemanju zvonov preko meje državne potrebe, je razvidno iz tega, da so še po koncu vojne ležali velikanski kupi zvonov na raznih zbirališčih; ugotovilo se je dalje, da so madjarski judje in magnati dobivali iz zvonovine materijal za škropljenje svojih vinogradov, kakor tudi to, da noben nadvojvoda ni dal sneti bakrenih streh iz svojih razkošnih gradov, vil in palač. Za odvzete zvonove je država dajala le po 4 krone od kilograma, in še ta denar je šel v vojna posojila. Po končani vojni je pa moralo ljudstvo zložiti ogromne svote, če je hotelo imeti nove zvonove. Danes jih imajo že skoraj vse župnijske cerkve in tudi mnoge podružnice, toda porabilo se je za to veliko narodnega imetja.

Še hujšo škodo pa je napravila svetovna vojna v duševnem in moralnem oziru. Med vojno je silno trpela vzgoja; otroci so rastli brez očetovske avtoritete, matere so bile preobložene s skrbmi in delom, pa po naravi itak ne morejo nadomestovati očetove resnobe. Šolski pouk je bil pomanjkljiv, ker so učitelje vtaknili v vojaško suknjo, ponekod celo šole izpremenili v vojašnice; obisk je bil slab, ker so otroke radi pomanjkanja delovnih moči rabili doma.

Nadalje se je med vojno do brezumja razpasla stara slovenska pregreha, pijančevanje, ki je povzročilo neizmerno zla, požrlo ogromno denarja, oškodovalo ljudsko zdravje in zaredilo nečuveno posirovelost nravi. Kakor kuga se je vsled vojne med ljudstvo zajedla strašna pregreha zakonolomstva. V strahotnih številkah se širijo razporoke, bati

se je, da bo kmalu zastrupljeno družinsko življenje našega naroda, potem je njegova usoda zapečatena. Istotako je silno poskočilo vsled vojne število podlih, naravnost zverinskih zločinov. Iz italijanske fronte zlasti se je zatrosilo k nam strašno bogokletje, ki je naravnost sramota za krščansko civilizirano ljudstvo. Mnogi so tudi med vojno prišli v stik z malopridnimi in brezvernimi ljudmi ter sami izgubili vero in moralno resnobo. Podli materijalizem, pohlep po dobičku in uživanju je prevzel dušo in srce širnih slojev. Potem pa delamržnost in z njo združene tatvine, goljufije, verižništva! Na verskem polju se je vsepovsod kazala strašna puščava.

Za versko obnovo so se po končani vojni marljivo prirejali ljudski misijoni, pri katerih so sodelovali jezuitje iz Ljubljane, lazaristi, frančiškani, kapucini in salezijanci. Toda popolne prenovitve škofije škof Napotnik ni več doživel in zadnje leto tudi ni mogel več tako aktivno nastopati kakor bi sicer rad.

N e p o p i s n a je res škoda, ki jo je napravila strašna vojna in ki se v gotovem oziru ne bo dala nikdar poravnati, vendar, če si stavimo vprašanje: kaj in kako bi bilo, če bi se zmaga obrnila na nasprotno stran, moramo hvaliti Boga, da še ni hujše. V tem slučaju namreč bi bili strašni dogodki meseca avgusta in septembra 1914 le medla predigra temu, kar bi potem sledilo. Cerkvam bi bili ugrabili še vse srebrno in zlato posodje, kelihe in monštrance, po naših krajih bi naravnost divjali luteranski pastorji, Slovence bi enostavno iztrebili in razselili iz njihove domovine. Načrti so bili že gotovi in poizkusi so se že delali. Naše ljudstvo bi prišlo ob svojo narodnost, ob svoje domove in ob vero svojih očetov!

56. Grb škofa dr. Mihaela Napotnika.

57. Dr. Andrej Karlin od 1923.

Narodil se je v Stari Loki na Gorenjskem dne 15. novembra 1857 kot osmi otrok globokovernih in pobožnih staršev Florjana in Terezije, rojene Hartman. Imel je še dva brata in pet sester. Ker sta oba starejša brata bila že v šolah, je najmlajši bil namenjen doma za gospodarstvo. Vendar se je končno oče udal prošnjam ter poslal tudi njega za bratoma v šole v Ljubljano, kjer je 1876 z maturo dokončal gimnazijo in potem bogoslovje ter bil 27. julija 1880 posvečen za duhovnika. Služboval je kot kapelan v Smledniku od 1880—1883, potem pri Sv. Juriju pri Kranju do 23. oktobra 1885, ko je prišel za mestnega kapelana in kateheta k Sv. Jakobu v Ljubljani. Leta 1890 je odšel v Rim na višje študije. Kot kapelan v avstrijskem zavodu S. Maria dell' Anima je 6. junija 1892 na

57. Dr. Andrej Karlin,
sedanji škof lavantinski od 1923.

Dr. Andrej Karlin

škof lavantinski

vseučilišču sv. Apolinara dosegel doktorat obojnega prava (cerkvenega in civilnega). Vrnivši se iz Rima, je postal profesor veronauka na II. državni gimnaziji v Ljubljani, katero službo je opravljal do leta 1900, ob enem je od 1892—1894 bil prefekt v Alojzijevišču. Dne 22. januarja 1900 je postal stolni kanonik ljubljanske škofije, ob enem nadzornik verouka na učiteljiščih ter na ljudskih in meščanskih šolah. Od 1905—1910 je bil ravnatelj dijaškega semenišča »Alojzijevišče« v Ljubljani.

Sam muzikalično izobražen, se je zelo zanimal tudi za cerkveno glasbo; več let je bil tajnik in potem kot kanonik predsednik Cecilijanskega društva v Ljubljani in je ob 25 letnici tega društva spisal »Spominsko knjižico« (Ljubljana 1902, str. 93). Od 1905—1910 je bil urednik »Cerkvenega Glasbenika«.

Leta 1901 je opisal svoje potovanje v Kolin ob Renu »V Kelmorajn«, katero knjigo je izdala Mohorjeva družba leta 1903. Sodeloval je tudi pri »Duhovnem pastirju«.

Dne 21. decembra 1910 je bil imenovan za škofa tržaško-koperskega in posvečen v stolnici sv. Justa v Trstu dne 19. marca 1911.

Kot tržaški škof je bil leta 1917 poklican v »gosposko zbornico«, 1918 pa je postal cesarjev tajni svetnik. V Trstu je preživel vse vojne grozote; granata mu je priletela celo v hišo. Svojega mesta pa ni zapustil. Ko so Italijani zasedli Trst, je postal položaj še bolj mučen. Dne 30. decembra 1918 so mu Italijani napravili hrupno demonstracijo, da ne marajo »jugoslovanskega škofa«, on pa je izjavil, da se ne umakne, dokler mu višja cerkvena oblast tega ne zaukaže. L. 1919 ga je papež razrešil zveze s tržaško škofijo in imenoval za naslovnega škofa v Temiširi (onstran Črnega morja). Ob enem je postal hišni prelat Nj. Svetosti in prisednik papeževega prestola. Preselil se je v Št. Vid nad Ljubljano in prevzel vodstvo ondotnih škofijskih zavodov.

Po priliki mesec dni po smrti Napotnikovi mu je došlo iz Rima zaupno pismo, v katerem mu je tajnik konzistorijalne kongregacije, kardinal Kajetan De Lai ponudil, da prevzame stolico starodavne lavantinske škofije. Presvetli je odgovoril, da se uda željam sv. očeta. S tem je bilo vprašanje naslednika na lavantinski stolici načeloma rešeno. Po 14 mesečni vakaturi je sledilo imenovanje dne 6. junija 1923, dne 29. julija je bil slovesno ustoličen v Mariboru. To imenovanje je izvršil Rim in ne več Solnograd.

V kratki dobi njegove dosedanje vlade, v kateri si je s svojo prijazno ljudomilostjo pridobil srca duhovnikov in vernikov, so zaznamovati nekatera dejstva, ki ostanejo velepomenljiva v zgodovini Lavantinske škofije. Kmalu po svojem nastopu je obrnil pozornost na d i j a š k o s e m e n i š č e, ki ga je svetovna vojna s svojimi vojnimi posojili pretresla v temeljih, tako da je v gmotnem oziru bil njegov daljnji obstoj ogrožen in skoraj uničeno trudapolno delo prejšnjih škofov, duhovnikov in vernikov. Novi škof je izvedel pri semenišču

nekatere preosnove in izpremembe, ki so se mu zdele potrebne, ter se s toplimi besedami obrnil na duhovnike in vernike, naj pomagajo temu važnemu zavodu iz zadrege. Uspeh je bil zadovoljiv in zavod je srečno prestal najhujšo krizo. L. 1927 je bilo že 100 dijakov v semenišču.

Že prvo leto Karlinovega škofovanja je sledila važna izpremememba oblastvenega kroga lavantinskega škofa, od Jožefa II. tretja teritorijalna izpremememba. Dne 27. septembra 1923 je naznanil apostolski nuncij v Belgradu, da so upravi lavantinskega škofa podrejene sekovske župnije, ki so po št. žermenskem miru prišle v državo SHS, namreč Apače (5053 duš), del cmureške župnije, Kapla (1110 duš) in del Sv. Duha na Ostrem vrhu. Dne 1. novembra 1923 pa je sporočil apostolski nuncij, da je sveta Stolica odločila od krške škofije 13 župnij v Mežiški dolini, ki so po mirovni pogodbi prišle v našo državo, in jih izročila s 1. decembrom 1923 apostolski upravi lavantinskega škofa. Tako so se vrnile k svoji materi te župnije, ki jih je moral Slomšek 1859 odstopiti krški škofiji.

Te župnije so razdeljene med dve dekaniji: Dravograd (4 župnije) in Mežiška dolina (9 župnij). Prva je pod naddekanatom Maribor levi dravski breg, a dravogradski dekan kot infuliran prošt je pod neposrednim nadzorstvom škofovim, Mežiška dolina je pa pod naddekanatom Maribor desni dravski breg. Obe dekaniji štejeta (po Šematizmu 1926) 17.655 duš.

Z istim dopisom je naznanil nuncij, da sta tudi v Prekmurju dve dekaniji izločeni iz somboteljske škofije ter izročeni apostolski upravi lavantinskega škofa tudi s 1. decembrom 1923. Tako so se združili bratje po veri in krvi, ki so nekdaj spadali pod oblast sv. Metoda, pa jih je krivica in sila preteklih časov raztrgala. V lendavski dekaniji je 6 župnij, v sobočki 12, v obeh je (po Šematizmu 1926) 67.782 duš.

Dne 1. maja 1924 je sv. Stolica izločila lavantinsko škofijo iz solnograške metropolitanske zveze in jo neposredno podredila sebi. S tem je prenehala nadtisočletna zveza s Solnogradom in izvršilo se je to, kar bi se moralo izvršiti že pred 1100 leti.

Že prvo leto so bile tudi bogoslovne študije razširjene na pet let. Raztegnil se je zlasti študij filozofije, pa primerjajočega veroslovja.

Glede redovništva je omeniti, da so se leta 1924 v Ptuju naselili kapucini. Tudi šolske sestre so dobile več novih podružnic v domači in v drugih škofijah. — Za Karlinove vlade se je ustanovila nova župnija (1928) v Cezanjevcih pri Ljutomeru ter v Prekmurju ekspozituri v Poljani in Hotizi.

V letih 1923—1928 se je premisijonirala bolj ali manj cela škofija in tako vsaj nekoliko zacelile hude rane, ki jih je v moralnem oziru vsekala doba svetovne vojne.

Novi škof je tudi ugodil tihi in srčni želji vseh Lavantincev in sploh Slovencev ter storil uvodne priprave za kanonizacijo božjega

služabnika, škofa Antona Martina Slomšeka. Dal Bog, da se do osme stoletnice izvrši ta velik čin, ki bo nedvomno najsijajnejši dogodek v celi zgodovini Lavantinske škofije. Zvest Slomšekovi tradiciji, je takoj obnovil in dvignil bratovščino sv. Cirila in Metoda. V duhu ljubezni do cerkvenega zedinjenja, je 1927 gostoljubno sprejel pod svojo streho patrijarha Dimitrija. Prvi slučaj, da je visoki pravoslavni cerkveni dostojanstvenik bil gost lavantinskega škofa. Z enakimi prijateljskimi stiki se bo najbolj ublažilo nasprotstvo med Iztokom in Zapadom.

Tudi misijonska misel zadnja leta v škofiji lepo napreduje. Duhovščina se v svrho umstvenega in moralnega podviga zbira pod okriljem tretjega reda sv. Frančiška in pa v »Unio Apostolica« ter ima svoje glasilo v »Vestniku«.

L. 1927 je obhajal dr. Karlin svojo sedemdesetletnico. V spomin te častne obletnice so duhovniki in verniki zložili kot izredno vezilo zelo izdatno vsoto za dijaško semenišče.

Škofu Andreju I. je božja previdnost naklonila, da praznuje sedmo stoletnico obstoja Lavantinske škofije.[1] Žalbog, ni se nam ohranilo prav nobeno poročilo, kako so praznovali prejšnje stoletnice. Imamo pa razloga dovolj, da slovesno proslavimo sedmo stoletnico, ker danes stoji pred nami nekdaj majhna škofija, velika po obsegu in ožarjena s sijem velikega Slomšeka. Naj on pred prestolom božjim prosi za svojo ljubljeno škofijo, da bi se v njej vedno izpolnjeval njegov program: »Slava Bogu na višavah in mir ljudem na zemlji.«

58. Grb škofa dr. Andreja Karlina.

[1] Ob dosedanjih stoletnicah so vladali naslednji škofje:

1328: Ditrih Wolfhauer.
1428: Lovro pl. Lichtenberg.
1528: Lenart I. pl. Pewerl.
1628: Lenart II. Götz.
1728: Jožef I. Ožbald Attems.
1828: Ignac Franc Zimmermann.
1928: Andrej I. Karlin.

Lavantinski stolni kapitol.

Obnovljen 1825, pomnožen 1846, kanonično priznan od kardinala in nadškofa Friderika Schwarzenberga 1847.

I. Stolni prošti[1].

1. Ješenak Ivan Pavel od 18. aprila 1825 do smrti 19. septembra 1827. Narodil se je v Slovenjgradcu 25. junija 1755, v mašnika ga je posvetil ljubljanski škof 26. decembra 1782. Leta 1783 in 1784 je bil še kot duhovnik gojenec gornjegrajskega kolegija. Od avgusta 1784 do avgusta 1785 je bil kapelan na Vranskem. L. 1785 je postal župnik na novoustanovljeni župniji v Olimju in je vodil to župnijo do 24. aprila 1803, ko je postal kanonik v Novem mestu, a tu je ostal le kake tri mesece, potem ga je lavantinski škof Firmian imenoval za ravnatelja konzistorijalne pisarne pri Sv. Andražu. To službo je potem opravljal do leta 1825, ko je postal stolni prošt.

Ješenak je bil izvrsten sadjerejec in je kot župnik v Olimju zelo izboljšal sadjerejo. Spisal je tudi knjigo gospodarske vsebine. Pokopan je v preddvoru nekdanje stolnice v Št. Andražu, kjer se še sedaj vidi njegova nagrobna plošča, ki so mu jo postavili njegovi častilci l. 1847. Med temi »častilci« je bil najbrž pred vsemi Slomšek, 1847 že škof. V olimskem župnišču pa se čuva še njegova slika.

2. Fridrich Franc od 11. februarja 1835 do smrti 24. februarja 1865. Rojen je bil v Kostrivnici 3. septembra 1788, a je bil pozneje popolnoma nemškega mišljenja. Posvečen je bil 18. septembra 1813. Služil je kot kapelan 1813—1815 v svojem rojstnem kraju v Kostrivnici, a 1815 ga je knezoškof Firmian poklical za svojega dvornega kapelana in konzistorijalnega tajnika. V tej službi je ostal do 9. marca 1826, ko je postal kanonik. Po preselitvi je bil prvi prošt v Mariboru.

---

[1] Vrsto stolnih proštov prejšnjega kapitola podaje Tangl v knjigi Reihe der Bischöfe von Lavant. Vrsto proštov, stol. dekanov in kanonikov obnovljenega kapitola do leta 1870 podaje tudi Orožen v I. zv. str. XVII, XVIII. „Das Bisthum und die Diöcese Lavant", ker je pa ta zvezek že težko dobiti, podajemo tukaj celo vrsto.

3. Pikl Mihael od 16. decembra 1865 do smrti 25. januarja 1867. Rojen je bil v Hudinji pri Celju 24. septembra 1814, posvečen 4. avgusta 1837. 1838—1839 je služil kot kapelan v Šmarju pri Jelšah, 1839—1843 na Vidmu ob Savi, 1843—1844 v Braslovčah. Leta 1844 je postal spiritual v celovški bogoslovnici in je opravljal to službo do 1848, ko je postal župnik v Brežicah. Kot tak je 1. maja 1852 postal kanonik.

4. Dr. Vogrin Lovro od 23. julija 1867 do smrti 11. decembra 1869.[1] Narodil se je pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah 6. avgusta 1809, posvečen je bil v Gradcu 27. julija 1834. Služboval je kot kapelan v Mariboru 1835—1838, potem je bil pristav v bogoslovnem semenišču v Gradcu 1838—1843, od 1843—1845 je bil kurmajster v Ptuju. Od 1845—1853 je bil župnik pri Mali Nedelji, od 1853—1861 pa župnik in dekan pri Sv. Juriju ob Ščavnici. Takrat je bil poklican v stolni kapitol v Mariboru.

5. Sorčič Franc od 19. avgusta 1870 do smrti 22. novembra 1883. Rojen je bil v Župelevcu, župnije Kapele ob Sotli, 8. februarja 1818, v mašnika posvečen v Celovcu 29. julija 1840. Od 1840—1842 je bil kapelan v Novi cerkvi, potem v Celju 1842—1847, 1847 in 1848 ravnatelj glavne šole in nemški pridigar istotam. V jeseni 1848 ga je Slomšek poslal za spirituala v celovško bogoslovnico in je ostal v tej službi do 1852, ko je postal mestni župnik v Brežicah, odkoder je 1855 odšel v Rogatec, kjer je bil nadžupnik in dekan do 1862, ko je postal kanonik. Sorčič je bil eden najmarljivejših Slomšekovih sotrudnikov pri »Drobtinicah«.

6 Matjašič Jurij[2] od 27. julija 1884 do smrti 12. maja 1892. Rojen v Pacinjah, minoritske župnije v Ptuju, dne 22. aprila 1808. Posvečen v Gradcu 29. julija 1832, je služboval kot kapelan v Središču 1833—1837, potem v Limbušu do 1842. Tega leta je postal profesor veronauka na mariborski gimnaziji ter je vestno opravljal to službo blizu 20 let, do 23. oktobra 1861, ko je bil umeščen za župnika v Jarenini. Tu je postal konzistorijalni svetovalec, dekan in okrožni šolski nadzornik. Dne 1. maja 1866 je postal stolni kanonik, ob enem stolni župnik, dokler ni 9. novembra 1881 postal stolni dekan. V mladih letih je bil navdušen pristaš »ilirske ideje«, kot profesor je vzbujal v dijakih ljubezen do slovenskega jezika.

7. Orožen Ignac[3] od 8. decembra 1892 do smrti 13. aprila 1900. Rojen v Laškem 30. januarja 1819, posvečen 4. avgusta 1842, kapelan v Žalcu 1842—1844, kapelan in vikar v Celju 1844—1854; župnik v Mozirju 1854—1865, potem pri Sv. Križu pri Rogaški Slatini. Dne 24. sep-

---

[1] O njem glej knjigo Ljutomer str. 286 in 319.

[2] Natančneje o njem Glaser, Zgodovina slov. slovstva III., str. 286—287 in Kovačič, Trg Središče str. 148.

[3] O njem med drugim Kovačič, Nadžupnija Sv. Križa . . . str. 58 in „Časopis" 1919, str. 157—158.

tembra 1867 je bil umeščen za stolnega kanonika v Mariboru. Od 1867—1869 je bil škofijski šolski nadzornik, dokler ni prišla ob veljavo stara šolska postava, pozneje je od 1881—1887 bil ud deželnega šolskega sveta kot zastopnik lavantinske škofije. L. 1884 je postal stolni dekan. Orožen je bil zelo zaslužen lavantinski zgodovinar; njegovo delo »Das Bisthum und die Diöcese Lavant« (8 zvezkov) ima še dandanes veliko vrednost.

8. Herg Lovro[1] od 20. novembra 1900 do smrti 28. avgusta 1906. Narodil se je v Središču 9. avgusta 1829, posvečen je bil v Gradcu 25. julija 1852. Služboval je kot kapelan pri Sv. Marjeti v Rabski dolini, potem od 1854 do 1856 pri Sv. Jakobu v Slovenskih goricah, od koder je čez nekaj tednov bil prestavljen k sosednemu Sv. Juriju v Slovenskih goricah. L. 1859 ga je Slomšek poklical za začasnega profesorja na novo bogoslovno učilišče v Mariboru. L. 1861 je odšel za župnika v Limbuš, kjer je ostal 19 let. Dne 11. novembra 1880 je postal stolni kanonik v Mariboru. L. 1888 ga je papež Leon XIII. odlikoval z zaslužnim križcem »Pro Ecclesia et Pontifice«, 1901 pa je bil imenovan za apostolskega protonotarja. Deloval je tudi kot pisatelj, zlasti je bil zelo razširjen njegov molitvenik »Venec«, ki je doživel več izdaj.

9. Hribovšek Karol od 1. aprila 1907 do smrti 15. maja 1916. Rojen je bil 2. novembra 1846 pri Sv. Juriju ob Taboru, posvečen 23. julija 1869. Po končanih študijah je služboval do 1873 kot kapelan v Gornjem gradu, potem do 1877 v Žalcu, na to je postal katehet na meščanski šoli in nemški pridigar v Celju, a 1882 je bil poklican za spirituala v mariborsko bogoslovnico. L. 1883 je dobil naslov duhovnega svetovalca. L. 1890 dne 28. julija, je bil imenovan za stolnega kanonika, ob enem je postal ravnatelj bogoslovnice. Kot tak je posebno veliko storil za domačo knjižnico, med drugim je naročil Migne-a Patrologijo in Bollandiste. Pisal je kratke praktične sestavke za »Voditelja« in v nemškem jeziku zgodovino lavantinskega bogoslovnega učilišča za Zschokke-jevo delo »Theologische Studien in Österreich«. L. 1897 je postal hišni prelat Nj. Svetosti papeža, cesar pa mu je 1908 podelil komturni križ Franc Jožefovega reda.

10. Matek dr. Martin od 1. avgusta 1917. Rojen 15. novembra 1860 v Gornjem gradu, posvečen pa 20. julija 1883. Služboval je 1884 kot kapelan v Slovenski Bistrici nekaj mesecev, potem je šel na višje študije v Rim, kjer je kot kapelan avstrijskega zavoda S. Maria dell' Anima na gregorijanski univerzi postal doktor cerkvenega prava. Leta 1886 se je vrnil iz Rima ter je bil nastavljen v Žalcu, od 1887—1889 je bil nemški pridigar in katehet v Celju. L. 1889 je postal profesor cerkvenega prava, zgodovine in patrologije na bogoslovnem učilišču v Mariboru ter je ostal v tej službi do 21. aprila 1902. Od 1890—1909 je bil

[1] O njem glej Slekovec, Kapela Žalostne Matere božje v Središču str. 98—103; Kovačič, L. Herg (Maribor 1906) in Trg Središče str. 245—246.

podravnatelj v bogoslovnici. L. 1899 je postal duhovni svetovalec, dne 21. aprila 1902 je bil umeščen za stolnega kanonika. V prvih letnikih »Voditelja« je objavil več cerkveno-pravnih razprav.

II. Stolni dekani.

1. Albrecht Gašpar od 25. marca 1847 do smrti 13. avgusta 1861.[1] Rojen je bil v Repljah pri Pliberku 18. januarja 1788, posvečen 21. septembra 1815. Bil je zelo revnih staršev in je kot deček bil že dalje časa natakar v neki pošteni gostilni v Pliberku. A našli so se dobri ljudje, ki so mu pomagali, da se je posvetil študijam v Celovcu. Bil je že 27 let star, ko je postal duhovnik. Služboval je kot kapelan v Pliberku in v Dobrli vasi 1815—1816. Leta 1817 ga je poslal škof na višje študije na Dunaj, a ga je kmalu zopet odpoklical in mu je 1818 poveril važno službo spirituala v celovški bogoslovnici. V tej službi je ostal do 1826, ko je postal kanonik. Njegov gojenec v bogoslovju je bil tudi poznejši škof Slomšek. Kot spiritual je spisal 1823 — prvi v notranjeavstrijskih deželah — knjižico »Ritus celebrandi Missam«, to je, kratko navodilo za bogoslovce o obredih svete maše.

2. Dr. Stepišnik Jakob od 21. novembra 1861 do 18. januarja 1863, ko je bil posvečen za škofa lavantinskega.

3. Pikl Mihael od 14. maja 1863 do 15. decembra 1865. Glej med prošti.

4. Kostanjevec Jožef od 11. februarja 1866 do smrti 23. decembra 1866. Narodil se je 12. februarja 1803 v Mezgovcih, župnije Sv. Marjete nižje Ptuja. Posvečen je bil v Gradcu 1. avgusta 1830. Od 1831—1833 je bil kapelan v Leskovcu v Halozah. Koncem maja 1833 je prišel v Maribor za mestnega kapelana, od 1849—1859 je bil župnik v predmestni župniji Device Marije, 1859 je postal kanonik in stolni župnik.

5. Sorčič Franc od 22. aprila 1867 do 18. avgusta 1870. Glej med prošti.

6. Kežman Franc od 27. decembra 1870 do smrti 29. maja 1880. Rojen je bil v Dobovi 8. septembra 1812, posvečen pri Sv. Andražu 4. avgusta 1835. Od 1836—1838 je bil kapelan v Lučah, potem do 1840 v Šoštanju, odtod je šel za kratko časa za oskrbujočega kapelana k Sv. Janžu na Peči, potem pa 1841 k Sv. Martinu pri Slovenjgradcu, kjer je ostal do 1843 in je bil vmes dvakrat provizor. Od 1843 do 1845 je služil v Mozirju, potem je bil 1845—1853 župnik v Zrečah pri Konjicah. 1853

[1] Prisrčni pogrebni govor je imel svojemu zvestemu prijatelju škof Slomšek sam ter je izšel ta govor tudi v tisku pri Kienreichu v Gradcu pod naslovom „Das letzte Lebewohl am Grabe des Hochwürd. Herrn Kaspar Albrecht, infulirten Domdechantes von Lavant . . .“ (str. 12).

se je presilil kot župnik v Šoštanj, a že 1855 meseca junija je odšel za župnika v Pišece, kjer je ostal do 1864, ko je postal stolni kanonik.

7. Pak dr. Matija[1] od 15. avgusta 1880 do smrti 26. julija 1881. Rojen je bil 24. februarja 1816 pri Sv. Jakobu v Slovenskih goricah, posvečen pa v Gradcu 1. avgusta 1841. Po končanih študijah je služil kot kapelan do 1843 pri Sv. Juriju na Stiefingi v sekovski škofiji, od 1843—1852 je bil prefekt v dijaškem semenišču v Gradcu, potem pa profesor veronauka na gimnaziji v Gradcu od 1852—1864, ko je postal kanonik. Umrl je 26. julija 1881. Naslov doktorja cerkvenega prava (Doctor in sacris canonibus) mu je dal papež Pij IX., cesar pa mu je dovolil, da sme imeti ta naslov.

8. Matjašič Jurij od 9. novembra 1881 do 26. julija 1884. Potem stolni prošt.

9. Orožen Ignac od 15. septembra 1884 do 7. decembra 1892. Potem stolni prošt.

10. Kosar Franc od 15. marca 1893 do smrti 10. junija 1894. Narodil se je v Braslovčah dne 10. septembra 1823, posvečen je bil pri Sv. Andražu 15. septembra 1846 (med prvimi ordinandi škofa Slomšeka). Služboval je kot kapelan v Poljčanah 1846—1848, potem je radi bolezni do 1855 bil začasno v pokoju, od 1855 je bil kapelan v Braslovčah do 1856, ko je postal korni vikar pri Sv. Andražu, kjer je ob enem opravljal službo škofovega dvornega kapelana in spirituala za četrtoletnike. L. 1859 se je s škofom preselil v Maribor in nadaljeval službo spirituala, ob enem je bil takrat imenovan za konzistorijalnega svétnika. L. 1865 je šel za dekana in župnika v Kozje, kjer je deloval do 1870, ko je bil poklican v kapitol.

11. Herg Lovro od 6. oktobra 1894 do 20. novembra 1900, ko je postal stolni prošt.

12. Križanič dr. Ivan[2] od 25. marca 1901 do smrti 31. julija 1901. Narodil se je 12. avgusta 1843 v Borecih, župnija Sv. Križa na Murskem polju; posvečen je bil 23. julija 1867. Od 1868—1871 je bil za kapelana pri Sv. Martinu pri Vurbergu, 1871 nekaj časa pomožni duhovnik, potem do 1875 kapelan pri Sv. Magdaleni v Mariboru. L. 1873 je bil v Gradcu promoviran za doktorja bogoslovja. Dne 1. marca 1875 je postal profesor starega zakona na bogoslovnem učilišču. Dne 30. decembra 1884 je bil imenovan za stolnega kanonika. Bil je zelo plodovit pisatelj; njegovi največji deli sta »Zgodovina katoliške cerkve«, ki jo je izdala Mohorjeva družba (1883—1886) in pa »Razlaga novega velikega katekizma« (Maribor 1899, 1901).

13. Hribovšek Karol od 9. decembra 1901 do 1. aprila 1907, ko je postal stolni prošt.

---

[1] O njem gl. Cerkveno prilogo „Slov. Gospodarja" 1881.

[2] Gl. knjižico Dr. Ivan Križanič. Spisal F. Kovačič. Maribor, 1901.

Tab. XXXIX.

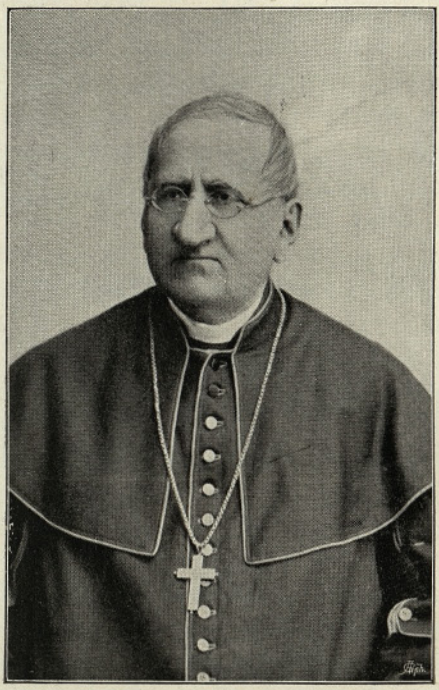

59. Fran Kosar, stolni dekan.

60. Ignac Orožen,
stolni prošt, lavant. zgodovinar.

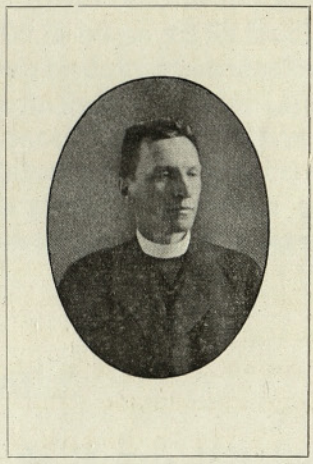

61. Dr. Avgust Stegenšek,
profesor bogoslovja, zgodovinar.

14. Mlakar dr. Ivan[1] od 24. septembra 1907 do smrti 16. aprila 1914. Narodil se je 5. junija 1845 pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju, posvečen je bil 21. julija 1872. Od 1873 do 1878 je služil kot kapelan v Ljubnem, pri Sv. Križu pri Rogaški Slatini in v Konjicah. Iz Konjic je 1878 bil poklican v Maribor za podravnatelja deškega semenišča. V jeseni 1879 je bil na graškem vseučilišču promoviran za doktorja bogoslovja. Leta 1881 je postal profesor splošne in posebne dogmatike na bogoslovnem učilišču; obe stroki je predaval do konca šolskega leta 1897, potem pa do konca šolskega leta 1905 samo posebno dogmatiko. L. 1885 je postal ravnatelj dijaškega semenišča in je to službo opravljal do 1902, ko je postal ravnatelj bogoslovnice in je ostal do 1909. 1895 je bil umeščen kot stolni kanonik. Od 1885 do februarja 1894 je bil urednik »Slovenskega Gospodarja«, nekaj časa je urejeval tudi »Südsteirische Post«. Sodeloval je prva leta tudi pri »Voditelju« in pisal dogmatične razprave.

15. Majcen Jožef od 25. marca 1915 do smrti 4. septembra 1920. Rojen je bil 2. februarja 1860 pri Mariji Snežni, posvečen v Mariboru 20. julija 1883. Služboval je najprej kot pomožni duhovnik, potem kot kapelan v Rečici v Savinjski dolini (1883—1887). V jeseni 1887 je došel v Maribor za kornega vikarja, a 1889 ga je škof Stepišnik imenoval za svojega dvornega kapelana in je ostal v tej službi tudi pod naslednikom, dokler ni 18. junija 1901 postal kanonik, a tudi kot kanonik je še nekaj časa vršil službo dvornega kapelana. L. 1897 je postal duhovni svetovalec. Od 1901 do 1908 je kot namestni profesor predaval moralno bogoslovje na bogoslovnem učilišču.

16. Tomažič dr. Ivan od 22. februarja 1921. Narodil se je pri Sv. Miklavžu blizu Ormoža 1. avgusta 1876, posvečen je bil 5. decembra 1898. Služboval je kot kapelan pri Sv. Juriju ob Ščavnici 1899—1901, potem v Celju 1901—1903. Od 1903—1905 je bil na višjih študijah v Inomostu, kjer je 4. aprila 1906 bil promoviran za doktorja bogoslovja. Od 1905—1915 je bil škofov dvorni kapelan in konzistorijalni tajnik; to službo je opravljal še kot kanonik do konca l. 1918. L. 1908 je bil imenovan za duhovnega, 1916 za konzistorijalnega svetovalca, 1917 je dobil red železne krone. Od 1920—1922 je predaval cerkveno zgodovino na bogoslovnem učilišču. L. 1925 je postal papežev hišni prelat. Sodeloval je tudi pri »Voditelju«.

III. Stolni kanoniki.

1. Krabat Franc od 18. julija 1825 do 18. maja 1834. Rojen je bil v Borovljah na Koroškem 25. marca 1770, posvečen 15. de-

[1] Njegov nekrolog gl. v „Voditelju" 1914, str. 165 in knjigo Sv. Križ pri Rogaški Slatini str. 78—79.

cembra 1803. Kapelan: 1804 v Wolfsbergu, 1804—1805 pri Sv. Martinu pri Slovenjgradcu. Kurat pri Sv. Florjanu pri Doliču 1805—1810, potem župnik pri Sv. Juriju pod Taborom 1810—1819. Od 1819—1829 je bil škofijski šolski nadzornik, kot tak je postal kanonik in od 1829—1833 gubernijalni svétnik v Gradcu. Leta 1833 je šel za upravitelja župnije Sv. Janža pri Dravogradu, je pustil kanonikat in je ostal tam župnik do 1845, potem je stopil v pokoj in umrl v Dravogradu 31. marca 1849.

2. Fridrich Franc od 9. marca 1826 do 10. februarja 1835, potem stolni prošt.

3. Albrecht Gašpar od 23. aprila 1826 do 24. marca 1847, potem stolni dekan.

4. Juvančič Sigismund od 11. junija 1834 do 22. aprila 1843. Rojen v Jamni pri Konjicah 1. maja 1789, posvečen 19. septembra 1819, je služboval kot kapelan v Konjicah 1820—1821, v Celju 1821—1825 in v Mozirju 1825—1826. Potem je bil škofov dvorni kapelan in konzistorijalni tajnik od 1826—1834, ob enem šolski poročevalec 1829—1843. Dne 23. aprila je bil umeščen kot nadžupnik v Laškem, kjer je umrl 15. januarja 1845.

5. Ladinik dr. Simon od 4. novembra 1840 do 6. maja 1844. Narodil se je v Dobrli vasi 9. septembra 1805, posvečen pa je bil 7. septembra 1828. Kapelanoval je v Vuzenici 1828—1829, potem v Grebinju na Koroškem 1829—1830; 1830—1833 je študiral na Dunaju in postal doktor bogoslovja. Nato je bil škofov dvorni kapelan 1833—1840. Leta 1844 je pustil kanonikat in je šel za gubernijalnega svétnika v Ljubljano, kjer je 17. februarja 1855 postal stolni prošt in je kot tak umrl 24. aprila 1857.

6. Slomšek Anton od 1. oktobra 1844 do 22. aprila 1846. Pozneje knezoškof lavantinski.

7. Wiery dr. Valentin od 20. oktobra 1844 do 19. novembra 1846. Potem krški knezoškof.[1]

8. Miklauzin Gregor 1850—1872. Rojen 28. februarja 1797 pri Sv. Ilju pri Velenju, posvečen 27. avgusta 1826. Kapelan pri Novi cerkvi 1827—1831. Župnik na Dobrni 1831—1847. Dne 23. aprila 1847 je postal stolni kanonik in konzistorijalni svétnik. Čez tri leta je šel za župnika v Škale, potem je bil častni kanonik od 17. novembra 1850 in 1857 dekan. Umrl je 14. januarja 1872.

9. Stepišnik dr. Jakob od 1. novembra 1847 do 1861. Pozneje lavantinski knezoškof.

10. Rozman Jožef od 10. januarja 1848 do 8. decembra 1858. Rojen je bil pri Sv. Martinu pri Kranju 10. januarja 1812, posvečen 4. avgusta 1835. Kapelan: 1835—1836 pri Sv. Martinu v Rožni dolini, 1836 pri Sv. Rupertu nad Laškim, 1836—1837 v Loki pri Zidanem mostu, 1837—1842 v Laškem. Od 1842—1848 je bil župnik pri Sv. Rupertu

[1] Njegov življenjepis gl. v Mohorjevem Koledarju 1882.

nad Laškim. Kot kanonik je 1858 šel za nadžupnika in dekana v Konjice in je bil potem častni kanonik. Umrl je 12. avgusta 1874.

11. Herman Henrik od 27. maja 1851 do 14. julija 1859. Bil je duhovnik krške škofije ter je ob preselitvi škofijskega sedeža 1859 odšel nazaj v krško škofijo in postal krški kanonik v Celovcu.

12. Pikl Mihael od 1. maja 1852 do 14. maja 1863. Potem stolni dekan in prošt.

13. Vošnjak dr. Ivan od 1. aprila 1859 do 7. avgusta 1863. Narodil se je 24. junija 1819 pri Sv. Martinu pri Šaleku, posvečen je bil 4. avgusta 1842. L. 1847—1848 je bil kapelan pri Novi cerkvi, potem 1848—1852 ravnatelj glavne šole in nemški pridigar v Celju, od 1852—1859 pa spiritual v celovški bogoslovnici. Dne 8. avgusta 1863 je bil umeščen kot prvi infulirani prošt v Ptuju, kjer je umrl 17. novembra 1877.

14. Kostanjevec Jožef od 13. decembra 1859 do 11. februarja 1866. Potem stolni dekan.

15. Vogrin dr. Lovro od 23. aprila 1861 do 27. julija 1867. Potem stolni prošt.

16. Sorčič Franc od 1. maja 1862 do 21. aprila 1867. Pozneje stolni dekan in prošt.

17. Kežman Franc od 1. marca 1864 do 26. decembra 1870. Potem stolni dekan.

18. Pak dr. Matija od 1. avgusta 1864 do 15. avgusta 1880. Potem stolni dekan.

19. Matjašič Jurij od 1. maja 1866 do 8. novembra 1881. Pozneje stolni dekan in prošt.

20. Orožen Ignac od 24. septembra 1867 do 1884. Glej med stolnimi prošti in dekani.

21. Modrinjak Matija[1] od 1. maja 1868 do 17. avgusta 1878. Narodil se je v Središču 22. januarja 1824, posvečen je bil v Gradcu 25. julija 1847. Od 1848—1857 je bil kapelan v Marenbergu, potem je prišel za kapelana k predmestni župniji Device Marije v Mariboru, 1859 pa k mestni župniji. Ko se je Slomšek preselil v Maribor, je vzel Modrinjaka za svojega dvornega kapelana, katero službo je opravljal še pod Stepišnikom. Ta ga je na dan svojega ustoličenja imenoval za konzistorijalnega svetovalca. L. 1866 je postal župnik in dekan v Jarenini, a že 1868 je postal stolni kanonik v Mariboru. Kot tak je 1869 prevzel tudi profesuro pastirstva in katehetike na bogoslovnem učilišču. Dne 18. avgusta 1878 je bil imenovan in 18. septembra umeščen kot prošt ptujski. L. 1883 je dobil red železne krone tretje vrste. Umrl je 12. avgusta 1894.

22. Kosar Franc od 27. decembra 1870 do 14. marca 1893. Potem stolni dekan.

---

[1] Gl. Trg Središče str. 244—245.

23. Kovačič Martin od 1879 do smrti 1. februarja 1882. Rojen je bil na Pilštanju 9. novembra 1827, posvečen 26. julija 1852. Od 1852—1855 je bil kapelan v Wolfsbergu na Koroškem, potem stolni kapelan pri Sv. Andražu. Škof Slomšek ga je poklical za profesorja bogoslovja že prvo leto, ko je bilo otvorjeno bogoslovje v Mariboru. Glej med profesorji.

24. Kandut Krištof od 14. januarja 1882 do 30. oktobra 1892 kanonik in stolni župnik. Rojen 6. avgusta 1830 v Slovenjgradcu, posvečen 25. julija 1853. Kapelan: 1854—1856 v Velikovcu, 1856—1857 pri Sv. Andražu, 1857—1859 v Pliberku, 1859—1862 v Celovcu. L. 1862—1865 korni vikar v Mariboru, 1865—1869 spiritual. V šolskem letu 1862/63—1863/64 je bil profesor cerkvenega prava na bogoslovnem učilišču, potem župnik na Spodnji Polskavi 1869—1882. Umrl je 30. oktobra 1892 v Gradcu pri usmiljenih bratih.

25. Ogradi Franc od 10. maja 1882 do 30. aprila 1890. Rojen je bil v Gornjem gradu 13. julija 1836, posvečen 25. julija 1860. Kapelan: v Konjicah (II.) 1861—1866, na Sladki gori 1866—1868. Vikar in provizor v Celju 1868—1875. Spiritual v bogoslovnici 1875—1882; kot tak je postal duhovni svetovalec 1879. Od 1. maja 1890 opat in mestni župnik v Celju. Kot tak umrl 29. oktobra 1921.

26. Bohinc Filip Jakob od 1. junija 1890 do 30. aprila 1904, ko je stopil v pokoj. Rojen v Zapogah na Kranjskem 26. aprila 1831, posvečen 1. avgusta 1858, je služboval 1858 najprej kot drugi kapelan pri Novi cerkvi, 1859 pa kot kapelan na Dobrni. L. 1861 je postal provizoričen profesor cerkvene zgodovine na bogoslovnem učilišču, 1869—1875 je bil spiritual v bogoslovnici, kot tak je 1870 postal duhovni svetovalec. Od 1875—1890 je bil župnik in dekan v Braslovčah. Umrl je kot upokojen stolni župnik v Braslovčah 17. februarja 1912.

27. Hribovšek Karol od 28. julija 1890 do 9. decembra 1901. Glej med stolnimi prošti in profesorji.

28. Pajek dr. Jožef od 20. julija 1893 do smrti 25. julija 1901. Rojen na Prežigalu pri Konjicah 29. julija 1843, posvečen 29. julija 1866. Služboval je kot kapelan 1867—1869 pri Sv. Petru pod Svetimi gorami, 1869—1872 pa v Mariboru. Od 1. oktobra 1872 do 15. julija 1893 je bil profesor veronauka na mariborski gimnaziji. L. 1870 v Gradcu promoviran za doktorja bogoslovja. Pisatelj slovenski.

29. Voh Jernej od 10. decembra 1901 do smrti 20. januarja 1916. Rojen v Št. Ilju pri Velenju 24. avgusta 1844, posvečen 1. septembra 1867. Kapelan: 1868—1869 na Vranskem (II.), v Slovenski Bistrici 1869—1870, v Konjicah kapelan in provizor 1870—1878, začasno v pokoju radi bolezni 1878, potem I. kapelan v Novi cerkvi; od 1882—1892 župnik pri Sv. Martinu v Rožni dolini, potem nadžupnik in dekan v Konjicah 1892—1901. Sodeloval je pri »Voditelju« in drugih listih.

30. Matek dr. Martin od 21. aprila 1902 do 31. julija 1917. Glej med prošti in profesorji.

31. Moravec Franc od 16. avgusta 1904, ob enem stolni župnik. Rojen je bil pri Veliki Nedelji 7. avgusta 1864, posvečen 16. julija 1888. Kapelan: pri Sv. Tomažu pri Veliki Nedelji 1889—1890, pri Mali Nedelji kot kapelan in provizor 1890—1892, pri Sv. Petru pri Radgoni 1892—1896, kot kapelan in vikar v Ptuju 1896—1903. Leta 1903—1904 je bil župnik pri Sv. Lovrencu na Pohorju.

32. Kavčič Jakob[1] od 1. julija 1909 do smrti 7. julija 1915. Rojen je bil v Gornji Radgoni 14. maja 1862, posvečen 18. julija 1885. Od 1886 je služboval kot kapelan do 1888 v Ribnici na Pohorju, potem so ga prestavili k sv. Magdaleni v Maribor, potem za kornega vikarja in mestnega kapelana v stolni župniji. Ob enem je poučeval veronauk na slovenskih vzporednicah na gimnaziji, 1894 je postal definitiven gimnazijski profesor ter je kot tak deloval do konca šolskega leta 1908/09. Pridno je pisal v »Voditelja«, zlasti o biblični simboliki.

33. Tomažič dr. Ivan od 15. oktobra 1915 do 22. februarja 1921, ko je postal stolni dekan.

34. Janežič Rudolf od 1. decembra 1915. — Rojen 20. marca 1870 pri Sv. Miklavžu blizu Ormoža, posvečen v Mariboru 25. julija 1894. Kapelan: pri Sv. Ilju v Slovenskih goricah 1895—1897, v Celju 1897—1901, spiritual v bogoslovnici 1901—1915, kot tak je 20. septembra 1905 bil imenovan za duhovnega svetovalca. Spisal je »Officium divinum«, kratek nauk o brevirju (Maribor 1906) in prispeval manjše sestavke za »Voditelja«.

35. Arzenšek Alojz od 1. septembra 1916 do smrti 8. januarja 1926. Rojen 15. maja 1864 v Stranicah, posvečen 18. julija 1887. Služboval kot kapelan 1888—1890 v Gornjem gradu, kjer je bil nekaj časa tudi provizor, 1890—1891 kot kapelan v Grižah, 1891—1892 provizor v Bučah, 1892—1895 kapelan in provizor na Ponikvi, 1895—1900 provizor in župnik v Trbonjah. Od 1900—1914 je bil župnik v Vitanju, potem 1914—1916 nadžupnik in dekan v Vuzenici. L. 1911 je postal duhovni, in 1916 konzistorijalni svetovalec.

36. Vraber dr. Maksimilijan od 1. februarja 1918. — Rojen 9. oktobra 1877 na Kapli, posvečen 25. julija 1901. Kapelan: 1902—1904 v Makolah, 1904—1906 v Rimu v zavodu S. Maria dell' Anima in je 1906 postal doktor cerkvenega prava. Vrnivši se v domovino je služboval kot kapelan in provizor na Vidmu 1907—1908, potem 1908—1909 kot kapelan v Žalcu. Od 1909—1912 je bil ravnatelj na liceju šolskih sester v Trstu. Od 1912—1913 zopet kapelan pri Novi cerkvi, 1913—1916 vikar v Celju, 1916—1918 spiritual v bogoslovnici v Mariboru.

37. Časl Franc od 1. marca 1924. — Rojen 5. marca 1865 pri Sv. Frančišku na Stražah, posvečen 15. julija 1891. Kapelan v Slivnici pri Celju 1891 (6 tednov), 1891—1898 v Šmarju pri Jelšah, 1898—1899 ka-

[1] Gl. „Voditelj" 1915, str. 280.

pelan v Kamnici, 1899—1913 župnik v Št. Lenartu nad Laškim, 1913—1924 župnik v Trbovljah.

38. Cukala dr. Franc od 1. septembra 1926. Rojen na Gomilskem v Savinjski dolini 1. decembra 1878, posvečen v Celovcu 20. julija 1902, je služboval v krški škofiji kot kapelan v Železni Kapli, kot kolegijatni kanonik pri Gospi Sveti, kot pridigar pri glavni mestni župni cerkvi v Celovcu in kot prefekt v dijaškem semenišču. Nekaj časa je kot suplent predaval moralno bogoslovje na bogoslovnem učilišču v Celovcu. Nekaj čez osem let je bil župnik v Podkloštru, od 1920 pa v Guštanju, kjer je postal stolni kanonik lavantinske škofije.

IV. Častni kanoniki od 1859.

Ob preselitvi škofijskega sedeža je Slomšek odlikoval več zaslužnih duhovnikov »stare« in »nove« škofije. Med njimi je bil na prvem mestu:

1. Glaser Marko. Že sekovski škof ga je 1854 imenoval za duhovnega svetovalca. Dne 1. septembra, ko je sekovski del prišel pod oblast lavantinskega škofa, je bil Glaser imenovan za konzistorijalnega lavantinskega svetovalca. Še istega leta 6. novembra je postal častni kanonik. Umrl je v visoki starosti kot biseromašnik 9. decembra 1889 kot župnik pri Sv. Petru pri Mariboru.

2. Standegger Jakob[1] od 1856 do smrti 16. aprila 1863. Nadžupnik in dekan v Ptuju.

3. Feichtinger Ferdinand od avgusta 1860 do smrti 30. januarja 1865. Župnik in dekan v Šmarju.

4. Rozman Josip od 1858 do smrti 12. avgusta 1874. Glej med stolnimi kanoniki.

5. Dainko Peter od 8. marca 1871 do smrti 22. februarja 1873. Bil je župnik in dekan pri Veliki Nedelji.

6. Žuža Anton do smrti 18. januarja 1884. Nadžupnik in dekan v Laškem.

7. Rajc (Reitz) Anton[2] od 21. aprila 1872 do smrti 20. marca 1874. Župnik in dekan na Vidmu.

8. Juvančič Franc od 27. januarja 1874 do 1884. Župnik in dekan pri Novi cerkvi, kjer je umrl kot zlatomašnik 7. novembra 1884.

9. Tutek Jurij od 27. januarja 1874—1891. Župnik in dekan pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah. Umrl kot zlatomašnik 6. aprila 1891.

10. Galuf Anton 1876—1881, nadžupnik in dekan v Vuzenici. Umrl 30. decembra 1881.

---

[1] Gl. Slekovec, Škofija in nadduhovnija v Ptuju str. 185—187.

[2] O njem gl. Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini str. 71—72.

11. Ivanc Martin od 20. maja 1884 do 1892, župnik in dekan v Šmarju. Umrl 18. julija 1892.

12. Stranjšak Martin 1885—1904, nadžupnik in dekan v Hočah. Umrl 10. septembra 1904.

13. Rožanc Tomaž 1885—1902, župnik in dekan pri Sv. Magdaleni v Mariboru. Umrl 28. novembra 1902.

14. Jeraj Jožef od 1889—1892. Župnik v Žalcu. Umrl 18. decembra 1892.

15. Bosina Ivan 1894—1909, župnik in dekan v Kozjem. Umrl 23. februarja 1909.

16. Gajšek Karol od 20. julija 1894—1899, župnik na Dobrni. Umrl 31. decembra 1899.

17. Hajšek Anton[1] od 20. julija 1894 do 1907, župnik in dekan v Slovenski Bistrici. Umrl kot zlatomašnik 14. marca 1907.

18. Meško Jakob 1894—1900. Župnik pri Sv. Lovrencu v Slovenskih goricah. Umrl kot zlatomašnik 13. julija 1900.

19. Žuža Janez Evangelist 1904—1908, nadžupnik in dekan v Laškem. Umrl 2. oktobra 1908.

20. Šlander Anton 1908—1919, župnik in dekan v Starem trgu. Umrl 20. julija 1919.

21. Gaberc Simon 11. februarja 1909, župnik in dekan pri sv. Magdaleni v Mariboru. Umrl 13. januarja 1916.

22. Suhač dr. Anton 11. februarja 1909. Župnik pri Sv. Ani v Slovenskih goricah. Umrl 20. januarja 1920 kot zlatomašnik.

23. Hribernik Jakob 25. junija 1917. Župnik in dekan v Braslovčah. Umrl 18. avgusta 1920.

24. Bohanec Ivan 7. julija 1918. Župnik in dekan v Šmarju. Umrl 25. maja 1925.

25. Mešiček Josip 15. marca 1918. Mestni župnik v Brežicah. Umrl 10. septembra 1923.

26. Cerjak Josip 7. novembra 1923. Župnik in dekan v Slovenski Bistrici.

27. Meško Martin 7. novembra 1923. Župnik pri Kapeli.

28. Čižek Josip 1. januarja 1925. Župnik in dekan v Jarenini.

29. Lukman dr. Franc 1. januarja 1925. Vseučiliščni profesor v Ljubljani.

30. Lenart Ivan 7. decembra 1927. Nadžupnik in dekan v Šmartinu pri Slovenjgradcu.

---

[1] Gl. Vošnjak dr. Jos., Anton Hajšek, zlatomašnik. Maribor 1903.

Lavantinsko bogoslovno semenišče in učilišče[1].

I. Predstojništvo zavoda.

Prodirektorji:

(Navadno vsakokratni stolni prošt.)

1. Fridrich Franc 1859—1865.
2. Pikl Mihael 1866—1867.
3. Vogrin dr. Lovro 1868—1869.
4. Sorčič Franc 1871—1872.
5. Orožen Ignac 1873—1893.
6. Hribovšek Karol 1894—1905.
7. Mlakar dr. Ivan 1906—1914.
8. Matek dr. Martin 1914.

Ravnatelji:

1. Pikl Mihael 1859—1863.
2. Sorčič Franc 1863—1866.
3. Pak Matija 1866—1869.
4. Orožen Ignac 1869—1879.
5. Kovačič Martin 1879—1882.
6. Ogradi Franc 1882—1890.
7. Hribovšek Karol 1890—1902.
8. Mlakar dr. Ivan 1902—1909.
9. Matek dr. Martin 1909—1916.
10. Janežič Rudolf 1916—1926.
11. Cukala dr. Franc 1926.

Podravnatelji:

1. Caf Jurij 1860—1861.
2. Ulaga dr. Josip 1861—1867.
3. Kovačič Martin 1867—1879.

[1] Naslednje podatke je zbral bogoslovec g. M. Munda.

4. Križanič dr. Ivan 1879—1885.
5. Napotnik dr. Mihael 1885—1886.
6. Kukovič dr. Avguštin 1886—1889.
7. Dovnik Franc 1889—1890.
8. Matek dr. Martin 1890—1909.
9. Somrek dr. Josip 1909.

Spirituali:

1. Kosar Franc 1859—1865.
2. Kandut Krištof 1865—1869.
3. Bohinc Jakob 1869—1875.
4. Ogradi Franc 1875—1882.
5. Hribovšek Karol 1882—1890.
6. Hribernik Jakob 1890—1901.
7. Janežič Rudolf 1901—1916.
8. Vraber dr. Maksimilijan 1916—1918.
9. Jurhar Martin 1918—1924.
11. Avšič Martin 1926—1928. Umrl 4. aprila 1928.
12. Karo Anton 1928 —.

II. Profesorski zbor.

(Po časovnem redu, pri istočasni nastavi po abecednem.)

1. Caf Jurij 1859/60 pastirno, katehetiko in pedagogiko. Umrl kot beneficijat v Ptuju 3. julija 1874.

2. Herg Lovro 1859/60—1860/61 cerkveno zgodovino in biblično arheologijo. Pozneje stolni prošt.

3. Kovačič Martin 1859/60 posebno dogmatiko, od 1860/61—1878/81 obojno dogmatiko; od 1867/68—1881/82 tudi retoriko.

4. Matjašič Jurij 1859/60 splošno dogmatiko.

5. Pikl Mihael 1859/60—1861/62 patrologijo in duhovsko uradno poslovanje.

6. Stepišnik dr. Jakob 1859/60—1861/62 cerkveno pravo, razlago sv. pisma N. Z. po grškem izvirniku in hermeneutiko. Potem škof lavantinski.

7. Šinko Matija 1859/60—1874/75 moralno bogoslovje; od 1859/60—1868/69 razlago sv. pisma N. Z. po latinskem tekstu; od 1868/69—1874/75 tudi logiko. Umrl je kot vpokojen župnik 21. februarja 1913.

8. Trstenjak Davorin 1859/60 cerkveno umetnost.

9. Ulaga dr. Josip 1859/60—1873/74 sv. pismo St. Z.; 1862/63—1873/74 tudi biblično arheologijo in od 1876/78 orientalske jezike. Leta

1859/60—1861/62 tudi Uvod v sv. pismo N. Z. — Potem nadžupnik in dekan v Konjicah, kjer je umrl 4. oktobra 1881.

10. Vošnjak dr. Ivan 1859/60—1861/62 logiko, metafiziko in metodiko; 1862/63 samo metodiko. — Potem kanonik in prošt ptujski.

11. Bohinc Filip Jakob 1861/62 cerkveno zgodovino in biblično arheologijo; 1862/63—1868/69 cerkveno zgodovino in Uvod v sv. pismo N. Z., 1872/73—1874/75 cerkveno zgodovino in patrologijo. — Potem kanonik in stolni župnik.

12. Orožen Ignac 1869/70—1888/89 cerkveno umetnost. Od 1860—1869 se ta predmet ni predaval. — Pozneje stolni prošt.

13. Vogrin dr. Lovro 1861/62—1868/69 pastirno, katehetiko in pedagogiko; 1863/64—1868/69 tudi metodiko. — Glej med stolnimi prošti.

14. Kandut Krištof 1862/63—1863/64 cerkveno pravo, razlago sv. pisma N. Z. po grškem tekstu in hermeneutiko (naslednik Stepišnikov).

15. Sorčič Franc 1862/63 patrologijo. Potem stolni prošt.

16. Čuček Jožef 1863/64—1867/68 logiko. — Potem župnik in dekan v Jarenini, kjer je umrl 22. junija 1886.

17. Pak Matija 1864/65—1868/69 cerkveno pravo, razlago sv. pisma N. Z. in hermeneutiko; 1869/70 sploh biblične vede N. Z. — Glej med stolnimi dekani.

18. Lipold dr. Ivan 1869/70—1871/72 cerkveno pravo, zgodovino in patrologijo. — Potem župnik pri Sv. Martinu pri Šaleku in pri Sv. Petru pod Sv. gorami ter deželni poslanec. Umrl je 6. oktobra 1897.

19. Modrinjak Matija (po smrti Vogrinovi) 1869/70—1877/78 pastirno, katehetiko in metodiko. — Glej med kanoniki.

20. Gregorec dr. Leopold 1870/71—1884/85 biblične vede N. Z. — V Mariboru je bil urednik »Slovenskega Gospodarja« in »Südsteirische Post«, pozneje strassburški kanonik, župnik in dekan pri Novi cerkvi ter državni poslanec. Umrl je 22. oktobra 1924.

21. Kosar Franc 1872/73—1880/81 cerkveno pravo. — Potem kanonik in stolni dekan.

22. Križanič dr. Ivan 1875/76—1884/85 biblične vede St. Z. in orientalske jezike; 1875/76—1880/81 cerkveno pravo, zgodovino in patrologijo; 1882/83—1884/85 retoriko; 1886/87 moralko; 1890/91—1900/01 pastirno, katehetiko in metodiko. — Umrl kot stolni dekan 1901.

23. Skuhala Ivan 1875/76—1885/86 moralko; 1875/76—1882/83 tudi logiko. — Umrl kot dekan in župnik v Ljutomeru 18. februarja 1903.

24. Ogradi Franc 1878/79—1889/90 pastirno, katehetiko in metodiko. — Glej med stolnimi kanoniki.

25. Mlakar dr. Ivan 1879/80—1896/97 splošno in posebno dogmatiko; 1897/98—1904/05 samo posebno dogmatiko; 1902/03—1908/09 retoriko. — Glej med stolnimi dekani.

26. Napotnik dr. Mihael 1881/82—1884/85 cerkveno pravo, zgodovino in patrologijo; 1881/82—1883/84 tudi filozofijo. — Potem knezoškof lavantinski.

27. Feuš dr. Franc 1885/86—1910/11 biblične vede St. Z. in orientalske jezike. Imenovan za kanonika je resigniral in umrl kot vpokojen bogoslovni profesor 25. julija 1915.

28. Hribovšek Karol 1885/86—1901/02 retoriko; 1889/90—1901/02 cerkveno umetnost; 1901/02—1908/09 pastirno, katehetiko in metodiko. — Glej med stolnimi prošti.

29. Kukovič dr. Augustin 1885/86—1888/89 cerkveno pravo, zgodovino in patrologijo ter filozofijo. — Umrl 19. aprila 1889.

30. Ribar Anton 1885/86—1888/89 biblične vede N. Z. in hermeneutiko. — Umrl kot župnik pri Sv. Vidu pri Planini 21. julija 1915.

31. Dovnik Fran 1887/88—1889/90 moralko; 1889/90 tudi filozofijo. — Umrl kot dekan in župnik v Gornjem gradu 4. junija 1919.

32. Matek dr. Martin 1889/90—1901/02 cerkveno pravo, zgodovino in patrologijo; 1890/91—1895/96 tudi filozofijo; 1909/10—1915/16 retoriko. — Sedaj prodirektor in stolni prošt.

33. Zidanšek Josip 1889/90 do sedaj biblične vede N. Z. in hermeneutiko. Od 26. oktobra 1899 duhovni svetovalec.

34. Meško dr. Alojzij 1890/91—1896/97 moralko. Umrl 2. julija 1897.

35. Hribernik Jakob 1897 v drugem semestru začasno predaval moralko.

36. Kovačič dr. Franc 1897. 1. oktobra zasedel novoustanovljeno stolico za fundamentalno bogoslovje in modroslovje; 1897/98—1922/23 predaval oboje, od 1. oktobra 1923 samo filozofijo. Leta 1911 še v drugem semestru provizorično hebrejski jezik in razlago St. Z. Od 1920/21 tudi cerkveno umetnost. Od 1897 do aprila 1909 urednik »Voditelja«.

37. Pajek dr. Josip 1897/98—1900/01 moralko. — Glej med kanoniki.

38. Majcen Josip 1901/02—1907/08 moralko. — Glej med stolnimi dekani.

39. Stegenšek dr. Augustin 1902/03—1919/20 cerkveno pravo, zgodovino, patrologijo in cerkveno umetnost. Umrl kot aktivni profesor 26. marca 1920. Leta 1911 v drugem semestru začasno predaval Uvod k St. Z.

40. Hohnjec dr. Josip 1905/06—1918/19 posebno dogmatiko; od 1920 kot narodni poslanec na dopustu in ima namestnika.

41. Lukman dr. Franc 1908/09—1917/18 moralko. Po prevratu 1919 poklican kot referent k deželni vladi v Ljubljano, potem na ljub-

ljansko vseučilišče kot profesor dogmatične zgodovine. V Mariboru je bil od 1. aprila 1909—1916 urednik »Voditelja«, dne 1. januarja 1925 je bil imenovan za lavantinskega častnega kanonika, v šolskem letu 1926/27 je bil univerzitetni rektor.

42. Somrek dr. Josip 1909/10 pastirno, katehetiko, metodiko in pedagogiko; 1916/17 retoriko; 1919/20—1924/25 provizorično posebno dogmatiko; 1918/19 tudi moralko. Od 3. decembra 1921 duhovni svetovalec.

43. Slavič dr. Matija 1910/11 do 1. marca 1920 biblične vede St. Z. in orientalske jezike. Od 1. marca 1920 na vseučilišču v Ljubljani. Leta 1924 postal papežev hišni prelat.

44. Jeraj dr. Josip od 1919/20 moralno bogoslovje; od 1927/28 tudi moralno filozofijo.

45. Jehart dr. Anton od 1. marca 1920 biblične vede St. Z. in orientalske jezike; od 1927/28 tudi bogoslovno enciklopedijo.

46. Tomažič dr. Ivan 1920/21—1921/22 provizorično cerkveno zgodovino in patrologijo. — Glej med stolnimi dekani.

47. Vraber dr. Maksimilijan 1920/21—1921/22 provizorično cerkveno pravo. — Glej med stolnimi kanoniki.

48. Močnik dr. Vinko 1922— cerkveno pravo, zgodovino in patrologijo.

49. Krošl Josip 1924/25 kot provizoričen profesor za primerjajoče veroslovje; 1925/26—1926/27 posebno in splošno dogmatiko; 1926/27 tudi cerkveno zgodovino. — Sedaj kapelan v Gornjem gradu.

50. Aleksič Jakob od 1927/28 kot provizoričen profesor osnovnega bogoslovja in misijologije.

51. Mirt Josip od 1927/28 specijalno dogmatiko.

Od profesorjev so najdalje službovali, oziroma še službujejo:

Zidanšek Josip: 39 let (od 1889).

Kovačič dr. Franc: 31 let (od 1897).

Feuš dr. Franc: 26 let (1885—1911). Enako dolgo je poučeval tudi Križanič dr. Ivan še kot kanonik in stolni dekan (1875—1901).

III. Statistika gojencev — slušateljev:

1859/60 : 39	1864/65 : 61	1869/70 : 60
1860/61 : 41	1865/66 : 60	1870/71 : 56
1861/62 : 52	1866/67 : 62	1871/72 : 51
1862/63 : 55	1867/68 : 62	1872/73 : 50
1863/64 : 59	1868/69 : 58	1873/74 : 35

1874/75 : 37	1892/93 : 65 + 1	1910/11 : 53
1875/76 : 35	1893/94 : 65	1911/12 : 57
1876/77 : 35	1894/95 : 65	1912/13 : 63
1877/78 : 29	1895/96 : 69 + 1	1913/14 : 71
1878/79 : 22	1896/97 : 60	1914/15 : 65
1879/80 : 33	1897/98 : 64	1915/16 : 42
1880/81 : 34	1898/99 : 59	1916/17 : 38
1881/82 : 39	1899/00 : 57	1917/18 : 23
1882/83 : 46	1900/01 : 59	1918/19 : 23
1883/84 : 48	1901/02 : 62	1919/20 : 33
1884/85 : 43	1902/03 : 60	1920/21 : 39[3]
1885/86 : 54	1903/04 : 54	1921/22 : 51[3]
1886/87 : 64	1904/05 : 56	1922/23 : 44
1887/88 : 66	1905/06 : 56	1923/24 : 38
1888/89 : 69 + 4[1]	1906/07 : 50	1924/25 : 33
1889/90 : 69 + 7	1907/08 : 44	1925/26 : 26
1890/91 : 68 + 1	1908/09 : 42	1926/27 : 28
1891/92 : 68 + 2	1909/10 : 53	1927/28 : 44

Najvišje število gojencev je dosegel zavod leta 1913/14, najnižje leta 1878/79.

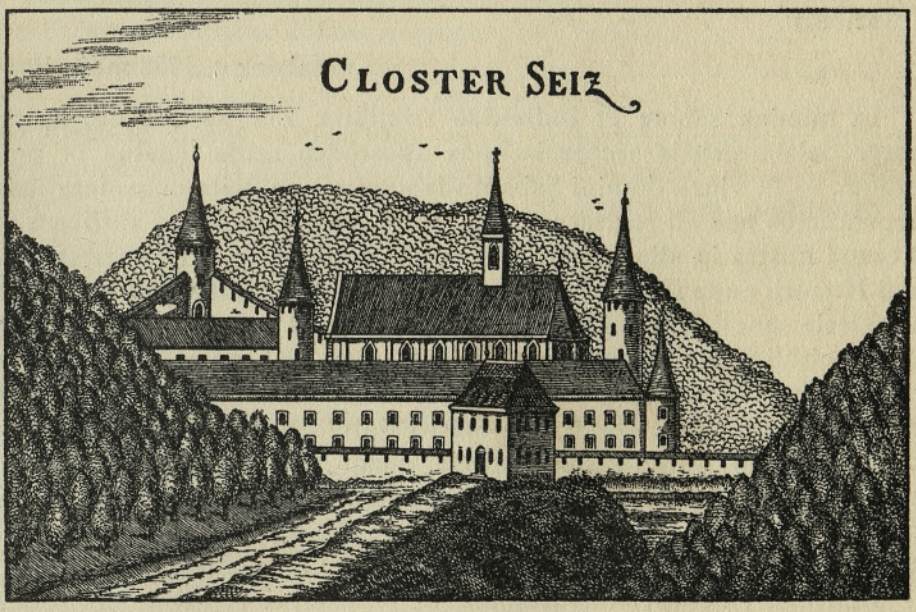

62. Žički samostan.

[1] Eksternisti; [3] med temi 4 Korošci; [3] med temi 4 Korošci in 2 Dalmatinca.

Priloge.

I.

Ustanovna listina,

s katero je Eberhard II. ustanovil Lavantinsko škofijo.

Listino so že objavili: Eichhorn, Beiträge 1, 240—243; Tangl, Reihe der Bischöfe von Lavant 56—57; Jaksch, Monumenta Historica Ducatus Carinthiae IV. nr. 1947; Hauthaler-Martin, Salzburger Urkundenbuch III. nr. 827. — Listino objavljamo po Jakschu.

Izvirnik je iz Solnograda došel v državni arhiv na Dunaju. Kopija se nahaja v »Codex Heinrici episcopi« saec. XIV. v škofijskem arhivu v Mariboru.

Salzburg, 1228 maja 10.

In nomine sancte et individue trinitatis. Eberhardus dei gratia sancte Salzburgensis archiepiscopus apostolice sedis legatus in perpetuum. — In vinea domini Sabaoth laborantes sollicita consideratione perpendimus nos ad regimen gregis nobis commissi minus sufficere et ut onera nostra in alios partiri valeamus, de licentia et auctoritate domini Honorii pape III et assensu capituli nostri Salzburgensis in Lauent in ecclesia sancti Andree in qua tunc canonici et ordo regularis de corpore capituli nostri a nobis extitit institutus, kathedram constituimus episcopalem tali adhibito moderamine, ut secundum formam privilegii predicti domini pape super hoc editi capitulo nostro Salzburgensi in nullo iure suo tam in dignitatibus quam libertatibus vel consuetudinibus nec non et omnibus aliis suis rationibus occasione iam dicti episcopatus nullum fiat preiudicium et gravamen de quibus rationibus quasdam specialiter et nominatim duximus exprimendas.

Inprimis videlicet constituimus, ut prepositus et capitulum sancti Andree Lauenten(se) nullo umquam iure quicquam sibi vendicet de prefati episcopi electione, sed ipsus electio simpliciter et pure t(antu)m ad nos et nostros spectet ex ordine successores coram capitulo nostro in domino celebranda, prepositi autem electio in ecclesia prefata sancti Andree ad capitulum Lauenten(se) sine cuiuslibet contradictione perti-

neat in perpetuum. De capitulo tamen nostro Salzburgensi tantummodo et non aliunde licebit eis personam assumere quam secundum dei timorem sibi viderint expedire. Predictus etiam episcopus a nobis vel a successoribus nostris electus et pontificali anulo investitus et inbeneficiatus coram capitulo nostro hominium faciat archiepiscopo et sacramentum prestet se in omnibus fidelitatem debitam eidem et ecclesie Salzburgensi servaturum. Statuimus etiam, ut idem electus ante perceptam consecrationem coram nobis capitulo nostro iuret se eidem semper fore devotum et ad defensionem et conservationem honoris ipsius et privilegiorum ei pro posse pie et fideliter affuturum nec causa alterius ei se aliquando oppositurum. Excipimus etiam, ne idem Lauenten(sis) episcopus ecclesia Salzburgensi vacante ulla penitus ratione electioni archiepiscopi se debeat ingerere solempnia quoque divini officii in maiori ecclesia, nisi a capitulo vocatus, nullius iuris pretextu celebret preter pontificalia officia que vice nostra nobis absentibus adimplere satagat, et hoc de mandato nostro speciali. De causis etiam cognoscendis quarum diffinitio nobis non presentibus de iure communi spectat ad capitulum maioris ecclesie, extra suam diocesim se nullatenus intromittat. Volumus etiam, ut secundum antiquam consuetudinem et a nobis et a predecessoribus nostris hactenus observatam prepositus Salzburgensis ecclesie sive in publico sive in privato a latere nostro propter presentiam episcopi seu episcoporum a nobis creatorum numquam debeat segregari sed preposito in sinistro latere posito Gurcensis et reliqui episcopi in dextro latere secundum cuiuslibet episcopatus etatem in suo ordine statuantur. Ne igitur hec nostra institutio ab aliquo in posterum valeat immutari, presentem inde paginam conscribi et sigillo nostro fecimus communiri. Anno ab incarnatione domini MCCXXVIII, indictione prima, dat. Salzburge, VI idus maii, pontificatus nostri anno XXVIII.

II.

Ljubljanski nadškof Mihael Brigido, kot naslednik goriškega nadškofa prepusti župnije celjskega okrožja lavantinskemu škofu.

Ljubljana, 8. novembra 1788.

Notum sit omnibus, ad quos pertinet, quod cum Celsissimo et Reverendissimo S. R I. Principi, Domino Archiepiscopo Labacensi per supremam Aulae Cancellariam dd° 29na Aug. cur. anni insinuatum fuerit. Sacrae Caes. Reg. Majestati pro bono Religionis, et meliori Episcopatuum Concentratione visum fuisse, ut ad perficiendum statutae Concentrationis negotium Ecclesiae, et Parochiae in Carinthia et Styria inferiori sitae, quae pro parte Carinthiae, et Styriae inferioris ad Archiepiscopatum Goritiensem nuper per Bullam Pontificiam supressum, et extinctum olim pertinuerunt, praevia mutua Consensione

Celsissimo, et Reverendissimo S. R. I. Principi Domino Episcopo Lavantino relinquerentur.

Quare ad Divini Cultus augmentum, atque ad animarum salutem, et populorum comodum impensius promovendum, nec non ad Caesareae Majestatis voluntatem exequendam Celsitudo Sua Reverendissima Dominus Archiepiscopus Labacensis, qua Metropolita Celsissimo, et Reverendissimo Domino Episcopo Lavantino, hac tamen conditione, ut Iura metropolitica Celsissimi, et Reverendissimi S. R. I. Principis, Domini Archiepiscopi Salisburgensis, nec non Iura Patronatus et Vogtetica Celsissimo, et Reverendissimo S. R. I. Principi Domino Archiepiscopo Labacensi aliisque Patronis competentia in perpetuum illaesa permaneant, omni meliori modo, jure, et forma renunciat, et relinquit, atque renuntiatas, et relictas esse, et manere vult Ecclesias, et Parochias sequentes, et quidem in Carinthia inferiore Ecclesias, et Parochias nominatim: Eberndorf, S. Canciani, Stein, S. Viti, S. Leonardi in Abbatia, Möchling, Gallicia, Rechberg, Kappel oppidum, Seeland, Ebriach, S. Philippi in Planstorf, Sittersdorf, Globasnitz, S. Stephani sub Feyersperg, Guttenstein am See, Guttenstein oppidum, Leifling, Tsherberg, Schwabeg, et Neühäusel, exceptis tamen Ecclesiis, et Parochiis nuper Celsissimo, et Reverendissimo Principi Dño Eppo Gurcensi relictis; In Styria inferiore vero Ecclesias, et Parochias nominatim: Videm, Liechtenwald, Podgorje, Sromle, Artitsch, Pishatz, ad Capellas, Runa, Dobova, Sachsenfeld, Preschin, Tichern, Paak, Gallitia, Santhal S. Petri, S. Georgii, S. Marein, Siessenberg B. M. V. Lemberg S. Nicolai, S. Martini in Poniculis, S. Viti, Traenenberg, S. Stephani, Schleinitz, Calobje, S. Josephi, Cilleja, Guttendorf, Seitz, Heilenstein, S. Andreae, S. Crucis, Kostreinitz, S. Petri in Valle, Monsperg, S. Urbani, S. Antonii in Stoperzen, S. Spiritus, Feistritz, S. Martini in Pacher, Sup. Pulsgau, inf. Pulsgau, Kerschbach, Maxau S. Andreae, Poltschach, Laporje, Reifnitz, Saldenhofen, Treffin, S. Antonii. Studeniz, S. Laurentii, S. Primi, Rohitsch, S. Rochi, S. Floriani, Schiltern, Neukirchen, Sternstein, S. Jodoci, Hochenegg, Doberna, S. Martini in valle rosarum, Gonobitz, Kirchstätten, Rätschach, Teinach, Tschadram, Prichova, Latschach, S. Cunegundis, S. Wenceslai, S. Margarithae in Köbel, Tüffer, S. Bartholomai, Laak, S. Ruperthi, S. Jacobi in Dol, Reichenburg, Kopreiniz, S. Nicolai, S. Martini, Mariae Suetina, Mariae Scheuern, S. Nicolai prope Wiederdriess, S. Jacobi in Pametsch, S. Petri in Weidenstein, S. Viti prope Waldegg, S. Margarithae in Kostellach, S. Joann. prope Draburg, S. Petri in Kronenberg, S. Rochi in Siella, et S. Lamberthi in Skomern, cum reliquis curatiis, Ecclesiis, capellis ad praedictas Parochias spectantibus, etiam hic non expressis, exceptis tamen Ecclesiis, et Parochiis nuper Celsissimo, et Reverendissimo Principi Domino Episcopo Seccoviensi relictis.

Quam translationem, ac renuntiationem cum omnibus, et singulis hoc instrumento contentis, reservatis quoque ab initio expressis, Cel-

sissimus, et Reverendissimus S. R. I. Princeps Dñus Archiepiscopus Labacensis renuntians, et transferens semper, ac perpetuo ratam, gratam, validam, ac firmam haberi vult, praesupposito tamen Celsissimi, et Reverendissimi S. R. I. Principis Domini Episcopi Lavantini consensu. In cujus rei fidem altefatus Celsissimus, et Reverendissimus S. R. I. Princeps Dominus Archiepiscopus Labacensis publicum hoc renuntiationis instrumentum propria manu subscripsit, consuetique sigilli munimine roborari fecit. Datum Labaci in Residentia Archiepiscopali die 8va mensis Novembris, anno millesimo septingentesimo octogesimo octavo.

Michael Archi Episcopus Labacensis m/p.

III.

Zaupno pismo,

s katerim je solnograški nadškof in kardinal Friderik Schwarzenberg naznanil Slomšeku svojo namero, imenovati ga za škofa lavantinskega.

(Škof. prezidialni arhiv v Mariboru.

Salzburg, den 28 Ap. 46.

Hochwürdiger Herr!

Nach Anrufung des heiligen Geistes, nach reifer ruhiger Überlegung und Berathung bin ich zur klaren festen Überzeugung gekommen, dass ich meiner Pflicht, der verwaisten Diöcese einen Hirten wieder zu geben, nicht besser nachkommen kann als dadurch, dass ich Euer Hochwürden zur Übernahme dieses heiligen Amtes hiermit auffordere.

Ich weiss dass ich Eurer Hochwürden hiedurch keine Freudenbotschaft verkünde, und dass Sie von dem Verlangen, dieser Kelch möchte an Ihnen vorüber gehen, durchdrungen seyn werden — aber ich bitte Sie zu bedenken, dass Sie nie einen Schritt gethan haben, um zu dieser Stellung zu gelangen, dass mich keine menschliche, weltliche, zeitliche Rücksicht Sie zu wählen bestimme, dass die verschiedenen priesterlichen Berufspflichten und Ämter, welche Sie aus Gehorsam übernommen u. Gottgefällig erfüllt haben, ganz geeignet waren um Sie vor Andern zum bischöflichen Amte zu befähigen.

Seine Majestät der Kaiser haben bereits meine Absicht, Sie zu dem Hirtenamte zu berufen mit vollem Vertrauen gebilligt, ich sehe daher sehr bald Ihrer Rückäusserung entgegen, damit ich die weiteren öffentlichen Schritte unverzüglich einleiten könne.

Sie werden zagen die Last zu übernehmen welche die Schultern der Engel erbeben macht; aber der Herr hat nun einmahl uns schwache Menschen zu Gefässen seiner Wahrheit u. Gnade gemacht, wir

wollen Ihm als solche dienen wie Er uns ruft; wer Ihm dienet wird regieren, wer Ihm gehorchet wird siegen. Also in Gottes Nahmen die Hand ans Werk! wer sich selbst zum Opfer bringt dient Jenem am besten, der sich auch zum Opfer gebracht hat.

Nochmahls um recht baldige Rückäusserung Sie ersuchend, verbleibe ich mit innigster Verehrung

Eurer Hochwürden! ergebener

Friedrich m. p.

Kard. u. Erzbschf.

IV.

Slomšekov odgovor

na pismo nadškofa in kardinala Schwarzenberga, s katerim mu je ponudil imenovanje za lavantinskega škofa.

Euere Eminenz!

Hochwürdigster Fürst-Erzbischof, Gnädigster Herr!

Aus Gehorsam gegen meinen seligen Oberhirten, dessen Willen ich auch nach dem Tode ehre, verliess ich, am 23ten v. M. auf die Abtey-Stadtpfarre Cilli investirt, das mir liebgewordene Kärnthen, und kam am 25ten d. M. in meiner neuen Pfarrsgemeinde zu Cilli an, und bin mit meiner neuen Stellung eben so zufrieden, als glücklich durch die mir zu Theil gewordene Anhänglichkeit meiner geliebten Herde, hoffend an meiner Wiege auch mein Grab zu finden, wenn es Gott so gefallen möchte.

Der unerwartete hohe Ruf, mit dem mich Euer Eminenz im väterlichen Schreiben vom 28ten v. erhalten am 4ten d. M. so gnädig beehren, den Hirtenstab für die verwaiste Herde des Bisthums Lavant aus Hochdero Händen zu nehmen, macht mich fürchten, dass mich Euer Eminenz, Hochdem ich näher zu stehen nie das Glück hatte, nicht genug kennen, um mich mit einer so hohen Würde zu bekleiden, und mir eine so schwere Bürde sicher aufzulegen — macht mich sorgen, dass ich nicht im Stande seyn würde, einem so wichtigen, heiligen Amte würdig zu entsprechen.

In dieser meiner Besorgniss begab ich mich an das Grab des h. Blutzeugen und Bischofes Maximilians, rief Gott um Seine Erleichtung die seligste Jungfrau und den hl. Schutzpatron meiner Gemeinde um deren Fürbitte an, und es wurde mir klar: mich dem Willen meiner hohen Obern folgsam zu fügen.

Gehorsam habe ich als Priester geschworen, gehorsam will ich der Kirche dienen, folgen, wohin mich meine Vorgesetzten rufen, in de-

ren Beschlüssen ich den Willen Gottes ehre. Ist es Gottes Wille, dass ich Bischof meiner Mutterdiöcese Lavant werde, so ist es auch mein Wille. Laudetur Jesus Christus!

Indem ich aber diesen meinen Willensentschluss Euer Eminenz ehrfurchtsvoll darlege, höre ich nicht auf zu Gott zu flehen, dass Er in Seiner Erbarmung diese Wahl gnädigst verhüthen wolle, wenn solche nicht zu Seiner Ehre, nicht zu unserem Heile seyn sollte; aber auch Euer Eminenz mit kindlichen Vertrauen zu bitten, mich zu übergehen, sobald Euer Eminenz für die Diöcese Lavant einen tauglicheren Mann gefunden haben, mit der aufrichtigen Versicherung, dass ich meinem Oberhirten lieber gehorchen, als selbst regieren, und nur aus kindlicher Ergebung als Bischof zu regieren entschlossen bin.

Ich küsse Euer Eminenz für das unverdiente mir geschenkte Vertrauen ehrfurchtsvoll die Hände, und sehe auf Alles gefasst der Zukunft ruhig entgegen,

Euer Eminenz

unterthänigst gehorsamster Diener

Cilli am 4ten Mai 1846.

Anton Slomschek m. p.
Abt und Stadtpfarrer.

V.

Dekret,

s katerim je bil Slomšek imenovan za škofa.

Friedrich,

Von Gottes und des apostolischen Stuhles Gnaden der heil. römischen Kirche Kardinal-Priester, Erzbischof von Salzburg, Legat des apostolischen Stuhles zu Rom, Primas von Deutschland, der heil. Theologie Doktor, Fürst zu Schwarzenberg, Herzog zu Krumau.

Wir haben uns bewogen gefunden, Unseren lieben und getreuen, den Hochwürdigen Herrn Anton Slomschek, Abten, Dechanten und Stadtpfarrer zu Cilli in Folge des am 8. März d. J. erfolgten Hintrittes des Hochwürdigsten Herrn Fürstbischofes Franz Xav: Kuttnar zum Fürstbischofe von Lavant in Ansehung seiner ausgezeichneten Eigenschaften, Kenntnisse und Verdienste zu ernennen, und eröffnen dieses Wohldemselben zu seiner Benehmungs-Wissenschaft und mit dem Beisatze, dass Wir von dieser Ernennung S. k. k. apostol. Majestät die allerunterthänigste Anzeige erstatten.

Geschehen zu Salzburg am 30. Mai 1846.

Friedrich m. p.

L. S. Kard. und Erzbschf.

VI.

Papeški odlok o razmejitvi med Lavantinsko in Sekovsko škofijo.

Rim, 16. maja 1857.

Secoviensis et Lavantina
Dismembrationis et Incorporationis Quoad Septentrionalem
Circuli Marburgensis partem.

De pascendarum ovium procurationi probe ac salubriter explendae maxime interest profecto, ut eas Pastor apprime cognoscat, utque ipsae vicissim et Pastorem audiant, et dirigentem ejusdem vocem plane intelligant. Quod quidem omnino desideratur inter Praesulem hodiernae Secoviensis Dioecesis Pastorem illiusque praecipuas oves in septentrionali Circuli Marburgensis parte degentes: quae nempe pars (anno Millesimo Septingentesimo Octogesimo Nono superaddita) perhibetur decem Decanatus cum quatuor supra septuaginta Paroeciis continere, atque centum septuaginta fere duo animarum millia recensere. Namque in adeo vasta Dioecesi difficile prorsus erit ut Pastoris vocem possint oves singulae audire, hinc pertimescenda semper erit spiritualium bonorum jactura aliqua, praeter quam quod multa obsistent incommoda, et rerum agendarum impedimenta. Jam vero ut ista, quoad fieri potest, quamprimum e medio tollantur; mens provida R. P. D. Maximiliani de Tarnoczy Salisburgensis Metropolitani Antistitis Principis probe vidit rem hanc praestantius componi, si eadem pars Circuli Marburgensis adjudicetur potius Lavantinae Dioecesi, cujus Episcopus illarum ovium necessitatibus facilius poterit occurrere. Pro majore igitur illorum Christifidelium bono et commodo SSmus Dnus Ner Pius hujus nominis Nonus divina providentia Summus Pontifex non dubitavit libenter annuere postulationibus, quas ad hoc negotium peragendum praelaudatus Metropolitanus Antistes Princeps Salisburgensis Ei devotissime obtulit; quasque insuper Serenissimus Austriae Imperator et Rex Apostolicus Josephus Franciscus Primus, quo insigniter praeditus est, Religionis zelo, et rerum Catholicae Ecclesiae magis magisque in melius juvandarum sollicitudine Sanctae Apostolicae Sedi commendavit. Itaque Sanctitas Sua, cunctis, quae animadvertenda erant, matura deliberatione perpensis, contrariis quibuscumque, licet speciali mentione dignis, minime obstantibus, voluit ex certa scientia, motuque veluti proprio haec omnia et singula, quae sequuntur, declarare, decernere, perpetuoque modo ex Apostolicae Suae potestatis plenitudine sancire.

I.

Quamquam ad dismembrationem nonnullarum Paroeciarum, quae in ea septentrionali parte Circuli Marburgensis hodiedum ad Seco-

viensem Dioecesim pertinent, modernus illius Episcopalis Ecclesiae Antistes R. P. D. Ottocarus Attems, suo quoque audito Capitulo Cathedrali, contulerit consensum apud Sanctam Apostolicam Sedem jam acceptum ratumque habitum; nihilominus Summus Pontifex Pius Nonus in melius censuit aliorum etiam quorumcumque interesse habentium, et quoquo ex titulo habere praesumentium, modo de Apostolicae Suae potestatis plenitudine (quatenus opus fuerit) plane supplere.

II.

Proinde Sanctitas Sua in decretis mandavit, ut ea cuncta quaeque Oppida etiamsi Civitatis titulo praedita, nec non adnexa loca, Paroeciae, quae in septentrionali parte Circuli Marburgensis Slovenicam linguam adhibentis, hodie ad Secoviensem Dioecesim pertinent; atque adeo omnes et singuli Accolae, qui speciali exemptionis privilegio nullatenus fruantur, una videlicet cum quibuslibet Decanatibus, Paroeciis, Succursalibus Ecclesiis, Oratoriis, Coenobiis, Monasteriis, aliisque piis Institutis, et ecclesiasticis Beneficiis, cumque competentibus rebus, rationibus, juribus, reditibus, et oneribus, protinus ab ordinaria jurisdictione atque superioritate Secoviensis pro tempore Antistitis eximantur, atque adeo perpetuo prorsusque liberentur.

III.

Quae quidem cuncta, desuper indita Oppida et loca cum iis Incolis et caeteris vel memoratis, vel etiam de more concomitantibus accessoriis, quamvis haud expresse recensitis, protinus Dioecesi Lavantinae penitus incorporentur.

IV.

Quare simul ac exequutio incorporationis ejusmodi fuerit confecta, tunc eadem omnia et singula Oppida, loca, Decanatus, Paroeciae, Succursales Ecclesiae, caeteraque supra numerata cum suis Incolis et accessoriis, quae juxta sacros canones debent concomitari, illico ab Antistite Lavantino habeantur, ejusque ordinariae potestati subjiciantur; et re quidem vera in omnibus et per omnia sint ceu primitiva Lavantinae Dioecesis Oppida, loca, incolae, ac res; ita porro ut idem regimen, administrationemque assequantur.

V.

Idcirco unusquisque pro tempore Lavantinus Antistes valeat planeque possit super iis omnibus et singulis exercere tuerique munia, legitimasque consuetudines, jura (tam personalia et realia, quam quoque mixta), caetera demum quaelibet ad uniformitatem aliorum Decanatuum, Oppidorum, et locorum, quae hactenus Lavantinam Dioecesim constituebant.

VI.

In mandatis igitur institutoque positum esto, ut iisdem plane legibus, decretis, ordinationibus, et praeceptis ecclesiasticis obtemperent: atque adeo iisdem subsint oneribus, impositionibus, et caeteris quibusque injunctionibus, quae in Lavantina Dioecesi communiter ex generalibus dispositionibus vel jam vel posthac fuerint irrogatae, quaeve ibidem quandocumque legitime usuvenerint.

VII.

Gaudeant e converso, fruique omnino valeant iisdem cunctis juribus, praerogativis, favoribus, gratiis, privilegiis, indultis, et publicis cujusvis speciei commodis, quibus caeteri Lavantini Episcopatus Dioecesani gaudent atque utuntur: exceptis tamen iis, quae peculiari ex gratia, sive oneroso titulo impertita fuerint, et adquisita.

VIII.

Tum autem fas et jus esto, ut omnia et singula instrumenta, libri, quorumcumque Beneficiorum ecclesiasticorum fundationes, quaeque in pias causas legata, et alia quaelibet exarata documenta (quae sive res, sive personas, sive jura et causas ecclestiasticas Oppidorum, Decanatuum, locorumque, uti praefertur, dismembrandorum, eorumque incolas respiciant) dilligenter inquisita secernantur, et a Secoviensi Cancellaria Episcopali extrahantur, ut continuo in alteram Lavantini Episcopatus Cancellariam congerantur, et inserantur ad posteram quamcumque opportunitatem consulto adservanda.

IX.

Quamquam ex praefata plurium Oppidorum, Decanatuum, et Paroeciarum accessoria incorporatione contingat, ut Lavantinus Episcopus ampliorem et commodiorem Dioecesim sit habiturus; nihilominus, quum ejus Mensa Episcopalis nullo inde proventu augeatur, Sanctitas Sua declarandum censuit, quod Taxa in singulas provisiones ejusdem Episcopalis Cathedrae canonico de more peragendas, minime augeatur; itidem vero in Aureis de Camera florenis Sexaginta aeque ac antea constituta permaneat.

X.

Et quoniam idem Lavantinus Episcopatus utpote Salisburgensis Ecclesiae Metropolitanae Suffraganeus, posthac etiam suberit metropolitico ejus juri; hinc Sanctitas Sua nihil innovari voluit quoad provisionem illius Ecclesiae in singulis ejus vacationibus.

XI.

Iam vero, ut haec omnia potiorem solemnitatem, ac efficaciam assequantur, Idem Summus Pontifex, habita peculiari favorabilium

cicumstantiarum ratione, sancire mandavit, ut hoc ipsum Consistoriale Decretum censeatur et sit perinde valiturum, ac si Litterae Apostolicae sive in forma Brevis, sive sub plumbo expeditae fuissent.

XII.

Apprime itaque interdixit, ne quis audeat vel praesumat unquam hoc ipsum Decretum obreptionis, vel subreptionis, vel alio cujusvis speciei vitio notare, vel aliquatenus quocumque ex titulo impugnare, contrariis quibuscumque, speciali quamvis mentione dignis minime obstantibus, aut (quatenus opus sit) illata eis speciali ad hoc dumtaxat, derogatione Apostolica.

XIII.

In hujusmodi autem Decreti Exequutorem dignatus est Summus Pontifex eligere ac deputare laudatum R. P. D. Antoninum De Luca Tarsensem Archiepiscopum atque apud Imperialem Regiam Aulam Vindobonensem Apostolicum Nuncium.

XIV.

Eidem vero Delegato facultates omnes tribuit necessarias et opportunas R. P. D. Maximilianum de Tarnoczy Salisburgensis Provinciae Metropolitam subdelegandi, qui tamen sive per se, sive etiam per aliam personam in ecclesiastica vero dignitate constitutam, rem exequi valeat.

XV.

Cui propterea Delegato Apostolico, ejusque Subdelegato tribuit omnem potestatem, ut alteruter valeat ea cuncta disponere, declarare, consulere, ac etiam super cujusvis quaestionis casu decernere, atque definitive, omni appellatione remota, statuere, quae ad hoc feliciter explendum opus congruentius in Domnino judicaverit.

XVI.

Demum hanc eidem Apostolico Delegato injunxit obligationem, ut simulac exequutioni mandatum fuerit hoc Sacrae Congregationis Consistorialis Decretum, transmittatur, intra sex menses ab expleta exequutione, ad Sanctam Sedem Apostolicam exemplar authentica forma exaratum ejusmet Decreti exequutorialis, ubi etiam nomina singulorum Oppidorum, Decanatuum, Paroeciarum, aliorumque locorum omnium, uti desuper incorporandorum, exacte referantur et exprimantur; itemque numerus animarum per ea incorporanda loca degentium recenseatur.

XVII.

Quibus porro omnibus, et singulis, ut efficacem legis vim habeant atque inviolabilem praeseferant observantiam, Ipsemet Supremus omnium Ecclesiarum Administrator, providusque Christifidelium Pastor

Pius hujus nominis Nonus Apostolicam dedit sanctionem: ideoque jussit hoc exarari promulgarique Decretum ab hac Sacra Congregatione Consistorialibus negotiis praeposita; voluitque ad perpetuam hujusce rei memoriam et normam in hoc quoque Consistoriali Archivio de more conservari.

Datum Romae hac die Decima Sexta Mensis Maji Anno reparatae hominum salutis Millesimo Octingentesimo Quinquagesimo Septimo.

Rogerius Antici Mattei
S^ae Congnis Consistorialis Sec^rius.

L. S.

VII.

Papeški odlok o razmejitvi med Krško in Lavantinsko škofijo.

Rim, 25. maja 1857.

Lavantina et Gurcensis
Dismembrationis et Incorporationis
Quoad nonnulla Oppida in Carinthiae Ducatu consita.

Quae ad utiliorem Christifidelium administrationem, et pabulum spirituale conferre salubrius posse censeantur, ea profecto Sanctissimus Dominus Noster Pius hujus nominis Nonus divina providentia Summus Pontifex libenti propensoque animo pro sui apostolatus munere capessere satagit, exequutionique demandare. Ideo nimirum ratus est benigno favore suscipere postulationes, quas, ut Lavantina Diocesis aliquatenus in melius circumscribatur, hodiernus Ecclesiae Salisburgensis Metropolita R. P. D. Maximilianus de Tarnoczy obsequentissime Sanctae Apostolicae Sedi offerendas curavit; quasque insuper Serenissimus Austriae Imperator, et Rex Apostolicus Franciscus Josephus Primus pro Catholicae Religionis incremento et rerum Ecclesiae adjuvandarum laudabili studio, non dubitavit opportuna commendatione, suoque patrocinio roborare. Quaedam enim necessitas et opportunitas dudum animadvertebatur, ut [:praevia Episcopalis Sedis Lavantinae translatione, ceu per aliud constat hujusce Sacre Congregationis Consistorialis Decretum nuperrime promulgatum:] protinus ab ea Dioecesi dismembrarentur Sex illi Decanatus, qui ei hactenus in Carinthiae Ducatu, sive Provincia, incommode adjecti comperiuntur, iidemque finitimae Dioecesi Gurcensi tandem adjudicarentur.

Hujusmodi profecto peragendae rei ratio ex eo potissimum [:praeter alia magni ponderis momenta:] suam exerit vim, quod haec altera Sedes Episcopatus Lavantini, sita in Marburgensi Civitate, longius inde abesset. Propterea nimirum Idem Summus Pontifex probe utiliter-

que in Domino censuit praenunciatis postulationibus et votis pro majore illorum Christifidelium spirituali bono et utilitate provide annuere. Cunctis ideo, quae animadvertenda erant, matura diliberatione perpensis, Sanctitas Sua ex certa scientia, motuque veluti proprio [:contrariis quibuscumque, licet speciali mentione dignis, minime obstantibus:] haec omnia et singula, quae sequuntur, voluit edicere, declarare, perpetuoque modo Apostolicae Suae potestatis plenitudine sancire.

I.

Ad illorum locorum et Paroeciarum, quae sitae in Carinthiae Provincia, modo intra dioecesanos Lavantini Episcopatus limites comperiuntur, peragendam dismembrationem, ut finitimae Dioecesi Gurcensi protinus incorporentur, Summus Pontifex acceptum ratumque hic solemniter declarari voluit consensum, quem, ad hujusmodi opus tam Episcopus Lavantinus R. P. D. Antonius Schlomchek, suo quoque audito Capitulo, quam alter Gurcensis Antistes R. P. D. Adalbertus Lidmanxky, suo item audito Capitulo, obsequenter praestiterunt. Insuper tamen censuit etiam consensum aliorum quorumcumque interesse habentium vel quovis ex titulo habere praesumentium, quam plenius, quatenus opus sit, Apostolica Sua auctoritate omnino supplere.

II.

Hinc mandavit decrevitque, ut ea omnia et singula Oppida [:licet Civitatis titulo forsan praedita:] pariterque adnexa loca, Sex Decanatus, et Paroeciae, quae in praefata Carinthiae provincia, modo ad Lavantinam Dioecesim pertinent, insimulque adeo omnes et singuli Accolae, qui tamen privilegiali exemptione minime gaudent, protinus ab ordinaria hodierni Lavantini Episcopi, ejusque Successorum jurisdictione ac superioritate, una videlicet cum omnibus et singulis quibuslibet consitis Ecclesiis, Oratoriis, Coenobiis, Monasteriis, piis Institutis, et ecclesiasticis Beneficiis; cumque competentibus rebus, rationibus, juribus, reditibus, et oneribus, penitus eximantur, perpetuoque modo liberentur.

III.

E vestigio autem ipsamet sic exempta Oppida et loca, nec non Decanatus et Paroeciae, cum iisdem incolis et concomitantibus accessoriis, quamquam desuper non expresse recensitis, actutum finitimae Dioecesi Gurcensi adjudicentur penitusque incorporentur.

IV.

Eadem itaque Oppida, loca, Decanatus, Paroeciae, Incolae, res ecclesiasticae, atque caetera quaeque praedicta, simul ac Dioecesi Gurcensi fuerint incorporata; tum ab ordinario Gurcensi Antistite habeantur, ac revera in omnibus et per omnia sint, sicuti caetera prisca Gur-

censis Dioecesis Oppida, Decanatus, loca, incolae, ac res, adeo ut pariformiter gubernentur atque administrentur.

V.

Ob quam rem declaratum esto, ut pariter subsint iisdem plane oneribus, impositionibus, praestationibus et caeteris quibusque injunctionibus, quae in Gurcensi Dioecesi communiter ex generalibus dispositionibus, vel modo, vel posthac irrogatae fuerint aut, quandocumque legitime usuvenerint. Iisdem pariter legibus, decretis, mandatis, et ordinationibus inibi latis, vel ferendis plane obtemperent.

VI.

Enimvero gaudeant pariter ac frui valeant iisdem utique cunctis juribus, praerogativis, favoribus, gratiis, privilegiis et indultis, quibus caeteri ejusdem Episcopatus Gurcensis primaevi Dioecesani gaudent, atque utuntur, iis tantummodo exceptis, quae speciali ex gratia, titulove oneroso impertita fuerint ac adquisita.

VII.

Et quoniam perhibitum est, quod super Fundo, Religionis nuncupato, constituta pridem fuerit congrua pecuniarum praestatio pro Adolescentibus quinquaginta in Gurcensi Seminario educandis, nec non pro decem aliis Ecclesiasticis Juvenibus operam Studiis Theologicis inibi navaturis; propterea veniam et fas esto, ut ejusmet praestationis pars aliqua proportionalis, quatenus Apostolico Exequutori, inferius deputando, merito visa fuerit oportere ac expedire, valeat [:collatis cum Imperiali et Reali Gubernio consiliis:] reservari pro illis Oppidis mox Gurcensi territorio Dioecesano incorporandis: ideo nimirum ut aliquot eorum adolescentium, qui in sortem Domini vocantur, propensius hoc favore possint, ut antea, in Seminario Gurcensi educari, nec non impensam inibi Theologico Studio operam navare.

VIII.

Subinde omnia et singula instrumenta, libri, quorumcumque Beneficiorum ecclesiasticorum fundationes, quaeque in pias causas legata, et alia quaelibet exarata documenta, quae sive res, sive personas, sive jura et causas ecclesiasticas Oppidorum, locorum et Decanatuum, uti desuper dismembrandorum et incorporandorum, respiciant, diligenter inquirantur, secernantur, et ab Episcopali Cancellaria Lavantina extrahantur, ut statim in alteram Episcopalem Cancellariam Gurcensem consulto ad posteram quamcumque necessitatem opportunitatemque transferantur et adserventur.

IX.

Tametsi ex praemandata plurium Decanatuum et Paroeciarum, uti praedictum est, a Lavantina Dioecesi dismembrandorum adjudi-

catione ampliores fines consequutura sit Gurcensis Dioecesis; tamen, sicuti Episcopalis ejus Mensa nullo nunc proventu augetur, ita illius canonica Taxa pro Bullarum expeditione ad singulas de Successore Antistite provisiones, incremento prorsus nulla praegravetur. Verum tamen ipsa aeque ac antea in Aureis de Camera Florenis millibus supra quingentis deinceps etiam ita constituta sit permansura.

X.

Praeterea benigna quidem consideratione Summus Pontifex haec momenta suscepit perpendenda. Nam in medium prolatum est, quod propter ingentiorem depascendarum animarum multitudinem, usque adeo augendam ex praefata incorporatione, majora potius studia, curae, labores, atque impendia, quam congrua emolumenta, Episcopali praesertim Curiae atque Cancellariae Gurcensi continuo sint accessura. Idcirco Sanctitas Sua, Pontificiae benignitatis gratia, dignata est Apostolico Exequutori deputando facultatem praebere, ut mature consulat, videatque utrum, quomodo, et unde possit aliqua inveniri, munificeque impertiri compensatio, collatis videlicet cum Imperiali et Reali Gubernio opportunis consiliis.

XI.

Caeterum quum Gurcensis Ecclesia permansura sit subjecta Metropolitico juri Archiepiscopalis Ecclesiae Salisburgensis, hinc in singulis ejus vacationibus, quoad provisionem Cathedrae, Summus Pontifex nihil innovandum esse declaravit, atque Apostolicum indultum observandum esse, contrariis quibuscumque minime obstantibus, benignissime praescripsit.

XII.

Iam vero hisce rebus ita dispositis atque constitutis, Summus Pontifex, habita peculiarium circumstantiarum animum suum favorabiliter moventium ratione, maluit indulgere atque sancire, ut hoc ipsum Sacrae Congregationis Consistorialibus negotiis praepositae Decretum perinde habendum sit, planeque valiturum ac si Litterae Apostolicae sive in forma Brevis, sive sub plumbo expeditate fuissent.

XIII.

Quum itaque isthaec omnia et singula desuper decreta Sanctitas Sua ex plena scientia, motuque veluti proprio sanciverit, penitusque Apostolicae Suae potestatis plenitudine fulcire ac roborare voluerit; cavit etiam, ne quispiam audeat haec sive obreptionis, sive subreptionis, sive alterius cujusvis speciei vitio vel defectu notare, minimeque impugnare, aut infringere, contrariis etiam neutiquam obstantibus, vel eis, quamvis speciali mentione dignis ad hoc dumtaxat opus, illata speciali derogatione.

XIV.

Quamobrem in hujusmodi Decreti Exequutorem Apostolicum deputare dignatus est Summus Pontifex R. P. D. Antoninum De Luca Tarsensem in partibus infidelium Archiepiscopum, et apud Imperialem et Realem Vindobonae Aulam Nuntium Apostolicum cum potestate R. P. D. Maximilianum de Tarnoczy, Metropolitanum Archiepiscopum Salisburgensem subdelegandi.

XV.

Cui quidem Subdelegato veniam quoque praebuit facultatemque, uti sive per se, sive per aliam personam, in ecclesistica tamen Dignitate constitutam, valeat ordinare, declarare, disponere, pronuntiare, atque adeo [:quavis appellatione remota:] ea quaelibet definitive decernere atque constituere, quae ad hoc probe feliciterque perficiendum opus oportere visa fuerint.

XVI.

Enimvero adjecit obligationem, ut simul ac fuerit exequutioni mandatum hoc Sacre Congregationis Consistorialis Decretum; tunc, intra sex menses ab expleta, exequutione, diligenter ad Sanctam Sedem Apostolicam transmittatur exemplar, authentica forma exaratum, ejusmet Decreti exequutorialis, ubi singulorum Oppidorum, et Decanatuum, sicuti dictum est, incorporandorum, nomina singillatim exprimantur, atque animarum incolentium numerus pro singulis Paroeciis, eorumque Succursalibus recenseatur.

XVII.

Propterea demum Sanctitas Sua mandavit complexivum hujusmodi Decretum ab hac Sacra Congregatione Consistoriali pro spirituali illorum Christifidelium bono et commodo promulgari, atque adeo in hujusmet Sacrae Congregationis Archivio ad perpetuam rei memoriam, plenamque observantiam custodiri.

Datum Romae hac die Vicesima Quinta Mensis Maji Anno reparatae hominum salutis Millesimo Octingentesimo Quinquagesimo Septimo.

Rogerius Antici Mattei,

(L. S.) Sacrae Congregationis Consistorialis Secretarius.

Cajetanus Eques Sassi
Apostolicus Expeditor.

Per copiam conformem
Viennae die 2. Ianuarii 1858.
Franciscus de Decret
Director
ad Coesareo Regium Cultus et
Institutionis publicae Ministerium.

VIII.

Papeški odlok o premestitvi škofijskega sedeža iz Št. Andraža v Maribor.

Rim, 20. maja 1857.

Lavantina
Suppressionis Cathedralis Ecclesiae Sancti Andreae
ac dein
Translationis et Constitutionis ejusdem Sedis Episcopalis
In Civico Marburgensi Oppido.

Ad spiritualem Ecclesiarum administrationem, bonum, et commodum valde quidem expedit, ut Episcopi residentia, et idoneis praedita sit adminiculis, et inter Oppida illius ecclesiasticae jurisdictioni concredita, locum, quoad magis fieri potest, centralem obtineat. Quod itaque hisce quam opportunis requisitis careat Sedes Lavantini Episcopatus quippe quae antiquitus in Oppidulo Sancti Andreae propter superiorum temporum difficultates, constituta comperitur, id et illius Pastoris, et quamplurium illorum fidelium animos angit, et majores in die aggravat pascendi et gubernandi molestias. Enimvero illud Oppidum tam parvum est, tamque opportunioribus etiam qualitatibus et rebus destitutum, ut ibi Episcopus nec Seminarium Clericorum, nec Theologicum Studium, nec sufficientem Clerum pro ampla sua Dioecesi valeat in promptu habere: Hoc etiam officit, quod ea Sedes in Carinthiae Provincia quam nimis abest a caeteris Dioecesanis Oppidis plerumque in Styriae Ducatu sitis: adeo ut publico cursu hinc inde deficiente, nequeat, absque immodica diuturnitate, magnisque incommodis ac difficultatibus ea inter Pastorem suasque Oves haberi communicatio, quae apprime opportuna, et necessaria est. Jamvero hisce incommodis reparandis consultissime accidit id factum iri, ut, juxta contemporaneum Decretum ab hac Sacra Congregatione Consistoriali sub die Decima Sexta hujus mensis Maji latum, ea quoque Septentrionalis pars Circuli Marburgensis, quae hodiedum Secoviensi permanserat conjuncta, protinus Dioecesi Lavantinae sit accesura, melioremque residentiam ejus Episcopo suppeditatura.

Ibi enim interius eminet Marburgum, Civitas nuncupata, et praestantior, quippe quae Capitalis est ejusdem Circuli, et potioribus pollet praerogativis, aliisque ad opus opportunioribus rebus; adeo ut merito censeatur apta et digna, quae Sedis Episcopalis, ejusque residentiae splendorem et commoditatem praeseferat. Praeter caetera praestat porro, quod ex desponsis etiam pecuniarum copiosis oblationibus tum illorum Civium, tum viciniorum populorum, jam largiter inceptis, inibi praesto haberi et concinnari possint aedificia tum pro Episcopo, ejusque Curia et Cancellaria, tum pro Clericorum Seminario, et Theologico

Studio; tum denique pro Canonicorum habitatione. Quoad Cathedralem, ibi ea, inter alias, major et Parochialis Ecclesia, quae Deo in honorem Sancti Joannis Baptistae dicata praecellit, perhibetur esse satis ampla, satisque decora, nec non sufficienter dotata, aliisque necessariis requisitis adeo praedita, ut apprime idoneum Cathedralitatis usum praestare, dignitatemque tueri posse videatur.

Quapropter desideria et vota devotissime ad Sanctam Sedem Apostolicam sunt oblata, ut Episcopatus Lavantini Sedes, praevia in Oppido Sancti Andreae suppressione Cathedralis et Capituli, mox inde transferatur, potiusque Marburgi perpetuo constituatur. Insuper enim exploratum est id subinde percommodum atque perutile factum iri, ut inter Pastorem Antistitem, in eo propemodum centrali loco residentiam degentem, et concreditas Oves ea facilior haberi queat communicatio, quae requiritur, magisque prodest tum ad promptiorem rerum agendarum expeditionem; tum ad morum vigilantiam et disciplinam; tum denique ad bona quaeque participanda, damna vero et offendicula praecavenda. Itaque ob ista, aliaque magni ponderis momenta SSmus D̃nus Ñer Pius hujus nominis Nonus Pontifex Maximus dignatus est pia hujusmodi vota et salutaria desideria ab R. P. D. Maximiliano de Tarnoczy Metropolitano Salisburgensi Sibi obsequentissime pandita benigno prosequi favore, Serenissimi praesertim Francisci Josephi Primi Austriae Imperatoris et Regis Apostolici singulari Catholicae Religionis zelo commendata. Quocirca cunctis, quae animadvertenda erant, matura deliberatione perpensis, et contrariis quibuslibet, speciali quamvis mentione dignis, minime obstantibus, Idem Summus Pontifex, plena rerum congruentium scientia, motuque veluti proprio, haec omnia et singula, quae sequuntur, voluit, auctoritate Apostolica perpetuo in Decretis haberi, penitusque sancire.

I.

Primo quidem confirmatis iis omnibus sponsionibus, quas hodiernus Episcopus Lavantinus R. P. D. Antonius Schlomchek ultro non dubitavit offere, ut suis etiam sumptibus, quoad magis poterit, succurrat impendiis, quae ad Lavantinam Sedem Episcopalem alio transferendam instituendamque necessaria et opportuna dignoscuntur, Sanctitas Sua pro solemniore hujusmodi negotii gravitate voluit declarare, consensum, quem ideo ipsemet Episcopus, suo etiam audito Capitulo, propense libenterque praestitit, plane apud Sanctam Sedem Apostolicam esse acceptum atque ratum. Quin immo censuit ex Suae potestatis amplitudine consensum quoque aliorum utcumque interesse habentium, vel quomodolibet habere praesumentium, quatenus opus sit, omnino supplere.

II.

Secundo vero quoad vetustam Lavantini Episcopatus fundationem, sive per Apostolicas Litteras anteactis temporibus demandatam, sive

alio quocumque formali actu et modo a Sancta Sede Apostolica comprobato tunc temporis ita confectam, ut ejusdem Sedes in illo Sancti Andreae Oppido constitui debuerit; nunc Idem Summus Pontifex Apostolicis ejusmodi Litteris, sive etiam cuicumque formali actui derogavit; eo tamen tenus qua dumtaxat agitur de primoeva ejusmet Episcopatus Cathedra et residentia, deque concomitantibus accessoriis, quae ad Episcopalem Civitatem et residentiam solent pertinere.

III.

Jam enim in decretis esse constituit, ut Ecclesia, quae in Civitate Sancti Andreae hactenus Cathedralis titulum et dignitatem obtinuit, Cathedralitate sua omnino exuatur, destituatur, atque adeo ad simplicem Ecclesiam reducatur. Nihilominus eadem, conservatura sit parochialitatem cum pristina animarum cura; quaeque, uti par est, sustineatur, jugiterque ad caeterarum ejusmodi Paroeciarum normam peragatur.

IV.

Caveatur utique, ut pro Parocho illiusmet Paroeciae omnino sarta tectaque servetur eadem praebenda, sive etiam pecuniaria pensio; quin adeo Exequutori Apostolico inferius deputando commendatum esto, ut satagat (quatenus opportunum visum fuerit) alterum, vel plures Presbyteros congruis cum praebendis, vel pecuniariis pensionibus sufficere in audjutorium Parochi, ac etiam ad spirituale illorum Christifidelium commodum, et ad illius Ecclesiae cultum quoad melius deinceps etiam exercendum.

V.

Permanenter quoque et congrua dotatio praesto sit tam pro ejusdem Ecclesiae Fabrica, quam pro Sacrario, ad ea quaeque impendia, quae alterutri vel ordinarie, vel extraordinarie fuerint necessaria, deque more opportuna.

VI.

Ea Cathedrali Ecclesia, uti praefertur, suppressa, e vestigio illius quoque Capitulum (mox alio, uti dicetur, transiturum) dissolvatur. Propterea nimirum Lavantinus Episcopus, itemque singuli ejusmet Capituli Canonici, ac caeteri addicti, eodem tempore ab obligatione degendi residentiam in Sancti Andreae Oppido exonerentur perpetuoque liberentur.

VII.

Jam vero Civicum illud Oppidum, vernacule M a r b u r g nuncupatum, nupereque una cum allis nonnullis incorporatum Lavantinae Dioecesi (juxta contemporaneum Decretum hujus Sacre Congregationis Consistorialis) modo ex benignitate Summi Pontificis ita praestantius

condecoretur, ut Civitatis etiam Episcopalis titulo, honore, et dignitate augeatur. Isthaec igitur Civitas Marburgensis posthac fruitura sit omnibus et singulis honoribus, juribus, indultis, favoribus, gratiis, privilegiis, et caeteris quibuslibet, sicuti aliae in illis regionibus consitae Civitates Episcopales, et earum Incolae utuntur, atque fruuntur.

VIII.

Ea dein parochialis Ecclesia sub invocatione Sancti Ioannis Baptistae, quae inibi major est, quaeque apta satisque ornata, et opportunioribus rebus dotata perhibetur, protinus ad Cathedralis honorem et dignitatem attollatur, servata profecto Sancti Joannis Baptistae invocatione, pristinaque parochialitate, ut illarum animarum cura, sicuti antea, substineatur riteque navetur.

IX.

In ea igitur Ecclesia erigatur atque constituatur Sedes, Cathedra, et Dignitas pro uno Episcopo itidem Lavantino nuncupando, qui permanenter ibi residens huic pariter praesit novae Cathedrali, Civitati, atque Dioecesi, mox adjiciendae, universoque ipsius Clero, et Populo: valeat itidem Synodum Dioecesanam inibi convocare: omnia et singula jura realia, personalia, et mixta; nec non munia et officia Episcopalia obtineat, libere exerceat, planeque tueatur: suum praeterea praesto habeat Capitulum (ut infra conformatum) cum arca, sigillo, mensa, et curia, cumque caeteris quibuscumque cathedralibus et pontificalibus insignibus, jurisdictionibus, praeeminentiis, consuetudinibus legitimis, praerogativis, privilegiis, et caeteris, quibus aliae in iisdem regionibus Ecclesiae Cathedrales, earumque Praesules gaudent atque fruuntur, dummodo ex peculiari privilegio, vel oneroso titulo non fuerint eis attributa.

X.

Huic praeterea Episcopali Ecclesiae illa porro eadem attribuatur Dioecesis, quae juxta Secoviensem dismembrationem illatam per contemporaneum Consistoriale Decretum desuper memoratum, statuta et circumscripta fuit; reservata vero Sanctae Sedi Apostolicae fas, ut eadem rursus queat concinnius circumscribi, quemadmodum per aliud hujusmet Sacrae Congregationis Decretum factum iri Sanctitas Sua jam Sibi proposuit.

XI.

Quemadmodum desuper inditum est, illico in praecommendata Sancti Joannis Baptistae Cathedrali constituatur Capitulum, conflandum profecto ex eodem Canonicorum numero, eademque forma et modo, quibus Capitulum suppressae Cathedralis Sancti Andreae constabat. Hujusmodi Capitulum, et singuli ejus Canonici teneantur

illic residere, ut in hymnis et canticis, aliisque sacris functionibus divinum in ea Cathedrali cultum exerceant rite, insuperque, ut Episcopi Senatus, valeant ac debeant illi praesto esse in gravioribus praesertim negotiis expediendis, quatenus eidem Episcopo visum fuerit vel oportere, vel expedire.

XII.

Porro illud Parochiale Beneficium, quod inibi jam institutum, congruisque reditibus praeditum perhibetur; ipso facto in canonicalem ipsiusmet Capituli praebendam censeatur conversum, perpetuoque sic permaneat constitutum, ut ejus quisque pro tempore Rector sit eidem Capitulo pariformiter adscitus, adeo ut titulum Canonici de gremio cum accessoriis omnibus, honoribus, privilegiis, et oneribus capitularibus obtineat.

XIII.

Singulis autem Canonicis Capitularibus, caeterisque jam addictis eidem suppressae Cathedrali, venia et fas esto, ut ejusdem translationis causa, valeant in Capitulum Sancti Joannis Baptistae cooptari, atque divino illius Cathedralis servitio similiter mancipari.

XIV.

Itaque, quum congrua dotatio pro Capitulo suppressae Cathedralis Sancti Andreae constituta comperiatur super Fundo, Religionis nuncupato, ipsa porro tota quanta est (reservata solummodo congrua pro Parocho) inde ad novam Sancti Joannis Baptistae Cathedralem transferatur, ut eadem prorsus ratione ac modo tribuatur in congruas praebendas pro singulis Canonicis, caeterisque ipsi novae Cathedrali addictis, excluso tamen Parocho, quippe qui separatam, uti praedictum est, praebendam est retenturus.

XV.

Hodiernus insuper in ea Ecclesia Sancti Joannis Baptistae Parochus (actutum inter Capitulares Canonicos cooptandus), itemque singuli, qui e suppresso Capitulo Ecclesiae Sancti Andreae adsciti fuerint hujusce novae Cathedralis Capitulo, et servitio, valeant ex Apostolica Summi Pontificis indulgentia suas veritim praebendas obtinere, quein ullas novae investiturae impensas teneantur obire.

XVI.

Ex tertia vero uniuscujusque praebendae parte, juxta sacrorum canonum praescripta, cumuletur Massa pro quotidianis distributionibus: quae porro in singulas dies et horas canonicas iis dumtaxat impertiantur, qui divinis officiis toties quoties ibidem interfuerint probeque satisfecerint.

XVII.

Nam ut in eadem Cathedrali Ecclesia noviter erecta sedulo digneque, uti par est, divinarum rerum cultus ad spiritualem Christifidelium aedificationem, et Dei gloriam exerceatur, omnes et singuli Canonici teneantur ibidem divina officia, et alias ecclesiasticas functiones, ad aliarum per ea loca existentium Cathedralium normam, probe ac diligenter explere.

XVIII.

Choralia praeterea Capituli indumenta in ecclesiasticis et capitularibus functionibus graviter decenterque adhibenda, eadem sunto, quibus Capitulum suppressae Cathedralis Sancti Andreae utebatur.

XIX.

Hoc ferme novum Sancti Joannis Baptistae Capitulum veniam et facultatem habeat conficiendi sibi Statuta Capitularia, ordinationes, et decreta (sacris utique Canonibus, Apostolicisque Constitutionibus, atque Concilii Tridentini decretis penitus consentanea), adjecta tamen lege, ut isthaec omnia neutiquam valeant robur, efficacemque vim legis habere, nisi prius ab Ordinario fuerint mature perpensa, penitusque approbata.

XX.

Obtineat insuper Capitulum atque gaudeat omnibus et singulis praerogativis, privilegiis, honoribus, juribus, indultis, favoribus, et qui buslibet aliis, quae Cathedralibus illarum partium Capitulis attribui solent: iis tantummodo exceptis, quae speciali ex gratia vel oneroso titulo fuerint forsan concessa et adquisita.

XXI.

Statim ac praesignata Cathedralis Ecclesiae Sancti Andreae suppressio exequutioni mandata fuerit, tunc omnes et singuli ejusdem Capituli Canonici quamprimum ad Marburgensem Civitatem commigrare teneantur, canonicalem inibi residentiam habituri ac servaturi: secus enim nequeant praebendas illas canonicales obtinere.

XXII.

Etsi perhibitum fuerit eam Ecclesiam Sancti Joannes Baptistae sufficienter esse dotatam; nihilominus si ad hunc eminentiorem cathedralitatis statum hodierna ejusmodi dotatio censeatur impar; ea tam pro illius Fabrica, quam pro Sacrario usque ad opportunitatem stabiliter augeatur, ut satisfieri valeat impendiis, quae alterutri vel ordinarie, vel etiam extraordinarie fuerint necessaria et opportuna.

XXIII.

Quorum impendiorum minuendorum gratia id non est praeter-eundum: ut nimirum, reservata pro Ecclesia Sancti Andreae tanta re-rum ecclesiasticarum supellectili, quanta in statu simplicis Ecclesiae Parochialis queat illi satis esse, caetera inde Marburgum deferantur, ut novae Cathedrali Ecclesiae pro Pontificalibus atque aliis functionibus ibi peragendis omnino attribuantur.

XXIV.

Reservato itidem dominio Palatii Episcopalis, et caeteris quibus-que ad Episcopatum in Oppido Sancti Andreae pertinentibus, jus esto, et libera facultas Episcopo Lavantino, ut ea licite valideque vendere possit; adjecta tamen obligatione, ut quidquid inde percipiatur, omnino erogetur ad ea quaelibet impendia, quae Marburgi obire oportent pro hac nova ejusdem Sedis Episcopalis translatione et constitutione, maximeque pro Clericorum Seminario cum Theologico Studio, ut infra erigendo; nec non pro Canonicorum habitatione ibidem comparanda.

XXV.

Ad Episcopalem itaque residentiam Marburgi posthac habendam, ibi protinus in proprias, satisque commodas ac decentes aedes ab unoquoque Lavantino Episcopo incolendas, nec non pro ejus Curia et Cancellaria comparetur, quemadmodum sponsum est, perpetuoque cum dominio attribuatur alterutrum ex propositis aedificiis ea, qua par est, idoneitate ac decentia ad Episcopi usum affabre concinnandum. Quod si protinus in promptu haberi nequeat, hoc in casu locationis pretium pro temporanea Episcopi residentia, juxta oblatas sponsiones a Mar-burgensi Municipio quotannis persolvatur, quin eo Episcopus Lavan-tinus, ejusque Mensa ullatenus oneretur.

XXVI.

Alterum etiam adquiratur aedificium, sicuti sponsum est, ut inibi Clericorum Seminarium cum Theologico etiam Studio, quoad fieri po-test ad Tridentini Concilii normam dirigendum, erigatur.

XXVII.

Quocirca, quum super Fundo Religionis, uti perhibitum est, jam constituta comperiatur annua pecuniarum pensio pro quinquaginta Alumnis Lavantinis in Seminario Gurcensi educandis, nec non pro de-cem aliis candidatis ecclesiasticis operam studiis theologicis ibidem navaturis; deinceps pecuniaria istiusmodi praestatio in utrumque, uti antea, usum ab eodem Religionis Fundo suppeditetur novo Seminario Lavantino in Marburgensi Civitate cum Theologico Studio quam-primum instituendo.

XXVIII.

Quandoquidem vero id contigerit factum iri, ut a Lavantina Dioecesi nonnulla Oppida (quemadmodum expedire videtur) jam jam dismembrentur, commodius Dioecesi Gurcensi adjudicanda; caveatur, ut ejusmodi pensionis pars aliqua proportionalis (quatenus id oportere ac effici posse visum fuerit Apostolico hujus Decreti Exequutori) reservari valeat pro iisdem Oppidis, ut aliquot eorumdem Juvenes, qui statum ecclesiasticum assequi malint, pariter queant favorabilius in Seminario Gurcensi ali educarique, nec non impensius ad Theologica Studia incumbere.

XXIX.

Caeterum isthaec quoque Cathedralis Ecclesia Sancti Joannis Baptistae pariter subsit Metropolitico juri Archiepiscopi Salisburgensis; atque adeo nedum eamdem Taxam sustineat pro Bullarum expeditione ad singulas de Antistite Successore provisiones, quae inerat alteri suppressae Cathedrali Sancti Andreae in Aureis de Camera Florenis Sexaginta, verum etiam illius Cathedrae provisio eadem ac antea ratione, eodemque privilegio Apostolico sit conferenda.

XXX.

Nunc vero, etiamsi haec altera Sancti Joannis Baptistae Cathedralis Ecclesia omnino sit novae erectionis, nihilominus Sanctitas Sua dignata est edicere atque impertiri, ut Lavantinus alterius suppressae Cathedralis Antistes R. P. D. Antonius Schlomchek hanc ipsam novam Ecclesiam obtineat quin aliarum Bullarum novam expeditionem obire ullatenus teneatur.

XXXI.

Quibus ita ordinatis, protinus omnia et singula, quae in superioribus Articulis expressa continentur, perinde haberi jussit Summus Pontifex ac si super iisdem rebus omnibus Apostolica Bulla sive sub plumbo, sive in forma Brevis fuisset expedita, contrariis quibuscumque etiam speciali mentione dignis illata ad hoc derogatione.

XXXII.

Quare Idem SS̃mus̃ Dn̄us̃ Ner̄ dignatus est in Apostolicum istius Bullae Exequutorem deputare R. P. D. Antoninum De Luca Tarsensem in partibus infidelium Archiepiscopum et apud Imperialem et Realem Austriae Aulam Nuntium Apostolicum, facta ei potestate subdelegandi R. P. D. Maximilianum de Tarnoczy Metropolitanum Archiepiscopum Salisburgensem cum facultatibus necessariis et opportunis, ut sive per se, sive per aliam in ecclesiastica dignitate constitutam personam pro lubitu ab ipso eligendam, possit ea omnia disponere, declarare, ordinare, providere, ac etiam definitive (absque appellatione)

decernere, quae oportuerint ad hoc undecumque negotium probe feliciterque perficiendum.

XXXIII.

Eidem porro Apostolico Delegato, ejusque Subdelegato curam et obligationem injunxit transmittendi ad Sanctam Sedem Apostolicam, intra sex menses ab expleta hujusmet Consistorialis Decreti exequutione, authenticum exemplar decretorum omnium, quae in hujus exequutione fuerint ferenda: praestat enim, ut ea quoque in hujusce Sacrae Congregationis Consistorialis Archivio conserventur ad perpetuam rei memoriam et normam.

XXXIV.

Hoc denique jussit ferri et promulgari Decretum ab hac Sacra Consistorialibus negotiis praeposita Congregatione, et quam citius expediri, ut suscepta hujusmodi consilia valeant magis magisque ad Catholicae Religionis incrementum simulque ad spiritualia illorum Christifidelium bona et commoda majora indesinenter proficere.

Datum Romae hac die Vicesima Mensis Maji Anno reparatae hominum salutis Millesimo Octingentesimo Quinquagesimo Septimo.

Rogerius Antici Mattei

S^ae Congnis Consistorialis Sec^rius.

L. S.

IX.

Listina, s katero je kardinal in nadškof Friderik Schwarzenberg cerkvenopravno potrdil obnovljen lavantinski kapitol.

Solnograd, 12. marca 1846.

Fridericus

Dei et apostolicae Sedis gratia Tituli S. Augustini S. R. E. Presbyter Cardinalis, Archiepiscopus Salisburgensis, Legatus apostolicus natus, Germaniae Primas et S. Theologiae Doctor, Princeps in Schwarzenberg, Dux Crumloviae.

Exigit a Nobis divina Providentia in hac Sede Metropolitana constitutis, officii ratio, ut ecclesiis cathedralibus, filiali nexu cum illa copulatis pia sollicitudine secundum s. canonum instituta consulamus. Quare jam pridem animum Nostrum advertimus ad statum imperfectum hodierni Capituli Lavantini ad S^ti Andreae, quod a. 1825 munificentia Augustissimi Imperatoris glor. mem. Francisci I. in locum

veteris Capituli, secundum regulam S. Augustini a Praedecessore Nostro Eberhardo II. a. 1212 fundati, temporum vero injuria a. 1808 exstincti, ad interim substitutum, et ab Episcopo Ignatio Francisco modo provisorio introductum fuit. Cujus quidem Capituli nulla ex parte rati conditionem precariam ac incertam eo magis dolebamus, quod eo ipso Nos impeditos vidimus, quominus legitime sancito saeculari ejusdem charactere canonicam ipsi institutionem auctoritate metropolitica impertiremur. Quum autem Venerabilis Frater Noster Antonius Martinus, Episcopus Lavantinus certiores Nos reddidit, Suam Caes. Reg. Majestatem, Imperatorem Ferdinandum I. opus a piissimo Patre coeptum eo complevisse, quod suprema resolutione de die 3tia Martii a. e. Capitulum saeculare Lavantinum, Praeposito, Decano et quatuor Canonicis constans, a parte civitatis peremtorio decreto sancierit, nec non summam fixam annuae dotationis ejusdem, a publico aerario perpetuum praestari gratiosissime jusserit, hacque suprema lege obstaculum canonicae confirmationis sublatum sit, precibus praelaudati Episcopi Antonii Martini lubenti animo annuentes, consideratis ecclesiae Lavantinae indigentiis, nec non temporis rerumque adjunctis pristino statui oppido dissimilibus Capitulum saeculare cathedralis ecclesiae ad Sti Andreae in valle Lavantina pro parte Sedis hujus Metropolitanae, illius ecclesiae parentis, approbamus et confirmamus, ejusque institutionem ecclesiasticam, per Episcopum Ordinarium solennibus actibus investiturae ac installationis procurandam, hisce litteris Nostris patentibus tanquam canonice ratam atque auctoritate Metropolitica agnitam et sancitam declaramus, hoc ipso Capitulum particeps pronuntiantes omnium jurium, cathedralibus collegiis ex s. canonum instituto competentium, ita tamen, ut jus plenum institutionis episcopalis una cum reliquis adnexis praerogativis salvum Nobis Nostrisque successoribus semper esse intelligatur eadem prorsus ratione, qua idipsum jus tam multiplex tamque singulare in Episcopatum hunc Lavantinum a primaeva ipsius erectione ad haec usque tempora a Metropolitis Salisburgensibus exercitum semper fuit atque irrefragabiliter conservatum. In quorum fidem litteras hasce patentes Nostrae manus subscriptione confirmavimus, atque Sigilli Nostri munimine roborari jussimus.

Datum Salisburgi die 12ma mensis Martii anno millesimo octingentesimo quadragesimo septimo.

Fridericus m. p.
Card. et Archiep.

Ad mandatum Eminentissimi, Celsissimi ac Reverendissimi Domini Domini Cardinalis et Principis Archiepiscopi Carolus Stokhmann m. p. Cancellarius Consistor.

63. Čadram. Nova župnijska cerkev od jugozapada.

64. Sv. Jakob v Dolu.

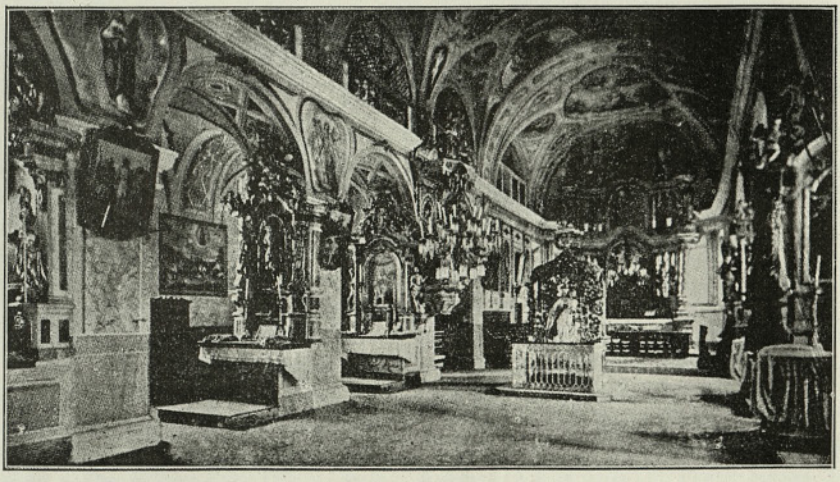

65. Svete gore ob Sotli, notranjščina.

Osebno in stvarno kazalo.

V poštev pridejo le imena in stvari, ki so naravnost v zvezi z zgodovino Lavantinske škofije. Kazalo je omejeno tudi le na besedilo samo, ne pa na seznam korarjev in bogoslovnih profesorjev ter na priloge.

Abensberg-Thraun Ferdinand Ernest, Marija Julijana 275.
Adalbert II. 32, III. nadškof solnogr. 39, 60.
Adalram, nadškof solnograški 25.
Adalvin. nadškof solnograški 26.
Admont 36.
Agrikola Jurij II., škof lavantinski in sekovski 195.
Ahacij, lavantinski kanonik 173.
Akšamovič dr. Anton, škof djakovski 427.
Alarik, korni škof 30.
Albert, vikar v Loki 94; — gornjegrajski opat 130; — lavantinski kanonik 173.
Albrecht Gašpar, Slomšekov spiritual, kanonik, stolni župnik 392; — stolni dekan 399.
Albrik (Herold), nadškof solnograški 32.
Alençon Filip, oglejski patrijarh 211.
Alkuin 23.
Almerik (Grafendorfer), lavantinski škof 161—162.
Aloch, vikar na Vidmu 91.
Alojzijeva cerkev v Mariboru 283, 293, 369, 384, 387.
Altenhauser, luteranska graščakinja 252.
Amon Eduard, slikar 397.
Ana Sv., makolska podružnica 76; — na Krembergu 331; — na Prevorju 396.
Andre Maller, slikar 248.
Andraž Sv., mesto, sedež lavantinskih škofov 155, 158, 186, 201, 239; — selitev iz — 384; — škof celjski 14; — cerkev 21; — v Slov. gor. 67; — patrijarh oglejski 42; — upravitelj oglejske patrijarhije 215; — cerkev v Slatinskem dolu 158; — nad Polzelo 96; — na Brdah 347. — Andrej L, lavantinski škof 428—431.
Andronik sv. 28.
Anton sv. Padovanski, Puščavnik 288; — de Ponte, patrijarh oglejski 65; — cerkev in župnija na Pohorju 109; — v Slov. goricah 65, 257.
Anton Martin, glej Slomšek.
Amand sv. 20.
Apače 64, 257, 331, 380, 430.
Aparnik Jurij, komisar (dekan) v Št. Jurju ob juž. žel. 85.
Apfaltern, arhidijakon savinjski 314.
Apostel Ivan Anton 279.
Apostolstvo sv. Cirila in Metoda 376.
Aprijan, ptujski škof 9.
Aquila Ivan, slikar iz Radgone 248.
Areh Sv. na Pohorju 239.
Arhidijakoni; — karantanski 22; — v solnograški nadškofiji 38; — vobče 57—58; spodnještajerski (solnograški) 59; — graški 59; — savinjski in za Dravsko polje 60; — vrsta savinjskih arhidijakonov 60—63; — konjiški 424.
Arij 8; arijanizem v Iliriku 9; — v Ptuju 9, 10.
Arko Adam Jožef, sekovski škof 65, 323, 348, 349.
Arno, nadškof solnograški 23, 24.
Artiče 340, 341, 396.
Arvež 33, 168, 380.
Attems Ernest, ljubljanski škof 293; — Karol Mihael, nadškof goriški 94, 100, 109, 287, 293, 317, 318, 330, 347; — Jožef L. Ožbald, škof lavantinski 302—303; — Otokar Marija, sekovski škof 350, 380.
Auersperg grof Jožef II. Franc Anton, škof lavantinski, krški in pasovski, kardinal 306—308.

Avari 18, 20.
Avguštin, konkordijski škof, kandidat za lavantinsko stolico 174.
Avguštinci 128; — na Muti 128—129; — pri Sv. Trojici v Slov. gor. 276—277.
Ažvin, sorodnik Hemin, zavetnik krške cerkve 35.

Babni potok, benediktinska posest 113.
Balduin, solnograški nadškof 33, 34.
Balon Matija, dekan v Laškem 392.
Barbara Sv., čadramska podružnica 83, 248; — v Halozah 78, 292, 323; — v Rovišah 340; — v Slov. goricah 335.
Barbaro Daniel, koadjutor ogl. patrijarha 219; — Ermolaj, oglejski patrijarh 310; — Francesco 219—220; — Hermolaj 216, 219.
Barbo Marko, oglejski patrijarh 216; — Ivan Anton, škalski župnik in dekan 105.
Baročna umetnost 294—295; 395.
Bartholotti Martin Ferdinand 324.
Bauer dr. Anton, nadškof zagrebški 427.
Baumgartner Erhard, škof lavantinski 35.
Beconensis, Betoviensis, ptujska škofija 15.
Bele vode 346, 423.
Bellenus, noriško božanstvo 6.
Benedikt Sv. v Slov. goricah, vikarijat in župnija 65 — cerkev 246; — podružnica Sv. Treh Kraljev 248; luteranstvo 257; 331; — zagrebški škof 133.
Benediktinci 112; — v Admontu 112; — v Št. Pavlu 112—114; — razpust 325—326, obnovitev 326; — v Gornjem gradu 114—119; benediktinke v Gornjem gradu 148.
Beremund, ustanovitelj žičke kartuzije 120.
Bernard, kapucin-jezikoslovec gl. Apostel; — Ptujski, dobrotnik ptujskih minoritov in dominikancev 133; — Rohr, nadškof solnograški 184.
Bertold, patrijarh oglejski 49—51, 101, 106, 116, 130, 143; — župnik v Braslovčah 191.
Bertrand, patrijarh oglejski 116, 135; — de Sancto Genesio 209, 210.
Betnava, luteranska cerkev 255.
Bezena pri Rušah 77.
Bistrica Slovenska 80, 254, 271, 281, 292, 337, 359.
Biš, glej Bolfenk Sv. v Slov. gor.
Bizancij Pavel, generalni vikar oglejskega patrijarha 219, 261.
Bizeljsko 36, 89.
Bizjak Josip 394.
Bobek, luteran na Pilštanju 254.
Bočna, cerkev in župnija 103, 423.
Bogomili 129.
Bogoslovno učilišče lavantinsko 357; 372, 383; 386—389.
Bolfenk Sv. na Kogu 332; pri Majšpergu 336; — v Slov. gor. 333.
Bonomo p. Frančišek, gvardijan ptujskih minoritov 138.
Borut, vojvoda karantanski 61.
Božje poti 236—239: Rim, Kolin, Oglej, Marijino Celje, Gospa Sveta, Gora pri Sv. Petru, Tinsko, Ruše, Ptujska gora, Stare gore, Svete gore ob Sotli, Sv. Andraž v Lavant. dolini, Lankovice.
Braslovče, pražupnija 100—102, 215.
Bratovščine: duhovska 130, 227; — sv. Krištofa 227; — presv. Reš. Telesa 228—230; — Marijine 231; angelov in svetnikov 231—232, 288, 289; — rožnega venca 147, 287; — vnebovzetja Marijinega 287; — Marije dobrega sveta 287; — Žalostne Matere božje 288; — Imena Jezusovega 286; — sv. Družine 288; — sv. Cirila in Metoda 376, 431; — umirajočega Zveličarja 286; — smrtne stiske 286; — sv. Barbare, za srečno zadnjo uro 289; — krščanskega nauka 294—295.
Brenner Martin, škof sekovski 248, 257, 259, 267, 270, 281, 349.
Breuner grof Franc II. Ksaver, škof lavantinski 308.
Brezno ob Dravi, župnija 74; — po Turkih opustošeno 191.
Brezje (Devica Marija) pri Hočah romarska cerkev 239; 336.
Brežice, cerkev in duhovnija 92; — frančiškanski samostan 275; — župnija 341.
Brigido Mihael, nadškof ljubljanski 323.
Bucceleni Tomaž, prior ptujskih dominikancev 131.
Buče 338.
Buchhaim Oton Friderik, škof ljubljanski 278.
Büchinger Jožef, bogoslovni ravnatelj v Gradcu 393.
Burchard, solnograški nadškof 160, 183.

Caf Oroslav 393.
Car Peter, štukater 291.
Carli Peter, generalni vikar oglejskega patrijarha 216.
Cechotti Bonifacij, pičanski škof 275.
Cecilijansko društvo 411.
Celestinke 283—284; — v Mariboru 284, 327.

Celje, glavno mesto Norika 7; — škofija 11—15; — starokrščanska bazilika 12—13; — starokrščanski kamen s napisom 13; — škofje celjski: Ivan, Andrej, Gavdencij 14; — župnija 95; — sedež arhidijakonata 95; — opatija 95; — začasni sedež patrijarha 212; — nameravana škofija 218; — luteranstvo 271; — nameravana premestitev škofijskega sedeža v — ; — cerkev 246.
Cerknica, benediktinska posest 113.
Cerkve — lastne (samolastne, Eigenkirchen) 53.
Cezanjevci 332, 430.
Cezarij, župnik pri Sv. Juriju na Ščavn. 65.
Cibalis, Vinkovci 4.
Ciril in Metod — v Blatogradu 28; smrt Cirilova 28.
Cirkovce, vikarijat 81, 323, 336, 425.
Collegium Marianum v Gornjem gradu 294.
Colloredo grof Jeronim, nadškof solnograški 305—306, 308, 323, 349.
Cvetko Franc 393.

Čadram, konjiška podružnica 82, — vikarijat 83; — nova župna cerkev 425.
Častna straža, bratovščina 411.
Čedad, nameravano vseučilišče 210.
Češčenje svetnikov v srednjem veku 232; prve svetnikom posvečene cerkve 232—233; naslovi in patroni pražupnijskih cerkev 233—235.
Črešnjevec, vikarijat 80, 81, 83, 254.
Črešnjice 337.
Črna, vikarijat 109—110, 215.
Črneče 348.

Dajnko Peter 393.
Dalmacija — krščanstvo v — 3.
Daniel Sv. pri Preval., pliberška podr. 110.
Dedonjci 381.
Delfin Ivan, patrijarh oglejski 314.
Delfino Daniel, zadnji patrijarh oglejski 315—318; — Dioniz, patrijarh oglejski 314.
Devica Marija na Pesku p. Podčetrtku 291.
Dietl Gašpar, minoritski provincial 139.
Dietrichstein Andrej Jakob, nadškof solnograški 304.
Dijaška kuhinja v Mariboru 410.
Dijaško semenišče, glej semenišče.
Ditrih, korni škof 30; — velikonedeljski župnik 142; — krški škof, ustanov. jurklošterske proštije 125, 126; — Wolfhauer lavantinski škof 169, 171.
Dobje, duhovnija 90.
Dobležič, duhovnija 338.
Dobova, župnija 91; cerkev 411.
Dobrenje, benediktinska posest 113.
Dobrna, cerkev in župnija 100; — nova cerkev 396.
Dogovor solnograški (Conventio Salisburgensis) 382—383.
Dol, cerkev sv. Jakoba, laška podružnica 93, nova cerkev 425.
Dolič, duhovnija 347.
Dominik, Pribinov dvorni duhovnik 26.
Dominikanci: — v Ptuju 129—133, 224; razpust 328; — v Novem kloštru 133—134; razpust 329.
Dominikanke — v Studenicah 80; 142—147, 327; — v Marenbergu 147—148, 326; — pri Sv. Andražu 326.
Domnio, škof v Saloni 4.
Domnius, sremski škof 8.
Donati Nikolaj, patrijarh oglejski 216.
Dornova pri Ptuju 333.
Draga pri Trbovljah 344.
Dragučova, benediktinska posest 113.
Dramlje, župnija 86.
Draškovići, ljutomerski graščaki 258.
Dravograd, cerkev, zborni kapitol, sedež župnije 75; — kraj 201, 271; — dekanija 430.
Drobtinice (Slomšekove) 323.
Dudlebska grofija 31.
Dugoše, benediktinska posest 113.
Duh Sv. nad Lučanami (na Ostrem vrhu) 271, 355, 380, 381, 430; — pri Podlehniku 336; — na Stari gori 332.
Duhovščina v srednjem veku, nje izobrazba in vzgoja 221—223.
Dupljek, benediktinska posest 113.
Dvorčič Janez, ormoški vikar 259.

Eberhard, patrijarh oglejski 45; — I., nadškof solnograški 38; — II., solnograški nadškof, pristaš cesarjev 40, potrdi velikonedeljsko cerkev križnikom 40, ustanovitelj sekovske in lavantinske škofije 41, 155—157; 159, 160; prenese župnijske pravice iz Labuda v Dravograd 75, njegov portret 298, 303; — III., nadškof solnograški 174, 178; — IV., nadškof solnograški 181.
Eberlein Jakob, sekovski škof 279, 281, 296.
Ebernaut Friderik, župnik mariborski in selniški 223.

Eder Brigita, marenberška priorka 147; — Franc, nadškof solnograški 414, 418.
Edling grof Rudolf Jožef, nadškof goriški 322.
Egilbert, patrijarh oglejski 46.
Egilolf, nadškof solnograški 32.
Elizabeta, studeniška redovnica 144.
Emeran, misijonar 20.
Engelbert iz Brežic, župnik videmski 90; I. Sponhajmski, ustanovitelj št. pavelskega samostana 112.
Engilfrid, korni škof 30.
Enoch, vikar oglejskega patrijarha 206.
Erlah, pomožni duhovnik 85.
Ernest, nadškof solnograški 193.

Fabri Valentin, župnik tinjski 231.
Feletto Antonij, upravitelj oglejske patrijarhije 215.
Filip, kartuzijanski brat-pesnik v Žičkem samostanu 123; — solnograški nadškof 160, 161—162; isti izvoljen patrijarh oglejski 207.
Fintić Jurij, velikonedeljski vikar 260.
Firmian baron Leopold II. Maks, lavantinski škof 136, 356—359; — Leopold I. Anton Eleuterij, škof lavantinski in sekovski, nadškof solnograški 302, 303; — Vigilij Augustin Marija 303.
Fizkere-cerkev sv. Lovrenca 27.
Flavia Solva-Lipnica 7.
Flek Miklavž, župnik pri Sv. Benediktu v Slov. gor.
Florjan sv. 201; — pod Bočem cerkev 87, 338; — ob Laznici 158, vtelesen lavantinski škofiji 173; 380.
Flurer Franc Ignac, slikar 292.
Forgač grofija Sofija 275.
Fram, cerkev in župnija 81, 191, 336.
Frančišek Ksav. Sv. na Stražah, cerkev in župnija 105, 287.
Frančiškani 139; — v Ormožu 141, razpust 328—329; — pri Sv. Trojici v Slov. gor. 351; — v Nazarju 274—275; — v Brežicah 275—276; — v Mariboru 403.
Frančiškanke 422.
Franki v Noriku 18.
Frankolovo 345.
Frankopan Jurij IV. 275.
Freytag Jeronim, prior ptujskih dominikancev 132.
Friderik, patrijarh oglejski 44, 46; — župnik pilštanjski 89; — ptujski 141; — I., nadškof solnograški; — I. Celjski, ustanovitejl solčavske zadušbine 104; — isti (Soneški), patron nad braslovško župnijo 101; — II. Celjski 133—135, 237; — II. Walchen, nadškof solnograški 163; — Theis pl. Thesingen, škof lavantinski 178—179; — IV. Truchsess, nadškof solnograški 182.
Fridrich Franc, stolni prošt 391.
Fürstenberg grof Filip II., škof lavantinski 301.

Gabrovje pri Šoštanju, cerkev sv. Ulrika 396.
Gaetani Antonij, patrijarh oglejski 211.
Gaisruck Jožef 284.
Galicija, cerkev sv. Jakoba 95.
Gallen Marija Terezija, priorka 299.
Gallenberger Konrad, župnik v Novi cerkvi 99.
Gallino Vid 314.
Gašpar, opat gornjegrajski 117.
Gavdencij, škof, njegov spomenik v Št. Pavlu ob Voljski 14.
Gebhard, nadškof solnograški 35; ustanovitelj krške škofije 36; — Soneški, patron nad Braslovčami 101; — gornjegrajski zavetnik 115.
Generalni vikarijat lavantinskih škofov 305.
Gera Peter, patrijarh oglejski 208.
Gerard, patrijarh oglejski 46.
Gerer Marijan, dom. prior v Ptuju 328.
Gerhard pl. Ennsthal, škof lavant. 163—165.
Gertruda, sestra Sofije Rogaške 144.
Giraud Gabriel, trapist 404.
Giustiniani Alojzij, patrijarhov koadjutor 219.
Gizela Marenberška 147.
Glaser Marko 372; 379, 387, 394, 397, 402.
Glavina Venancij, zadnji prior v Olimju 278.
Gnas, glej Herman.
Götz Lenart II., škof lavantinski 295—297.
Golče pri Žalcu, luteranska cerkev 253, 271, 290.
Gomilica, župnija 380.
Gomilsko 345, 423.
Gora Oljka (Dobrič) 96.
Gorica pri Radgoni 381.
Goriška nadškofija

Gorjup Franc Ksav., komisar pri Novi cerkvi 100.
Gornji grad, benediktinski samostan 47; — nameravana škofija 49; — pražupnija 103—105; — samostan razpuščen in vtelešen ljubljanski škofiji 215; — stara cerkev 244; — nova 293.
Gospa Sveta — Virunum 21; — vtelešena lavantinski škofiji ; — prepuščena krški škofiji 383.
Gospejno katol. društvo v Mariboru 389.
Gotapert, korni škof 30.
Gotabold, patrijarh oglejski 45.
Gotfrid, patrijarh oglejski 47, 77.
Goti — arijanci 10.
Gotika — gotski slog 246—250; 290—291; gotska slikarija 248—249; 395.
Gotovlje, župnija 96.
Grabatius Ivan, duhovnik 256.
Gradenigo Augustin, koadjutor in patrijarh oglejski 313; — Jeronim 313—314; — Marko, patrijarh 313; —
Gradler Dominik, prior v Novem kloštru 287.
Grafendorfer Almerik, glej pod Almerik.
Grahovše, vas jurkloštersk kartuzije 125.
Gravelli Vian, žički prior 124.
Grecinić Tomaž, župnik pri Sv. Miklavžu 260.
Gregor (de Montelongo), patrijarh oglejski 89, 94, 105, 116, 207.
Gregorec dr. Lavoslav, urednik »Slov. Gospodarja« 415.
Grimani Antonio, patrijarh oglejski 311—313; — Dominik, patrijarh in kardinal 189—216; — Ivan, patrijarh 217—219; — Marino, patrijarh 217; — Marko, patrijarh 217.
Griže, duhovnija 102, 215.
Grossman Nikolaj, župnik v Kamnici 254.
Grumek Gregor, kapelan pri Sv. Ilju pod Turjakom 108.
Grübner Sebastijan 256.
Gsellendienst Hans, luteranski predikant 257.
Gschiel, kipar 426.
Guntner, nadškof solnograški 32.
Guštanj, župnija 110, 348.

Hafner Luka, provizor v Brežicah 341.
Hajdina, mitreji 5; — vikarijat 77; 323.
Han Franc, kurat v Petrovčah 344.
Harmlach Andrej, vikar pri Sv. Juriju ob juž. žel. 85.
Harrach grof Franc Anton, nadškof solnograški 301, 302.
Hartvik, nadškof solnograški 32; — sin bl. Heme 34.
Hauerstein pl. Eberhard, župnik pri Novi cerkvi 223.
Haus, župnija 159.
Hema bl. Pilštanjska 33, 88; proces za kanonizacijo, njen kult 34—35; cerkev in župnija 87; 145; 338.
Henrik Berchtesgaden, protinadškof solnograški 39; vikar bistriški 80; — črešnjevski 81; — patrijarh oglejski 45; H. I., krški škof, ustanovitelj jurkloštersk kartuzije; — pl. Pirnbrunn, nadškof solnograški 168, 171; — župnik ptujski 68; — župnik ponkovski 84; — župnik škalski 106; H. I. pl. Haus, škof lavantinski 167; H. III. Krafft, škof lavantinski 170; H. III., škof lavantinski 170—171; H. IV. Krapff, škof lavantinski 172—174; — Rogaški 143, 144; — Viltuški 128, 144; H. II., cesar 32, 33, obdaruje Hemo in Viljema 45.
Herberstein grof Karol, ljubljanski škof 119—346; — Rupert Jurij, luteran 258.
Herbord, škof lavantinski 130; 162—163.
Herg Lovro 394.
Herici, velenjski graščaki — luterani 252.
Herman Celjski 84, 116, 135, 212; — pl. Gnas ali Neuberg, škof lavantinski 179—180.
Herold (Albrik), nadškof solnograški 32.
Hinik Gregor Trebenjski, opat gornjegrajski 117, 118.
Hoče, pražupnija 76—79; 116; 244; 323.
Hofbauer Klement Marija sv. 393.
Holzinger Josip, kipar 292.
Holleneck pl. Sigismund, nadškof solnograški 187.
Holy Peter, jezuit 282—283.
Horvat Jakob, lazarist 371.
Hospitali (bolnice) 239—240.
Hotiza (Prekmurje) 430.
Hren Tomaž, škof ljubljanski 93, 119, 197, 215, 238, 252, 267, 274, 279, 280, 281, 291, 297, 346, 412.
Hymmelberger Ivan, lavantinski kanonik 173.
Hurnas Judita, marenberška priorka 148.

Ilirik — Ilirija, razširjanje krščanstva 24.
Ilj Sv. v Slov. gor., cerkev in duhovnija 70, 191, 333; — pri Velenju 106, 215; — pod Turjakom 108; — pri Zidanem mostu 93.

Ilovšek Franc, slikar 293.
Inkorporacija — vtelesitev 56.
Ivan — Barijski, kartuzijanski vrhovni prior 123; — celjski škof 14; — Kapistran 139; — Marko, sekovski škof 276; — Iv. IV., oglejski patrijarh 44; — I. V. Sobieslav, patrijarh 93, 211; — I. VIII., papež in sv. Metod 29; — iz Podsrede, vikar na Vidmu 91; — Sevniški, župnik v Gotovljah 92.
Ivnica 252, 380, 381.

Jablanca — Ablanca, cerkev 27.
Jakob sv., cerkev v Resniku pri Konjicah 83; — Sv. v Slov. gor., cerkev 70; Turki 70, posvetitev cerkve 191.
Jan Dizmas, dekan videmski 341.
Janez Sv. na Gorenjskem vrhu 336; — župnik pri Sv. Petru v Sav. dolini 95; — sv. Nepomuk, njegovo češčenje 290.
Janž Sv. na Dravskem polju 79, 323, 396; križeva kapela 396; — pri Dravogradu 107; — pri Gornjem gradu 103; — na Peči 106, 215; — pri Laškem 93.
Jarenina, pražupnija 68—70; posvetitev cerkve in pokopališča 191; 255;
Javorje 348, 423.
Jedrt Sv. nad Laškim 343.
Jeglič dr. Anton Bonaventura, škof ljubljanski 427.
Jernej Sv. pri Ločah 83, 337, 423; — nad Muto 423.
Jeronim sv. — o sv. Viktorinu 1, 2; — J. iz Ptuja, voditelj romarske bratovščine v Rimu 236; — sv., vranska podružnica 101.
Ješenak Ivan Pavel, stolni prošt 360.
Jezuitje — graški kolegij 261; — v Mariboru 281—283; — in umetnost 294.
Jošt Sv. na Kozjaku 344, 345, 423; — prihovska podružnica 83.
Jöpstel Sigismund, upravitelj lavantinske škofije 187.
Jožef Sv. nad Celjem 344; — J. Filip, sekovski škof 277.
Jožefinizem 309—310; 351—352.
Julijan Valens, ptujski vrinjeni arijanski škof 10.
Jurij Sv. ob juž. žel. 85; — ob Pesnici 69, 333; — v Slov. gor. 70, 191, 331; — na Ščavnici 65; — pod Taborom 101, 102, 396, 425; — Jurij I., škof lavantinski 187.
Jurklošter (Geirach), kartuzija 125—128; 244; 423.
Justin Matej, duhovnik pri Novi Štifti 105.

Kager Dibald, ustanovitelj gornjegrajskega samostana 114.
Kahn dr. Jos., škof krški 414.
Kalin dr. Jožef Anton, laški nadžupnik 94, 288.
Kalvinstvo 258.
Kamnica, pražupnija 70—72; 113; 254; 291.
Kancijan II., vikar oglej. patrijarha 206; — Sv. v Rečici 396; — na Rožnem 340.
Kápela, cerkev in kuracija 66; župnija 257, 332; nova cerkev 396.
Kapele ob Sotli 340, 341.
Kapitol — avguštinskih korarjev pri Sv. Andražu 155, 156; — v Dravogradu 158; — stolni 358; obnovitev 361, 362.
Kapla, cerkev in kuracija 74; po Turkih opustošena in na novo posvečena 191; 335, 380, 430.
Kapucini 279; v Mariboru 279, razpuščeni 327; — v Celju 280, 425; — v Ptuju 281, razpuščeni 328, na novo vpeljani 430; v Radgoni 280; — na Studencih pri Mariboru 422.
Karantanija, pokristjanjenje 22; razdelitev med Oglej in Solnograd 24; meja med K. in Panonijo 27—28.
Karlin dr. Andrej, škof lavantinski 427, 428—431.
Karmeličanke 422.
Karol iz Brež, škof lavantinski 160—161; — Planinski, solnograški kanonik; — K. Veliki, boj proti Avarom 23, določitev meje med Oglejem in Solnogradom 24.
Kartuzija Žička 82; 119—125, 414; — jurklošterska 125—128. Glej Jurklošter.
Kastelic Ivan Nepomuk, dekan starotrški 347, 353.
Kaston della Torre, patrijarh oglejski 208.
Katarina Sv., laška podružnica 93, 344; — vranska podružnica 101.
Katoliško tiskovno društvo v Mariboru 410.
Kavčič Andrej, mariborski župnik, sekovski kanonik 385.
Kebelj, konjiška podružnica 82; 337, 423.
Kemph Nikolaj, kartuzijanski pisatelj 127.
Keutschach Lenart, nadškof solnograški 187.
Khuen Vinko, nadarbenik v Rogatcu 87.
Kisel Ivan Jakob grof 279.
Klajžar Janez Nepomuk 371.
Klančnik Matej, tinjski župnik 354.
Klarise v Celju 149.

Knezaha — Gnasbach 17, 31.
Knezoškof, naslov lavantinskih škofov 168, 182.
Kocelj, vojvoda panonski 26, 27, 28, 29.
Kokarje 346.
Kolin ob Renu 236, 429.
Kolničarji (Kollnitzer) 172.
Kolumban sv. 20.
Konjice, pražupnija 82, 224, 254, 424.
Konkordat — avstrijski 395, 400.
Konrad, župnik v Braslovčah, savinjski arhidijakon 101; — župnik ponkovski 84; — Soneški, patron nad Braslovčami 101; — K. I., grof Abensberg, nadškof solnograški 37—38; — K. I. pl. Vonstorf & Preitenfurt, škof lavantinski 165; nadškof solnograški 166; — K. II. pl. Törlein, škof lavantinski 176—177; — K. III., grof Wittelsbach, solnograški nadškof in prvi solnograški kardinal 39; — K. IV., opat gornjegrajski 116.
Koprivna 348.
Koprivnica pri Rajhenburgu, duhovnija 92.
Kosar Franc 383, 391, 406, 415.
Kostanjevica na Dolenjskem, cistercijski samostan 91, 275.
Kostrivnica, cerkev in župnija 87, 293, 338.
Kotlje, vikarijat 107, 108.
Kozje, krški zajem 36; cerkev in župnija
Krainburger Krištof 92.
Kraljevec, krški zajem 36.
Kranich Franc, župnik pri Sv. Petru pri Mariboru 283.
Kremser — Schmidt Martin Janez, slikar 292, 293.
Krištof iz Lombardije, vrhovni prior kartuzijanski 123.
Križ Sv., kamniška podružnica 72, 334, 423; pri Konjicah 83; — pri Ljutomeru 64, 65, 257, 258, 425; — pri Rogaški Slatini, pražupnija 84, 86—88; 338; 411; — pri Belih vodah 390, 397.
Križanič dr. Ivan 409, 410.
Križev pot 286—287; — pri Sv. Roku nad Šmarjem 426.
Križniki 141.
Kronska gora 347, 348, 423.
Krški zajmi na Sp. Štajerskem 36.
Krško, solnograški zajem 40.
Kruci 141.
Kuen-Belasy pl. Ivan Jakob, nadškof solnograški 194, 195, 196, 265.
Kuenburg pl. Mihael, nadškof solnograški 194; — baron Maksimilijan Gandolf, škof lavantinski in sekovski, nadškof solnograški 298—299; — Janez Sigismund, škof lavantinski 301.
Kukenšinik Ignac, župnik v Gomilici 380.
Kukovič dr. Avgust 411.
Kumberg Mihael, škof in prošt v Novem mestu, vizitator patrijarhov 313.
Kungota Gornja, cerkev in duhovnija 72; — Spodnja 70, 333, 423; — na Pohorju 337.
Kuppelwieser, slikar 387, 397.
Kurja vas, benediktinska posest 113.
Kutnar Franc, škof lavantinski 361, 362, 366.
Küenburg Gandolf Ernest, škof lavantinski 352—355.
Kvartinaha, cerkev sv. Ivana Evangelista 27.

Labod, pražupnija 73—75, 158; kraj 201.
Lah Anton 393.
Lahonščak 332.
Lamberg pl. Sigismund, prvi ljubljanski škof 118, 215.
Landsberg 201.
Lang Matej, krški škof, solnograški koadjutor, nadškof in kardinal 190, 192—193.
Langenmantl pl. Kajetan 278.
Lankovice 23, 276.
Laporje, vikarijat 81, 82; 254, 425.
Laško, celjski patronat 84; pražupnija 93—94; cerkev 244, 245.
Latin, misijonar 22.
Lavreak-Lorch — glavno mesto Norika 7.
Lavantinska (Labodska) dolina 21; solnograška posest 29.
Lavantinska škofija, ustanovitev 155—158; obseg 158; razmejitev pod Jožefom II. 309; 322— ; pod Slomšekom 376—385; izločitev iz solnograške metropolitanske zveze 430.
Lazaristi pri Sv. Jožefu nad Celjem 371—372; na Studencih pri Mariboru 372, 422.
Lelič Luka 270.
Lemberg nad Celjem, graščina 98; — pri Poljčanah, župnija 85.
Lenart, lavantinski kanonik 173; — L. I. (Pewerl), škof lavantinski 137, 148; 189—192; L. II. Götz, škof lavantinski 295—297; — L. Sv. pri Konjicah 83; — nad

Laškim 93, 341; 423; — pri Gornjem gradu 104; — v Slov. gor., vikarijat 69, patronat 70; od Turkov požgan, cerkev na novo posvečena 191; 270, 331; — pri Veliki Nedelji 333, 423.
Leon, patrijarh oglejski 44.
Leopold Babenberški 121; — opat gornjegrajski 116; — L. V., drugi ustanovitelj jurkloštersko kartuzije 126; — Soneški, patron nad Braslovčami 101.
Leskovec v Halozah 78; 323; — pri Rajhenburgu 340.
Leše 348.
Libeliče 110.
Lichtenberg pl. Lovro, lavantinski škof 179; 180—182; patrijarh oglejski 180, 213; njegov grob 181.
Lichtenberger Franc, luteran 252.
Liechtenstein grof Jakob Ernest, nadškof solnograški 304.
Lipica, list mariborskih bogoslovcev 388, 426.
Liupram, nadškof solnograški 26.
Ljubitelj krščanske umetnosti 424.
Ljubljanska škofija, ustanovitev 117; 214—215; nadškofija 323.
Ljubno, župnija 103, 104; 215; cerkev 425.
Ljutomer, solnograška posest 29; benediktinsko vlastelinstvo 113; župnija 65; 257; cerkev 292.
Loče, konjiška podružnica 82, 83.
Lodron grof Paris, nadškof solnograški 296, 297.
Loka pri Zidanem mostu, vikarijat 93, 94; cerkev 244.
Loretska (kapela) cerkev pri Sv. Andražu 297, 299.
Lourdes (Lurd), češčenje Lurške Marije 409—410.
Lovrenc Sv. na Dravskem polju, vikarijat 78; 323; — na Pohorju 191; 324; last št. pavelskega samostana 76—77; 133; — v Slov. gor. 67; na Radlju 380; — pri Preboldu 396.
Lucija Sv., studeniška podružnica 147.
Lučane, župnija 380—381.
Luče, župnija 103, 104.
Ludovik Martin, vikar oglejskega patrijarha 213.
Lukman dr. Franc, urednik »Voditelja« 421.
Lupo I., patrijarh oglejski 43; — II. isto 44.
Luteranstvo — med celjskimi minoriti 135; v studeniškem samostanu 145; v marenberškem 147—148; 192; — in škof Stobej 198—199. Glej tudi protestantizem.

Maček Jurij, luteranski predikant 253.
Madalhoh, misijonar 22.
Madjari, njih opustošenje Panonije 29, 30; napadi na oglejski patrijarhat 44, 141, 142; — Lavantinski dolini 186.
Magdalena Sv. v Mariboru 77, 78; 324, 336; 422.
Magdalenke 404—405; v Studenicah 327, 405.
Majniška pobožnost 369.
Majšperg, vikarijat 77, 78.
Makole, ekspozitura in župnija 81.
Maks Gandolf, sekovski škof 277.
Maksencij, oglejski patrijarh 42.
Maksimilijanišče 374, 375, 405, 406.
Manzador Marija Karolina 284.
Maracco Jakob, generalni vikar patrijarha Ivana Grimani 218, 261.
Marbel Franc 253.
Marchstaller Jeronim, benediktinski opat, upravitelj lavantinske škofije 296.
Marenberg 201, 252; župnija 75, 271, 299.
Maribor, župnija 70—71; stolnica 242; 254, 255, 271; jezuitski zavod z gimnazijo 281—283; Marijina bazilika.
Marija Gradec, laška podružnica 93; slike 290.
Marija Magdalena, vranska podružnica 101.
Marija Ivana, priorka mariborskih celestink 284.
Marija Snežna 334, 380.
Marijanišče, zavod za brezposelne služkinje v Mariboru 411; salezijanski zavod v Verženju 422.
Marjeta Sv. ob Pesnici 73, 335; — pri Ptuju 67, 256; — v Rimskih toplicah 93; — pri Vojniku 345.
Marko Sv. pri Ptuju, župnija 333.
Makvard, župnik videmski 90; patrijarh oglejski 108; — de Randeck, patrijarh oglejski 210.
Martin iz Gradca, gvardijan mariborskih minoritov 137; — Sv. ob Dreti 103, 346, 423; — ob Paki, cerkev in župnija 97; — na Pohorju 80, 244; — v Rožni dolini 100, 326; — pri Slovenjgradcu 21; pražupnija 105, 107—109; — v Sulmski dolini 158; — pri Šaleku 106, 215; — vranska podružnica 101; — pri Vurbergu 73; — pri Zrečah 83.

Matjašič Jurij 415.
Mayer (Mayr), prošt lavantinski 171, 177.
Mavrišič Bernard pl. Maurisberg, župnik celjski, savinjski arhidijakon 95.
Mehtilda, dobrotnica ptujskega dominikanskega samostana 130.
Melje pri Mariboru 334.
Messner Jurij, stolni prošt lavantinski 305.
Metod sv. 27, 28; pregnan iz Panonije 29.
Metropoliti in m. vez 18.
Metternich, minister, njegov sistem 391, 392.
Mežica, vikarijat 110.
Mihael, vikar v Grižah 102; — M. Sv. nad Laškim 290; — nad Mozirjem 346, 423.
Mihael Praški, kartuzijanski pisatelj 127.
Mikec Janez, sladkogorski župnik 293.
Miklavzin Gregor, dekan pri Novi cerkvi 396.
Miklavž Sv. pri Konjicah 83; — pri Ormožu, vikarijat in župnija 66, 257, 258; — pri Laškem 93; 342; — pri Vodrežu 107, 109; — M. sv. patron splavarjev 289.
Minoriti 134; v Celju 134—136; — v Mariboru 136—137, 328; — v Ptuju 137—139, 224, 333; — v Slov. Bistrici 281, 328; razpust 328.
Milošič Mihael, župnik pri Sv. Lenartu v Slov. gor.
Mirkozzi Helena de Mirkoviz, studeniška priorka 146.
Mirt Josip, semeniški ravnatelj 407.
Mitrov kult 5, 6.
Mlakar dr. Ivan, semeniški ravnatelj 407.
Modest, pokrajinski škof 21, 22.
Modrinjak Matija 393.
Mohor — Hermagoras, sremski mučenik 19; legende o njem 42; — in Fortunat 209; — sv., čadramska podružnica 83; — nad Laškim 93; — vranska podružnica.
Mohorjeva družba, ustanovitelj Slomšek 370.
Monofizitizem in ilirske škofije 16.
Montagnana pl. Polidor, žalski in laški župnik 97, 253, 261.
Montelongo de Gregor, patrijarh oglejski 207.
Motnik, podružnica vranska 101.
Mozirje, vikarijat 103, 104, 114, 215.
Mrak Franc, nadžupnik vuzeniški 359.
Murnik Otmar, kandidat za lav. škofijo 418.
Mursko polje pod Metodovo oblastjo 27.
Muta, cerkev in župnija 75; avguštinski samostan 191; 201; romanska kapela sv. Janeza Krstnika 245.
Muzej škofijski 425.

Naddekanati 424.
Napotnik dr. Mihael, škof lavantinski 388, 416—428.
Nazaret — Nazarje 274—275, 286, 346, 423.
Nedelja Mala 65—66; — Velika 66—67; 141—142; 257, 258, 259, 260.
Nedeljska šola 366.
Negova, vikarijat 65.
Neža, studeniška redovnica 144.
Nicejski koncil 8.
Nikolaj, župnik pri Sv. Benediktu v Slov. gor. 65; — Luksemburški, patrijarh oglejski 210; — de Pairisgratz, vikar v Trbovljah 102; — iz Unhošta, škof lavantinski 174, 175—177; — vranska podružnica 101; — pri Hočah 336. Glej tudi Miklavž.
Nova cerkev 97—100; 224, 225, 244.
Novi Klošter v Sav. dol. 260.
Nova Štifta 105.
Nunska graba 195.
Nürnberger Zaharija 276.

Obhajilo pod obema podobama 264—265.
Obnova (reforma) katoliška 262—273.
Odalbert, nadškof solnograški 30.
Odon, jurklošterski prior 125, 127.
Odrisius Betrami, vikar ogl. patrijarha 206.
Oglej, škofija 8; 9; — in borba za tri poglavja 17; — razkol 17; — razmejitev s Solnogradom 24; — stolnica 44; ogl. vprašanje 312; — ukinitev patrijarhata 317.
Okonina 103.
Ojstrica nad Dravogradom 246, 290, 325.
Okrožni dekani 424.
Olimje, krški zajem 36; — pavlinski samostan 278; razpust 327, 339; — freske 291.
Origen 2, 3.
Ormož, vikarijat in župnija 66; 257 258, 259.
Orožen Ignac 137.
Ortahu, cerkev sv. Mihaela 27.
Ortolf, ptujski župnik 68; — župnik škalski 89; — pl. Weisseneck, solnograški nadškof 171; — solnograški stolni dekan, kandidat za lavantinsko škofijo 174.
Ostrovrhar (Scharfenberg) Leopold 144; Henrik 144.
Otokar I., ustanovitelj žičke kartuzije 119, — O. II. 120, 121, 125.
Oton Kraljeviški 144; — lavantinski škof

161; — pokrajinski škof 25; — velikonedeljski komtur 142; — vikar ogl. patrijarha 206.
Ottobono, oglejski patrijarh 136.
Ožbald, pokrajinski škof 25; — Sv. ob Dravi 355, 396; 423; — pri Ivnici 380; — pri Ptuju 67.

Pagan, patrijarh oglejski 91, 95, 101, 116; 208.
Pajer Jožef, vikar na Remšniku 295.
Pakher Henrik, lavantinski kanonik 173.
Palmaburg Martin, Stobejev nečak 205.
Pameče 347.
Panxer Barbara, studeniška priorka 261.
Panciera Anton, patrijarh oglejski 211.
Pankracij sv., cerkev in beneficij v gradu Jamniku 83.
Paskazij, generalni vikar patrijarhov 216.
Patačićke iz Zajezde, studeniške redovnice 146. —
Pavel Sv. v Labodski dolini, benediktinski samostan 37; — ob Voljski 14, 102, 215, 425.
Pavlinci v Olimju 278—279; 327.
Payer Ivan, lavantinski kanonik 173.
Paumgartner Erhard, škof lavantinski 187—189.
Pavlin I., patrijarh oglejski 17; — II. isto 23; III. 38.
Patron — patronat v pravnem pomenu 55—56; — v bogoslužnem pomenu 232—235.
Peckenschlager Ivan III., ostrogonski, potem solnograški nadškof 185, 186.
Perdonik Valentin, župnik v Žusmu 392.
Peregrin I. (Pilgrim), oglejski patrijarh 38, 47, 100, 104, 105; ustanovitelj gornjegrajskega samostana 114; P. II. 48.
Pernice, cerkev in duhovnija 75; po Turkih razdejana in zopet posvečena 191.
Persky Matija, stavbenik 293.
Pesničarji, vitezi 138.
Peter, žički prior-luteran 254, 260; — P. I. Kröll, lavantinski škof 171—172; — II. Vigilij Thun 308; — P. Sv., laška podružnica 93; — pri Lindenbergu 158; — pri Mariboru 72—73, 255; 334; — na Medvedovem selu 87, 88, 338; — pri Radgoni 66, 257, 396; — v Savinjski dolini 94—95, 425; — pod Sv. gorami 253.
Petje slovensko 294, 397.
Petrovče 292, 344.
Petschacher Marijana Ana, studeniška redovnica in priorka 146.
Pewerl, glej Lenart.
Pföringer Marija, marenberška priorka 148.
Piccolomini Silvio, župnik v Starem trgu; — papež Pij II. 107; 214, 215.
Pičenski škofje (Pedena), nadaljevanje ptujske škofije 15; vikarji oglejskih patrijarhov 206.
Piegrato Anton 253.
Pij VI., papež — v Mariboru in na Dunaju 319, 320.
Pikl Mihael, stolni prošt 372, 383.
Pileator Jurij, mariborski in hočki župnik 77, 282.
Pilgrim, lavantinski prošt 173; — pl. Puchheim, nadškof solnograški 172, 173; — P. I., solnograški nadškof 32, 54.
Pilštanj, krški zajem 36; pražupnija 88—90; 105, 116; 215; 253; 339—340, 396.
Pišece, vikarijat 92, 396.
Plainer, slikar 293.
Planina 36, 253.
Pliberk, pražupnija 109—110.
Podčetrtek 36, 89, 215, 253.
Podgorje pri Sevnici 340, 341; — pri Slovenjgradcu 347, 423.
Podlehnik v Halozah 78, 323.
Podružnice, njih nastanek in odprava pod Jožefom II. 321—322.
Podsreda 36, 90, 215, 253, 396.
Pötting grof Sebastijan, škof lavantinski in pasovski 299.
Pogačar dr. Janez Zl., škof ljubljanski 414.
Polenšak 333.
Polheim Vajkard, nadškof solnograški 168.
Poljana (Prekmurje) 430.
Poljčane 81, 425.
Polje, župnija 339.
Polskava Spodnja, župnija 81, 271, 292.
Polzela, župnija in sedež malteškega reda 96.
Poncer Barbara, studeniška priorka 146.
Ponikva, pražupnija 84, 293; — Gornja 345, 423.
Ponte de — glej Anton.
Popo I., patrijarhov vikar; — II. isto 206.
Popon, patrijarh oglejski 44.
Pot trpljenja 286.
Potrna 381.
Požegovo, benediktinska posest 113.
Prašnikar Jakob, kapelan na Ponikvi 363, 364; župnik v Olimju 365.
Prazniki — presv. Rešnjega Telesa 229; — omejitev 235, 310.
Preporodna umetnost glej renesansa.

Preselitev škofijskega sedeža 360, 376—385.
Prevalje, župnija 110.
Prevorje 339, 396.
Prežin 344.
Priamis pl. Albert, škof lavantinski 297.
Pribina, vojvoda panonski 25.
Prihova, vikarijat 83.
Primož, Sv. na Pohorju 348, 423.
Procesije telovske 228.
Pročodrimsko gibanje 418—420.
Protestantizem (gl. tudi luteranstvo) 250—262; — v Celju 252; v Šaleški dolini 252—253; v Lavantinski dolini 253; v Laškem, v Žičkem samostanu 254; v Mariboru 254—255; v Ptuju 256; na Vurbergu 256; v Radgoni 256—257; v Ljutomeru 257—258; pri Veliki Nedelji 259; v Novem kloštru 260; v Studenicah 261.
Protiva Simon, vikar ogl. patrijarha 206.
Ptuj — Petovij, škofija 1, 2, 4, 7; — izkopine 4, 5; — karolinška cerkev 26; — civitas 28; — solnograška posest 29; pražupnija 67; — P. pod ogrsko oblastjo 162; zopet solnograški 164, 187; prošt. cerkev 243; 271; minoritska cerkev 292; cerkev sv. Ožbalda 192; proštija 400.
Ptujska gora 78; — gotska cerkev 247; 323; 256; 336, 390.
Pucher Marjeta, šolska sestra 401.
Purthammer Markvard, župnik pri Sv. Martinu pri Slovenjgradcu 108, 109.
Pyrscher Andrej, luteran 254.
Puščava na Pohorju 292, 324.

Radegunda sv., vranska podružnica 101.
Radehova, skakači 271, 276.
Radgona, pražupnija 63—66; — luteranstvo 256, 270, 277.
Radlach — Marenberg 147.
Radmirje 103.
Radvanje Dolnje in Gornje, benediktinska posest 113, 114.
Raič Božidar 393, 415.
Raitenau Wolfgang Ditrich, nadškof solnograški 196; 199—200, 266.
Rajhenburg, solnograška poset 34; — vikarijat in patronat 91; — trapisti 403—404; — nova cerkev 425.
Rajmund, patrijarh oglejski 90.
Rastislav, knez moravski 29.
Ratkaj Elizabeta 278.
Rauber Krištof, ljubljanski in sekovski škof 250, 251.
Rauscher vitez Jožef IV. Otmar, škof sekovski, nadškof in kardinal dunajski 350, 408.
Ravengar, patrijarh oglejski 45.
Razborje — pri Loki 343, 396; — pri Slovenjgradcu 108.
Razkol Fotijev 43; — zapadni 172, 179, 184, 211, 213.
Razvanje, cerkev 77; benediktinska posest 113.
Razzi Ottobono, patrijarh oglejski 208.
Rechtaler Magdalena, studeniška priorka 146.
Rečica, župnija 103, 215; cerkev 396; vas 114.
Redemptoristi — v Mariboru 334, 349.
Redovništvo — splošno 110—111.
Reforme — jožefinske 319—322.
Reinwaldt Ivan Mihael, slikar 289.
Reisberg pl. Ivan II., nadškof solnograški 181.
Reiser Otmar, župan mariborski 379, 416; — Matej dr. 415—416.
Reitener Jožef, slikar 397.
Reka, podružnica Št. Pavla ob Voljski 102; duhovnija in župnija 344, 423.
Remšnik, župnija 74, 158; cerkev po Turkih opustošena in znovič posvečena 191.
Renesanska (preporodna) umetnost 290—293.
Renner dr. Filip I., koadjutor, škof lavantinski 190, 191, 192.
Rettinger Martin Herkules, škof lavantinski 194—195.
Riharda, žena Seifrida Marenberškega 147.
Rikica, sestra Sofije Rogaške 143, 144.
Rimske Toplice 342.
Rindscheiti, ljutomerski graščaki-luterani 258.
Ročica, benediktinska posest 113.
Rodald, patrijarh oglejski 44.
Rogaška Slatina, duhovne vaje 373, 390.
Rogatec, krški zajem 36; vikarijat in župnija 87; 338.
Rok Sv. ob Sotli 87; 338; — pri Šmarju 290.
Romanski slog 241—246; 395.
Rosolenz Jakob 280.
Roster Ivan, lavantinski kanonik 173.
Rott Ivan I., škof lavantinski 184—186.
Rozalija Sv., kostrivniška podružnica 390.
Rozman Josip, nadžupnik v Konjicah 372.

Rožanc Tomaž, magdalenski župnik v Mariboru. 410.
Rudisheim pl. Rudolf, škof lavantinski 183—184; — Hoheneški, nadškof solnograški 164.
Ruginesfeld 31.
Rupert, prvi celjski župnik 95; — župnik pilštanjski 89; — Sv. nad Laškim 93; — v Slov. gor. 68; 191.
Rupnik Gašpar, župnik vojniški 287, 294.
Ruše, benediktinska posest 112; romarska cerkev 239; gimnazija 273, 325; cerkev in župnija 291, 324.

Sabarija — Sombotelj 7.
Salapiugin, cerkev sv. Ruperta 26.
Salezijanci — v Veržeju 422.
Salomon, korni škof 30.
Salona v Dalmaciji 4, 5.
Sandrat, cerkev 26.
Sardika, koncil 9.
Scarampo-Mezzarota Ludovik III., patrijarh oglejski 213.
Scarlichi Rajnald, ljubljanski škof 274.
Segovci, benediktinska posest 113.
Seiffer Matija, slikar 397.
Seifrid, kartuzijanski pisatelj 127; — Marenberški, ustanovitelj marenberškega samostana 147.
Sekelj Jakob, ustanovitelj ormoškega samostana 139, 140; — J. ml. 258; — Luka 258; — Mihael 258.
Sekovski škofje 348—351.
Sele 347, 348; 423.
Selnica ob Dravi, cerkev in vikarijat 72, 223; — ob Muri, benediktinska posest 113.
Semenišče — dijaško 405—407, 113, 429; — bogoslovno glej pod B.
Sevnica ob Savi 92.
Sigart, patrijarh oglejski 45.
Silvio, glej pod Piccolomini.
Simon, celjski župnik 135.
Simončič Janez, središki vikar 260.
Sinode lavantinske 421—422.
Siscia — Sisek, škofija 4.
Sittich Marko, nadškof solnograški 204, 296.
Skakači 251, 270—172.
Skomre 337, 348, 423.
Skuhala Ivan 407.
Sladka gora, romarska cerkev in župnija 86, 293.
Slivnica pri Mariboru, pražupnija 79—81; 244, 323; — pri Celju 85.
Slomšek Anton Martin, škof lavantinski 355, 362; 363—391; mladost 363—365; duhovnik, kapelan, spiritual 365—366; 398; nadžupnik v Vuzenici 366, kanonik 366, opat celjski 366—367, škof 367 i. d.; njegove osebne vrline 367—371; ustanovitev redovnih hiš 371—372; bogoslovno in dijaško semenišče 372—375, 386—389; bratovščina sv. Cirila in Metoda 376; premestitev škofijskega sedeža 376—385; ustanovitev gospejnega društva 389; potovanje v Rim 389—390; bolezen in smrt 390—391; spomenik 416; priprave za kanonizacijo 430.
Slovenjgradec 51, 108, 252.
Smidmer pl. Franc Pavel, polzelski komendator 96, 97.
Smuk Matija, vikar pri Sv. Vidu pri Planini 90.
Sobota 423, 75—76, 271.
Socijalizem 413.
Sofija Rogaška, ustanoviteljica studeniškega samostana 80, 81; 142, 143, 144; — S. Ostrovrhar, studeniška redovnica 144.
Sokolovski Blaž, velikonedeljski vikar 259.
Solčava 103, 104, 215.
Solnograd, nadškofija 23; zemljiški gospod med Muro in Dravo 31; — sinode 264.
Solun 3.
Sorčič Franc, stolni prošt 399.
Spiez Andrej, župnik pri Novi cerkvi 223.
Srce Jezusovo, češčenje, pobožnost 286, 394, 422, 423.
Srem, glavno mesto Ilirika 2.
Središče, 66, 191, 257, 258, 260, 425.
Sromlje 92.
Stadion pl. Franc I. Gašpar, škof lavantinski 299—300.
Stanislav, župnik pri Sv. Martinu pri Šaleku 224.
Starhand, sin Ažvinov, nasprotnik Gregorija VII. 35—36.
Stari trg pri Slovenjgradcu 107, 215, 224.
Stegenšek dr. Augustin 424, 425.
Steier Ana, marenberška priorka 148.
Steinmetz Ivan, zvonolivec v Celju 136.
Stepišnik dr. Jakob Maksimilijan, škof lavantinski 377; 398—416.
Steržinar Ahacij, župnik gornjegrajski 287, 294.
Stična, cistercijanski samostan 47.

Stobej Jurij III. pl. Palmaburg, škof lavantinski 195—206; 266, 267, 268, 272, 296, 412.
Stöger Janez Nepomuk 394.
Stoperce 338.
Stranice 337, 348, 423.
Strauss, slikar 294.
Stridon, škofija 4.
Strojna 348.
Strossmajer, škof djakovski 409, 415.
Stubenberg Ambrozij 256, Baltazar 256, Volf 256, luterani; — glej Wulfing.
Studenci pri Mariboru, benediktinska posest 113; lazaristi 422; kapucini 422.
Studenice, ženski samostan 142—147; — luteranstvo 261; — razpust, požar, ustanovitev župnije 327, 337; — magdalenke 327.
Sumpichler Martin, celjski župnik in prvi opat 95.
Svečina 69, 255, 333, 334.
Svetina nad Laškim 93, 239, 248.
Svetopolk — praoče Hemin 33; — knez moravski 29.

Scharfenberg glej Ostrovrhar.
Šedem pri Rajhenburgu 340.
Scheidt Martin, sekovski škof 251.
Schenk Gregor, solnograški nadškof 174, 177.
Šijanec Anton 407.
Širje 343.
Škale, pražupnija 105—106; 215.
Schlör Alojz, spiritual v Gradcu 393.
Šmarje pri Jelšah 85, 86, 286.
Schmid Adalbert, spiritual v Gradcu 393.
Schmiderer 401.
Schneeweis Jurij, kozjanski graščak 254.
Schneider Franc Ksav. Filip, opat v Celju 392.
Šolske sestre v Mariboru 349; 400—402; — v Celju 402; — pri Sv. Petru pri Mariboru 402—403; — v Aleksandriji 422.
Šoštanj 106, 215.
Špilje 380, 381.
Špitalič 120, 244, 337.
Schrattenbach grof Feliks, škof ljubljanski 292; — Sigismund III., nadškof solnograški 304; — Suzana, marenberška priorka 148; — Vincenc Jožef, škof lavantinski 308—310; — drugič škof lavantinski 355—356.
Štefan Sv., laška podružnica 93.
Schuster dr. Leopold, sekovski škof 427.
Schwad Kolumban, mutski prior 129.
Schwamberg 201.
Schwarzenberg Friderik, nadškof solnograški in kardinal 367.
Schwarzl Kajetan, župnik pri Sv. Martinu v Rožni dolini 396.
Schweinbeck Teobald, škof lavantinski 182.

Tabori ljudski 415.
Tarnoczy Jožef, nadškof in kardinal solnograški 368, 377, 382, 399.
Tavčar Ivan, ljubljanski škof 119.
Teck Ludovik, patrijarh oglejski 116, 212—213.
Teharje, cerkev in župnija 97, 425.
Templarji 141.
Teobald, škof lavantinski 182.
Teodorik, pokrajinski škof 24, 25.
Teotmar, nadškof solnograški 30, 31, 33; — patrijarh oglejski 42.
Theis pl. Thesingen, glej Friderik.
Thiemo, nadškof solnograški 36—37.
Thun grof Gvidobald, nadškof solnograški 298, 299; — Ivan Ernest, nadškof solnograški 300, 301; glej Peter II. Vigilij.
Thurn Gundaker in Hartnid, zavetnika nad škalsko župnijo 105—106.
Thurn-Valsassina grof Janez III., škof lavantinski 304—306.
Thürn, posestvo lavantinskega škofa 299.
Tibold, škof lavantinski 118.
Tinje, vikarijat 81.
Tišina 276.
Tomaž Akvinski — v mariborskem bogoslovju 383; — Ljubenski, duhovnik 225; — Sv., vikarijat 67.
Torriani (della Torre) Ludovik, patrijarh oglejski 210; — Rajmund, patrijarh oglejski 207—208.
Trapisti — v Rajhenburgu 403.
Trautmannsdorf Ferdinand in žena Marija 277.
Travnik, župnija 380, 381.
Trbovlje, župnija 102, 215.
Tremerje, kapela sv. Luke 396.
Trenc Angelik, kurat 344.
Tretji red, razpuščen 325; — obnovljen 411; tretjeredna duhovska skupščina 431.
Tridentinski zbor in njega odloki 262, 263, 273.
Trije Kralji sv., črešnjevska podružnica 146; — v Slov. gor. 248.
Troblje 377.

Trojica Sv. na Gojki 396; — v Slov. gor. avguštinski samostan 276; — cerkev 293; — frančiškanski samostan 351.
Trpin Filip, župnik v Braslovčah 96.
Trstenjak Davorin 350, 393, 407, 415.
Trubar Primož 94, 253.
Tumberger Erazem, luteran 253.
Tunner Jožef, slikar 397.
Turki — v Studenicah 145; v Marenbergu 148; v Lavantinski dolini 185; v Dravski dolini in v Slov. gor. 190, 191.
Tušek Štefan, župnik v Slivnici pri Celju 85.
Tuta, mati Hemina 33.

Učiteljišče žensko v Mariboru 402.
Ulaga dr. Josip, urednik »Slovenskega Gospodarja« 415.
Ulrik z Laškega, vikar v Št. Jurju ob juž. žel. 85; — Planinski, solnograški kanonik 168; — duhovnik v Sevnici 92; — solnograški nadškof 162; — U. I., lavantinski škof 159—160; — patrijarh oglejski 46, 107, 120; — U. II., grof Celjski 117, 135, 182; — patrijarh oglej. 38, 47; — Wilaus, škof lavantinski 177; — U. sv., cerkev v Mariboru 71, 334.
Umek Ivan Ludovik, mozirski župnik 275.
Undrima, misijonska cerkev 21—22.
Unio apostolica 431.
Upellae — Vitanje 98.
Urban Sv. na Cmereku 338; — pri Ptuju 67, 68.
Ursus, patrijarh oglejski 24, 44.
Uršič Blaž, beneficijat planinski 90.
Uršula Sv. na Plešivcu 290.
Urzacij, arijanski škof 8.
Usmiljene sestre 349, 403.
Ustanove 240—241.

Valaresso Jakob, generalni vikar oglejskega patrijarha 216.
Valbert, oglejski patrijarh 43.
Valens iz Murse, arijanski škof 8.
Valtun — Volkun, trušenjski in rajhenburški vlastelin 33.
Varaždin, gimnazija 273, 278, 385.
Vatikanski koncil 400, 407—409.
Vecil, sin Ažvinov, svak in pristaš nadškofa Gebharda 35; — št. pavelski opat 112.
Veče — cerkvene 58.
Večna molitev 422.
Vedno češčenje presv. Rešnjega Telesa 285, 411.
Venancij, oglejski patrijarh 42.
Vencl v Trestenici 226.
Venčesl, vikarijat 80, 337, 429.
Veršič Jurij, luteranski predikant 252.
Veržej, lokalna kapelanija 65; — luteranstvo 258; — salezijanski zavod 422; — župnija 423.
Vid Sv. ob Dravinji 77; — pri Grobelnem 84—85; 338, 356; — pri Planini 90, 215; — pri Ptuju 323.
Videm ob Savi, pražupnija 34; 90—92; cerkev 425.
Vigilij, lavantinski škof 74.
Viktorin sv., ptujski škof, cerkveni pisatelj in mučenik 1, 2; 416,
Viktorinišče 375, 405, 406.
Viljem, mejni grof Savinjski 33.
Viljemiti 128.
Vincencijeva družba 410.
Virgilij, solnograški škof 21, 22.
Vitanje, krški zajem 36; — graščina in cerkev 98, 107, 108; 254.
Vitnik de Brachia Nikolaj, šmartinski dekan 347.
Vladislav, nadškof solnograški 162, 163.
Voditelj v bogoslovnih vedah 421.
Vodmat — potok, meja pražupnij 71.
Vogl Janez Kristijan, slikar 291.
Vogrin dr. Lovro 393, 415.
Vojnik, vikarijat 99; podružnica 7 žalosti 396; nova cerkev 425.
Volfger, patrijarh oglejski 48.
Volkmer Leopold 359.
Vonstorf & Preitenfurt, glej Konrad I.
Votivna svečnika starokrščanska v Ptuju 7.
Vranje 340.
Vransko, cerkev in župnija 101—102.
Vrečar dr. Matija, šmarski župnik 286.
Vtelesitev, glej inkorporacija.
Vuhred 348, 411, 423.
Vukovski dol, benediktinska posest 113.
Vurberg, lokalna kapelanija in duhovnija 68; — luteranstvo 256.
Vuzenica 107, 109, 224.
Vülfing, gornjegrajski opat 116.
Vzajemnost, duhovsko podporno društvo 410.

Wagen Baltazar, velenjski graščak-luteran 252.
Waldstein & Wartenberg grof Ivan VI. Friderik, sekovski škof 349.

Walter, krški škof 126.
Warman, karantanski misijonar 22.
Wassermann Ivana, studeniška priorka 147.
Weibl Kastul, frančiškanski provincijal 328.
Weiss Hanns, stavbenik 243.
Weisseneck pl. Oton, župnik v Št. Florjanu 173.
Weissenkircher, slikar 294,
Weitzer Salezija, šolska sestra 401.
Weninger Franc, jezuit 394.
Weride, cerkev sv. Pavla 27.
Wernand, vuzeniški župnik 168.
Werner, škof lavantinski 167—168.
Wolfhard pl. Ehrenfels, škof lavantinski 178.
Wolfhauer, glej Ditrih.
Wolfsberg, začasni sedež lavantinskih škofov 163.
Wolker, oglejski patrijarh 126.
Worschner Matej, brežiški meščan 275.
Wulfing pl. Stubenberg, škof lavantinski 167.

Zabukovje 340, 341.
Zadušbine — celjskih grofov 240.
Zängerle Roman Sebastijan, sekovski škof 349, 393, 394, 400.
Zagorje pri Pilštanju 291, 339.
Zakmardy de Dyankoch baron Ivan 278.
Zalokar Sigismund, kurat 344.
Zaplatnik Blaž, jezuit 295.
Zavetništvo — vogtija 56.
Zavodnje 346, 396, 423.
Zavrč 76, 323.
Zdole 340, 341.
Zdravje, župnik pri Sv. Ilju p. Turjakom 108.
Zechner Terezija, ustanoviteljica šolskih sester 400.
Zeirer Uršula, priorka studeniška 146, 261.
Zenkovci pri Radgoni 381.
Zibika 86.
Zidanšek Josip, semeniški ravnatelj 407.
Ziemowicki Aleksander, patrijarh oglejski 213.
Zieselsteiner Franc, župnik pilštanjski in kozjanski 339.
Zimmermann Ignac Franc, škof lavantinski 359—361; 365; 392.
Zreče 82, 83.
Ztradach, cerkev sv. Štefana 27.
Zupančič Anton 364.
Zvonovi in zvonolivstvo 249—250; zvonjenje 250, 420; popis zvonov 425; — konfiskacija 427.

Žalec, pražupnija 94—97; — luteranstvo 253.
Žetale, vikarijat 77, 338.
Žetinci, vas pri Radgoni 381.
Žiče, kartuzija 119—125, 327, 337; 356.
Žirovtnik Jurij Jožef, duhovnik 344.
Življenje v srednjeveških ženskih samostanih 149.
Žohar Anton, lazarist 371.
Župnije, njih postanek in razvoj 51—52; obnovitev 53; — jožefinske 340—348; 423.
Žusem, župnija sv. Valentina 84; — sv. Jakoba 90; 215.
Žuža Anton, kurat v Studenicah 392.

Popravki.

Str. 37, vrsta 7 od spodaj mesto Lavantiski čitaj **Lavantinski.**

Str. 93, vrsta 18 od spodaj mesto 1399 čitaj **1393.**

Str. 155, vrsta 5 od spodaj mesto oddaljnosti čitaj **oddaljenosti.**

Str. 160, zadnja vrsta spodaj mesto Enkel čitaj **Eubel.**

Str. 194, vrsta 15 od zgoraj mesto Rattinger čitaj **Rettinger.**

Str. 198, vrsta 6 od zgoraj mesto kako bi se avstrijske pokrajine . . . čitaj v avstrijske . . .

Str. 276 pod sliko mesto št. 3 čitaj št. **18.**

Str. 285, vrsta 5 od spodaj mesto dnevni čitaj **dnevi.**

Str. 290, vrsta 12 od spodaj mesto op. [1]) čitaj [2]).

Str. 292, vrsta 9 od zgoraj mesto vzrocu čitaj **vzorcu.**

Str. 359, vrsta 5 od spodaj mesto v Vidmu čitaj **na** Vidmu.

216

KIRCHENKARTE von ÖSTERREICH-UNGARN

von Prof. Dr Cölestin Wolfsgruber.

Maßstab 1 : 3 500 000

Photolithographie u. Druck des k. u. k. Militärgeographischen Institutes.